

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

131974

**SVOBODNA
SLOVENIJA**

1·9·6·2

1962

**ZBORNİK KOLEDAR
SVOBODNE SLOVENIJE**

D II 131974 a

131974

U R E D I L I

Miloš Stare

Joško Krošelj

Pavle Fajdiga

Slavimir Batagelj

O V I T E K

Milan Volovšek, akad. slikar

O P R E M A

Franc Pernišek, ml.

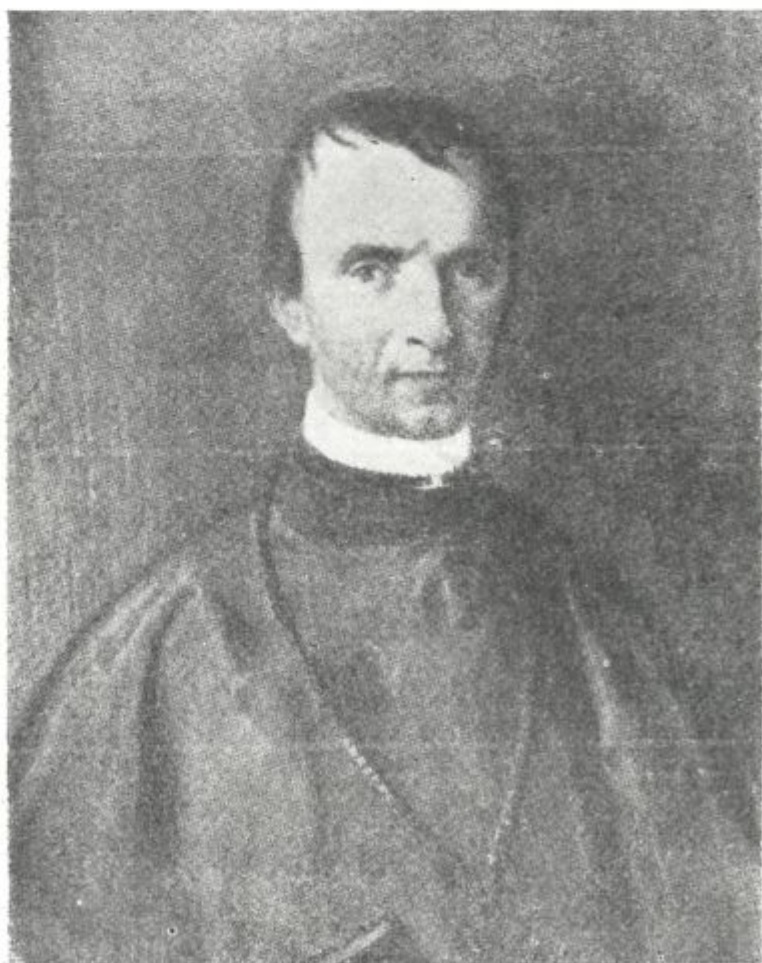
F 284/1965

Z. M. Kacm - Trst 7. II. 62.

„Slovenski starši, ki slovensko znajo, pa svojih otrok kar slovenskega jezika ne učijo, so nehvaležni hišniki, ki zapravijo svojim otrokom drago domačo reč, ki so jim jo izročili njih dedi...“

„Mažeriški jezik je najdražja dota, ki smo jo dobili od svojih starih; skrbno smo ga dolžni ohraniti, olupšati in zapustiti svojim mlajšim.“

A. M. Slomšek

**RAZPRAVE
DOKUMENTI
PŘIČEVANJA**

- Argentina** *Dr. Milan Komar*
Drevo kot simbol
- Z D A** *I. A.*
O jugoslovanski
gospodarski edinosti
- Z D A** *Dr. Jakob B. Hoptner*
Jugoslavija kot nevtralist: 1937
- Z D A** *Dr. Miha Krek*
Usodna pomlad
- v Švica** *Martin Žekar*
Pričevanje
- Argentina** *Dr. Ignacij Lenček*
Socialna okrožnica Janeza XXIII.:
Mater et Magistra
- Argentina** *Dr. Pavel Krajnik*
Bodoči vesoljni zbor —
nov korak na poti do zedinjenja
- Z D A** *Dr. Ludvik Puš*
Deset let dela krščanske
demokracije v zamejstvu
- Argentina** *Dr. Tine Debeljak*
Ob stoletnici
smrti Tarasa Ševčenka,
pesnika svobode

DREVO KOT SIMBOL

DR. MILAN KOMAR

Buenos Aires, pozimi 1961.

Mlad, pravkar oženjen človek je kupil parcelo na zemljišču bivše pristave, ki je bila polna drevja: evkaliptov, borovecev, pinij, mimoz, ombújev, paraisov, japonskih češenj in še drugih vrst. Pravi praznik za oko, utrujeno od enoličnih sivih predmestnih hišic. Na parceli je dosti prostora za gradnjo hiše. Morda bi morali podreti to ali ono deblo, veliko več pa ne. Kljub temu pa mladi gospodar v prostem času neusmiljeno izsekava, meče les ob cesto in sežiga veje.

„Treba je vse izčistiti!“

„Zakaj?“

„Tu okoli je preveč temačno.“

„Temačno je morda dva meseca na leto, potem pa je preveč sonca. Saj vi sami vedno hodite s črnimi očali.“

„A ponoči?“

„In zakaj ne postavite še eno luč na cesto. Tam na vogalu je luč razbita že pol leta, pa nihče ne protestira.“

„Že, a to prekleto ščavje mi ni všeč.“

Med šentjanževim in Sv. Pavlom tudi tukaj zažigajo kresove na križiščih, trgih ali nezazidanih zemljiščih, ker gričev ni. Zemlja je dušeče ravna. Otroci hodijo tiste dni za lesom. Kdor je pozabil zunaj kako desko ali kol, mu bosta takrat še posebej hitro izginila. Drevesa trpijo. Mudi se in ni časa iskati suhih vej. Paglavci čepe v krošnjah in mrcvarijo svež zdrav les. Ta pa ne gori rad. In če ne gori, ga vržejo proč ali ga kar pustijo ob deblu. Za pasom nosijo majhne sekire in z njimi zasekavajo v debla. Če jim kdo kaj reče, se čudijo ali pa so nesramni. Ne spuščujejo nitj ljudi, pa jim pride nekdo terjat spoštovanje do dreves.

Volitve se bližajo. Župan bo spet kandidiral. Nekaj je že storil za blagor občine, pa bi bilo dobro, da bi še kaj. Nekaj vidnega. Recimo, olepšati glavno cesto, ki vodi skozi središče. Na obeh straneh ceste se šopirijo bogato razraščene tipe in dajejo prijetno senco v divje vročih poletnih dneh.

Poleg tega pa zakrivajo suhoparno arhitekturo brez ljubezni zgrajenih stavb. V načrtu za olepšavo so novi pločniki, novi svetilniki, kamnite klopi vsakih trideset metrov in razširjeno cestišče, pol metra na vsaki strani. Za te gradnje ni denarja. A z nečim je vendar treba začeti, da se pokaže županova dinamičnost in naprednost. Tako začno padati drevesa, ki so menda v napoto. Nič ne pomagajo protesti v časopisju. Požiranje gre naprej. Na mesto prejšnjih dreves bodo zasadili pritlikave divje oranževce, ker je njihov plod gospodarsko uporaben. Denimo, za nekaj zabojev marmelade ali žganja. Tako se izgovarja občina. Ljudje se posmihajo občinski gospodarnosti, a dreves ne bo nihče več rešil.

Med tremi kvadrami je ostal nezazidan trikotnik. Zelena trava in nekaj lepih dreves. Če bi bil malo bolj oskrbovan, bi bil kot ličen majhen park, ki bi ga ob sobotah in nedeljah poživilo otroško vrvenje. Čez travo pod drevesi pelje steza, kot jih tukaj skoraj ni videti. Na tej stezi se je sklonil človek in seka. Kaj seka? Korenine dreves, ki so se razpredle med travo preko potke. Seka in kolne.

„Preklete korenine!“

„Kaj pa so vam napoti?“

„Človek se lahko spotakne in se ubije. In otroci! Zanje je nevarno.“

„Kaj bo nevarno! Otrok pade in se pobere. Zemlja je mehka. In na stezi je prav malo korenin.“

„Vseeno. To svinjarijo je treba iztrebiti.“

Znani švicarski zdravnik in psiholog dr. Charles Baudoin se v svoji knjigi „Moč, ki je v nas“* dotakne pojava neusmiljenega podiranja dreves, ki ga je moči opazovati po vsem svetu. Drevo je simbol in mrznja do njega ima svoj globok psihološki pomen.

Zunanje človekove kretnje izražajo njegovo notranjo držo. Tudi najgloblje skrite

* Charles Baudoin, *La force en nous*, 6e. édition. - Delachaux et Niestlé S. A. - Neuchâtel - Paris, 1950, str. 133—138.

drže se izražajo na nezaveden način, ki zato uhaža zavestni umski kontroli. Vsakdo jih ne razvidi, a izvedeno oko zna brati iz njih. Iz pisave, potez obraza, govornice, prisposodob, asociacij, sanj, simpatij in antipatij se razodeva, kakšen je kdo ne glede na to, kakšnega se kaže. Na tem dejstvu temeljé psihološke discipline, kot so grafologija, fiziognomika, testi ipd. Ti zunanji izrazi so znaki, ki ne pomenijo nekaj samo zase, ampak imajo tudi neki drug, na prvi pogled manj viden pomen, podobno kot puščica ob cesti ni samo lesen, vođoraven, okoničen predmet, ampak kaže določeno smer prometa.

Še posebej razodevajo človekovo srce predmeti, ki privlačujejo in odbijajo. Kar je komu všeč, ustreza njegovi naravi in njegovim prisvojenim nagnjenjem, ki so kakor druga narava. Španski mislec Ortega y Gasset trdi, da nobena stvar ne pokaže tako jasno, kakšen je pravzaprav človek, kakor predmeti njegove ljubezni. Isto bi lahko rekli o predmetih njegove mržnje. Stvari so nam pogosto ljube ali neljube ne kot take, to se pravi, zaradi samih sebe, ampak zaradi pomena, ki ga imajo za nas, to je, zaradi drugih stvari in zadev, na katere merijo in na katere nas spominjajo. Stvari so znaki, so simboli. Francoski filozof Bergson uči, da se ravno najgloblja doživetja in spoznanja izražajo na simboličen način in v podobah in ne v obliki logično določenih stavkov in opredelitev. Študij simbolizma je zelo napredoval v sodobni psihologiji. Ni vse kleno, kar se je pisalo o tej temi, pa tudi ni vse zmotno. Veliko odkritij bo ostalo in obdržalo trajno veljavo.

Drevo je simbol. Psihološki simboli niso poljubno izbrani, kakor n. pr. znaki v prometu, kjer rdeča luč na semaforju pomeni zaprto pot, zelena pa odprto, lahko pa bi bilo narobe. V psihologiji mora imeti znak po tem, kar je, velike podobnosti s tem, kar pomeni ali na kar spominja. In na kaj spominja drevo?

Drevo je najprej simbol mirne in ustalihe sile. Drevo je počoba ustaljenosti, mi pa smo nemirni, nestalni, razburljiv in mrzlični. Mudi se nam in hitrica, hči poželenja, samopaši v naših dušah. Hitro se naveličamo stvari, želimo si sprememb, drevo pa traja. In vendar ni negibno, ampak poganja kvišku in raste. Vsako leto se obnavlja. Vedno je novo, pa čeprav je staro. Njegova rast je diskretna, komaj opazna, brez hrupa in razkazovanja. Povprečni človek sodobne industrijske civilizacije ima malo skupnih potez s tem lepim, močnim in modrim bitjem, ki ga imenujemo drevo. Zato ne razume njegovega skladnega in globokega nauka: da je človek lahko močan in ustaljen, da lahko neprestano raste, ne da bi se izkoreninil, da je lahko hkrati star in nov.

Zato drevo premnogim sodobnikom prav nič ne pove in jim ne vzbuja simpatije; drugim pa je v očitek in spotiko, zato se znašajo nad njim.

Bajeslovje, običaji, pregovori in literatura so polni mest, ki dokazujejo, na kaj spominja drevo. Že v Iliadi stari Homer primerja lepo raščene junake, ki padajo v boju, topolom ob potoku, ki se rušijo pod sekuro. Ko je umrl v Mendozí starosta Marko Bajuk, je člankar zapisal: „Novica je padla nedopovedljivo težko, kakor da bi se podrj hrast.“ (Sv. Slovenija, 29. 6. 1961, str. 2). Ko je Mohorjeva družba praznovala stoletnico obstoja, je izšla v domovini spominska publikacija z naslovom „Iz zdravih korenin krepko drevo.“ Pomislimo tudi na slovenske lipe, na germanske hraste, na drevesa, v katerih senci premišljujejo indijski modreci, na drevo v svetopisemski in krščanski simboliki. Ponekod se je spoštovanje do drevesa celo izrodilo v malikovanje, kot dokazuje n. pr. krajevno ime Doberdob (to je dober dob oz. hrast; „dober“ v smislu „svet“), kjer so se stari Slovenci zbirali okrog hrasta in ga tudi častili.

Drevo je simbol ukoreninjenosti. Drevo ni postavljeno na poljubno mesto, s katerega bi ga bilo moči prestaviti. Drevo je trdno zraščeno z zemljo. Velik del njegovega organizma, večkrat cela polovica, se razpreza v temi tal. Drevo je vedno nekje in nikdar kjer koli. V koreninah je njegova moč, brez korenin se posuši. A korenine pomenijo omejitve in opredelitev: tukaj in ne drugje! Drevo je vedno na svojem in iz svojega črpa moč.

Tudi človek potrebuje korenin, tudi on mora rasti iz nečesa, se ukoreniniti v nekaj. Izkoreninjenost je velika bolezen naše dobe. Pospešuje jo gospodarsko-socialni prevrat splošne industrializacije, ki trga kmete z dežele in jih kopiči v tovarniška predmestja. Pred tem gospodarsko-socialnim razvojem pa je izkoreninjenost pripravljala in utemeljevala racionalistična filozofija, ki človeka ne pojmuje kot enoto telesa in duha, ampak kot zgolj duha. „Jaz, to se pravi, moja misel,“ se je izražal Descartes, začetnik omejnene struje. Ta filozofija je do skrajnosti antiorganična: vsa telesna bitja so zanjo le mehanični sestavi; vse duhovno življenje pa nekaj matematični postopek, veriga jasnih in razločnih idej. V takem mišljenju ni mesta za ukoreninjenje, ki ga človek potrebuje, ker je utelešen duh, ki živi v času in prostoru in se brez njiju ne more razvijati. Ne gre tu za matematično-fizikalni čas in prostor, ampak za človeški, to je, po človeku poduhovljeni.* Descartes se je norčeval iz

* O kvantitativnem času (hrónos) in o kvalitativnem, človeškem času (kairós) glej Dr. Ignacij Lenček, Čas na tribuni v Meddobju IV. 4, str. 220—229.

humanističnega znanja in njegov nadaljevalatelj Malebranche je ostro prijel svojega sobrata, ki ga je zalotil, da je prebiral grškega zgodovinarja Tukidida ter tako po njegovi sodbi zapravljaj čas. Te filozofije še zdavnaj ni konec in prav zadnje čase prisostvujemo novemu zagonu tega mišljenja, ki v novih oblikah skuša zadušiti humanističnega duha in človeka ter človeško družbo zreducirati na znanstveno upravljiv mehanizem. Racionalistični človek se skuša osvoboditi vseh vezi, priti do popolne neodvisnosti za ceno popolne izkoreninjenosti. Zato je zgodovinsko netočno pripisovati sodobno izkoreninjenost le gospodarsko-socialnim činilcem. Saj je polno izkoreninjevec v neproletarskih slojih, med bogataši, med meščanskimi izobraženci ipd. Tu bi bilo na mestu uporabiti izraz **utopija**, to je, **ne-kraj**, kajti taki ljudje niso nikjer, ker hočejo biti povsod.

Toda človek potrebuje korenin. Zakoreninjen mora biti v Bogu, v domovini, v preteklosti, v izročilih, v družini, v poklicu in končno v samem sebi, v tistih globinskih plasteh lastne osebnosti, ki jih je prejel od rojstva in izven katerih zanj ni pravih možnosti. Samo tako se bo lahko prikopal do polnovrednega osebnostnega življenja in se izognil notranji praznoti. Vezi sicer omejujejo in krčijo neodvisnost, toda taka popolna neodvisnost, kot si jo zamišlja racionalistični duh, ni človeška. Kar komu ni lastno, tega v resnici ne pogrēša in zato ne potrebuje. Nasprotno pa človek potrebuje vse te organske vezi, ki so kot žile, po katerih mu doteka življenje.

Zgodovinski razvoj bo gotovo odpravil mnoge oblike ukoreninjenosti, ki so bile značilne za preteklost, a potrebe po ukoreninjenosti sami ne bo moglej odpraviti nikdar. Vsaka nasprotna zablada in na njej sloneči gospodarski in poslovni sistemi bodo samo postrili potrebo po polnem osebnem življenju, ki ga ni brez korenin.*

Drvo je tudi simbol **sinteze med starim in novim**. Drvo se dotika z nogami kraljestva mrtvih, je dejal La Fontaine. Rodovitna prst, ki se je skozi tisočletja bogatila z

* O tej temi primerjaj delo francoske pisateljice, Judinje Simone Weil, *L'enracinement*, Paris, Gallimard, 1950. Obstoji tudi španski prevod, *Las raíces del existir*, Buenos Aires, Sudamericana. — Glede pojava izkoreninjenosti v Argentini glej Julio Mafud, *El desarraigo argentino*, Americalee, Buenos Aires, 1959. Razsoden bralec bo znal ločiti v tej knjigi zanimive objektivne ugotovitve od nekaterih levičarskih in pozitivistično-socioloških zajemov. — O zvezi med racionalistično filozofijo in izkoreninjenjem glej veliko delo belgijskega katoliškega filozofa Marcela De Corta, *Philosophie des mœurs contemporaines* (Homo rationalis), Editions Universitaires, Bruxelles, 1944.

odpadlim listjem in zginitimi travami, je hrana za korenino. Drvo živi iz preteklosti in črpa iz nje. „Med vsemi potrebami človekove duše je ni bolj življenjske kot preteklost,“ je dejala Simone Weil in dodala: „Ljubezeno do preteklosti nima nič opraviti z reakcionarno politično usmerjenostjo.“ Vsaka resnična revolucija vznikne iz tradicije. Opozicija med preteklostjo in bodočnostjo je nesmiselna. Bodočnost nam ne prinaša ničesar, nasprotno, mi moramo doprinašati, da jo zgradimo, in ji darovati celo svoja življenja. Da pa lahko doprinašamo, moramo imeti in mi nimamo drugega kot to, kar smo podedovali. To dediščino smo asimilirali, prestvarili in pomnožili. Iz nje raste bodočnost.**

Drvo je končno simbol **organične, zraščene in dinamične enote**. Baudoin govori v knjigi, ki je služila kot osnova pričujočim razmišljanjem, o sili, ki je v človeku. Ni pa sile brez organične, zraščene in dinamične enotnosti osebnega življenja. Zdrava in krepka osebnost je zasidrana v globini, je močno povezana v enoto, njen vpliv pa izžareva in se razdaja na vse strani. Telo je poduhovljeno, duh pa modro upravlja telo, upošteva joč njegovo zmogljivost in izrabljajoč njegove možnosti. Podstatna enota med dušo in telesom, ki je že po naravi dana, se harmonično razvija in izpopolnjuje, ker tako hoče svobodna volja. Notranje življenje daje klenost zunanjemu delovanju in korak v bodočnost je gotov, ker izvira iz živih izročil. Srce daje umu toplino in um srcu jasnost. Kjer se je ustvarila taka enotnost, tam je razmah zagotovljen. Ali ni že Nietzsche to lepo povedal v svoji tezi o „die schenkende Tugend“, o kreposti, ki se razdaja?

Drevesa mnogi ne marajo, ker daje senco. Človek potrebuje senco in plosenco. enako, kot potrebuje mir in tišino. Ne vedno in povsod. Toda brez primerne obroka sence in tišine človek ne more živeti kot človek. Senca vabi k zbranosti in jo omogoča. V senci in tišini se človek more poglobiti vase. Prehuda svetloba razpršuje duha in onemogoča notranje življenje. Kdor pa beži pred notranjostjo in zbranostjo, se zateka v hrup in veliko svetlobo. Kult vsestranske razsvetljenosti in izpostavljanja soncu ni nikakor zdrav. Kar je primerno za manj nežno tkivo človeškega organizma, pravi dr. Baudoin, nikakor ni primerno za nežnejša tkiva, kot je živčno. Fiziolog Alexis Carrel je trdil, da prekomerno izpostavljanje sončni svetlobi, kot ga vidimo n. pr. poleti v kopališčih, otopi živce in človeka poneumni. Mojster Jože

** Simone Weil, nav. delo, str. 51. Naj pripomnimo, da Weil ni nikaka tradicionalistična pisateljica. Ravno nasprotno. Knjiga je izšla v zbirki „Espoir“, ki jo je urejal pokojni Albert Camus.

Plečnik je bil mnenja, da bo moderna arhitektura s prevelikimi okni in s pretirano svetlobo v stanovanjih, kot jo opazujemo, recimo, pri Le Corbusieru, razbila več družin kot pa boljševizem. Stara arhitektura je človeka instinktivno branila pred hrupom in prehudo lučjo, mu omogočala zbranost in notranje življenje. Moderni komfort pa redko računa s temi višjimi potrebami človekovega bitja.

V intelektualnem življenju odgovarja tej fotofiliji racionalistična nesramnost, ki hoče iztrebiti iz stvarstva vsak misterij in vsako senco ter vse spraviti na skupni imenovalec jasnih, razločnih in zato popolnoma obvladljivih idej. V takem vzdušju je težko ohraniti prepotrebno domačnost in zasebnost. Vse mora biti javno in razglašeno na trgih in križiščih. Vse mora pod neusmiljeno luč obločnic. Toda beg pred senco, ne pozabimo, je beg pred samim seboj, pred lastno podobo in je zato izraz intimne nemoči. Hrup in surova luč sta v bistvu pribežališči in — čeprav se paradokсно sliši — skrivališči. Marksistični boj proti zasebnosti in domačnosti ima veliko tega v sebi.

Ves ta nauk je zapopaden v drevesu. Za nas, ki živimo v zdomstvu, je še posebej važen. Ker smo bili proti svoji volji vrženi v veliki svet in postavljeni pred težke preiz-

kušnje prilagoditve novim razmeram, se nam vztrajno in moreče zastavlja vprašanje: od kod vzeti sile, da ne omagamo in utonemo? Sile so v nas samih. Sile so v naših koreninah. Čeprav smo spremenili kraj in okolje, ni treba, da se duhovno izkoreninimo, da postanemo duhovni proletarci, pa čeprav z denarjem v žepu. Skoro vsi globlji sociologi in psihologi, ki so preučevali proletarizacijo, so si edini, da ne gre pri tem pojavu predvsem za gospodarski položaj, ampak za duševno stanje iztrganosti iz družbe, neupoštevanosti, zapuščenosti, pomanjkanja topline v odnošajih in izkoreninjenosti.*

Iz korenin je mogoče mirno in krepko rasti, ohraniti osebno enotnost in uresničiti skladen razmah. Tega je današnja družba, ki je premnogokrat podobna premikajočemu se pesku v puščavi, najbolj potrebna. Tudi dežele, v katere smo se doselili. Doseljenci, ki se izkoreninijo, so pravo zlo za te kraje. Oni nosijo levji delež krivde za poplitvelo življenje novega okolja.** Kdor ni tam, ni tukaj. Zlasti pa niso tukaj njegovi otroci, kajti duhovna izkoreninjenost se podeduje. Ena stvar je priličiti se na zunaj, druga je ukoreniniti se. Površno priličenje in ukoreninjenje se izključujeta. Priličenec je duhovni proletarec in njegov gnev ne izvira iz morebitnih krivic, ampak iz globinske neenotnosti in razklanosti.

Drevo naj bo zato naš simbol.

* Primerjaj anketo o položaju severno-ameriškega delavstva, ki je pokazala, da ni najvažnejši činilec zadovoljstva pri delu dobra plača, ampak osebno upoštevanje in človeška toplina v odnošajih. Glej članek belgijskega sociologa Marcela Leloira, *Los dos polos de la vida obrera*, v „*Criterio*“ XXIV, 1376, str. 210—211.

** Glej poglavje o doseljenih v že nave-

deni Mafudovi knjigi „*El desarraigo argentino*“. — Ko je Bog pregnal Izraelce zaradi njihovih grehov v Babilon, jih je po Jeremiju svaril pred poganskimi navadami, vzpodbujal k pokori in izpolnjevanju postave; poleg tega pa jim je naročal: „Delajte za blagor dežele, kamor sem vas pregnal in prosite zanjo Boga, kajti njen blagor bo vaš blagor.“ Jeremija 29,7.

O JUGOSLOVANSKI GOSPODARSKI EDINOSTI

I. A.

Najprej je treba opozoriti na neke značilnosti v odnosih med politično in gospodarsko edinostjo. V Jugoslaviji se je na primer rodila gospodarska edinost obenem s politično takoj po prvi svetovni vojni leta 1918, toda to se ne dogaja zmeraj. V prejšnjem stoletju je na nemškem ozemlju prišlo najprej do gospodarske edinosti in šele pozneje do politične.

Gospodarska in politična edinost se po pravilu razvijata vzporedno, pa tudi ne zmeraj. Dogodi se celo, da gresta oba razvoja vsak v svojo smer. Ako pride med njima do spopada, zmaga politična edinost kot močnejši činitelj. Ni namreč države na svetu, ki bi podredila svoje življenjsko važne politične interese gospodarskim. Tako ni na primer v dobi nacionalizma in načel o samoodločitvi narodov nastala nobena nova država samo iz gospodarskih razlogov. Prav tako države ne razpadajo iz gospodarskih razlogov, dogaja se pa, da so velike države s silo vključile male samo radi gospodarskih interesov. To se je dogodilo v začetku tega stoletja v južni Afriki. Anglija je takrat zavojevala obe burški republikji zaradi naravnih bogastev, toda ne v blaginjo prizadetega prebivalstva, kot se to sedaj vidi.

Vendar pa mora politična edinost večkrat napraviti velike koncesije gospodarski. To nam je takoj razumljivo, ako primerjamo politične in carinske meje. Dve ali več držav ima lahko skupno carinsko mejo, torej gospodarsko edinost. V nobeni državi, ki ima strnje no ozemlje, pa ne moreta obstajati dve carinski meji. Gospodarska edinost torej lahko objema več političnih edinstev, toda politična edinost more poznati samo eno gospodarsko edinstvo.

Poleg carinske meje je denar najvidnejši znak gospodarske edinosti. Vsaka gospodarska edinost more imeti v prometu samo ene vrste denar. Če bi jih imela več, bi slabša vrsta denarja takoj spodrinila boljšo iz prometa. To je gospodarski zakon, ki ga poznamo že stoletja.

Gospodarska edinost more dalje imeti samo eno gospodarsko-politično središče, ki je pristojno za vso gospodarsko zakonodajo, posebno za carinsko in denarno. Država ne more razdeliti te pristojnosti na več središč. V tem pogledu je vsaka avtonomija, federacija ali konfederacija nemogoča stvar. Gospodarska edinost more biti po svojem bistvu le centralistična.

Pristojnost politično gospodarskega središča je veliko večja, kot si navadno mislimo. Izdaja zakone o denarnem in carinskem sistemu, vodi carinsko politiko, skrbi za svobodno gibanje ljudi, blaga in kapitala in za ravnopravnost vseh delov ozemlja, ki spadajo v gospodarsko edinost. Središče vodi zunanjetrgovinsko in devizno politiko in urejuje preko skupne emisijske banke kreditno, finančno in denarno politiko. Mora skrbeti za stabilno kupno moč denarja. Vpliva na socialno politiko, ker je gospodarska politika podlaga za socialno.

Gospodarski centralizem se pa lahko omeji samo na izdajanje zakonov, uredb in predpisov. Izvrševanje predpisov in zakonov lahko prepušča v celoti ali deloma lokalnim središčem. Tako taktiko diktira navadno želja po večji učinkovitosti javne uprave. Važna je sledeča razlika med politično in gospodarsko edinostjo. Gospodarska edinost lahko prepušča lokalnim oblastem samo izvrševanje svojih zakonov in predpisov, ne pa zakonodaje same, politična edinost pa lahko prepušča krajevnim središčem skoraj vso zakonodajo; takrat se centralistična država spremeni v decentralizirano federacijo ali konfederacijo.

Kadar se gospodarska edinost krije s politično, tedaj pravic in dolžnosti gospodarskega središča ne čutimo; gospodarsko središče je istovetno s centralno vlado. Tako je na primer Beograd politično in gospodarsko središče Jugoslavije; centralna vlada izvršuje vse posle politično-gospodarskega središča.

Ni pa lahko organizirati iz dveh ali več držav gospodarsko edinost, ker mora vsaka država oddati velik del svojih takoimenovanih suverenih pravic novemu gospodarskemu središču. Taka gospodarska edinost se vsaj v začetku imenuje carinska in denarna unija. Tip take unije je bil v prejšnjem stoletju nemški Zollverein. Danes obstaja taka unija med Belgijo, Nizozemsko in Luksemburgom, znana je pod imenom Benelux, toda še ni popolna. Enako ustvarjajo tudi večjo carinsko zvezo znano pod imenom „skupni evropski trg“, kjer naj bodo vključene poleg Beneluxa še Francija, Nemčija in Italija. Delo na uniji bo trajalo skupaj 15 let, kar samo pove, kako težko je ustvarjati velike gospodarske edinosti. O tem tudi zgovorno pričajo gospodarski odnosi med Srbijo in Bolgarsko pred prvo svetovno vojno.

Gospodarsko edinstvo je torej zelo težko ustvariti, zato jo je pa prav lahko razbiti. To smo doživeli po prvi svetovni vojni. Takrat je kar čez noč razpadla gospodarska edinstvo avstro-ogrsko monarhije in to brez vsakega predhodnega načrta.

Ali je bil ta način likvidacije gospodarske edinstva dober ali ne, o tem ne soglašajo narodi bivše avstro-ogrsko monarhije z ostalim svetom. Svet misli, da je bila to slaba gospodarska politika, zainteresirani narodi pa ravno narobe. Skušnja govori v prid nazoru osalega sveta, kar je dokaz, da ni pametno rušiti gospodarske enotnosti brez vsakega načrta in sporazuma. Če že pride do tega, da je treba edinstvo rušiti, naj se to zgodi sporazumno, kot sta to storili Švedska in Norveška v začetku tega stoletja, in ne z ognjem in mečem. Gospodarstvo ne trpi namreč nobenega nasilja, je nagonsko proti revolucijam in za evolucijo. Kar imajo revolucionarni podvigi posledic, uspešnih ali neuspešnih, vse padejo na pleča gospodarstvu, ki ima od njih navadno več škode kot koristi.

Če že pride do razpada gospodarske edinstva, potem tega ne čutijo samo prizadeta gospodarska področja, ampak tudi gospodarstva drugih držav. Zato današnji svet ne gleda rad na parcelacije gospodarskih edinstov in jih skuša preprečiti, kjer le more. Čim močnejša je gospodarska edinstvo, ki razpade, tem bolj čuti razpad ves ostali svet. Tako bi bila na primer velika gospodarska katastrofa za ves svet, ako bi razpadla gospodarska edinstvo Združenih držav, toda razpad indijske gospodarske edinstva bi se po svetu čutil veliko manj.

Podčrtati moramo tudi dejstvo, da je gospodarska edinstvo družbeni pojav, ki ga navaden človek najprej in najbolj občuti. V sistemu gospodarske svobode mu edinstvo daje pravico do svobodnega gibanja na vsem ozemlju, pravico do svobodnega gospodarskega udejstvovanja v okviru zakonov, ki so veljavni za vse ozemlje, in končno pravico do svobodnega prenašanja blaga in kapitala. Skupen denar mu daje dalje pravico, da brez ovire lahko povsod poravna svoje denarne obveze. Na ta način je človek v neposredni gospodarski zvezi z vsemi in vsakim, brez razlike na narodno, plemensko, versko ali družbeno pripadnost. Gospodarska edinstvo ustvarja torej skupno gospodarsko življenje, ki veže ljudi veliko bolj, kot si navadno mislimo.

Če je vse tako, kot trdimo, se moramo vprašati, kako to, da se ljudje navadno niti ne zavedajo, kako važna je gospodarska edinstvo. Ali morda zato, ker mislimo, da nam gospodarska edinstvo pripada sama po sebi, kot na primer zrak ali voda? Mislimo, da mora biti tako, in ne pomislimo, da bi bilo lahko tudi drugače. Da je lahko drugače, smo videli med zadnjo svetovno vojno, ko je bilo jugo-

slovansko gospodarsko ozemlje razbito na osem različnih delov, ki niso poznali nobene medsebojne povezave.

Se da eno vprašanje moramo odgovoriti: ali je obstoj gospodarskega ozemlja vezan na neko minimalno ozemlje ali minimalno število prebivalstva? To vprašanje se pogosto obravnava ravno v vrstah emigracije.

Odgovor se običajno glasi: majhno ozemlje z majhnim številom prebivalstva ne more obstajati kot samostojna gospodarska edinstvo. Mislimo, da je vprašanje postavljeno napačno in da je zato tudi odgovor napačen. Če je do pred 45 leti obstajala črnogorska gospodarska edinstvo, če obseja danes albanska gospodarska edinstvo, zakaj ne bi mogla obstajati še druga gospodarstva podobnega obsega. Obstaja lahko vsaka gospodarska edinstvo, vprašanje je samo, kakšno življenje more nuditi svojemu prebivalstvu. Če hoče kdo žrtvovati dobro življenje drugim idealom in ciljem, lahko živi tudi v mali gospodarsko zaostali državi. Če kdo hoče, živi še zmeraj lahko kot Robinzon!

Če navežemo to vprašanje na Jugoslavijo, moramo reči: vsaka izmed sedanjih šestih republik lahko ustvari svojo gospodarsko edinstvo. Kakšno življenje bi mogla nuditi svojemu prebivalstvu, to je njena stvar. Vse govori za to, da ne tako dobrega kot skupno jugoslovansko gospodarstvo. Nesporno je namreč dejstvo, da je možnost dviganja življenjskega standarda tem večja in hitrejša, čim večje je gospodarsko ozemlje.

Kakšen vpliv ima razpad gospodarske edinstva na življenjsko raven prizadetega prebivalstva? Vpliv je velik in obenem negativen; nanaša se na vse prebivalce na ozemlju, ki zgubi gospodarsko edinstvo. Največ trpe najnaprednejši deli razpadlega ozemlja. Se sicer hitro opomorejo v novih gospodarskih razmerah, toda prehod v novo stanje plačajo z velikimi žrtvami. Gospodarsko zaostali deli si opomorejo bolj počasi, toda z manjšimi žrtvami. Če bi na primer razpadla Jugoslavija, bi si majhna slovenska gospodarska edinstvo opomogla hitreje kot macedonska, vendar z večjimi žrtvami. Poudariti pa moramo, da pojem življenjske ravni pomeni v našem slučaju nekaj relativnega. O življenjskem standardu in življenjski ravni imajo svoj pojem Slovenci, zopet svoj pojem Macedonci.

Opozoriti moramo tudi na to, da gospodarska edinstvo še ne jamči sama po sebi visokega življenjskega standarda. Standard moremo zboljšati samo s trdim delom. Ravno v tem pogledu grešijo vsi tisti, ki obljublajo preveč od novih gospodarskih enot in se pri tem sklicujejo samo na prirodna bogastva, resnična ali pa samo namišljena. Take obljube rodijo navadno negativne in včasih zelo zapeljive iluzije.

Tisti, ki so med prvo svetovno vojno ustvarjali Jugoslavijo, niso dosti razmišljali o gospodarski politiki. Prepričani so bili, da imajo več kot preveč drugih političnih skrbi. Ako bi se bili še spuščali v razprave o gospodarstvu, bi bili s tem samo povečali število političnih težav. Tako smo leta 1918 in po njem prišli do gospodarske edinosti kar spontano: nekaj temeljev je ustvarila centralna vlada, največ temeljev pa je ustvaril gospodarski razvoj sam po sebi.

Dva sklepa centralne vlade sta ustvarila prvi temelj gospodarske edinosti: zakon o skupnem denarju in zakon o skupnem carinskem sistemu.

Najprej smo dobili skupno carinsko mejo, ki se je krila z državno. Na carinski meji je bila takoj organizirana carinska služba po predpisih, ki so veljali za vso državo. Za vso državo je veljala tudi carinska tarifa in z njo vred carinski postopek. Vladna carinska politika ni naletela na noben ugovor, bila je vsem razumljiva, vsem se je zdela potrebna. Kritika se je pojavila šele pozneje, toda ne proti carinski meji ali carinskem postopku, ampak proti carinski tarifi. To je bilo naravno: carinska tarifa je bila primeroma visoka, nekaterim je zelo koristila in ti so molčali. Nekatere je močno udarila in ti so bili med kritiki. Vendar pa pri tem ni nihče kritiziral osnovne smernice carinske politike, da s carinsko politiko podpre gospodarski napredek dežele. Carinska politika je dalje gledala na to, da ni nikoli žrtvovala interesa ene gospodarske veje v korist druge ali drugih. Tako je carinska politika dosti pripomogla k utrjevanju gospodarske edinosti.

Drug važen vladni sklep je uredil vprašanje zamenjave različnih denarnih enic, največ avstrijske krone, na srbski dinar. Tako je bil ustvarjen enoten denar za vso državo, kar ni naletelo na noben odpor. Šele razmerje zamenjave štirih kron za en dinar je rodilo nezadovoljstvo in prvo veliko gospodarsko debato v državi. Razmerje 4:1 so napadali vsi gospodarski krogi severno od Donave in Save. Njihovi zastopniki so upravičeno trdili, da je treba za temelj zamenjave vzeti razmerje med kupno močjo krone in kupno močjo dinarja. To bi se bilo lahko doseglo z blokiranjem dotoka kron in z ustavitvijo naraščanja obtoka dinarjev, pa bi takoj ugotovili, koliko je vreden dinar in koliko krona. Po grobem računu bi moralo biti pravično razmerje: dve in pol kroni za dinar. Vlada pa je odredila razmerje: štiri krone za en dinar. Tako je bilo z eno potezo uničenih 60% kupne moči krone in prav toliko kronskega obratnega kapitala, od česar pa ni imelo prav nobene koristi takratno dinarsko gospodarsko področje. Relacija 4:1 ni torej nič koristila ideji gospo-

garske edinosti, kajti polovica države jo je smatrala kot nepotrebno diskriminacijo.

Vlada je dalje primeroma hitro brisala iz svojega delokroga poseganje v gospodarstvo. Jenjala je z administrativno delitvijo konsumnega blaga in z administrativnim določanjem cen. V političnem oziru ji to ni moglo škodovati. Med vojno je ni bilo v državi in tako ni bila odgovorna za podedovano gospodarsko zmešnjavo. Tako se je sam po sebi rodil svobočen trg na vsem državnem področju, tržni mehanizem pa je hitro zbrisal vse razlike med cenami v posameznih delih države. Vse to je koristilo ideji gospodarske edinosti.

Vladna liberalna gospodarska politika je zahtevala od prebivalstva, vsaj v začetku, velike žrtve, zato so jo kritizirali kot brezobzirno in nesocialno, toda imela je tudi dobre posledice. Tako je bila n. pr. Jugoslavija med prvimi državami v Evropi, ki je ukinila stanovanjsko zaščito, čeprav je bila dežela bolj uničena od vojne kot marsikatera evropska država. Vladni ukrep je v začetku močno prizadel revnejše sloje, toda že po dobrih desetih letih smo videli tudi dobre posledice. Nikjer v Evropi, razen v nevtralnih državah se ni tako malo čutilo pomanjkanje stanovanj kot v Jugoslaviji. Nove stanovanjske hiše po mestih in na deželi so pričale o uspehu ukinjene stanovanjske zaščite. Vse cene in vsi dohodki so se prilagodili potrebi, da vsak človek žrtvuje za stanovanje 15—25% svojih dohodkov. Zaradi tega odstotka ni bil nihče ne lačen, ne bos, ne strgan.

O uradni gospodarski politiki ne bi mogli trditi, da je bila sistematično usmerjena h krepitvi gospodarske edinosti. Programi vseh strank, ki so imele vpliv na gospodarsko politiko, so zagovarjali načelo svobodne pobude in svobodnega gospodarstva: čim manj se država meša v gospodarstvo, tem bolje! Res je, da so posamezne stranke podčrtavale tudi važnost socialne politike, toda niso gospodarstva nikoli podrejele socialnim ciljem. Smatrale so, da je zdravo gospodarstvo prvi pogoj za dobro socialno politiko. V tem pogledu so nekajkrat šle predaleč in žrtvovale interese delavskega sloja interesom podjetnikov, kakor n. pr. v vprašanjih delavskega zavarovanja, minimalnih mezd, pravne zaščite delavskih pravic. Tako je bil življenjski standard delovnega ljudstva nižji, kot bi moral biti z ozirom na gospodarski napredek. Iz tega se je rodilo splošno nezadovoljstvo, to je gnalo delavce na levo. Vse skupaj pa je mnogo pripomoglo k neverjetno hitremu razpadu države v l. 1941. Trpela je pri tem tudi ideja gospodarske edinosti. Prvi cilj gospodarske edinosti mora namreč biti čim višji življenjski standard vseh narodnih slojev in ne samo posameznih.

Gospodarska zakonodaja ni bila torej sistemsko usmerjena h krepitvi gospodarske edinstva. Posamezni gospodarski zakoni so bili otroci trenutnih gospodarskih potreb, ne pa posledica načrtne gospodarske politike. Bilo bi pa napačno valiti vso odgovornost na posamezne stranke ali posamezne politične osebnosti. Takratna politična miselnost je smatrala, da je cela vrsta političnih vprašanj važnejša kot gospodarstvo, kar je mogoče razumeti, toda ne opravičiti. Tak političen razvoj seveda ni mogel dovoliti posameznim vladam, da bi se uveljavile kot močno gospodarsko-politično središče, ki bi res imelo pod svojim vplivom vse gospodarsko življenje. To, kar so spetoma napravile na gospodarskem polju, je nosilo po večini pečat centralizma in ni našlo pravega odmeva v gospodarskih krogih.

Česar pa ni opravila vladna gospodarska politika, je avtomatično delalo gospodarsko življenje kar samo. Gospodarska svoboda je dala priliko za svobodno gibanje in iskanje dela, zaslužka in dobička po vsej državi. Ljudje so se selili iz kraja v kraj, da bi prišli do boljših gospodarskih in delovnih položajev. Leta 1940 ni bilo mesta v Jugoslaviji, kjer ne bi poslovala podjetja, mala in velika, navadno obrtna in trgovska, katerih lastniki ne bi bili prišli iz krajev drugih narodnosti. Ne ravno majhen odstotek je prišel iz Slovenije. Na domače kraje so bili čisto navezani samo kmetje in nekvalificirana delovna sila. Tako so se narodi mešali brez ozira na vsakokratne politične razmere.

Posledica 20-letnega premikanja prebivalstva iz kraja v kraj se je videla najlepše na beograjski železniški postaji v nesrečnem mesecu aprilu 1941. Takrat je bila beograjska postaja prava slika Jugoslavije in selitve narodov od vseh smeri v vse smeri. Vsakdo je hotel iti v rodne kraje in tam počakati na konec nepričakovane vojne. Kdor je bil takrat v Beogradu, je lahko videl na lastne oči, kako globoko je jugoslovanska gospodarska edinstvo vplivala na vse narode v Jugoslaviji.

Na podoben način je gospodarska edinstvo ustvarjala skupen jugoslovanski trg. Že takoj po koncu prve svetovne vojne so srbski trgovci hodili čez Savo in Donavo iskat industrijske predmete; trgovci iz severnih krajev so iskali v Srbiji deželne pridelke, industrijci pa industrijske surovine. Tako je kmalu imelo vsako večje industrijsko ali trgovsko podjetje po vsej državi svoje odjemalce, pa tudi dobavitelje, svoja skladišča, zastopstva, pogosto pa tudi redne podružnice.

Integracija jugoslovanskega trga pa je nalletela tudi na nekaj ovir. Železniška mreža ni odgovarjala potrebam jugoslovanskega gospodarstva, zaradi velikih stroškov in pomanjkanja kapitala je ni bilo mogoče preko noči predelati za potrebe jugoslovanskega gospodarstva. Isto je veljalo tudi za cestno mrežo.

Edinstvo je škodovalo tudi pomanjkanje enotne gospodarske zakonodaje. Konsolidacija zakonodaje je napredovala tako počasi, da ni bila gotova niti leta 1941, kar je nov dokaz, da vlada ni ravno preveč skrbela za gospodarsko edinstvo.

Velik pomen za gospodarsko edinstvo je imel tudi prehod kmetijskega gospodarjenja od naturalnega na tržno gospodarstvo. Takoj po prvi svetovni vojni je zelo primanjkovalo konsumnega blaga. Kmet se je vrnil k svoji stari navadi in skušal pridelati čim več potrošnega blaga kar v svojem gospodarstvu. Razumljivo je, da v tistih časih ni imel dosti smisla ne za tržno gospodarstvo ne za gospodarsko edinstvo. Vendar to ni trajalo dolgo. Kmet je začel opuščati naturalno gospodarstvo in se vključevati v tržno, ker mu je taka sprememba dala priliko, da si ustvari boljše življenje. Takrat je pa videl, da mu tržno gospodarstvo nudi blago iz vse države in da tudi njegovi pridelki najdejo kupce po vsej Jugoslaviji. To mu je vzbudilo zanimanje za gospodarsko življenje in seveda tudi za gospodarsko edinstvo, kajti njene koristi so mu bile očitne.

Vlada je branila gospodarsko edinstvo največ s carinsko politiko. Le redko se je posluževala politike kontingentiranja, kliničkih dogovorov, deviznih omejitev, uvoznih in izvoznih dovoljenj. Kadar je to morala storiti, je to delala proti svoji volji. Silila jo je k temu vsa Evropa s svojo politiko avtarkije v zunanji trgovini.

Vlada je izdatno podprla gospodarsko edinstvo s svojo prometno politiko. Jugoslovansko ozemlje ima zelo neugodno prometno strukturo. Od morja ga ločuje visoki planinski grebeni z malim številom dobrih prehodov, rečni promet se ni mogel razviti, ker je plovnost rek majhna in bi bilo treba vanj vtikati veliko kapitala. Železniško omrežje ni bilo kompletno, ravno tako tudi cestno ne. Zmogljivost obeh omrežij je bila majhna. Spričo takega položaja ni vladni precstajalo drugo, kot da z nizkimi prevoznimi tarifami, ki pogosto niso pokrivala niti režijskih stroškov, olajša gospodarski promet. Seveda je to imelo tudi svojo temno stran: promet ni dajal primernih zaslužkov za investicije, zaradi česar ni bila dograjena železniška mreža in ostale so zanemarjene naše luke in cestno omrežje.

Važno vlogo za konsolidacijo gospodarske edinstva so igrali tudi gospodarske koncesije za industrijo. Jugoslovanska industrija ni poznala leta 1918 sploh nobenega sistema. Tovarne so bile razmetane po gospodarskih področjih pod vidiki, ki so bili merodajni na Dunaju in Budimpešti. Srbija je bila skoraj brez vsake industrije. Na drugi strani so manjkale cele industrijske panoge za posamezne vrste potrošnega blaga. Koncesijska politika je zasledovala dva cilja: privabiti v deželo take

industrije, ki bi rabile domače surovine, in pa take, ki bi delale tako potrošno blago, ki ga do tedaj še nikdo ni proizvajal. Čeprav niso pri podeljevanju koncesij zmeraj igrali glavno vlogo čisto gospodarski nagibi, vendar teritorialna razdelitev koncesij za nove tovarne ni bila nobena ovira za gospodarsko edinost.

Po letu 1930 je svetovna gospodarska kriza zajela tudi Jugoslavijo. Padale so cene dežel-nim pridelkom, kupna moč požeželja se je hitro krčila, začele so padati cene tudi industrijskim izdelkom, kar je imelo za posledico zmanjšanje proizvodnje, brezposelnost in padanje zaslužka. Razumljivo je, da je vse to močno vplivalo tudi na zunanjo trgovino, na plačilno bilanco, na javne proračune.

Podoben je bil gospodarski položaj tudi v drugih državah, ki so se skušale boriti proti krizi s primerno gospodarsko in socialno politiko, z javnimi deli, razvrednotenjem valut, s kreditiranjem, ki je vodilo v inflacijo. Jugoslovanska gospodarska politika jo je takrat ubrala ravno v nasprotno smer: že itak veliko kupno moč dinarja je podprla z zmanjševanjem kreditov, češ, da zmanjšana gospodarska aktivnost ne rabi povečanih kreditov.

Taka politika je zagazila v izrazito deflacijo. Otok denarja je padel od 5.8 milijard dinarjev v letu 1929 na 4.3 milijarde v letu 1933. Sorazmerno temu je padal tudi obseg kreditov. Tako smo imeli poleg potrošne in proizvodne po nepotrebnem še kreditno krizo.

To so vedeli vsi v Jugoslaviji, samo vladni krogi tega niso mogli razumeti. Naravno je bilo, da so se takrat mnogi spraševali, kaj naj pomaga gospodarska edinost, ako vlada nima dobre gospodarske politike.

Druga velika napaka predvojne vladne politike je bil način, kako likvidirati kmetске dolgove, ki jih dolžniki niso mogli plačati zaradi posledic velike predvojne gospodarske krize, ki so postale posebno očitne po letu 1933. Jugoslovanske vlade je to vprašanje mučilo dolga leta. Pomagale so si s tem, da so uzakonile moratorij za kmetске dolgove, ki so ga podaljševale od leta do leta. Šele leta 1935 je Stojadinovičeva vlada resno zagrabila problem in ga hotela na vsak način rešiti, žal na napačen način.

Pri vsaki zadolžitvi ni samo važen znesek začetnega dolga, važni so tudi plačilni obroki in obrestna mera. V gospodarsko zaostalih državah se lahko dogodi, da je znesek začetnega dolga manjše breme za dolžnika kot plačilni obroki in višina obrestne mere. Tako je bilo na jugu Jugoslavije, ne pa na severu. Med tem, ko je kmet plačeval na severu recimo povprečno 6% obresti, je na jugu znašala obrestna mera 12% in še več. Lahko razumemo, da se na jugu kmet ni mogel nikoli izkoptati iz svojega dolga. Komaj je zmožal obresti, za odplačevanje glavnice mu je zmanj-

kalo denarja. Na severu je bil kmet na boljšem, težko je sicer odplačeval dolgove, toda gospodarsko ga niso umorili.

Logično bi torej bilo, da bi likvidacija kmetских dolgov upoštevala bolj obrestno mero in plačilne obroke kot pa višino začetne zadolžitve. Ako bi bila vlada upoštevala to načelo, bi bil kmet na jugu že davno plačal svoje obveze z razliko recimo med 6% obresti in tistimi, ki jih je res moral plačevati. Na severu bi mu pa zakon samo podaljšal dobo odplačevanja, ne dotikal bi se pa začetne višine dolga. Pri takem načinu likvidacije kmetских dolgov bi ostala zdrava struktura kreditnega sistema na jugu in severu nedotaknjena. Kreditne ustanove bi namreč kot upniki zgubili samo nekaj na obrestih, ako so prej računali previsoke, njihove terjatve kot take bi pa ostale nedotaknjene. Ne bi jih bilo treba odpisavati pri bilancah.

Likvidacija kmetских dolgov se je pa odvijala v drugem pravcu. Vlada je sumarno znižala terjatve kmetских upnikov in se ni nič ozirala, kako je prišlo do njih. Učinek tega načina likvidacije kmetских dolgov je bil ta, da so največ izgubile ravno tiste kreditne ustanove, ki so računale nizke obresti. Te so pa bile na severu države. S prisilnim odpisom kmetских dolgov so postale pasivne, čeprav so dobile delno pomoč od države. Pri posojilih po nizki obrestni meri niso mogle nabrati toliko rezerv, da bi lahko z njimi pokrile zgube, ki so nastale zaradi odpisov. Bolje so odrezale kreditne ustanove na jugu. Posojila po visokih obrestnih merah so jim dala toliko zaslužka, da so z lahkoto odpisale zgube, ki so nastale zaradi delnega odpisa kmetских dolgov.

Tak način likvidacije kmetских dolgov je rodil na severu veliko nezadovoljnost, ki gotovo ni bila v korist gospodarski edinosti.

Medvojna mednarodna gospodarska kriza je pa vplivala na jugoslovansko gospodarsko edinost tudi na drugih gospodarskih področjih. Prisilila je Jugoslavijo, da je morala omejiti svoj uvoz, ker je padal tudi jugoslovanski izvoz. Potrošniki so se morali zaradi tega omejiti na nakup domačega blaga. Povečana ali na novo ustvarjena industrijska proizvodnja potrošnega blaga je do neke meje zmanjšala pritisk povpraševanja na domači trg. Takšen gospodarski razvoj je močno konsolidiral gospodarsko edinost. Zaradi pomanjkanja uvoženega blaga so se kupci morali zadovoljiti z domačim in njegovo kakovostjo, pri čemer so pogosto ugotovili, da domače blago prav nič ne zaostaja za tujim tudi v kvaliteti. Posebno slovenski potrošnik je takrat videl, kako veliko dobrega blaga dobi lahko tudi zunaj Slovenije.

Kadar pa je javnost razpravljala o državnem proračunu, takrat se je ideja o gospodarski edinosti slabo odrezala. V kritiki državnega proračuna je bilo dosti upravičenih očitkov,

dosti pa tudi pretiranih in takih, ki so temeljili na nepoznavanju problema. Le nekaj besedi v pojasnitev!

Splošno mnenje je bilo, da naš državni proračun obremenjuje naš narodni dohodek močneje kot v državah s podobnim gospodarskim stanjem. Za naš narodni dohodek so navadno cenili tako višino, ki naj bi dovolila sklep, da državni proračun odvzame 15—20% narodnega dohodka. Tako pojmovanje je bilo napačno.

Predvojna Jugoslavija je imela dve vrsti gospodarstva: naturalno in tržno. Tržni del gospodarstva je rabil za podlago svojih gospodarskih računov dinar. Vsak račun, vsako plačilo se je glasilo na dinarje. To je bilo dobro za statistiko, kajti zagrabitni je mogla vse gospodarske pojave na podlagi dinarja. V ta tržni del gospodarstva je spadalo vse nekmetško prebivalstvo, toda bilo ga je komaj okroglo 40%. Večina prebivalstva je živela na kmetih v sistemu naturalnega gospodarstva in prehajala le počasi na tržno. Izražala je proizvodnjo in potrošnjo v kosih, kilah, metrih, litrih in ne v dinarjih. Statistika pa ni mogla zajeti računanja v kilah, metrih, kosih in litrih, mogla je te vrste proizvodnjo in potrošnjo samo približno ceniti. Narodnega dohodka ni bilo tako mogoče točno izračunati in seveda tudi ne odstotka, ki je padel na državni proračun. Nemogoče je bilo tudi dokazati, da je gospodarstvo preobremenjeno z davki. Primerjave s tujimi državami bi verjetno dokazale ravno nasprotno, da namreč davčna bremena v Jugoslaviji niso bila pretirana.

Predmet ostre kritike je bila tudi davčna politika. Dolžili so jo, da ne deli pravično davčnih bremen ne na posamezne dele države ne na posamezne sloje. Večji poudarek so dali prvemu očitku, kar je bilo napačno.

Jugoslovanska davčna zakonodaja je bila v duhu ustave in v smislu zakonov strogo centralizirana. Vsi predpisi in zakoni so veljali enako za vse dele države. Podeljevanje ugodnosti posameznim krajem se je dogajalo, bilo pa je izjema od pravila in je bilo tudi zmeraj primerno kritizirano.

Tudi davčna uprava je bila urejena po enem in istem vzorcu v vsej državi. Vsi davčni uradi so bili organizirani na isti način in prejemali ista navodila iz centrale. To načelo pa ni veljalo za uradovanje posameznih davčnih uradov in organov. Davčni organi so bili pod vplivom lokalnih tradicij in so pogosto odločali, navadno brez zle volje, v duhu tradicij in ne v smislu prejetih navodil in predpisov. V nekaterih krajih je bilo poslovanje davčnih uprav na višini, toda bili so tudi kraji, kjer davčni organi niso imeli nobenega smisla za moderno poslovanje. V tem ni bilo nobene premišljene razlike. Razliko je ustvarjala pestra zgodovina vseh pokrajin, ki so l. 1918 prišle

pod Jugoslavijo. V vsaki pokrajini so davčni uradniki pojmovali svoje dolžnosti na svoj način; navažno le po običaju, redkokdaj narčno v korist svojega kraja.

Vsega tega javnost ni pogosto razumela in je zaradi tega napačno tolmačila dogodke, ki so bili sami po sebi vredni graje. Učinek kritike je bil tak, da je človek dobil vtis, da davčna politika namenoma obremenjuje z davki nekatere pokrajine bolj, druge manj. Dejansko je bilo vse odvisno od tolmačenja predpisov po posameznih davčnih uradih. Nekaterim je tradicija narekovala večjo strogost in disciplino, drugim pa površnost in zanikrnost. Vlada se je brigala veliko premalo, da bi prevzgojila vse davčno uradništvo po tistem njegovem delu, ki je najbolje uradoval. To je bila največja vladna napaka v davčnem postopku, toda ravno ta napaka je našla najmanj kritikov, kar seveda ne zmanjšuje vladne odgovornosti za slabo davčno upravo. Na drugi strani je pa tudi res, da dobre davčne uprave ne vzgojiš v nekaj letih, za to je potrebnih najmanj par rodov. Pokopavanje zakoreninjenih tradicij je sila težka naloga.

Res upravičen je drugi očitek, da namreč davčna bremena niso bila pravično razdeljena na vse sloje prebivalstva. Davčni sistem je temeljil na posrednih davkih, ne pa na neposrednih. Osebna dohodnina je bila neznan stvar!

Posredni davki so vedno večje breme za gospodarsko zaostale kraje kot tudi za sloje z nizkimi osebnimi dohodki. Nekateri potrošni predmeti so bili obremenjeni s pretirano visokimi trošarinami ali monopolnimi taksami. To je rodilo mnogo slabe volje in seveda škodovalo ideji gospodarske edinosti.

Tako sta dve napaki davčne politike: zanemarjanje unifikacije načina, kako naj se pobirajo davki, in sistem indirektnih davkov, ustvarili v mnogih glavah prepričanje, da davčna politika ni bila sredstvo za konsolidiranje gospodarske edinosti, ampak sredstvo za izkoriščanje slabo postavljenih krajev in slojev v korist bogatejših in naprednejših, največ pa v korist politično močnejših.

Tudi kritika proračunskih izdatkov je bila ostra, toda včasih pretirana. Parlament je mogel odločati in vlada razpolagati s primernoma majhnim delom državnega proračuna. Državno uradništvo je imelo z zakonom zjamčene dohodke, teh nista mogla menjati: ne parlament ne vlada, znašali so pa pol državnega proračuna. Dobra četrtina proračuna je šla za narodno obrambo. Srbi so pa žal vnesli v Jugoslavijo tudi navado, da se proračun za narodno obrambo v javnosti ne kritizira. To je držalo in je bilo slabo. Vlada in parlament sta imela svobodne roke samo za četrtino proračuna. Kritika ni nikoli poudarjala, da se njeni očitki morejo nanašati samo na četrtino proračuna, javnost pa je mislila, da se tičejo

vsega proračuna. To ni bilo dobro in je škodovalo načelu gospodarske edinosti.

Bolj upravičena je bila kritika načina, kako se je vlada zadolževala in kako je trošila najeta posojila. Pri tem se je kritika bolj koncentrirala na način zadolžitve kot na način uporabe posojil. Način zadolžitve je bil nenavadno drag zaradi visokih obrestí in provizij pri sklepanju pogodb, toda način uporabe posojil je bil še slabši. Kritika ni bila torej dosti

stvarna in nepristranska, kar je gospodarski edinosti samo škodovalo.

Pređvojna proračunska kritika se sploh ni odlikovala s strokovnostjo in objektivnostjo. Gledala je v proračunu političen in gospodarski akt vsakokratne vlade. Njeni očitki so velikokrat pomenili samo pol resnice. Pol resnice je pa včasih bolj nevarno kot prava laž. To je bil povod, da je kritika proračuna več škodovala gospodarski edinosti kot koristila.

GOSPODARSKA EDINOST V POVOJNI JUGOSLAVIJI

Komunistični režim je takoj po prevzemu oblasti obnovil gospodarsko edinost Jugoslavije. Organiziral je ob meji carinsko službo, zamenjal okupatorske novčance za komunistični dinar po tečaju, ki je bil zelo neugoden za lastnike gotovine, ukinil vse omejitve v notranjem osebnem prometu in začel izvajati gospodarsko diktaturo v duhu in okviru novega komunističnega družbenega reda.

Komunistična filozofija že sama po sebi pripisuje gospodarski edinosti večji pomen kot filozofija, ki zagovarja svobodno gospodarstvo. O tem pričajo komunistični pogledi na odnose med družbo in gospodarstvom, državo in človekom.

1. Komunistična filozofija je zasnovana na materializmu. Glavno je materija, vse drugo je postranskega pomena. Gospodarske proizvodjalne sile, in ne človek, spravljajo materijo v gibanje in ustvarjajo gospodarstvo, obenem pa tudi usmerjajo gospodarski razvoj. Gospodarstvo je temelj človeškega življenja, duhovne vrednote kot vera, narodnost, etika, morala, so samo „nadgradnja“, ki jo kontrolirajo proizvodjalne sile. Če je torej gospodarstvo s svojimi proizvodjalnimi silami temelj človekovega življenja, potem mora biti zanj važna tudi gospodarska edinost.

Tako je red vrednosti v človeškem življenju postavljen na glavo. V svobodni družbi so duhovne vrednote podlaga človeškemu življenju, materialne vrednote pridejo šele za njimi. V komunističnem svetu je ravno narobe: ns prvem mestu so materialne vrednote, duhovne pridejo šele na drugo mesto.

S prvega mesta na drugo pa niso padle samo duhovne vrednote, padel je tudi človek v primeri z družbo. Po krščanski filozofiji je človek središče, ki se okoli njega vrti družba, država, gospodarstvo itd. Človek je „vladar sveta“, vse drugo mu je podrejeno. Komunizem pa smatra človeka samo kot del družbe in njenih organov. Človek je torej podrejen družbi in njenim organom, n. pr. državi.

Ta filozofija ima zelo praktične posledice. Vzemimo na primer prenehanje države. Komunizem trdi, da bo država prenehala, ko je gospodarstvo ne bo več potrebovalo. Ko država preneha, pa njenih dolžnosti in pravic

ne prevzame človek, ampak komuna. Človek, ki je sedaj del države, bo ostal potem del komune. Sedaj mu deli dolžnosti in pravice država, potem mu jih bo pa komuna, svoboden pa ni sedaj v okviru države in ne bo pozneje v okviru komune. V vsakem slučaju bo človek suženj tistega, ki ima državo ali komuno v rokah, to je verjetno komunistične partije. Komunizem ga ne imenuje naravnost kot sužnja, ampak kot „delovnega človeka“. Delovni človek je komunizmu vse, seveda s pridržkom, da komunizem določa, kdo je deloven človek in kdo ni. Delovni človek je predvsem proizvajalec, torej ozko povezan z gospodarstvom in obenem navezan na gospodarsko edinost. Gospodarska edinost ima torej v komunističnem družbenem redu več veljave kot v drugih družbenih sistemih.

2. Komunizem daje družbi monopol do lastnine nad sredstvi za proizvodnjo. Človek sme imeti samo to kot lastnino, kar potrebuje za svojo osebno potrošnjo. V prehodni dobi tolerirajo komunisti še nekaj izjem, posebno v kmetijstvu, toda skušajo jih čim hitreje zadušiti.

Vsaka komunistična revolucija izroča torej družbi odnosno njenemu organu državi, ogromno množino tovarn, trgovin, prometnih ustanov, delavnic, bank, zavarovalnic; vse to je pa treba spraviti in držati v obratu, da ljudje ne ostanejo brez dela. To je prva naloga vsake nove komunistične države. Da jo more opravljati, mora organizirati proizvodnjo, potrošnjo, promet, bančno poslovanje itd. Te naloge pa ne more izvršiti, ako ne zapre popolnoma gospodarski stik s tujim svetom, odnosno ne uvede monopola v zunanji trgovini. Carinska meja je torej za komunistično državo ne samo simbol gospodarske edinosti, ampak tudi gospodarske neodvisnosti. Kako važno je to načelo za komunistične države, se vidi po tem, da vse satelitske države, ki morajo ubogati Moskvo v vseh ozirih, skrbno varujejo pravico do lastne carinske meje in do lastnega denarja, torej do svoje gospodarske edinosti.

Za komunistične države je torej carinska meja veliko važnejša kot za države s svo-

bodnim gospodarstvom. To potrjuje tudi praksa v svobodnem svetu: Anglija je na primer imela v preteklem stoletju precej časa svojo gospodarsko edinost brez vsake carinske meje; komunistično gospodarstvo bi pa brez carinske meje propadlo v prvem trenutku; zrušil bi ga pritisk svobodnih gospodarstev.

3. Komunizem ne prizna zasebne pobude v gospodarstvu. Skušaja jo nadomestiti z dvema nadomestkoma: z delavskimi sveti in planiranjem. Delavski sveti imajo največ besede v Jugoslaviji, drugod je njihov razvoj še v povojih. Planiranje pa je v vseh komunističnih državah osnova komunističnega gospodarjenja. Brez planiranja bi komunistična gospodarstva zagazila ali v kaos ali v tržno gospodarstvo po kapitalističnem receptu, česar komunistični družbeni red ne bi prenesel.

Učinkovitega planiranja si pa ni mogoče zamisliti, ako gospodarstvo ni popolnoma odrezano od svobodnega sveta. Sme imeti z njim samo toliko gospodarskih stikov, kolikor jih predvideva družbeni plan, ne več, ne manj. Zato satelitske države s tako gorečnostjo varujejo pravico do samostojnega planiranja. Na pritisk Moskve se morajo sicer spuščati v razne oblike koordinacije in kooperacije v družbenih planih, toda pravici sami si nočejo odpovedati. Torej koordinacija in kooperacija da, subordinacija ne!

Planiranje mora biti univerzalno, mora zajeti vse gospodarsko življenje, vsaj v glavnih točkah; v podrobnosti se mu ni treba vtikati. Planiranje mora biti centralizirano, ne da se razbiti na več gospodarskih področij. Posamezna gospodarska področja imajo lahko svoje plane, toda samo v okviru državnega, ki velja za vso državo.

Samo centralni parlament lahko da planu zakonsko veljavo. Seveda je pa vsako planiranje nemogoče, ako se ne more opreti na gospodarsko edinost.

4. Brez gospodarske edinosti ne more obstajati niti dnevna komunistična gospodarska politika. Edino v okviru gospodarske edinosti je mogoče zmeraj korigirati račune o izravnavanju ponudbe in povpraševanja, izvozu in uvozu, voditi kreditno, finančno in prometno politiko, ustvarjati osnovo za stabilno kupno moč denarja, organizirati napredek v proizvodnji, sistematsko dvigati gospodarstvo v zaostalih delih dežele, dvigati življenjsko raven prebivalstva.

Skratka: komunizem smatra državo vsaj začasno kot veliko komuno, ki naj funkcionira po navodilih iz enega središča in nastopa v tujini kot monolitna gospodarska tvorba, to pa je gospodarska edinost v stodontnem obsegu.

Jugoslovanski komunisti so se držali gornjih načel že od samega začetka. Ko so med

vojno partizanski oddelki zasedali posamezne dele države, so takoj skušali ustvariti komunistično gospodarstvo kar na licu mesta, čeprav o komunističnih gospodarskih idejah navadno niso imeli niti pravega pojma. Njihovo eksperimentiranje je rodilo celo vrsto malih in velikih gospodarskih pašalukov, ki so ustvarjali samo zmedo in začeli skrbeti centralno vlado. Vlada je zaradi tega že leta 1945 začela izdajati zakone, predpise in uredbe, ki so veljali za vso državo in dali gospodarstvu prvo podobo edinosti. Vlada je začela istočasno ustvarjati centralni gospodarski aparat in mu dala naloge, prevzeti operativno vodstvo v gospodarstvu vseh delov države. Pri tem sta se pokazali dve tendenci, ki sta šli v nasprotno smer.

Politična uprava dežele se je razvijala v smeri federacije, kar je dobilo končno obliko šesterih republik z okraji in občinami. Ta posel je bil opravljen s prvo ustavo in dobil očiten znak v imenu nove države. Čeprav republike niso izvrševale vseh poslov, ki jim jih je prisodila ustava, federativni sistem zaenkrat še ni zbrisan. Republiške vlade so vsaj zunanji znak obstoječe federacije.

Organizacija gospodarstva, z njo pa tudi vodstvo gospodarskega življenja, pa je šla v nasprotno smer, v popolno centralizacijo. V Beogradu je bila ustanovljena centralna planska komisija. Njenih 3.000 strokovnjakov je v podrobnostih planiralo proizvodnjo, obtok, potrošnjo in razdeljevanje kakih 16.000 skupin predmetov za vso državo. Cela vrsta centralnih ministrstev se je pečala z naloge, kako izvajati družbeni plan in kako kontrolirati lokalne oblasti, da bi pravilno izvrševale navodila iz Beograda. V vseh gospodarskih organih je zavlada birokracija, ki se je vtikala v vse podrobnosti gospodarskega življenja. Republike, okraji in občine so bili samo izvršilni organi centrale; kar so malega smeli sami odločevati, so morali to opravljati po navodilih iz Beograda. Čeprav je bila pristojnost republik majhna, so vendarle kmalu pokazale željo, da jo povečajo na račun federalne oblasti. Podobne želje so imeli okraji do republik in občine do okrajev.

Vse to je napolnilo federalno vlado, da je pohitela s konsolidacijo in centralizacijo gospodarstva in ji dala zakonsko obliko v prvi petletki v l. 1946. Prva petletka je bila vrhunec gospodarske edinosti. Z enim samim paragrafom v prvi petletki je bila federalna vlada pooblaščen, da izvrši plan sama, brez sodelovanja ali kontrole zvezne skupščine. Nobene besede pri tem niso imele tudi republike, okraji in občine. Gospodarski centralizem se je spremenil v gospodarski absolutizem. Prva petletka je bila torej idealna formulacija gospodarske edinosti, toda obenem tudi nerealna.

Federalni vladi je namreč primanjkovalo za usvarjanje planskih ciljev kapitala in sposobnih ljudi. Revščina na kapitalu se je kosala z nesposobnostjo javne uprave. Doktrinarnost režima je mogla biti le kratek čas močnejša od stvarnosti. Režim je mogel izvajati petletko z velikimi žrtvami vseh narodov samo dve in pol leti. Po 1. 1949 je začel z likvidacijo petletke, končal jo je 1. 1952.

Prva petletka je kljub vsem svojim nedostatom precej pripomogla k gospodarski edinstvi. Lahko bi bila še več, ako ne bi bil režim napravil toliko napak pri njenem sestavljanju in izvrševanju. Režim je na primer gledal gospodarstvo skozi prizmo industrializacije. Ves kapital, vse delo je bilo usmerjeno v postavljanje novih tovarn, vse druge gospodarske panoge so bile zanemarjene. Zmanjkalo je skladnosti v gospodarskem življenju, kar je samo povečalo trpljenje delovnih ljudi. Nobena uradna propaganda jih ni mogla prepričati o pravilnosti režimske gospodarske politike in o potrebi po prostovoljnih žrtvah za čim večjo industrializacijo.

Načrt za industrializacijo je bil ne samo napačno sestavljen ampak tudi napačno izvrševan. Na stotine milijard dinarjev je bilo napačno investiranih. Industrializiranje države je prišlo pod vpliv tistega, kar je Tito 1. 1952 imenoval gigantomanijo. Zmogljivosti novih tovarn niso bile v nobenem pravem razmerju do tržnih potreb, do domačih surovin. Tovarnam je primanjkovalo strokovnega delavstva,kušenih inženirjev in tehnikov. Pomanjkanje obratnega kapitala je gnalo državo v inflacijo. Kakovost tovarniškega blaga je bila slaba in brez vrednosti za izvoz. Gigantomanija je imela tudi slabe posledice za plačilno bilanco. Nove tovarne so bile navezane na uvoz industrijskih surovin in pomožnega materiala, povrh pa še rezervnih delov za obrabljene stroje. Uvoz materiala za industrijo je tako postal največje breme za jugoslovansko plačilno bilanco.

Ravno ta napaka pa je posredno utrdila gospodarsko edinstvo, kar se na prvi pogled čudno sliši. Tovarne, ki so navezane na uvoz, rabijo devize za plačevanje svojih nakupov v tujini. Devize jim more dati samo jugoslovanski izvoz. V takem položaju so tovarne v vseh republikah. Vsaka republika je zainteresirana, da njene tovarne dobijo devize, ki prihajajo iz skupnega izvoza. Ako bi gospodarska skupnost razpadla, bi obstale mnoge tovarne, začasno ali za zmeraj. Take tovarne so v vseh delih države. Njihovo republiško gospodarsko področje bi jim ne moglo oskrbeti dosti deviz za uvoz njihovih industrijskih surovin, strojev in rezervnih delov. To velja posebno za Slovenijo.

Pravilna lokacija novih tovarn je eden izmed temeljev dobre industrializacije. Pri lo-

kaciji je treba upoštevati gospodarske vidike in ne socialnih. Režim se na to načelo ni dosti oziral. Postavljal je nove tovarne po političnih in socialnih vidikih. Tako so rastle tovarne tam, kjer je bilo dosti neizvežbane kmetijske delovne sile, zato pa nobenih dobrih prometnih zvez, nobenih surovin in pogonskih sredstev, nobenega večjega potrošnega središča itd. Tako postavljene tovarne so navadno tako dolgo veliko breme za celo narodno gospodarstvo, dokler niso amortizirane ali pa investicije zanje „plačane“ z inflacijo. Zgube, ki so pri takem planu industrializacije nastale, seveda laže prenese celo jugoslovansko gospodarstvo kot gospodarstva posameznih republik. Komunisti sami računajo, da je pri investiranju šlo v nič okoli 20% investiranega kapitala. To bi bilo za nove tovarne hudo breme, ako ne bi bila med tem inflacija zmanjšala vrednost dinarja.

Kljub temu je pa industrializacija močno podprla potrebo po gospodarski edinstvi. Že danes nahajamo v vseh delih države tovarne, ki lahko pokrivajo potrebe potrošnikov na vsem gospodarskem področju njihove republike. Njihova zmogljivost je večkrat celo večja od domače potrošnje, mogle bi izvažati, ako bi znale proizvajati dobro blago, ki bi lahko tekmovalo s tujim. Skoraj vsaka tovarna ima in išče kupce po vsej Jugoslaviji, pa naj stoji v katerikoli republiki. Tako je vsaka republika zainteresirana na potrošnem potencialu vse države. Pred vojno je bila samo Slovenija navezana na ves jugoslovanski trg, danes je že vseh šest republik, celo črnogorska in makedonska. Ako bi te tovarne bile navezane samo na lastne republiške trge, bi morale takoj zmanjšati proizvodnjo in odpuščati delavstvo. To je gotovo največji uspeh jugoslovanske industrializacije, ako mislimo na gospodarsko edinstvo. Drugo je seveda vprašanje, ali ni ta uspeh plačan predrago, v kolikor so namreč v celoti poravnani stroški za industrializacijo, kar pa še niso.

Vrnimo se zopet na 1. 1949! Takrat je režim spoznal, da z gospodarskim centralizmom in birokracijo ne more naprej. Našel je izhod iz kočljivega položaja z uvedbo delavskih svetov in z decentralizacijo javne uprave v dobi 1949—1952. Oboje je vplivalo na gospodarsko edinstvo Jugoslavije.

Res je sicer, da delavski sveti dajejo podjetjem več samostojnosti, kot so jo imela pred 1. 1949, ko so jih namreč vodili upravitelji kot agentje centralne vlade. Res je, da so delavskim svetom vezane roke in noge z družbenim planom, zakoni, uredbami, predpisi, odloki itd. in da so pod nadzorstvom takih „družbenih organizacij“, kot so partija, 19

sindikati, socialistična zveza delovnega ljudstva itd., toda delavski sveti se prav radi upirajo vsakemu nadzorstvu, posebno takrat, kadar so komune na njihovi strani. Izigravajo, bojkotirajo in sabotirajo vsako povelje, ki jim ni po volji. Jugoslovansko časopisje poroča o tem zelo zanimive slučaje. Seveda se delavski sveti pri svoji opozicijski taktiki malo ozirajo na gospodarsko edinost.

Za gospodarsko edinost je važna tudi miselnost republik, okrajev in prav posebno občin odnosno komun. Kot smo rekli, imajo samo komune bodočnost pod komunistično diktaturo. Država je zapisana smrti, tem bolj pa republike in okraj. To ni samo teorija. Komunisti prenašajo čedalje več pristojnosti od republik in okrajev na komune. Okraje smatrajo že sedaj samo kot začasno skupnost komun. Tako postajajo republike in okraj samo kanali, ki se po njih pretekajo predpisi federacije v komune. Obenem morajo začasno tudi pomagati komunam pri izvrševanju komunalnih poslov, kadar jim komune še niso dorastle.

Komuna postaja torej počasi edini agent družbene skupnosti in v njenem imenu upravlja vse družbene zadeve, najbolj seveda gospodarstvo. Komuna ustvarja, nadzira in likvidira „svoja“ podjetja, daje za podjetja jamstva, jim pomaga iz zadrege, zato pa tudi pobere dobiček. Tako so interesi komune in podjetij navadno identični ali grede vsaj vstric.

Povezanost interesov med komuno in podjetji se izraža v tipičnem kolektivizmu, ki je nevarnejši od egoizma posameznikov ali egoizma v kapitalističnem svetu. Pod krinko „splošnih interesov“ dela kolektivni egoizem prav lahko take stvari, ki niso dovoljene zasebnemu. Daje celo možnost, da se za njegovim hrbtom skrijejo interesi posameznih voditeljev podjetij ali komun in da se prizadetim ne zgodi ničesar, ako jih kontrola zasači pri nepoštenih poslih. Kombinirani kolektivni egoizem je tako postal činitelj, ki mora z njim računati tudi federalna vlada.

Nevarnost kombiniranega kolektivnega egoizma se vidi na primer lepo v pojmovanju, čigava je v komunističnem družbenem redu lastnina na proizvajalnih sredstvih. Pod komunizmom bi moral biti pojem zasebne lastnine na proizvajalnih sredstvih mrtev, pa ni. Ker ničesar ne more biti „mojega“, je pa lahko nekaj „naše“! Režim se v Jugoslaviji bori proti takemu pojmovanju, toda ga ne more zatreti; živi še vedno v glavah tistih, ki delajo v tovarnah ali so v komunalnih službah. Delavci in uslužbenci govorijo o „naših“ tovarnah, o „naših“ komunih. Če se interesi „našega“ podjetja povežejo z interesi „naše“ komune, potem kombinirani egoizem res

ne pozna nobene meje. Vsaka komuna bi najraje ustvarila svoje neočvisno gospodarsko področje. Spozabi se, da prepoveduje „izvoz“ iz svojega področja, da ovira „uvoz“, da ne dovolj trgovanja „tujim“ Jugoslovanom, itd. Podobne skomine imajo tuptatam tudi okraj in republike.

Seveda pomeni tako postopanje lokalnih oblasti parceliranje gospodarske edinosti na debelo in na drobno.

Jasno je, da Beograd ne more trpeti takih težej in da jih pobija na celi črti. Sam Tito je na nekem shodu v Kotorju rekel: „Konkurenca med podjetji je dobra in koristna; tekmovanje med komunami in okraj se more trpeti do neke meje, ako to ne gre v škodo gospodarski edinosti; v nobenem primeru pa ni dovoljena konkurenca med republikami, kajti to pomeni nacionalni šovinizem, ki ga moramo na vsak način zatreti.“ Podobno obsoja ta gospodarski pojav tudi režimsko časopisje kot partikularizem, lokalni patriotizem itd., in ponuja kot zdravilo „bratski antišovinizem“. To je najnovejša definicija predvojnega narodnega edinstva in povojnega bratstva in edinstva!

Sprememba gospodarskega sistema v letih 1949—1952 je torej imela nepredvidene posledice za gospodarsko edinost. Rodila je pojave, ki gotovo ne koristijo gospodarski edinosti, toda obenem zmanjšujejo njeno vredenost v očeh delovnega ljudstva.

L. 1955 je postalo jasno, da sprememba gospodarskega sistema v l. 1949—1952 ni rodila zaželenih posledic. Sistem je bil spremenjen, toda gospodarska politika je ostala ista. Še vedno je ves kapital romal v investicije za težko industrijo in v nekaj sorodnih industrij, še vedno so zaradi tega trpele vse ostale gospodarske panoge in postale zavora splošnemu gospodarskemu napredku in dviganju življenjskega standarda. Še vedno je gospodarski razvoj živel v glavnem od inflacije. Vse to je zahtevalo tudi spremembo smeri gospodarske politike. Vlada je napravila potrebne korake l. 1955. Smer gospodarske politike se od takrat ni spremenila.

Spremembe v gospodarski politiki so bile sledeče: težka industrija je izgubila svoj privilegirani položaj; zavladalo je načelo enake vrednosti vseh gospodarskih panog in skladnosti med njimi. Iz tega se je rodila nova poljedelska politika, nova prometna politika, povečana skrb za zboljšanje življenjskega standarda; proizvodnja potrošnega blaga je dobila svoj del investicij; zmogala je realna cenitev prirodnih bogastev; podčrtana je važnost delovne produktivnosti, racionalnosti v proizvodnji. Vzgoja izvežba-

nih in strokovnih delavcev je stopila na prvo mesto v vladni prosvetni politiki. Boj proti inflaciji se je nadaljeval, toda brez uspeha.

Izvedena je bila reforma davčnega sistema, delavski sveti so pa dobili nekaj več samostojnosti.

Nova gospodarska politika se je izražala in se izraža še sedaj v geslih: vse za višji življenjski standard, čim več stabilnosti na trgu in v cenah, čim manj vmešavanja države v gospodarstvo, čim večja delovna storilnost, čim hitrejši napredek gospodarsko zastalnih krajev, čim tesnejša povezanost s svetovnim trgom, čim realnejša kreditna politika, čim hujši boj proti primanjkljaju v plačilni bilanci. Te ideje so dobile svoj praktični izraz v drugi petletki (1957—1961) in v tretji (do 1. 1965). Imajo svoje dobre in slabe posledice za gospodarsko edinstvo. Moremo jih na kratko posneti v odgovoru na vprašanje: Kako je danes z idejo o gospodarski edinstvi? Ali je močnejša kot je bila pred vojno?

Nova gospodarska politika je postala skromnejša v svojih ciljih, realnejša v svojih ocenah prirodnih bogastev, vrednosti investiranega kapitala, rentabilnosti sedanjega gospodarjenja; zmeraj upošteva majhen obseg jugoslovanske potrošnje, pomanjkanje kapitala, težave v zunanji trgovini. Zaveda se, da ima v gospodarstvu opravka z navadnimi ljudmi in ne s komunisti. Komunistom lahko komandira, ljudem pa ne, drugače bi naletela na tih odpor in bojkot. Treznost je dobila svoje mesto v glavah komunističnega vodstva, nekdanja gigantomanija je izginila. To vse bi samo koristilo ideji o gospodarski edinstvi, ako bi režim mogel izvesti svoje načrte, pa jih pogosto ne more. Zadene na preveč ovir. Recimo:

Nova gospodarska politika forsira ustanavljanje malih podjetij. To ni napačno, kajti jugoslovanski trg je majhen, prirodna bogastva omejena, potrošnik reven, število izvežbanih in strokovnih delavcev majhno, še manj pa sposobnih vodnikov za mala in velika podjetja. Zanje je treba manj investicijskega kapitala, so manjše breme za plačilno bilanco, so prožnejša v proizvodnji. Tendenca ustanavljanja malih podjetij pa postane vendarle lahko nevarnost za gospodarsko edinstvo. Zakaj?

Režim je dolga leta hvalil zaradi propagande samo velika podjetja v industriji. Ljudje so se navadili na misel, da samo veliko število tovarniških dimnikov pomeni gospodarski napredek in boljše življenje. Zato si želi vsaka komuna samo velike tovarne. Ker ve, da za take želje ne bo našla razumevanja v Beogradu, kjer investicije v velika podjetja niso več v modi, odnosno jih federalna vlada hoče pridržati za sebe, napravi načrt

za podjetje malega obsega s tihim namenom, da ga pričvori ob prvi priliki v veliko. Kakor hitro da Beograd kredit za majhno podjetje, že komuna misli na povečanje načrta in seveda tudi kredita. Res je, da se Beograd bori proti takim skritim nameram komun, toda komune so navadno vztrajnejše, tekom let dosegajo svoj cilj. Tako je že nastala cela vrsta podjetij, ki so za jugoslovanski trg čisto nepotrebna in bodo postala — ako že niso — glavobol za delavske svete in komune. Naletela bodo na konkurenco starih, že vpeljanih podjetij z nizkimi proizvodjalnimi stroški in delala izgubo, ki naj jo pokrije „družbena skupnost“. To traja navadno samo nekaj časa, potem mora podjetje ali spreminiti proizvodnjo ali zapreti vrata. Delavci morajo iskati novo zaposlitev, kar jih naravno spravi v slabo voljo. Kdo bi zameril, ako mečejo odgovornost za krizo „njihovega“ podjetja na gospodarsko edinstvo, ki omogoča starim podjetjem, da uspevajo na račun novih, ne pa na napačen načrt za industrializacijo. Režim vidi, kje je napaka, toda ni politično dovolj močan, da bi se uprl lokalnemu kolektivnemu egoizmu.

Režim se rad baha, da se mu je posrečilo najti tak gospodarski sistem, ki omogoča polno zaposlenost ne samo prirodnega ljudskega prirastka, ampak tudi tistega dela kmetijskega prebivalstva, ki doma ne najde več dela. To naj potrdi uradna statistika o brezposelnih, ki običajno obsega le nekvalificirano moško in mestno žensko delavno silo. Precejšen odstotek brezposelnih pride tudi iz vrst tistih delavcev, ki prvič iščejo delo. Ta statistika ni odsev pravega stanja brezposelnosti. Poleg uradne obstoja namreč še prikrita brezposelnost, ki znaša po cenitvah komunistov samih 300.000 do 500.000 ljudi. Tvorijo jo delavci in uslužbenci, ki jih podjetja sploh ne rabijo, ako bi hotela racionalno gospodariti. Taki delavci so znani pod imeni mrtve brigade, socialne brigade itd. Kako so nastale? Včasih podjetja rabijo nekaj začasnih delavcev, pa jih ne odpustijo, ko jih več ne rabijo. Včasih je režim sam pomagal ustvarjati take brigade; uveljavljal je namreč take predpise, da se je podjetjem splačalo zaposliti čim več nekvalificirane delovne sile. Zelo pogosto so pa komune ali lokalne oblasti pritiskale in še zmeraj pritiskajo na „svoja“ podjetja, naj zaposlijo delavce brez zaslужka, da tako zmanjšajo obseg brezposelnih podpor. Ko pa delavec enkrat pride na plačilni spisek podjetja, ga seveda delavski svet brani pred upravo, ako ga uprava hoče odpustiti.

Režimu gre ta sistem na živce, kajti podira vse njegove napore, da bi dvignil delovno storilnost. Išče pota, kako bi podjetja pripravil do tega, da bi začela odpuščati odviše delavce in delavke. Tako bi prevalil 21

odgovornost za odpuščanje delavstva na podjetja. Enkrat bo pa do tega moralo priti, kajti takj delavci so samo nepotrebno breme za proizvajalne stroške, dvigajo povpraševanje po blagu in pomagajo inflaciji do veljave. Ko bo pa prišla doba odpustov, ne bodo odpuščeni delavci iskali krivca v napačni gospodarski politiki, ampak v gospodarski edinstvi. Mislili bodo, da so prišli ob kruh zaradi tega, ker njihovo podjetje trpi zaradi konkurence „iz drugih krajev države“ in ker jih indirektno spodrivajo delavci istotako „iz drugih krajev države“. Gospodarska edinstvo jim torej škoduje in je ni treba. Pod republiško gospodarsko edinstvo bi se jim godilo bolje, tako jim bodo trdili demagogi in jih zapeljali v zmoč.

Nova gospodarska politika je začela tudi z večjo vneto pomagati gospodarsko zaostalim delom države do hitrejšega gospodarskega napredka. Najprvo so proglasili kar cele republike za gospodarsko zaostale kraje, sedaj proglašajo le posamezne okraje za take kraje. Našli so jih v vseh republikah, razen v Sloveniji. Kriterij za gospodarsko zaostalost skušajo najti v statistiki, kj daje podatke o povprečnem osebnem dohodku po glavi prebivalstva. Najprej je federacija kar sama skušala industrializirati take kraje; seveda je pri tem napravila veliko napak, ki so jih gospodarsko razviti kraji ostro kritizirali. Pozneje je pritegnila k temu poslu še republike, okraje in občine takih krajev. Zadnje čase skuša prepustiti pobudo lokalnim oblastem, največ komunam, toda kontrolira njihove načrte za industrializacijo, preden jim dodeli podpore. Pri tem pa morajo komune, odnosno okraj ali republike same nositi velik del stroškov za nove investicije. Na videz je to zdrava politika, ako bi namreč komune ali drugi lokalni činitelji res iz svojega dali prispevek k investicijam. Večinoma si pa svoj prispevek na ta ali oni način izposodijo v Beogradu. Kapital, ki je potreben za industrializacijo gospodarsko nerazvitih krajev, prihaja torej še zmeraj iz gospodarsko razvitih, četudi sedaj bolj po ovinkih. Da gospodarsko razviti kraji zabavljajo nad tako „gospodarsko edinstvo“, je več kot razumljivo. Smatrajo gospodarsko edinstvo kot orodje, ki jih z njim režim izžema. Imajo deloma prav.

V gospodarsko nerazvitih krajih ne vlada namreč samo revščina, ki naj bi jo industrializacija uničila, tam vlada tudi pomanjkanje izvežbanega in strokovnega delavstva, tam manjka delavske tradicije, tam manjka prometnih zvez, tam je potrošni trg majhen, tam ni toliko prirodnih bogastev kot jih interesentje naračunajo na papirju. Režim je za vse te okoliščine vedel, toda jih je le malo ali nič upošteval. Postavljal je nove tovarne v kraje, kjer jim je manjkalo vsega, včasih

celo surovin in pogonske sile, da ne govorimo o strokovnem delavstvu, sposobnih tovarniških vodstvih, dovoznih in odvoznih prometnih sredstvih, močnem lokalnem trgu itd. Vse to je rodilo velike izgube pri investiranju. Izgube so se nadaljevale, ko so take tovarne šle v obrat in povrhu se delale slabo blage, ki ga ni maral niti domači trg. Takim tovarnam se ne obeta za dolgo dobo nobena lepa bodočnost, s svojimi izgubami bodo stalno breme za vso jugoslovansko skupnost: zaradi njih bodo domače cene za marsikako tovarniško blago višje kot je treba, zaradi njih bodo morale biti tudi uvozne carine večje, vse skupaj bo pa podražilo življenje v vsej državi. Vse to naravno zelo dobro vidijo tisti kraji države, ki morajo prispevati k industrializaciji zaostalih krajev. Upravičena kritika jih spravi v slabo voljo in ni čuda, da se sprašujejo, počemu jim je potrebna taka gospodarska edinstvo, ko imajo od nje samo škodo. Da je kritika upravičena, se vidi tudi po uradnih izjavah. Ob priliki obravnavanja druge petletke je vlada povedala, da bo rabila za gospodarsko zaostale kraje samo za l. 1957 okoli 207 milijard dinarjev. Že takrat je pa vlada napovedala, da bo gornji znesek premajhen in da ga bo treba povečati. Letni prispevek za gospodarsko zaostale kraje bo pa v tretji petletki še veliko večji.

Tako je postalo vprašanje podpiranja gospodarskega napredka gospodarsko zaostalih krajev vir najhujših napadov na gospodarsko edinstvo. Zanimivo pri vsem tem pa je, da so tako industrializirani kraji najbolj navezani na gospodarsko edinstvo. Le carinsko zavarovan jugoslovanski trg jim bo omogočil prodajo njihovega primeroma dragega blaga, kajti na tujih trgih bi se z njim ne bi smeli pokazati.

Zadnje čase se je režim vrgel z vso silo na agitacijo za specializacijo in kooperacijo v proizvodnji, posebno industrijski. V industriji naj bi tovarne prešle na serijsko proizvodnjo bodisi celih izdelkov ali pa samo njihovih delov. Ako bi proizvajale samo dele, naj se povežejo z drugimi podjetji, ki delajo ostale dele, končno naj pa samo ena tovarna montira vse dele v celoten izdelek. Sedaj je to drugače. Vsaka tovarna skuša delati sama vse dele svojih proizvodov, kar zelo draži produkcijo. Ideja o specializaciji je zdrava, v svobodnem gospodarstvu jo izvajajo že desetletja. Koristila bi tudi gospodarski edinstvi Jugoslavije, toda je naletela na velike ovire. Delavski sveti se velikokrat bojijo, da taka razdelitev proizvodnje omejuje gospodarsko neodvisnost, komune se pa bojijo, da bodo zgubile nekaj kontrole nad podjetji. Pač pa so komune za to, da se povežejo njihova podjetja v lokalne gospodarske skupnosti, ki večkrat nimajo nobenega pravega smisla; samo olajšujejo komunam nadzor

nad podjetji in odpirajo vrata za nove komunalne dohodke.

Ideja o specializaciji in kooperaciji bi res koristila gospodarstvu in gospodarski edinstvi, ako bi obsegala podjetja v različnih republikah. Zaenkrat pa kooperacija navadno ne gre tako daleč, specializacija podjetij je pa sploh šele v povojih.

Veliko koristijo gospodarski edinstvi; take organizacije kot so strokovna in poslovna združenja in gospodarske zbornice raznih vrst, seveda samo tiste, ki vežejo zainteresirana podjetja iz vse države. Poslovanje takih organizacij daje podjetjem priliko, da se med seboj spoznajo, da sodelujejo v tehničnih problemih, najraje pa na gospodarskem področju. Sodelovanje na gospodarskem polju dobi večkrat obliko prikritih ali javnih kartelov. Režim tega ne vidi rad, toda ne kaže nobene posebne volje, da bi tako pojmovane „skupne stike“ vneto preganjal. Stiki so pa že tako močni, da bi jugoslovanska proizvodnja na vseh gospodarskih področjih prva protestirala, ako bi kdo hotel razbiti sedanjo gospodarsko edinstvo. Tako dobro se ji godi v sedanji gospodarski skupnosti. Kar je podjetij, ki bi bila proti, so izjeme, ki potrjujejo pravilo.

Gospodarska edinstvo je nagnala režim, da je začel realno ocenjevati vrednost prirodnih bogastev. Jugoslavija ima skoraj vse vrste prirodnih bogastev, toda kakovost bogastev ni zmeraj prvovrstna in tudi količina ni neomejena. Režim je torej moral začeti varčevati z njimi in jih ne izkoriščati brez vsakega načrta kar tjavendan. Posamezni kraji države so se tako začeli zavedati, da so glede prirodnih bogastev navezani drug na drugega. Klasičen zgled za to nudi elektrifikacija dežele. Tudi tisti kraji, ki imajo navidežno dosti vode in premoga, so navezani v nekaterih letnih časih na pomoč od soseske v dobavi elektrike. Isto velja za premog, rude, les, deželne pridelke in industrijske surovine. Ker Jugoslavija ni velika, se medsebojna odvisnost tem hitreje čuti.

Kaj končno pomeni parceliranje jugoslovanske gospodarske edinstvi, smo videli v zadnji svetovni vojni. Povsod sama škoda, nikjer nobene koristi! To so morali uvideti proti svoji volji tudi okupatorji in obžalovati, kar smo zvedeli šele po vojni.

Čeprav industrializacija dežele ni bila izvršena ne smotrno, ne ekonomsko, ne racionalno, je vendar ustvarila v industrijski proizvodnji vez, ki močno veže vse ostale gospodarske veje v solidno gospodarsko skupnost. Industrija je postala kupec, ki kupuje pri vseh ostalih gospodarskih panogah.

postala pa je tudi prodajalec, ki jim prodaja, kar rabijo. Počudno vlogo ima poljedelstvo. Njegova naloga ni samo, da prehrani prebivalstvo in daje presežek za izvoz, mora dobavljati tudi surovine za živilsko industrijo. Gozdarstvo skrbi za devize z izvozom in za industrijske surovine celi vrsti tovarn. Vse to je utrjevalo in utrjuje gospodarsko edinstvo.

Gospodarska edinstvo obstaja že od prvega rojstnega dne Jugoslavije. Noben režim je ni ne tajil, ne kritiziral; noben režim je ni hotel v mirnih časih rušiti, ne pred vojno, ne po njej. Celo tisti, ki bi radi razbili Jugoslavijo, utemeljujejo svoje stališče z vsemi mogočimi razlogi, samo ne z gospodarskimi.

Gospodarska edinstvo ima iste značilnosti pred vojno in po njej: skupno carinsko mejo, skupen denar, skupno gospodarsko-politično središče, skupno zakonodajo, ki velja za vso državo.

Pred vojno je ideja gospodarske edinstvi pospeševala poleg države zasebna gospodarska pobuda države. Po vojni je država kot taka prevzela samo nalogo, da varuje in pospešuje gospodarsko edinstvo. V skladu s komunistično gospodarsko filozofijo je gospodarsko edinstvo spremenila v gospodarski centralizem, kot ga svobodni svet ne pozna.

Jugoslovansko gospodarstvo se je po vojni tako razvilo in se še zmeraj razvija v takem pravcu, da mu je vedno bolj potrebna gospodarska edinstvo. Gospodarsko življenje vsake republike je že tako prepleteno z življenjem ostalih republik, da bi razpad edinstvi ali samo njena delna cepitev le škodovala vsem in vsakemu, kdor živi na sedanjem jugoslovanskem področju. In končno: v času, ko se ves svet gospodarsko združuje tudi preko državnih mej, počemu naj se parcelira jugoslovanska gospodarska edinstvo?

Sedanja gospodarska edinstvo je postala temelj jugoslovanskega gospodarstva. Ta temelj ima gotovo še polno napak, toda napake se dajo popraviti. Zakaj rušiti ta temelj, ki lahko služi kot okvir za mirno sožitje posameznih narodnih ambicij? Ali ne bi bilo bolje dati temu temelju še toliko znakov za skupno državo, da bi bile s tem priznane državna kontinuiteta in državne meje? Tako bi nam gospodarska edinstvo lahko pripomogla k varovanju ne samo narodne neodvisnosti ampak tudi nedotakljivosti narodnega ozemlja.

JUGOSLAVIJA KOT NEVTRALEC: 1937

DR. JAKOB B. HOPTNER

„Francoski politični in časnikarski krogi niso navajeni, da bi naša država delala samostojne akcije na področju zunanje politike,“ je pripomnil Milan Stojadinović, tedaj predsednik vlade in zunanji minister Jugoslavije, ko je 15. marca 1937 pisal svojemu ministru v Parizu, g. Božidarju Puriću.

Stojadinovićeve jedke pripomba na francosko kritiko njegove politike do Italije se sliši kot trdo govorjenje za zaveznike. Toda še mnogo trše je prišlo. Stojadinović je menil, da je bila francoska politika omahljiva in slaba ter je čutil, da je bilo treba poiskati nova pota za jugoslovansko zunanjo politiko, pota, ki jih ne bodo zaustavile zveze, ki akcijo omejujejo in ovirajo. „Končno,“ je rad omenil, „sedaj kraljevina Jugoslavija pomeni več, kot je predvojna Srbija.“

V marcu 1937 so bile evropske demokracije v popolnem diplomatskem odstopanju, umikanju. Male države so ocenile svoje zveze in so zanje ugotovile, kot Jugoslavija, da so pomanjkljive. Bilo je to leto dni, predno je Hitler vkorakal v Porenje. Na to grozečo nevarnost Britanija ni odgovorila z nič več kot z Baldwinovim pozivom, naj bosta Francija in Nemčija prijateljici. Čeprav Francija ni izgubljala časa in je takoj protestirala proti Hitlerjevi prelomitvi versajske in lokarnske mirovne pogodbe, je Laval aktivno oviral napore Društva narodov, da bi Italija ustavila napad proti Abesiniji.

Britanija je, ko so bile njene imperialne koristi z uspešnim Mussolinijevim vdorom v Abesinijo ogrožene, skušala zopet zavarovati svoje interese v Sredozemlju s prijateljstvom z Italijo. Jugoslavija, ki je hotela zavarovati svojo jadransko stran in svoje koristi na albanski meji, je zato skušala dobiti podobno pogodbo z Italijo. Milan Stojadinović je mislil, da tak potek nudi njegovi državi več zaščite, kot pa jo je imela v krhkem francoskem varnostnem sistemu, v katerega je bila Jugoslavija že dolgo časa vključena.

Toda za Francijo je bila samostojna akcija Jugoslavije nekaj heretičnega. In dr. Edvard Beneš, predsednik in prejšnji zunanji

minister Češko-Slovaške, je smatral, da je jugoslovanska politika „napovedala in vpeljala razbitje Male Antante“. Pisal je kasneje, da „mu je to pomenilo, da sta princ Pavel, glavni regent Jugoslavije, in Mussolinij sodelovala v zaroti, ki naj bi uničila centralno Evropo“.

Ker je videti, da ta razlaga prevladuje, ima ta razprava namen preizkusiti veljavnost dr. Beneševe opazke in orisati vire, vzroke in pogajanja za jugoslovansko-italijansko pogodbo iz leta 1937, ki je bila sad prvega poskusa Jugoslavije, da se postavi v vlogo nevtraleca.

I.

Podpis gospodarskega in trgovskega sporazuma med Italijo in Jugoslavijo, konec septembra 1936 je dal Stojadinoviću prvo priložnost, da je izpregovoril v korist „razvoja odnosov med Italijo in Jugoslavijo“ in izrazil upanje na „novo dobo sodelovanja“.

Nekaj tednov kasneje je Mussolini v govoru v Milanu priznal to potezo. Tudi on je bil voljan „postaviti odnose med tema dvema državama na novo osnovo konkretnega prijateljstva“.

Ducejev govor je imel odmeve. Stojadinović je poročal princu Pavlu, da se je sir Ronald Campbell, britanski minister pri jugoslovanskem dvoru, „nekaj razburjal zaradi Mussolinijeve prisrčnosti proti nam. Pomiril sem ga in sem mu rekel, naj ga to nikar ne skrbi.“ Viktor von Heeren, berlinski minister v Beogradu, je povedal Stojadinoviću, da Nemci „res verjamejo v iskrenost Mussolinijevih ponudb Jugoslaviji“ in je pritiskal nanj, da bi „ne zavrgel te ponudbe zlahkoma. Ciano“ — tako je poročal von Heeren Stojadinoviću — „je rekel, da ima Italija popolnoma časten in iskren namen zboljšati svoje odnose z Jugoslavijo.“

V teku decembra je Ciano sprožil pri Jo-

Dr. Jakob B. Hoptner je predavatelj na Columbia University v New Yorku. V letih po drugi svetovni vojni je bil ameriški uradnik Rdečega križa v Jugoslaviji. Skrbno je zbiral podatke o tej državi in njenem ljudstvu in se posvetil proučevanju zgodovine njenih narodov. Ta članek je napisan na osnovi originalnih dokumentov, podatkov, ki so jih piscu dali ljudje, ki so sami v dogodkih sodelovali, in drugih zanesljivih virov.

vanu Dučiću, jugoslovanskem ministru v Rimu, misel, da naj ta predlaga sestanek s Stojadinovićem. Jugoslovanski odgovor je bil „pisan z mnogimi lepimi besedami“, kakor je Stojadinović pisal princu Pavu. „Glede sestanka s Cianom,“ pravi Stojadinovićevo poročilo princu, „sem dejal, da bi bilo najbolje najprej pripraviti teren, razjasniti vsa sporna vprašanja in napraviti sestanek na koncu. Ciano je dal navdušen odgovor našemu ambasadorju. Pripravljeni so iti z nami do popolnega sporazuma in še dalje...“

Stojadinović je predlagal Beograd kot meso sestanka in Ciano je pripomnil in prigajal, naj obe stranki obdržita vso stvar v „največji tajnosti“.

Koncem 1936 je Ciano prejel nadaljno besedo od Dučića: „Jugoslavijo bosta zastopala Milivoj Pilja, visok uradnik ministrstva za trgovino, ki bo vodil pogajanja glede novega gospodarskega sporazuma in dr. Ivan Subotić, poklicni diplomat, jugoslovanski zastopnik pri Društvu narodov in kasneje minister pri angleškem dvoru, ki bi kot pooblaščen minister govoril za svojo državo v stvareh politične narave.“

Subotić je prišel v Rim z dnevnim redom, ki je vseboval osem točk: sam pakt, sporazum glede ustaških teroristov, ki žive v Italiji, jugoslovanske manjšine, ki so pod italijansko oblastjo, Albanija, vprašanje Mahovljanov, okoli 230 družin, ki so jih bili Avstrijci naselili v Bosni in so jih smatrali v Beogradu za Jugoslovane, v Rimu pa za Italijane, italijanski optanti v Dalmaciji, razjasnitev konvencij, sklenjenih v St. Margherita in v Nettuno in rešitev vprašanja kompenzacije, ki je nastalo kot posledica agrarne reforme v Dalmaciji.

Stojadinović je dal navodilo Subotiču, da naj kaže „napeto zanimanje in željo, da bi dosegel uspehe“, a svaril ga je, „naj ne daje koncesij istočasno v vseh spornih točkah. Popuščanje naj bo vezano s koncesijami, ki bi jih Italijani dali v drugih točkah. Štiri osnovna vprašanja so, ki nas zanimajo: pakt, Albanija, teroristi in manjšine“.

Pogajanja niso bila v zunanjem ministru v Palazzo Chigi, ampak v oddaljenem, skritem krilu ministrstva notranjih zadev. Italijo sta zastopala Gino Buti, generalni direktor za evropske in sredozemske zadeve, in Leonardo Vitetti, generalni direktor za splošne zadeve, oba v ministru zunanjih zadev.

Subotičeva poročila kažejo, da sta bila vsaj dva sestanka z Butijem in Vitettijem v januarju, ni pa videl Ciana od 3. marca 1937. Tedaj ni imel kaj drugega kot veliko hvalo o napredku pogajanj. Rekel je Cianu, da je bil gotov, da se bodo dosegle same pozitivne vrednote, ko bo akt oznanjen svetu. To bi zlasti pokazalo, da sta oba naroda

„polna želje za prijateljske odnose in za sodelovanje ter da se hočeta izogniti sovražnostim in preprirom“.

Toda sence „sovražnosti in preprirov so v zraku,“ je Subotić naglasil. Hrvatski teroristi — morilci kralja Aleksandra — so živeli v Italiji in so kovali razrušenje jugoslovanske države. Subotić je podčrtal, da so Jugoslovani celo slišali, da je bil ustaški voditelj Ante Pavelić stalno na potih v inozemstvo, ne da bi ga Italijani kaj ovirali. Popisal je Ciano vso težo učinka take novice. Pripomnil je, da je bil „Stojadinović v skrbeh že zaradi bodočih italijansko-jugoslovanskih odnosov in da bo ta zaskrbljenost ostala, če Italijani ne bodo podvzeli nobenih korakov in ukrepov, da bi nadzirali ustaško delovanje. Samo zato, ker v Beogradu verujejo, da je prijateljstvo med obema državama nujno, niso zapustili poti, ki so po njej začeli iti. „Vsekakor,“ je dejal Subotić, „ima njegov predsednik zaupanje v Ciano. On predpostavlja, da bo Ciano prepovedal, odločno in nedvoumno, vsako nadaljnjo aktivnost in svobodno kretanje teroristov. „Tak ukrep bi bil potreben,“ je nadaljeval jugoslovanski minister, „če želite postaviti naše odnose na novo osnovo.“

Ciano je poslušal sicer skrbno, toda nemirno, nervozno — nataknen. Reagiralo je, kot da bi hotel reči, naj bi tako poročilo nikdar ne prišlo do njegovih ušes, ker je bilo neprijetno. Končno je prekinil pritožbe Jugoslovana z nervozno kretajo z roko...

„Ne, ne, vse to ni res. To je vse iznajdba lažnivih poročevalcev... Povejte Stojadinoviću, da jaz sam, grof Ciano, dajem svojo častno besedo, da so vsi teroristi pod policijskim nadzorstvom že več mesecev... dejansko so zaporniki...“

Vztrajal je pri tem, da „Pavelić ni bil zunaj države. Nasprotno, italijanska policija mu je onemogočila vso politično delavnost. On je živ. Neprestano mi pošilja poročila, v katerih me graja in mi očita, da je Italija zapustila hrvatsko stvar. Jaz mu niti ne odgovarjam ne. Nimam nobenega interesa na njem ali na drugih njegove vrste. Naveličal sem se jih. Neprestano se prepirajo med seboj. Toda ne morem jih izročiti vam. To vsekakor ni komplicirano vprašanje. Mi smo dovolj močni za veliko večje stvari, kaj šele, da ne bi mogli prepovedati vse aktivnosti v Italiji in intervenirati pri naših prijateljih, da se prepreči vsa aktivnost tam.“

Subotić pa se ni dal niti omehčati niti odvrniti od svoje naloge. Čeprav je pristal, da je bilo Cianovo zadržanje pohvalno, je predlagal, da naj da Italija Jugoslaviji „vidna in prijemljiva dokazila“ n. pr. da naj odredi, da bo italijanska policija sodelovala z jugoslovansko zaradi nadziranja Pavelića.

Ciano je to pobudo ignoriral in samo 25

prosil, naj ima Stojadinović zaupanje vanj. Da bi še dokazal svoj namen, je segel po telefonu in klical šefa policije: „Da, tu govori Ciano. Kako so stvari s Hrvati? Ali so mirni? Ali so pod nadzorstvom? Me nič ne briga. Okrepite stražo.“

Ko je položil slušalo, se je obrnil k Subotiću in ga je prosil, naj poroča Stojadinoviću, da je osebno „v vaši navzočnosti obnovil ukaz. Šef policije mi poroča, da se Pavelić neprestano pritožuje, drugi pa so mirni“.

Nadalje je Ciano obljubil, da bo potem, ko bodo politične stvari urejene, popolnoma likvidiral teroristično organizacijo. „To bo samo vprašanje nekaj ukazov, ki jih bom dal telefonično,“ je dodal. Pripomnil je, da bo v pogodbo vstavil odstavek, ki bo to predvideval in je še ponovil:

„Vse vesti o teroristični akciji so neresnične. Mi hočemo z vami sodelovati, ne pa vas slabiti. Želim, da bi prišlo do zveze z vami. Če to ne more biti takoj, moramo vsaj delati v to smer.“

Subotićev razgovor s Ciano odkriva Cianeve zaskrbljenosti, njegov občutek manjvrednosti, njegovo željo, da bi napravil svojo tržavo močno; njegovo, v skrbne fraze zažito spoznanje, da Italija nima možnosti raziti moči in ne sposobnosti, da bi veliko moč zadržala in ohranila. Bil je v strahu zaradi bodočnosti — bal se je Nemčije.

„Sem prijatelj Nemčije, toda — med nama in zaupno —, Nemčija ni le nevaren nasprotnik svojim sovražnikom, ampak tudi težaven prijatelj za svoje prijatelje. Ne mislim, da bi se mi organizirali proti Nemčiji, pa vendar moramo imeti na umu, da se bosta naša položaja, naš in vaš, zboljšala z ozirom na Nemčijo, če bomo držali skupaj. Naših 45 milijonov in vaših 15 milijonov več pomeni v skupnosti kot posamič. Nikar me napačno ne razumite. Ne mislim, da bi se naj mi obrnili proti Nemčiji, toda mi naj bi med nami organizirali sodelovanje z njo.“

Samo nekaj mesecev poprej, v protokolu o osnovanju osi, je Mussolini razglasil svojo edinost in zvestobo z nacisti. Ni čuda, da je Subotić poslušal z nemalim začudenjem vse to Cianovo pripovedovanje in priznanje.

Cianovo zadržanje proti Nemčiji je bilo v neposredni zvezi z nastopajočimi dogodki v Avstriji. Bilo je prav tako nemogoče preprečiti Anschluss, kot bi bilo nemogoče vzpostaviti Habsburgovce. „To moramo imeti pred očmi,“ je dejal Subotiću, ko sta razpravljala splošna skupna vprašanja.

Zlasti je bil ponosen na italjanske uspehe v Španji. „Ali ste videli, kako elegantno smo izvedli operacijo Malaga. Važne stvari se razvijajo v Španiji in ne bo dolgo, ko bomo dobili igro... Tako jaz delam. Ko se odlo-

čim za nekaj, se ves posvetim tisti stvari in uspem.“

Subotić je še podkuril Cianovo samoljublje. Rekel mu je, da je res kolosalen, da iz njega kar sije energija. Ciano je s smehljajem in zadovoljnim občudovanjem samega sebe nadaljeval:

„Zato se z Goeringom tako dobro razumeva. Analizirava vsako stanje, malo pomisliva in v kakih petih minutah napraviva odločitev. Potem pa delava.“

Nenadoma je Ciano prenehal govoriti o sebi in je začel o načrtu besedila pogodbe. Ni bil zadovoljen z jugoslovanskim konceptom predlagane pogodbe. Zdel se mu je „bled“ in „suhljat“. Subotić je enako krepko ugovarjal nekaterim delom italijanskega besedila. Ciano se je otreseš Subotićevih ugovorov in je oddal stvar svojemu uradništvu v presojo. „Če bo kaj zastalo,“ je dejal, „vam bom jaz osebno vedno na razpolago. Lahko pridete k meni, kadar koli boste želeli.“

Potem je Ciano načel vprašanje vojaških klavzul. „Rad bi imel v protokolu, da smo se sporazumeli, da se ne bomo oboroževali drug proti drugemu, je dejal. Subotić je odgovoril z vprašanjem, če morda ne misli na pomorsko oboroževanje. Nato je Ciano specificiral: „Ne, ne oboroževanje na morju, ampak na suhem. To se pravi, da mi ne bomo več delali utrdb na naših mejah.“

Zopet je Subotić odvrnil:

„Ali želite, da bi vzdolž meja ustvarili nekako demilitarizirano cono, v kateri naj bi se ne delale nikake nove utrdbe in bi se te, ki so, podrle?“

Ciano ni pričakoval tega vprašanja. Dejal je, da pravzaprav ni mislil iti tako daleč:

„Bo težko podreti stare, sedanje utrdbe. Nisem mislil na to. Glavna reč je, da ne bomo delali novih. Mi naj bi delali le nove ceste in bi se sporazumeli, da ne bomo povečevali edinic, ki so že razporejene ob naših mejah. Morda bi celo zmanjšali te edince.“

Ker Subotić ni bil pripravljen za nadaljnji razgovor, je Ciano pristal, da se razgovori o teh vojaških vprašanjih odlože.

Zaključil je konferenco s tem, da je sprejel Stojadinovićevo povabilo, da bo obiskal Beograd ob koncu marca.

II.

V treh dneh po tem razgovoru s Ciano je Subotić mogel z Italijani napraviti skupen načrt začasnega besedila in poslati Stojadinoviću primerjalni pregled prvotnih besedil.

Subotić je resno ugovarjal proti celi vrsti stavkov v italijanskem konceptu. Tako je n.

pr. bilo v uvodu izraženo načelo, da je spoštovanje načela status quo, kolikor se nanaša na državna ozemlja v bazenu Jadranskega morja, bistveni predpogoj za italijansko-jugoslovansko sodelovanje. Za Italijane je to pomenilo, da niti eni niti Jugoslovani ne bodo kršili nedotakljivosti Albanije. Italijani so še dodali, da naj bi ta garancija ne bila le v paktu, ampak tudi v posebnem dogovoru glede Albanije. Subotić se s tem ni sporazumel, ker bi tako jamstvo krilo tudi italijansko okupacijo otoka Sasseno na albanski obali. Status tega otoka pa je bil sporen.

Italijani so sprejeli njegov ugovor in so prišli s formulo, ki bi bila enaka kot ona v anglo-italijanskem „gentlemen's agreement“. „Tako besedilo bi bilo sprejemljivo,“ je poročal Subotić, „šele potem, ko bi se sporazumeli o deklaraciji glede Albanije.“

Očiten je bil italijanski namen, da bi odtrgali Jugoslavijo od francoskega varnostnega sistema. To je bilo v členu drugem besedila, ki so ga predlagali. Subotić je energično zavrnil njihov predlog, da obe pogodbenici obljubita, da ne bosta vstopali v nikake zveze s tretjimi silami, v zveze, ki bi mogle biti naperjene proti kateri izmed pogodbenic.

Ko so Italijani vztrajali, naj Subotić pošlje ta predlog v Beograd, je to storil s svojim nasvetom, da tega ne priporoča: „Obljubil sem, da bom to poslal. Toda ne samo, da ne priporočam, jaz sem proti za vsako ceno, celo za ceno bodočega prijateljstva. Besedilo je nevarno in bi lahko bilo samo vir nesporazumov. Formula, če bi mogla taka zveza biti naperjena proti drugi pogodbenici, je nedoločna in podvržena samovoljni razlagi. Tak stavek bi prepovedoval carinsko zvezo ali trgovsko pogodbo s tretjo državo. Če bomo vztrajali, bodo oni odnehali in izpustili ta stavek, bodo podpisali pakt brez tega,“ je pisal Stojadinoviću.

Stojadinović je mislil, „naj bi se pogodba sklicevala ali posnemala Kelloggov pakt. To bi bilo ugodno zaradi britanske občutljivosti,“ je pripominjal „in brez tega bi bila pogodba čisto le dvostranska,“ kar bi bilo v nasprotju z našo splošno politiko kolektivne varnosti in z našimi prejšnjimi mednarodnimi obveznostmi“. Italijani, ki niso hoteli zavreči vojne kot sredstva svoje narodne politike, so pristali, da je bilo izpuščeno njihovo besedilo in sklicevanje na Kelloggov pakt.

Stojadinović je podpiral Subotičevo mnenje, da Italijani hočejo izključno dvostransko pogodbo, ki naj bi vsebovala vse. To je bilo nemško stališče in stališče tistih držav, ki so bile v opoziciji proti Društvu narodov.

Še bolj so se Italijani razburjali nad tem, da so Jugoslovani predlagali člen, ki bi določal, da „je vse, kar je v tej pogodbi, razumeti tako, da ne nasprotuje in ne škoduje mednarodnim obveznostim, ki jih doslej imata obe državi“. Več ur so se pogajali in de-

batirali o tem vprašanju. Buti in Vitetti sta zavrnila jugoslovansko priporočilo. Subotić je poročal svoji vladi: „Ker ne morejo priznati vseh naših prejšnjih mednarodnih sporazumov, pravijo, da vseh ne poznajo. Lahko bi se izkazalo, da imamo tajne pogodbe z drugimi državami. Vprašali so me, kaj smo hoteli razjasniti s tem določilom. Odgovoril sem, da naj bi se ta pogodba ne smatrala kot nekaj, kar je naperjeno proti Društvu narodov. Ker vem, da oni nimajo dobrih odnosov z Društvom narodov, rabimo to obliko, da bi bilo na eni strani njim prav in na drugi strani, da ne bi žalili Društva narodov. Sporazumeli so se tako, da so členu 6. dodali besede „vse javne obveznosti“.

Da se je izognil negativnemu odgovoru, Subotić tudi ni načel vprašanja registracije pogodbe pri Društvu narodov.

Subotić je končno povzel, da je nanj napravila „vsa italijanska vnema in želja, da bi sklenili pogodbo, njihova pripravljenost k mnogim popuščanjem in njihova zaskrbljenost, da nas Nemčija privlači preveč k sebi. To se zdi, da jih skrbi bolj, mnogo bolj, kot privlačna moč Anglije“.

III.

Ustaški kolovodje so se zatekli v Italijo po umoru kralja Aleksandra v oktobru 1934. Nadzorstvo nad kraljevimi morilci in likvidacija njihove organizacije sta bili dve točki na prvih mestih pogajanj.

Subotić je načel vprašanje ustašev v januarju z Butijem, ki je predlagal, naj bi Indelli, italijanski minister v Beogradu, dal izjavo, „karkršen koli naj bi že bil izid pogajanj, v vsakem slučaju bo teroristična organizacija likvidirana, ustavljeno bo njeno delovanje, da bi posamezniki ne mogli dalje izvajati nikake dejavnosti, ki bi bila škodljiva Jugoslaviji“.

Mesec dni kasneje Ciano še vedno ni odobril izjave za javnost. Vse do 6. marca Jugoslovani še vedno niso imeli nič drugega; kot Ciano besedo, da teroristi nimajo nobene možnosti, da bi delali. Buti pa je bil optimističen. Predlagal je, „naj bi italijanska in jugoslovanska policija stopili v zvezo, da bi se onemogočile teroristične aktivnosti, da bi se sporazumeli, kako likvidirati ustaško organizacijo“. Po njegovem mnenju jih „Italija ne bi niti izročila, niti sodila, dovolila bi pa nekaterim Jugoslovanom, da grede domov, če bi beograjska vlada to odobrila. Italijani pa bi glede drugih odločili, ali bi bilo bolje poslati jih nekam v kolonije ali jih držati v Italiji pod nadzorstvom“.

Žal sta to reč morala odobriti Ciano in 27

Jugoslavija. Toda Ciano je dotlej odobril samo to, kar je pozneje postalo člen 4. pakta.

Subotić ni niti sprejel niti zavrge Butijevega predloga o sodelovanju policij proti poštalnemu elementom. „Gotovo je za sedaj nemogoče sprejeti ta predlog,“ je pisal Stojadinoviću. Je bilo vse preveč možno, da bi Jugoslavlani dobili list papirja, s katerim bi Italijani lahko bolj skrivali kot pa likvidirali ustaško organizacijo. Poudaril je, da bi bilo bolj važno, da bi Italijani „likvidirali teroristično organizacijo in nam to sporočili..., da bi našli stik z našo policijo v namenu, da ji to povedo. Če bi šli dalj, bi sami nase sprejeli odgovornost za uspeh likvidacije“.

Pripomnil pa je Subotić, da so Italijani res mislili na likvidacijo istočasno s podpisom pakta.

Šele 11. marca je Ciano poslal svoje besedilo o središčih, kako obravnavati vprašanje teroristov. Subotić je sprejel noto od Butija in Vitettija, ki sta ga informirala:

„Njegova Ekselencija, minister zunanjih zadev Italije, je voljan poslati italijanskemu ministru v Beogradu instrukcijo, da naj da jugoslovanskemu zunanjemu ministru naslednjo izjavo. Izjava naj bi bila osebna. Prvi člen sicer sme minister uporabljati zaupno in diskretno, ostali del deklaracije pa mora vsekakor ostati popolnoma tajen:

„I. V vsakem slučaju in neodvisno od uspeha tekočih pogajanj je sedaj in bo v bodoče prepovedano vse delovanje proti ozemeljski neodotakljivosti in javnemu redu jugoslovanske države. Prepovedana so organizacije in taka aktivnost posameznikov.

II. Pavelić, Kvaternik in drugi voditelji bodo internirani.

III. Onemogočeno bo tem voditeljem, kakor tudi vsem drugim osebam, da bi razvijali kakršno koli delavnost in voditeljstvo bo onemogočen stik z drugimi ljudmi in z zunanjimi državami.

IV. Določeno število teh mož bo deportiranih v male skupine ali posamič v italijanske kolonije kot delavci.

V. Italijanska policija bo informirala jugoslovansko policijo o krajih, kjer bodo imenovani ljudje internirani ali zadržani.

VI. Italijanska policija bo informirala jugoslovansko, kateri teh mož bi želeli iti nazaj v Jugoslavijo.

VII. Častnik jugoslovanske policije bo sprejet, da vzpostavi z italijansko policijo stike zaradi rešitve gornje zadeve.

Kasneje, med pogajanjmi, so Jugoslavlani

ljeno“ red, da bi s tem bili omejeni tudi zločini proti posameznikom, ki predstavljajo „red države v najvišjih ravneh“, pa so Italijani to besedilo zavrgli, češ, da je preveč žaljivo — neprijetno.

Jugoslavlani so trdno vztrajali. Subotić je zahteval, da naj prepoved delavnosti proti javnemu redu vsekakor krije tudi zločine proti „visokim osebnostim“. Italijani so končno popustili tako, da so posređovalci sestavili naslednjo noto, ki naj bi jo odobrila Ciano in Stojadinović:

„V trenutku podpisa sporazuma bosta oba zunanja ministra izmenjala sledečo izjavo: Z izrazom „obstoječi red“, ki se uporablja v členu 4. danes podpisane pogodbe, se razumeva vsaka aktivnost proti življenju šefov obeh držav, proti članom obeh kraljevskih družin, voditeljem in članom vlade in proti zastopnikom javne oblasti.“

Kasneje, istega večera, 17. marca, je Ciano sporočil zastopnikom v pogajanjih, da deklaracijo sprejme s tem, da bo to osebna izjava, ne javna. Predlagal je v uvodu sledeče besedilo:

„V času podpisa pogodbe bosta oba zunanja ministra dala naslednji osebni izjavi, ki naj ostaneta tajni.“

Subotić je smatral to za priložnost, da pritiska še za več koncesij. Vztrajal je, da naj bi bila izjava, ki preprečuje zločine proti visokim osebnostim, priložena kot listina k pogodbi. Italijani so se upirali. V svojem pismu pravi Subotić Stojadinoviću:

„Oni nočejo, da bi se to objavilo, da ne bi izgledalo, da so priznali svojo krivdo za smrt pokojnega kralja.“

Glede tajnosti je Ciano pristal, da bo, če se bo to zahtevalo, v času, ko bo pogodba podpisana, objavil vsebino tega dogovora omejeni skupini voditeljev stranke in prijateljskim ambasadorjem. Pri tem je obstalo.

IV.

V letu 1920 je italijansko-jugoslovanska pogodba v Rapallu izročila italijanski oblasti ozemlja, naseljena s Hrvati in Slovenci. Njih število se cení na 450.000 in 600.000. V glavnem so bili v področju, znanem pod imenom Julijska krajina. Ker Italija ni z Jugoslavijo podpisala nikake pogodbe, ki bi jamčila manjšinske pravice, je fašistovski način spreminjanja Slovanov v Italijane, posebno po letu 1928, bil stalni vir razburjenja v jugoslovanskem javnem mnenju. Stojadinović je s tem, da je načel vprašanje manjšin, hotel doseči ureditev, ki bi na jugoslovanskih mejah

ustvarila vzdušje iskrenega prijateljstva in popolnega zaupanja. „Ljudstvo v obmejni coni,“ tako je pisal, „mora biti zadovoljno in mora dobiti vsaj najmanjše pogoje za svoj kulturni razvoj.“

Stojadinovičeva ravnila so bila sestavljena premeteno. Pozival je Subotića, naj bo zelo pazljiv zaradi velike občutljivosti fašističnega režima, pa naj vendar ne odstopa od naših zahtev. Rekel je Subotiću, naj Italijanom podčrta, da se mi ne maramo mešati v njihove interne zadeve, da bi pa ureditev manjšinskega vprašanja bila viđen dokaz zboljšanih odnosov med našima državama in malenkostna stvar za državo, ki ima glas velike sile in ki ima zdrav notranji režim. Pisal je Subotiću:

„Ne pričakujemo kake mednarodne obveznosti, samo notranjo uredbo, akt, ki ga bodo napravili oni sami, na svojo lastno pobudo. Ta akt naj bi jamčil manjšinske pravice našim sonarodnjakom, ki so italijanski državljani; iste pravice, ki jih imajo Nemci v Tirolu.“

Ko so Italijani dobili jugoslovansko zahtevo, so odprli igro na svoj znani način začenanja diplomatskih iger. Ponudil so jugoslovanski vladi, da bi Indelli dal na dan podpis pogodbe osebno izjavo o tej stvari. Izjava bi zagotovila Jugoslaviji, da bo italijanska vlada preiskala „z dobro voljo vse pročnje, ki jih bodo predložili slovensko ali srbsko-hrvaško govoreči italijanski državljani glede zasebne vzgoje in izvrševanja verskih obredov v teh jezikih.“

To pot Subotić ni samo pritiskal za bolj konkretne obljube, ampak je samo stavil predloge. Zagotavljajoč Italijanom, da njegova vlada nima niti podtalnih ali iredentističnih namenov, je izrazil mnenje, da bi zadovoljitev manjšin okrepila prijateljstvo med obema državama. Dovoljenje, da bi „manjšine smele izdajati knjige in koledarje v njihovih jezikih, dovoljenje, da bi smele na nagrobnih kamnih imeti napise v njihovih jezikih, dovoljenje, da bi smeli naročati jugoslovanske časopise in amnestija kazni za neke csebe bi odlično odmevalo in bi s tem pogodba postala priljubljena med našo manjšino in našim narodom,“ je zatrjeval Subotić.

Ta vrsta zahtev, prepletena z osebnimi pokloni, je pridobila od Ciana obljubo, da bo poslal osebno pismo Stojadinoviću, pismo o izpolnjeni obljubi:

„Gospod predsednik,

Vesel Vam sporočam, da je moja vlada na moj predlog, ki sem ga postavil, predno zapustim Italijo, da bi Vas obiskal, izdala navodila pristojnim oblastem, naj preiščejo z dobro voljo zahteve italijanskih državljanov glede zasebne vzgoje v slovenskem in srbo-hrvatskem

jeziku in glede izvajanja verskih obredov v okviru sedanjih zakonov.

Naj dodam, da bodo naše oblasti proučile možnost izdajanja knjig in enega ali več časopisov in možnosti drugih kulturnih manifestacij v teh jezikih.“

V svojem poročilu Stojadinoviću je Subotić poudaril, da so besede „druge kulturne manifestacije“ mišljene kot dovoljenje za organizacije in združenja manjšine in da so v razgovorih bili Italijani zelo iskreni in so kar povedali, da bo obseg izvajanja besedila odvisen od političnih odnosov med tema dvema državama.

V.

O Albaniji je rekel kralj Aleksander: „Jaz je ne bi hotel niti za darilo.“

Bil je pa voljan jamčiti „skupno z Italijo integriteto, svobodo in neodvisnost Albanije v najširšem obsegu, ki bi ga Italija želela“. Želel je, da bi za Albanijo bila ista formula nevtralnosti, kot je veljala za Belgijo in je bil prepričan, da bi Rumunija in Češkoslovaška šli v tem z njim. „Celo Anglija,“ je dejal, „mi je dala po svojem ministru razumeti, da bi bila zadovoljna z našim sporazumom.“

Jugoslovansko regentstvo je podedovalo Aleksandrovo zadržanje glede Albanije. Pet let kasneje, v letu 1937, je povedal Subotić Cianu bistveno isto: „Oboji smo za albansko neodvisnost. Celo sodelovali bomo, da bi to neodvisnost ohranili.“ Ciano je soglašal. Izjava je bila odsev Stojadinovičevih predhodnih navodil, ki so bila kasneje dopolnjena tako, da je bilo treba na tej formuli vztrajati, dokler „ne bo izgledalo, da se bodo pogajanja razbila zaradi tega. Če bi se samo sporazumeli,“ je pisal Stojadinović, „da je albanska neodvisnost cilj zunanje politike obeh držav, bi ne bilo dovolj precizno. Italija vedno lahko reče, da je njena albanska politika obramba Albanije proti njenim balkanskim sosedom,“ je naglašal in podčrtaval. „Če bi podpisali tak brez vsebinski sporazum, bi se reklo, da je Jugoslavija odobrila italijansko politiko v Albaniji. Jugoslovani bi garantirali neko neodvisnost, ki je dejansko ni več,“ je dejal. „Izjava, ki bi bila prav Jugoslaviji, bi bila taka, da ne bi odobrila italijanske politike tam, ampak bi nasprotno omogočila ali dovolila realistično revizijo stanja, ki je.“

Največ, na kar je mogel upati, je bila izjava, ki bi vsebovala odprta vrata, nov program, ki bi postopoma vodil do delne revizije sedanjega stanja zadev. Hotel je deklaracijo, ki bi med tem, ko ne bi izključevala vseh privilegijev, ki so si jih Italijani

pridobili, istočasno bila jugoslovanski vladi instrument, ki bi ga mogla rabiti ob pravem političnem času, da bi odstranila vse, kar bi ogrožalo naše življenjske interese. Če bi ne bilo mogoče zaključiti takega sporazuma, bi bilo bolje izključiti to vprašanje iz pogajanj, kot pa pokvariti naše bodoče pravo stališče v albanskem vprašanju. S temi navodili je Subotić vstopil v pogajanja o Albaniji.

Toda, ko so razgovori napredovali, je Subotić ugotovil, da Italijani niso bili voljni storiti kaj več kot dati načelno izjavo. Ape-liral je na njihov smisel za logiko. Dejal je, da počem, ko so soglašali z njim v načeln, je treba, da svoje stališče glede Albanije prilagode temu dejstvu. Ko je predočil But-tiju in Vitettiju, kako zelo bi bilo njuno stališče v nesoglasju z načelom, je pritiskal, da bi sprejela njegovo verzijo deklaracije, ki je pozivala obe državi, naj bi obljubili, „da ne bosta iskali in zasledovali nobenih posebnih ali izključnih političnih ali gospodarskih interesov in prednosti, ki bi mogle posredno ali neposredno kvariti neodvisnost Albanije. Če bi nastala kaka situacija, ki bi ne bila v skladu s tem načeli, bi obe državi delali v najbolj prijateljskem duhu, bi skupno pre-iskali tako stanje in osredotočili svoje na-pore, da bi tako stanje izginilo brez odla-šanja.“

Jugoslovanski predlog so Italijani gladko zavrnil. Namesto tega so predlagali obliko dveh pisem, ki naj bi jih izmenjali na dan podpisa pogodbe. Pismi bi bili po vsebini enaki. Obe vladi bi bili „sporazumni, da je suverenost in neodvisnost kakor tudi nedo-takljivost albanskih meja neobhodna za vzdr-ževanje miru, stalnosti in varnosti v ja-dranski kotlini in da bi obe preiskovali take situacije, ki bi bile v nasprotju z njunimi in-teresi glede neodvisnosti Albanije...“ Subo-tić je predlagal popravek, v katerem je samo spremenil besedilo svojega prejšnjega pred-loga. Rimljani, ki so dokazali, da so prav tako zvití kot mož iz Beograda, so to odklo-nili kar takoj. Trdili so, da bi bil dodatni člen odveč, ker je ideja bila že izražena v sporazumu in je tudi nevaren, ker bi izzval stalne nesporazume.

Ko je Subotić skušal dobiti koncesije s tem, da je predlagal, naj bi eden ali dva ju-goslovanska oficirja bila v albanski vojski kot instruktorja, da bi se tako dokazalo, da al-banska vojska ni samo pod italijanskim vpli-vom, so Italijani odklonili tudi to zahtevo. Tudi so odklonili vsako obljubo, da ne bodo gradili, financirali novih utrdb brez predhod-nega sporazuma z Jugoslavijo. Subotić je po-ročal Stojadinovića, da „oni stalno govore, da jim mi moramo zaupati in da vse odvisi od političnih odnosov. Rekel sem, da mi ne moremo priznati njihove izključne pravice, da le oni branijo neodvisnost Albanije. Od-

govorili so mi, da obramba Albanije ne po-meni obrambo pred Jugoslavijo in Grško, ampak pred Veliko Britanijo.“

Subotić je Italijanom odgovarjal prav ta-ko naravnost. Povedal jim je, da jugoslovan-ski dodatek nima nobene zveze s koncesija-mi in takimi manjšimi zadevami. Nanaša se bolj na bistvo načel in važnih ciljev v raz-pravi. Italijani bi n. pr. mogli zelo lahko pre-zvzeti albansko pošto in telegraf in železnice. Preko noči bi mogli postaviti Italijane kot tehnične eksperte v vsa albanska ministrstva. „Ali ni res,“ je vprašal, „da imajo Italijani instruktorje povsod, razen v policiji in da je armada oblečena z italijanskimi unifor-mami?“ Toda Italijani so bili v Albaniji in se niso dali premakniti.

19. marca je Subotić imel daljše prere-kanje s Cianom. Tudi on je popolnoma za-vrgel jugoslovanski predlog, ker bi izzval dis-kusijo o vseh privilegijih, ki si jih je Ita-lija osvojila. Ciano je namesto tega predla-gal, da se začrta bodoča politika. Dva dni kasneje je Bu.i ponudil Subotiću izbiro treh besedil.

Jugoslovani so sprejeli tisto, v katerem obe državi obljubita, da bosta odslej „opustili zasledovanje vsakih osebnih ali izključnih prednosti kakega političnega reda ali pred-nosti gospodarske ali politične narave, ki bi direktno ali indirektno škodila neodvisnosti Albanije in da bosta skupno na prijateljski način pregledali vsako stanje, ki bi moglo na-stati in bi ne bilo v soglasju z nameni, ki so gorj izraženi.“

Jugoslovanska vlada je sprejela to, ker se je tako izognila vsaki pismeni deklaraciji in se je besedilo nanašalo samo na bodočnost.

22. marca so bila besedila pripravljena. Ciano je obvestil Stojadinovića, da bo prišel v Beograd 25. marca. Po njegovem prihodu so dodali podpise. Ciano je omenil, da pome-nita gospodarski in politični sporazum „mir in varnost“ med dvema državama in Stoja-dinović je soglašal, da so ti sporazumi bili „instrument miru med dvema sosedoma“.

VI.

Bilanca pokaže, da je Italija kar veliko popustila Jugoslaviji. V političnem paktu je Italija obljubila, da bo spoštovala ozemeljsko nedotakljivost Jugoslavije in ne bo dopustila na italijanskem ozemlju nikake delavnosti proti jugoslovanskemu redu.

Gospodarski pakt, ki je podrobneje dolo-čil vsebino člena 5. političnega sporazuma vsebuje nove koncesije Italije. Italija ne sa-mo hoče uvažati več jugoslovanskega blaga,

ampak bo ravnala z Jugoslavijo v vseh trgovskih odnosih kot z državo, ki ima največjo prednost.

Med tem ko tajna nota glede ustašev in narodnih manjšin uveljavlja, kar je bilo dogovorjeno, in so jugoslovanske manjšine, ki žive v Italiji, dobile nekaj pravic, je italijanska nota glede Albanije mogla biti nekaj pomembna samo za kak slučaj v bodočnosti. Za Italijo je nota pomenila tiho priznanje italijanske pozicije v Albaniji, kakršno si je Italija pač že prej pridobila. Za Jugoslavijo je nota odprla vrata za realistično revizijo obstoječega stanja.

Zakaj je Italija toliko popustila Jugoslaviji?

Ciano je nakazal en razlog: Bal se je raščoče moči Nemčije in je iskal neke vrste ravnotežja sil. To je razložil von Heerenu, ki je kasneje ponovil svoj razgovor Jugoslovonom, da je italijanska politika proti Jugoslaviji bila diktat nujnosti. Ciano je tudi napovedoval, da bo v treh letih dokončan britanski oboroževalni program in se bo čutila njegova teža. Rekel je von Heerenu, da on ni kot Suvich, ki ima kot Tržačan oči neprestano obrnjene samo na vzhod. On je čutil, da ima opravka s širšimi vprašanji.

V svojih razgovorih s princem Pavlom se je Ciano povrnil k svoji prvotni temi. Jadransko morje in narodne manjšine naj bi po njegovem vezale dve državi v skupnost, naj bi jih ne ločevale. „Nemčija je nevaren sovražnik, pa tudi neprijeten prijatelj. Anschluss je neizogiben, italijansko-jugoslovanska zveza je nujnost za naše bodoče odnose z Nemčijo.“

Neizogibnost Anschlusa in nujnost zgraditi obrambno zapreko proti nemškemu prodiranju v smeri južno-vzhodne Evrope je verjetno postala činitelj v kalkulacijah italijanske zunanje politike po umoru avstrijskega kanclerja Dollfusa dne 25. julija 1934, ko ga je umoril neki avstrijski nacist. Lahko je razumljivo, da je Ciano videl v Anshlusu grozečo nevarnost za Trst in Primorje. Oboje je bilo nekdanj avstrijsko ozemlje.

Italija je bila oslABLJENA v španski vojni. Nujno je morala imeti Jugoslavijo na svoji strani, da bi se mogla upirati nemškemu prodiranju proti Jadranu.

Kaj pa jugoslovanski motivi?

Predsednik Beneš je črpal svojo razlago razlogov, ki so vodili Jugoslavijo, iz prepričanja, da je bila njegova politika, „če se jo prav razčleni in razume, osnovna reč Evrope“. Bil je prepričan, da je princ Pavel hotel „biti na strani osj Berlin—Rim v nasprotju z osjo Francija—ljudska fronta—Sovjetska zveza“. Zato je Beneš šel v Beograd, kot je rekel, ker „je bil svetovni mir na tehtnici“.

Če so to res bili razlogi za Beneševo pot v Beograd, potem njegovi razgovori s prin-

cem Pavlom niso bili plod njegovega iskrenega mišljenja. Niti ni zvonil plat zvona za alarm, niti ni svaril svojih zaveznikov o pretečih nevarnostih, niti ni stavil kakih zahtev. Kazal je več optimizma kot pa dalekovidnosti, ko je govoril Jugoslovonom kar naravnost, da „ne verjame v nemško nevarnost, v nemško moč in ne v nemške namere s Češkoslovaško. Hitler noče sudetskih Nemcev, ki so vedno bili najbolj radikalen element v nekdanjem habsburškem cesarstvu“.

Beneš je tudi povedal Jugoslovonom, da „so nemške notranje razmere strašne. Je tam več struj. Neurath je postajal vse močnejši vsak, sleherni dan. Hitler je igračka v rokah vojske, ki se ga bo znebila takoj, ko ji ga ne bo več treba. Anglija samo želi, da bi se sprijaznila z Italijo in da bi ustvarila protinemški blok s to državo in s Francijo“.

Bolj kot Beneševa teorija o jugoslovanski zaroti je verjetna hipoteza, da je nova jugoslovanska politika nevtralnosti bila izraz narodne potrebe, potrebe te države.

Zunanja politika Jugoslavije je v sredi desetletja 30—40 nihala med dvema poloma. Politično je kazala navezanost na zapad, na francoske in angleške tradicije, gospodarsko pa se je vse bolj nagibala k privlačnosti Nemčije in Italije. V dobi 1933—35 je bila letna vrednost jugoslovanskega izvoza v Italijo 731 milijonov dinarjev, v Nemčijo 606 milijonov, v Francijo 62 milijonov in v Anglijo 161 milijonov.

Izvajanje gospodarskih sankcij proti Italiji po nalogu Društva narodov je bilo katastrofalno za jugoslovansko trgovino. Jugoslavija ni le izgubila svojega najboljšega odjemalca, Italijo, ampak ni mogla kriti velikega deficita v Angliji in Češko-Slovaški, ki sta pač dali nekaj dodatnih naročil. Francija je bila malenkosten odjemalec jugoslovanskega blaga, Nemčija pa je uvozila leta 1936 za 1,039 milijonov dinarjev in povečala obseg uvoza iz Jugoslavije v letu 1937 na 1,361 milijonov dinarjev.

Jugoslovani so se zavedali političnih posledic te gospodarske dileme. V maju 1939 je Subotić povedal lordu Halifaxu zasebno, da je Nemčija uspela, da je prevzela kakih 50 odstotkov zunanje trgovine njegove države. Svaril je angleškega zunanjega tajnika, da bomo v gospodarskem oziru postali popolnoma odvisni od Nemčije, „če Jugoslovani ne bodo dobili pravočasne pomoči, da si zagotove druge trge. Nemčija bo gospodovala nad našimi surovinami, ki jih bo izkoristila za svojo vojno industrijo. Vprašanje ni gospodarsko, je politično in vojaško. Halifax me je razumel in uvidel važnost tega vprašanja ter obljubil, da bo o stvari razmišljal s svojimi kolegi“.

Toda v maju 1939 je bilo zelo malo časa za preišljevanje in nič niso storili.

Pet let je minilo od tedaj, ko je Jugoslavija izgubila svoje zaupanje v Francijo kot vogelni kamen vzhodnega obrambnega bloka in je sklenila, da bo opustila svojo vlogo kot družabnik Francije. Sedmega decembra 1934 je Pierre Laval pri Društvu narodov s pritiskanjem dosegel, da je bila sprejeta njegova resolucija, ki je končala razpravo o vprašanju odgovornosti za umor kralja Aleksandra. Da bi preprečil nadaljnje neugodnosti za Italijo in Madžarsko, je prisilil Jugoslovane, da so sprejeli to resolucijo. On je „prisilil belgrajsko vlado in kraljico samo, da sta odnehali — zlomljenega srca — od svojega načrta o sodnem zasledovanju morilcev kralja“.

Nemaščevanj strelji, ki so ubili jugoslovanskega kralja in francoskega zunanjega ministra v oktobru 1934, so naznanili novo polomijo francoske politike in moči v vsej Evropi.

Leon Blum je videl začetek francoskega poraza v letu 1940 v obotavljanju njegove države, da bi preprečil Hitlerju zavzetje Porenja v letu 1936. Tega leta mu je Stojadinović povedal, da ni bilo več mogoče, da bi Jugoslavija okrepila svoje soglasje s Francijo. „Mi smo prisiljeni,“ je odvrnil Stojadinović Blumu, „da računamo z nemško nevarnostjo, ki ste ji vi dovolili, da je rastla in se razvijala.“ Kot pravi Blum, je princ Pavel povedal isto Angležem. Celo Čehi, ti najbolj zanesljivi in najbolj bratski med našimi zavezniki, so premišljevali, kot so Rumuni, ali naj bi iskali neko osnovo za sporazum z Nemci.

Povsod se je pojavilo isto vprašanje: Sedaj, ko je Nemčija okupirala Porenje, ali boste prišli nam na pomoč, če bomo mi v nevarnosti?

Blum nam ne odgovarja na to vprašanje in prošnjo, le to pravi, da so odnosi s temi državami ostali dobri, alj „nekaj se je zlo-milo, neko načelo, neko zaupanje“.

Ni bila pa samo ta negativna stran francoske politike vzrok, da je jugoslovanska vlada bila primorana, da je ponovno pretehtala svojo pozicijo v zunanji politiki, svojo mednarodno pozicijo. Ni bilo samo dejstvo, da se Francozi niso hoteli boriti, to, kar je povzročilo, da so Jugoslovani napravili poizkus, kako bi se osvobodili pogodb, ki bi jih mogle vplesti v prepire blokov velikih sil.

Pritisk za sporazum z Italijo je prišel iz številnih virov, med njimi so bili nekateri nepričakovani. Neville Henderson, ki je bil britanski minister v Jugoslaviji v letu 1935 in ki ga je Halifax kregal, da ima navado, da meša državno politiko s svojimi osebnimi nazorji, je bil že eden tistih, ki so pritiskali. Princu Pavlu je „nekako boječe svetoval, da je prišel psihološki trenutek, ko je treba napraviti korak naprej glede Italije“. Sam je

pisal, da je videl „nastopajoči mir. Anglija bo vstopila z večjim zanimanjem v evropske zadeve“. Bilo je „njegovo skromno mnenje, da je prišel čas za jugoslovansko pobudo. Ne vidim drugega kot prednost, ki jo je mogoče dobiti in izgubo, če opustite iniciativo.“

Sila razmer, ki so jih ustvarile sankcije, je končno diktirala spremembo jugoslovanske politike proti Italiji, Franciji in francoskemu varnostnemu sistemu. V juliju 1935 je mogel Spalajković, jugoslovanski minister v Franciji, poročati princu Pavlu, da mu je predsednik Lebrun razložil, zakaj njegova država vztraja „pri politiki prijateljstva z Italijo“. Poročal je:

„Od rimskega sporazuma dalje se Francija ne bavi več z vprašanjem varnosti v Sredozemlju in na njenih južnih mejah. V slučaju kake vojne z Nemčijo, Francija ne bo več prisiljena držati svojih edinic vezanih v Tunisu ali na italijanski meji. Prometne zveze z Alžirrom, Marokom in Tunisom so izven nevarnosti. Čete, ki jih je Italija poslala v Afriko, so odstranjene s francoskih mej.“

Ker se je Laval upiral, da bi zavzel ostro stališče in bojevito zadržanje v korist kolektivne varnosti, je Stojadinović svetoval princu Pavlu, da bo morala jugoslovanska politika odslej biti: „premetena kot kača in mehka kot golob“. Dodal je: „Mi ne moremo sami Mussolinija niti rešiti, niti uničiti. Kdo ve, kakšna bo italijanska politika po Mussoliniju? Jaz raje vidim, da gredo v Abesinijo, kakor pa da bi šli na Balkan. Dokler se Francija ne odloči, na katero stran bo šla, nimamo razloga, da bi tekli naprej, pred velikimi silami.“

Nekaj manj kot dva meseca kasneje je Jugoslavija skupno z Veliko Britanijo in drugimi državami izvajala sankcije proti Italiji. 4. decembra 1935 je britanska vlada bila v strahu, da bo vojna z Italijo zaradi sankcij. Poč vtisom tega strahu je britanski minister Ronald Campbell prišel k Stojadinoviću in ga vprašal, kakšno bi bilo jugoslovansko zadržanje, če bi vojna izbruhnila, v kakem slučaju in koliko bi mogla Jugoslavija dati vojaške pomoči. Zahteval je, da naj jugoslovanska vlada izjavi Rimu, da bo v slučaju italijanskega napada na Britanijo Jugoslavija šla z Britanijo. Britanec je izrazil prepričanje, da bi taka deklaracija izrečno pripomogla, da bi se vojna v Etiopiji hitro končala.

Jugoslovanski odgovor na britansko spomenico je vseboval tri dele in osebno pojasnilo. Stojadinović je rekel, da je jugoslovanska vlada v popolnem soglasju z britansko in francosko vlado glede izvajanja sankcij. Ni pa pripraven čes za deklaracijo v Rimu, kajti „čutijo se skupni napor britanske in francoske vlade, da bi rešili italijansko-etipski konflikt na prijateljski način. Jugoslovanska vlada ne more odgovoriti na vprašanja voja-

škega značaja, dokler generalni štabi obeh držav ne izmenjajo svojih naziranj.“

Da bi predočil podrobnosti jugoslovanskega stališča glede deklaracije Rimu, je Stojadinović povedal britanskemu ambasadorju tole:

„Sledili smo britanskemu in francoskemu nasvetu in smo v zadnjih mesecih precej popravili in zboljšali svoje odnose z Italijo. Korak te vrste bi pokvaril vse to delo in bi nas izpostavil italijanskemu maščevanju. Kdo nas bo potem branil pred Italijo? Poleg tega mi ne moremo napraviti take deklaracije, ne da bi poprej vprašali države-članice Balkanskega pakta.“

Stojadinović je povedal o tej stvari tudi svoje osebno mnenje Puriću, jugoslovanskemu ministru v Parizu. Dejal je, da smatra, da je britanska demarša nesmiselna, dokler ni pristanka Francije, da bo stvar podpirala. „Mi moramo biti zaščiteni pred Italijo ne le s strani Britanije, ampak tudi s strani Francije z ozirom na dejstvo, da mejimo na Italijo. Zato je osnovno pravilo, da mi ne smemo prezigodaj tvegati naših oboroženih sil in ne sedaj, ko je vse negotovo. Še vedno bo čas, da mi vstopimo z našo vojsko, ki šteje poldrugi milijon. Mi ne smemo storiti ničesar brez sporazuma z državami balkanskega pakta in imeti moramo Francijo na svoji strani.“

Na generalnem štabu je ostalo, da je dal ton in določal skrajnost jugoslovanske zunanje politike v naslednjih petih letih. Ta je svaril, da Jugoslavija ne sme vstopiti v nikake vojaške akcije proti Italiji, ker je treba upoštevati premoč italijanskih oboroženih sil. „Anglija nam ne nudi nikake pomoči, ne na suhem, ne na morju. Francija ni vezana, da bi pomagala Angliji v kakršni koli akciji, v kateri bi bila Anglija zapletena na suhem. Francozi nam niso sploh nič rekli glede tega. Dejansko so se pokazali posebno neuslužni glede oboroževanja.“

Generalni štab je pritiskal na Stojadinovića, naj zavzame stališče, „da bomo v slučaju kake akcije proti Italiji ostali v začetku ob strani. Mi bi se mogli pridružiti akciji šele potem, ko bodo zadostne francoske sile vstopile v akcijo na suhem. In celo tedaj naj bi mi čakali do najprimernejšega trenutka.“

Generali so svarili, da mora vlada upoštevati, da bi Jugoslavija sama „mogla biti predmet napada Italije, ker smo udeleženi v izvajanju sankcij“. Silili so, da naj vlada zaradi varnosti države napravi te ukrepe: „Dovoli 400 milijonov dinarjev naknadnih kreditov, ki jih sila stanja zahteva. Zahteva vojni material, finančno pomoč in pomoč na morju od Anglije. Ugotovi stališče ostalih držav Male Antante in Balkanskega pakta. Se izogne vsakim provokacijam Italije.“

Tak je bil nasvet generalnega štaba. Spomenica pisana za ministrstvo zunanjih zadev

je samo v glavnih potezah povedala, kako je Jugoslavija bila slaba. To je bil njihov odgovor na britansko spomenico od decembra 1935 in je podčrtala mnoge težave jugoslovanskega obrambnega sistema. Bližji pogled na ta sistem je vzbudil nekatera vprašanja: Ali bi mogli Jugoslovani sploh uporabiti enega moža, eno ladjo, kak zrakoplov, da bi pomagali Britaniji, če bi jo Italija napadla? Ali bi Jugoslavija mogla sama sebe braniti, če bi bila napadena? Jugoslovanski odgovor na britansko spomenico poudari, da je njihova mornarica majhna in nezadostna celo za obrambo same jadranske obale, posebno če se upošteva njena dolžina. „V najboljšem slučaju bi ta mornarica mogla služiti za napade v Jadranskem morju, za raziskovalne akcije in obrambne operacije. Priznava, da je Jugoslavija bila na morju brez moči, memorandum predpostavlja, da bo glavna akcija na suhem, kjer je pa stanje bilo nevarno. „Pred nami je Italija, ki more mobilizirati znatne sile in ima zelo razvito železniško mrežo, ki omogoča hitro koncentracijo čet. Italija lahko računa na pomoč Albanije, Bolgarije, Madžarske in Avstrije.“

Nevarnost bi bila posebno velika, „če Francija ne bi bila udeležena z močnimi suhezemnimi silami, kajti Italija more vreči svoje sile na Jugoslavijo celo prej, predno bi se mi mogli pripraviti za akcijo. Kraljevina Jugoslavija bi morala takoj v začetku razviti vso svojo moč, da bi mobilizirala vse svoje sile.“ Mobilizacija bi ovirale „očitne pomanjkljivosti v vojaški opremljenosti, posebno v tankih, protitankovskem orožju, plinskih maskah, municiji in zrakoplovih. Če bi ne bilo pomoči pravočasno, bi Jugoslavija ne mogla premagati teh pomanjkljivosti, zlasti ne v sedanji finančni krizi, ki se je poslabšala zaradi izvajanja sankcij.“

Videti je, da ni bilo nobenega angleškega odgovora na to prošnjo za pomoč v orožju.

Dejstvo ostane, da se je po letu 1936 jugoslovanska politika toliko menjala, da je Stojadinović mogel dati svojemu ministru v Parizu navodilo, da pove:

„Ostali bomo zvesti svojim dosedanjim obveznostim in vezavam. To je nekaj, česar nobena vlada ni bila voljna storiti v zadnjih 18 letih.“

„Če upoštevamo splošno neodločnost francoske politike,“ je Stojadinović opominjal Purića, „pomanjkanje odločnosti v poslovanju z Nemčijo glede Porenja, kakor tudi do Italije v zadnjih dneh in v zvezi z dogodki v Španiji, mora vsak razumeti, zakaj hočemo doseči politiko ravnotežja v odnosih z vsemi velikimi silami. Hočemo razmerje odnosov, ki nas ne bo sililo, da bi se s čpo vezali za kogar koli.“

Jugoslovanska politika je torej bila zasno- 33

vana na bojazni pred „italijanskim maščevanjem in besnostjo“, na predpostavki, da Francozi in njihov sistem ne bi mogel nuditi nikake zaščite proti italijanskemu napadu in na priznanju težav, ki so nastajale iz dvostranskega trgovinskega sistema.

Mala Antanta, ki je bila organizirana proti madžarskemu revizionizmu in Balkanska Zveza, ki je bila organizirana proti bolgarskemu revizionizmu, bi ne mogle pomagati proti italijanski invaziji. Blum se je tega zavedal. On je spoznal, da je Mala Antanta bila mnogo preslaba in prepomanjkljiva, da bi pomenila resnično antanto. Zato je predlagal v januarju 1937, naj se vse pogodbe Male Antante spremene v en sam, splošen obrambni pakt med Francijo in državami Male Antante.

Stojadinović je odklonil Blumov predlog z utemeljitvijo, da „bi tak pakt samo izzval Nemce in Italijane.“ Tučič je izrazil vero, da „angleško-italijanski sporazum z dne 2. januarja 1937, ki je jamčil status quo v Sredozemlju, skupno zboljšanjem francosko-italijanskih odnosov more dati Jugoslaviji večjo mero zaščite, kot kaka češka ali francoska garancija posamič. Vsaka teh garancij je sedaj manj zanimiva, ko imamo garancijo Anglije in to celo brez vsake obveznosti z naše strani.“

Ta značilen in pomemben odstop od tradicionalnih poti in sistemov je bil izraz razu-

mevanja jugoslovanske vlade, razumevanja časa in dogodkov: Kar se je zgodilo med 1934 in 1936, je vse bilo v znamenju norega žrtvovanja malih evropskih držav na oltar politične prikladnosti s strani velikih sil. Za Jugoslavijo je varnost postala bolj važna kot pa pripadnost k navidezno nespremenljivim sistemom političnih zvez. Ali bi se mogla doseči varnost s politiko prilagojevanja in ravnotežja, to je bilo vprašanje.

Čeprav je bila nova politika nevtralnosti, manevriranja in izogibanja kar nepopularna med jugoslovanskim ljudstvom, so jo evropske in politične stiske in pritiski, ki so se večali in pa slabosti Jugoslavije in njenih zaveznikov v francoskem varnostnem sistemu, napravile neizogibno. Namen je bil pridobiti na času, iskati pota in načine sožitja z močnejšimi sosedi, ohraniti jugoslovansko državo. V tem okviru in za ta namen je italijansko-jugoslovanski pakt služil pozitivnemu in logičnemu namenu.

Naslednja naloga, ki je čakala jugoslovansko vlado, je bila okrepitev notranje državne zgradbe, ki naj podpre novo diplomacijo. Zdrobljeni socialni in politični temelji Jugoslavije so pretiž uničiti vsak diplomatski sistem, pa naj bi bil še tako dobro zgrajen. To je bilo vprašanje, ki ga je regentstvo Jugoslavije moralo rešiti v naslednjih dneh.

ITALIJANSKO-JUGOSLOVANSKI POLITIČNI SPORAZUM

25. marca 1937

Kraljevski regenti v imenu N. Vel. kralja Jugoslavije, in Nj. Vel. kralja Italije, imperator Etiopije,

upoštevajoč, da je v interesu njunih držav in tudi v interesu splošnega miru, da se utrdijo vezi iskrenega in trajnega prijateljstva med njima in ker želita novo osnovo za to prijateljstvo ter hočeta vpeljati novo dobo političnih in gospodarskih odnosov med tema dvema državama;

prepričana, da je vzdrževanje in utrditev trajnega miru med njunima državama tudi važen pógój za mir v Evropi;

sta odločila, da zaključita sporazum in sta v ta namen določila za svoja pooblaščena zastopnika:

Kraljevski regenti v imenu Nj. Vel. kralja Jugoslavije Nj. E. dr. Milana Stojadinovića, predsednika ministrskega sveta, ministra zunanjih zadev,

Nj. Vel. kralj Italije in imperator Etiopije E. grofa Galeazza Ciana di Cortelazzo, ministra zunanjih zadev, ki sta izmenjala pooblastili, ugotovila, da sta pravilni in v pravi obliki, potem pa sklenila sporazum glede naslednjih določil in ukrepov:

Clen 1. — Visoki pogodbeni stranki si obljubita, da bosta spoštovali skupno mejo in tudi mejo med obema državama na morju, na Jadranu in v slučaju, da bi katera od njih postala predmet neizzvanega napada s stranj ene ali več sil, druga stranka obljubi, da se bo vzdržala vsake akcije, ki bi mogla pomagati napadalcu.

Clen 2. — V slučaju mednarodnih komplikacij in če se visoki pogodbeni stranki sporazumeta, da so njuni skupni interesi v nevarnosti, ali bi mogli biti, soglašata, da bosta skupno delali na ukrepih, ki bi jih bilo treba storiti, da se zaščitita.

Člen 3. — Visoki pogodbeni stranki ponovno zatrdita svojo voljo, da se ne bosta zatekali k vojni kot sredstvu državne politike in da bosta vse razlike ali spore, ki bi mogli nastati med njima, rešili z mirnimi sredstvi.

Člen 4. — Visoki pogodbeni stranki si obljubita in jamčita, da ne bosta trpeli na svojih ozemljih in da ne bosta pomagali na nikak način delavnosti, ki bi bile naperjene proti ozemeljski integriteti ali proti obstoječemu redu druge pogodbene stranke, kakor tudi ne aktivnosti take narave, da bi škodila prijateljskim odnosom med tema državama.

Člen 5. — Da bi dale svojim trgovskim odnosom nove pobude, ki bi bila bolj primerna v prijateljskih odnosih, ki so ustvarjeni med obema državama, visoki pogodbeni stranki soglašata, da hočeta stopnjevati in razširiti sedanjo izmenjavo blaga in poslovnih uslužnosti in da bosta preiskali možnosti za ožje gospodarsko sodelovanje. Posebni sporazumi bodo v ta namen zaključeni z najmanjšim možnim odlašanjem.

Člen 6. — Visoki pogodbeni stranki soglašata, da naj se nič tega, kar je v tej pogodbi napisano, ne smatra, kot da je v nasprotju s sedanjimi obveznostmi obeh držav, v kolikor so te obveznosti javne.

Člen 7. — Ta sporazum velja za pet let. Če ga ne odpove nihče šest mesecev pred potekom, se podaljša kot po tistem sporazumu vsako leto za eno leto.

Člen 8. — Ta sporazum bo ratificiran. V veljavo stopi z izmenjavo ratifikacijskih listin. To se bo zgodilo v Beogradu kakor hitro bo mogoče.

V tem prepričanju so pooblaščeneci podpisali ta sporazum.

V Beogradu na sedemindvajseti dan marca 1937 v dveh kopijah. Vsaka pogodbeni stranka ima eno.

Dr. Milan Stojadinović

Galeazzo Ciano

DOPOLNILNI SPORAZUM

k pogodbi o trgovini in navigaciji z dne 14. julija 1924 in k dodatnim sporazumom z dne 25. aprila 1932, 4. januarja 1934 in 25. septembra 1936 glede razširjenja obstoječe izmenjave blaga in poslovnih uslužnosti in glede razvitja splošnih gospodarskih odnosov med Jugoslavijo in Italijo.

Kraljevski regenti v imenu N. Vel. kralja Jugoslavije in Nj. Vel. kralj Italije, imperator Etiopije,

da bi dala njunim sedanjim trgovskim odnosom novo pobudo in vzpon bolj primeren pristrčnim odnosom, ki so sedaj med obema državama;

da bi okrepila in razširila sedanjo izmenjavo blaga in poslovnih uslužnosti na pravični osnevi;

da bi zagotovila bolj pravično ravnanje in tako, ki bi bilo bolj v skladu z gori omenjenim namenom;

da bi poiskala pogoje za bolj obsežno gospodarsko sodelovanje,

sta sklenila napraviti sporazum in sta za ta namen določila kot svoja polnomočna zastopnika:

Kraljevski regenti v imenu Nj. Vel. kralja Jugoslavije Nj. E. dr. Milana Stojadinovića, predsednika ministrskega sveta in ministra zunanjih zadev;

Nj. Vel. kralj Italije in imperator Etiopije Nj. E. grofa Galeazza Ciana di Cortelazzo, svojega ministra zunanjih zadev,

ki sta izmenjala svoja polnomočna pooblastila, ugotovila, da sta pravilna in v pravi obliki in se potem sporazumela glede naslednjih ukrepov:

Člen 1. — Italija dodeli Jugoslaviji dopolnilne kvote uvoza kot dodatne k tistim, za katere je poskrbljeno in ki so določene v prejšnjih sporazumih. Te kvote bodo določene kasneje. Da bi se olajšala uporaba teh kvot z ozirom na uvozna dovoljenja, bodo pristojne oblasti obeh držav sodelovale v obliki in po postopku, ki ga bo določil stalni italijansko-jugoslovanski odbor, ki ga predvideva člen 4. tega sporazuma.

Člen 2. — Jugoslavija daje Italiji pravico, da bo plačevala za določeno posebno blago, čigar vrednost in količina se bo določila kasneje in za katero se sedaj zahteva plačilo v tuji valuti, v in po klirinškem obračunu.

Člen 3. — Visoki pogodbeni stranki se sporazumeta, da bosta dali druga drugi enkopravno ravnanje dodatno k temu, kar izhaja iz normalne uporabe klavzule o državi največje prednosti, ki je osnova vseh gospodarskih odnosov med njima, tako, da ne bo nikake diskriminacije proti kateri koli teh dveh držav, v odnosu proti kateri koli tretji državi ali z ozirom na kateri koli vrsto blaga.

Določitev te enakopravnosti ravnanja, vsebine, obsega, odnosa do carinskega sistema, vrst blaga, ki pridejo v poštev in držav, ki se bodo v izvajanju upoštevale, bo poverjena Stalnemu italijansko-jugoslovanskemu gospodarskemu odboru.

Člen 4. — Ne kasneje kot mesec dni potem, ko stopi sedanji sporazum v veljavo, bosta visoki pogodbeni stranki organizirali Stalni italijansko-jugoslovanski gospodarski odbor, kakor ga predvideva protokol o dodatnem sporazumu z dne 25. aprila 1932.

Poleg nalog, ki so določene v imenovanem protokolu, bo Odbor nadziral izvajanje raznih deločin in stalno iskal pota in načine, kako izboljšati izmenjavo in kako razširiti gospodarsko sodelovanje med obema državama.

Ta odbor se bo sestajal vsaj enkrat na leto izmenoma med tema dvema državama. Prva seja bo v treh mesecih potem, ko ta sporazum stopi v veljavo.

Število članov odbora bo določeno v sporazumu med obema vladama. Ne bo pa treba, da bi vsi člani odbora bili prisotni pri vseh sejah. Oč tvarine v razpravi bo zavisno, kdo naj bo navzoč.

Člen 5. — Ta dopolnilni sporazum je samo začasna osnova za večje gospodarsko sodelovanje, ki naj dobi obliko ožjega regionalnega sporazuma. Stalni odbor bo poverjen z nalogo, da proučuje osnovne značilnosti tega kasnejšega sporazuma in da stavi predlog o njegovem obsegu.

Člen 6. — Veljavnost tega sporazuma je vezana na trajanje danes podpisanega političnega sporazuma.

Člen 7. — Ta sporazum bo ratificiran. Stopil bo v veljavnost z izmenjavo ratifikacij. To se bo zgodilo v Beogradu čim prej mogoče.

V tem prepričanju sta opolnomočena pooblaščenca podpisala ta sporazum.

V Beogradu, petindvajsetega dne marca 1937 v dveh kopijah, od katerih je po ena bila izročena vsaki visoki pogodbenici.

Dr. M. M. Stojadinović

Galeazzo Ciano

USODNA POMLAD 1941

DR. MIHA KREK

Dvajset let že pišejo tako Srbi, kot Hrvati in Slovenci o usodnih političnih dogodkih spomladi leta 1941. Mnenja so hudo deljena. Nad ničemer ne tako hudo, kot nad primernostjo pogodbe, ki jo je tedanja vlada Jugoslavije sklenila s Hitlerjevo vlado na Dunaju. Nekateri, redkejši, presojujejo to pogodbo kot sad skrbi za ljudstvo in domovino, ki naj bi jo pogodba rešila strahotne druge svetovne vojne in vsega, kar je prinesla, številnejši in bolj grlati so pa tisti, ki napadajo tedanjega princa regenta Pavla, predsednika vlade Cvetkovića in druge, ki so imeli s pogodbo kaj opraviti, češ da so s pogodbo izdali narodne tradicije, stopili v zvezo s sovražniki države in naših narodov. Dobiček tega prepira so pobrali tretji: nacisti in fašisti, ki so imeli lažji opravek z Jugoslavijo ob napadu, in komunisti, ki so enostavno proglasili „upor proti paktu“ za svoj in ga kot takega slave dvajset let.

Bil sem tedaj član vlade, torej ne morem biti nepristranska priča. Morem pa reči, da je princ Pavel smatral tisto pogodbo za izhod iz sila, ki smo vanjo bili potisnjeni zaradi Hitlerjevih uspehov na evropskih bojiščih, in da v vladi tedaj ni bilo človeka, ki bi ne bil prepričan nasprotnik fašizma in nacizma. Edini, ki je zelo visoko cenil tedanjo nemško moč in je delal vtis, kot da ne računa s končnim porazom sil osi, je bil pokojni Cincar Marković, minister zunanjih zadev, ki je po prejšnjem kot poslanik v Berlinu od blizu gledal in študiral rast in dvig nemških sil. Tudi on ni bil v nikakem smislu „na nemški strani“, cenil je Nemce in nacistično, kot smo jih drugi, le njihova ustvarjalna moč mu je imponirala bolj kot drugim, veroval je bolj v trajnost in neizogibnost nemškega vpliva na naš del Evrope.

Taka vlada, sestavljena iz iskreno narodno čutečih ljudi, je potem, ko je preučila vse možnosti obrambe, pretipala vse vojne in zunanje-politične okoliščine, prišla do zaključka, da se pred tedanjo silo Nemčije in Italije država braniti ne more in da ni nobenega drugega rešilnega izhoda kot pristop k trojnemu paktu.

Doslej te sodbe ni še nihče podrl. Bila je v krvi potrjena potem, ko so neodgovorni častniki z nekaterimi političnimi ljudmi dne 27. marca 1941 v Beogradu napravili državni

prevrat, ki je izzval vojni napad Nemčije, Italije in Madžarske na Jugoslavijo.

V to vlado, ki ji je načeloval uporniški general Simović, smo Slovenci vstopili iz dveh razlogov: da rešujemo mir, če bi bil še rešljiv; in da za zgodovino onemogočimo očitek, da bi bili Slovenci kaj nelojalni proti narodni državi, ki smo vanjo svobodno vstopili in jo gradili leta 1918.

V predvojni vladi, ki ji je predsedoval Cvetković, nihče ni verjel, da bo Hitler držal kakršen koli dogovor dalj kot dotlej, dokler ga bo vojna situacija silila v to in mu kazala dobiček. Cenili pa smo, da je vsak pridobljen mesec čisti dobiček za narodno in državno življenje. Vsi smo vedeli, da je pristop k trojnemu paktu skrajno nepopularen. Toda na drugi strani je bil prepad v vojno, ki je po naši presoji mogla prinesiti samo gorje in škodo, ne da bi komur koli kaj koristila.

S temi kratkim ugotovitvami naj bodo objavljena besedila „Dunajske pogodbe“ in dodatkov.

Med srbskimi člani Simovićeve vlade in hrvaškimi ter slovenskimi člani iste vlade je v emigraciji tudi polemika o vprašanju, ali je Simovićeve vlada kdaj sklenila, da bo spoštovala „Dunajsko pogodbo“ ali ne.

Jaz sem v javnih izjavah trdil in še trdim, da je Simovičev ministrski svet po razpravi o vojni in mednarodnem položaju prišel do istih zaključkov glede vojnega položaja Jugoslavije kot prejšnji, Cvetkovičev in je sklenil, da bo nova vlada spoštovala vse mednarodne obveznosti prejšnjih vlad, izrecno tudi „Dunajsko pogodbo“. Takrat je zunanji minister Ninčič dobil naročilo, da obvesti vse države, s katerimi smo imeli diplomatske odnose, da bo nova vlada Jugoslavije spoštovala vse obveznosti, ki jih je Jugoslavija sprejela v Dunajski pogodbi. Zunanji minister Ninčič je to storil s posebno okrožnico vsem svojim uradom v tujini, osebno pa obvestil nemškega in italijanskega poslanika v Beogradu. Ninčič si je tudi sicer zelo prizadeval, da bi vojni napad preprečil. Po vseh dosedanjih dognanjih pa je bilo drugačno ravnanje in obnašanje predsednika vlade Simovića. On se je v tej točki izogibal točnim odgovorom zlasti Nemcem in Italijanom in s tem utrjeval sumnjo, ki je bila itak sprejeta v javnosti kot dejstvo, 37

da je ves puč naperjen proti Dunajski pogodbi. Simović in njegovi vojaški ter civilni sodelavci so pač ōrvelj naravnost v vojno.

Zelo dvomim, da bi mogel Simović vojno po puču preprečiti, tudi če bi bil delal točno po sklepih ministrskega sveta. Razumem, da so uporniki teđaj imeli svojo politiko in svoje račune in cilje. Preseneča me pa, da vodilni njihovi ljudje še sedaj, po tolikih letih, ko so tistj dogodki samo še zgodovina, skušajo pri-

krivati resnico in dajejo dejanjem drugačen smisel, ko je vendar očito, da njihovo poj-cij, pospešeno hitrost prometa, začetno ošva-narode Jugoslavije nič drugega kot nesrečo. Hujše nesreče tudi Dunajska pogodba ne bi mogla rođiti. Take nesreče, kot nas je zadela, tudi uporniki niso hoteli. Tvegali pa so jo, in kot se je izkazalo, dali povod zanjo.

Naslednje so prevodi teh dokumentov, ka-kršni so v angleščini v ameriški zbirki.

TELEGRAM (preko tajne šifre)

Fuschl 7. marca 1941

Prišlo 7. marca 1941

No. 152 z dne 7. marca

Odposlano v Beograd 7. marca

(ob 16:30 kot telegram No. 241)

Je treba hraniti na varnem

Nujno

Tajno znamenje za tajne zadeve rajha

(M. B. D. 80 II)

Za ambasadorja osebno

V zvezi s telegramom z dne 7. No. 240.

Razgovori med princem Pavlom in Führerjem in pripombe napram ambasadorju von Doernbergu na povratku domov so napravili vtis, da se je odklonilno stališče princa Pavla začelo majati in če bi bilo mogoče urediti še en sestanek, bi ga morda bilo mogoče pripraviti do tega, da bi privolil v pristop Jugoslavije k Trojnemu paktu. Ker poznam princa že nekaj časa, razmišljam o tem, da bi predlagal ponovni sestanek na Bledu. Sestala bi se princ-regent in jaz v prihodnjem tednu. Prosim, da me obvestite o svojem mnenju glede tega. Vsekakor pa prosim, da ne govorite o tem nič napram jugoslovanskim oblastem, vsaj začasno ne.

Dalje prosim, da zelo skrbno in podrobno opazujete razvoj tam in ga poročate v telegramih.

RIBBENTROP

TELEGRAM

Belgrad 7. marca 1941.

Došlo 7. marca 1941.

No. 203 z dne 7. marca

Nujno Strogo tajno

Izključno za zunanjega ministra rajha osebno

Nota

Predlogi za zunanjega ministra

Z ozirom na naročila v telegramih 6. marca No. 240.

Zunanji minister me je prosil, da bi ga obiskal danes opoldne in me je obvestil o sledečem:

Seja kronskega sveta je bila včeraj. Princ regent je poročal o svojih razgovorih s Führerjem in kanclerjem rajha in o želji Nemčije, naj bi Jugoslavija pristopila k Trojnemu paktu. Pri seji sta bila navzoča ostala dva regenta, ministrski predsednik, hrvatski voditelj Maček, slovenski voditelj Kulovec, zunanji minister, tajnik za vojsko in minister dvora. Med sejo, ki je trajala več ur, se je razvilo mnenje, da je vprašanje pristopanja Jugoslavije k Trojnemu paktu zelo resno in zelo težko z ozirom na javno mnenje. Močna zaskrbljenost je bila izražena zaradi sovražnega zadržanja bolgarskega tiska proti Jugoslaviji. Uspeh seje je bil, naj, predno bo mogoča kaka končna odločitev, zunanji minister z mojim posredovanjem razčistj naslednje točke:

„Če bi Jugoslavija pristopila k Trojnemu paktu, ali bi v tem slučaju mogla dobiti pismeno garancijo Nemčije in Italije:

1. da bosta spoštovani neodvisnost in ozemeljska pravica Jugoslavije.
2. da ne bo zahtevana nikaka vojaška pomoč, ne prehod ali prevoz vojaških čet preko Jugoslavije med vojno.

3. Jugoslovanska zahteva za svoboden dostop do Egejskega morja preko Soluna naj dobi ugodno upoštevanje v novem redu Evrope.“

Zunanji minister je pripomnil k temu vprašanju, da je tako on sam, kakor tudi predsednik vlade dobil vtis med razgovori, da bi bila Nemčija pripravljena privoliti v te zahteve. Tudi princ regent je poročal, da je zunanji minister rajha ponudil pismeno garancijo za te obljube. Vsekakor pa, da bi se položaj popolnoma razčistil, prosi on za točen odgovor na ta vprašanja. Odgovor bi, če bi bil pritriljen, zelo olajšal vladi, da bi pristala na politiko, kakršna je zaželena.

HEEREN

TELEGRAM (tajna šifra)

Beograd 8. marca 1941.

Došlo 8. marca 1941.

No. 204, z dne 4. marca

Strogo zaupno

Referenca: Telegram z dne 7. marca No. 240 x

(Ta znak pomeni, da je stvar za urad zunanjega ministra rajha Fuschl 151).

Hraniti na varnem

Zelo nujno

Sem trdno prepričan, da je tukaj že odločeno, da bodo pristopili k zvezi treh sil kmalu, če bo z naše strani pritriljen odgovor na vprašanje, ki sem ga poslal s telegramom z dne 7. marca No. 203 ali če bodo samo manjše spremembe v pisemnih izjavah, ki naj jih damo mi in Italija. To je potrebno. V drugem slučaju bi predlagal nov razgovor. To se mi zdi kar primerno. Ta naj bi bil s princem Pavlom v njegovem gradiču na Brdu. V beograjskih političnih in vojaških krogih pričakujejo skorajšnje zvezo Jugoslavije z Nemčijo, vendar prevladuje mnenje, da se bo to napravilo postopoma z vladno deklaracijo in ne s pristopom k tripartitnemu paktu. To pa zato, da bi potrpežljivo ravnali z nasprotujočim javnim mnenjem.

HEEREN

TELEGRAM (tajna šifra)

Fuschl 14. marca 1941.

Prišlo 14. marca 1941.

Zunanji minister rajha

Diplogerma Beograd

Odposlano v Beograd s tajnim znamenjem za

tajne stvari rajha M. B. D. 36 II

281

Tel Ktr. 14. marca 1941

V zvezi s telegramom No. 216 z dne 12. marca.

Je treba hraniti na varnem

No. 183 z dne 14. marca

Za ministra osebno

Prosim, informirajte jugoslovanskega zunanjega ministra o sledečem:

Mislimo, da smo v namenu, da olajšamo Jugoslaviji pristop k Trojnemu paktu, že v toliko meri pristali na njene zahteve, a smo pričakovali, da jugoslovanska vlada ne bo stavila novih zahtev. Vsekakor pa, potem ko je jugoslovanski zunanji minister zopet prišel z več zahtevami pri konferenci z dne 12. marca in je prosil, da bi dobil

odgovor pred sejo kronskega sveta, ste dobili naročilo, da definirate stališče vlade rajha z ozirom na posamezne točke njegove predstavitve kot sledi:

1. Pristanemo na to, da bo nemško-italijanska obljuba, da bomo spštovali suvereniteto in nedotakljivost ozemlja Jugoslavije, objavljena istočasno v Jugoslaviji kot tudi v Nemčiji. Najbolje bi bilo, objaviti istega dne, ko bo podpisan akt, tudi obe zadevni noti teh dveh sil osi.

2. Javna izjava obljube, da vladi sil osi med vojno ne bosta zahtevali od Jugoslavije, da bi dovolila prevoz čet in konvojev, da bi šli preko jugoslovanskega ozemlja, iz razloga, da drugi družabniki Trojnega pakta niso dobili takega zagotovila. Tudi bi to ustvarilo nezaželen precedent za bodoče pakte. Kljub temu, upoštevajoč to, da jugoslovanska vlada polaga toliko važnost na tako izjavo, da bi olajšali stvar za to vlado, smo pripravljeni sprejeti njene zahteve glede tega v toliko, da prepustimo jugoslovanski vladi, da lahko uporabi to našo obljubo v jugoslovanskem časopisju v obliki note, na kakršno se bomo sporazumeli, obljubo, ki smo jo pripravljene dati v obliki note, ki ne bo namenjena za objavo.

3. Ne ugovarjamo pojasnilu v jugoslovanskem časopisju, da Jugoslavija s tem, ko pristopi k Trojnemu paktu, ni sprejela obveznosti, da bi intervenirala v grškem sporu, ker to po sebi sledi iz znanega besedila Trojnega pakta.

4. Nikakor ne moremo soglašati, da bi se objavilo naše zagotovilo, da ne bomo zahtevali vojaške pomoči od Jugoslavije in da bomo prepustili jugoslovanski vladi, da bo napravila potrebne sporazume s poedinimi silami Trojnega pakta, če bi kdajkoli smatrala, da naj bi v svojem lastnem interesu Jugoslavija sodelovala v vojaških operacijah članov Trojnega pakta. Upamo, da ste to že izjavili s svoje strani. Zanima nas samo to, da bi poslali strogo tajno noto jugoslovanski vladi istočasno, ko bi Jugoslavija podpisala protokol, da pristopa k Trojnemu paktu. Ta nota bo vsebovala naše zagotovilo in našo obljubo, da bomo dali Jugoslaviji prost dostop do Egejskega morja preko Soluna.

Da jugoslovanski zunanji minister ne bo mogel ugovarjati, Vas prosim, da navajate približno tole:

Če upoštevamo razloge za in proti javni izjavi o naši obljubi, kakor jo želi jugoslovanska vlada, postane jasno, da niso nikaki zunanjepolitični interesi, ampak le izključno notranjepolitični razlogi jugoslovanske vlade prišli v poštev. Če pa razmotrimo vprašanje z ozirom na mednarodno politiko, pa vsekakor ni najmanjšega dvoma, da ne samo ta ali oni razlog in stališče, ampak vsi kažejo, da bi bila taka deklaracija neprimerna. Kajti

a) dejansko je popolnoma absurdno in se more razložiti le zaradi naše pripravljenosti biti uslužni, da v času, ko zaključimo važen pakt, moremo zagotoviti našemu družabniku Jugoslaviji, da ona ne bo vezana izpolniti neki bistveni del in obveznost, ki jo pakt vsebuje. Če bi pa še publicirali tak dokument, bi to praktično izzvalo maliciozno kritiko, ki bi trdila, da je cela pogodba samo bluf in ni nič za celo stvarjo.

b) Pristopanje k Trojnemu paktu pomenj pristop v kolektivno pogodbo, kar po sebi pomeni, da je težko delati izjeme za enega izmed družabnikov, ker bi drugi družabniki seveda premišljevali, čemu se take izjeme ne bi uporabile tudi glede njih. Poleg tega moramo upoštevati dejstvo, da bi tudi druge države rade pristopile k Trojnemu paktu. Je čisto jasno, da, če bi zagotovilo, ki bi bilo dano Jugoslovanom, bilo objavljeno, bi države, ki bi nanovo pristopile, tudi zahtevale izjeme, sklicujoč se na ta slučaj. V takih okoliščinah bi se mogla slabiti cela struktura pakta.

c) Sklepanje Trojnega pakta in pristopanje drugih držav k istemu je povezano dejanje z velikim političnim namenom. Pakt je izraz naporov treh velikih sil, zasleduje svetovni mir kot končni cilj in ima namen v tem času, da zastrašilno vpliva na sile izven pakta, če bi se skušale upirati tem naporom s tem, da bi intervenirale v vojni. Tak politični instrument bi seveda postal brezploden, če bi sile, ki je zanje

bil namenjen, lahko poudarjale, da po objavljenem besedilu države, ki so pristopile k paktu, ne bodo nasprotovale njihovi morebitni intervenciji v vojni.

Ti razlogi so tako jasni in prepričevalni, da jih bo tudi jugoslovanska vlada morala upoštevati. Če bi pa vendar še vztrajala pri želji, da naj bi naša obljuba bila objavljena, bi mi mogli to razlagati samo z dejstvom, da so nasprotni politični tokovi pri njih močnejši, kot smo mislili. Mi bi se celo morali vprašati, ali bi pri teh razmerah bilo mogoče, da bi Jugoslavija pristopila k Trojnemu paktu, ali so daní predpogoji za njen pristop, da bi bila naš družabnik. Vsekakor zasedaj še ne mislimo o tem, ampak pričakujemo, da bodo Vaše ugotovitve prepričale zunanjega ministra, da so njegove zahteve nevzdržne, vsaj glede objave naše obljube.

6. Glede zahteve, da bi formulirali obljubo glede Soluna na tak način, da bodo interesi Jugoslavije upoštevani pri novi ureditvi meja na Balkanu tako, da ji bomo dali dostop do Egejskega morja preko Soluna, smo pripravljene ugoditi po predlogu jugoslovanskega zunanjega ministra. Mislim pa, da bi morala biti jugoslovanska vlada sama najbolj interesirana na tem, da hrani to obljubo skrajno tajno.

Prosim Vas, da pojasnite ta argument zunanjemu ministru na prijateljski, toda odločen način, tako da ne pustite nikaškega dvoma, da je sedaj na jugoslovanski vladi, da odloči ali je voljna pristopiti k Trojnemu paktu ali ne. Lahko tudi izrazite zunanjemu ministru moje osebno mnenje, da smo šli glede njegovih želja tako daleč, kot je le mogoče. Smatram, da Jugoslavija prav gotovo ne bo opustila te izredne prilike z ozirom na možnosti, ki se ji ponujajo, da za bodočnost zagotovi svojo suvereniteto in nedotakljivost in da bo doživela izpolnitev svoje stare želje po pristopu k Egejskemu morju, ne da bi napravila sama kako žrtev.

Prosim, da obvestite zunanjega ministra tudi o tem, da bomo po prejemu jugoslovanskega odgovora morali stopiti v stik z italijansko in japonsko vlado, da bi dobili njun pristanek.

Prosim telegrafirajte o rezultatu.

RIBBENTROP

št. 68.

PROTOKOL O PRISTOPU JUGOSLAVIJE K TROJNEMU PAKTU, PODPISAN NA DUNAJU DNE 25. MARCA 1941.

Vlade Nemčije, Italije in Japonske na eni strani in vlada Jugoslavije na drugi, ki jih zastopajo njihovi pooblaščenici, ki so podpisani, ugotavljajo to, kar sledi:

Člen 1.

Jugoslavija pristopa k Trojnemu paktu, ki je bil podpisan 27. septembra 1940 v Berlinu med Nemčijo, Italijo in Japonsko.

Člen 2.

Kadar bodo tehnične komisije, ki jih predvideva člen 4. Trojnega pakta, obravnavale vprašanja, ki zadevajo Jugoslavijo in njene interese, bodo zastopniki te poslednje države sodelovali v razpravljanjih.

Člen 3.

Besedilo Trojnega pakta je priključeno temu protokolu. Ta protokol je sestavljen v nemščini, italijanščini in japonsščini in v jugoslovanskem jeziku. Vsak teh štirih tekstov se bo smatral za originalno besedilo. Stopi v veljavo z dnem podpisa.

Gospod predsednik ministrskega sveta,

V imenu in po naročilu vlade rajha imam čast sporočiti Vaši ekscelenci to, kar sledi:

Ob pristopu Jugoslavije k Trojnemu paktu na današnji dan, vlada Rajha potrjuje svoj sklep, da bo vedno, v vsakem času spoštovala suverenost in nedotakljivost ozemlja Jugoslavije.

Izvolite, gospod predsednik ministrskega sveta, sprejeti zagotovilo mojega visokega spoštovanja.

JOACHIM VON RIBBENTROP

Gospodu predsedniku ministrskega sveta,

Sklicujoč se na pogajanja, ki so se vršila ob priliki, ko je Jugoslavija z današnjim dnevom pristopila k Trojnemu paktu, imam čast potrditi Vaši ekscelenci v imenu vlade rajha sporazum, ki je bil sklenjen med vladami sil osi na eni strani in kraljevsko jugoslovansko vlado na drugi in ki določa, da med trajanjem sedanje vojne vlade sil osi ne bodo zahtevale od Jugoslavije, da bi dovolila prehod ali prevoz sil preko jugoslovanskega ozemlja.

Izvolite sprejeti, gospod predsednik ministrskega sveta, zagotovilo mojega visokega spoštovanja.

JOACHIM VON RIBBENTROP

Gospod predsednik ministrskega sveta,

Sklicujoč se na pogajanja, ki so se vršila ob pristopu Jugoslavije k Trojnemu paktu, imam čast potrditi Vaši ekscelenci v imenu vlade rajha naslednji sporazum, ki je bil sklenjen med vladami sil osi in kraljevsko jugoslovansko vlado:

Upoštevač vojaško stanje, sta Nemčija in Italija jamčili jugoslovanski vladi, da po svoji lastni pobudi ne bosta zahtevali od jugoslovanske vlade nikake vojaške pomoči. Če bi kdajkoli jugoslovanska vlada sodila, da bi bilo v njenem interesu, da bi se udeleževala vojaških operacij sil Trojnega pakta, bo jugoslovanska vlada imela možnosti skleniti potrebne vojaške dogovore s silami Trojnega pakta.

Ko Vas prosim, da smatrate gornja poročila za tajna, in da jih ne dajete v javnost razen po skupnem sporazumu s silami osi, uporabljam to priložnost, da Vam, gospod predsednik ministrskega sveta, znova zagotovim svoje visoko spoštovanje.

JOACHIM VON RIBBENTROP

Ekscelenca,

Z ozirom na razgovore, ki smo jih imeli danes ob priliki pristopa Jugoslavije k Trojnemu paktu, imam čast, da s tem Vaši ekscelenci potrdim v imenu kraljevske vlade sporazum, ki smo ga dosegli med vladami treh sil in vlado Jugoslavije, ki je v sledečem:

Kadar se bodo na novo delale ozemeljske ureditve na Balkanu, se bo upošteval interes Jugoslavije na ozemeljski zvezi z Egejskim morjem tako, da se bo raztegnila suverenost Jugoslavije na mesto in luko Solun.

Ko Vas prosim, da ohranite to zelo tajno in da to objavite samo po sporazumu z vladami sil osi, uporabljam to prilžnost, da izrazim Vaši ekselencij svoje največje spoštovanje.

CIANO

Eneka noto je v imenu Rajha podpisal Ribbentrop.

KOPIJA

Vrhovno poveljstvo vojske
Glavni štab vojske Dept. Ops. (I)
N. 540/41 najtajneje, samo šefom

Glavni štab vrhovnega poveljstva
vojske, 30. marca 1941.

Navodila za razvitje „akcije 25“
in dodatno navodilo za akcijo
„Marita“

1. **Politično stanje** na Balkanu se je spremenilo iz razloga jugoslovanske vojaške revolte. Jugoslavijo je smatrati za sovražnika, tudi če bi v začetku dala izjave lojalnosti.

Führer in vrhovni poveljnik je zato odločil uničiti Jugoslavijo kar najhitreje mogoče.

Zaradi zakrivanja se bo operacija imenovala „akcija 25“.

2. **Glavna komanda vojske** namerava vdreti v Jugoslavijo s koncentrično operacijo s področja Celovec—Gradec in s področja Nove Kaniže na eni strani (2. armada) in s področja pri Sofiji na drugi strani (12. armada). Splošna smer naj bo Beograd in južno od njega.

Ta operacija naj razbije jugoslovansko armado in južni del Jugoslavije naj bi bil zavzet čim najbolj hitro mogoče, tako, da bi se mogle vzpostaviti zveze z italijansko armadno skupino v Albaniji in se tako ustvari baza za nadaljevanje nemško-italijanske ofenzive proti Grčiji.

Hitro je vzpostaviti prost promet na Donavi in zavzeti rudnike bakra v Boru, ker je to važno za vojno gospodarstvo.

3. Stanje sovražnika:

V severni Jugoslaviji je pričakovati obrambno vojskovanje. Dejstvo, da so tam rase v nasprotovanjih med seboj, bi celo moglo speljati jugoslovansko komando v to, da bo branila samo dežele srbske krone. V tem slučaju je pričakovati razpored v pasovih tako v slovenskih kot v hrvatskih delih dežele.

Predpostavljamo, da bo sovražnik branil vzhodno mejo v južni Jugoslaviji v več obrambnih pasovih. Istočasno bo skušal držati svoje zaledje prosto s tem, da bo vdrl v Albanijo v sodelovanju z grškimi in britanskimi močmi.

Ko bo nemški napad uspel pretrgati strnjeno jugoslovansko obrambo s tem, da bo zavzel glavne ceste in prometne zveze, moramo pričakovati, da se bo jugoslovanska armada branila močno v gorskem področju, dokler bo imela dovolj hrane in municije. Vprašanje narodnosti bi lahko igralo odločilno vlogo glede trajanja in žilavosti odpora.

4. **Ukazi**, ki so bili izdani glede operacij proti Grčiji, ostanejo v veljavi, kolikor jih ne spreminja ta ukaz. To velja zlasti glede zavzetja otokov v severnem Egejskem morju. Führer si je pa pridržal, da bo sam izdal ukaz o zavzetju otoka Lemnos. Zaščita turške meje je prepuščena začasno Bolgarom. Ena oklopna divizija naj bo v pripravljenosti za pomoč.

5. Časovnik operacije.

a) Dne 5. aprila, kakor hitro bo zbranih dovolj letalskih sil in bo vreme dovolilo, bo letalstvo napadalo stalno, noč in dan, jugoslovanske suhozemne pozicije, organizacijo in Beograd.

Istočasno, pa nikakor ne prej, se začne napad 12. armade (z izjemo severne skupine, t. j. oklopne skupine 1) proti Jugoslaviji in Grčiji.

Zasigurano mora biti, da bo mogla glavna komanda vojske (ACK) ustaviti napad vsaj deset ur pred časom določenim za zračni napad za slučaj neugodnega vremena.

8. Sodelovanje drugih držav:

a) sodelovanje Italije

b) sodelovanje Madžarske

Madžarska bo sodelovala pri napadu na Jugoslavijo.

c) Sodelovanje Romunije:

Aktivnega sodelovanja Romunije v napadu na Jugoslavijo ne pričakujemo. Romuni bodo vsekakor okrepili svoje mejne zaščitne sile. Glavna dolžnost Romunije bo ščititi proti Rusiji.

d) Sodelovanje Bolgarije:

Če se bojo bolgarske sile udeležile aktivno v napadu na Jugoslavijo, naj Komanda 12. armade napravi potrebne ukrepe z bolgarskim vojaškim poveljstvom. Bolgarske sile, ki bi jih uporabili proti Jugoslaviji, morajo biti podrejene nemškimi vojaškimi oblastem.

9. Sodelovanje letalstva.

Zračni napadi naj se ne izvrše proti hrvaškemu ozemlju, razen če bi bile jugoslovanske sile v teh ozemljih tarče napada.

Glavna komanda 12. armade bo sodelovala s VII. letalskim zborom.

Glavna komanda 2. armade s 4. zračnim brodom.

Glavna komanda letalstva bo poslala dovoljno število zaščite proti zračnim napadom iz Gradca, Celovca, Beljaka, Leobna in Dunaja.

VON BRAUCHITSCH

Temu navodilu za razvitje „akcije 25“ je priloženo naslednje (prip. prev.):

Kopija izvlečka

Odišlek za zunanje vojske, vzhod (I)

Priloga ena za:

OKH (Armačni glavni štab)

Operacije —

Dept. (I) No. 540/41.

Skrajno tajna vojaška zadeva

Predmet šefa štaba

6. marca 1941.

PODROBNOSTI SOVRAŽNIKOVEGA STANJA

1. Celotna moč

Po splošni mobilizaciji razpolaga Jugoslavija s sledečimi močmi:

24 divizij infanterije, od teh je 11 rezervnih;

20 brigad infanterije (aktivne in rezervne čete so mešane);

3 divizije kavalerije (aktivna služba);

3 brigade kavalerije (rezerva)

1 trdnjavski divizija Kotor;

1 trdnjavski brigada Šibenik.

Dodatne formacije:

okoli 20 bataljonov moštva zaposlenega pri utrdbenih delih na severni meji (Nemčija in Madžarska);

10 regimentov obmejne straže.

Jugoslavija nima nič upoštevanja vrednih motoriziranih ali oklopnih formacij.

Vojaštvo je razdeljeno v armade (številke 1—5 in obalna armada). Sedma armada je v formaciji na severni meji.

Sedaj so vse edinice aktivne službe popolnoma mobilizirane, večina rezervnih formacij je še vedno v sestavljanju. Splošna mobilizacija je bila razglašena po radiu dne 2. marca.

Priprave za gverilsko vojskovanje so znatne. Jugoslovanska paravojaška združenja (Sokoli, Četniki) so posebej izvežbana za tako delo. So popolnoma oborožena, pa brez težjega orožja (kot pehota).

2. Taktična vrednost sovražnika

Vežbanje je zastarelo. Vojno vežbanje in sodelovanje med vrstami službe na višjih ravneh je posebno močno zanemarjeno. Srbske gorske čete so najboljše izvežbane.

Častniški zbor sestavljajo prestari generali, generalni štab, ki je enostavna kopija francoskega, pa dobri vojaki, ki so slabo poučeni častniki iz regimentov.

Vojaki so dobri kot posamezni borci. So pridni, ostri, nezahtevni, toda občutljivi za vplive modernega težkega orožja in zračnih napadov.

Letalstvo še ni kaj prida razvito. (Sedaj imajo kakih 500 uporabnih in 700 neuporabnih aparatov). Samo malo število squadronov je borcev.

Sklepati je, da je jugoslovanska vojska zmožna voditi napadalno vojno samo proti enakemu nasprotniku.

Jugoslovanski, posebno srbski, vojak se bo boril pogumno. Pogosto bo porabil borbo oč moža do moža.

Toda napram nemškim četam bo jugoslovanska vojska kmalu odnehala.

PREGLED SIL, KI JIH BOMO UPORABILI

12. armada:

Glavni stan	Kora	XIV	motoriziran
"	"	XXXX	"
"	"	XXXXI	"
"	"	XI	"
"	"	XXX	"
"	"	L	"
"	"	XVIII	Gorski AK

Infanterijski regiment „Večna Nemčija“
 SS „Adolf Hitler“
 Infanterijski regiment 125
 Regiment „Goering“ in
 Bolgarske edinice.

2. armada:

Glavni stan	Kora	XXXXVI	AK	motoriziran
"	"	LI	AK	"
"	"	LII	AK	"
"	"	XXXXIX	Gorski	AK

2., 5., 9., 11. in 16. oklopna divizija,

8. in 14. oklopna divizija

Infanterijske divizije 46, 50, 72, 73, 76,
 164, 198 in 294

Infanterijske divizije 79, 125, 132, 169, 183,
 197.

Gorske divizije 4., 5. in 6.

I gorska divizija.

Dokument št. 4227

ob 16:48

Urad šefa sveta za vojne zločine.

zelo nujno

Telegram (tajna šifra)

Beograd: 30. marca 1941

Sprejeto: 30. marca 1941

No. 317 z dne 30. marca 1941

I. Zunanji minister, ki me je prosil, naj ga obiščem ob enajstih dopoldne, me je informiral, da lahko v imenu svoje vlade izjavi sledeče:

„Kraljeva jugoslovanska vlada ostane zvesta načelu, da bo spoštovala mednarodne pogodbe, ki so bile sklenjene, med njimi tudi protokol, ki je bil podpisan na Dunaju dne 25. marca. Odločno bo vztrajala na stališču, da noče biti zapletena v sedanjem sporu. Njena glavna skrb bo, da bo ohranjevala dobre in prijateljske odnose s sosednim nemških rajhom in s sosedno kraljevino Italijo.

„Kraljevska jugoslovanska vlada je posebno interesirana na načinu, da se bo protokol izvajal tako, kakor je tam, v protokolu samem omenjeno, da bodo upoštevani vsi bistveni jugoslovanski državni in nacionalni interesi.“

II. Zunanji minister mi je naknadno še povedal, da je vesel, da je dosegel svoj prvi cilj, namreč priznanje Trojnega pakta s strani nove vlade. Vse, kar je sedaj treba, je pridobiti nekaj časa, in nova vlada bo potem v mnogo boljšem položaju, da bo lahko garantirala nadaljevanje in zanesljivost začete politike resničnega (podčrtano v originalu) prijateljstva z Nemčijo, veliko bolj, kot bi prejšnja vlada to kdajkoli mogla.

Jaz sem rekel zunanjemu ministru, da morem samo beležiti njegovo izjavo in bi ga vprašal za informacijo, kako je mogoče to izjavo vlade spraviti v soglasje z izjavami predsednika vlade italijanskemu ministru sinoči.

Zunanji minister, ki očitno ni nič vedel o teh izjavah, je bil vidno presenečen in me je zagotovil, da predsednik nikakor ni mogel govoriti v imenu vlade, v nobenem slučaju v imenu vlade.

Jugoslovanska vlada ostane zvesta načelom mednarodnih sporazumov, ki so bili napravljeni, vključno protokol, ki je bil podpisan na Dunaju dne 25. marca. Napravila bo največji napor, da ne bo vpletena v sedanji spor. Njena glavna naloga bo, da ohrani in vzdržuje prijateljske odnose s sosedi, namreč z nemškim rajhom in kraljevino Italijo. Jugoslovanska vlada bo zlasti pazila na izvajanje in način izvajanja besedila protokola, v katerem smo postali družabniki, da bi čuvala vse bistvene interese jugoslovanske države in jugoslovanskega naroda.

Enaka nota je šla tudi italijanskemu ministru v Beogradu.

Iz telefonskega razgovora med Ribbentropom in Ciano ista večer dne 31. marca ob 21:30:

Predmet razgovora je bilo sporočilo jugoslovanske vlade italijanskemu ministru in von Heerenu dne 30. marca v Beogradu.

Ribbentrop je obvestil Ciana, da Nemčija ne bo nič odgovorila na to sporočilo in ga ne bo objavila. Vrednost te izjave se vidi, če se primerja z znanim odgovorom jugoslovanskega predsednika vlade italijanskemu poslaniku v Beogradu.

Simović, predsednik kraljevske vlade je (očividno zvečer dne 29. marca) rekel italijanskemu ministru v Beogradu, Mamelliju, da ga prosi, da bi povedal Nemcem, da v slučaju, če bi njihove čete stopile v cono Soluna, ne bo več mogoče zadrževati jeze jugoslovanskega ljudstva, ki je voljno, da se žrtvuje, in ki bo marširalo v Albanijo. (O tem posebno točno poroča Leonardo Simoni, Berlin, Ambassade d' Italie, Pariz, Laffont, 1947, stran 257.)

Državnemu podtajniku, politični oddelek No. 277

Berlin 5. aprila 1941.

Tajno

Svetnik ambasade mi je danes zaupno povedal tole:

Jugoslovanski minister je obiskal italijanskega ambasadorja včeraj. Gospod Alfieri je povedal vsebino informacij, ki jih je dobil od ministra, v pismu zunanjemu ministru rajha. Po Zambonijevih informacijah je jugoslovanski minister načelno rekel tole:

1. Splošno obžalovanje nad sedanjim stanjem.
2. Kaka rešitev je prav gotovo še vedno možna. Jugoslovanska vlada je nanjo pripravljena.
3. Nemška poročila o krutostih in drugem so bila zelo pretirana.
4. Minister je govoril o želji jugoslovanske vlade, da bi poslala dva odposlanca v Rim, pa ni bil informiran o nadaljnjih korakih v tej zadevi.

WOERMAN

ZA NAŠ ŽIVELJ SO VADLJALI

Najtežji spomini izza časa zloma Jugoslavije in začetka okupacije so verjetno spomini na nasilne preselitve. Nacizem in fašizem sta imela namen in načrt izbrisati slovenski narod z oblička zemlje. Dokumenti o tistih zločinih bodo dolgo še zanimivi za našo

zgodovino. Nekaj teh listin sem dobil iz ameriške zbirke, ki ima naslov: Prevod dokumenta No. NG 2678, urad šefa sveta za vojne zločine. Naj bodo v Zborniku Svob. Slovenije, da bodo bolj pristopni vsem, ki bodo popisovali tiste čase in tisto slovensko trpljenje.

TELEGRAM (tajna šifra)

Zagreb 13. maja 1941

Prišlo 13. maja 1941

št. 220, 13. maj

Začetnica W (Weizsacker)

silno nujno

Vlada tu skuša upoštevati željo vlade rajha, da bi sprejela Slovence, ki so deportirani iz Spodnje Štajerske, če bi mogla premestiti enako število Srbov v Srbijo. Prosim navodila, kako stališče naj zavzamem.

KASCHE

TELEGRAM

Zagreb 27. maja 1941

Sprejeto 27. maja 1941

Zunanjemu, Berlin,

št. 354, 27. maja 1941

Tajno navodilo

Po razgovoru z vlado in telefonskem razgovoru z vojaškim komandantom Srbije, prosim za dovoljenje, da skličem tu sejo zaradi naselitve Slovencev na Hrvatskem proti naselitvi Srbov, ki živijo v Hrvatski, v Srbijo. Pri tej seji naj bi bili zastopani: guverner rajha za Štajersko, vojaški poveljnik Srbije, hrvatska vlada in jaz. Jaz naj bi vodil. Osnutek sporazuma je treba sestaviti pri seji tudi glede rešitve obmejnih vprašanj. Osnutek bi potem predložili Vam, da bi ga končno potrdili in da se uredi vse med rajhom in Hrvatsko na eni strani in okrožjem pod vojaško komando na drugi strani. Prosim za telegrafični odgovor, ali je kak ugovor proti taki seji.

KASCHE

TELEGRAM

Fuschl 21. maja 41.

št. 410, 21. maja

Zadevo je treba imeti pod ključem

Führer je odločil z ozirom na telegram iz Zagreba 220 z dne 13. maja, da soglašamo, da Hrvatji preselijo isto število Srbov v staro Srbijo, kolikor sprejmejo Slovencev iz področja, ki je sedaj inkorporirano v Nemčijo. Zunanji minister rajha prosi poslanstvo v Zagrebu, da uredi podrobnosti z vlado v Zagrebu z namenom, da se v Hrvatsko preseli čim več od določenega števila Slovencev 220 do 260.000. Gauleiter Überreiter in minister Benzl v Beogradu naj bosta tudi obveščena. Preselitev naj se izvede sporazumno s hrvatsko vlado in čim prej mogoče.

RINTELEN

Zunanjemu ministru Rajha,

Danes smo razpravljali o naselitvi Slovencev in Srbov in o vprašanju obmejnega področja Zemun. Razprave o naselitvenih vprašanjih so se udeležili: minister Rajha. Tiste dele, ki kaj zadevajo Jugoslavijo, sem predstavil. Čeprav je bil pokojnik vodja Neuhausen, ki je zastopal vojaškega komandanta Srbije, šef civilne administracije južne štajerske, Gauleiter Überreiter, maršal Kvaternik, minister za korporacije dr. Dumandžić, državni tajnik za zunanje zadeve dr. Lorković za Hrvatsko, general Claiste von Horstenau in njihovi strokovni uradniki. Dosegel se je sporazum, da se 5000 političnih prestopnikov in izobražencev preseli najkasneje do 5. julija 1941, 250.000 Slovencev, ki so imigrirali po 1914, najkasneje do 30. avgusta in približno 145.000 slovenskih kmetov, ki živijo v obmejnem področju, najkasneje do oktobra 1941. Skupina 5000 političnih prestopnikov in izobražencev se takoj preseli v Srbijo, ostala skupina na Hrvatsko, med tem ko se odgovarjajoče število Srbov preseli iz Hrvatske v Srbijo. V tej zadevi je sestavljen memorandum. V sledeči razpravi strokovnih uradnikov pod predsedstvom poslanskega svetnika Trola so se ugotovile podrobnosti izvršitve. Memorandum o prvi diskusiji in koncept splošne pogodbe med nemškim rajhom in Hrvatsko, ter Hrvatsko in vojaškim komandantom za Srbijo bo poslan v Salzburg. Splošno soglasje in sodelovanje za izvršitev je zasigurano.

KASCHE

RIBBENTROPOVO PRIČEVANJE

Dobil sem angleški prevod nemškega originalnega zapisnika o zaslišanju Joachima von Ribbentropa, nekdanjega zunanjega ministra Hitlerjevega Tretjega Rajha. Tiste dele, ki kaj zadevajo Jugoslavijo, sem predstavil. Čeprav je bil pokojnik očitno že zelo utrujen in je med zasliševanjem zelo pazil, da bi ulovil rešilno bilko zase, vendar je ta izpoved vredna, da ostane v slovenski knjigi, kar se tiče zgodovinske Dunajske pogodbe med Jugoslavijo in Rajhom oziroma Jugoslavijo in silami osi, ki naj bi bila preprečila napad sil osi na Jugoslavijo ali pa ga vsaj odložila. Takole teče zapisnik:

Pričevanje Joachima von Ribbentropa, sprejeto na zapisnik v Nürnbergu, Nemčija, 8. oktobra 1945, 1450—1705. Zasliševal ga je polkovnik Howard A. Brundage, ASA. OUSCC, prisoten je bil narednik S/Sgt. William A. Weigel, sodni poročevalec.

Vprašanje: Povejte svoje ime.

Odgovor: Joachim von Ribbentrop.

Vpr.: Ali ste isti Ribbentrop, ki je bil že poprej zaslišan?

Odg.: Da, gospod.

Vpr.: Ali veste, da pričate pod prisego?

Odg.: Da, gospod.

Vpr.: Dali so mi fotografsko kopijo časopisne izjave, ki je izšla v New York Times, datirana v sredo, 26. marca 1941, in naj bi vsebovala jugoslovansko-osni pakt.

Odg.: Kaj — Jugoslavija — os?

Vpr.: Da.

Vpr.: Datirano je na Dunaju, poroča United Press in vsebuje besedilo protokola, ki so ga napravile Jugoslavija, Nemčija, Italija in Japonska. Vsebuje tri člene in nemško garancijsko noto, ki nosi Vaš podpis. Torej, predpostavimo, da je to le izrezek iz časopisa in jaz Vas prosim, da to preberete in nam poveste, ali verjamete, da je to resnična kopija originalnega protokola?

Odg. (Pregleduje dokument): Takoj, na

pamet ne bi mogel reči, da se v tem trenutku ne spominjam, kaj je bilo napravljeno, pa se mi bo morda povrnilo, ko bom pregledal. Na tole pismo tukaj se spomnim. To je točno. Mislim, da je točno. O prvi točki se ne spomnim dobro. Ne uvidim zakaj bi mi to bilj napravili. Ne morem se spomniti natančno, gospod polkovnik, toda na tole drugo se spomnim. To je pravo. To kar smo najprej rekli, se zdi skoro odveč, ker mislim, da se to razume samo po sebi, hočem reči, ta prvi del. To me preseneča. Vendar je mogoče. Drugega dela se spomnim, da, tega drugega dela.

Vpr.: Ali to ne kaže, da bi to bila ena listina?

Odg.: Tole mislite, v celoti.

Vpr.: Da, v celoti.

Odg.: Ne vem. Videti je čudno. Saj to ne more biti tako. Vsaj jaz mislim, da ne. Mislim, da to ne more biti prav. Mislim, da se take reči ne delajo tako. Tale celoten dokument mislite?

Vpr.: Da.

Odg.: Ne, ne bi mislil. Sem gotov, da tile prvi odstavki, da je to bilo podpisano samo zase; mislim to pristopanje k paktu treh sil; sem skoro gotov glede tega.

Vpr.: Kaj pa glede prvih treh odstavkov? Ali lahko ugotovite kot dejanski stan, da je to nekako prava kopija?

Odg.: Ne, ne spominjam se točno, pa si lahko mislim, da je to nekako pravo besedilo. Če je prav točno, ne vem, pa si mislim, da je približno prav. Ne vem, je kar kratko, se mi zdj in nič kompliciranega ni bilo v tem. Mislim, da je tako, toda ta druga stvar, sem pa kar gotov, da ni bila v zvezi s tem.

Vpr.: Označimo to za zapisnik. Torej Vi mislite, da se ne spomnite ali ste podpisali odstavek, ki sledi besedam „Nemške garancije“ ali ne?

Odg.: Ne spominjam se tega, moram reči, žal, moram reči. Je mogoče, da se je napravilo nekaj takega, toda druge stvari, te druge stvari se ne spomnim.

Vpr.: Začnimo to zaslišanje, da sva Vi in jaz sporazumna, da je vse to mogoče.

Odg.: Da.

Vpr.: Če se torej ne spomnite, recite tako.

Odg.: Dobro, prvega dela se ne spomnim, tegale, drugega dela se pa spomnim. Mislim, da se ne motim.

Vpr.: Drugi del je to, kar se sklicuje na zadnji odstavek, ki sledi besedam: „Gospod predsednik vlade?“

Odg.: Da.

Vpr.: Ali se spomnite, da ste Vi to podpisali ali ne?

Odg.: Mislim, da je to skoro gotovo, da sem. Ne spominjam se točno, toda praktično je to gotovo, to je moralo tako biti napravljeno.

Vpr.: Zdaj pa del, ki o njem pravite, da se ga ne spominjate. Tiče se samo dejstva, da „po pristopu Jugoslavije k paktu treh sil nemška vlada potrjuje, da je odločena spoštovati suverenost in ozemeljsko nedotakljivost Jugoslavije vedno, v vseh časih.“ Ali se Vam to zdi neka neutemeljena obveza?

Odg.: Zveni mi kot nespametna, ker to se po sebi razume, kako bi rekel, zdi se mi čudno, da bi bili znova zapisali. Hočem reči, da je to bilo absolutno razumljivo dejstvo.

Vpr.: Ali hočete reči, da je tak bil prav gotovo osebni dogovor in sporazum, tudi če bi tega pismenega dokumenta ne bilo?

Odg.: Da, tako, to je bilo absolutno gotovo, da. To je bilo čisto jasno, čisto jasno.

Vpr.: Torej besedilo tega odstavka ni proti, ni nasprotno nobeni zunanjepolitični akciji Nemčije?

Odg.: Ali mislite ta prvi člen, ki ste ga pravkar povedali?

Vpr.: Tisti, ki se ga ne spomnite.

Odg.: Lahko Vam zagotovim, da se je to razumelo samo po sebi, da je bila to absolutno gotova politika Führerja obdržati prijateljstvo z Jugoslavijo. To je absolutno gotovo bila njegova politika.

(Izpuščeno od četrte do 22. strani zapisnika, ker je zasliševanje o drugih okupacijskih akcijah Hitlerjeve Nemčije)

Vpr.: Ali ste imeli kako določeno politiko do Bolgarije ali med Bolgarijo in Srbijo?

Odg.: Med Bolgarijo in Srbijo?

Vpr.: Da.

Odg.: Stvari med Bolgarijo in Srbijo nikdar niso bile prav dobre, kot veste. To sta bili vedno sovražnici.

Vpr.: No, po mojih informacijah ste napravili zelo resno pogreško v Vaši zunanji politiki z ozirom na ti dve deželi.

Odg.: V kakem oziru?

Vpr.: Reciva, da mi Vi poveste ali mislite, da ste napravili napako ali ne?

Odg.: Ne morem Vam tega reči sedaj. V kateri smeri? Politično pogreško, ali kako mislite?

Vpr.: Da.

Odg.: Ne vem ali imate v mislih tisti pakt s Srbijo? Ali mislite to ali z Jugoslavijo?

Vpr.: Karkoli je pač celoten odnos.

Odg.: Med Bolgarijo in Jugoslavijo?

Vpr.: Ali niste Vi tako uredili, da naj bi Italija imela odločilen vpliv v Hrvaški?

Odg.: No, to je bilo mišljeno po vojni, da, to smo morali napraviti zaradi Mussolinija.

Vpr.: Ali s'e?

Odg.: To ni bila moja politika.

Vpr.: Ali niste bolj upoštevali Bolgarije kot Srbije?

Odg.: To pa seveda. Bolgarija je bila naš zaveznik. To je bilo res, to je res.

Vpr.: Kaj ste poskušali, da bi dobili so-delo vanje Srbije?

Odg.: Seveda smo poskušali. Najprej je bilo tole. Mi smo hoteli najboljše prijateljstvo z Jugoslavijo. To je bila vedno stalna smernica Führerjeva in moja tudi. On je napravil pakt, ne le pakt, sporazum je to bil, s Stojadinovičem v tistem času in potem smo napravili ta pakt s princem Pavlom, Cvetkovičem, na Dunaju, potem pa je prišel nekaj tednov kasneje Simovičev prevrat v Beogradu. Führer je imel iz svojih avstrijskih časov neko skušnjo glede Balkana, ker je bil na Dunaju. On je vedno bil zelo proti tistim šovinistom v Beogradu. Ko se je dogo-dil Simovičev puč, ki je zrušil vlado, ki smo jo imeli nekaj tednov poprej, je postal zelo jezen zaradi tega in, kot veste, je prav zaradi tega preko noči odločil napasti Ju-goslavijo. Seveda, bila so tudi poročila, kot veste, mislim, da sem Vam o tem pravil že poprej, da so bili Angleži za tistim pu-čem tam. Istočasno, mislim, je bila tudi te-žava z Grčijo. Italija je stala v Grčiji in Angleži, mislim, so se izkrcavali v Grčiji ali so se že bili izkrcali, poročila, da so se an-gleške čete pomikale v Jugoslavijo ali nekaj takega. Führer je odločil kreniti tja zelo hitro. Tako se je začelo.

Vpr.: Ali bi Vi rekli, da je to bil del napadalnega vojskovanja?

Odg.: Lahko Vam definitivno zagotovim, da se je Führerju prav gotovo studila misel to storiti. Vsem nam se je. Pomislite: skle-nitev pakta, kak teden, deset dni, dva ali tri tedne kasneje pa prelomitev pakta, po-mislite in uvidite. Mi smo napravili tisti pakt in to kar ste mi poprej pokazali, kar mislim, da je absolutno točno, oni drugi del, Vam povem, da on ni hotel marširati tja skozi ali kaj podobnega. Ali ni bila že tedaj grško-italijanska vojska v teku? Mislim da je? Ali ni?

Vpr.: Bila je v marcu 1941.

Odg.: Ali merem pogledati tole še za sekundo? Veste tole je bilo vnešeno posebno zato (pokaže na dodatek k paktu), ker nismo hoteli nikakega razširjenja vojske. Naj to trditev postavim kot definitivno. Mi nismo hoteli nikakega razširjenja vojske na Balkanu. On absolutno tega ni hotel. To je bilo, ker se je Jugoslavija nekako bala, vidi-te, da bi mi morda hoteli kaj zahtevati od nje. Ne spominjam se točno datuma, toda ta vojna med Italijani in Grki že ni več bila prav uspešna.

Vpr.: Ko sedite mirno in premišlujete sedaj o teh minulih dogodkih, ali ste še vedno prepričani, da je bilo kaj iskrenosti za vsako pogodbo te vrste, vselej, kadar ste kaj takega napravili?

Odg.: Lahko Vam rečem, gospod polkovnik, da je bila ta pogodba napravljena sto odstotno iskreno. Ni nikakega dvoma o tem.

Vpr.: Vi ste vmarširali kako kmalu po-tem?

Odg.: Vlada se je spremenila in tedaj se je Führer bal, da se bo iz tega rodil kak incident.

Vpr.: Ko sedite tu in gledate nazaj, ali ne soglašate, da je vselej, ko je Nemčija vmarširala v kako deželo, storila to zato, ker ste se bal, da bi kdo drugi nekaj ne pri-zadel tisti deželi?

Odg.: To je tisto, kar sem vedno imeno-val „časovnik generalnega štaba“. To je res. To je strašansko. Igra veliko vlogo ali ne?

Vpr.: Zgodovina teh reči je kar slaba v tem oziru. Z drugimi besedami, vi ste marširali v Norveško, ker ste mislili, da bo Anglija šla tja?

Odg.: Vsekakor se spomnjam, da je Füh-rrer...

Vpr.: Z drugimi besedami, dejstvo, da ste dali te garancije in da ste garantirali nedo-takljivost te določene dežele, to ni ustavilo Hitlerja, da ne bi s svojimi četami vkorakal tja, četudi samo na osnovi poročil, govoric, da se je nekaj dogajalo.

Odg.: Ne, bilo je več. Princ Pavel, ki smo z njim napravili dogovor, in Cvetković, vsi so bili aretirani. Moram reči, da so bili An-gleži prej neki dan zelo odkriti z menoj. Oni so mi povedali, da so oni napravili tisto celo reč. Angleži so mi povedali v Mondorfu čisto naravnost, da so oni napravili ves puč, da so oni bili za celo stvarjo, zato da bi dosegli, kar so hoteli.

Vpr.: Tudi če smatramo, da je to res, ali mislite, da je to že opravičilo za prelom pakta?

Odg.: Bi rekel, da mislim, da je eno gotovo, gospod polkovnik, da mislim, da smo mi celo poskušali nekaj dni, ne spominjam se sedaj tega prav točno, da bi nekaj razpravljali z novo vlado in tako dalje, pa so se oni zelo izogibali v njihovih zadevah ali tako nekako. Spominjam se sedaj samo negotovo. Oni so bili zelo evazivni, vsekakor je Führer odločil, da...

Vpr.: **Cela zgodba o vašem ravnanju s temi deželami in o življanju Vaše zunanje politike konča s tem, da so se oni drugi izmikali, ali da so bili trdi, kot na primer to pravite o Poljaki, da so bili zelo togi in niste mogli z njimi govoriti.**

(Izpuščeno od 25. do 33. strani, kjer je govor o ostalih vpadih Nemčije v tistem času).

Odg.: Če bi bil Führer tu, bi Vam odgovoril, da so vsi ti koraki, ki jih je moral napraviti, bili v interesu naroda in za njegovo samoohranitev.

Vpr.: **Brez ozira na te pogodbe?**

Odg.: Da, bi on tako odgovoril, da.

Vpr.: **Kaj pa je Vaš odgovor?**

Odg.: Je zelo težko, veste.

Vpr.: **No, tako težko ni.**

Odg.: Poljsko vprašanje je zelo enostavno.

Vpr.: **Reciva, da je tole zdajle modrovanje ali ugibanje župana po končani seji. Potem, ko je vse minilo, človek lahko mirno sede in mu je prav lahko reči, kake napake so bile napravljene. Jaz bi rad ugotovil samo to, ali Vi smatrate, da so to bile napake ali ne.**

Odg.: Seveda je uspeh katastrofalen. O tem ni dvoma. Kaj bi se bilo zgodilo, gospod polkovnik,...

Vpr.: **Vzemimo vse slučaje, v katerih ste napravili pogodbo s kako deželo, kak dogovor o nenapadanju ali kak pakt o sodelovanju. Skoro v vsakem slučaju je nemška vojska kratko po sklenitvi pogodbe vkorakala v tisto deželo. Lahko imenujemo cel ducat takih slučajev. Sedaj bi rad ugotovil ali Vi sodite, da so ti ukrepi, ki so bili napravljene zgolj na osnovi govoric in nekaj poročil, bili napačno ravnanje te vlade, napačno izvajanje njene politike ali ne?**

Odg.: Zelo težko je zame odgovoriti na tole, gospod polkovnik, kajti ni mogoče smatrati, mislim, da je poljsko vprašanje bilo enostavno vprašanje, kakor vidite, v tistem trenutku...

Vpr.: **Sva že preko tega. Tu je samo slu-**

čaj, ko se Vi nekaj zahtevali, Poljaki so pa rekli ne.

Odg.: Oni so rekli ne, da.

Vpr.: **Na to pride cela zadeva. Pa vzemiva kaj drugega. Kaj pa z Rusijo? Imeli ste z Rusi pogodbo o nenapadanju, pa ste jih vendar napadli?**

Odg.: Poglejmo rusko situacijo. Vidite, tam so bila poročila, ne govornice, ampak zelo, zelo jasna poročila o ruskih vojaških manifestacijah. Mislim, da Vam naši vojaški ljudje lahko povedo o tem. Hočem reči, da mi je Führer govoril že po prvem razgovoru o svoji zaskrbljenosti zaradi tega. Bila so to definitivna poročila, ni dvoma o tem. Bile so seveda tudi popolnoma definitivne težnje. Hočem reči, da je bilo tedaj vprašanje Bukovine in Besarabije. Potem je bilo seveda še nekaj drugega, kar je igralo vlogo in sicer tole: Komunistična propaganda je bila v Nemčiji. To je Führerja zelo razburjalo. Bil je pakt s srbsko vlado. Nekaj dni potem, ko je Stalin ustavil naš pakt s Srbijo, je z njo napravil svoj pakt.

Vpr.: **V Srbiji?**

Odg.: On je napravil pakt s Simovićem.

Vpr.: **Zato sem Vas poprej vprašal, ali ne smatrate, da ste napravili pogreško v svojih diplomatskih pogajanjih. Srbija ni bila naklonjena boljševizmu, Bolgarija pa je bila. Bolgarija je imela zveze in združenja, ki so simpatizirala z boljševizmom. Na drugi strani je bila Srbija dežela neodvisnih kmetov in zato ni šla v smeri komunizma.**

Odg.: Vam bom takoj odgovoril. Izpraševali ste me o Rusiji. Nekaj zelo važnega je še prišlo vmes. Danes ne vem, od kod je Führer to dobil, toda Vi poznate tedanje rusko-angleške odnose. Seveda, Angleži Vam bodo povedali še več o tem. Kaj bi rekel, po našem paktu o nenapadanju te zveze niso nikoli bile prekinjene. Dogodil se je obisk nekega angleškega državnika v Moskvi. Mislim, da je vse to Führerja strašilo poleg vojaških demonstracij, da se je odločil za napad. Bila je to misel, strah, da bi mogel biti postavljen pred invazijo z zapada in istočasno pred napad Rusije z vzhoda.

Vpr.: **Pa saj je vendar prav to povzročil sam, ko je napadel Rusijo.**

Odg.: Oprostite prosim.

Vpr.: **Ali si ni prav to zagočovo nakopal, ko je napadel Rusijo? Odstranil je vse dvome in si zagotovil vojno na dveh frontah, ko je šel z vojsko nad Rusijo, ali ne?**

Odg.: Da; glede Srbije in Bolgarije je težko razložiti.

Vpr.: Želim, da vprašanje razumete. Ta vprašanja, ki Vam jih stavim, niso posebno važna, le v toliko, da bi rad ugotovil za zgodovino, zakaj in kje so se napravile te napake. To bi rad dobil od Vas. Seveda sem najprej interesiran na celi, široki sliki, ki sestoji iz tega, da ste najprej delali pogodbe, potem pa v zelo kratkem času vdrl v deželo pod kakršno koli pretvezo.

(Izpuščeno od strani 31 do 41, ker vprašanja in odgovori vsebujejo le druga področja.)

Vpr.: Po puču je v Jugoslaviji kralj Peter prišel na čelo vlade. On je potrdil tisti pakt, se mi zdi, ali ne? Simović?

Odg.: Bili so razgovori z njim ali nekaj takega, kot sem Vam poprej povedal. Dolej, dokler ni Führer vkorakal, so bili razgovori s Simovićevo vlado ali nekaj sličnega je bilo.

Vpr.: Ali se ne spomnite, da je tisti pakt znova potrdila vlada, novi poglavar države?

Odg.: Tega se točno ne spomnim. Ne bi mogel reči. Morali bi to pregledati. Se ne spominjam točno, vendar se mi zdi, da to ni bilo tako. Bili so razgovori, mislim, da so hoteli imeti dobre odnose, toda pakta mislim, da ne. Ne morem si misliti, ker je ves raz-

log za puč bil ta pakt. Ne bi si mogel tega predstavljati.

Vpr.: Ali se spomnite, da so potrdili pakt z izjemo tajnih klavzul?

Odg.: Tega se ne spomnim, ne. Moram reči, da si tega ne morem priklicati v spomin. Ne vem za to, mislite, z izjemo tajnih klavzul? Z drugimi besedami, da sta po puču Simović in Peter potrdila Nemčiji svoje priznanje pakta? Zelo dvomim nad tem!

Vpr.: Ali se spomnite na to?

Odg.: Tega se ne spomnim, pa zelo dvomim nad tem. Čisto neverjetno je, da bi bili to storili, kajti, če bi bil; to storili oni, ne bi imeli mnogo sovražnikov, veste ta celi pakt, oni bi vztrajali pri paktu? Je skoro nemogoče, da bi ne bili. Bil bi presenečen, če me spomin v tem ne vara. Toda ne spominjam se, da bi bili oni potrdili pakt z izjemo tajnih klavzul in tako dalje. Tega bi se gotovo spomnil.

Vpr.: Seveda dejstvo puča in ukinitve pakta je bil razlog, da ste marširali, ali je to točno?

Odg.: To je prav, da. Seveda ne vem, ali je bil preklie formalno izvršen ali ne, toda bil je puč prav zato, ker smo napravili pogodbo in tako dalje. To je Führerju pomenilo še več. Ena reč je nedvomno res: Dunaj je bil vzet kot razlog za ves puč, pakt, ki so ga nam predlagali.

PRÍČEVANJE

MARTIN ŽEKAR

Martin Žekar je med drugo svetovno vojno aktivno sodeloval v slovenskem podtalnem gibanju proti nacističnemu in fašističnemu okupatorju kot član Slovenske legije. Proti komunističnim nasilnikom je nastopal kot domobranski častnik. Leta 1944 ga je Gestapo na ovadbo komunistov zaprl ter ga iz ljubljanskih zaporov poslal v znano taborišče Dachau. Od tu so ga v začetku junija 1945 jugoslovanski komunisti s pomočjo podkupljivega ameriškega narednika skupno s polkovnikom Peterlinom, majorjem Križem in ostalimi protikomunističnimi borci vrnili v Ljubljano, kjer so decembra leta 1945 uprizorili znani „božični proces“. Martin Žekar je bil tudi obsojen na smrt, pozneje pa pomiloščen. Strahote komunističnih zaporov je moral prestajati polnih 10 let. Zaradi njih je postal stoodstoten invalid. Končno se mu je posrečilo oditi v svobodni svet.

V Zborniku-Koledarju Svobodne Slovenije za leto 1962 objavljamo Žekarjev opis dogodkov leta 1944 neposredno pred njegovo aretacijo v Ljubljani, ljubljanske zapore, prevoz v Dachau, trpljenje v tem taborišču groze in smrti in vračitev v Ljubljano. Prihodnje leto bomo pa prinesli nadaljevanje, t. j. zasliševanje in mučenje v komunističnih zaporih, sam proces, obsodbo na smrt in desetletno trpljenje pod komunistično diktaturo.

Op. uredništva

Ker komunisti v domovini na dolgo in široko, bolj zlagano kot resnično, opisujejo svoje „herojado“ takozvane „osvobodilne borbe“, smatram, da je nujno, da se tudi mi oglasimo in povemo resnico. Resnico, ki komuniste boli in jo skrbno prikrivajo, toda skriti je ne morejo. Marsikaj se je že pozabilo, saj človek je pač tako ustvarjen, da hučo in slabo laže in hitreje pozabi, kot dobro in lepo. Toda tisti, ki smo na lastni koži občutili komunistični bič in zadnjič stisnili roko soborcem, ki so uklenjeni, a s ponosom v srcu odšli na Titova morišča, smo dolžni izpričati resnico o komunističnem zločinstvu, katerega sami tako prikrivajo.

Ne mislim se tu dotakniti vseh neizmer- nih grozot po vsej Sloveniji, ker to ni mogoče. Skušal bom le opisati tisto malo, kolikor mi je bilo mogoče videti iz pičlo mi odmerje- nega horizonta, oziroma bolje rečeno, tisto, kar sem sam doživel in kar se je dogajalo v moji neposredni bližini. Da bo pa slika jasnejša, moram poseči v jesen 1944, ko se je za nas mnoge pričela trnjeva pot na slovensko Kalvarijo.

ARETACIJA

Gotovo je še vsem v spominu leto 1944, ko so zavezniki pričeli pošiljati orožje parti- zanom in je že vse kazalo, da so komuni-

sti zopet pridobili na moči. Toda Slovensko domobranstvo je stalo budno na straži in one- mogočilo vsak komunistični podvig. Partiza- ni so dobivali udarec za udarcem na vseh krajih in se skoro niso več upali iz svojih skrivališč. Prav tako niso držale prekrizanih rok vse tri Legije (Slovenska, Sokolska in Narodna), temveč so se v sklopu Slovenske zveze pripravljale na morebitno zavezniško invazijo, da bi v danem trenutku razorožile nemško vojsko in olajšale napredovanje pro- ti končni zmagi, ki je bila takorekoč že pred durmi.

Kot član Slovenske legije, sem imel leta 1944 nalogo zbirati orožje za mesto Ljublja- na. S kapetanom Ilvarjem sva ga vozila iz vseh koncev in krajev ter ga skrivala po ljubljanskih okrožjih. Ne vem, kako so za to zvedeli komunisti in se seveda na moč pre- strašili. Kot sem pozneje zvedel, so imeli takrat veliko sestankov, na katerih so obrav- navali to naše delovanje. Sprevideli so, da nam sami ne bodo kos, zato so se po stari komunistični navadi poslužili denunciacije. No, denunciacija jim ni delala preglavic, saj so že vsa leta tesno sodelovali z nemškim Gestapom. Tega so se poslužili tudi leta 1944 in kratko malo predložili Gestapu seznam vseh članov Legij, zlasti vse tiste, ki so bili vidno aktivnejši. Na podlagi te denunciacije je Gestapo pričel 1. decembra 1944 z areta- cijami članov Legij. Tako so 1. decembra are- tirali Hamerška, dalje prof. Ceneta Lipovca, 53

Milana Finca in duhovnika Henrika Goričana. Naslednji dan, 2. decembra, so prijeli p. Klavdija Okorna, P. Bena Korbiča, P. Engelhartta Štucina in druge. Ob aretaciji p. Klavdija Okorna, so mi Gestapovci nastavili past s tem, da so v sobi p. Klavdija skrili nekaj izvodov **Svobodne Slovenije** in druge literature, kakor tudi vžigalno vrvico in vžigalnike za miniranje z Nobel eksplozivom 707. Ker so mi ljudje povedali, da imajo vtis, da pri p. Klavdiju niso Gestapovci naredili v sobi preiskave, sem odprl s ponarejenim ključem njegovo sobo. Na hitro sem pregledal, kaj bi lahko p. Klavdija obremenjevalo ter pobral vso tako literaturo, vžigalnike in vžigalno vrvico. Vse to sem odnesel na varno, da ni več prišlo Gestapu v roke. Dne 4. dec. je Gestapo naredil preiskavo tudi pri meni doma za bežigrajskim župniščem. Prišli so s točno narisanim načrtom, kje je shranjeno orožje in municija. Bilo ga je za oborožitev celega bataljona. Demolirali in uničili so vse pohištvo ter s krampi razkopavali zidove in tla. Mene niso dobili, ker sem bil v službi. Zato so prijeli vse moške, ki so bili tedaj slučajno v bežigrajskem župnišču in jih skupno z mojo mamo postavili ob zid. Hvala Bogu niso nikogar ustrelili, ampak so jih z mojo mamo vred odpeljali v sprevedu za vozom z orožjem in municijo v gestapovske zapore na sodišču. Nato pa so poslali celo četo SS meni v zasedo. Zaseda je uspela in naenkrat sem bil obkoljen. Pomislil sem na beg, a uvidel, da je nemogoč. Zato sem ob vzkluku: „Herr Leutnant, Hände hoch,“ počakal in se pustil prijeti.

Odpeljali so me na sodišče v Gestapovske zapore v celico št. 155, kjer so me takoj pretepali. Naslednje dni se je pričelo zasliševanje, a ker nisem hotel ničesar vedeti in povedati, se je pretepanje potrojilo. Enako se je godilo tudi vsem ostalim.

Dne 8. decembra so aretirali še Kristana, Grada, Thume, Toneta Jagodica, dr. Vojsko, Indiharja, Janka Božiča, Rousa itd. Dne 23. dec. pa so v Novem mestu aretirali Jožeta Bajca, pozneje pa še Staneta Zagorška, majorja Krža Ladislava in radiotelegrafista narednika Krišēja. Te so 3. januarja 1945 pripeljali v Ljubljano v zapore, v katerih smo bili že mi. Dne 6. januarja 1945 so na štabu aretirali polkovnika Ernesta Peterlina, zašleščevali pa tudi polk. Krenerja in Vizjaka, katera pa so pustili na prostosti. Dne 8. januarja 1945 je padel v gestapovsko zasedo tudi kapetan Ilovar in tako povečal naše število v zapirih. Aretacije so se nadaljevale ves december, tako da nas je bilo o božiču zaprtih že čez 150 legijašev. Vseh imen se seveda ne spomnim. Januarja so z zasliševanji končali, zato so nas pobrali iz samice in dali skupaj v eno sobo. Takrat smo se

znašlj skupaj: Milan Finec, prof. Cene Lipovec, Boris Grad, Srečko Kristan, Janko Božič, Andrej Rous, patri Klavdij Okorn, Beno Korbič, Engelhart Štucin ter svetna duhovna Nande Babnik in Henrik Goričan. Poleg teh v civilu pa smo bili še v domobranskih uniformah: major Ladislav Križ, kapetan Ilovar, nadpor. Jože Bajec in Stane Zagoršek ter jaz. Ostale so zaprli v drugo večjo sobo eno nadstropje niže. S tem smo bili že klasificirani, mi za v Dachau, oni v I. nadstropju pa za delo v neko taborišče na **Gorenjskem oz. v Kočevju**.

Tako smo bili vse do 28. januarja, ko je iznenada prišla v sobo uradnica Gestapa na sodišču (mislim, da se je pisala Cois) in nam vojakom dejala, da štab Slov. domobranstva potrebuje uniforme in da naj zato pišemo domov po civilne obleke. Seveda smo ji takoj povedali, da to ni res, temveč le, da jih je sram, če bi nas morali v uniformah odpeljati v Dachau. Napisali smo kratka pisma, katera so morali policaji takoj odnesti na naše domove in kar počakati, da so jim domači izročili civilno obleko. Pripomniti moram, da so Nandeta Babnika nekaj dni prej zaradi bolezni izpustili, mojo mamo pa tudi. Zvečer dne 28. februarja 1945 so v našo sobo pripeljali še bivšega podbana dr. Otmarja Pirkmajerja, polkovnika Ernesta Peterlina, magistra farmacije Mavra iz Maribora, Antosijeviča, ter domobranci: nadporočnika Staneta Bitenca, narednika Vinka Mehleta in še enega, katerega imena se ne spomnim, vojake Župana ter še dva, katerih imena sem tudi pozabil. Nato je prišla zopet Coisova, ki je povedala, da gremo v Dachau in da smemo vzeti s seboj le perilo in obleke, ne pa hrane. Kljub temu smo vzeli s seboj nekaj hrane, katero smo seveda skrili. Ob 11. uri zvečer so nas peljali v avlo pred sprejemno pisarno, kjer so dali vsakemu 2 hlebčka kruha in nekaj sira, nato pa nas zvrstili v četverostope in odpeljali na kolodvor. H gornjim so priključili še kakih 100 partizanov iz sodišča. Nemci so se bali domobrancev, zato so močno zastražili vse dohode h kolodvoru in napravili z SS četami obroč, ki je bil zelo velik, saj so stali baje vojaki na Vilharjevi cesti, Dunajski cesti do Figoveca, Dalmatinovi cesti, Resljevi cesti, potem pa vse do viadukta pri tovarni Zmaj na Šmartinski cesti. To je bil prvi obroč. Drugi SS obroč je bil Cigalečeva, Tavčarjeva, Kolodvorska in za kolodvorom. Poleg vsega tega pa je bila še močno zastražena Miklošičeva cesta in kolodvor. Nas pa je spremljal korдон policajev in gestapovcev. Na kolodvoru smo videli, da so pripeljali tudi partizane iz policijskih zaprov na Poljanskem nasipu, tako a nas je bilo vseh približno okoli 700. Vlak za Dachau je bil sestavljen iz 9 vagonov, v vsak vagon so natrpali 80 oseb.

Z ljubljanske postaje je vlak odpeljal 1. marca ob 00,45 uri proti Gorenjski. Vsa proga je bila močno zastražena. V Lescah so našemu transportu priključili še transport iz Begunj, ki pa je bil namenjen v Mathausen. Zjutraj ob 09,00. uri smo prišli na Jesenice, kjer je bil ravno tedaj letalski alarm. Zaradi tega so naš vlak potegnili proti Kranjski gori, kjer smo „skriti“ v senci skalovja Karavank čakali konca alarma. Ob 13,33 smo se ustavili na 3. tiru nasproti ure na peronu. V istem trenutku so že preletela Jesenice zavezniška letala, in predno so zatulile sirene, so že padale bombe. V našem vagonu smo se disciplinirano vrgli na tla, duhovniki pa so v istem trenutku podelili vsem popolno odvezo. Vagon se je strahovito zamajal in občutek sem imel, da se je celo dvignil s tračnic in zopet lepo sedel nanje. Kamenje in delci bomb so frčali po zraku in na večjih krajih preluknjali vagon. Toda po prvem strahu smo ugotovili, da ni od nas v vagonu nihče ranjen, le p. Klavdija je zadel kamen v stegno, a ne tako močno, da bi krvavel. Ko se je dim nekoliko polegel, se nam je skozi okno tovornega vagona nudila grozna slika. Še pred 5 minutami tako lep kolodvor je bil ena sama ruševina. Bomba ga je zadela ravno v sredini, tako, da ga je popolnoma porušila. Kamorkoli se je človek ozrl, je videl samo dim in ruševine. Pričeli so nositi ranjence, ki so na vseh koncih klicali na pomoč. Tudi naš vlak je bil zadet, toda hvala Bogu, noben vagon z zaporniki, temveč le lokomotiva in prvi vagon, kjer je bila nemška straža. Nekaj nemških vojakov, ki so spremljali naš transport, je bilo mrtvih, nekaj pa ranjenih. Naenkrat se je prikazal spremljajoči Gestapovec, ki je preklinjal in dejal, da nas bodo kar postrelili, ker so zavezniki zaradi nas bombardirali Jesenice. Toda še predno je lahko zvil na nas vso besedno polivko, je zopet zatulilo in že so ponovno padale bombe še gosteje kot prej. Naš vagon je poplesaval po tračnicah, a ni bil zadet. Niti katerikoli drugi vagon našega transporta. To je bil res pravi čudež, da je ves transport zapornikov ostal nedotaknjen in da ni bil nihče od zapornikov niti ranjen z izjemo manjših nepomembnih prask. Ko je bilo bombardiranje mimo, se nam je pokazala še groznejša slika. Jesenic praktično ni bilo več, temveč ena sama ruševina. Prebivalstvo se je poskrilo ali pa zbežalo, ker se ne spominim, da bi videl kaj civilistov. Le železničarji in vojaki so odnašali iz postaje v podzemlje ranjence. Prikazal se je zopet Gestapovec in robantil okoli vagonov. Čudil se je kako to, da je vse drobno, transport pa je ostal skoro nedotaknjen. Ko se je pogovarjal z železničarji in vojaki, smo čuli, da so vse tirnice

uničene in da naš vlak sploh ne more nadaljevati poti skozi predor. Zato je odšel, češ, da bo klical Ljubljano in Bled. Čez kake pol ure se je vrnil in dejal, da je bil Bled mnenja, da bi bilo najbolje vrniti nas v Ljubljano, dočim je to v Ljubljani general Rupnik odločno zavrnil. Naj pripomnim, da smo zvedeli že prejšnji dan, da so bili razgovori v Ljubljani, kjer je general Rupnik odločno zahteval, da nas morajo odpeljati v Dachau. Baje je prav zaradi tega prišel tudi Ljotič s Primorske k Rupniku in ga hotel pogovoriti v naš prid, kar mu pa ni uspelo. Ljotič se je takrat ob povratku iz Ljubljane smrtno ponesrečil. Na podlagi teh poročil seveda nismo dvomili, da je tudi prvega marca Rupnik zahteval, naj nas odpeljejo naprej. Kako je bilo v Ljubljani tiste trenutke in kako so se razvijali tisti razgovori, bo morda kdo od beguncev natančneje vedel, saj se je morda kateri v našem interesu udeležil kakega sestanka, ali bil slučajno prisoten, ali pa je imel v svoji službeni dolžnosti več vpogleda in možnosti priti do resnice kot mi, ki smo bili v zaporu oz. na transportu in vemo le to, kar smo čuli od drugih. Upam, a se bo našel kdo, ki bo gornje razjasnil tako kot je bilo in kot se je v resnici zadeva z nami razvijala.

Ker je bil strog ukaz, da nas morajo odpeljati naprej, so na hitro zasilno popravili en tir in nekako ob 19. uri so nas odpeljali naprej skozi predor. Okoli 22. ure smo prišli na postajo Beljak, kjer smo na nekem stranskem tiru čakali jutra. Bilo je mrzlo, in ker smo bili v vagonu tako natlačeni, ni bilo moč niti misliti na spanje, saj smo še za sedenje oz. bolje rečeno za čepenje imeli premalo prostora.

Zjutraj smo pot nadaljevali proti Knittelfeldu, kamor smo se pripeljali ravno po bombardiranju. Peljali smo se nekoliko naprej, na prostem ustavili in počakali konca alarma. Proti večeru smo pot nadaljevali proti San Mickle (za pravilnost imena ne odgovarjam), kamor smo prispeli ponoči, 2. marca. Tu so nam dali papirnate lonček ovsene juhe in majhen košček kruha, česar smo bili zelo veseli, ker nas je vsaj malo pogrelo. Noč je bila strahovito mrzla in skozi vse špranje je pihalo in nanašalo snega. Proti jutru smo nadaljevali preko Selztala proti Salzburgu. V Salzburg smo prišli ponoči in takoj nadaljevali pot naprej proti Münchenu. V Salzburgu so priklopili našemu vlaku nekaj vagonov vojakov, ki so bili namenjeni na zahodno fronto. Toda nekaj postaj pred Münchenom se je naš transport zaradi zračnega alarma ustavil, med tem ko so vojaki kar nadaljevali pot. Čakali smo zopet večera, ko smo lahko nadaljevali pot proti Münchenu odnosno proti Dachau.

Na postajo Dachau smo prišli 5. marca

ob 01,00 uri. Izstopili smo in se uvrstili v četverostope ter počasi korakali, oz. bolje rečeno, se vlekli proti zloglasnemu koncentracijskemu taborišču DACHAU. Spotoma smo zavili proti vojaškemu kazenskem taborišču, kjer smo se ločili od nadpor. Pelka in domobrancev, ki so bili kot vojaki sodnijsko obsojeni. Mi ostali pa smo se obrnili in „vlekli“ proti političnemu taborišču. Dasi dejansko ni daleč od postaje (ca. 4 km), je bila za nas ta pot strahovito dolga in se mi je zdelo, da je ne bo konca. Končno smo le prišli do prvega vhoda, kjer smo morali stražo spoštljivo pozdraviti. Od tega vhoda gre cesta v nekako preddverje zloglasnega taborišča, to je, proti SS barakam, tovarnam itd. Mi pa smo zavili na desno proti pravemu vhodu v taborišče.

DACHAU — TABORIŠČE TRPLJENJA IN SMRTI

Odkritih glav smo stopali skozi vhod taborišča v „drugi svet“, svet ponižanja in trpljenja. Peljali so nas v kopalnico, kjer smo se morali do nagega sleči, oddati vse perilo in osebne stvari. Obdržali smo lahko le hrano, katere smo imeli le malo s seboj. Nagi smo stali v vrsti, da so nas čisto ostrigli po vsem telesu od glave do nog. Morali smo še k sodom, polnim lizola, kjer so nas s sobopleskarskim čopičem pomazali po vsem telesu, kar je neznosno peklo.

Po tem ceremonielu so nam razdelili obleke, bolj rečeno cunje, katere so imele na hrbtu izrezan velik križ. Dobil sem tako majhno cunjo, da sem skoro kazal polovico golega telesa. Rokavi so mi segali do kolena, hlače do kolen, ob pasu sem kazal za 10 cm trebuha. Gledali smo drug drugega in se skoro nismo več poznali v teh pomanjkljivih capah. Vsak je dobil tudi trikotnik iz rdečega blaga za oznako narodnosti (Jugoslavnani smo imeli črko „J“) in košček belega blaga za številko. To oboje smo morali priti na obleko na levi strani prsi. Moja številka je bila 42806. Politični jetniki so imeli rdeč trikotnik, židje rumenega, kriminalci črnega, gospodarski saboterji pa zelenega.

Iz kopalnice so nas peljali na Blok 24 v 4. štubo, kjer so nas natrpali v prostor 10x10x3 m kar preko 450 ljudi. Res si človek ne more predstavljati te gneče, saj če bi bil ta prostor prazen, bi nas tja težko spravili 450. Toda v sobi je bilo 110 pričen v treh nadstropjih in na te prične so stlačili vse. Prične so bile prvotno namenjene kot postelje za 110 oseb. Vsak naj bi imel 70 cm široko ležišče. Toda nas je bilo 450 in so zato na vsako 70 cm široko ležišče spravili 4 osebe. Poleg vsega so bila ležišča polna bolh in uši.

Hvala Bogu naš Blok je bil karantenski blok, kar nas je obvarovalo pred marsikatero šikano naših komunistov. Kljub temu so se zbirali ob žici in iskali znane, katere so potem zmerjali in psovali na najbolj umazan način. Največja reveža sva bila midva s kapetanom Ilovarjem, ker so naju imeli najbolj na piki in nama obljubljali vsemogoče. Ni bilo dovolj, da smo enako kot drugi občutili vso bedo in zlobo nacistov, ampak so k temu trpljenju pripomogli in pridali svoje še naši rojaki-komunisti. Hujskali so kapeje in blokaše proti nam in nam skušali prav na vsakem koraku že itak težko taboriško življenje še poslabšati.

Hišni red v taborišču je bil obupen. Vstajanje je bilo ob 4 zjutraj. Na povelje smo morali skočiti iz „postelj“, kar ni bilo lahko ob taki gneči. Še hujše pa je bilo priti iz spalega prostora skozi dnevni prostor na dvorišče pred barako. Pri vsakih ozkih vratih so stali kapeji s palicami in vpili „los, los“ ter tolkli s palicami po glavah in hrbtih. Skozi dnevni prestor smo morali kar se da hitro, a kako, ko so bila vrata in preddverje vedno zabasana z živo gmoto drenjajočih se teles. V preddverju je bilo namreč stranišče in umivalnica. Stranišče je bilo veliko z desetimi školjkami, ki so bile vedno zasedene. Kapeji so s palicami gonili ljudi iz stranišč, kar ni bilo lahko, saj so ljudje z drisko kljub palici in vpitju še kar naprej sedeli na školjki in se za batine niti zmenili niso. Bil je res problem opraviti svojo potrebo. Iz stranišča smo morali iti v umivalnico, kjer je bilo 25 pip. Vsak se je moral umiti v hitrici in to do pasu, ter dobil tkzv. „Waschmarke“; to marko je moral oddati pri „zajtrku“, sicer ni dobil nič. Človek bi mislil, saj je lepo, če ste se morali umivati, toda na žalost ni bilo to umivanje dobronamereno, temveč le način za mučenje. Nekako ob 5 zjutraj je bilo umivanje končano in prišli so na dvorišče pred barako deliti „zajtrk“. Ali morem imenovati to sploh „zajtrk“? Vsak je dobil dvanajstinko vojaškega kruha (vojaškemu podoben vsaj po obliki in teži 750 gr.), to je dobrih 50 gr. na osebo za ves dan. Običajno so ta kruh delili že zvečer pri „večerji“ in tako zjutraj ni imel nihče več niti drobtinice. Zjutraj smo dobili neko „črno vodo“, a ni bilo mogoče ugotoviti, s čim je črna pobarvana, saj okusa po kaki kavi ali podobno sploh ni imela. Toda ta črna brozga je bila topla in smo se vsaj malo pogreli. Seveda smo morali to brozgo z vso hitrico popiti in dati skodelico drugemu, da je šel po svoj obrok. Posod nismo pimali niti po končani delitvi zajtrka. Ob 5,30 smo že morali vsi stati v vrsti za „Appell“, da so nas prešteli. To štetje je trajalo do 7. ure, predno so naši blokaši spravili vse številke v red. Ob 7 je prišel SS-ovec in še on preštel, če število odgovarja stanju. Seveda

je to veljalo le za karantenske bloke, drugi pa so morali že pred 5. uro na „Appellplatz“, da so lahko ob 6. uri odkorakali na delo. Mi po „Appellu“ nismo smeli v barako, temveč smo morali ves dan prebiti na prostem pred barako, in to čeprav je deževalo. Le ob letalskih alarmih smo morali v spalni prostor, da nas letalci ne bi videli na dvorišču. „Kosilo“ je bilo nekako ob 11. Zopet smo se morali postrojiti in prinesli so kotle s čudno vsebino, katere porekla ne morem opisati. Vsak je moral čim hitreje pojediti in oddati umazano skodelo kapoju, ki jo je potem izročil naslednjemu pri kotlu. Kako je to izgledalo, si lahko vsak sam predstavlja, če je bilo za vseh 450 ljudi le kakih 30 posod (skodel), a delitev pri kotlu je morala teči neovirano naprej. Ker je bilo vsled uši nešteto bolnih za paratifusom, se je ta bolezen hitro prenašala ravno z nepomito posodo.

Popoldne smo običajno pregledovali perilo in obleko ter iskali uši in gnide. Po šivih je bilo vse živo. Treba je bilo najti vsako uš in vsako jajčece, ker smo morali potem dati oblačila v takozvano „Lauskontrolle“. V tej kontroli so bili večinoma Rusi, ki so bili za iskanje uši pravi specialisti. Pri komur so našli kako uš ali gnido, je moral naslednji dan v razkužitev, ki se je največkrat končala s smrtjo. Desinfekcija je bila poleg kopalnice. Kder je bil poslan v razkuževalnico, se je moral v kopalnici popolnoma sleči in oddati svojo obleko desinfektorjem. Sam je ostal popolnoma gol v kopalnici. Desinfekcija je trajala 3 do 4 dni in ves čas so ubogi ljudje prezebali goli v mokri kopalnici. Največkrat celo brez hrane. Že itak izčrpane ljudi so zdelal še mraz, vlaga, lizol itd. Ker niso mogli vstati, so ležali na vlažnem cementu že drugi dan v zadnjih vzdihljajih.

Grozno je pogledati človeka, ki ga je le kost in koža, kako se bori v agoniji in z brezizraznimi globoko vdrtimi očmi gleda predse. Spominjam se ironije, ko je neki Slovenec s štajerske prišel v tako desinfekcijo, ki ga je stala življenje, čisto po nedolžnem samo zaradi njegovega imena in neznanja nemščine. Stal je dva ali tri korake pred menoj, ko so ga v „Lauskontrolle“ vprašali: „Hast du Läuse?“ Revež ni razumel in zato odgovoril: „Ja, jaz sem Lojze.“ Predno smo mogli pojasniti nesporazum, je bilo že prepozno, ker so ga takoj odpeljali v desinfekcijo, odkoder se ni več vrnil. Ostali smo dobili takozvano „Lausmarke“, katero smo morali predložiti oz. oddati za večerjo. Kdor ni imel take „Lausmarke“, ni dobil večerje. Odkrito moram povedati, da smo se teh Lauskontrol vedno vsi bali, kajti nikoli nisi mogel biti siguran, da ne bo večje oko Rusa našlo kako uš, bodisi da si jo prezrl, ali pa da si jo staknil v vrsti med tem, ko si čakal na pregled. Po drugi strani pa so nam bile take „Ent-

lassung-e“ tudi dobrodošle. Kajti, čim smo opazili, da prihaja v barako SS-ovec, smo brž slekli srajce in pričeli iskati uši. Ko je SS-ovec opazil pri kakem poslu smo, jo je dobesedno popihal iz barake; SS-ovci so se tudi silno bali uši in tifusa.

Večerja je običajno obstajala iz dnevnega obroka kruha, malo margarine (ali koleščka klobase) ter vode, ki so jo imenovali „čaj“. Delili so jo običajno ob 18., nakar smo kmalu lahko šli v barake na svoje pogače. Naj še to omenim, da si moral svoj obrok kruha skrbno nesti od delitvenega mesta, kajti če nisi bil dovolj previden, si se na mah znašel v gneči Rusov in Poljakov. Iz te gneče si prišel brez kruha in margarine. Gnečo so ti slovanskj bratje uprizorili samo zato, da so ti lahko ukradli dnevni obrok kruha. Na splošno so bili Rusi in Poljaki izvežbanj uzmoviči in so ukradli vse, karkoli je imelo vsaj nekaj vrednosti. Pred njimi nisi mogel ničesar dovolj skrbno skriti in spraviti. Vedno so delovali kolektivno: eden te je okradel in dal ukradeni predmet naprej drugemu, ta zopet tretjemu itd. Veriga je bila neskončna in zelo prožna, četudi si prijel tatu, nisi ni koli več dobil ukradenega predmeta, ker je tega že oddal verigi. Seveda so ukradene predmete potem vnovčili za kruh ali cigarete, izkupiček pa si je delila vsa veriga udeležencev tatvine. Če si shranil kako reč v žep in je kak Rus to opazil, si bil kmalu brez tega in tudi brez žepa, ker je uzmovič enostavno izrezal ves žep z vso vsebino. Namesto žepa je ostala le velika luknja. Kradli so hudirjevo spretno. Enemu naših so ukradli čevlje z nog. Res je nerazumljivo, kako je mogel tat to izvesti, a to je bilo tako hitro, da se je lastnik komaj zavedal. Čim je začutil, da se nekaj godi pri nogah, je takoj zgrabil tatu, a na žalost je bil sam že brez čevljev, tat jih je pa že tudi pred očmi okradenega vrgel naprej „verigi“. Kljub temu, da smo se vsi pognali za čevlji, so ti izginili brez sledu. Vsak se je pač na svoj način boril proti lakoti in poginu. Zanimivo je to: V času, ko smo mi stradali, smo opazovali naše slovenske komuniste skozi okna v druge barake. Videli smo, da so dobivali obilne obroke mesa in krompirja. Kako so prišli do tega, ne vem. Jaz sem opazoval vsak dan dr. Žigona (poznejšega heroja in sodnika vrhovnega sodišča LRS) ter prof. Raiča, ki sta imela vedno polne skledre pred seboj. In to ne samo krompirja, mesa, testenin, ampak tudi solate in celo še kak drug priboljšek. — Po drugi strani pa je bila lakota tako velika, da so ljudje pobirali črve, premog, da celo obveze in z njih lizali gnoj ter podobno nesnago. Zgodilo se je celo, da so mrtvemu izrezali jetra, jih spekli ter pojedli. Skratka živali.

Tretji dan po prihodu v Dachau smo mo- 57

rali na zdravniški pregled, kjer so v glavnem iskali zlate zobe in zlate plombe. Vse so natančno popisali, da ne bi slučajno smrti kdo nesel kakega miligrama zlata v zemljo oz. v krematorij. Ta dan smo videli procesije nagih skeletov, ki so se komaj vlekli iz bloka (tkzv. invalidski blok) proti kopalnici. Ob pogledu na te skelete je človeka streslo, saj so bili pravi živi mrliči. Ravno takrat so bili na svoji zadnji poti — v smrt.

Četrty dan po našem prihodu v taborišče so nas odredili na delo v „Trichterkomando“, dasi običajno novodošlih 3 tedne niso spustili iz karantene. No, za nas je karantena še nadalje veljala, le s to razliko, da smo se 9. marca zjutraj pred barako posebej postrojili in potem ob 7. uri odkorakali izpred barake na delo. Zelo mučno je bilo, ko smo morali vsako jutro odslej stati po dve uri v stroju za Appell, predno smo odšli na delo. Sprva nismo razumeli, kaj je to „Trichterkomanda“, zato smo šli prvi dan zelo zvedavo na delo. Korakali smo dobri 2 uri in prišli na neko večjo kmetijo, kjer so nam pokazali v zemlji ogromne lijakе od bombardiranja. Te lijakе smo morali zasuti in zemljo lepo zravnati, tako da je bila zopet sposobna za oranje in obdelavo. Pri delu smo bili močno zastraženi. Stražarji so imeli s seboj tudi izvežbane pse, toda dejansko nas stražarji niso priganjali k delu, temveč so se zadovoljili, da smo „migali“. K delu pa so nas priganjali „kapoži“, ki so bili ali nemški kriminalci ali pa Belgijci, Poljaki in Rusi. Ti so bili neusmiljeni in so nas gonili kot živinc. Vsakokrat smo po maršu, ko smo dosegli delovno mesto, dobili za malico tenko rezinico kruha in obroček salame. Tudi kosilo smo nesli s seboj v posebnih kotlih, ki so nam med potjo bili vedno v veliko breme, ker smo jih morali v obe smeri nositi. Ob 16. uri smo delo zaključili in odkorakali zopet v taborišče. Vedno kadar smo šli mimo kakega SS-čveca ali mimo vhodne straže, je padla komanda: „Mütze ab!“ in smo korakali gologlavi mimo, dokler ni zopet padla komanda: „Mütze auf!“. V barako smo prišli vsi zmučeni in upali smo, da bomo dobili kaj toplega ter lahko šli na ležišča. Toda zmotili smo se. Najpreje smo morali pač kot običajno iskati uši in se predstaviti „Lauskontrol“, da smo dobili „Lausmarko“, s katero smo potem mogli dobiti tisto horno večerjo. Tak je bil vrstni red vsak dan, le delali smo vsakokrat drugje.

O VELIKI NOČI 1945

Prišla je velika noč 1. aprila 1945. Naši duhovniki so uredili tako, da smo lahko šli na veliko nedeljo po kosilu (ob 13. uri) v sosednjo duhovniško barako, ki je imela

uradni naziv „Blok 26“. Dve baraki sta bili namreč polni duhovnikov in v eni baraki so imeli prvo štubo nenaseljeno. V tej štubi so ob delavnikih šivali šotorska krila, ob nedeljah pa so jo spremenili v kapelo, kjer so maševali. Takrat na veliko nedeljo je bila maša za nas Slovence ob 13. uri, bral pa jo je slovenski duhovnik (ime mi je izpadlo), ki je bil brez ene roke, katero je izgubil v taborišču Matthausenu. Na žalost moram povedati resnico, da nas je pri tej maši bilo zelo malo Slovencev, ker so bili pač skoro vsi ostali pod vplivom komunistov. Mi smo bili vsi pri maši in tudi pri sv. obhajilu, drugače pa so kapelo največ napolnili Čehi.

Dne 2. aprila so nas postrojili in v barako je prišel taboriščni zdravnik, ki nas je pregledal kot živino na trgu in odredil za transport. Kljub temu, da nas je dr. Žigon, ki je bil v glavni taboriščni pisarni, vse odredil za transport, smo se poskušali kako izmazati. Večini se je to posrečilo, le Finec, Rous, Božič in Ilovar se niso mogli in so zato odšli na transport v neke solne rudnike. Dasi je bil kapetan Ilovar skoro najmočnejši izmed nas, smo ga takrat zadnjič videli. Transport je odšel, nas pa so presortirali in sicer duhovnike in Zagorška v delovne bloke. Če se ne motim, so šli duhovniki na 8. blok, Zagoršek in Antosijević ter Mehle pa na 16. blok. Kristana in dr. Pirkmajerja so premestili na invalidski blok, prof. Lipovec je nekaj dni prej zbolel in odšel v bolnišnico ali kot smo tam rekli v „revir“. Ostali (Peterlin, Križ, Maver, Bajec, Grad in jaz pa smo bili predstavljeni 3. aprila na blok 22 v štubo 4, kjer je bil red obupen. Nič več ni bilo umivanja kot v prejšnjem bloku in tudi ne „Lausmark“. Ne vem, ali je bilo to namerno, ali vsled blokaševe nemarnosti, da ni dovolil nikomur se umiti in povsod je bila nečistoča. V umivalnici je imel res vsak dan mrlič, a kljub temu bi se mi lahko umivali proti večeru, ko je bila umivalnica vedno prazna. Tudi stranišče je bilo obupno, le sam zase je imel z bodočo žico oddeljeno eno školjko, ki je razen njega ni smel nihče uporabljati. V štubi je imel okoli 50 bolnikov s precej visoko temperaturo. Reveži so bili že tako izčrpani, da skoraj niso mogli več vstati. Toda kljub temu jih je vsak dan gonil na „Appell“ s palico, da je bil marsikateri krvav. Včasih je zamenjal palico s čebrom ledene vode in polival z njo bolnike z vročino. Vsled takega ravnanja je bilo vsako jutro več mrličev, ki so jih ponavadi zavlekli v umivalnico, dokler jih niso prišli iskat iz revirja. Žalosten je bil pogled na te pobiralce mrličev. Vsi so bili prilično rejeni in močni ter so hodili z vozom od barake do barake, a le po glavni taboriščni cesti. Mrliči so ležali pred vsako štubo popolnoma goli z listkom privezanim na palcu nože. Pobiralci

mrličev so imeli posebne klešče, s katerimi so prijeli bodisi za noge ali pa za vrat in vlekli mrliča do glavne ceste. Največkrat se je glava vlekla po tleh. Na glavni cesti so mrliče zmetali na voz kakor drva in jih odpeljali na revir, kjer so jim populili morebitne zlate zobe ali zlate plombe. Tudi so jih secirali, v kolikor so pač pri tolikem številu mrličev zmogli, saj je bilo vsak dan od 300 do 500 mrličev. Ko smo hodili na delo, smo srečavali voz, ki je bil do vrha naložen s kruhom tako kot z opeko. En voz kruha je zadostoval za vse taborišče (ca. 40.000 ljudi). Istočasno pa je zapuščal taborišče voz, ki je prejšnji dan pripeljal v taborišče kruh, naložen 2 do 3 metre visoko z mrliči in jih peljal iz taborišča h krematoriju. To je bilo vsak dan; seveda niso voza nikoli oprali, temveč so enostavno zmetali mrliče z voza ter na isti voz takoj naložili kruh za naslednji dan.

V aprilu je zmanjkalo premoga za krematorij in zato so se kupi mrličev večali v cele gore. Dasi je bilo „skladišče“ mrličev pri krematoriju nekoliko proč od taborišča, je prihajal v taborišče neznošen smrad po razpadajočih truplih. Zato so organizirali posebne grobarske oddelke, ki so približno en kilometer od taborišča kopali skupne grobove. Nemci so hoteli to delo prikriti okoliškim prebivalcem in so sprva vozili mrliče le ponoči, pozneje pa so morali tudi podnevi. Da bi vsaj malo prikrili, so prostor ogradili in močno zastražili. V zaprtih oz. pokritih avtomobilih so odvažali mrliče, raztovarjali pa tako, da so se ljudje, ki so kopali jame, postavili okoli avtomobilov in tako s svojimi telesi nekoliko zakrili raztovarjanje. Mrliče so enostavno zvelikli s kamionov in jih metali v jame. V jamah so delavci trupla nekoliko naravnali, da so jih lahko več spravili v jamo. Ker so trupla že razpadala, se je velikokrat primerilo, da se je ud izpulil iz telesa. Pri teh „pogrebnihi“ oddelkih je delalo tudi 7 Slovencev, od katerih sta se dva pri delu okužila in umrla.

Mi smo hodili naprej v našo „Trichterkomando“, pozneje pa popravljali progo na glavni postaji v Münchenu, pa tudi na drugih postajah. Proti koncu vojne so nas tudi porabili za pospravljanje prog po bombardiranju. Nekoč smo prišli na neko postajo, kjer je bil zbombardiran vojaški bolniški vlak. Povsod so ležali deli teles, ki smo jih morali zbirati in progo čistiti ter popravljati. Na tej postaji je bilo vse razbito in zmešano. Bombe so padle na bolniški vlak in na tovorni vlak s prebrano. Tako so ležali mrliči med marmelado, sirom in cigaretami. Ljudje so se vrgli na marmelado in jih pomešana raztelesen trupla niso prav nič motila. Meni se je upiralo in kljub lakoti nisem mogel jesti. Šele pozneje, ko sem našel zavitek nedotak-

njene marmelade in nekaj še dobro zavutih cigaret, sva s prijateljem malo použila in pokadila eno ali dve cigareti. Ko smo se vračali nazaj v taborišče, pa nas je presenetilo zavezniško letalo, ki je v nizkem letu obstreljevalo vlak. Vlak je takoj obstal in iz vagonov smo se vsuli zaporniki v znanih „cebra oblekah“. Čim je letalec videl, da smo jetniki, je takoj prenehal s streljanjem in odletel naprej nad progo. Zato so odslej Nemci vedno, kadar so se nad vlakom pojavila zavezniška letala, napodili jetnike iz vlaka in se tako znebili letalcev. Veliko huje pa je bilo na postajah — zlasti v Münchenu — kadar so pričela letala z bombardiranjem. Tu nismo smeli v zaklonsišča, temveč smo se potuhnilo v starih bombnih lijakih in gledali proti nebu. V njih smo našli vedno dovolj zaklona pred drobeci, ki so bili tudi smrtno nevarni. Stražarji so se poskrili v nalašč zato pripravljene jeklene bunkerje in imeli kljub temu dober pregled nad nami.

Ko smo se nekoč vrnili v taborišče, smo pri vhodu v taborišče videli dva jetnika, ki sta imela na prsih veliko tablo z napisom: „Ich bin wieder da.“ Ta dva sta pobegnila od dela in so ju ulovili ter potem tako v strah drugih imeli pri vhodu, nakar so ju ustrelili. Drugič smo videli na „Appellplatzu“ vislice z obešenimi. Zvedeli smo, da so židje dopolne „jurišali“ na voz s kruhom ter ukradli nekaj hlebcov. Seveda so jih ulovili in potem javno obesili v strah drugim. Mi smo pa tisti dan bili kljub temu za kazen brez dnevnega obroka kruha.

Fronta se je s časoma bližala Dachau, da smo že čuli topovsko bobnenje. Ker je bilo treba nekaj ukreniti v obrambo mesta Dachau, so nas poslali kopat jarke proti tankom. Te smo kopali okoli mesta, a je bilo popolnoma brez pomena. Opažali smo, da se lotjva vseh nekaka panika in naenkrat so izginili vsi SS-Totenkopf-stražarji, na njih mesto pa so prišli Volksdeutscherji; starejši kmetje in mladina v civilu, a z italijansko ali francosko puško na rami in rdečim trakom na rokavu. Odslej so nas ti vodili na delo kot stražarji, med tem je straža po stražnih stolpih okoli taborišča še ostala v rokah starejših SS-ovcev. V taborišče pa so prihajali beli švicarski avtobusi z velikim rdečim križem, ki so dovažali Francozom in Belgijcem pakete, odvažali pa so Norvežane in švede, katere so Nemci milostno spustili na prostost. Kljub temu, da smo tudi mi vedeli, da ni več daleč rešitev tudi za nas, kar nam je potrebovalo topovsko bobnenje, smo žalostno gledali odhajajoče avtobuse s srečneži, ki so šli domov.

Fronta se je vedno bolj bližala in v taborišču je napetost naraščala. Vsak dan se je ponavljalo bombardiranje, a vedno zelo skrbno, da ne bi nobena bomba zadela taborišča z

jetniki. Ponoč; so zavezniška letala spustila na vsakem vogalu taborišča s padalom rdečo razeo, ki je gorela celo uro in označevala letalcem prostor taborišča. Vsa dela jetnikov izven taborišča so ukinili. Nacisti so skušali še „praznovati“ Hitlerjev rojstni dan 20. aprila, a se jim ni posrečilo. Pričeli so se pripravljati na izpraznitev taborišča. Že 25. aprila smo morali vsi na Appellplatz pripravljeni na selitev. Govorilo se je, da bomo odšli peš na Tirolsko, toda do tega ni prišlo. Iz drugih taborišč so prihajale trume izčrpanih jetnikov v Dachau. Ti so pripovedovali, kako težka je pot in da vsakogar ustrelijo, če ne more nadaljevati poti, ali če malo zaostane. V taborišču je zavladal pravec kaosa. Dne 26. aprila so povedali, da bodo šli najprej na transport židje, nato Rusi in Italijani, potem pa pridemo še ostali na vrsto. Res, židje so ošli 27. aprila, a do transporta Rusov in Italijanov ni prišlo. Mi smo še vedno hodili na Appellplatz pripravljeni za transport. Ves dan smo stali v vrstah, a zvečer so nas poslali nazaj v barako. Nered in napetost sta se stopnjevala. Bobnenje topov je bilo vedno močnejše. V nedeljo dne 29. aprila že ni bilo več prave organizacije in je vsak blokaš delal po svoji glavi. Čuli smo tudi o umorih. Dopolodne smo še bili na Appellplatzu, a popoldne smo morali vsi v barake. V stražnih stolpih so še bili SS-ovci, ki so budno pazili, da ne bi kak jetnik zapustil taborišča. Sicer je bilo nemogoče, ker je bila žična ograja še pod tokom. Popoldne se je naenkrat pojavila na upravnem poslopiju bela zastava: znak predaje. Tudi na stražnih stolpih so obesili bele zastave, čeprav so SS-ovci še nepremično stali pri strojnica. Ob 18. uri smo čuli strele iz stolpa in takoj nato iz zunanjšine taborišča. Nato pa je nastalo veselo vpitje in kričanje. Taborišče je naenkrat zaživelo. Jetniki so vdrli v stražne stolpe in pobili vse, kar je bilo v nemških uniformah. Stražarje so pometali iz stolpov. Ob vsakem stolpu je ležalo 6 do 8 močno izmaličenih trupel SS-ovcev, okoli taboriščne ograje pa so se pokazali prvi ameriški vojaki. Po taborišču je odmevalo „svoboda, svoboda“.

SS-OVCE ZAMENJAJO KOMUNISTI

Svoboda — kdo se je ne bi veselil! Toda imeli smo zlo slutnjo, da se bodo za nas pričeli novi težki dnevi. Misliti na beg iz taborišča je bilo nesmiselno, ker se je fronta vrtela prav okoli nas. Poleg tega pa so se preživeli SS-ovci skušali rešiti v jetniških cebrah, kar so Amerikanci odkrili in uprizorili pravi lov na vse, kar je izven taborišča nosilo cebrasto obleko. V taki obleki

so ujeli tudi poveljnika taborišča. Pripeljali so ga v prvo nadstropje upravnega poslopija in ga pokazali skozi okno jetnikom. Le ti so pričeli metati kamenje. Kdo ne bi podivjal, če vidi svojega dolgoletnega mučitelja in trinoga! Nekdo ga je sunil skozi okno, da je telo ploskoma priletelo iz prvega nadstropja na dvorišče. Pobesnena množica bivših jetnikov je planila nanj in ga masakrirala. V taborišču so pričeli obračunavati tudi s kapoži in blokaši. Taboriščna policija, v kateri so bili večinoma Poljaki in Jugoslovani, je bila vodilna pri maščevalnih akcijah, namesto da bi delala red. Vse je bilo na nogah, tudi tisti, ki preje sploh niso mogli stati. Dobesedno pravi okostnjaki so hodili po taborišču in bili pijani od veselja, iz oči pa jim je gorel ogenj maščevanja.

Slovenski komunisti, ki so imeli v rokah taboriščno policijo, so izrabili ta nered in nas hitro vse polovili ter „osvobodili“ vsega, kar smo še imeli. Pobrali so nam čevlje, perilo — skratka vse. Celo žlice in zobne ščetke s pripombo: „Saj ne boste tega nikoli več zabili.“ Pozvali so nas na „Appellplatz“, kjer so nas zbirali, dokler nas niso vseh polovili. Seveda so nas ob tem šikanirali in pretepali. Antosijeviča, ki se jim je upiral, so pretepli tako, da je bil ves krvav. Pristopil je tudi neki Pajk. Po meni je pljuval in me šikaniral, nazadnje se je pa še sam znašel med nami. Ne vem zakaj. Enostavno so ga porinili med nas in dejali, da ni nič boljši. Nato so nas (Peterlina, Križa, Zagorška, Bajca, Bitenca, Grača, Antosijeviča, Mavra, p. Klavdija Okorna, p. Bena Korbiča, p. Engelharta Štucina, duh. Šeškarja, mene, Mehleta, tri domobrnce — katerih imena se ne spomnim — in Pajka) odvedli v prvo barako, kjer smo čakali, da so polovili še ostale. Iskali so namreč prof. Lipovca, Kristana, dr. Pirkmajerja in Goričana Henrika, ki so bili ves ta čas v bolnišnici. Končno so se pa komunisti pomirili z dejstvom, da teh ne morejo dobiti, in s tolažbo, da jih bodo že še prijeli in zaprli. Nam so obljubljali vse mogoče. Eni so nam grozili, da nas bodo takoj pobesili, drugi, da nas bodo kamenjali, tretji, da nas bodo poklali itd. itd. Končno je prišel sam dr. Žigon s člani takozvanega „Jugoslovanskega narodnega komiteja v Dachauu“. Odločili so, da nas bodo zaprli v bunkerje in nato peljali v domovino, kjer nas bodo postavili pred „ljudsko sodišče“, ki da je edino „merodajno“, da nas kaznuje.

Iz prve barake so nas vodili v bunkerje. Če smo šli preko „Appellplatz“, se je pojavila v taborišču neka novinarka v ameriški vojaški uniformi in nas slikala. Za to fotografiranje smo morali vsi dvigniti roke nad glavo kot ujetniki. Komunisti so ji rekli, da smo jugoslovanska SS in da so nas zato

aretirani. Peterlin je skušal pojasniti, da to ni res, a mu komunisti niso pustili do besede. Nemški kriminalc — bivši poveljnik policije, ki je sodeloval s komunisti pri naši aretaciji, je polk. Peterlinu dobesedno s puškino cevjo zamašil usta, da ni mogel povedati resnice, kdo in kaj smo ter zakaj so nas aretirali. Ker so se bali, da bi nas še kak Amerikanec videl, so nas brž odpeljali naprej v bunkerje za kuhinjo in kopalnico. „Bunker“ je bila cementna baraka, ki pa je imela lepe zapor-niške celice. Vsaka celica je imela ob eni strani zida pripeto posteljo oz. prično, na drugi strani pa umivalnik s tekočo vodo in celo stranišče s školjko na splakovanje. Na tleh je bil parket. Celice so stale druga ob drugi na vsaki strani dolgega hodnika. V teh celicah-bunkerjih so bili za časa Nemcev zaprti tisti nemški vojaki, ki so bili obsojeni od vojaškega sodišča na smrt in so tu čakali končne Hitlerjeve odločitve oz. njegovega podpisa za justifikacijo. Prav tako so bile v teh bunkerjih tudi politične osebnosti kot avstrijski Schuschnigg, madžarski Horty in bivši jugoslovanski zunanji minister Cincar-Marković ter še nešteto drugih, katere so Nemci nekaj dni pred koncem odpeljali iz Dachaua v neki grad južno od Münchena. Nas so komunisti zaprli po 6 v eno celico. Te celice so bile temne, ker so imele okna zazišana, v njih pa ni bilo več postelje ali slamarice ter smo morali ležati na golih tleh. Z menoj so bili polk. Peterlin, Zagoršek, p. Klavdij Okorn, p. Engelhart Štucin in cni Pajk. V drugi, sosednji celici so bili Križ, Bitenc, Bajec, šeškar, p. Beno Korbič in Antosijevič. V tretji pa Maver, Mehle in oni trije domobranci. Stražili so nas večinoma sami Primorci pod vodstvom nekega Nanuta. Dne 30. aprila so nas pustili pri miru. Opazili smo, da se je hrana v taborišču odlično izboljšala, saj smo dobili gosto hrano in precej mesa. Seveda so nas komunisti tudi pri hrani prikrajševali in nam niso dajali tisto, kar nam je pripadalo in kar so dobivali ostali po barakah. Vsakomur je pripadal liter hrane, a nam so dali veliko manj. V teh bunkerjih smo prejeli hrano na krožnikih, ki so jih našli v SS-lagerju. Bili smo tega veseli, ker je bilo pač čisto in okusneje kot iz cnih „pasjih“ porcij, toda zato smo prejeli precej manj hrane. Vsaka stvar pa ima svoje dobro stran. Tako tudi ta z manjšimi obroki. Ker naši prestrašeni želoanci niso bili več odporni in brez mere, je v taborišču dan na dan pomrlo nešteto ljudi samo zato, ker so se preveč najedli. Te nevarnosti za nas ni bilo, ker so komunisti nehoti poskrbeli za to, da smo se počasi privajali na močnejšo hrano. Seveda je pozneje neki rdeči veljak dejal, da je škoda, ker se niso prej spomnili in bi nam nosili hrane toliko, da bi „pocrkali“. S prikrajševanjem hrane so nam mislili škodo-

vati, pa so nam le koristili. Toda kljub temu smo kmalu prihajali zopet k moči.

Dne 1. maja so po vsem taborišču namestili zvočnike in okrasili z zastavami. Čuli smo glasbo v vseh jezikih. To me je močno spominjalo na glasbo iz zvočnikov ljubljanskega velesejma pred vojno. Naenkrat so se odprla vrata celice, vstopili so 4 stražarji in dr. Arko v belem plašču, ker je bil kot šef zdravnik kirurški oddelka revirja ta dan tudi dežurni zdravnik. Ne morem opisati njegovega izraza obraza, ko je zagledal v celici p. Klavdija Okorna. Stopil je k njemu in ga pričel boksati in brcati, med tem pa je pripovedoval ustalim komunistom, da stanuje za Bežigradom in da ga je p. Klavdij spravil v zapor (kar nikakor ni bilo res) ter da je Klavdij njegovji ženi storil neko krivico, sicer pa da ve, da je Klavdij po Bežigradu moral otroke v zibelkah. Nismo mogli verjeti svojim očem in ušesom, da je mogoče čuti take neumne laži iz ust inteligenta, in to zdravnika, ki je bil znan kot razumen zdravnik. Ko je zli vso ploho psov in laži ter Klavdija nečloveško preboksal, je zagrozil dobesedno: „Počakajte belčki, v Ljubljani bom prišel k vam z dvema pištolama in vas bom operiral!“ Ko je odvihral iz naše celice, smo ostali potrti, saj nismo mogli verjeti, da je možna taka krutost in tako ravnanje od strani inteligenta, zlasti pa nismo mogli verjeti, da je možno iz ust inteligenta čuti tako neumne in nesramne laži ter tako psovaje. Če ne bi to sam videl in čul, ne bi mogel tega nikoli verjeti. — Toda kljub vsej tragiki je imel Arkov obisk tudi svojo pozitivno stran, namreč v tem, da so nam po njegovem odhodu takoj odzidali okna in smo tako zopet zagledali dnevno svetlobo. Ob pogledu na dan in svetlobo smo kmalu prebleli psihozo vtisa Arkovega obiska ter upali, da bo tudi za nas enkrat napočil svetel dan — dan svobode. Zrli smo skozi malo celično okno proti nebu ter željno vdihavali svež zrak, pri tem pa bili v mislih daleč, daleč preko Alp v naši domovini. Spraševali smo se, kako je doma, kako je z našo ljubo domovino? Upali smo na najboljšo in še zdaleč nismo slutili, kako temni oblaki se zbirajo nad domovino. Stražarji so nam prinašali čudna poročila, da so v domovini huđi boji, da je Ljubljana „drobna“, potem so večeli povedati, da je že svobodna, da so Slovenijo zasedli Angloži, drugi so trdili, da so jo zasedli Rusi. Poročila so bila z vsakim dnem slabša.

Dne 3. maja so pričeli z zasliševanji. Iz naše celice je bil prvi klican tisti Pajk. Za njim je 4. maja prišel na vrsto p. Klavdij Okorn. Po zaslišanju so ga zaprli v celico samico. Za p. Klavdijem je prišel na vrsto p. Engelhart, 7. maja pa so vzeli mene na zaslišanje. Iz celice so me peljali po hodniku do vrat, kjer sem vse do tedaj mislil, da je 61

konec zaporov, toda sedaj sem videl, da je tam le sredina s pisarnami in glavni vhod k zaporom. Naprej je bil zopet tak hodnik s celicami, kot na naši strani. V teh celicah pa niso bili zaporniki, temveč so se v te prostore naselili slovenski komunisti — naši stražarji. Peljali so me v pisarno, v kateri je bila miza s pisalnim strojem, ob steni dve postelji, na drugi stran pa omare. Ob mojem prihodu je sedel za mizo možič kakih 30 let s svetlimi lasmi, za katerega sem zvedel pozneje, da je Hrvat iz Zagreba in da se piše Juranič. Baje je bil po poklicu jurist. Pred seboj je imel polo papirja in pištolo. Poleg njega je sedel nekoliko mlajši možič — Slovenec, ki je ves pogovor sproti pisal na stroj. Za menoj je sedel na postelji neki kapetan Kmet, ki je prišel v Dachau z istim transportom kakor mi. Na drugi postelji pri oknu pa je sedel dr. Žigon, poznejši vrhovni sodnik LRS. Zaslíševanje je sprva potekalo mirno, a ker jim nisem vedel povedati tistega, kar so pričakovali in želeli, so postajali vedno bolj osorni in mi grozili s pištolo. Juranič je dejal, da nas bodo peljali v Ljubljano in nas javno sodili na Kongresnem trgu, kjer nas bodo tudi obesili in zažgali na grmadi. Po šestih urah zaslíševanja so me odvedli nazaj v celico, a le po žlico, nakar so me vtaknili v celico k p. Klavdiju. Bil sem tega zelo vesel, saj sem se mogel pogovoriti s p. Klavdijem o konkretnih stvareh v zvezi z njim, za kar so me pri zaslíševanju spraševali. Nekoliko pomirjena, da se bo le dobro izteklo, sva legla k počitku, a zaspati nisva mogla, ker je bilo v celici preveč stenice. Zato sva sredi noči vstala in jih pričela pobijati po steni, ki je postala vsa rdeče marogasta. Naslednji dan, 8. maja, so zopet klicali p. Klavdija. Vrnil se je šele proti večeru. Dne 9. maja pa sem bil zopet jaz na vrsti. To pot so v glavnem spraševali, kako zvezo so imeli z nami duhovniki, zlasti p. Klavdij. Skušal sem od p. Klavdija odvaliti vsako krivdo in dejal, da je vsa njegova krivda pač v tem, da je duhovnik in je kot tak učil resnico s prižnice. Po nekaj urah so me vrnili nazaj v celico s sladko zavestjo, da se mi je morda posrečilo rešiti p. Klavdija. Zvečer so vnovič poklicali p. Klavdija v pisarno, kjer je moral podpisati, da bo lojalen do Jugoslovanskega narodnega komiteja v Dachau in da se bo prostovoljno vrnil v domovino. Ker ni bilo to nič protiščednega, je seveda to lahko s mirnim srcem podpisal. Ko se je vrnil, mi je vesel sporočil, da ga bodo spustili, jaz pa sem ga prosil, naj nikar tudi na nas ne pozabi. Ko je prišel ponj stražar, sva se lepo poslovila in pozneje sem zvedel, da je kot bolničar v ameriški bolnišnici. Po tem slovesu ga nisem več videl in tudi od njega ni bilo več nobenega glasu. (Sedaj je župnik v

Isti dan so spustili tudi vse ostale duhovnike in vse „civiliste“ razen Borisa Građa, ki ni hotel podpisati, da se bo prostovoljno vrnil v domovino, temveč je vztrajal na tem, da nas mrajo poslati v Italijo, kjer so taborišča borcev Draže Mihajlovića. Zaradi tega so ga pridržali v zaporu skupno z nami vojaki-domobranci. Vsi, ki so jih spustili, so se porazgubili po raznih mestih, kjer komunisti niso imeli toliko vpliva.

Po Klavdijevem odhodu sem ostal sam v celici, dočim so bili ostali povsod skupaj po dva in dva. Nasproti mene sta bila Peterlin in Zagoršek, dve celici naprej na levo Bajec in Građ, dve celici na desno pa major Križ in Bitenc. ^{Stane}Štane, še naprej pa Mehle in oni trije domobranci. Nekaj dni po izpustu naših kolegov smo zvedeli, da je zunaj umrl apotekar Maver, ker se je po prihodu iz zapore nekajkrat do sitega najedel, kar ga je seveda stalo življenje. Potem pa nismo ničesar več zvedeli.

Za šikaniranje so stražarji jemali vedno mene in Peterlina iz celice, da sva pometala in pomivala hodnik, jaz pa sem še moral hoditi pospravljat njihove sobe. Pri tem čiščenju mi je tudi uspelo dobiti papirja in svinčnikov, kar nam je bilo vsem zelo dobrodošlo.

Polk. Peterlin je takoj sestavil pismo v angleščini za ameriško poveljstvo, v katerem je opisal naše stanje in poudaril, da se ne želimo vrniti v domovino, temveč da prostovoljno vstopamo v zavezniško vojsko pa četudi za Japonsko, če pa to ni mogoče, naj nas pošljejo v jugoslovanska taborišča po Italiji. Na to listino smo se vsi podpisali in jo poskusili prehitopapiti k Amerikancem, pred katerimi so nas komunisti skrbno skrivali. Videti je bilo, da se je akcija posrečila, saj smo videli, da je listino dobil v roke ameriški vojak! Na žalost ni bil vojak pošten in listine ni izročil svoji komandi, temveč našim komunistom. Tako je ta lista pozneje na razpravi veljala za najbolj obremenilen dokument.

V taborišču so imeli komunisti dan na dan mitinge in sestanke. Iz domovine je prišlo poročilo, da je Slovenijo „osvobodil“ Tito in da so v Ljubljani sestavili prvo slovensko komunistično vlado s Kidričem na čelu. Toda kljub vsemu ta poročila niso bila stoddotna, zato je „Jugoslovanski narodni komite v Dachau“ poslal v Ljubljano delegacijo z letalom, da si ogleda, kak je polčjaz in naj pride nazaj poročat. Ta delegacija je bila izbrana iz manj poznanih oseb, da ne bi prišla v težave, če poročila ne bi odgovarjala dejanskemu stanju v domovini. Odletela je preko Prage in se po treh dneh vrnila s poročili, da je Slovenija res v partizanskih rokah. Ob povratku so prinesli s seboj cigarete in časopise. Med komunisti je zavladovalo nepopisno veselje. Z nami so začeli postopati še slabše,

saj so se počutili bolj sigurne kot prej. Zvedeli smo tudi, da je ta delegacija nesla v domovino tudi sporočilo o naši aretaciji kot nekako odkupnino, da so jih potem spustili zopet nazaj. Tiste dni nas je tudi obiskal v celicah neki jugoslovanski podporočnik v ameriški uniformi z rdečo zvezdo na kapi, ki je bil baje jugoslovanski zvezni oficir pri VIII. ameriški armadi. (Njegovo ime mi je trenutno izpadlo, vem le še, da je bil po rodu Črnogorec.) Z njim je prišel tudi bivši kralj jugoslovanski kapetan Marković, ki je bil tudi zapornik v Dachauu in se je po osvoboditvi taborišča takoj prelevil v partizana, da si je bil prej baje Mihajlovičev. Tudi ta je imel ameriško uniformo in rdečo zvezdo, s popolnoma drugačno oznako čina, kakor oni podporočnik. Podporočnik je imel na rokavu in na kapi zlato črto in zvezdico, dočim je kapetan Marković imel samo na levi rami pršite tri zvezde. Obadva sta se zelo surovo obnašala do nas. Čuli smo, kako je podporočnik naročil stražarjem, naj po nalogu iz domovine na nas skrbno pazijo, da nas ne bi našli Amerikanci. Obenem je naročil, naj nas ne pretepajo kot druge, ker moramo živi in zdravi pred ljudsko sodišče. Res nas niso več pretepali, vendar pa so nam popolnoma onemogočili stik z zunanjim svetom. Po drugih celicah so še bili zaprti SS-ovci v taboriščnih cebrah, katere so hčdili zlasti Rusi vsak dan pretepat. Uživali so, če je kateri omedlel. Marsikaterega so tako ubili.

Nikakor se nisem mogel sprijazniti z mislijo, da bi nas nasilno odpeljali v komunistične zapore, zato sem poskušal vse, kako bi ušli. Skozl okno sem se pogovarjal v nočnih urah s kolegi po drugih celicah. Nihče ni vedel pametnega nasveta. Križ je tožil, da si ne more nič pomagati, poleg tega pa, da je postal Bitenc, s katerim je bil skupaj, čisto apatičen in celo za pogovor nesposoben.

Naredil sem načrt za pobeg in pričel z delom. Treba je bilo prežagati železno mrežo na oknih. Toda kako? Saj nisem imel prav nikakega orodja. Kar mi je padlo na misel, da je steklo trše od železa. Na mojem oknu je še bilo steklo, katerega sem previdno razbil in razlomil v podolgovate kose. Nato sem začel s temi steklenimi kosi žagati železo. Šlo je, a zelo počasi. Po prvi noči sem izračunal, da bi z vztrajnostjo v 14. dneh prežagal dve železni palici, ter tako napravil luknjo, skozl katero se lahko splazi človeško telo. Ker vrata celic niso imele ključavnic, temveč le zapahe od zunaj, sem nameraval zadnji dan zapahe pokvariti, da bi se vrata lahko odprla kljub temu, če jih bo stražar zapahnil. Ko bi bil z delom gotov, bi ostali odprli vrata, vdrli na hodnik ter stražarja zvezali in vrgli v celico, nakar bi vsi ušli skozi okno. Načrt je bil lep in izvedljiv, treba je bilo le čimprej prežagati železne pa-

lice v mojem oknu. Žagal sem vse noči in izgledalo je, da bom prej gotov, kot sem mislil. Napočil je zadnji dan. Vse priprave so potekale v najlepšem redu in naslednjo noč (5. junija) bi pobegnili v svobodo.

A to nam ni bilo usojeno, ker so tistega dne morali naenkrat komunisti izprazniti ta del zaporov in so nas zato prestavili na drugo stran, to je tja, kjer so imeli prej sami sobe. Vse delo je bilo zaman. Od vsega mi je ostala le borna zaloga hrane, ki sem jo pripravil za prvi dan pobega iz Dachaua.

Istega dne (5. junija 1945) je odšel tudi prvi transport v domovino. Odšlo je približno 1000 Slovencev oz. Jugoslovancev. Ta dan smo tudi slučajno zvedeli, da je transport, s katerim so 1. aprila odšli Finec, Ilvar, Božič, Rous itd. na delo v solne rudnike, prišel okoli 12. maja v Allach pri Münchenu in da so tudi tam dva dni pozneje aretirali naše in jih zaprli v bunkerje. Kapetana Ilvarja so bolnega za tifusom in z vročino zaprli v bunker na goli cement ter ga še pretepli. Zaradi tega je dobil še pljučnico; smrt ga je rešila 17. maja 1945. Pokopali so ga v skupni grob v Allachu. Zvedeli smo tudi, da v Allachu komunisti postopajo z zaporniki bolj človeško kakor pa pri nas v Dachauu. Dne 5. junija so se ti še nahajali v Allachu.

Drugi transport je odšel iz Dachaua v domovino dne 7. junija. Mi smo še ostali v Dachauu, ker je bilo videti, da nas komunisti ne bodo mogli repatriirati. Tretji in tudi zadnji transport iz Dachaua je bil določen za 9. junij, zato so komunisti poskusili vse, da bi tudi nas spravili v transport, kajti sicer bi bili za njih izgubljeni. Toda ameriška kontrola je bila zelo stroga. Izgledov je bilo malo, zato so se poslužili prevare. Vedeli so, da vsi ameriški oficirji zapustijo taborišče ob 17. uri in jih ni na spregled do drugega dne dopoldne. Zato so 8. junija po 17. uri podkupili amerikega narednika, ki je bil po rodu Poljak, in ga pregovorili, da nas je vključil v transport. Ob 18,30 so nas odpeljali na razkuževanje in preobleko za transport, ker ni smel na transport nihče v dachauskih cunjah. Po razkužitvi z DDT smo dobili nemško vojaško perilo, vojaške jahalne hlače, filcškornje in kratke SS-bluze. Tako so Amerikanci oblekli vse repatriirance in jim za pot dali kilogramsko konzervo svinjskega mesa in 1 kg kruha. Tudi mi smo to dobili, nakar so nas odvedli nazaj v zapore. Drugo jutro, dne 9. junija 1945, pa je že ob pol 6 prišel tovorni avtomobil, katerega je šofiral majhen zamorec. Na ta avtomobil so naložili velik zaboj in nas 11 zapornikov: Peterlina, Križa, Zagorška, Bajca, Bitenca, Grada, Mehleta in mene, poleg tega pa še beograjskega advokata dr. Zorka, nekega Belčiča iz Rakeka (ki je bil menda v nekem zunanjem lagerju kapo in je zelo surovo ravnal z jet-

niki), ter nekega Celjana, ki je bil Gestapovec. Mislim, da se je ta Celjan pisal Jurič ali podobno. Ostali trije domobranci, ki so bili skupaj z Mehletom, so tiste dni zboleli, in so jih zato izključili iz transporta ter poslali v bolnišnico. S tem so se pa tudi rešili pred vrnitvijo v domovino.

Ko so nas naložili, nam je Juranič zagrozil, da bodo ob vsakem najmanjšem poskusu bega streljali po vseh. Avtomobil je nato odpeljal iz taborišča na zborna mesto, kjer je stalo blizu 100 kamionov, na katere so nalagali povratniki svoje stvari. Imeli so ogromno prtljage, ki so jo nakradli po raznih skladiščih in celo po privatnih stanovanjih SS-ovcev. Skoro vsak je imel pisalni stroj, fotoaparate, da, celo kolesa in motorje. Dasi je na vsak tovornjak prišlo le po 10 povratnikov, so bila vozila s to robo do vrha naložena tako, da se je 10 lastnikov te robe komaj obdržalo na vrhu. S tem transportom bi se moral vrniti tudi bivši podban dr. Otmar Pirkmajer, ki pa jim je zadnji trenutek že iz transporta ušel.

Ob 6. uri se je naš transport premaknil. Ne morem popisati tega trenutka, ko smo zapuščali kraj trpljenja in smrti stotisočev. Taborišče Dachau je bilo za nami in godila nam je zavest, da kljub vsemu le nismo šli skozi dimnik krematorija, temveč živi skozi ista vrata, kot smo pred meseci prišli v Dachau. Kolona je zavila na levo proti Münchenu ob njivah in poljanah, katere so 12 let obdelovali zaporniki v znoju in krvi, ob njivah, katere so orali s plugi, ki so jih vlekli vpreženi ljudje. Kadar koli smo šli prej tod mimo, smo videli težke vozove, pluge, brane in druge poljske stroje, ki so jih namesto konj ali traktorjev vlekli v cebre oblečeni kaznjenci bolj podobni okostnjakom kakor ljudem. Ko smo se vozili ob teh poljih, smo v mislih obnavljali spomine na pretekle mesece, na trpljenje in zaničevanje. Vsi smo bili zamaknjeni v ta sedaj prazna polja in nehote smo videli krvave madeže ubitih, ki so omagali pod težo dela in kapejovim bičem. Trupla so že zdavnaj strohnela v zemlji, kri je popila suha zemlja, stroji pa so izbrisali sledi o zločinu, toda nam tega niso mogli izbrisati. V duhu smo videli vse tako kot nekoč, in vsak je s solzo v očeh mislil na vse one nesrečneže, ki so ostali v tej tuji, mrzli in kruti zemlji, daleč od domače grude.

Kmalu so bila ta polja za nami in vozili smo se mimo bombnih lijakov, ki smo jih zasipavali ob hudi bavarski zimi borno oblečeni v tanke in veliko premajhne cebraste uniforme. Sneg, dež in veter nam je prodiral pod kožo prav do kosti. Sedaj je to za nami! Nič več snega in mraza, temveč lepo toplo, ter se vračamo iz te tuje zemlje na rodno grudo. Ves transport je vriskal in prepeval, mi v prvem avtomobilu pa smo žalostno zrl

v pokrajino, saj smo se dobro zavedali, da gremo v drugo sužnost. Nihče od nas ni upal, da se bo iz te nove sužnosti rešil živ, kajti vsi smo komunizem predobro poznali in vedeli, da z nami ne bo ravnal v rokavicah. Misli so se mešale s prestano preteklostjo in z vsem tistim, kar nas čaka v bližnji bodočnosti. Spomnili smo se vseh komunističnih prevar in vse njihove krutosti, katero smo videli vsa leta naše borbe na domačih tleh. Zavedali smo se, da gremo v žrelo rdečega zmaja, ki mu je cilj uničiti vse, kar je dobro in pošteno, a kljub temu smo ga še premilo ocenjevali, kajti komunizem je prekosil nazivem v vsej krutosti.

Da bi se nekoliko otresli temnih misli, smo pričeli opazovati pokrajino, mimo katere smo brželi. Ljudje po cestah so se ozirali po kolonijah tovornjakov, ki so črveli z veliko brzino drug za drugim. V vseh avtomobilih so bili šoferji večinoma zamorci, ki, lahko rečem, sploh ne znajo počasi voziti, a kljub temu vodijo vozilo z varno roko. Kako je izgledal naš transport? Prvi je vozil „jeep“ z vodstvom transporta, ki so ga sestavljali trije ameriški podoficirji. Za tem jeepom je bil naš kamion, ki je bil edini brez zastav, brez kovčkov, vreč in paketov. Ker nismo imeli prtljage, se nam ni bilo bati, da bi na kakem ostrem ovinku zdrčali z vozila. Za nami je bil drug „jeep“ s tremi ameriški vojaki, Poljaki po rodu, ki so imeli nalogo stražiti nas in so zato ves čas držali brzo-strelke pripravljene na strel. Za tem jeepom pa se je zvrstilo približno 100 tovornjakov s kupom naložene prtljage, okrašenih s slovenskimi in jugoslovanskimi zastavami z rdečo zvezdo.

Vozili smo se proti Münchenu mimo Allacha in v duhu pozdravili pokojnega kapetana Ilvarja, ki je že počival v tej zemlji, neobčutljiv za vse zemeljske težave, proti katerim so nas nosila kolesa Chevroleta. Vozili smo skozi predmestja Münchena, ki so bila prav tako vsa v razvalinah kakor mesto samo. Poznali smo že te kraje, ko smo hodili iz taborišča na delo, a to pot so se nam razvaline zdele strašnejše kot sicer. Na vsej poti skozi mesto München nismo videli niti ene cele hiše. Vse je bilo podrti, ali pa je viselo tako grozno, kot bi vsak trenutek hotelo pokopati še tisto, kar je ostalo od vojne živo. Prebivalstva je bilo zelo malo videti po ulicah, pač pa veliko ameriškega vojaštva in vsepovsod polno bivših ujetnikov in kaznjencev iz koncentracijskih taborišč, ki so v znanih cebrah peščili proti domovini, s seboj pa vozili na vozičkih z dvema kolesoma vsemogočo robo, ki so jo nabrali po raznih vojašnicah ali pa vojaških skladiščih. Mi smo bili zvedavi, po kateri poti nas bodo peljali, zato smo skrbno sledili kašipotom in tako že v mestu Münchenu ugotovili, da gremo proti

Mrtvim v spomin — živim v opomin

Napis na spomeniku, ki so ga po vojni postavili na kraju taborišča v Dachau

Garmisch-Partenkirchnu — torej proti Innsbrucku. Cesta je bila lepa in zamorci so vozili kljub precejšnjemu prometu vojaških vozil tako hitro, da nam je kar sapo zapiralo. Prehitevali so nas jeopi, ki ob srečavanju z drugimi vozili iz nam nasprotni strani sploh niso zmanjšali brzine, temveč se spretno umikali v kolono med naše vozove in enako hitro tudi švigali iz kolone ter nas prehitevali. Bili smo presrečeni nad okrenostjo teh šoferjev, a kljub temu dvomili, da bomo srečni in celi prišli do našega težkega cilja. Naš dvom je bil odveč, saj vso pot nismo imeli najmanjšega defekta, niti ne karumbola. Pokrajina je bila od Münchena proti jugu vedno lepša. Ob poti smo videli več krasnih gradov, katerim je vojna prizanesla in so se veličastno dvigali nad okolico. Nam je pa najbolj gedilo, ko smo zopet zagledali v daljavi Alpe, katerih smo v Bavarski ravnini tako močno pogrešali. Pred nami so se veličastno dvigali očaki Alp in nas nesrečnike pozdravljali v svojih sivih frakih z belimi cilindri na temenih. Cesta se je lepo vila in dvigala proti

tem mogočnim očancem. V Garmisch-Partenkirchnu smo videli ogrodje velike skakalnice, ki gotovo dovoljuje smuške polete do 100 metrov. Nehote smo se spomnili naše lepe Planice in vsakdo izmed nas je sklenil, da bo poskusil to pot obnoviti, če pride kdaj še živ iz komunističnih krempljev, in res uživati lepoto tega dela Evrope.

Kmalu smo dospeli v sedlo, kjer se potem cesta strmo spušča naravnost proti Innsbrucku. Tu nam pa vreme ni bilo naklonjeno in je poslalo iz oblakov svoj mokri blagoslov, vsled česar so postale ceste spolzke. Toda to ni motilo naših šoferjev, ki so z nezmanjšano brzino drveli po strmini navzdol in nas končno srečno pripeljali v lepo, a porušeno mesto Innsbruck. Meje med Avstrijo in Nemčijo sploh nismo opazili. Ne vem, ali smo jo prezrli vsled dežja, ali pa je dejansko sploh ni bilo. V Innsbrucku smo občudovali strmo pečino, v kateri je lep oltar s Križem. Zdelo se nam je, da nas Križani vzpodbuja in nam deli moči za naš težki križ, ki smo ga „nesli“ na našo slovensko Kalvarijo. Ker smo hitro vo-

zili, smo bili kmalu izven mesta mimo re-
mize, kjer smo videli vse križem lažeče ostank-
ke tramvajev, katere so bombe razmetale
naokoli kot škatljice vžigalic. Cesta se je vila
naprej proti Brennerju in nebo je postalo
usmiljnejše ter nam skozi oblake pošiljalo
sončne žarke, ki so nam sušili premočena
oblačila. Dospeli smo do Brennerja, kjer pa
je bila meja zaprta in so morali oficirji iz
prvega jeeпа pokazati dokumente za ves
transport. Nato so nas pustili dalje in zape-
ljali smo kak kilometer na italijansko stran,
nakar se je naš transport ustavil, ker je bila
ura okoli poldneva in je bil čas za „kosilo“.
Naš kamion se je ustavil na neki čistini, da
ni bilo priložnosti za beg. Poleg tega so se
vojaki-stražarji postavili z brzostrelkami
tako okoli našega voza, da sploh ni bilo mi-
sliti na kak beg. Odprli smo konzerve in od-
lomili košček kruha in nekoliko použili, toda
nismo se upali pojesti odločenega obroka, ker
smo predvidevali, da bomo verjetno v domo-
vini še bolj lačni. Tega smo se pozneje zelo
kesali.

Skoro po enournem počitku na Brennerju
smo nadaljevali pot proti Bressanone. Prvih
sto metrov od Brennerja je bila pokrajina na
dolgo in široko opustošena, požgana in raz-
rita od bombnih eksplozij. Mislim, da ni bilo
nega samega kvadratnega metra, kamor ne
bi bila padla letalska bomba. Tu so zavez-
niška letala svoje delo res temeljito opravila.
Cesta je bila seveda že popravljena in se je
vila skozi ogromno pogorišče. Na desni strani
(v smeri proti jugu) ceste pa je bilo komaj
opaziti, da je bilo tod nekoč veliko in važno
železniško vozlišče. Nekaj kilometrov dolgo
in najmanj 10 tirov široko. Toda kljub temu
nismo videli nitj enega metra celega tira.
Vsekrižem je ležalo železje in to tako zvito
in zmaličeno, da si največkrat nismo bili na
jasnem, ali so to tračnice, ali ostanki vago-
nov. Med tem zvitim, ožganim in razbitim že-
lezjem pa se je tu in tam pokazal kak alu-
minijast emblem, ki je nekoč krasil nemške
ekspresne vagone ter kljub vsemu ostal to-
liko cel, da smo lahko razločili obrise nem-
škega orla. Zdelo se mi je, kot bi usoda hotela
pokazati na ta način, kdo je kriv vsega tega
gorja, ki ga je Evropa prestajala. Te opu-
stošene pokrajine ni hotelo biti konca. Dolina
proti Brennerju je pač ozka in zato se je to
železniško vozlišče razprostiralo v dolžino. Ko
smo že mislili, da bo konec, smo prišli do
kraja, kjer so stale lokomotive. Gotovo jih je
bilo več sto, čisto uničenih.

V Bressanonah smo zavili proti severo-
vzhodu in se bližali mestecu Brunico. Tu se
je naša kolona ustavila na velikem trgu, ker
so avtomobili že dokaj potrošili svoje zaloge
bencina in je bilo zato treba rezervarje na
novo napolniti. Čisto zadaj v koloni smo imeli
4 ali 5 tovornjakov naloženih do vrha z voja-

škimi benzinskimi posodami po 30 litrov. Ko
je kolona stala, je eden teh kamionov z ben-
cinom peljal ob koloni in delil bencin. Vsak
kamion je dobil 3 posode in šoferji so točili
to svetlordečo avtomobilsko pijačo v „želod-
ce“ svojim tovornjakom. Ko so bili avtomobili
napojeni, je isti kamion, sedaj nazaj grede
pobiral prazne posode in se končno zopet
uvrstil na konec naše kolone. Transport je
nadaljeval vožnjo proti Toblachu, kjer smo
zopet prešli mejo med Italijo in Avstrijo.
Italijanski kot avstrijski stražarji so nas le-
po sprejeli. Italijani so celo pričeli deliti ci-
garete. Vsak vojak je imel polno kapo ciga-
ret in hodil od avtomobila do avtomobila ter
delil, dokler ni imel prazne kape. Mi smo bili
tega pozdrava silno veseli, saj se nam je ci-
gareta res pošteno prilegla.

V Lienzu smo videli obešeno slovensko za-
stavo in dokaj ljudi, ki so nam mahali v
pozdrav. Ker ni bilo na slovenski zastavi rde-
če zvezde, domnevam, da so bili to naši be-
gunci. Spoznali nismo nikogar, zlasti ker je
naš avtomobil vozil kar skozi naselje. Toda,
čim smo prišli do zadnjih hiš Lienza, je naš
avto podrl neko kolesarko, ki ni vozila dovolj
ob strani, temveč tako, da je avto komaj par
centimetrov razdalje švignil mimo nje. To je
zadostovalo, da je zgubila ravnotežje in
padla, toda hvala Bogu, šele za našim avto-
mobilom in se je zato ta karambol še kar
srečno iztekel. Naš avto je takoj ustavil, a
še predno je prišel do ponesrečenke, je ta
sama vstala. Imela je samo nekoliko potol-
čena kolena. Zato smo pot takoj nadaljevali
proti Spitalu, kjer smo zopet videli dokaj
Slovencev in celo spoznali nekaj znancev,
katerim smo pokazali z dvignjenimi prekri-
žanimi rokami, da smo zaporniki oz. areti-
ranci. Iz obrazov teh znancev smo razbrali
presenečenje in strah, a vozili smo prehitro,
da bi se mogli kaj več sporazumeti. Prečkali
smo Dravo in brzeli naprej proti Beljaku.
Upali smo, da se bo kdo znašel in opozoril
Angleže o našem položaju, kar se pa ni zgo-
dilo. Pozneje smo sicer ugotovili, da bi bilo
to itak brez smisla, saj so prav ti Angleži
nekaj dni prej nečloveško vrnili naše ljudi
iz Vetrinja. V Beljaku smo zavili proti jugu
v smeri italijanske meje oz. točneje, proti
Trbižu. Toda nekaj kilometrov izven Beljaka
se je naša kolona zopet ustavila, ker je bil
čas večerje. Naš voz se je seveda zopet usta-
vil na čistini, tako, da je bil pobeg izključen.
Zopet smo izvlekli konzerve in kruh ter ne-
koliko použili. Bili smo pošteno lačni, a skrb
za prihodnje dni nam ni dovoljevala, da bi
pospravili ves kruh in vso konzervo. Med
tem, ko smo stali, so se pripeljali angleški ofi-
cirji v dveh jeepih, ki so se s komunisti do-
bro razumeli in se nam zastraženim posmeho-
vali. Transport se je pripravljal na nadalje-
vanje potj in videli smo, da se ljudje na csta-

lih avtomobilih vzpenjajo na svoje vozove ter sede tako, da so jim noge visele ob strani tovornjaka. V tem pa se je pripeljalo z dokajšnjo brzino par angleških avtomobilov, ki so vozili tako tesno ob naši koloni, da so težko poškodovali noge tistih, ki so sedeli tako, da so jim noge visele ob strani kamiona. Takoj je prišel sanitetni voz, jih pobral in odpeljal v bolnišnico. Skoro smo jih blagrovali, ko jim ni bilo treba nadaljevati poti, temveč so lahko ostali na Koroškem. Seveda oni gotovo niso bili takega mnenja, saj so bili to bivši partizani in so si najbolj želeli čimprej proti domu. Naša kolona je ob 19. uri nadaljevala pot proti Trbižu, tu pa smo obrnili na levo proti jugoslovanski meji pri Planici. Samo nekaj minut nas je še ločilo od meje, od Titovega raja, kateremu bi bolj pristojalo ime: „Titova klavnica“.

Peljali smo se skozi Žabnico in kmalu zagledali dva jambora z zastavami. Na prvem je plapolala italijanska, na drugem pa jugoslovanska z rdečo zvezdo. Meja. Avtomobili so se ustavili. Vpitja ni bilo ne konca ne kraja. „Domovina,“ kako lepa je ta beseda! Kako smo na Bavarskem hrepneli po tem trenutku, ko bomo prestopili tisto umetno črto, ki ji pravijo „meja“ in za katero se razprostira v vsej lepoti naša zemlja, naša domovina. Sedaj smo stali na pragu domovine z rosnimi očmi od ganotja in čakali, kdaj se bodo odprla „vrata“, da bomo lahko vstopili. Mati domovina nas je čakala. Toda, ali je bila za vse mati? Ne! Za svoje najboljše sinove je bila takrat slabša kakor mačeha. Vse tiste, ki smo jo res ljubili, je izgnala, alj pa z njimi nematerinsko ravnala. Te svoje dobre fante je neusmiljeno izročila v roke tistim ničvrednim sinovom, ki so jo ves čas izdajali v korist rdeče internacionale. O groza! Resnica in pravica sta poteptani, laž, kričica, zločin in denunciacija se šopirijo na rdečih prestolih. Ali je to res naša domovina?

V „OSVOBOJENI“ DOMOVINI

Na meji so se naši avtomobili ustavili in zopet so italijanski stražarji delili cigarete, cnako tudi jugoslovanski. Tudi misterioznost našega prvega voza je za trenutek obledela in stražarji so pričeli deliti cigarete tudi nam, predno so se naši spremljajoči komunisti zavedli in lahko pojasnili, da smo v tem avtu „beli“. Jeep, ki nas je spremljal od zadaj in v katerem so bili med potjo naši stražarji, z brzostrelkami, je svojo nalogo izvršil in videti je bilo, da se vojaki nekako boje rdečega raja, kajti na hitro so svojo dolžnost predali ter takoj obrnili jeep in z vso naglico odbrzeli nazaj proti zapadu. Nas pa so prevzeli partizanski stražarji, ki

so se enostavno pcvzpeli z naperjenimi brzostrelkami na naš avtomobil. Na zemljo je že legel mrak, ko se je naša kolona premaknila od meje proti Jesenicam. Toda v vsaki vasi so nam pripravili slovesen sprejem z zastavami in čakajočimi ljudmi. Vsak je hotel videti, če se je njegov sorodnik ali znanec vrnil iz zloglasnega nemškega koncentracijskega taborišča. Ustavili smo se v Kranjski gori, a le za trenutek, kajti pričelo je deževati in vsakdo si je želel le čimprej pod streho. Na Jesenicah se je vkljub dežju nabralo precej ljudi in skozi ruševine so prihajali vedno novi k cesti. V transportu je bilo veliko Jeseničanov, ki so se veselo pozoravljali s svojci, a nihče ni smel izstopiti, češ da mora ves transport v zbirno bazo v Ljubljani. Zato smo se kmalu poslovili od porušenih Jesenic in brzeli po mokri cesti proti Ljubljani. Transport se je ustavil šele v Kranju, to pa zato, ker je bilo pri gimnaziji polno ljudi, ki so cesto kratkomalo zaprli. Vse je bilo v zastavah, rožah in transparentih. Na vsakih par sto metrov nas je posmehljivo zbedel transparent z znanimi komunističnimi gesli kot: „Živel Tito“, „Živela KPS in KPJ“, „Živel Stalin“, „Živel 8. junij, dan socialistične žene“ itd. itd. Na vsakih nekaj metrov je bila velika Stalnova in Titova slika. Vtis sem imel, da sem prišel v tujo deželo, kjer gospodari brkati diktator. V gimnaziji so že bili povratniki iz prejšnjih transportov iz Dachaua, zato je bilo ob našem prihodu toliko bolj živahno. Tisti trenutek nismo stali daleč od taborišča, v katerem so bili domobranci, katere so vrnili iz Vetrinja. Mi o tem nismo ničesar vedeli, niti slutili. Dobro zastraženi smo sedeli na tovornjaku in otožno gledali te vesele in vpijoče ljudi, katerih marsikateri se ni zavedal, da bo morda že čez nekaj dni izgubil „svobodo“ in se znašel za rešetkami. Bili smo veseli, da se nihče ni zmenil za nas in da so nas pustili pri miru.

Ura se bliža 22, zato so skušali spraviti transport zopet na pot. Ni bilo lahko, a končno se jim je le posrečilo. Vozili smo se skozi Kranj. Slike komunističnih veljakov, nalepljene po stenah, tako kot nekoč med vojno italijanskega Duceja. Nehote sem pomislil, koliko denarja je v tem blagu in papirju. Kako so se časi spremenili, saj so komunisti pred vojno ostro kritizirali oblast za vsak propagandni izdatek, češ, naj bi dali tisti denar raje za kaj bolj potrebnega. Sedaj so bili komunisti na oblasti in so pokazali, da jim ni škoda za noben propagandni izdatek. Toda to, kar smo videli po cestah tisti večer, ni bil le propagandni izdatek iz žepa KP, oz. oblasti, temveč so prisilili že itak revno prebivalstvo, da je plačalo cz. nabavilo zastave in slike Lenina, Stalina in Tita, morda pa še Marxa ter so s portreti največjih zločincev 67

sveta onečastili ulice, hiše in domove na slovenskih tleh. Človek skoro ni mogel verjeti resnici, da je tisti slovenski narod, ki je stoletja izpričeval svojo narodno zavednost, sedaj naenkrat na to pozabil in pričel klicati „živio“ tuju in njegovemu imperializmu, sovražniku vseh narodov. Ne vem, ali so bili res tako zaslepljeni, da se niso zavedali svoje zmote, čeprav je vsaki drugi transparent jasno izpovedoval hlapčevstvo sovjetskemu diktatorju, saj so to napisali kot: „Živela ZSSR“, „Beograd—Moskva“ in „Tito—Stalin“ jasno izpričevali. Poleg „narodnih“ zastav, so povsod visele tudi sovjetske zastave — zastave tuje države. Toda pretežna večina prebivalstva je slepo verjela komunističnim lažem o svobodi, da ni mogla doumeti prevare. Komunisti pa so s praznovanjem svoje zmage prekrili svoje delovanje in prevpili do neba vpijoče krike mučenih po taboriščih in zaporih.

Nadaljevali smo pot iz Kranja proti Ljubljani. Ker smo vozili večkrat preko zasilnih mostov, se trenutno ne spominjam, ali smo se peljali v Kranju čez Savo po starem mostu, ali je bil morda tudi tu pontonski most. Sicer pa to ni važno. Nas je pot vodila proti Medvodam, ter nismo videli nikake spremembe, razen tega, da so povsod ob cesti stali vojaški avtomobili in oklopna vozila, katerih še nove oblasti niso utegnile pospraviti. V Medvodah je bil porušen most čez Savo, zato smo pred mostom zavili na levo na zasilni pontonski most, ki je bil nekoliko nižje od porušenega mostu. V št. Vidu je bilo zopet polno ljudi, ki so čakali našega transporta, toda kolona se ni ustavila, temveč brzela naprej proti Ljubljani.

Dospeli smo tako rekoč domov, v našo некоč „belo“, a sedaj rdečo Ljubljano. Ne morem opisati našega notranjega občutka v tistem trenutku. Dasi smo se dobro zavedali, kaj nas čaka, smo bili ganjeni do solz, ko smo gledali pred seboj obrise mesta, ko smo srečavali naše stare tramvaje, vse okrašene z zastavicami in cvetjem. Vsi so bili okrašeni in zdelo se mi je, da tudi zvonci tramvaja donijo lepše, bolj domače, kot bi nas hoteli vračajoče iz tujine pozdraviti. Motile so nas le Stalínove slike, ki so se nam v posmeh režale iz vsakega tramvaja, z vseh sten in zidov. Te slike so nam jasno govorile, kam gremo in kaj nas čaka. Toda vkljub temu nas je vrnitev v domači kraj tako prevzela, da smo bili vsi solzni. Prvič v življenju sem občutil tako močno ganjenost. V prsih in grlu me je tiščalo, v ustih sem čutil nekako sladkobo, iz oči pa so kar same tekle solze, ki jih nisem mogel zadržati. Enako se je godilo tudi vsem našim, dočim oni trije (dr. Zorko, Belčič in Jurič) tega občutka niso imeli, kar je razumljivo, saj ta OFarska družba ni

nikoli domovine ljubila, temveč je hladnokrvno izdajala in prodajala okupatorju in ruskemu imperializmu. Ti trije so bili OFarji, da, celo komunisti, in so kot taki delali med vojne za Gestapo oz. OVRO, dokler Nemci niso spoznali njih dvoiličnost in jih zato internirali v KZ Dachau. Nj'm nj domovina nič pomenila, kot ne pomeni nič komunistom. Pri nas pa je bilo drugače. Mi ljubimo domovino, pa čeprav nas ta muči in preganja. Za njo smo bili pripravljeni na vsako žrtev, zato tudi danes ob povratku sprejemamo iz njenega naročja trpljenje in zaničevanje v upanju, da bo morda tudi to naše trpljenje rodilo sadove in pripomoglo k čimprejšnjemu osvobojenju domovine izpod komunističnega jarma. Skozi solze smo gledali znane stavbe ob Celovski cesti in obujali spomine, pri tem pa mislili: „Bog ve, če bodo naše noge še kdaj hodile po tej cesti?“ Upanja smo imeli malo, ali sploh nič, saj smo bili v rokah največjih krvnikov slovenskega naroda v vsej njegovi zgodovini. Peljali smo mimo nekdanjega „Velesejma“, preko železniškega prelaza na Celovški cesti in prav v trenutku, ko je bil naš avtomobil na progih, so se pričele spuščati zapornice tako, da sta le dva prva avtomobila prišla preko, ostala kolona pa je morala čakati pred zapornicami. Toda ta dva avtomobila nista čakala ostale kolone, temveč nadaljevala pot proti središču, mimo Figovca, mimo Nebotičnika in pošte po Šelenburgovi cesti proti Kongresnemu trgu. Povsod je bilo polno ljudi, ki so hiteli na Kongresni trg, da sprejmejo povratnike. Na Kongresnem trgu je bilo ogromno ljudi in čim smo zavili od nunske cerkve proti bivšemu kinu Matici, je pričela godba igrati „Hej Slovani“. Čez Kongresni trg je bil velik transparent: „Dobrodošli, trpini, v naročje svobodne domovine“. Čakajoči so glasno pozdravili prve avtomobile in ko se je naš avtomobil ustavil pred Univerzo, se je oglasil po zvočniku Kidrič, ki je bil s svojo družino na balkonu Univerze. Prišel je s pozdravnim govorom: „Tovariši trpini, vesel sem, da Vas lahko v imenu slovenske vlade in KPS pristrčno pozdravim...“ Tu je naenkrat utihnil, kajti sporočili so mu, da to še ni pravi transport, temveč le prvi avto z zaporniki, dočim so se ostali avtomobili zamudili vsled zaprtih zapornic na Celovski cesti. Med tem so obstopile naš avto ženske v narodnih nošah, članice Rdečega križa, ter nam delile cigarete, kekse, slivovko in čaj ter celo nekaj nogavic in spodnjih hlač. Vedeli smo, da je to pomota, zato smo hitro vzeli in si z vročim čajem ter keksi vsaj malo pogreli želodce. Cigarete smo dobili stare jugoslovanske (izpred vojne) in sicer vsak po 10 Drava z znanimi dvojimi verigami. V tem so se OZNAši zavedli pomote in takoj odstranili ljudi od našega voza, ter nas močno zastražili. Kmalu so se

pri Uršulinkah prikazali ostali avtomobili, ki so v kolonij zavili na Kongresni trg. To pot je bil Kidrič previdnejši in šele ko je videl, da je kolona večja, je dal znak za začetek. Penovno se je oglasila godba s „Hej Slovani“ in po končani himni je zopet prišel Kidrič svoj pozdravni govor preko mikrofona. Živžav prišlih in čakajočih na trgu je bil tako hrupen, da nisem mogel razumeti besed, ki so hreščala iz zvočnikov. Okoli našega avtomobila pa so bili OZNAŠI ljudi vedno glasnejši, tako da je bilo res nemogoče kaj razumeti. V krogu so s naperjenimi brzostrelkami so stali okoli kamiona. Čuli smo, da se prerekajo, kam naj bi nas peljali. Eni so bili mnenja, da nas morajo peljati v Šiško, kjer je pripravljeno za naš transport, zaradi karantene, v kateri morajo ostati vsi povratniki; drugi so bili proti temu, češ da smo jetniki. Končno je padla odločitev; ksm, nismo čuli. Na naš avto se je nadrenjalo kakih 10 partizanov z brzostrelkami, naperjenimi v nas. Nismo smeli več sedeti na klopih, temveč smo se morali vstati na tla kamiona. Naš šofer — zamorec je zmajeval z glavo, ko je videl ta postopek, a hitro so ga spravili v kabino voza. Kamor sta prisedla še dva oficirja in avto je zapustil Kongresni trg, še predno je Kidrič končal s svojim govorom. Zavili smo po Turjaški ulici proti Križenkam, od tam pa proti Srednji tehnični šoli, kjer so nas pri oni mali stavbi ob tehnični šoli — nasproti šolske poliklinike

— iztovorili in odgnali v stavbo, kjer smo morali posesti po tleh. Zamorec se je znašel in pritekel za nami ter na listo, ki jo je imel s seboj, napisal naša imena, nakar so mu vpriče nas morali uradno podpisati in potrditi, da nas je preduel žive in zdrave. To komunistom ni bilo všeč, a ker je zamorec odločno vztrajal, je le prišel neki polkovnik in to listo podpisal in žigosal z veliko stam-piljko. Ko je bilo to urejeno, je zamorec z nasmehom pozdravil nas, komunistov pa nič in odšel. Nas pa so hodili gledat kot zveri v zverinjaku. Vsak je imel svojega stražarja z brzostrelko, katero je skrbno naperjal proti nam. Nekaj čez polnoči je padla komanda „diž se“ in odgnali so nas zopet na kamion, ki je bil ves umazan. Sedaj nismo smeli niti čepeti na tleh, temveč se dobesedno vleči v prednji del voza in to čimbolj skupaj. V zadnji polovici kamiona pa so stali stražarji s „šmajserji“, katerih cevi so bile naperjene v nas. Tako so nas peljali v sodnijske zapore na Miklošičevi cesti. Med udarci smo morali poskakatj iz voza in steči preko pločnika k vходу oz. skozj vhod v zapore. Kljub vsej brzini, pa nas je videlo le nekaj ljudi, ki so šli v tistem trenutku mimo sodišča (verjetno s Kongresnega trga). Gledali so nas pomilovalno in s strahom, ker je kazalo, da so nas spoznali in s tem tudi vedeli, kaj nas čaka. Kdor je takrat prišel v to stavbo, je bilo zanj pač malo upanja, da bo še kdaj živ prišel iz nje.

SOCIALNA OKROŽNICA JANEZA XXIII: MATER ET MAGISTRA

DR. IGNACIJ LENČEK

Sedemdesetletnica okrožnice *Rerum novarum*, ki je obenem tridesetletnica enciklike *Quadragesimo anno*, je prinesla svetu novo socialno okrožnico „*Mater et magistra*“. Izšla je 15. julja (ta dan je bila objavljena v *Osservatore Romano*), a datirana je s 15. majem, z dnem omenjene obletnice. (O tem, zakaj se je objava toliko zavlekla, mnogo ugibajo.) Njen uradni naslov je: „O novejšem razvoju socialnega vprašanja v luči krščanskega nauka“. Njen namen potencialno je: prikazati današnji gospodarski in socialni položaj ter z njim združene probleme; pregledati in presoditi vse v luči krščanskih teoloških, filozofskih, etičnih načel ter dati potrebne smernice in pobude za rešitev ekonomsko-socialnih vprašanj, ki težje poedine države in vse človeštvo. Papež poziva vse, naj iz socialnega nauka njegovih prednikov „črpajo pobude in smernice za rešitev socialnega vprašanja, kakor najbolj ustreza potrebam našega časa. Zato uporabimo priložnost, ki nam jo nudi slovesno praznovanje obletnice Leonove okrožnice, da z ozirom na spremenjene razmere potrdimo in podrobneje pojasnimo nekatere točke nauka, ki so ga podeli že naši predniki ter da obenem pojasnimo mišljenje Cerkve o novih in važnejših sodobnih problemih“ (Uvod).

Okrožnica je naslovljena na vse vernike vsega sveta; vsem je namenjena, zato naj bi vsi spoznali njeno vsebino.

Seveda je povsem nemogoče podati na tem mestu celotno vsebino okrožnice. Je namreč ena najdaljših, če ne najdaljša (26.000 besed), kar jih sploh je. A vkljub temu se zdi tu in tam še prekratka: zelo je strnjena, zgoščena ponekod, včasih težje umljiva. Vsekakor pa je izredno bogata analiz (položaja, problemov, njih vzrokov), idej, smernic, opozoril, pobud. Zato bo treba, da Slovenci dobimo čimprej celoten prevod s potrebno razlago.

Tu naj podam le kratek obris njene vsebine. Poleg uvoda, obsega 4 dele.

Uvodoma poudarja papež pravico in nalogo Cerkve tudi na področju časnih, snovnih dobrin. Zanima se za potrebe vsakdanjega življenja že od prvega časa (od postavitve diakonov) vse do danes. Vedno je družila oboje: socialni nauk in socialno akcijo, delo.

Posebno odlična priča te njene skrbnosti je Leonova okrožnica *Rerum novarum*, ki je imela silen odmev in dalekosežen vpliv. Njene smernice ne smejo biti pozabljene. Še danes imajo veljavo; tudi za reševanje sodobnih problemov so pomembne.

I.

V prvem delu okrožnice govori Janez XXIII. o treh pomembnih dokumentih katoliškega socialnega nauka: o Leonovi okrožnici *Rerum novarum*, o Pija XI. *Quadragesimo anno* in o binkoštnem nagovoru 1941 Pija XII. ob petdesetletnici Leonove enciklike.

Leon XIII. je izdal svojo okrožnico v najhujših časih liberalnega kapitalizma, ko je vladala pravica močnejšega, se kopičilo bogastvo v rokah le nekaterih, medtem ko so množice trpele hudo pomanjkanje; delovni pogoji so bili nevzdržni, nečloveški; stalno je grozila brezposelnost; družina je bila v razkroju. Med delavci je vrelo; v svojem nezadovoljstvu so se oklepali ekstremnih revolucionarnih teorij.

V tej zmedi in krivičnosti je Leon XIII. pokazal pot, kako rešiti tedanje socialno vprašanje. Njegova okrožnica je „*Suma katoliškega nauka na gospodarsko-družbenem področju*“.

Iz te enciklike povzame in znova poudari napež krščansko pojmovanje in vrednotenje dela, pravično plačo, naravno pravico poedincev do zasebne lastnine tudi produkcijskih sredstev; naštevata naloge, ki jih ima država na gospodarskem področju in v obrambi delavcev ter njihovih pravic; končno poudari pravico delavcev do združevanja in do avtonomije teh združenj. Delavci in podjetniki naj sami urejajo mesebojne odnose v duhu človeške solidarnosti in krščanskega bratstva, kajti takó liberalna svobodna tekma kakor marksistični razredni boj nasprotujeta krščanskemu pojmovanju življenja.

Iz okrožnice „*Quadragesimo anno*“ potrdi papež znova odločbe, ki je z njimi Pij XI. odločil spor med katoličani glede zasebne lastnine, meznega razmerja in stališča katoličanov do umerjene oblike socializma. Janez XXIII. na tem mestu ponovi, da je nasprotje med komunizmom temeljno, radikalno

„K razširjanju katoliškega socialnega nauka morejo mnogo doprinesiti laiki ne le s tem, da ga sami dobro poznajo in po njem uravnavajo svoje delovanje na časnem področju, ampak tudi s tem, da drugim posredujejo njegovo vsebino in moč“

(Mater et Magistra, IV, 3)

in da tudi „ni mogoče dopustiti, da bi se katoličani borili v vrstah zmernega socializma“. Za rešitev novo nastalih ekonomsko-socialnih problemov, navaja Pij XI. dve osnovni načeli: vcepiti ekonomski svet v нравni red in zasledovati lastne koristi le v skladu z občo blaginjo. Značilni — pravi Janez XXIII. — za to „mojstrsko okrožnico Pija XI.“ sta predvsem dve misli: najvišji pravce gospodarskega življenja in gospodarskih ustanov ni zasebna korist, ne korist skupin, ne svobodna tekma, ne ekonomska nadoblast, ne ugled države in njena moč, marveč edinole socialna pravičnost in socialna ljubezen. Druga misel: treba je ustvariti takšno notranjo in mednarodno pravno ureditev, da bo gospodarstvenikom možno vršiti svoja opravila v skladu z zahtevami pravičnosti, v mejah obče blaginje.

Pij XII. se je v binkoštnem govoru 1941 spomnil petdesetletnice Leonove okrožnice; ponovno je poudaril pravico Cerkve posegati na gospodarsko-socialno področje in dodal nekaj načelnih smernic o rabi snovnih dobrin, o delu in o družini. Glede prvega uči, da ima pravica do rabe za življenje potrebnih dobrin prednost pred vsako drugo pravico gospodarskega reda, tudi pred lastninsko pravico; o delu pravi, da je dolžnost in pravica vseh ljudi; o družini, da potrebuje zasebno lastnino kot svoj „življenjski prostor“, ker ji zagotovi primerno svobodo. Družina ima tudi pravico izseliti se; prizadete države naj je ne ovirajo.

Ko je tako ponovil nekatera načela in smernice svojih prednikov, prehaja papež na **sedanji položaj**, ki se je tudi v zadnjih dvajsetih letih zelo spremenil. K temu so pripomogla mnoga odkritja in važne iznajdbe na znanstveno-gospodarsko-tehničnem, na socialnem, na političnem področju.

Na **znanstveno-tehničnem** področju omejnja: odkritje atomske energije, kemične izume sintetičnih produktov, avtomatizacijo in automacijo v industriji in upravi, modernizacijo poljedelstva, možnost takojšnjih informacij, pospešeno hitrost prometa, začetno osvajanje medplanetarnega prostora.

Na **socialnem področju**: razvoj socialnega zavarovanja, večji pomen in vpliv sindikatov; življenjska raven je višja, razlika med razredi manjša; osnovna izobrazba postaja splošna; vedno širše je zanimanje za dogodke v svetu; razlika med ekonomskimi uspehi industrije in med donosi poljedelstva je kričeča, prav tako razlika med gospodarsko razvitimi deli ene in iste države, med naprednimi in zaostalimi državami v svetu.

Na **političnem področju**: vedno večje sodelovanje vedno širših množic v javnem življenju, večje poseganje javne oblasti na gospodarsko-socialno področje, propadanje kolonialnih režimov in nastajanje novih neodvisnih držav v Aziji in Afriki; medsebojna povezanost držav je mnogo bolj tesna, vedno gostejša je mreža mednarodnih organizacij vseh vrst.

Vse to je vplivalo na položaj v svetu in rodilo nova vprašanja, ki jih nova okrožnica obravnava.

II.

Drugi del nosi naslov (latinski tekst nima naslova, pač pa prevod): „Pojasnila in dopolnila nauka Leonove okrožnice Rerum novarum“. Papež se v tem delu loti naslednjih problemov:

O razmerju med osebno pobudo in vplivom javne oblasti poudari papež odločilen, prvenstven pomen zasebne iniciative, a tudi potrebo posega oblasti na gospodarskem področju. Njeno poseganje naj pospešuje razvoj produkcije v službi socialnega napredka v korist vseh državljanov. Vse njeno delovanje (usmerjanje, pobude, koordinacija, dopolnjevanje) mora voditi načelo subsidiarnosti. Državna oblast ima danes mnogo možnosti in večje dolžnosti vplivati na gospodarstvo v smislu obče blaginje. Vendar nikoli tako, da bi uničevala osebno svobodo in zasebne pobude poedincev. Zgodovina kaže, da ni možno urejeno sožitje, če ni sodelovanja obeh: poedincev in javne oblasti. Kjer manjka zasebna iniciativa, tam obstoji politična diktatura; kjer pa manjka vpliva javne oblasti, tam nastane nepopravljiv nered.

Papež preide na socializacijo v pomenu splošnega podružbenja vsega današnjega življenja. V tem zanimivem poglavju, potrebnem posebnega študija, ko kaže vzroke tega modernega družbenega pojava, odkriva njene koristi, pa tudi nevarnosti, ki jih prinaša s seboj. Sodi pa, da človek more in mora to podružbenje tako izvesti, da doseže koristi, ki jih prinaša in se obenem izogne slabim učinkom, kot je n. pr. razosebljenje človeka, pojevanje osebne pobude, lastne odgovornosti, samostojnega mišljenja itd. Papež doda nekaj navedil, kako ustvariti ali upostaviti harmonijo med avtonomijo poedincev in vodstvom javne oblasti.

Posebno poglavje je posvečeno povračilu za delo. Dejstvo je, da so ponekod plače tako nizke, da ne zadostujejo za človeka primerno življenje. Večkrat je bogastvo in razkožje nekaterih privilegirancev v kričečem in žaljivem nasprotju z množicami bednih. Drugje nalagajo današnji generaciji žrtve prenizke življenjske ravni, da bi čim preje povečali zmogljivost narodnega gospodarstva. Spet drugje se ogromne vsote porabljajo za krepitev napačnega državnega ugleda ali za oboroževanje.

Dalje je opaziti v gospodarsko razvitih državah, da so nekateri posli z majhnim naporom in dvomljive vrednosti silno visoko plačani, medtem ko so plače za trdo in ko-

ristno delo celih skupin pošenih in delavnih državljanov nezadostne, v nobenem razmerju s tem, koliko prispevajo k obči blaginji, k dobičku podjetja ali k celotnemu dohodku narodnega gospodarstva.

Z ozirom na vse to papež ponovno zahteva družinsko plače, in sicer v skladu s času primerni stopnji življenjske ravni, ob upoštevanju delavčevega prispevka k produkciji, položaja podjetja in obče blaginje. Sorazmerno z gospodarskim razvojem mora rasti tudi socialni neredek, tako da so povšanja produkcije deležni vsi državljanji. Bogastvo nekega naroda ne obstoji samo v polnem izobilju dobrin, marveč tudi, in še bolj, v njih pravični porazdelitvi, s čemer je šele dano jamstvo za osebni razvoj družbenih članov — in prav v tem obstoji pravi smoter narodnega gospodarstva. Ker je proizvod sad dela in kapitala, gre po pravici obema delež na dobičku. Na več načinov morejo biti delavci deležni dobička; eden in najbolj zaželen način je v tem, da postajajo delavci solastniki podjetij, v katerih so zaposleni. Razmerje med tem, kaj prejme delavec in med dobičkom, se mora uravnavati v skladu z zahtevami obče blaginje, bodisi blaginje države, bodisi vse človeške družine. Papež našteva več takih zahtev, med njimi: splošno zaposlitev, preprečiti tvorbo privilegiranih krogov (tudi med delavci), pravo razmerje med plačamj in cenami, zahteva, da postanejo proizvedene dobrine dosegljive čim večjemu številu ljudi itd.

Zatem razpravlja papež o zahtevah pravičnosti glede ustroja produkcije. Biti mora takšen, da ne krši dostojanstva človeško osebe, da ne ubija čuta odgovornosti in ne ovira zasebne iniciative. Sicer je krivičen. O tem, kakšen naj bo ta ustroj, papež ne razpravlja; možnih je seveda mnogo oblik. Ponovali le smernico Pija XII., da je treba pospeševati mala in srednja podjetja v poljedelstvu, trgovini, obrti in v industriji; prednosti velikih podjetij pa naj si zagotove s pomočjo združnih zvez. Da pa bodo mogle srednje obrti in zadrage uspevati, je potrebno, da se neprenehno prilagujejo vedno novim zahtevam potrošnikov, da se poslužujejo novih tehničnih izumov in da se strokovno vedno bolj izobrazujejo. Podpira naj jih primerna gospodarska politika. Večja podjetja pa naj postanejo „resnična skupnost oseb“. To pomeni: odnose med delodajalci in delavci naj oblikujejo obzirnost, spoštovanje, razumevanje, dobrohotnost; vsi naj v iskreni in dejavni sločnosti delajo v podjetju, ko da gre za skupno stvar; delajo naj ne le zaradi dobička, marveč da izpolnijo naloženo jim delo in dolžnost. Vse to pa vključuje, da tudi delavci aktivno in odgovorno sodelujejo v podjetju, z besedo, nasvetom itd. „Podjetje, ki upošteva človeško dostojanstvo, mora sicer

brez dvoma varovati avtoriteto in potrebno enotnost v vodstvu, a ne more ponižati svojih stalnih delavcev na stopnjo zgolj molčečih izvrševalcev, ki nimajo nobene možnosti, da bi izrazili svoje želje ali uveljavili svoje skušnje v podjetju, marveč so povsem pasivni tudi, kadar gre za odločitve, ki se tičejo njihovega lastnega dela." Modernizacija podjetij zahteva od delavcev vedno temeljitejšega strokovnega znanja in sposobnosti. Zato pa jim nudi več sredstev in več časa, ki naj ga porabijo za svojo kulturno, moralno in versko izoblikovanje. Na ta način se ustvarja bolj človeško vzdušje; delavci se zavedajo večje odgovornosti in jo privzemajo nase, kar je v korist podjetju in obči blaginji.

Delavci pa naj postanejo bolj odgovorno aktivni tudi izven svojega podjetja, v javnem življenju. Naj bo podjetje še tako veliko in mogočno, je vendar vključeno v celotno gospodarsko-socialno dogajanje v državi; vpliv na to celotno dogajanje in tako tudi na poedino podjetje pa prihaja od javne oblasti in raznih ustanov. Zato je potrebno, da so delavci prisotni tudi v teh, da tam zastopajo svoje pravice, zahteve in želje.

Končno govori papež v tem delu še o lastninski pravici. Tudi tu se je položaj v zadnjih desetletjih v mnogočem spremenil. A kljub temu je še danes veljavno in važno načelo: zasebna lastnina tudi produkcijskih sredstev je naravna pravica, ki temelji v človekovi osebi in je tako prej kot država. Zasebna lastnina je nujni pogoj osebne iniciative in garancija svobode. Mnogi, ki so prej načelno zavračali zasebno lastnino, jo danes priznavajo. Vedno bolj uvidevajo, da ima svoj vir in hranivo v stalni produktivnosti dela. Cerkev seveda ne odobrava s tem tudi že dejanskega stanja in porazdelitve lastnine. Nasprotno, uči, naj bi bilo čim več ljudi, po možnosti vsi, v posesti lastnine, v tej ali oni obliki (hiša, akcije itd.). Treba je ohraniti in spopolnjevati tak socialni red, ki bo to omogočil. Tudi država ima pravico do lastnine produkcijskih sredstev, posebno kadar „je z njimi zvezana takšna moč, kakršna se brez nevarnosti za občo blaginjo zasebnikom ne sme prepustiti. La kadar zahteva obča blaginja, more država omejiti zasebno lastnino, nikakor pa je odpraviti. Vođstvo državnih podjetij je treba zaupati strokovno sposobnim, povsem poštenim osebam, ki imajo zelo razvit čut odgovornosti.“

Na koncu poudarja papež socialno funkcijo lastnine in poziva premožne h krščanski dejavni ljubezni.

III.

Tretji del govori o novih oblikah socialnega vprašanja.

V novejšem času je socialno vprašanje dobilo še novo obliko: ne zadeva le razmerje med delodajalec in delavci, marveč tudi razmerje med različnimi gospodarskimi vejami, med manj in bolj razvitimi deli poedinih držav, med naprednimi in zaostalimi državami.

Najprej obravnava papež zamotane probleme poljedelstva. Naštevava razne vzroke, ki vodijo ljudi iz dežele v mesta. Temeljno vprašanje je v skoro vseh državah to: kako doseči, da bo produktivnost dela (dohodek in zaslužek) v poljedelstvu držala korak z dohodki v industriji, da bo tako življenjska raven kmečkega prebivalstva dosegla stopnjo industrijskega delavca in izginil čut manjvrednosti.

Papež navaja naslednja sredstva za rešitev tega vprašanja:

Pospešiti je treba razvoj javnih naprav na deželi: ceste, promet, pitna voda, stanovanja, zdravstvo, šolstvo, razvedrilo itd. Nuditi je treba vsega, kar je potrebno, da bo kmečka hiša moderno urejena.

Gospodarski razvoj mora biti postopen in harmoničen, tako da se vzporedno z industrijo razvija tudi poljedelstvo in to v tehnični modernizaciji, v boljši izbiri obdelave, v upravi. Celotno prebivalstvo ima korist od takšne modernizacije.

Potrebna je primerna poljedelska politika: obdavčevanje se mora ozirati na položaj poljedelca; stavi naj se na razpolago kapital na primerne obresti; uvede naj se socialno zavarovanje; brani je treba pravične cene kmečkih produktov; primerno je, da se tudi v poljedelskih delih dežele razvija industrija in naprave, ki zahtevajo konserviranje, predelavo in prevoz poljskih pridelkov. Uvede naj se tudi druga industrija, da morejo kmečki ljudje na mestu, kjer žive, tudi v industriji zaslužiti in tako zboljševati svoj ekonomski položaj.

Kakšen naj je ustroj poljedelskih podjetij je odvisno od mnogih okoliščin. Reči je vsekakor treba, da bo družinsko kmečko gospodarstvo živelo le, če bo donajalo toliko, da bo družini zadostovalo za dostojno življenjsko raven. Zato mora biti napredno v strokovni izobrazbi in rabi novih tehničnih izumov; ustanavljajo naj zadruga in poklicne organizacije ter naj se udeležujejo v javnem življenju, tudi v političnem.

Povsem naj se poljedelsko prebivalstvo samo prizadeva za gospodarski razvoj, socialni napredek in kulturni dvig kmečkega stanu. Zavedajo naj se dostojanstva svojega poklica in dela. Organizirani bodo mogli v slogi in sodelovanju dosegati omenjene smotre.

Tu doda papež nekaj nasvetov za rešitev dveh posebnih problemov: najprej, da je treba doseči neko gospodarsko in socialno ravnotežje, izenačenje med bolj razvitimi in manj 73

razvitimi deli ene in iste države. Za to naj skrbi predvsem zasebna pobuda, ki pa naj jo poopira javna oblast. Drugo pa je: odpraviti ali vsaj zmanjšati nesorazmerje med zemljo in prebivalstvom. Na eni strani je mnogo prebivalstva, a malo zemlje za obdelavo, na drugi strani pa preveč ljudi in premalo zemlje. Podobno so države, ki so sicer bogate prirodnih zakladov, a vendar zaradi primitivnega obdelovanja premalo pridelajo za prehrano, medtem ko drugje, kjer so poljedelstvo v vseh ozirih modernizirali, ne vedo kam s pridelki. Človeška vzajemnost in krščansko bratstvo zahtevata sodelovanje in izmenjavo pridelkov, da se doseže neko izeučenje.

Morda najtežji problem današnjega časa je ogromna razlika med **gospodarsko visoko razvitimi in nerazvitimi** ali v prvi začetni stopnji razvoja se nahajajočimi državami. Vse človeštvo je ena družina: treba je pomagati njim, ki tudi danes trpijo pomanjkanje in lakoto, ki ne uživajo niti osnovnih pravic človeške osebe. To zapoveduje zapoved ljubezni.

Prvo je nujna, hitra pomoč zoper bežo in lakoto. Nečloveško in krivično je uničevati poljske pridelke, medtem ko drugje ljudje od lakote umirajo.

A to ne zadostuje. Vzrok takega stanja je zaostalo, primitivno poljedelstvo. Torej je treba storiti, da nerazvite dežele dobe zadostno število lastnih strokovnjakov, z znanstveno in tehnično usposobljenostjo in pa dovolj kapitala, zasebnega in državnega, za gospodarski dvig.

Države, ki so v začetni stopnji razvoja, naj ne delajo napak, ki so jih delale danes že napredne dežele: z gospodarskim razvojem mora iti družno socialni napredek, to je: napredek naj zajame vse ljudi. To pa zahteva, da se razvijajo vzporedno poljedelstvo, industrija in javne naprave.

Gospodarsko močne države, ki sodelujejo pri ekonomskem razvoju zaostalih, naj priznavajo in spoštujejo individualnost in svojске lastnosti teh narodov, predvsem pa naj sočuejujejo nesebično. Gospodarsko-tehnična pomoč ne sme biti priložnost za politični pritisk in za večanje oblasti v svetu. To ne bi bilo drugega kot nova oblika kolonializma, nevarna za svetovni mir. Papež doda še tretje opozorilo: z gospodarsko pomočjo vred naj države ne uvažajo v primitivne dežele danes razširjenega nazora, da so napredek, gospodarski razvoj in materialna blaginja edine in najvišje človeške dobrine, edini smisel življenja. To bi bilo bistveno nemoralno.

Cerkev je tudi v gospodarskem oziru mnogo storila v primitivnih krajih, posebno po misijonih.

Tretji problem, ki ga papež v tem delu 74 okrožnice obravnava, je **nesorazmerje med**

porastjo prebivalstva in gospodarskim razvojem: statistike kažejo, da bo človeštvo v nekaj desetletjih mnogo bolj narastlo kot pa bo napredoval gospodarski razvoj, tako da bo na svetu nastala stiska in lakota, predvsem v nerazvitih deželah, kjer prebivalstvo še hitreje narašča. Nekateri zato zahtevajo, naj se čim bolj omejuje število rojstev.

Čeprav ne gre nevarnosti pretiravati, je vendar treba reševati ta problem. A rešitev ni v tem, da se kršijo moralni zakoni, pač pa v tem, da človek odkrije načine in sredstva, s katerimi se bo polastil neizčrpnih bogastev, ki jih skriva božje stvarstvo in tako kril življenjske potrebe človeštva. Rešitev je v gospodarskem razvoju in socialnem napredku, a v območju нравnih zakonov in s sodelovanjem vsega sveta. Božja previdnost nudi človeštvo dovolj sredstev, a žal se pogosto nova odkritja in iznajdbe ne uporabljajo v gospodarsko pomoč, marveč za strahotna sredstva uničevanja in smrti.

Končno poziva papež ves svet k **tesnemu sodelovanju**. Medsebojna povezanost in odvisnost postajata vedno večji. Ena je navezana na druge. Poedina dosega svoj razvoj, ko in če doprinaša k razvoju drugih. Zato je potrebno medsebojno razumevanje in zapupno sodelovanje.

A žal manjka medsebojnega zaupanja. Ena država se boji druge. Vsaka se oborožuje iz strahu pred drugimi. Posledica je, da se porablja ogromne vsote za nekonstruktivne namene in ves svet je v tesnobi in stiski. To nezaupanje ima svoje korenine v tem, ker ljudje, posebno tisti, ki vodijo usodo narodov, ne priznavajo za vse veljavnega absolutnega moralnega reda. Končno ne ostane drugo sredstvo za obrambo svojih pravic, reci: koristi, nego sila, vir najtežjega zla.

A temelj navnega reda je Bog. Bilo je rečeno, da je v današnjem času znanstvenih in tehničnih triumfov možno graditi civilizacijo brez Boga. A prav ti napredki so navlili na človeštvo težo problemov, ki jih ni mogoče rešiti brez Boga, začetnika in smotra človeka in sveta.

IV.

Četrty del govori o **sožitju v resnici, pravici, ljubezni**. Takšno sožitje je možno le, kadar vidi človek v sočloveku stvar božjo in otroka božjega, to je: kadar je religiozen, oprt na Boga, ki je vir resnice, pravice in ljubezni. A prav danes imajo mnogi religioznost za anahronizem, za oviro napredka ali zgolj za neko čustvo in fantazijo. V mnogih državah preganjajo vero in vernike. Vendar nam skušnja kaže, da red v svetu ni mogoč brez temelja v Bogu.

Cerkev uči, kakšno je pravo in resnično

sožitje v človeštvu. Zato naj bi vsi poznali, notranje sprejeli in zanesli v življenje socialni nauk Cerkve, ki ga je zgradila v teku stoletij. Papež poziva k temu ne le vernike, tudi vse, ki so dobre volje.

Socialni nauk Cerkve je sestavni del krščanskega pojmovanja življenja. Zato naroča vsem semeniščem in katoliškim šolam, naj ga sistematično proučujejo. Vpelje naj se tudi v pouk krščanskega nauka po župnijah in v apostolskih laičnih organizacijah. Širi naj se z vsemi modernimi sredstvi.

Toda znanje ne zadostuje, treba je tudi socialne vzgoje, da bodo ljudje ta socialni nauk tudi živeli. Uvideti morajo dolžnost ravnati v svojem gospodarjenju po krščanskih načelih. Vzgoja jih mora za to tudi moralno usposobiti, kar ni lahko danes, v dobi egoizma in materializma.

Ta vzgoja pa bo uspešna in učinkovita, če bodo kristjani aktivno delovali na gospodarskem in socialnem področju in tu ravnali vzporedno v krščanskem duhu. Zato pripada v tej vzgoji važna naloga tistim organizacijam laičnega apostolata, ki si predvsem prizadevajo za pokristjanjenje človeškega delovanja na svetnih področjih. Nje same uči lastno skušnjava in to morejo posredovati mladi generaciji. Treba je predvsem uveljavljati krščansko pojmovanje življenja, ki vključuje zmernost in odpoved, proti današnjemu hedonizmu, ki vidi smisel življenja v čim večjem ugodju in polni zadostitvi vseh strasti, v škodo duha in telesa.

Tretja stopnja, po izobrazbi in vzgoji, je delovanje, **akcija**. Tu se obrača Janez XXIII. predvsem na laike, ki povečini delujejo v svetnih poklicih. Mislijo naj ne le na to, da bodo svoj poklic opravljali z veliko strokovno usposobljenostjo in vestnostjo, ampak tudi po krščanskih načelih.

Obstoji pa velika nevarnost, da človek, ki je danes tako zavzet za znanstveno-tehnični napredek, (kjer je ustvaril zares grandiozne reči), pozablja sebe, svoje duhovne vrednote. Pij XII. je dejal, da je naša doba spremenila človeka v crjaka fizičnega sveta in obenem v pritlikavca v nadnaravnem svetu.

Zato je treba imeti pred očmi pravo **lestvico vrednot** in se je v vsem držati. Gotovo je treba ceniti znanstveno-tehnični napredek in z njim združeno blaginjo, a se obenem zavedati, da ima vse to le značaj sredstva za nek višji zmoter, ki je duhovna izpopolnitev človeka v naravnem in nadnaravnem redu. Zato mora papež proti današnjemu omalovaževanju nedeljskega počitka poudariti, da ga zahtevajo Bog, človekovo osebno dostojanstvo in telesno zdravje.

Iz omenjenih nevarnosti, ki jih vsebuje delovanje na materialnih področjih, bi bilo povsem napačno sklepati, naj laiki skrajšajo svoje delovanje v svetu. Nasprotno: še z

večjo vneto naj se ga lotijo. Ni nobenega nasprotja med popolnostjo lastnega bitja ter osebno in aktivno prisotnostjo v svetu. Še več: človek naj se osebno izpopolnjuje s svojim vsakdanjim delom, ki je za večino ljudi po vsebini in smotru časno, zemsko. Cerkev se danes nahaja pred veliko nalogo: vnesti v moderno civilizacijo krščanskega duha. To pa more doseči predvsem po laikih.

Papež konča z mislijo, da smo živi udje mističnega telesa Kristusovega. Ta resnica, ki naj bi se je vedno bolj zavedali, ga napolnjuje z optimizmom. Cerkev ima danes, v dobi temeljnih zmot in globokih zablod, velike možnosti. Vsi naj se združijo, da na podlagi načel in smernic te okrožnice gradijo kraljestvo božje na zemlji.

Zaključuje z željo, naj bi se vsi narodi združili v urejenem sožitju in postali deležni blaginje, veselja, miru. Njegov blagoslov velja vsem, posebno tistim, ki bodo velikodušno sprejeli te njegove besede in po njih ravnali.

Okrožnico so vsi pričakovali z zanimanjem in povsod je našla velik odmev. Ves tisk, tudi komunističen, jo je omenjal in komentiral. Govorili so o njej v parlamentih in senatih. Pišejo se že obširne razlage, ki bodo šele odkrile bogato vsebino te okrožnice, a katero se je Janez XXIII. uvrstil v vrsto velikih socialnih papežev Leona XIII., Pija XI. in Pija XII.

Naslov „Mati in učiteljica“ je značilen za okrožnico: vsa, posebno druga polovica, nosi materinsko-peдагоški značaj. Poučuje in poziva, opominja, vpliva.

Je izrazito aktualna okrožnica, ki se loti važnih sodobnih problemov in jih obravnava v moderni terminologiji. Značilno je njeno pozitivno stališče do moderne znanosti in tehnike; treba je povsod uporabljati najnovjše izume.

Obravnavanje je bolj pozitivno, to je: bolj gre papežu za poudarjanje pravih načel in smernic, kot za obscjanje in zavračanje sočasnih zmot.

Njena težnja je praktična, naperjena na praktično delo.

Iz vse okrožnice diha krščanski humanizem in personalizem: poudarjanje človeške osebnosti; a na drugi strani potrjuje človekovo socialno plat, njegov komunitaren značaj.

V celi okrožnici je raztresen bogat nauk o človeku in družbi, o smotru in smislu gospodarstva, o nalogah sodobne socialne politike in še o mnogočem. Nad vsem pa je okrožnica močan in glasan poziv, naj vsi in vsak, v zavesti svoje osebne odgovornosti, na vseh področjih uveljavlja pravičnost in ljubezen. Brez tega ne bo človeštvo doseglo tega, za kar se bori: srečo, časno in večno. 75

BODOČI VESOLJNI ZBOR — NOV KORAK NA POTI DO ZEDINJENJA

DR. PAVEL KRAJNIK

„Zbrala se je gruča nevednih ruskih ljudi in začela prisluškovati, kako razlagajo Evangelij. Tudi sami so ga začeli prebrati in tolmačiti. In tedaj se je zgodilo nekaj, kar se navadno vedno zgodi v takih primerih: Neso posodo z dragoceno tekočino. Vsi se ji klanjajo, jo poljubujejo in poklekujejo pred njo. Mahoma pa se dvigne nekaj ljudi in začno kričati: 'Slepci, zakaj poljubljate posodo! Dragocena je le njena vsebina, oživiljajoča tekočina! Vi pa nanjo pozabljate! Staklo poljubljate, malikovalci! Vrzite proč posodo, razbijte jo, častite vseoživiljajočo tekočino, ne pa stakla!' In glej, res razbijejo posodo in dragocena tekočina se razlije po tleh... Da bi rešili vsaj to, kar je v razbitih črepinjah še ostalo, znova kriče: 'Trebam nam je nova posoda! Brž jo napravite!' Pri priči se začno prerekati, kako in iz česa naj jo napravijo. Prepir se začneja prav od kraja in že pri prvih besedah zaidejo v črko in tej črki so pripravljene klanjati se še globlje kot prej. Spor posurovi in ljudje se razdele v posamezne skupine. Vsaka od njih si prisvoji nekoliko kapljic dragocene tekočine, jih odnese v svojih posebnih, nenakih, od vseh vetrov nabranih škodelicah in jih shrani zase. Z ostalimi skupinami pa odslej ne občuje več.“

V tej ganljivi podobi je naslikal F. M. Dostojevskij v svojem Dnevniku tragedijo cerkvenega razkola. Pred očmi je imel reformatorje 16. stoletja oziroma sektante, ki so pred 80. leti ogražali strnjenost ruske pravoslavne Cerkve.

Voditelji protestantizma sprva niso imeli namena razbiti katoliško Cerkev in namesto nje ustanoviti novo. Niso še bili izkoreninjeni iz cerkvenega izročila in so še živeli iz stare dogmatične vere v eno, sveto Cerkev. Toda do preloma s preteklostjo je prišlo, preden so se dodobra zavedli. Uvedle so se nezaslišane novotarije. Vse se je spremenilo: sv. pismo in njegova avtentična razlaga, sv. zakramenti, hierarhija, češčenje svetnikov in versko življenje sploh. Ni se zgubila le zgodovinska kontinuiteta s krščanskim izročilom od 100 do 1500, temveč sama živa resničnost Cerkve, ki se je razdelila na mnogo cerkvenih skupin in sekt. Kar se torej protestantizma tiče, je podoba Dostojevskega resnična v vsej svoji tragičnosti.

Glede nas katoličanov in tudi pravoslav-
nih je podoba o razbiti posodi, predstavlja-
joča celotno Cerkev, manj tragična. Mi skupaj
z našimi pravoslavnimi brati verujemo v
eno, sveto, vesoljno (soborno) in apostolsko
Cerkev. Obe Cerkvi izpovedujeta vero v eno
sveto Cerkev. Toda vsaka od njiju istoveti
z eno samo pravo Kristusovo Cerkvijo le
sebe, nasprotno cerkev pa že iz srede 11.
stoletja smatra za razkolno ali celo krivo-
versko. V tem je naša tragika.

Mar ni žalostno, da se mi vsi: katoličani
in pravoslavni, ki se združujemo z enim in
istim evharističnim Kristusom, ne moremo
združiti tudi med seboj v prístni bratski lju-
bezni? Spričo današnjega razklanega sveta,
vpričo preganjanja kristjanov, kakršnega
zgodovina še ne pomni, je razkol med kri-
stjani velik kolektiven greh in za pogane
veliko pohujšanje.

Ob tej žalostni stvarnosti se vprašujemo:
Kaj naj storimo za zedinjenje 800 milijonov
krščanskih vernikov v eni Cerkvi? Kako naj
se zblizamo med seboj, kako naj postanemo
eno? Kje je rešilna pot?

Mnogo je potov, načinov in sredstev, ki
vodijo k istemu cilju. Zato so odgovori na
stavljeno vprašanje lahko različni. Naš odgo-
vor se glasi: eno izmed najodličnejših in
najučinkovitejših sredstev za dosego krščan-
ske edinstvi je gotovo sredstvo, ki ga je iz-
bral sv. oče Janez XXIII. 25. januarja 1959
— vesoljni cerkveni zbor. Narekujejo ga nam
predvsem sledeči trije razlogi.

Prvi razlog vidimo že v sami naravi ali
smislu vesoljnega koncila. Na kratko rečeno
je smisel cerkvenega koncila v tem, da na
njem škofje vsega katoliškega sveta skupaj
z papežem vsestransko proučujejo razodete
resnice, jih opredeljujejo, izpovedujejo in
razglašajo z najvišjo oblastjo kot nepreklicne
in obvezne za vse člene Cerkve. Pri tem temeljitem razglabljanju, pri tem gledanju
resnice v navzočnosti sv. Duha ne gre v prvi
vrsti za soglasje in mir, temveč samo za res-
nico, četudi bi se komu izmed navzočih ško-
fov zdela neprimerna ali celo nesprejemljiva.
Zakaj prav ta brezkompromisna zvestoba
dogmatični resnici, njena avtentična in ob-
jektivna osvetlitev in njena nepreklicna, kon-
čnoveljavna razglasitev rešuje človeka in

gradi Cerkev. Z drugimi besedami, neposredno ali vsaj posredno gradi edinstvo.

Drugi razlog je tesno povezan s prvim. Izvira iz same narave razkola ali boljše, iz razmišljanja o glavnem vzroku razkola med pravoslavno in katoliško Cerkvijo.

Zastopniki sodobnega pravoslavja, tako konservativne kot modernistične smeri, enodušno trdijo, da je katoliški nauk o papeževem prvenstvu glavni vzrok razkola.

Naj navedem mnenje protojereja V. Vinogradova, bivšega profesorja na Duhovni Akademiji v Moskvi. V svojem govoru na protestantski univerzi v Hamburgu ob 900-letnici razkola 14. junija 1954 se je profesor Vinogradov takole izrazil: Razkol ima svoj vzrok v starodavnem, že od prvih stoletij obstoječem protislovju med vzhodno in zapadno Cerkvijo o pojmovanju gospodstva rimskega papeškega sedeža nad vso Cerkvijo. Fotij in Kerularij sta to gospodstvo odločno zaničevala zato, ker nasprotuje božjepravni čisto soborni ali konciliarni ustavi Cerkve. Ta ne dopušča nobene višje oblasti nad celotno Cerkvijo kot vesoljni cerkveni zbor in predpostavlja načelno enakopravnost vseh škofjskih sedežev in vseh delov Cerkve, predvsem njene vzhodne in zahodne polovice. Medsebojno izobčenje v 11. stoletju priča, da s.a. prišli obe polovici do popolnoma jasne zavesti popolne nespravljivosti svojih tradicionalnih življenjskih principov. Organska vez življenja in občevanja se je pretrgala. Razkol je postal dokončen in bo tak tudi ostal, dokler bo vsaka stran vztrajala pri svojem lastnem življenjskem principu, smatrajoč ga za pristno, nespremenljivo apostolsko izročilo... Vzemimo priznanje enakopravnosti obredov, načelna dopustitev rabe nicejsko-carigradske veroizpovedi brez pridjevka 'Filioque' (in od Sina), papeževa izjava o ljubezni do vzhodnih kristjanov, vzajemna prijaznost pravoslavni in katoliških duhovnikov, karitativna dejavnost v prid vzhodnim itd., morejo zagotoviti mirno sobivanje obeh cerkva v svetu, ne morejo pa ostvariti skupnosti življenja in občevanja v eni sveti apostolski Cerkvi.

Ob tolmačenju preteklosti nam profesor Vinogradov dobro razkriva današnje naziranje pravoslavni in cerkveni ustavi in razkolu. O tem, da nas različen pogled na Cerkev najbolj loči, ne more biti nobenega dvoma. V preteklosti pa se zdi, da temu ni bilo tako.

Mnogi sodobni katoliški in pravoslavni zgodovinarji iščejo zadnje razloge razkola v dolgotrajnem stoletja trajajočem političnem in kulturnem nasprotju med bizantinskim vzhodom in latinskim zapadom. Protestantski zgodovinar Müller iz Kiela n. pr. zatrjuje, da je bizantinski razkol iz l. 1054 klasični primer cerkvenega razkola iz **necerkvenih raz-**

logov. Resda sta Fotij in Kerularij zavračala kratratno konkretno obliko primata in celo primat sam, ko sta se borila proti latinizaciji v Bolgariji in južni Italiji in se nista hotela odreči svojim pravicam. Toda tega negativnega odnosa do primata nista utemeljevala s čisto sobornim pojmovanjem cerkvene ustave, kot trdi Vinogradov, temveč sta očitala rimski Cerkvi domnevno heretični nauk o izhajanju sv. Duha in obredne običaje, katerim sta tudi pripisovala heretični smisel.

Kako pa naj bi Fotij branil idejo o čisti sobornosti — kot „absolutno, očitveno, nesporno apostolsko izročilo“, — ko je pa niti na vzhodu Fotijevi nasprotniki s patriarhom Ignacijem na čelu niso smatrali za tako? Ali mar ne dokazuje med drugim tudi pojav dveh velikih sodobnikov Fotija, — pojav naših svetih bratov Cirila in Metoda, ki sta nam zahodnim Slovanom iz Carigrada prinesla krščansko vero, a sta šla v Rim iskat potrdila zanj, — silo in resničnost prav nasprotno ideje o vesoljni avtoriteti papeža?

Razmišljanje o tem nas logično vodi k zaključku: religiozni razlogi razkola v preteklosti in sedanjosti so taki, da jih bo mogoče z božjo pomočjo premagati le z velikim trudom in z vztrajnim aktivnim sodelovanjem evropskega vzhoda in zahoda, to se pravi, z vesoljnimi cerkvenimi zborom. Razkol se je zgradil in se ohranja na domnevno dogmatični podlagi. Spodkopati to podlago, pa naj bo to nauk o cerkveni ustavi ali o izhajanju sv. Duha ali kateri koli drugi, ni mogoče s krčevitim zapiranjem vase, temveč s stalno obogatitvijo novih iskanj, novih izsledkov zgodovine in teologije, filozofije in sociologije, s živim odkritim razpravljanjem, pretresanjem in reševanjem. Kot je bilo od 4. do 8. stoletja potrebno na obeh cerkvenih zbora ugotavljati in precizirati resnico o fizičnem Kristusu, tako je po razkolu potrebno, da si s podobnimi zborovanji osvojimo resnico o mističnem Kristusu, skrivnost o Cerkvi, Jasna in objektivna osvetlitev bistva Cerkve bo premagala vse zmote in spravila s poti vse ovire in predsodke, tudi tiste, ki se zde neodstranljivi. To ni nekaj novega. Delo osvetlitve in postopnega razkrivanja razsedelih resnic je Cerkev vedno opravljala in ga še opravlja. Že bežen pogled v zgodovino nas prepriča o tem.

Zadnji razlog, ki nam ojačuje vero, da nas prav vesoljni cerkveni zbori vodijo vedno bliže k zedinjenju, se torej opira na njihovo **zgodovino.**

Cerkev se je že zelo zgodaj naučila reševati najtežje probleme z vesoljnimi cerkvenimi zbora. Na prvih zbora je Cerkev premagala trinitarne in kristološke zmote. Nauka o Cerkvi ni razlagala, vendar se je resnica o rimskem prvenstvu na teh zbora

tako očitovala, da veliki ruski zgođovinar V. Bolotov vidi že v aktih kalcedonskega cerkvenega zbora vse prvine bodoče vatikanske definicije.

Tudi vzhodni razkol je Cerkev skušala ozdraviti s cerkvenimi zbori. Zaradi težkih zgodovinskih okoliščin ter pregloboke medsebojne odtujenosti in sovraštva, povzročenega z izobčenjem in križarskimi pohodi, koncil dolgo ni bil mogoč. Bizantinci so se sestali z latinci šele v 13. in 15. stoletju v Lyonu (1274) in Firencah (1439). Na obeh koncilih je do zedinjenja prišlo, a se ni moglo ohraniti. Z ene strani je bilo preveč politično pogojeno, vzhod je potreboval zapadnih zaveznikov proti Turkom; z druge strani pa za zedinjenje duhovščina in ljudstvo nista bila pripravljena. Vendar je kljub neuspehu treba poudariti pomen lugdunskega in florentinskega cerkvenega zbora.

Že samo sklicanje teh dveh zborov zedinjenja je nam v opomin. Spominja nas, da se že s samim odzivom vzpostavi stik z živim organizmom Cerkve in papežem ter tista edinost, ki je potrebna za aktivno udeležbo na koncilu.

Še važnejše je samo dejstvo, da se je na obeh zborih zedinjenje uresničilo in to ne brez preudarka in truda, temveč po temeljitem razpravljanju o vseh najvažnejših dogmatičnih razlikah.

Na florentinskem koncilu so se najprej zedinili v nauku o izhajanju Sv. Duha. Niso pretolmačili vzhodnega in rimskega nauka tako, da bi postal sprejemljiv za obe strani. Ali tako, kot je n. pr. v novejšem času predlagal V. Bolotov: priznati za dogmo le to, kar je dobesedno navedeno v sv. pismu. Ostalo — tako Fotijevo formulo „samo od Očeta“, kot rimski pridevek „Filioque“ — pa smatrati za neobvezno bogoslovno domnevo. Takšne kompromisne rešitve so v Cerkvi nemogoče. Vzhodni škofje so se sporazumeli z latinskimi zato, ker so videli, da so grški očetje, zlasti sv. Maksim spoznavalec (580 do 620), učili, da med zapadno formulo „iz Očeta in Sina“ in vzhodno „iz Očeta po Sinu“ ni razlike.

Na istem zboru so vzhodni in zahodni očetje slovesno izpovedali in podpisali skupno odločitev: „Slovesno razglašujemo, da imata sveti apostolski sedež in rimski škof prvenstvo nad vso Cerkvijo. Rimski škof je naslednik blaženega Petra, prvaka apostolov, in resnični namestnik Kristusov, glava vse Cerkve, oče in učitelj vseh kristjanov; ugotavljamo, da mu je Jezus Kristus naš Gospod izročil v blaženem Petru polno oblast vesti, vladati in voditi vso Cerkev, kot pričujejo o tem vesoljni cerkveni zbori in sveti kanoni.“

Če bi ta nauk ne bil resnično pravoslaven, bi ga pravoslavni nikoli ne podpisali. Če ga sv. pismo in spisi svetih očetov ne bi

vsebovali, če bi ne bil v dejanjih vesoljnih cerkvenih zborov in v svetih kanonih jasno izražen, bi se zedinjenje nikoli ne moglo obnoviti tudi za tako kratek čas ne, kot se je dejansko na lugdunskem in florentinskem zboru. Zato, ker florentinski zbor ni bil „razbojniški“, kot bi rad marsikateri sodoben pravoslavni Grk ali Rus, temveč pristen, brez vsakega dvoma vesoljen in je nezmotno razglasil ne novo, temveč starodavno vero očetov, so bizantinci še dolgo potem, pol stoletja, govorili o njem, kot o velikem in veselem dogodku.

„Vedite,“ tako je pisal l. 1497 carigrabski patriarh Nifont rusko-litovskemu metropolitu Jožefu, „da je bil zbor sklican in slovesno potrjen ob občem veselju in v navzočnosti našega cesarja Jožefa Paleologa in našega prednika svetega carigrabskega patriarha Jožefa in v navzočnosti namestnikov naših bratov patriarhov in drugih nadškofov in knezov, predstavljajočih vzhodno Cerkev, pa tudi v navzočnosti rimskega škofa s svojimi. Toda nekateri iz našega ljudstva, ki so ostali doma, niso hoteli voljno sprejeti unije in se je držati, verjetno iz sovraštva do latincev. Od takrat vlada pri nas nered in zmeda. Izročene nam ovce, nad katerimi imamo najvišjo oblast, mislijo poveljevati nad nami. In mi nimamo moči, da bi jih ukrotili... Skrbno hranite vero očetov in vse cerkvene običaje, zakaj naši predniki so se zedinili z latinci le pod pogojem, da se nam bodo ohranile naše pravice...“ (Kartašev, Očerki po istoriji Ruskoj Cerkvi, str. 557, Pariz, 1959).

V resnici florentinski zbor dostavlja ob koncu razglašanja zedinjenja: „Vrh tega vesoljni zbor obnavlja kanonični red ostalih častitljivih patriarhov, tako da gre — za rimskim papežem — drugo mesto carigrabskemu patriarhu, tretje aleksandrijskemu, četrto antiohijskemu in peto jeruzalemskemu; pri tem seveda se hranijo vsi njihovi privilegiji in pravice“ (Joseph Gill S. J. The Council of Florence. Cambridge, 1959, p. 415).

Tudi zadnji vesoljni — I. Vatikanski zbor (1870), zagotavlja, da papeževa vrhovna oblast ne odvzema škofom redne in neposredne oblasti, marveč jo potrjuje in ojačuje; v moči Sv. Duha zavzemajo mesto apostolov in kot resnični pastirji pasejo in vodijo zaupano jim čredo.

Nauk o prvenstvu in nezmotljivosti papeža, ki je bil natančno določen na florentinskem in vatikanskem zboru, je v skladu s pričevanjem prvih sedmih cerkvenih zborov. Ne nasprotuje pristni pravoslavni tradiciji, temveč le neki tradiciji, ki se je izoblikovala v pravoslavju v stoletjih po razkolu. Ne pomeni odklona od pravoverja in od vsega, kar sestavlja duhovno bogastvo apostolskega in svetoočetavskega vzhoda,

temveč oživitve tega bogastva v živem organizmu vesoljne Cerkve.

Razmišljanje o resnici in zmoti, o smislu in slavni preteklosti vesoljnih cerkvenih zborov nam širi pogled in misel. Sili nas k misli, da so cerkveni vesoljni zbori važni mejniki v življenju Cerkve. Ob njih Cerkev sama premeri svojo življenjsko pot. Očiščena in utrjena znova pospeši korake k svojemu neskončnemu cilju, k edinosti, ki je v nebesih in jo je treba uresničevati tudi na zemlji, do polnega edinstva, do novega neba in nove zemlje preobražene na zadnjem vesoljnem zboru ob strašnem drugem Kristusovem prihodu.

Do resnice, da je apostol Peter — Skala prejel od Gospoda vse to, kar so prejeli drugi apostoli in še nekaj več, to namteč, da je bil položen za temeljni kamen celotnemu živemu organizmu — Cerkvi in da mora opravljati to funkcijo kamna v svojih naslednikih do konca sveta, — do te resnice, pravim, se ni lahko dokopati. Trudoma si jo je treba priboriti! Vendar, kadar in kogar privleče k njej sam nebeški Oče, ta se ji že ne more več upirati. Pripravljen jo je sprejeti in si ji žrtvovati. Ne dela namreč človeka majhnega, ne zaslužnjuje ga, pač pa osvobaja. Kristus je Zveličar. Peter je skala, pritrjuje, ne krvi in mesu, a Očetu. Lahkó, lahkó veruje.

V resnici ni nobene nepremagljive ovire zedinjenja in med vzhodom ter zahodom, dokler ni prišlo do razdora, ni bilo nobenih dogmatičnih razlik. Toda to dejstvo in teoretična možnost zedinjenja še ne pomenita konkretne sile. Zato verjetno bodoči koncil še ne bo koncil zedinjenja; po človeško, preveč človeško govorno: gotovo ne bo. Še nismo pripravljeni. Ne mi, ne naši bratje. Šele ted prebijamo, bolje, šele začinjamo ga

prebijati. Prve pomenke in dialoge začinjamo. Toda eno je gotovo: naprej gremo in sila bodočega koncila nas priganja.

Polni upanja smemo gledati v naš dan, v naš čas, ki je čas Cerkve in velikega katastrofalnega prevala obenem. Nič resnično velikega, resnično zgodovinskega se še ni zgodilo naenkrat. Mišljenja in življenja, ki je stoletja oblikovalo, ne moremo čez noč postaviti na glavo. Toda pozorni moramo biti in moliti: najprej za svojo lastno spreobrnitev, za večjo toleranco, ki ne bo slabost, ampak moč; potem pa tudi za tiste, ki v Cerkvi uče, pasejo, posvečujejo in odločajo. Da bi izbrali ne le to, kar je v danem trenutku dobro, temveč to, kar je najboljše! In ubogati moramo papeža Janeza:

„Gre na Vzhodu najprej za zблиžanje, potem za popolno zedinjenje tolikih bratov... Treba je vse dobro pripraviti, z veliko ljubeznijo in s polnim poznanjem teh narodov. Upoštevati moramo dejstvo, da imajo ti narodi starodavno tradicijo, razumeti jih moramo in jih pritegniti z vidnimi dokazi bratstva, milobe in miru. Nedvomno bo Gospod sam posegel vmes a svojo milostjo in naklonil nam bo veliko tolažbe, četudi bodo morda šele drugi v bodočnosti uživali sadove tega dela“ (V razgovoru z gojenci ruskega zavoda, 30. aprila 1960).

Stoletja trajajočo bolezen je treba ozdraviti z majhnimi dozami, če naj bodo spremembe kolikor se da globoke. Toda neprenehno, dolgo, dolgo časa. Še dolgo bo medsebojno razpoloženje ostalo tako kot je bilo, dokler ne bomo, nemara zelo zelo pozno, spoznali, da je v nas vzvišena ideja edinstva postala živa sila in da so majhne doze tiste, ki nam in našim pravoslavnim in evangelijskim bratom približujejo kraljestvo božje.

DESET LET DELA KRŠČANSKE DEMOKRACIJE V ZAMEJSTVU

DR. LUDOVIK PUS

Izza časa, ko je bila leta 1950. ustanovljena Srednje-evropska krščansko-demokratska zveza (CDUCE), pri kateri od vsega začetka sodelujemo tudi Slovenci preko svoje politične predstavnice v begunstvu — Slovenske ljudske stranke —, se je v mednarodno političnem življenju na svetu razvoj dogodkov odvijal precej drugače, kakor je marsikateri med nami pričakoval, ko smo l. 1945 zapuščali domovino. Tačas smo mislili in pričakovali, da bo zmagoslavni svobodni svet na zapadu čutil dolžnost in obveznost vztrajati na izpolnitvi pogodb od strani komunističnih režimov, ki so bili postavljeni na oblast pod silo orožja rdeče armade. Komunisti se za izvršitev slovesnih pogodb niso brigali, ker so predvidevali — na žalost upravičeno —, da jih nihče k temu ne bo prisilil. Tako so se koalicijski režimi s komunisti drug za drugim podirali, najprej v Jugoslaviji (Šubašić-Tito), nato na Poljskem in drugod, in nazadnje na Češkem. Šele po češkem državnem udaru se je svobodni svet zavedel, da gre zares in da je hipoma prebudil iz svoje brezbriznosti. Spoznal je šele tačas, da je v smrtni nevarnosti svoboda celokupne Evrope in vsega sveta, če se ne podvzame uspešnih ukrepov, da se komunistično prodiranje zaustavi. Toda samo ustavi, ne pa da bi komunizem prisilil, da bi se umaknil nazaj v svoje meje izpred druge svetovne vojne in narodem v srednji in vzhodni Evropi omogočil, da izpovedo svojo politično voljo v svobodnih volitvah.

V takih razmerah se je rodila CDUCE. Voditelji šestih kršč. dem. strank v begunstvu, med njimi dr. M. Krek, predsednik Slovenske ljudske stranke, so pogumno pogledali v obraz dejstvu, da je železna zaveza padla in da se zascenja dolgotrajni boj za svobodo in pravice zaslužjenih narodov. V tistem času je bil gospodar komunističnega sveta Jožef Stalin — neomejen gospodar, ob čigar strani sta se porajala takrat še nemočna komunistična Kitajska in Tito, ki se je na žive in mrtve trudil prepričati mogotca v Kremlju, da je popolnoma njegov, čeprav je izgnal njegove politične in vojaške emisarje iz Jugoslavije. Tačas je še vse dišalo po prelitih krvi, ki se jo po vojski prelivali komunisti vsepovsod, najbolj strahotno v naši domovini; koncentracijska taborišča so bila polna in prisilno delo pod komunističnimi re-

žimi je bilo nekaj rednega in vsakdanjega. Bilj so časi, ko so komunisti žvega zažgali škofa Vovka na novomeški postaji in so po taboriščih in ječah umirali najboljše ljudje. Nič čudnega torej, če se je novo ustanovljena mednarodna organizacija krščanskih demokratov v begunstvu lotila dela tam, kjer je bila trenutno pomoč najbolj nujna. V skrbno izdelanih spomenicah je začela že l. 1951 klicati na pomoč politične voditelje svobodnega sveta, zlasti tiste v Združenih narodih, naj vendar nekaj učinkovitega ukrenejo, da se zaustavi morija, umiranje po ječah in taboriščih in ukine prisilno delo. Predočila je položaj v vsaki posamezni državi za železno zaveso s statističnimi podatki in dokumentarizno podprtimi dokazi. V posebni spomenici je obdelala prisilno delo in deportacije na tako delo. Zopet v drugi je s podrobno obdelanim materialom predočila vmešavanje Sovjetske zveze v notranje zadeve satelitskih držav. Te spomenice je na široko komentiralo ameriško in evropsko časopisje in oddajali so jih po radiu v 12 jezikih za železno zaveso in drugod. Pri Združenih narodih so jih prevedli v svetovne jezike in predložili razpravo socialnemu in gospodarskemu svetu pri ZN.

Bo morda kdo dejal: To je bilo papirnato delo brez praktičnih posledic. Pa ni tako. Komunisti, kj tudi sedijo v ZN, so zelo občutljivi za te vrste obtožb in ne more bitj dvoma, da so zaradi teh spomenic začeli omiljevati svoje kruto zatiranje svojih nasprotnikov v domovini.

Takoj od začetka se je CDUCE začela ozirati po zaveznikih. Izposlovala je, da so bile stranke-članice unije sprejete v evropsko kršč. dem. zvezo, ki se imenuje Nouvelles Equipes Internationales s sedežem v Parizu. To je bil velik korak naprej. Tudi SLS, kot že znano, je članica te internacionale, kjer zastopa poseben delegat, g. Nace Čretnik. Na drugi strani je CDUCE obrnila svoj pogled na probujajoče se gibanje kršč. demokracije v Južni Ameriki in začela sistematično navezovati stike z že obstoječimi strankami in pomagala pri rojstvu takih strank v državah, kjer so bili dani pogoji za organiziranje in delo. Vse te akcije so imele in imajo tudi danes svoj končni namen v zbiranju zaveznikov za dosego končnega cilja: načrtno rušiti in končno zrušiti komunistično nasilje doma.

in pomagati zatiranim narodom do svobode in samo-odločbe. Veliko je težav pri delovanju te vrste, ker so kršč. demokratske stranke v posameznih deželah, pa naj bo Evropa ali Amerika, zaposlene z domačimi problemi in nimajo preveč smisla za težave narodov, ki trpijo pod komunizmom. Toda vztrajno in nepopustljivo opominjanje in predočevanje položaja pod komunistično diktaturo, pred katero niti njihove lastne dežele niso varne, če se komunistična poplava sveta ne zajezi, rodi pozitivne uspehe, ki se največkrat ne vidijo takoj, pa vendar pridejo do izraza zlasti na mednarodnih zborovanjih in kongresih, kjer se o zatiranih narodih govori in komunistično nasilje obsoja.

KRŠČANSKA DEMOKRACIJA POSTAJA SVETOVNA POLITIČNA SILA

Do pred nekaj leti evropski krščanski demokrati, ki imajo v mnogih deželah vodilno vlogo in nosijo vladno odgovornost, niso veliko vedeli, da se podobno gibanje kot je njihovo v Evropi razvija in krepko živi v latinski Ameriki. Na drugi strani so ameriški kršč. demokrati sicer vedeli, da je Evropa zibelka tega političnega gibanja, pa ga niso kaj prida poznali, še manj njegove vodilne predstavnike in so se kar naprej pritoževali, da Evropa nima nobenega zanimanja zanje in je zagledana le v svoje lastne zadeve. Tu je CDUCE videla ogromno nalogo, ki jo mora nekdo rešiti, če naj se krščanski demokraciji pripomore do svetovne politične pomembnosti in moči. Kdo naj to nalogo prevzame, če ne ona sama? Njeni voditelji so izraziti Evropejci, ki so nekoč vodili to gibanje v svojih domovinah in imajo zato še vedno zaupanje množic doma, ki ga nobeno nasilje ne more spraviti iz sveta. So torej predstavniki dela evropske kršč. demokracije, ki ima globoke korenine doma in je organizacijsko tudi sedaj v begunstvu povezana z zapadno evropskim gibanjem. Kot begunci so se pa znašli v zapadnem kontinentu, kjer so si ustanovili svojo begunsko internacionalo in nadaljujejo boj za svoja načela in za svobodo svojih narodov. Od vsega začetka so začeli, kot že rečeno, navezovati stike s kršč. dem. gibanjem v latinski Ameriki in ga vztrajno in trdno držali in razvijali celih deset let, hodili v raznih političnih misijah po južni Ameriki, študirali razmere, proučevali pogoje za razvoj gibanja, svetovali in pomagali, kjer in kdor so mogli. Vse to sistematično delo ni moglo biti povsem zaman. CDUCE si je leto za letom večala ugled med Latino-amerikanci, rastle je zaupanje in z njim vpliv. Tako se je počasi, pa dosledno in vztrajno gradil most med krščanskimi demokrati v Evropi in oni-

mi v Ameriki, in nosilni steber tega mosta je bila CDUCE in je ostala tako do današnjega dne.

Kdor gleda to zgodovinsko pomembno prizadevanje s svetovno-politične perspektive, se ne more ubraniti vtisa, da CDUCE opravlja misijo, ki ji v zgodovini krščansko demokratskega gibanja ni primere. Celo ustanovitelji te begunske politične organizacije si l. 1950, ko so se odločili poklicati v življenje svojo zamisel, niso mogli predstavljati, da bo njihov otrok mogel v tako kratkem času pokazati toliko življenjske moči in igrati v svobodnem svetu tako izredno politično vlogo. Niti si kaj takega niso mogli misliti tisti prijatelji med Amerikanci, ki so tej organizaciji pomagali na noge in jo vsa ta leta gmetno podpirali. Sedaj tudi oni vse to priznajo in so se odločili uvrstiti CDUCE med tiste zelo redke begunske skupine, ki so se uspešno uvrstile med politične činitelje v svobodnem svetu.

Pisali smo že o prvih dveh svetovnih konferencah krščanskih demokracij, od katerih je bila prva l. 1956 v Parizu, druga pa l. 1958 v Bruslju. Objektivni zgodovinar bo moral zabeležiti, da bi nobene ne bilo, če bi ne bilo v ozadju gonilne sile, ki jih je zamislila in jih dejansko omogočila. Ta gonilna sila je CDUCE, ki je uspela prepričati ne samo krščansko-demokratske voditelje v zapadni Evropi in južni Ameriki, marveč tudi svoje prijatelje v Združenih državah, da je povezava in sodelovanje — organizirano sodelovanje — kršč. dem. gibanj na svetovni osnovi neutajljiva zahteva sedanjega časa in svetovno-političnih razmer. Ni močnejšega ideološko podžidanega branika zoper širjenje komunizma kot je krščanska demokracija, ki po svojem svetovnem nazoru izključuje goli materialistični pogled na življenje in se odločno bori za priznanje človeških pravic in dostojanstva človeške osebe. Širjenje in utrjevanje take ideološko podprte politične sile je logična nujnost v sedanjem smrtonosnem boju med svobodno človeško družbo in komunizmom.

Po Stalinovi smrti l. 1953 so lahkoverni državniki svobodnega sveta nekaj let pričakovali, da bo komunizem začel voedeneti in da se bo komunistični tabor polagome drobil in razkrajal. Tito je bil takrat junak dneva. Zapad ga je zasul z denarjem in objel z neumno ljubeznivostjo, češ, tu je mož, ki bo odločilno pomagal rušiti moč Kremlja. Nespametniki niso tačas poznali, in mnogi še danes ne poznajo, značaja komunizma in trdega jedra slehernega pravega komunista. Ko je Tito sklenil z Grčijo in Turčijo znani balkanski pakt, je lahkoverni zapad mislil, da je na konju. Zelo resni svetovni listi so tedaj pisali, da se je zaprla vrzel v NATO in da je Jugoslavija postala važen člen v zapadni 81

obrambi zoper komunizem in bo potegnila za sabo tudi druge satelitske komunistične režime.

Bili so to časi, ko so se začela majati tla pod nogami CDUCE. In prav v tem obdobju je spoznala še bolj jasno kot poprej, kje je njena moč: v čim tesnejši povezavi s kršč. dem. silami v svobodnem svetu. In v tisti dobi je bilo sklenjeno, da se delo CDUCE razdeli med Evropo in Ameriko z namenom, da bi njeni predstavniki v pariškem uradu mogli biti v stalnih in tesnejših stikih s sestrskim gibanjem v zapadni Evropi.

NOV KONTINENT KLIČE NA DELO

Voditelji CDUCE so z budnim očesom motrili vrenje v Afriki, ki je nedvoumno kazalo, da se je ta črni kontinent začel zavedati samega sebe in zahteva neodvisnost. Ali bi se ne dalo ničesar napraviti, da se med probujočimi se narodi zaseje seme krščansko-demokratske politične aktivnosti in hkrati zaženi penetracija komunizma? Zlasti med francoskimi kolonijami ideja kršč. demokracije ni bila čisto nepoznana, saj so bili francoski krščanski demokrati na vodilnih državnih mestih. Toda Francozi, Angleži in Belgijci so bili težko obremenjeni z izvirnim grehom kolonializma in apostoli krščanske demokracije iz teh maternih dežel niso mogli imeti izgleda na uspeh. Kdo naj priskoči na pomoč?

CDUCE je takrat že imela svojo ekipo v Parizu, ne samo, da bi navezovala in vzdrževala stike z zapadnimi Evropejci, marveč da bi usmerila svoje začetno delo tudi na afriški kontinent. Nobena dežela, ki je zastopana v CDUCE, ni nikoli imela nič opraviti s kolonializmom, in noben bojevnik zoper komunizem nima boljše legitimacije za ta boj kot voditelji krščanskih demokratov iz srednje Evrope, ki so komunizem okusili na lastni koži. Evropejci in Amerikanci so uvideli izredno umestnost in priznali možnost, ki se nudi tej begunski organizaciji, da zastavi svoje delo v črnem delu sveta. Tako se je začelo. Druga za drugo so se začele pojavljati nove nacije po Afriki. Srečati jih je bilo mogoče, ko so njihovi voditelji hodili po Evropi in prihajali na seje Združenih narodov v New York. Po predhodnih informacijah od strani prijateljev med francoskimi in belgijskimi kršč. demokrati so predstavniki CDUCE uvedli poseben način približevanja in stikov z Zamorci in reče se lahko, da ne brez uspeha. Našle so se točke skupnih interesov, ideje krščanske demokracije so našle odmev in načrt obrambne fronte zoper komunistično osvajalnost, ki grozi pahnuti afriško celinu v nov kolonializem, je začel osvajati mi-

selnost nekaterih zamorskih voditeljev. Ne more se sicer še reči, da je te vrste delo že na široko razpredeno po Afriki. Zahteva izdatnih denarnih sredstev, ki jih žal CDUCE nima. Vendar lahko mirno zapišemo, da je led prebit in da so dani pogoji za nadaljne akcije.

Afrika je bila, kot vemo, stoletja pod oblastjo kolonialnih sil, ki so izkoriščale njeno bogastvo in delovno silo pa le redko dovolile, da bi bil kak domačin prišel na politično vodilno mesto. Kolikor so jih šolali (zlasti Francozi, ki so bili nabolj širokogrudni v tem oziru), so jih pripravljali bolj za druge namene, a politiko so pridržali sebi. Nikako čudo ni, da so se afriška plemena v posameznih bivših kolonijah znašla politično in upravno premalo pripravljena za samoupravo. Zmešnjave v Kongu so živ dokaz za to. Jasno je, da o kakih jasnih političnih gibanjih v teh novih državah ne more biti govora, ker ni dovolj politično in upravno šolanih voditeljev. Vsako gibanje tedaj, ki goji nado na uspeh, mora začeti od začetka in pri koreninah: vzgoja vodilne plasti, ki naj politično gibanje organizira in usmerja.

MEDNARODNI INSTITUT V RIMU

S to mislijo pred očmi se je CDUCE pričela baviti z načrtom ustanovitve posebnega instituta, ki naj bi služil raziskovanju kršč. demokracije, študiral njeno organizacijo in se posvetil vzgoji njenih bodočih voditeljev. S tem problemom se je vodstvo CDUCE pečalo več let. Proučevalo je notranji ustroj, se oziralo za ustanovitelje in iskalo gmočnih sredstev za vzdrževanje take ustanove, ki bi pomenila ideološko, organizacijsko in vzgojno središče celokupnega kršč. dem. gibanja po svetu. Ideja je epčalnega značaja in je bila vredna vsakega napa in žrtve. Vztrajnost in močna volja sta zmagati. Danes tak institut živi, sicer skromno, a vendar. Imenuje se angleško: International Christian Democratic Study and Documentation Center, ali slovensko: Mednarodno središče za proučevanje in dokazovanje krščanske demokracije. Formalno je bila ta ustanova, ki jo kratko imenujemo „institut“, osnovana jesen l. 1960 in za sedež določena Rim. Pri ustanovitvi so pozitivno sodelovale vse tri kršč. dem. internacionale (NEI, ODCA, ameriška internacionala in naša CDUCE). Prav posebno je bila na ustanovi instituta udeležena tudi italijanska Democrazia Cristiana, ki se je obvezala prevzeti tretjino vzdrževalnih stroškov namesto ameriške internacionale ODCA. Eno tretjino stroškov nosi NEI, eno pa CDUCE. Notranji ustroj instituta predvideva predsednika, čigar mesto je bilo izglasčano ob us-

tanovitvi italijanskemu senatorju in kršč. voditelju Attilio Piccioni-ju, z glavnim tajništvom pa je bil poverjen nizozemski krščanski demokrat K. J. Hahn. Poleg glavnega tajnika so člani tajništva še vsi trije glavni tajniki internacional: J. Seitlinger za NEI, Tomas Vicuña za ODCA in K. Sieniewicz za CDUCE.

Tako je po zamisli in trdem delu CDUCE bilo poklicano v življenje to dete, ki je danes še neobgljeno, brez zadostnih gmotnih sredstev in —kar je glavno— brez izkušenih predhodnikov. V svoji rasti bi moralo premagati prenekatero težavo in prebroditi celo poplavo ovir. Ni mogoče še prerokovati, ali bo doraslo v krepko postavo, a eno je gotovo: ideja je rodila sad. Institut je tu, začel je z delom in njegovo tajništvo je predložilo prve načrte za sistematično akcijo tam, kjer so potrebe največje in najbolj kličejo po pomoči: v Afriki. Ko to pišem, se tajništvo instituta peča z načrtom prirediti v bližnji bodočnosti nekaj tednov trajajoč vzgojni tečaj v Rimu za voditelje kršč. dem. gibanja v raznih novih deležah na afriškem kontinentu. Ni si namreč mogoče misliti uspešnega političnega gibanja, če ni sposobnih in zadostno šolanih voditeljev, ki znajo prav zagrabiti na ideološkem, propagandnem in zlasti organizacijskem področju. Ni si pa tudi mogoče misliti močnejšega jezu zoper komunistično poplavo afriške celine kakor je krščanska demokracija, ki je globoko ideološko zasidrana in krepko povezana s celotnim svetovnim kršč. dem. gibanjem.

Spet bo kdo dejal: kaj iščete v Afriki? Kdor zastavi tako vprašanje, naj ne pozabi, da pot v Ljubljano prav lahko pelje skozi Leopoldville. Zapleteni smo v ideološki boj s komunizmom (ki je, kakor vemo, najbolj ideološko zgrajeno svetovno politično gibanje) na svetovni fronti. Morda bo ta fronta, namesto kje v Evropi, prebita kje v Afriki ali Aziji. Glavno je, da se ta strahotna sila najprej ustavi in potem sistematično ruši tam, kjer je najšibkejša. Če bo komunizem padel, recimo na Madžarskem ali na Poljskem, mu bo zadan smrtni udarec tudi v Sloveniji in drugod. Če pa na drugi strani komunizem podjarmi celo Afriko, potem tem varneje sedi v Ljubljani.

AKCIJE V JUŽNI AMERIKI

V prejšnjih odstavkih tega poročila smo se ponovno dotaknili krščanske demokracije v Južni Ameriki. V zadnjem desetletju se je to gibanje močno razvilo in je sedaj v krepkem razmahu, razširjajoč idejo kršč. demokracije čez celoten kontinent. Pred nekaj leti smo ga videli osamljenega v nekaterih

latinskih državah, sedaj pa dejansko obstoja in deluje že v 14 deželah in se nezadržno širi tudi na preostale. Ko bo nepristranski zgodovinar opisoval rast kršč. demokracije v Južni Ameriki, bo moral ugotoviti, da ima nemalo zaslug za to ravno CDUCE, ki je pred desetimi leti spoznala, da ta pretežno katoliška celina potrebuje pomoči od njene strani. Ko so predstavniki CDUCE začeli navezovati prve stike s takrat že obstoječimi kršč. dem. strankami (v Čilu, Urugvaju, Venezueli), je bilo na prvi pogled razvidno, da ima to gibanje velike možnosti razmaha, če se posreči iz osamljenih in med seboj nepovezanih središč ustvariti široko zasnovane kontinentalno gibanje. Osamele stranke je bilo treba med seboj zblížati, poskrbeti za informativno službo s pomočjo katere bo n. pr. stranka v Čile zvedela, kakšne načrte imajo njene sosedbe, s kakšnimi težavami se borijo in kakšne uspehe dosega. Za uresničenje takega načrta zgolj osebni stiki z voditelji niso zadostovali. Treba je bilo stalne in sistematične vezi, ki jo more oživotvoriti le časopis. Iz tega spoznanja se je rodil že l. 1953 špansko pisan informativni list z naslovom *Información Democrática Cristiana*, ki je bil do l. 1958 litografiran in sprva v neznatnem številu razpošiljan po Južni Ameriki. Njegov informativni in ideološko dosledni program je vzbujal vedno večje zanimanje in naklada je od leta do leta rastla, ker se je popraševanje hitro množilo. Po nekaj letih se je izkazalo, da se je list toliko utrdil in tako močno razširil, da s strojem razmnožena oblika ni več mogla zadoščati potrebam. Zato se je CDUCE odločila poskati potrebna sredstva in list tiskati na finem tankem papirju v mnogo večji nakladi in ga pošiljati z zračno pošto. (Z navadno pošto je list romal po mesec ali dva, preden je prišel bralcem v roke.) S tem korakom je list nastopil svojo zmagoslavno pot po vsej Južni Ameriki. Naklada se je hitro množila in sedaj se tiska v 4.500 izvodih, pa skoro vsak dan prihajajo nova naročila. Kar bralci posebno čislajo, je njegov skrbno pripravljeni informativni del, ki jih seznanja ne le s posameznimi kršč. dem. gibanji v Južni Ameriki, marveč tudi z onimi v Evropi in posebej še z razvojem položaja v naših zasužnjenih domovinah, kjer so pred komunistično diktaturo kršč. dem. stranke desetletja delovale za blagor svojih narodov in si nabrale mnogo dragocenih izkušenj. Obiskovalci iz latinske Amerike brez ovinkov priznajo, da je *Información* edini list, iz katerega se morejo poučiti, kaj se dogaja pri sestrskih kršč. dem. strankah širom kontinenta kakor tudi širom sveta in ustno in pisмено izjavljajo, kako ga radi imajo. Tako močno usidran list je dragocena moč v rokah CDUCE, ki jo more uporabiti ne le za širje-

nje kršč. dem. ideologije in za informativno službo, temveč tudi služi kot bojno orožje zoper gotove tendence med latinskimi kršč. demokrati, ki lahko pomenijo slabljenje skupne fronte zoper komunistično nevarnost.

Te vrste nagnjenja so razumljiva in do neke mere celo opravičljiva. Latinsko-ameriške kršč. dem. stranke so dejansko nasale v glavnem iz odpora zoper strogo konzervativna gibanja, ki si nađevajo ime krščanstva in katolištva, pa o kakih temeljnih socialnih in gospodasko-političnih spremembah nočejo nič slišati, čeprav so socialne reforme nujna in neizbežna potreba ter jih izrecno zahteva tudi Cerkev. Kaker dobro vemo, so komunisti najbolj širokoustni kričači za take reforme, dokler se ne prikopljejo do oblasti, ki jo potem spreminijo v diktaturo komunistične partije, pod katero se vse reforme sprevržejo v politično in osebno suženjstvo. Mi vse to vemo, lačne in raztrgane množice južnih Amerikancev pa bolj malo ali nič. In v tem dejstvu tiči ogromna nevarnost, ki jo kršč. dem. voditelji vidijo, a jo podcenjujejo, ker jim lebdi pred očmi revščina množice, ki ji je treba nujno in uspešno pomagati. Komunisti jih vabijo: stopimo skupaj in z združenimi močmi porušimo fevdalni sistem ter zagotovimo ubogim množicam socialno pravičnost. So to sirenski glasovi za maso, ki večjidel ne zna brati in pisati, a na drugi strani tudi zelo vabljivj glasovi za stranke, ki vidijo v takih reformah svoj politični cilj.

Bilo bi zares usodno, če bi se komunistom posrečilo po hrbitih kršč. demokracije v latinski Ameriki prikopati se do oblasti in ta kontinent spremeniti v novo komunistično trnjava. Dvakrat usodno: krščanska demokracija bi tu doživela smrtni udarec in bi zgnila s sveta, komunizem bi se pa tako utrdil, da bi mu moč svobodnega sveta ne bila več kos. Svetovno komunistično gospodstvo bi bilo na pragu uresničenja. Kaj bi to pomenilo za našo domovino in narod? In kaj za vse druge narode, ki ječijo pod komunistično knuto? Konec boja in konec upa na svobodo...

Z očmi uprtimi v to perspektivo se naši begunski politiki zavedajo, kakšne naloge jih kličejo v latinsko Ameriko. Treba je napeti vse sile, da se z osebnimi stiki z voditelji kršč. dem. strank in s tiskano besedo ta nevarnost — če ne odstrani — pa vsaj zmajša na minimum.

TRETJA SVETOVNA KONFERENCA KRŠČANSKIH DEMOKRATOV

Prejšnji dve, od katerih je prva bila v Parizu, druga pa v Bruslju, smo že kratko omenili. Tretja se je vršila od 27. do 30. julija 1961 v čilenski prestolici Santiago. Na

njej je vidno stopil v ospredje poseben položaj kršč. demokratskih strank v latinski Ameriki v njihovem odnosu do komunizma, ki se v nenavadni in za ljudske množice prikupljivi obliki širi po kontinentu pod znamko: Castrizem ali Fidelizem s Kube. Fidel Castro je izvedel socialno revolucijo in svojo politiko stro obrnil zoper Združene države s podporo Kremlja in Pekinga. Kam bo njegova revolucija pripeljala, je sedaj težko reči, a eno je gotovo: Kuba je prva, nevarna komunistična postojanka na zapadnem kontinentu. Posledice se močno čutijo po vseh južno-ameriških državah in krščansko-demokratske stranke so se znašle v situaciji, ki je zanje izredno delikatna in polna nevarnosti. Na svetovni konferenci, ki je bila pod močnim vplivom tega položaja in so ji dajale smer delegacije iz vseh delov južne Amerike, se je pokazala politična linija krščanske demokracije v tem delu sveta, ki išče nekake srednje poti med Moskvo in Washingtonom in odklanja proti-komunistično stališče. Logični razvoj take politike nujno teži v smer nevtalizma, ki bi močno oslabil ves svobodni svet v boju zoper komunizem.

Delegacije strank, včlanjenih v CDUCE, so ta položaj jasno sprevidele in storile, kar je bilo v danih razmerah mogoče, da se svetovni konferenci izbriše pečat take politike. S ponosom lahko zapišemo, da sta se pri tem delu odlično izkazala oba delegata SLS, dr. Miha Krek in Miloš Stare. Dr. Kreka je konferenca izvolila za predsednika najvažnejše — politične komisije, kar je najlepše priznanje, kako velik ugled in spoštovanje uživa ta moč med prvaki krščanske demokracije, čeprav je begunec brez dejanske politične moči. V politični komisiji se je bil boj, da bi se odstranile nevtalistične tendence latinskih Amerikancev in našle take formulacije važnih političnih sklepov, ki bi podčrtale resnico, da med kršč. demokracijo in komunizmom ni in ne more biti nikakega sodelovanja. Modremu vodstvu komisije od strani dr. Kreka in učinkovitemu nastopu drugega slovenskega delegata g. M. Stareta, ki je nazorno prikazal z zgodovinskimi zgledi, kdo je začel in nsđaljuje mrzlo vojno, in kdo ima agresivne načrte za podjarmljenje sveta, se je posrečilo najti tako obliko in vsebino za politične izjave, da so mogli nanje pristati zastopniki zapadno-evropskih strank (iz Francije, Belgije, Nizozemske, Italije, Nemčije, Avstrije) kakor tudi strank, ki so organizirane v CDUCE, (iz Češkoslovaške, Poljske, Litve, Latvije, Madžarske in Slovenije).

Konferenca v Santiagu je med drugim soglasno odobrila te-le važne sklepe:

1) Ustanovi se Svetovna krščanska demokracija kot internacionala, ki združuje v sebi vsa kršč. dem. gibanja na svetu.

Dr. Miha Krek,
na o'voritvenem
zborovanju kongresa
v kongresni palači
v Santiagu - Chile.

Dr. Miha Krek
predseduje
politični komisiji.
Desno od njega
podpredsednik komisije
argentinski delegat
dr. Allende,
levo tolmač.

Na zasedanju
politične komisije.
Od leve proti desni:
Ceferino Iujnevich,
Litvavec
Poljak Sleszinsky,
Slovenec Miloš Stare

2) Krščansko demokratske stranke izjavljajo, da ni mogoče njihovo sodelovanje s komunizmom, ker se borijo za svobodo, demokracijo in človeško dostojanstvo, dočim komunizem vlada s terorjem, uničuje svobodo in ponižuje človeka na stopnjo suženjstva.

3) Izpovedujejo nasprotovanje vsaki obliki kolonializma in so za samo-odločbo narodov.

4) Poudarjajo potrebo po širjenju krščansko demokratskih načel v političnem, socialnem in gospodarskem življenju na vse dele sveta.

5) Ustanavljajo mednarodno pod-tajništvo krščanskih sindikalnih organizacij.

Te resolucije dokazujejo, da je tretja svetovna konferenca krščanskih demokratov kljub težavam, ki se pojavljajo v vsaki demokratični ustanovi, dosegla izredno velike uspehe. Še cno stvar je treba naglasiti na tem mestu. Begunski politiki sodelujemo v svetovnem krščanskem demokratskem gibanju kot enaki med enakimi in Slovenci igramo zelo vidno vlogo, kar se je spet očitno izkazalo na zaključnem banketu, kjer je dobil besedo dr. Krek in v izbranih stavkih pokazal na narode za železno zaveso, ki z zapanjem gledajo na to konferenco in od krščanskih demokratov pričakujejo pomoči, da bi čimprej dosegli svobodo. Sploh je bil dr. Krek deležen posebne pozornosti zbranih političnih voditeljev ves čas, posebno pa kot predsednik politične komisije. Izjavljali so, da si niso mogli misliti, kako ta na videz skromni moč tako temeljito pozna svetovne politične probleme.

Zaradi pičlega prostora moramo, žal, poročilo o konferenci v Santiagu zaključiti, čeprav bi ta dogodek zaslužil veliko obširnejšo razpravo. Konferenca je to pot s še vidnejšim poudarkom dokazala, da se je krščanska demokracija razvila v svetovno politično silo, se začela organizirati na tej osnovi in je pripravljena še uspešneje kot doslej vključiti svoje sile v bojno fronto, ki se bori za pravičen mednarodni red, za socialno preobrazbo družbe na osnovi krščanskih načel, za dostojanstvo človeške osebe in za demokratično ureditev sveta.

Na katerem koli svetovnem področju in s kakršnim koli neposrednim smotrom CDUCE in z njo slovenska SLS kot njena članica izrablja svoje moči — vse je usmerjeno v en končni cilj: pomagati narodu doma do svobode in samostojnosti. Ko bi si kdo med nami vzel potreben čas in prebrskal, recimo, vse številke lista, ki ga CDUCE izdaja od svojega obstoja dalje v angleščini pod naslovom *Cristian Democratic Review*, bi se čudom čudil, koliko je bilo v teh letih napisanega v tej mednarodni reviji o Slovencih, Sloveniji in o trpljenju slovenskega naroda pod komunistično diktaturo. Našel bi lepo vrsto člankov in razprav, ki obravnavajo bridko usodo prosvitljenega malega naroda, ki je trdo vodil boj zoper komunizem pa — zaradi mednarodno-političnih razmer ni uspel; gajo škofa Vovka in preganjajo vero in krnašel bi opise, kako komunisti živega zaščansko vzgojo; bral bi o zlaganosti delavske samouprave pod delavskimi sveti, ki jih je svet toliko poveličeval; bral bi o dr. Korošču, našem nepozabnem državniku in škofu dr. Rožmanu, velikem slovenskem mučencu. To in mnogo drugega bi našel in bi zaključil: veliko delo je bilo opravljeno za slovensko stvar samo v tisku. Pa je tisk le majhen odsek vsega dela, ki je bilo storjeno v desetih letih v borbi zoper osrednje in temeljno zlo, ki se imenuje komunizem. Kaj pa če bi naštel vse svetovne konference, zborovanja in kongrese, kjer so sedeli slovenski krščanski demokrati s svojimi tovariši iz svobodnega sveta in opozarjali na trpljenje naroda doma, kakor smo bežno opisali zgoraj. In če bi kdo pregledoval arhive CDUCE, bi bil presenečen nad množino spomenic, predlogov, prošenj in pritožb, ki so romale po svetu v teh desetih letih in dosegle vodilne činitelje ustanov kakor so Združeni narodi, komisija za človečanske pravice, begunski komisariat, glavna tajništva NEI, ODCA, European Movement, kršč. demokratskih strank itd. itd. V teh dokumentih smo vedno vključeni Slovenci kot sestavni, živi in delovni del prizadevanj za osvoboditev in srečno bodočnost slovenskega naroda.

OB STOLETNICI SMRTI TARASA ŠEVČENKA PESNIKA SVOBODE

DR. TINE DEBELJAK

Ukrajinci v emigraciji so letošnje leto proglasili za Ševčenkovo leto („Ševčenkiv rik“). Pa tudi svetovna javnost se je spomnila tega jubileja, kakor priča revija UNESCO, kulturno glasilo Združenih narodov, ki je priobčila poseben članek o Ševčenkju kot „pesniku svobode“. Obenem z vsem svetom se tudi Slovenci v zamejstvu, občani sveta, pridružujemo tem proslavam, ker njegov problem danes ni več samo ukrajinski, ni več samo slovenski, ampak je že svetoven, kajti problem svobode, narodne, socialne, umetnosti in vesti, človečanske svobode, je danes najbolj pereč problem sodobnosti, posebno pa nas emigrantov, ki smo prav zaradi — nesvobode zapustili domovino.

Zato bi hoteli pokazati portret velikega slovanskega pesnika, ki je z umetnostjo postal več kot pesnik, postal je narodu „pojoče srce v sredini“, izrazil je tako globoko njega smisel in misel, da je postal sinonim za narod sam ter se je formula „Pesnik je enak Narod“ pri njem inkarnirala v tako popolni obliki kot pri malokaterem narodu na svetu. Že sto let je njegov grob — romarska pot narodu v celoti, učenjakom, ki so njegovo ime postavili na čelo najvišjih znanstvenih akademij, pa neukemu ljudstvu, ki ga ni nikdar bralo, ampak samo poslušalo kot barda, ljudskega „guslarja“, katerega pesem gre pojoče iz roda v rod.

Petnajst let po njegovi smrti je francoski potopisec Durand opisal to romarsko pot na njegov grob: „Pesnik v grobu ni sam. Komaj prisveti jutranje pomladno sonce na snežno kopreno, ki pokriva pokrajino, že se zgrinja-jo od vseh strani romarji, posvetni romarji, ki posedajo v vznožju groba, kjer prežive potem dan: tu pojedjo svoje brašno, si pogrejejo čaj, si prijateljsko drug drugemu pripovedujejo svoje zgodbe, po turnu, na bratski način in po meri svoje domišljije, ter pojo najlepše pesnikove pesmi... Zaman bi iskali drugod katerega koli pesnika, katere- mu bi neuka, skoraj nepismena množica izkazovala takšne časti, ki so sicer prihranjene samo romarskim cerkvam in svetnikom...“

Tako so romali Ukrajinci k njemu včasih carske nesvobode, tako verjetno romajo sedaj v času zatona osebnih človečanskih pravic, tako romajo na emigraciji tja „z dobro mislijo nanj in v tišini“... in tako naj bi po-

romal tja slednji, ki je proti kakršni koli obliki samodržstva, imperializma in zatora narodne, socialne in osebne svobode. In tako se ob stoletnici smrti uvrščamo med te množice tudi Slovenci, da ob vznožju njegovega pesniškega lika priznamo v njem boreca podjarmljenega naroda, ki se še vedno bori za življenje pod svobodnim soncem človečanske demokracije, za katero je on toliko delal in toliko trpel.

I.

Delal in trpel.

Ker je z delom in trpljenjem postal eno z narodom, bi morali razumeti pot njegovega ukrajinskega naroda do trenutka, ko se je vtelesil v njem. Zato samo par stavkov o Ukrajini kot politični državi v zgodovini*.

Ukrajina je ena tistih sedanjih pokrajin, ki je že od pradednega naseljena s slovanskimi plemeni in je — pradomovina tudi Slovencev, kajti od tam smo prišli — izza Zakarpatja — preko severa in na drugo stran od jugovzhoda v našo Slovenijo in si tu ustvarili svoj narodno svojskost. V zgodovino je stopila s prodiranjem slovanskih plemen na ozemlje bizantinskega carstva, z dobo, ki jo pri nas opisuje Finžgar v Pod svobodnim soncem, povesti „naših dedov“, ki so bili tudi „dedje“ tam avtohtonih Ukrajincev, seveda poimenovanih še drugače (najstarejše njihovo ime, ohranjeno v Kijevskih spomenikih XI. st., je „Ruteni“). Ta pokrajina se je politično organizirala že v X. st. okrog Kijevskih knezov, ki so tako ustanovili prvo ukrajinsko državo (879 Oleg), katere kneginja Olga je prva sprejela krščanstvo po posredništvu Rima (879), dočim se je ves narod pokristjanil pod Vladimirjem Velikim, ko je sprejel krščanstvo iz Bizanca (988). Druga država pa je bila volinjsko-galičijska (1099), katere knez Danilo je prejel celo kraljevsko krono od papeža. Že kmalu pa so — predvsem zaradi nemožnosti braniti na vse strani odprto pokrajino pred sovražniki

* Povzemam iz rokopisnega sestavka urednika Holiana: Korotki vidomosti pro Ucrainu.

— postali plen Litvancev (celjska grafica Ana, ki se je poročila z litvanskim knezom Jagiellom, je bila torej tudi kneginja Ukrajincev!); nato Poljakov, pa Madžarov, mongolskih plemen Pečenegov, Tatarov... in nazadnje Rusov in Avstrijcev. Predvsem v obrambo proti Turkom pa tudi Poljakom so nastajale po stepi razne obrambne utrdbe, imenovane Sič. Brambovce teh 'Siči' je leta 1550 (v času prve slovenske knjige!) zbral princ Dimitrij Višnjeveckij, jih vojaško organiziral in jih vodil iz mesta Zaporožje. To je začetek slavnihi „zaporoških kozakov“ in njihove 'zaporoške Siči', ki so odslej postali najvztrajnejši borci za svobodo Ukrajine, zavojevane po Poljakihi, Rusih in Turkihi. Njih organizacija je bila sicer vojaška, toda do srži demokratična. Bila je edina oblika „slovanskega viteštva“, ki je sestojala iz načelnika „hetmana“, poveljnikov oddelkov „atamanov“ in vojakov „kazakov“. Odlikovala jih je borbenost, bratstvo in disciplina, ter do smrti na „polju slave“ zvestoba narodu in križu. Borba proti Turkom in Poljakom je imela skoraj križarski značaj, kajti borili so se proti poganstvu (Turkom) in proti uničatstvu (pokatoličenju). Ker se proti trem sovražnikom niso mogli boriti za dosego svobode, se je hetman Bogdan Hmelnicki pogodil z Rusi, s katerimi jih je vezalo pravoslavlje, in leta 1654 v Pereslavju sklenil z ruskim carjem Aleksijem mir, po katerem ni car samo priznal samostojnosti Ukrajine, temveč tudi obljubil, da „ne bo nobene ukrajinske svoboščine ukinił, nasprotno, da jih bo še povečal“. Hmelnicki je na ta način postal „Hetman Osvoboditelj“. Vnovič je zaživela svobodna kozaška ukrajinska država. Toda takoj po njegovi smrti so Rusi udrli z vojsko nad Ukrajince in jih razdelili ter dosegli izbor hetmanov-satelitov po svoji volji. Isto so storili Poljaki. Še enkrat se je hetman Mazepa skušal osvoboditi izpod jarma satelitstva ter se zvezal s švedskim kraljem Karlom XII., ki je tedaj napadel Rusijo. Toda car Peter Veliki I. je združeno švedsko-ukrajinsko-zaporoško vojsko premagal pri Poltávi l. 1709, s čemer je za vedno Ukrajina padla v politično odvisnost. Car Peter je ob hetmana postavil svoje svetovalce („hetmanski kolegij“), carica Katarina II. pa je črtala urad hetmana, postavila guvernerja in Ukrajino spremenila v rusko provinco. Ona je zadala smrtni udarec zaporoškimi kozakom. Reko Dnjeper je določila za mejo med poljsko in rusko Ukrajino. Po razdelitvi Poljske l. 1772 pa je del Ukrajine pripadel avstrijski cesarici Mariji Tereziji (Galicija in Bukovina), ostalo pa je ostalo pod Rusije. Plemstvo se je porusilo in popoljšilo, ljudstvo pa je bilo proglašeno za — tlačane. Uvedena je bila prava sužnost; fevdalno lastništvo „duš“, nad katerimi je imel vso oblast fevdalni go-

spodar vasi. Nekdanji svobodni zaporoški kozak je postal — tlačan. Narodu je ostal samo še spomin na staro knežjo, kraljevsko in kozaško slavo ter udarec od poraza, ki jih je pribil na zemljo z vso težo telesa in duše. Le ljudski pesnik je hodil od vasi do vasi in pel na svojo „kobzo“, na svojo lutnjo v obliki balkanskih gusli, le da je namesto ene strune imela tudi do dvajset žil ter je pela v mnogoglasju kot naše citre. Slepí kobzar je postal simbol ukrajinstva za vse stoletje: suženj pojoč sužnjem...

In resnično: prav iz tega najnižjega tlačanstva se je ročil Ševčenko: sužnju suženj, določen da ostane za vse življenje last ruskega fevdalca, da mu ni ušel v svobodo duha in umetnosti.

Kakšna je bila njegova pot — tlačana?

Bil je vaški pastir, čuvar srenjske drobnice. Potem pomočnik v gospodarjevi kuhinji, nato paž v njegovi predsobi. Kot tak „postrežnik“ je spremljal gospodarja-častnika v Varšavo, Vilno in končno v carsko mesto Petrograd. V šolo ni nikdar hodil. Nekaj dni samo k pijanemu vaškemu dijakcu, da mu je pokazal črke, in zopet nekajkrat k drugemu v sosednjo vas, ki mu je razodel pot v slikarski svet. Bil je torej samouk. V Varšavi se je naučil poljsko. Talent je kazal za slikarstvo. Ta ga je silil, da je ponoči preisaval v javnih parkih obrise kipov. In to mu je zaobrnilo življenjsko pot. Tako rišočega javne kipe ga je našel drug ukrajinski prestolnični slikar Soščenko, ki je opozoril na njegov talent velikega ruskega slikarja Brulowa. Ta bi rad razvil njegov talent na svoji akademiji umetnosti. Ker pa je bil Ševčenko last gospodarjeva, samo ena „duša“ v njegovem premoženju, ni mogel na Akademijo. Treba ga je bilo osvoboditi. Brulow je zato napravil portret tedaj na dvoru najbolj poznane in cenjene pesnika Žukovskega, in ga dal na „remate“, na loterijo. Te so se udeležili predvsem dvorski ljudje na carskem dvoru, tudi člani carske družine, in zbralj 2500 rubljev, s katerim so gospodarju plačali Ševčenkovo svobodo. V 24. letu starosti je Ševčenko tako nehal biti tlačan (l. 1838).

In kakšna je bila odslej pot svobodnega človeka?

Postal je dijak na akademiji umetnosti, najboljši učenec Brulowa in l. 1845 tudi sam profesor slikarstva na isti akademiji. V samem središču carske Rusije, z zvezami na carskem dvoru po ruskih umetnikih, povezanemu z njimi se mu je odpirala briljantna karjera slikarja-državnega uradnika. Toda — ruskega slikarja v prestolnici.

Prav tedaj pa je Ševčenko nekako mimo-grede in sam od sebe in zase postal tudi — ukrajinski pesnik. Od domotožja. V mislih na tlačansko Ukrajino se je spominjal pojočih pripovedovanj potujočih kobzarjev, guslarjev, opevajoč staro ukrajinsko slavo, pa sedanjí poraz, ki ga je sredi carskega mesta občutil še bolj in globlje. Romantični čas z modno ljubeznijo do preteklosti in do sentimentov in ljudske pesmi je storil potem svoje. Nekaj malega pa tudi stik s poljsko romantično literaturo mickiewiczjevskih prvih ljudskih balad in z rusko puškinovskih zgodovinskih romanc. Nobena od teh pa mu ni premaknila v srcu osnovnega ritma, ki ga je prinesel s doma: ritma narodne pesmi „kolomejke“, zamišljenost in občutje narodnih „dum“ — pesniških misli, ter poetičnost folklorne baladnosti in zgodovinskih remeniscenc, ki mu jih je pravil njegov ded, udeleženec nekdanjih herojskih vstaj... Vse to se je zbralo v njem s tako silo, da je prišel za pero kot za gusle in začel peti ob njih v narodnih verzih dolge narodne pripovedno-lirične pesmi **ljudstvu**. Tako je leta 1840 izšla nenadoma njegova prva zbirka takih pesmi **KOBZAR** (guslar), ki mu je na mah prinesla ime najboljšega narodnega pesnika.

KOBZAR je romantična zbirka, vsebujoča folklorne motive, sentimentalno kozaško ljubezen v luninem svitu, zlasti pa ženske usode, tragične v ljubezni. Tako „Katerino“, nezakonsko dekle, ki jo zapusti v nesreči ruski zapeljivec, še bolj pa „Deklo“, prečudno lepo podano težko usodo matere, ki zaradi uboštva ne more izrediti nezakonskega otroka, pa ga podvrže bogatim staršem, potem pa gre k njim za deklo, da more vzgajati sina, kateremu šele umirajoča izda, da mu je mati! Ena najlepših svetovnih socialnih podob, ki bi bilo vredno adekvatno posloveniti. Toda razvoj za naprej pa kažejo pol epične podobe stare kozaške slave o bojih proti Poljakom (Tarasova noč), ali proti Turkom—(Piškova). Uvod k tej zadnji pesmi, je uvod k vsemu poznejšemu delu, zato ga prevajam:

Bilo nekoč je v Ukrajini,
topovi so streljali,
bilo nekoč je — Zapročji
vladati so znali.
Vladal so in svobodo,
slave so dobili...
Vse je prešlo... Ostale so —
gomila pri gomili...
Gomila pri gomili,
kjer legli so pobiti
kozaki, da počili
v „kitajke“* bi poviti...

* „Kitajke“: svilen robec, s katerim so mrtvim kozakom zakrivali oči, da jim jih niso kljuvali jastrebi. Najvišje kozaško posmrtno odlikovanje.

Takoj drugo leto je izdal „HAJDAMAKE“, ciklus zgodovinskih podob iz kozaškega upora proti Poljakom leta 1768, kjer kaže grozotni zator kmetov po poljski šlahiti. Borba proti socialni krivici tlačanov pa proti nasilnemu pokatoličanju Ukrajincev (glavni junak Genta ubije oba sinova, ker ju je mati-katoličanka registrirala kot katoličana).

Ta junak je bil v poljski službi, poveljnik čet, ki so jih Poljaki poslali proti uperniku Zaliznjaku: pa kot Ukrajinec ni hotel streljati na Ukrajince, kakor tudi ne njegovi vojaki, pridružili so se upornikom in napadli Poljake. Premagali bi jih bili, da jim niso priskočili na pomoč — Rusi. Povabili so na posvet oba voditelja, pa ju zajeli in Gento izročili Poljakom v krvavo mučenje. Epične podobe iz tega upora so Hajdamaki, o katerih mu je pripovedoval njegov ded, udeleženec upora, kateremu so se „stoletne oči svetile kot zarja“.

To je nekakšen ukrajinski ciklus aškerčevskih balad o stari pravdi.

S Kobzarjem in Hajdamaki je Ševčenko postal na mah najbolj slavni ukrajinski pesnik. Ko se je povrnil nato prvič, odkar je dosegel svobodo, na rodno Ukrajino, so ga vabili k sebi najvplivnejše osebe predvsem plemiškega stanu, celo guverner Repnin, katerega hčerka se je zaljubila v pesnika, kot vemo iz dokumentov, odkritih zadnja leta. Romantični pesnik je dobil svoje romantično okolje. Toda ni se znašel v njem: vsi njegovi bratje in sestre so bili še tlačani, vsi njegovi prijatelji, vsa vas, vse kmetско prebivalstvo. Začel je gledati realno na red in je videl, da je socialnemu neredu kriv — režim, ki trpi tlačanstvo in ki ne da Ukrajini politične samostojnosti. Zagrenjen se je vrnil nazaj najprej v Kijev, potem v Petrograd. V Kijevu je z drugimi ustanovil Ciril Metodijško bratstvo, pod vtišom novega panslavizma, ki je bil samo izraz ruskega imperializma, ter poljskega mesijanizma, ki je bil poljski imperializem. Ukrajinci so bili žrtve obeh. To Bratstvo pa je imelo v prvi vrsti za cilj: odpravo tlačanstva, v drugem povrnitev politične svobode ter v tretjem slovansko vzajemnost med vsemi svobodnimi demokratično vladanimi slovanskimi narodi. Zakonodavstvo, prosveta in vlada naj bi temeljila na krščanstvu, imeli pa naj bi vsi ti narodi skupno osrednjo vlado. Sestavljali naj bi jo vsaka štiri leta izvoljeni prezident ter notranji in zunanji minister. To je bil „prvi praktični poizkus uresničiti idejo slovanske vzajemnosti že v 40 letih prejšnjega stoletja“. Odprava tlačanstva in ravnopravnost narodov, pa sta bili prvi točki najnujnejšega programa.

Ko se je Ševčenko vrnil iz Ukrajine, ni kazal več v pesmih romantične folklorne in zgodovinskosti, temveč je začel opisovati realne krivice proti ljudstvu; spoznal je, da ni sovražnik samo zunanji, temveč da je v no-

tranjosti države, da, na njega samem vrhu, v carskem režimu, za katerega je odgovoren car sam. Ta ima nač ukrajinskim narodom tako oblast samo zato, ker je narod „nezaveden, ker je nem, ker so Ukrajinci podli sužnji, carski petolizci, lakajji pijanega desetnika, in se boje borbe proti krivici“. Zato jo je podvzel on in napisal nekaj pesmi, ki zahtevajo posebne omembe: prva je pesem o Hmelnicem, „Hetmanu Osvoboditelju“, ki je sklenil z Rusi sporazum, zaupajoč v njih besedo. Toda to dejanje se je izkazalo za začetek vsega bodočega zla. Takole ga apostrofira (v prostem prevodu):

O Bogdane,
nespametni sin:
poglej sedaj na mater,
na svojo Ukrajino,
ki je zlbajoč pela...

Ko bi vedela,
v zibelki bi zadušila,
pod srcem zategnila...

Med tem časom
zrasli so izdajalci,
da pomagajo Moskalom
vladatj nad nami.

Materi oskrunjeni
odkrivati sramoto,
pohitite že, neljudje,
krvniki materi!

Na četvero razkopana,
razrita gomila...
Kaj so tam pokopali,
stari dedi?

Ko bi vedeli,
kaj so tam pokopali —
ne plakali bi o'roci,
mati bi ne jokala...

Ta pesem kaže kritični odnos do ukrajinske zgodovine same, pa še bolj do carske perfidnosti, ki z oblubo „svobodne koeksistence“ vodi v „podjarmljenje“...

Podobna avtokritična pesem je tudi „Velika klet“, v kateri na izredno lepi pesniški način izpove krivdo samih Ukrajincev za svoje podjarmljenje. Za časa Hmelnickega je bila Ukrajina dekle, zrela za možitev, vse do pakta s carjem, ki je mir izkoristil za zavojevanje Ukrajine. Tedaj postane Ukrajina navno dekletce, ki svojemu krvniku Petru Velikemu celo napoji konja. In nato se pomanjša v otročička, ki sedi na bregu Dnjepra in veselo gleda, kako se Katarna II. vozi s svojo jadrnico po reki ter se ji celo zasmije. In za ta smeh jo zdaj kaznuje Bog. Mi bi rekli: za to navno vero v moskovsko besedo, pa čeprav jo je podpisal car.

V času ruskih odprav na Kavkaz pod pretevo nosilca krščanske civilizacije med „divjake“, je kot ruski oficir padel Ševčenko prijatelj grof Beimain. Ob tej smrti je napisal odo „Kavkaz“ in se postavil očitno proti ruski zavojevalni vojski, proti carskemu imperializmu in jo posvetil tej žrtvi, ki „ni umrl za Ukrajino, temveč za — njenega krvnika“! V tej dolgi pesmi ima kitico:

Tamkaj smo mi, Milostivi car,
povsem še golo in negodno
zajeli ljubljeno svobodo:
v verige z njo!... Leže kosti
bojnikov nemalo.
A solz! Krvi!?!... Napojil bi
vse carje, pa bi še ostalo!
Potopil z deco, vnuki jih
v solzah bi vdovskih. A dekliških,
prelatih skrivši sred noči,
in materinih solzā pekočih,
ne reke, morje se je lilo!
Ognjeno morje!... Slava, Slava!
Vsem lovskim psom in zvestim psarjem
in — batjuškam, tem našim — carjem!

(prevedel J. Abram)

In nadaljuje z napadom na carsko družino:

Po zakonu apostola
vi ljubite brata?
Vi, blebetači, licemerci!
Vi ljubite bratovo
kožo, ne duše,
in mu jo posnemate
po zakonu:
hčerkci za kožušček,
pankrtom za darilo,
ženki za šolnice,
a sebi za vse to,
o čemer ni, da bi vedeli
ne otroci, ne žena...

(prost prevod)

Se silnejšo obsobo carja pa pomeni njegova v dantejevskem vizionarstvu in pod Mickiewiczevim vplivom napisana alegorija „Sen“, kjer duša z viška vidi nov spomenik carja Petra Velikega v Petrogradu, tistega, ki mu je pesnik Puškin napisal veličastno pesnitev Bronasti jezdec, in ki ima v področju napis: „Prvemu Druga“; to se pravi: Petru I. postavila Katarina II. Na ta napis naveže naslednje proticarske psovke (v prostem prevodu):

„Prvemu Druga!“
Sedaj že vem:
ta Prvi je, ki je razpel
našo Ukrajino,
a Druga je zažrgnila
ubogo siroto.
Rablji! Krvniki! Ljudožrci!*
O Bog moj usmijeni!

* V izvirniku: „Kati! Kati! Ljudoidi!“

O car poganski!
 Car prekleti, pretkani!
 Kaj si storil s kozaki?
 Močvirja si zasipal
 z blagorodnimi kostmi!
 Postavil si prestolnico
 na mučencev trupla,
 in v črni temnici si mene,
 svobodnega hetmana
 z gladom mučil
 v verigah! — Car! Car!

In na drugem mestu:

In mi smo okovani s teboj,
 ljudoželec! Gad!
 Na strašni poslednji sodbi
 bomo zakrili Boga
 pred tvojimi nenasitnimi očmi!
 Ti si nas z Ukrajine
 pognal gole in gladne
 v sneg tujine
 in iz porazov naših in naših kož
 si obšil svoj škrlatni plašč
 z žilami trdimi,
 in postavil prestolnico
 na novo blato! Le čudi se
 cerkvam in palačam na njem!
 Veseli se, krvnik ljudi!
 Prekle! Prekleti!

Take pesmi carjem je pisal v carski prestolnici carski uradnik v imenu svobode umetnika. Vprašajmo: kdo bi danes upal kjer koli pod rdečimi carji pa tudi v belem gradu napisati podobne verze in jih tiskati? Ruska družba se mu je začela odmikati, toda kazen je zadela ševčenka — zaradi političnega dela.

Izdano je bilo Ciril-Metodijsko bratstvo, zvedelo se je, da je bil med ustanovitelji tudi ševčenko in zdaj se je car maščeval nad njim: obsojen je bil na dosmrtno pregnanstvo kot navaden vojak v sibirski kasarne in car je lastnoročno pripisal ob sodbo še svojo pripombo: „in ne sme se mu pustiti ne pisati ne slikati!“ Borec se proti carski obliki panslavizma za panslovansko federalno krščansko republiko, je bil obsojen kot politik, pa prizadet predvsem kot svoboden umetnik v svojem ustvarjajočem navdihu (l. 1847).

Odslej je bil ševčenko sibirski jetnik v vojaški obleki.

Kljub vsemu nadzorstvu je utegnil napisati še kakšen verz, komaj kedaj je dobil še svlačnik v roke. Ni pisal več velikih pesnitev in od, rajši majhne lirске pesmi, ki so svojevrstni biseri. Zamikal se je v sveto pismo in prevajal psalme in tudi sicer pisal religiozno-epske pesnitve (Marija, Neofiti). Ko so carja Nikolaja I. ubili, so prijatelji (grofica Tolstaja) začeli pri novem carju Aleksandru II. akcijo za pomilostitev. Pa desetih letih izgnanstva je dosegel pomilošče-

nje in se vrnil v Petrograd na svoje staro mesto profesorja slikarske akademije, kjer je tudi stanoval. Spočetka ni smel na Ukrajino, pozneje jo je še enkrat obiskal, se hotel oženiti tam in ostati ob Dnjepru. Pa ni mogel živeti med tlačani in ni hotel za ženo deklo, ki je bila pripravljena vzeti ga, ker je bil v njenih očeh „gospod“. Povrnil se je v Petrograd na akademijo. Ko je 26. februarja 1861 šel s prvega nadstropja v svoj atelje, ga je na zadnji stopnici zadela kap in je umrl. Imel je šele 47 let, od katerih je bil svoboden komaj samo 9 let: leta pisanja Kobzarja in Hajdamakov. 24 let je bil suženj, 10 let izgnanec in zapornik, tri zadnja leta pa pod policijskim nadzorstvom.

To je zgodba suženjskega sina suženjske Ukrajine, ki je umrl samo nekaj dni prej, kot je car Aleksander osvobodil vse kmete v državi tlačanstva. In reči moramo: to je bila prva zmaga pesnika Kobzarja, knjige, ki je prinesla k carski odločitvi nekako toliko kot Koča strica Toma k osvoboditvi ameriških črncev.

Druga zmaga pa je bila njegova triumfalna pot v Ukrajino, v krsti, ovitj v kozaško kitajko, najvišjim odlikovanjem kozaške junaške smrti.

Osvobojeni tlačani so izpregali konje in samotěž peljali voz proti Črnečki mogili nad Dnjeprom, kjer so mu študenti izkopali grob, na katerega mu je narod postavil 12 sežajev visok železen križ: znamenje vstajenja za vso Ukrajino.

Tu počiva že sto let ta pesnik — mužik, pa revolucionar. Preprosti guslar romantične ukrajinske pokrajine, slave in poraza, borec za socialno pravičnost med ljudmi in med — narodi. Predvsem slovanskimi narodi. Pesnik, velik kot artist, umetnik kova kakšnega Burnsa pa Koljцова, pa srbskih narodnih pesmi, katerim je najbližji, in prerok z dinamiko Mickiewicza, ko oba rohnita proti istim tiranom, le da ševčenko tudi še proti poljskim v zgodovini. Samouk, ki ga postavljajo znanstvene akademije za svoja gesla. „Mužik, s činom hetmana“, kot se je izrazil ukrajinski kmet.

Rekel bi kdo — in so, ki pravijo — da je ševčenko borec in predhodnik današnje federativne demokratične republike kot jo predstavlja sedanja ZSSR s svojimi slovanskimi sateliti. Toda ta sodobna državna tvorba je zgrajena na dveh ševčenku popolnoma tujih temeljih: na brezboštvi in sovraštvu. Ševčenko pa je poudarjal povsod ljubezen, krščanstvo in odpuščanje, in novo svobodo narodno in osebno med narodi. Ševčenko ni hotel krvave revolucije, vedno je klical: Objemite se, bratje moji, prosim vas, rotim vas.

Objemite najmanjšega brata, naj se nasmehe objokana mati!

S tem pozivom zaključuje svojo Poslanico mrtvim, živim, nerojenim pokojom mojim v Ukrajini in ne v Ukrajini. V njej sorojake svari pred revolucijo (prost prevod):

Spametujte se! Bodite ljudje,
kajti slabo nam preči:
odvrgli bodo vsak čas verige
okovani ljudje!
In tekla bo v studencih
kri vaših sinov
v sinje morje...
In ne bo komu pomoči:
odbil bo brat brata
in otroci mater,
in dim bo z oblaki zakril
sonce pred vami
in na veke boste prekleti
od svojih sinov!
Umijte se! Podobe božje
z blatom ne mazajte! —

Prav to božjo podobo mažejo današnji oblastniki v njihovi ukrajinski domovini... v naši... po svetu, kjer ima „svoboda“ pod opičjo krinko, podoba ne le živali, temveč zveri... Ševčenko je svaril pred takšno revolucijo, ne da bi jo odobral... hotel jo je odvrniti od domovine, zato je pozival odgovorne na krščansko ljubezen do bližnjega in na spoštovanje človeških pravic... naravnih svoboščin, ki jih tam ni, kjer so države še vedno sateliti „moskovskega, pretkanega gada, verolomca pogodb... ljudožrca... (rdečega) carja...“ Zato je ševčenko tudi danes živa aktualnost, ne samo živa poezija, ko poje vsemu svetu o bratstvu v ljubezni kot naš Prešeren, s podobnimi besedami

kjer ne bo ne sovražnika
na obnovljeni zemlji
ne protivnika...

temveč bo vladal najvišji zakon nad vsem svetom in človeštvom:

„Živa pravda v Gospodu Bogu!“

II.

Ko se Slovenci spominjamo ob stoletnici smrti tega velikega slovanskega pesnika, predstavnika danes 40 milijonskega naroda, ki še zdaj ni dosegel svoje politične svobode, se ga ne spominjamo kot takega, ki da ni imel vse doslej nikakšne zveze z nami Slovenci in smo ga nekako sneli iz zraka sedanje globalne borbe za svobodo in tiranijo, v kateri sodelujemo mi s svojo zmago in svojim porazom.

Ne mislim pa ob tej priliki podrobneje

govoriti o ukrajinsko-slovenskih kulturnih stikih, ob ševčenku bi omenil le nekaj etap naših odnosov do njegovega idejnega sveta.

I. Naša visoka romantika ob Čopovi akademiji je pogнала iz istih romantičnih in človekoljubnih revolucionarnih teženj, kot jih vidimo pri ševčenku: iz ljubezni do narodne preteklosti, do svobode človeka, do afirmacije pravice do svoje narodnosti in do bratstva vseh ljudi. Verjetno ljubljanski Čopov krog ni še nič vedel o ševčenku, pa bi morda lahko, kajti: leto po izidu Kobzarja (l. 1841) se je mudil v Ljubljani ukrajinski profesor iz Harkova Sreznjevskij, ki pa je bil početnik tistega ukrajinskega romantičnega gibanja, ki je odkrivalo staro kcaško slavo in beležilo vsako patriotsko zanimivost v ukrajinski zgodovini. On je bil v l. 1833—1838 urednik najvažnejše tovrstne revije „Zaporoška starina“, pisane sicer v ruščini, toda z ukrajinskim nacionalnim zavzetjem, s katerim slavi preteklost, goji kult kozakov, opisuje dela hetmanov in atamanov itd. Če je l. 1840 izšlo vrhovno delo tega žanra (Sreznjevskjeva revija je bila ena najpriljubljenejših beril ševčeka in je imela velik vpliv na njegov pesniški vznik), je morda le verjetno, da je o njem govoril tudi v ljubljanskem krogu prijateljev slovanskih literatur, zlasti če, ker je Čop sam nekaj časa živel v ukrajinskem okolju in je zapustil v rokopisu tudi nekaj besed o „kolomejkah“, ukrajinskem narodnem ritmu, v katerem je pesnil tudi ševčenko. Ne smatram pa te domneve za dokaz za zvezo s ševčenkom.

Toda poudaril bi samo nekaj opomb ob Prešernu: V epigramu Sreznjevskemu ne govorj nič o ruskem panslavizmu ali poklonitvi carju, temveč samo prijateljsko ga prosil:

ko prideš domú —
sin neumrječé Slave
spomni bratov se krog Save.

Nasprotno pa v epigramu „Bahači četvero bolj množnih Slave rodov“ jasno izpove svoje trezno mnenje o takem panslavizmu, kjer imajo pravico do kultur in narodov samo Čeh, Poljak, Ilir pa Rus, dočim „Belim Hrvatom, Rusnjakom (to je Ukrajincem), Slovacom in Slovincem gre le, Slave pesóm, lájati, tace lizát“. In v znanem pismu Vrazu, ali se ni odločno uprl iliriziranju Slovencev, potrdivši samorodnost in dolžnosti vztrajati slednjemu narodu do konca sveta!

Ali ne predstavlja iste misli ševčenko za Ukrajince, le da jo je izražal bolj politično?

Še bolj pa je Prešeren blizu ševčenku v Zdravici, ko na slovenski način pije na zdravje svojega naroda, na veličino bratske zveze med Slovani, pa na svobodo vseh narodov na sveti, ko „rojak — prost bo vsak — ne vrag.

le sosed mu mejaki!" Čeprav Ševčenko bruh kot Mczes kletve v tirane in sovražnike naroda, je vendarle v njegovem dnu ljubezen do človeka in bratstva med narodi, ideja Ciri-Metodijskega bratstva, za katerega je moral toliko pretrpeti. Ne govcrim tu o vplivih med seboj, le o tem, da sta tako slovenski kakor ukrajinski pesnik, oba istodobna največja genija svojih narodov, rastla in težila iz istih osnov v isti cilj. Razlika je bila le v formi in poudarku: Prešeren je izražal v aristokratsko-klasični, do potankosti; virtuozni evropski obliki to svojo ljubezen do domovine in bratstva narodov kot svojo tiho bolečino, skoraj skrito pod bolečino srca, Ševčenko pa je v kopitarsko kmečki obliki narodne popevke igral na večstrunske narodne gusle — kot stepski veter na topole — svoj sveti srd in preroški izbruh vulkana v srcu, ki se mu je zalival s krvjo, krčil roki v pest in kričal v najvišji vrh, da mu pade kot zver Orfeja k nogam, poražena in pripravljena odpreti vrata prostosti podjarmljenim bratom in nato združiti jih v svobodne narode sveta...

In je Prešeren bolj lirik-pesnik, in Ševčenko bolj prerok-bard, kljub temu, da ga moja češka profesorja Machal in Horák imenujeta „največjega slovanskega lirika“.

2. Po Ševčenkovi smrti (1861) nekako, je slovensko, bolje prvo mladoslovensko generacijo zajel val ruskega, carskega panslavizma, do katerega je bila romantika še kritična. Razstava v Moskvi in boji s Turki, pa osvoboditev kmetov, vse to je vodilo v idealizacijo ruske carske politike, ki je dobila naenkrat mesijanistični značaj za vse slovanske narode. Pa tudi za ves svet, kajti že leta 1866 je Trdinov prijatelj Grega Blaž (do letos slovenski literarni zgodovini nepoznan, kajti njegova pisma v Narodu o slovanski vzajemnosti sta tako Prijatelj kakor Borštnikova pripisovala dr. Celestinu, „apostolu rusofilstva med mladoslovenci“), ta Grega Blaž, trgovec na Reki, je tedaj pisal, da „Rusija rešuje socialno vprašanje za ves svet... da angleški delavec dela za nekoliko bogatinov, ruski kmet pa dela za se... da med slavljani samo Velikorus more osnovati kaj takega, za kar v zapadni Evropi doseči modrijanstvo napenja žile... zastoj...“ V teh člankih je bil postavljen ruski carski režim za idealen in že postavljen v nasprotstvo Zapadu. Panslavizem v ruski obliki je zavladal nad mladimi navdušenci, da so že leta 1869 visokošolci sprejeli ruski jezik za občeslovanski pisnjeni jezik... V tej dobi ni bilo stikov z Ukrajinci ne s Ševčenkom in smo Ukrajino spoznavali iz del Gogolja, rusko piščočega Ukrajincea, ki je domovino svojo, kot sam pravi, „ljubil ko mrtvo mater“; ukrajinskega tlačana smo spoznavali iz Turgenjevih Levčevih zapiskov (Remec Fr.); Poltavski poraz pa kot Mazepino ljubezensko zgodbo iz Byrona (Ko-

seski); politiko krvnika z Ukrajine Petra Velikega smo slavili iz Puškina, pesnika carskega imperializma v Bronastem jezdecu in Klevetnikom Rusije itd. To je bila doba proslav ruskega osvobodilnega posega na Balkan (Stritar, Gregorčič), romanja v sveto Moskvo (Aškerc) in na ruski Krim (Hribar), doba ruskih psevdonimov in ruske antologije, doba liberalnega vseslovanstva kot čustvene zanosa, za katerim pa je stala carska zunanja politika... Ne smemo pozabiti, da je početnik idealizacije tega carskega režima Grega Blaž osumljen, da je bil plačan od ruskega konzula na Reki za „vseslovansko propagando“, kakor stoji v aktih zagrebškega policijskega arhiva...*

Po tem pa je prišla povodenj Sienkiewiczovih romanov, ki so glasili slavo poljskega orožja v boju proti Ukrajincem na Ukrajini...

Podoba Ukrajine se nam je kazala v teh zadnjih desetletjih stoletja pod zornim kotom obeh Ukrajini sovražnih slovanskih imperializmov.

3. Streznjenje od carskega panslavizma je prišlo v 70 letih, po razočaranjih na Balkanu, ko je prišel čas realnega grajenja mostov med slovanskimi narodi v smislu ožjih zvez kot predstopenj k federaciji samostojnih narodnih državnih tvorb. Odslej je duhove zajemalo južnoslovanstvo, ki se je gibalo iz Zagreba navzven, in se je v Sloveniji oziralo za rekami, ki teko v Črno morje... Prišel je čas novega panslavizma, kot povezave med najbližjimi slovanskimi narodi, ki pa naj se, v kolikor so politično podjarmljeni in mrtvi, najprej zbuđe, kulturno dvignejo in potem politično osvobodijo. In tu je prišel čas za Ševčenka in njegovo Ukrajino, ki je vseboval tudi boj proti tiranstvu, proti carizmu, proti suženjstvu vsake vrste. In kot ga je Ševčenko glasil v poeziji, je tudi s poezijo našel pot med Slovence.

To se je zgodilo v krogu mladega dr. Janeza Evangelista Kreka, ki je svoje gledanje na slovanski vzajemnost bistril ob poljskih romantikih (Mickiewicz Pan Tadeusz), pa ob Ševčenkovihih dumah, S svojimi študenti, ki so se zbirali ob mladem kaplanu v Ljubljani, je prebiral poljske in ukrajinske pesmi. Začeli so se pojavljati med mladimi pesmimi ukrajinski motivi, kozaške smrti, poezija poljan in topolov... pokrajine in razpoloženj, podobne Ševčenkovihi „dumkam“... In najvišja slovenska pesem Moderne, naj močnejša pesem Župančiča, ki je kot dijak prišel iz Krekovega kroga, nosi ponosno ime,

* O Gregu Blažu odkriva podatke Dušan Kermavner v članku Slovenski apostol rusofilstva pred stoletjem, Naša sodbnost (Ljubljana) 1961, št. 1., str. 20.

vzeto naravnost iz Ševčenka: Duma, Nerazumljivo ime za Slovenca, toda kdor pozna Krekov krog in župančičevo cenjenje Ševčenka, bo razumel to oznako njegove pesnitve. Duma je najmočnejši lirski vpliv Ševčenka na slovensko pesništvo.

Zanimiv pa je tudi drug direktni vpliv Ševčenka: Izbira psevdonima drugega pesnika Moderne, kj je nekoč veljal za župančičevega tekmeca na katoliški strani, Alojzija Merharja. Ko je ta napisal ob Kettejevi smrti leta 1899 prve pesmi za Dom in svet, je stal v zadregi, kako naj jih podpiše. Tedaj je bral ševčenka in naletel v njem na besedo „serdenjko“, ki se ga je dojmila. Pogledal je še na koledar — sv. Silvin — in datiral svoje prve pesmi za Dom in svet l. 1899 „Silvin Sardenka“. — Tako pravi on sam v Obiskih (str. 134) še istega leta mu je prijatelj Joza Abraham napisal, da si je izbral ukrajinski psevdonim z napačnim akcentom: „Pisati bi moral, če hočeš imei res pravilno ime in ne pokvarjenega, Sérdenko ali še bolje Sérdenjko, kar je dim. od séree in pomeni po naše: ljubček (srček). Jako laskavo ime! Da je Sérdenko prav, kaže tudi to, ker se v ukrajiniščini poudarja séree — sérdenjko. Misli in ukreni, kakor veš in znaš, Ukrajinec se bo smejal temu potvoru — in prej ali kasneje se bodo tudi, češ, kaj jemlje naše ime, ko ga niti ne ve, kako se glasi!“*

Naj bo že kakor koli s tem psevdonomom tako plodovitega pesnika, o katerem se je pravo ime sploh pozabilo, je gotovo samo to, da je poleg Dume eden najglasnejših odmevov tega kulta ukrajinstva v Krekovem krogu. Tudi Merhar je izšel iz te družbe.

In — ali ni tudi pesniško ime župnika Pucija Bogumil Gorenjko v zvezi s Ševčenkom, opevajočim zaporoškega voditelja Gorenjka? Ali pa je nastal pod „vplivom vplivnega“ — Sardenka?

Toda iz tega kroga je izšlo še več: z najožjimi svojimi prijatelji je Krek ustanov-

vil bratsko zvezo, intimno društvoce štirih (ali petih oseb) slovensko „Zaporoško Sič“ in slednji od njih si je izbral ukrajinsko zaporoško ime. Tako je bil dr. Anton Breclj — Bogdan Kazak, Joza Abram — Bajda Kazak, V. C. Vuga — Salop, in dr. Krek sam: Ostap. Ta zadnji je bil „hetman Siči“. In odslej so ti prijatelji, zbrani v imenu zaporoške svobode in bratstva, pisali pod temi imeni dolga desetletja, zlasti Breclj in Abram. Zadnji Joza Abram, Trentar, pa se je razvil v našega največjega Ukrajinca, odkar je kot abiturient l. 1895 napisal v DS prvo svojo pesem „Ukrajince“. Ta je pisal v DS o grobu Tarasa Ševčenka (1901), ob stoletnici T. Ševčenka (DS, 1914) itd. Posebej tu je napisal spomine na Kreka kot tistega, ki je njega pripeljal v ukrajinstvo in v Sič (Naša Moč XIII, 47, Mentor XIV). Abram je priobčil v Leposlewni knjižnici št. 5 l. 1907 prvi del KOBZARJA: Izbrane pesmi Tarasa Ševčenka, z zgodovinskim pregledom Ukrajine in pesnikovim življenjepisom“. Drugo leto 1908 je izšel drugi del KOBZARJA pod naslovom HAJDMAKI (Pesem z zgodovinskim uvodom o hajdamaščini).

Za uvod prevodu pa je postavil tisti lepi verz iz Tarsove noči:

Ukraíno, Ukraíno,
nenjko moja, nenjko!
Jak zгадаju tebe, kraju,
zavjane serdenjko.

Ukrajina, Ukrajina,
ko se tebe kraj, spominjam,
mamka moja, mamka,
srce mi uvene.*

Nimam pri rokah teh dveh knjižic, izdanih v tedaj elitni zbirki prevodov iz svetovne književnosti, da bi mogel podati sodbo o prevodih iz Ševčenka, toda vtis imam, da je

* Ob 50-letnici J. Abrama, Joza Lovrenčič, DS 1925, 59.

* Morda je prav ta verz bil nekaj let preje povod Sardenkovemu psevdonomu, ko je morda ob nepoznanju ukrajiniščine bral zadnji verz v ritmu prejšnjih na pr. „zavjane serdenjko“, namesto „zavjane sérdenjko“? Tu ne omenjam, da prav te verze navejšje izdaje Ševčenka pišejo drugače, kajti v rokopisu je ohranjen verz s temi popravki:

Ukraíno, Ukraíno!
Terce moe, nenjko!
Jak zгадаju tvoju dolju,
zaplače serdenjko.

Ukrajina, Ukrajina,
mati, srce moje!
Ko se spomnim tvoje usode,
mi srcece zajoče.

* O tem psevdonomu sem pisal po Sardenkovi smrti v DS 1943, str. 156. Ugotavljal sem dan sv. Silvina, ker me je vodilo nekako vstran od preprostosti pesnikove izjave in izrazil sem mnenje, da je morda v imenu iskati vendarle nekaj tiste plahe erotike, ki se je razočela pozneje v Dekliških pesmih in bi njegov ukrajinski psevdonim, s katerim jo zakriva, preveden v slovenščino, morda le dal pravi smisel: „Silvin srček...“? Toda danes lahko v obrambo tega akcenta pripišem tole: v najnovejšem ukrajinsko-nemškem slovarju, ki ga imam pri rokah — Kuzela-Rudnyskyj: Ukrainisch Deutsches Wörterbuch, Leipzig 1943, stoji na 1082. strani beseda „serdenjko“ z dvema naglasoma „Sérdénjko“, dočim ima pa pridevnik samo enega „serdénjkij“. In prof. Onavkij je mnenja, da je „serdenjko“ bolj splošni akcent.

Abram prevajal preveč doslovno, puščal ne-
prevedene besede, zaradi česar dela vtis, da
je premalo slovenil, ritem je ohranjeval prost,
ni se pa držal rim, ki jih je večinoma opu-
ščal ali pa jih nadomeščal z asonancami.
Uvod je bil obširen ter je dobro informiral
o Ukrajincih, tako da je bil gotovo do tedaj
in je še do danes največji vir našega pozna-
nja o Ukrajincih in ševčenku posebej.

Nedvomno je ta prevod najvišja pokloni-
tev velikemu pesniku ter njegova dostojna
predstavitev slovenskemu narodu. Prevoditelj
je celotni prevod posvetil „Hetmanu Janezu
Osapu Kreku“ ter s tem jasno naznačil
krog, iz katerega je izšel: iz šole najnapred-
nejšega slovenskega sociologa in tedaj že
enega najvidnejših političnih organizatorjev
slovenskega naroda. Ko je ustanavljal svojo
majhno slovensko zaporoško SIČ, se je goto-
vo zgledoval na tem zgodovinskem edinstven-
nem pojavu „slovanskega viteštva“, navduše-
val se je nad temi borci za svobodo, boreči-
mi se na vse strani proti zavojevalcem, ki
so bili v dveh primerih slovanski imperiali-
sti, močnejši sosede. Njihova usoda je bila
podobna slovenski. „Bili so v heroizmu pre-
magani in zdaj tako na tleh, da na primer
v carski Rusiji v letih po revoluciji 1863,
ukrajinskega jezika, češ, da je le pokvarjeno
po ševčenkovi smrti, sploh niso priznavali
narečje poljščine, na drugi strani pa, da je
ukrajinska književnost le poljska spletka
proti ruskemu narodu. Vlada je strogo pre-
povedala izdajati spise popularne vsebine v
ukrajinskem jeziku. Zaprla je celo vse ukra-
jinske nedeljske šole, ki so jih osnovali ukra-
jinski izobraženci med kmetskim prebival-
stvom. Razpuščena so bila vsa ukrajinska
društva, prepovedano uvažanje ukrajinskih
knjig iz inozemstva.“ Tako opisuje stanje
pred svetovno vojno dr. Lubynevkyj (DS 1928,
118). V takem položaju je Vzhodna Galicija
(Lvov) postala središče ukrajinske književ-
nosti do svetovne vojne. Ves ta bedni polo-
žaj Ukrajincev je Kreka spominjal na slo-
vensko usodo kot naroda, ki se bori za svoj
socialni dvig in svojo svobodo. Že samo taka
podjarmljenost slovanskega naroda je morala
Kreka odmikati carskemu tipu panslavizma
in ga približevati ševčenkovega. Zato je so-
ciologu in krščanskemu kulturnemu javnemu
delavcu, organizatorju naroda, mnogo bolj
godila zaporoška borbenost za svobodo in
ševčenkova pesem proti tiranom-carjem, kak-
or pa čustveno deklamiranje o „materi Sla-
vi“ in „matjuški Moskvi“, brez konkretnih
socialnih in političnih rešenj. Njemu, ki je
pisal črne bukve kmečkega stanu, je gotovo
prijala ševčenkova borba proti tlančanstvu
in se ga globoko dojmile njegove socialne
balade o usodi vaških žensk. Morda mu je
stala pred duhom ševčenkova svaritev pred

socialno revolucijo, ko je za prvi katoliški
shod pisal podobno vizijo l. 1892:

Nasičen že zrak je grozečih snovi,
oj, čujmo, še preden vihar se zbudi
in glejmo si prošle povesti strašne,
da vidimo grozo bodočega dne:
oj bliskov žareči trakovi
in treskov bobneči gromovi,
in v stokih medleče zemlje
in joka v počokih solzé
in svet opustošem in strit
in groza, obupnost in — smrt...

Predvsem pa je moral Kreku ugajati pro-
gram federalne slovanske vzajemnosti na
krščanski podlagi in na predhodni demokrati-
ski povezavi posameznih narodov, kakor so
jo zamislili ukrajinski Cirilometodijci in zara-
dij katere je ševčenko prebil deset let izgna-
nja. Vse to je verjetno vplivalo na Kreka, da
je proti liberalnemu carskemu panslavizmu,
ki ga je tedaj predstavljal v politiki Ivan
Hribar, zoperstavljal svojo krščansko demo-
kracijo v slovanski federaciji, katerega prvi
vidni uspeh naj bi bila združitev svobodnih
južnih Slovanov.

Tako je Janez Evangelist Krek sam naj-
lepši sad ševčenkove politične vere in pesni-
škega navdiha. In ali ni nekaj take širše
slovanske vzajemnosti predstavljal že klub
slovanskih poslancev na Dunaju SLOVANSKI
CENTRUM, ki se je ustanovil l. 1908 največ
po zamisli slovanskih poslancev, katerim je
bil navdih dr. Krek. In temu Centru, v kate-
rem so bili tudi Slovenci in Ukrajinci, je
predsedoval Slovenec dr. Šušteršič.

Med svetovno vojno pa je prav dr. Krek
postal resnični slovanski „hetman“, ki je or-
ganiziral narod za skupen odpor proti avstrij-
skemu nemškemu političnemu zatoru ter za
svobodo v smislu južnoslovanske rešitve.
Postal je sam kot ševčenko ukrajinskemu
narodu „srce v sredini“, eno z narodom, in
je — kot ševčenko — pripeljal narod tik do
zmage, pa omahnil v smrt, zroč v obljub-
ljeno deželo svobode. Tako sta se Krek in
ševčenko dopolnjevala in prienačevala v bor-
bi — socialno in politično — za svobodo
naroda.

Zato se Slovenci danes, ob stoletnici
smrti ševčenkovi, spominjamo Janeza Evan-
gelista Kreka, ki je poslovenil zaporoško
SIČ in kateremu je posvečena poslovenitev
ševčenka, enega njegovih najljubših in naj-
srodnejših slovanskih pesnikov.

III.

In spominjamo se ševčenka s širšega po-
gleda na svet, z zornega kota globalnega
spora med tiranijo in človečanskimi svobo-
ščinami, ki imajo danes isto ostrost kot nje- 95

ga dni in so vzrok pesnikom, da „goltajo gnev“ nekateri in da drugi „lajajo z volkovi“. Od nikoder pa še ni bele golobice miru, v katerem bi zazorel tisti čas, o katerem je Ševčenko, član Cirilo-Methodijskega bratstva, krščanskega bratstva med narodi, sanjal, ko je po krutostih Ukrajincev na eni strani in Poljakov na drugi strani napisal tele besede kot predgovor k Hajdamakom in jih mi navajamo za konec: „Hvala Bogu, da je to že minulo, zakaj vsi smo otroci ene matere, vsi smo Slovani. Teško je to sicer pripovedovati, toda naši sinovi in vnuki naj vidijo, da so njihov očetje grešili in naj se pobratijo. Žito in pšenica naj kakor zlato pokrivata od

enega morja do drugega nerazdeljeno slovansko zemljo!“

Kakor daleč smo tudi še od tega dejanja — in zdi se, da se mu prav po politiki rdečih carjev odmikamo še dlje — je vendar le to tudi naš sen, sen, ki naj bi se izvršil najprej v naši Sloveniji med nami samimi, potem med vsemj slovanskimi narodi in med vsem svetom, po Prešernovem in ševčenkovem pesniškem videnju. Toda prva pot do tega je — svoboda! In če bomo delali za njo, bomo deležni tega, kar je bilo zaporoškim kozakom vse, po besedah Ševčenka:

„Naša svoboda — naša slava!“

Kot viri so mi služili naslednja dela:

Kobzar Tarasa Ševčenka, Vibir populjarnih viršiv 1944, Kultura i osvita Vinnipeg (Culture and Education), Canada, Virši vibrav, uporjadkuvav ta pojasniv O. Ivah. Str. 192.

Taras Ševčenko Kobzar, Praga 1943, Kulturno naukov vidavnicstvo UNO s Slovničkom do Kobzarja Oleksa Prihodjko. Str. 330.

D. Dorošenko, prof. presso l'Università di Praga: Taras Scevcenco. — Poeta nazionale dell'Ucraina. Con prefazione Enrico Insaubato 1939, Evg. Vyrovjy Praga. Str. 48.

Taras Scevcenco: Liriche Ucraine. Versione prefazione e note di Mlada Lipovetzka. Adattamento italiano di Cesare Meano. Garzanti, 1942 — Stelle dell'Orsa, a cura di Luigi Salvini e di Bino Sanmaniatelli. Uvod str. 48. Str. 160.

Taras Shevchenko y su obra. — Dr. O. Hrytsay. Ucrania libre 1960, dec. Bs. Aires.

J. Abram: Ob stoletnici rojstva Tarasa Ševčenka. Dom in svet 1914, 203.

Dr. M. Lubyckyj: Pregled nove ukrajinske književnosti. Dom in svet 1928. (Prevedel J. Šedivy).

**NAŠA
BESEDA
IN
PESEM**

- Argentina** *Lojze Novak*
Slišal sem pesem
- Trst-Italija** *Vinko Beličič*
Šolski izlet
- Avstrija** *Lev Detela*
Prebodena tišina
- Koroška-Avstrija** *Milka Hartman*
Bolečina
- Z D A** *Marijan Jakopič*
Japonska češnja
Tam večno bom doma
Smrt v maju
Čas pred zimo
- Argentina** *Ivan Korošec*
Dragica
- Japonska** *Vladimir Kos*
Nebo v decembru
Kdaj sva se ranila
V spremstvu vlačilcev
Od vsega začetka
Dolga jesen
Naslov brez naslova
- Argentina** *Marijan Marolt*
Majda zaide med mobilizirance
- Argentina** *Lojze Novak*
Skrivnost trenutka
- Z D A** *Zdravko Novak*
Tri dobra luda
- Avstrallija** *Humbert Pribac*
Tri breze
Pred nevihto
Prinesla mi bo starega vina
Nocoj morda
- Argentina** *Slavko Srebrnič*
Domotožje I, II
Kje pesem si

slišal sem pesem

LOJZE NOVAK

Ob desetletnici slovenskega šolskega tečaja „France Balantič“ v San Justu

Slovenska beseda!

Pojóča vez, ki se pretaka preko časa in prostora. Zvok pesmi, daljna uspavanka, ki jo je pela mati nekoč. Iz roda v rod. Iz sivih davnih do danes. Od danes do vekomaj.

Beseda matere!

Odmev večnosti v času!

Slišal sem pesem, ko mi je bilo hudo.

Se spominjaš časov, ko so nam hoteli ukrasti besedo?

Ležal sem na obrazu, ves oblit s krvjo, v blatu in psovali so me v tuji govorici. Priznam: Umiral sem. Pa je padlo v moj molk kakor pramen tople luči.

O, Bog, zahvaljen!

Slovenska beseda!

Odmev, pojoči glas iz domovine.

Beseda slovenske matere.

Dvignil sem glavo iz blata in molil, šepetaje premikal okrvavljene ustnice:

„Zahvaljen Bog! Dal si nam besedo. Položil si v materino srce kakor drobno toplo lučko za srečne in tihe dni, za žalost in sivo skrb, za trde in hladne čase, ko se je rušilo domovje. Padalo iz temeljev in ko so gorela ognjišča kakor v času apokalipse.

Se spominjaš?

In preden se je to zgodilo, so segli po slovenski besedi. Po besedi matere, po drobni lučki. Prihajali so od vzhoda in zahoda, od juga in severa. Preden so naperili loke in sulice, preden so namerili topove in strojnice, preden so nasmerili tanke in letala, so segli po besedi.

Uboga slovenska beseda!

Beseda slovenske matere!

Segli so po njej, da bi jo ukradli.

Vedeli so: Ni močnejšega orožja. Hočeš iztrebiti narod? Ubij mu besedo matere! In šel boš zmagoslavno preko živih trupel brez boja.

Ni jim uspelo in jim ne bo!

Zato, Bog, zahvaljen! Za močno orožje. Za drobno toplo lučko, ki si jo položil v materino srce: Slovensko besedo. Amen.“

Više sem dvignil glavo. In bil sem močan. Slišal sem kakor daljni šum, odmev davnih dni, pláplólalo je v vetru, gorelo v solzi, pelo v ranjenem srcu.

Slovenska beseda!

Beseda slovenske matere!

Vstal sem in šel.

Šel sem preko opustošenih polj, okleščenih gozdov, preko pokopališč, preko požganih domov. Pa nisem videl smrti. Bil sem močan, ker sem čutil v srcu pojoči odmev daljne uspavanke, ki jo je pela mati, čutil dobro in mirno toploto drobne tihe lučke. Videl sem življenje, slovenska beseda je zapela močnejše, zazvenčala kakor glas broná, ko se razmaje veliki zvoh in kliče in

vabi svoje. Iz slehernega pogorišča je pelo, v solzi je drhtelo, v ranjenih srcih je trepetalo in kipelo v nebo.

Rešili smo se, ker smo rešili drobno toplo lučko. Rešili za težke dni.

Slovensko besedo.

Slovensko, materino besedo na pot in povratek.

Zahvaljen Bog!

Zahvaljena mati!

Naš glas, pesem slovenske besede, sega kakor roke močnih preko časa in prostora do Tebe, Bog!

Rešili smo kakor nadaljevanje rodov v čas, ki se še ni spočel, najdražje:

Slovensko materino besedo.

In zgradili bomo na pogoriščih nove domove, nov hram in vanj shranili drobno toplo lučko za srečne in tihe dni, za žalost in sivo skrb, za hladne in trde čase:

Slovensko besedo!

šolski izlet

VINKO BELIČIĆ

Ura je bila pol štirih popoldne, ko smo s profesorjem končno dospeli na cilj. Soporno vreme in hoja navkreber po nabiti cesti sta nas presneto zdelali. Profesor je bil poten in bled in še vedno je stiskal usta. Spustili smo se po zadnji ravnici: vabila nas je krčma, vabila nas je mogočna cerkev nad strehami in obzidjem, ki vsenaokrog strmo pada v globino. Matajurju gori na severu je bil vrh nadahnjena z nežnim aprilskim snegom.

Uzrli pa smo pred krčmo tudi že petorico tistih, ki so profesorja v vznožju in tudi še potem tako skrbeli, ker ni vedel, kje so. In zdaj se je pokazalo, da so ubrali lastno pot na vrh. Stali so tam žareči in zmago-slavni...

Povedati moram, da nam je profesor, takoj ko smo v Čedadu s opili iz vlaka, naročil: „Na cilj pojdemo skupaj — vsaj tako, da se bomo vedno videli. Snidemo se v vznožju hriba, da si privežemo dušo. Nihče naj se v mestu ne zamuja brez potrebe. Poudarjam: jaz sem za vse odgovoren, iti moramo skupaj na vrh in tudi nazaj.“

100 Tam, kjer se začena pot vzpenjati in je

vse zeleno in senčno, smo videli počivati večjo skupino ljudi različne starosti in spola. Pojoč smo stopali mimo, da se malo više useđemo, a žejnim in lačnim nam je pogled na tisto družbo, ki je „brata osla“ krmila z obilno jedjo in rdečim vinom, kar sapo zaprl.

Manjkalo jim je samo petja in tako se je neko dekle oglasilo: „Znate zapeti kako furlansko?“

Frluga, ki ima v razredu najnižjo oceno v vedenju, je takoj odgovoril: „Znamo jo že, samo ne vemo, ali je najbolj spodobna!“

Malo više smo sedli v travo ob cesti in odrpli vsak svojo torbo. Naš prigrizek je bil jako pisan — a mislim, da je tršata bela korenika mojega velikonočnega hrena, ki sem ga sproti narezoval in s koščki klobase nosil v usta, posekala ves tisti sir, jajca, pinco, sardine in pomaranče, s čimer so se zalagali drugi.

Profesor je pogledal na uro in zamrmral:

„Tista petorica tudi danes tiči nekje skupaj! Le kje se je zataknila? Ura je ena — zdaj bi bil skrajni čas, da se vzdignemo.“

S srede ceste je nestrpno gledal navzdol po klancu — nikogar ni pričakal izza ovinke. Poslal je mene in Pertota, naj stopiva malo niže, mogoče oni le prihajajo. Vrnila sva se brez uspeha. Bila nas je zmerom ista petnajstorica.

„Onih ne moremo pustiti samih. Počakajte me tukaj, grem sam gledat, kje so.“

Ni bilo težko čakati: lačni nismo bili več in na sredi široke, trde, četudi rahlo vzpete ceste je podajanje žoge pravi užitek. Dvakrat je padla na sosednje dvorišče in splasila kokoši — obakrat smo preplezali ograjo in jo rešili. Ko pa je padla tretjič, se je prikazal kmet in srdito vpil na nas. Profesorja še ni bilo in odšli smo počasi nizdol. Ob cesti je stala orjaška nazobčana skala: v nekaj trenutkih smo jo osvojili. Kafol nas je fotografiral — in priznati je treba: videti smo kot na najvišjem vrhuncu sveta. Malo niže smo zaduhali krčmo in nenadno nas je popadla huđa žeja. Stopili smo noter, naročili nekaj pijače, potem pa prijeli za krogle — in začelo se je balincanje. Ura je bila pol dveh in nekateri so začeli pogrešati profesorja. Dva sta sklenila, da mu gresta naproti.

Medtem se je iz oblaka, ki ga je nad zatohlo ravnino gnal veter, usulo nekaj dežja.

Profesor se je vrnil sam in neverjetno slabe volje.

„Smo vsi?“

„Niste srečali Čuka in Valiča? Naproti sta vam šla.“

„Zdaj pa še to!“ je bruhalo iz njega. „Nisem rekel, da me počakajte tu? Ura bo kmalu dve — ko se vrnete, jo mahmemo sami.“

Bil je brez sence veselja, ko je to rekel — in vendar bi morali biti na izletni dan vsi veseli! Dolga pot do postaje in nazaj ga je še bolj napela, ker je bila zaman.

Ob dveh se je naša petnajstorica pognala v hrib. Tisti Furlani so se počasi vzdignili že kako uro pred nami — videli smo, da so romarji. Dohiteli smo jih in spet pustili za sabo. V steklenicah jim je pljusvalo rdeče vino in peli so litanije.

„Virgo prudentissima — ora pro nobis!“

Pot navkreber jim je jemala sapo in končno se jim tudi mudilo ni. Vedeli so, da bodo prenočili pri cerkvi in da je pred njimi nedelja. Nas pa je priganjal čas, ko smo se po nepotrebnem tako zamudili s čakanjem tiste petorice.

— In glej jih zdaj: stali so tam žareči in zmagoslavni in se nam smejali.

„Že eno uro smo tu!“

„Mi smo vas pa na dogovorjenem kraju čakali poldruho uro,“ sem jim vrnil in resnično sem bil hud nanje, ker se mi je smilil profesor.

Ko jih je ta zagledal, se je za hip ustavil: bilo je potrebno, da se mu je lahko odvalil kamen od srea. Zakaj nedvomno je bil prepričan, da petorica popiva v kaki krčmi in kadri na vse pretege in bo zvečer na vlaku bruhala, kar bo rodilo same sitnosti.

Na ravnem prostoru, kjer se ustavljajo romarski in izletniški avtobusi, smo stali njegovi — in tisti drugi, krivi, katere je slaba vest hučo tlačila in so čakali, kaj jim bo rekel. On je obstal, težko je še dihal od dolge strmine. Čutil je, kako vsi gledajo vanj, kaj bo storil. Povrsti je ošinil petere — težko, mračno, obsojajoče, očitajoče. A kot bi mu bil neki glas rekel: Ni pripravne besede — rajši móli! — je pogledal v tla in je šel bled nemo po tisti ploščadi. Pri zidu je počasi oblekel vetrnik. Vsi smo šli potem nekako pobiti za njim navzgor po kamniti poti med stisnjenimi hišicami in po stopnicah v cerkev. Kakor je pokleknil in obmiroval on, tako smo pokleknili in čisto utihnili tudi mi. Zahvalne podobe in napisi so nas molče gledali z vseh sten in prijetno je bilo počivati v hladu in tišini. Le v tem nismo posnemali profesorja, da bi tudi sami vrgli kaj v skrinjico za darove.

Napolnili smo gostilno. Tisti preprosti ljudje sprva niso vedeli, kje se jih glava drži, tako raznolika, glasna in nestrpna so bila naša naročila. Zdaj se je bilo treba zares podpreti.

Napetost pa se še ni polegla. Profesor se je usedel v kot, da je imel pregled kakor izza katedra. Od tam se je oziral po nas kot skozi oblak bojevite nejevolje. Pojedel je nekaj malega, kar je prinesel v torbi, pozval pa si ni ne piva ne oranžade, ampak pol litra belega vina. Steklenica je bila kmalu prazna in naročil je drugo. Mračna tenčina z oči mu je zginjala, a še zmerom je stiskal pesti in zobe. Poslušal je, kako pojemo in je pritegnil tudi sam... in s kakšnim silnim baritonom!

Vojku Miliču, vodji svojeglave petorice, se je zdelo, da je napočil ugoden trenutek. Rdeč od zadrege je šel proti kotu in začel izrekatj besede opravičevanja. Profesor je samo zamahnil z roko in pel dalje — in ni nič branil, ko mu je Ivančič iz svojega pol-litra nalil kozarec...

Ob šestih je bilo treba vstati, plačati in se pripraviti na odhod.

Ko smo se gnetli h krčmarju in ugotavljali zapitek, sem slišal grmeči profesorjev glas iz kota:

„Ivančič, postavljam vas za svojega adjutanta!“

„Zanesite se name, gospod profesor!“ je odgovoril Ivančič.

„Zdaj sva dva: jaz in vi, Ivančič, moj 101“

adjutant. Morava pripeljati to družbo v Čedad. Ne smemo zamuditi vlaka!"

Nekdo je skozi vrata zavpil od zunaj: „Dežuje! Kaj pa zdaj?“

Profesor si je šel s prsti v lase.

„Kar naj dežuje — mar ni bilo zadosti soparno?“

Ko je prišel ven, je pomolel obraz kvisku.

„To ni nič! Bomo vsaj po svežem zraku hodili. — Poglejte tja — kakor na starih podobah!“

Z desnico je zamaknjeno kazal grmado oblakov nad zahodnimi gorami, ki so bili naredko posuti z zlatooranžnimi črepinjami.

Prijeli smo se pod pazduho in v štirih ali petih gručah ubrali pot navzdol.

„Širca, vi imate mlade oči: ali se rumenijo v dolini štirikotne njive cvetoče repe?“

Kako sem bil tisti hip vesel, da je tudi profesor človek! A rumenih njiv v dolini nisem videl in sem mu to tudi povedal.

„Razumem! Vsaj tri tedne prezgodaj je letos ta izlet — zdaj repa še ne cvete, tudi njive niso še vse zorane. Letos sem jaz petič na izletu v tem kraju: vsako drugo leto me pritegne. Do danes sem še vsakokrat občudoval tiste rumene njive. Mene je rodila deželja, živeti moram pa v mestu — v zverinjaka.“

Zágrmelo je, a nihče se ni zavoljo tega kaj bolj podvihal. Še so bile na zahodu tiste temnozlate lise, kot bi za oblaki gorele. Profesor se je večkrat ustavil in jih navdušeno kazal; zakaj nenehno smo jih imeli pred sabo in vedno bliže so nam bile. Bliskanje in grmenje je postajalo močnejše, kar je bilo profesorju zelo všeč in je tudi glasno oznanjal:

„Doživljam prvo letošnje nevihto — naj le pride, saj je bilo zadosti soparno. Kako sládko bo potem dihati! Kak zrak se nam obeta iz tega mladega zelenja, fantje!“

V razredu je naš profesor v primerj z drugimi strog in resen, celo zbadljiv zna biti; zato se ga bojimo; čeprav ga imamo tudi radi. Pokončna in strumna je njegova hoja, daš hi več tako mlad — precej sivih las ima že. Na tej poti z gore pa je šel bolj majavo — in šele tedaj mi je postalo jasno,

da je Ivančiča zato doletela adjutantova čast, ker je moj najčvrstejši sošolec.

Medtem se je zmračilo. Bliskanje in grmenje se je malo uneslo, pač pa je pričelo deževati. Povedali smo to profesorju, ki ni debelih dežnih kapelj menda niti čutil, saj je hodil, kot da ne bi bilo nič.

„Naj kar dežuje! Imate kape pa se pokrijte — ali pa ostanite razoglavi, boste imeli potem lépo frizuro!“

Prav krepko je v temi šumel dež, a imeli smo na sebi vetrnike in pod brado zavezane kapuce. Profesor ni maral niti slišati, da bi si zapel vetrnik na zadrگو. Pisano srajco po prsih mu je močil dež... fantje tega nišmo mogli gledati. Nekdo je posvetil z baterijo, da bi mu pomagali pri tisti zadrگی. Kar bridko ga je bilo videti, kako mu po čelu in licih polzijo curki.

„Spravite tisto, ker me slepi! Moja dva najostrejša čuta sta voh in tip. Takle podeželski dež mi je bil zmerom drag. No, še pa zapnem... Hlače na kolenih mi je že premočilo, čutim. — Adjutant, smo vsi?“

„Vsi smo, gospod profesor!“

„Nas je dvajset?“

„Z vami enaindvajset!“

„Kje je tista petorica?“

„Tu smo, gospod profesor!“ so se zgrnili okoli njega.

„Ne vem, ali sem že tako moker ali pa je sever ustavil dež: hladno je.“

„Ne dežuje več — in tam je postaja,“ je odgovoril Ivančič.

Stáli smo na peronu. Od gora je začelo vleči. Profesor je potegnil uro iz žepa, tisto, ki je, kot je večkrat dejal, ne bi zamenjal za nobeno zlato zapestnico. („Dobil sem jo od dragega človeka, ko sem končal univerzo,“ je povedal.)

„Čez deset minut se odpeljemo od tu, dvajset minut je vožnje do Vidma. Tam imamo četrť ure časa, da prestopimo na tržičana.“

Bilo mi je skoraj žal, da je iz človeka spet postal profesor.

Ali ko se je tisti vlakec veselo premetal med njivami in je iz teme dišala vanj zelenina poznoaprilske noči, sem ga čul vzdihniti globoko iz srca:

„Ta lepi dan se ne vrne nikdar več!“

prebodena tišina

LEV DETELA

Obcestna drevesa, ki sem jih opazoval skozi okno župnišča, v katerem smo stanovali, so že potemnela v zgodnjem mraku. Dvigala so se kvišku kot veliki, zlovešči črni dežniki in poudarjala turobnost večera, ki se je naglo bližal. Teta je stala pred vežnim obešalnikom in me jezno gledala. Potem me je urno prišla za roko in me potisnila v prostor, v katerega prej nisem hotel vstopiti. V nosnici mi je šinila zatohla sapa, polna vlage in vonja po bolniku.

„Napad prihaja!“ je siknila teta, da sta jo oba pogledala.

Prvi je ležal na postelji v kotu; koščeni obraz se mu je svetil kot mrtvaško bele ledene rože pozimi na oknih.

„Smrt prihaja,“ je rekel, da sem vztrepetal.

Zazrl se je v učitelja, ki se je zatekel v župnišče že dopoldne, ker so Rusi obstreljevali pobočje, na katerem je imel hišo. Sedaj je sedel ob postelji ter počasi in zamišljeno bral iz stare knjige.

„Smrt,“ je dejal umirajoči. „čutim, kako polzi po telesu,“ je mračno dodal. „Bliža se tisti kritični točki, kjer se bo zgodilo.“

Učitelj ga je pogledal mrtvo, kot da bi prodiral v neznani svet, ki ga ne razume in ne trpi.

„Beri...“ je izmuceno dejal umirajoči. „Saj vem, da ti ne diši. Ampak stori to vseeno!“

Učitelj se je zdrznil in s suhimi, neročnimi rokami obrnil stran debele, zamaščene knjige.

Zunaj se je oglasile sirene, letala so morala biti že zelo blizu.

„Bodi miren, fant!“ je rekla teta in se obrnila proti starinski omari.

„Ti nisi niti mrzel niti vroč!“ je bral učitelj iz svetega pisma. „O da bi le bil mrzel ali vroč! Ker pa nisi niti mrzel niti vroč, ampak mlačen, te bom pljunil iz svojih ust!“

„Preizkus, zanimiv preizkus!“ je zamolklo zinil umirajoči.

„Kako to misliš?“ je vprašal učitelj.

„Neumnost!“ je dejal umirajoči. „Toča človeku je večsih, da zine nekaj, kar ne bi smel. Mora pljuvati, da še ve, da živi.“

„Stopi k stricu in mu kaj povej!“ je zapovedala teta in mi namignila z roko.

Obstal sem v veliki negotovosti. Zgodilo

se mi je; kot da bi potegnilo velikanski usodni krog čez vse, kar sem imel. Soba se je zavila v kolobar temnih senc, življenje pa je počasi utripalo za črnimi pajčolanji.

„No, premakni se, fant!“ je vzkliknila teta in me pogledala z drobnimi, izbodenimi očmi.

S strahom sem se mu približal.

„Poglej,“ je rekel. „Ne bom več dolgo. Ruska granata me je zadela. Ti hudiči so že zelo blizu... Osem let imaš. Mlad si še. Veliko boš videl.“

Nato se je sunkovito obrnil k učitelju in mu dejal: „Ti si pa tako njihov. Kaj bi hlinil. Sedaj boš našel svoj raj. A zame je bolje, da me ne bo.“

„Ne misli na smrt!“ je rekel učitelj in se v tesnobi zazrl v sliko Matere božje, ki je visela na steni.

„No,“ je rekel stric in ga ostro pogledal. „pa nam kaj zaigraj. Da bo veselo na ta poslednji večer.“

Učitelj je vstal in zdelo se mi je, da se je opotekel. Vsedel se je k harmoniju kot pajek na svoje mreže in sunkovito pritisnil na tipke. Zvoki so zakričali kot na pomoč — in v trenutku utihnili. Od povsod: s sivega, razpokanega stropa, z razbitih klopi, z motnih, vijoličastih oken, se je naglo plazila nevarnost in se neizprosno približevala. Zadnja dnevna svetloba se je trgala po postelji, na kateri je ležal. Postava za harmonijem je zopet pritisnila na tipke. Sveta tišina je bila prebodena; melodija je udarila čez ves prostor.

Skoraj popolnoma se je že zmračilo. Smrt je pogledala iz vseh kotov z velikimi, temnimi očmi. Nemirno sem se premaknil proti oknu in čakal, da se bo zgodilo.

Postava se je sklonila in zdrsula z rokami po robu, glasbila. Tišina, ki je nastopila, je bila neznosna.

„Ne morem!“ je zdrgetal učitelj in pritisnil glavo na tipke pred seboj.

„Bedasto!“ je dejal umirajoči. „Saj bom umrl. Prav dobro vem, kaj se bo zgodilo. Vendar se ne umaknem niti za korak. Jaz ostajam na svojem mestu, naj le pride smrt in me ustrelj.“

„Kaj bi mislil na to. Spomni se česa lepega!“ ga je miril učitelj.

„Vsi smo ujeti v kakšno bedasto kletko,“ je zasopel umirajoči stric.

„Raje bi ti nekaj zaigral,“ je šepnil učitelj.

„Stori to. Saj si veliko igral.“

„Ha!“ se je učitelj suho zasmel. „Ni neumno.“

Stric se je vzel v postelji in zakričal:

„Kaj je smešnega, če kdo umre. Igraj, igraj raje! Tisto poslednjo, zadnjo: Gozdič je že zelen.“

Teta je pristopila in ga bolestno mirila.

„Lezi, lezi!“ je hropla in grebla s prsti po težki, črni odeji.

Učitelj se je stresel in trepetaje udaril na tipke:

„Pomlad že prišla bo,
k' tebe na svet ne bo,
k' te bodo d'jali
v to črno zemljo.“

Zunaj so se oglašale sirene. Vojna z granatami in grmenjem topov se je bliskovito približala.

Najprej se je zdelo, da prihaja alarm od nekod daleč in da bo vse v kratkem prešlo. Potem je zavijanje sirene postajalo vedno močnejše, sovražna letala so morala biti že zelo blizu.

Učitelj je zaprl harmonij in se začel vznemirjeno prestopati.

„Upam, da nas ne bodo napadli,“ je dejal v strahu.

„Kaj bi se bal, ljubi bratec,“ je rekel stric. „Tebi se ne bo nič zgodilo.“

„Česa me torej dolžiš!“ je vzkipeł učitelj. „Kaj sem ti vendar storil?“

„Nič! Čisto nič!“ je mrzlično vzkliknil stric. „Vsega je kriva podgana.“

„Kaj? Kakšna podgana?“

„Navadna majhna podgana, ki smukne zvečer okrog vogla, ko se vrneš iz gostilne domov.“

„Ne govori mi več!“

„Kaj te je strah, ljubi bratec!“ se je gnal stric naprej. „Vidiš, koliko podgan se je rodilo. Že lezejo izpod odeje. gnusne, bedne podganice. Napolnile bodo sobo in nas požrle. Tuč ti si podganica. Čisto navadna podganica si. Smrt zaradi podgan. Podganja smrt!“

„Tiho!“ je zakričal učitelj in v obupu udaril s pestjo po harmoniju.

Teta je glasno zaihtela. Postaló mi je tesno in neprijetno. Tetine oči so se v mraku povečale in izvotlile. Kot črni krogi so se mi bližale in se večale z vsakim trenutkom.

„Ne, nisi imel prav,“ je zamrmral stric. „Prijetelja sva bila, pa si se vseeno podal k njim, ki so se tako usodno približali.“

„Nobene pravice nimaš, da tako govoriš,“ je trdo pribil učitelj.

„Zaradi tega bom umrl,“ je rekel stric.

„Ali ni to moja prva in poslednja pravica.“

„Zaradi vojne boš umrl, dragi. Zaradi vojne,“ je rekel učitelj.

„Vojna... Vojna. Vse vračate na vojno,“ je rekel stric. „Sami pa ste čisti.“

„Mislim, da sem čist,“ je rekel učitelj.

„Beden umazanec si!“ je hlastnil stric in zadrgetal.

Vrata so se glasno odprla. V sobo je stopil župnik, temen in mrk.

„Hvaljen Jezus,“ je rekel.

Vsi smo ga zmedeno pogledali in obmolnili. Učitelj je vstal in zaprl knjigo.

„Tako se vam umaknem,“ je rekel.

Župnik ga je ostro pogledal in pristopil k umirajočemu, da ga dene v poslednje olje.

Sirene so utihnile. Letala so se odmaknila v daljavo.

„Torej se ni, hvala Bogu, nič zgodilo,“ je olajšano vzdihnila teta.

„Steci, fant, po svetilko!“ je rekla. „Mi pa bomo zagnili okna.“

Pohitel sem v stransko sobico, da poiščem petrolejko. Ko sem jo vzel v roke, me je pograbilo ugodje, kot da božam dobrega znanca, ki me bo potolažil in razvedril. Resno sem jo poneseł k teti, ki je pripravila žveplenke, da jo prižge.

Stenj je posvetil z motnim plamenčkom, ki se je razplamtel v majhno osje želo, ki samo še čaka, da se ti zadere v roke. Teta je stopila pod luč in oči so ji zažarele, kot da bi bile osvetljene od sovražnih žarometov. Počasi je privila stenj in se hitro zrvnala.

„No, fant,“ je rekla in me z dolgim, suhim prstom krenila po nosu. „Kaj toliko boljši si v luč. Saj boš oslepel.“

Prestrašen sem se obrnil proti vratom.

Luč je mežikala kot zlobna, razdražena žival in mi ni dala miru. Izba se je čudno prepognila, župnikova postava pa se je v somraku razrasla v prikazen, ki se ti svarično bliža po samotni cesti, da obtoži in razsodi.

Umirajoči se je hotel dvigniti in izpregovoriti, vendar ga je streslo in je omahnil na blazine.

Nevarnost se je neizprosno približala.

„Zadeva ni toliko osebna, temveč splošna, družbena,“ je dejal župnik in pogledal učitelja s temnimi, prodornimi očmi. „Saj vidite, da danes ne rešujemo je osebnih, temveč splošne, narodne probleme,“ je trdo pristavil. S tankimi, prosojnimi prsti je pograbil svečo in pristopil k umirajočemu.

Vsi smo padli na kolena. Čutil sem, kako me prevzema velika stvar, ki je dvignjena nad mračne tetine poglede, družinske razprtije in vojskujoči se svet. Duhovnik je iztegnil belo roko in ga tiho in mirno blagoslovil.

Sirene so se znova oglašile.

Strahoma sem pogledal strica, ki je

teško sopesel in imel veliko znojno srago na sencih. Čutil sem, kako kroži po prostoru smrt s svojimi nerazumljivimi stvarmi in slutil sem, da je tudi duhovnik eden tistih, ki so ji posvečeni. Zato mi je bil grozen in tuj.

Zdelo se mi je, da bo smrt hitro prišla; udarila bo s koščeno palico iz podstrešja proti umirajočemu, on pa bo zakrillil na svojem ležišču z velikimi rokami kot orel in umrl.

Sirene zunaj so utihnile. Za trenutek je vstopil nemški poročnik in vprašal, če se želi kdo umakniti. Vsi smo molčali in topo zrlji predse. Čez čas so na cesti zabobneli nemški kamioni, zadnji oddelki so se hitro odpeljali... Rusi in Bolgari so morali kmalu priti. V daljavi so se oglasile Stalinove orgle, drugače pa je bilo mirno.

Teta je glasno molila in ropotala z velikim rožnim vencem:

„Zdrava Marija, milosti polna, Gospod je s teboj! Blagoslovljena si med ženami in blagoslovljen je sad tvojega telesa, Jezus!“

„Moli, moli!“ je rekla in me karajoče pogledala.

Duhovnik je končal s svetimi opravili in se nemirno razgledal po zatohlem prostoru.

„Problem je torej družben!“ je mrko rekel učitelj in stopil proti župniku.

„Tako je!“ je župnik mirno odvrnil. „Saj veste, kako je z vami. Najprej ste stali vzadaj in se dobričali po obeh straneh. V mladih letih ste bili največji prijatelj umirajočega organista. Danes vidite, da se je marksikaj spremenilo. Nas, ki verujemo v Boga, čakajo težki časi. Vendar je On z nami. Vi pa ste se presukali tja, kjer vam bo bolj neslo. Povejte, če ni res!“

„Prepričan sem v stvar!“

„V kakšno stvar vendar,“ je rekel mirno župnik. „Kaj je vendar ta stvar! Saj sami ne veste. Odeli ste se v nekaj fraz in v svoj lastni napuh ter bi radi skozi lepe besede grobo vladali. Napuh, dragi moj, napuh, to je tvoja stvar!“

„Prepričan sem v revolucijo.“

„Nobene revolucije ne boš izpeljal, če je najprej ne doživiš v svojem srcu. Tvoje srce pa je daleč od kakšnih... revolucij.“

„Lažete!“ je kriknil učitelj.

„Ja,“ je nadaljeval duhovnik. „Problem je družben. Saj tudi vi govorite o družbenih problemih, čeprav še niste nikoli prebrali svojega učitelja Karla Marxa. Družben problem ste vi, gnile, mrtve veje na narodnem telesu, ki visite črne in prazne v zraku.“

Učitelj se je nemirno približal.

„Gnila, črna veja ste vi!“ je hlastno dejal. „Vi, z mrtvaškimi leščerbami in prti. Kaj toliko bingljate s tem svojim križem. Jaz hočem življenje, vi ste pa smrt. Smrt!“

„Umrlji bodo, ki so brez vere!“ je rekel

duhovnik. „Bog ti grehe odpusti. Poglej, tu umira eden tistih, ki ste jih vi ubili. Na dvo-rišču je stal, da je priletel drobec ruske mine in ga razsekal. Tu boste stali in gledali, ki ste ga prebodli.“

„Jaz sem dober!“ je zahlipal učitelj. „Celo do žensk sem bil dober. Zmeraj sem jih resnično ljubil.“

„Nič ne verjamem!“ je rekel duhovnik. „Ti ljubiš le samega sebe.“

Teta je znova pokleknila in začela glasno moliti. Tudi duhovnik se je zamislil. Bilo mi je nerazumljivo in težko, oditi pa nisem mogel.

„Dobrega moža imate!“ je rekel nenadoma duhovnik. „Tudi dober organist je bil.“ Pogladij se je po redkih laseh, teta pa je divje zahtela.

Umirajoči se je stežka premaknil, govoriti ni mogel več.

Stalinove orgle so se oglasile v veliki bližini. Na zgornjem koncu vasi je morala eksplodirati mina. Zaslišala se je težka detonacija. Vojni vihar se je razbesnel. Stiskali smo se k tlom in pričakovali najhujše.

Nenadoma smo zaslišali smeh in korake po stopnicah. Zmagovalci so hrupno vstopili. Rusi, Bolgari in partizanski aktivisti so nas gledali sovražno in tuje; nam pa so bili svet, ki je ob smrtni uri nezaželen. Edino učitelj se je vedel bolj sproščeno, čeprav ni bil vesel.

Partizanski aktivist je pozval duhovnika, da odda cerkvene ključke. Povedali so, da bodo v cerkvi začasno namestili prebivalstvo, ker morajo natančno preiskati, kdo je zločinec in kdo ne.

Duhovnik se je uprl: „Cerkev je hram božji in jaz ne bom dovolil, da bi jo onečastili.“

Aktivist je razburjeno poročal ruskemu oficirju in ta je pomignil bolgarskim vojakom, ki so mrko pristopili.

Stric je zadržetal v postelji. Videl sem, kako se je smrt urno primaknila. Poplesala je ob njegovem vzglavju in končno izpregovorila. Umirajočemu so se ličnice napele, stresel se je in mirno obležal.

„Mrtev je, mrtev!“ je zatulila teta.

Čudil sem se, da se je tako naglo zgodilo. Nikakor nisem mogel razumeti, da je sedaj kako drugače. Ležal je mirno in spokojno. Saj se ni nič posebnega zgodilo.

— „Niti počilo, niti počilo ni kot grana-ta...“ sem si pravil.

Duhovnik je pristopil in mu zatisnil oči. „Morilci, banditi!“ je vpila teta in si mršila lase.

„Pokleknimo.“ je zapovedal duhovnik in prižgal svečo.

Zmagovalci so mrko čakali. Smrt jih je v svetu vojnih grozot prizadela le za trenutek, takoj so zopet dobili uradni izraz.

„Mudi se!“ je rekel partizanski aktivist. „Vojni položaj zahteva, da odidete z nami. Tudi mrtvega bomo vzeli s seboj.“

Upirali smo se, teta je zmedeno ječala. Po dolgem župnijskem hodniku, ki se je vil kot kača med temnimi zidovi, so nas gnali na cesto in od tu na trg, kjer je stala cerkev. Noč je bila temna. Skozi gosto plast megel mesec ni mogel udariti.

Med potjo me je učitelj prijel za roko, meni pa je bil tuj in neprijeten v svojem dobrikanju. Videl sem, kako bolgarski vojaki nosijo umrlega strica. Teta je neprestano ječala. Prignali so tudi ostale vaščane, ki so se zmedeno gnetli kot čreda, ki je zašla v smrtno nevarnost. Tu in tam se je oglasil krič ali jok, drugače pa so trpko molčali. Pred množico so stali tuji vojaki in pazili, da ne bi kdo ušel. Hotel sem oditi k teti, ki je stala ob mrtvem stricu, vendar me učitelj ni izpustil.

„Ključé!“ je siknil ruski oficir. „Nimam,“ je rekel duhovnik.

Videl sem, kako so se bolgarski vojaki sovražno primaknili, nato pa me je neznana sila obrnila v stran.

„Ne glej!“ je rekel učitelj. „To je svinjarija. Na začetku so vedno svinjarije, potem pa je lepo.“ Ko sem pogledal, sem videl, da je duhovnik krvav.

S težkimi, črnimi ključi so odprli kovinska vrata, da je votlo zadonelo.

Duhovnik je stopil na cerkveni prag. „Ne pustim!“ je rekel.

Fahnili so ga v stran in vstopili. Nekaj vojakov nas je porinilo v cerkev in nismo se upirali.

Mrtvega so položili na klop v ozadju. Duhovnik je stopil k oltarju in pokleknil.

„Svojih ropotij ne boš opravljal,“ je rekel aktivist. „Takih duhovnikov ne potrebujemo.“

Ljudje so razdraženo zamrmrali.

„Tudi vi ste sovražniki ljudstva!“ je rekel aktivist in se obrnil k teti.

„Oh, pustite me!“ je potožila. „Mož mi je umrl.“

„Vsi v tej vasi boste preiskani, da ugotovimo, kdo je naš sovražnik!“ je dejal aktivist. „Sedaj boste začasno zaprti v cerkvi.“

„Cerkev ni zapor!“ je zavpil duhovnik in stopil proti sredini glavne ladje.

„Tiho!“ je dejal rejen ruski vojak in se zaničljivo obrnil.

Železna vrata so se okorno zaprla. Duhovnik je stopil k oltarju in odprl mašno knjigo.

„Stran od oltarja!“ je razdraženo siknil aktivist. Po cerkvi je votlo odmevalo.

Sovražniki so ga mrko obstopili. Bližali so se mu kot od vojnih grozot otopeli bojovníki, ki ne razumejo smisla velike stvari, za katero se je boril on vse življenje.

„Tu ni nihče vojni zločinec!“ je rekel duhovnik. „Nobeden ni izdajal Nemcem. Stali so ob strani. Niso vas podpirali, niti vam niso bili sovražni.“

„Molči, pop!“ je dejal aktivist in ga zlobno pogledal. „To bomo presodili mi, ko pride čas. Stran od oltarja torej!“

Duhovnik ga je mirno pogledal, premaknil pa se ni.

„V cerkvi je mož, ki je umrl,“ je rekel. „Ozirajte se na to!“

Videl sem, kako je padel udarec, vendar ga je junaško prenesel. Zamišljeno je obstal v dolgem, črnem oblačilu. Čutil sem, da se bo zgodilo najstrašnejše. Smrt je hušknila na vse strani. Sveti Anton Puščavnik se je posvetil iz zlovesče pošte. Gorelo je le nekaj luči. Cerkveni praporji so se zamajali v nočnem vetru. Hotel sem zakričati.

Zopet je padel udarec. Množica se je nemirno premaknila.

Duhovnik se je pogumno zravnal. Vedel je, da je resnična zmaga za vedno njegova. Bledi obraz mu je zažarel v nadnaravnih barvah. Stal je kot junak sredi strašnega položaja. Krog njega se je zgroščeval obroč srditih bojovníkov, on pa je dvignil desnico v blagoslov in bojno napoved.

Samo slišal sem še, kako je teta divje zakričala. Težki, železni svečniki so padli na cementni tlak in negibno obležali.

dragica

IVAN KOROSEC

Bil je lep sončen jesenski dan. Tak kakršni so samo doma; z ajdovimi snopi na požetih njivah, z velikimi kosmi belih, nekam v dalj hitečih oblakov, z rdečkasto rjavim gozdom in rumenimi režečimi ježicami zrelega kostanja. Tam zašaj pa so gore, visoke in s snegom pokrite.

September 1943.

Previdno se je vračala Albinova izvidnica skozi Podlipoglavsko sotesko, kajti sumljivi robovi Pogleda so skrivali sovražno zasedo. Ta zadnji hrbet pred njivami je najbolj nevaren. Če jim prizanesejo tu preko polja do vasi, potem so dobri.

„Rastojanje, na levo in ob potoku,“ je previdno ukazal desetar.

„Je nevarno?“ je plašno vprašala Dragica, ki je stopala za svojim spremljevalcem, obloženim s težkim nahrbtnikom.

„I, previdnost je vedno dobra, posebno v teh časih,“ je bil desetar kratek.

„So beli tu kje v bližini?“ je bil radoveden Miro.

„Seveda so! Često križarijo njihove patrulje.“

„Ne bi rad, da bi se srečali z njimi ravno sedaj, ko sva brez orožja,“ se je Miro plašno oziral.

„Hm, nič kaj prijetna zadeva,“ se je izmikal Albin.

Še nekaj je menda vprašal Miro, pa mu desetar ni odgovoril, ker je zaostal za njim zaradi odstojanja.

To potišo jo odnesli brez „pozorava“ s Pogleda.

Sonce se je že nagibalo proti šmarni gori; ko se je desetina vzpenjala k Sv. Urhu.

Tako mirno in praznično je bilo tisto popoldne, kakor da ni več revolucije, ne sovražstva, ne zvijače in zahrbtnosti na tem pisanem koščku zemlje s požetimi polji in rumenim kostanjem, s cvetočo reso, z modrim nebom in raztrganimi kosmi belih oblakov pod njim.

Noben strel se ni utrgal od nikoder in tudi pasji lajež se ni zaganjal od samotnih hiš pod hribom.

Vesela je stopala Dragica navkreber, kakor da bi šla „na hribe“, in često jo je moral desetar svariti, naj ne bo preglasna. Miro je bil resnejši in korak mu je zastajal v negotovosti.

„Kako, da v Ljubljani niso nič vedeli, da

je Urh zaseden po naših. Pogled je zbiralna baza, tja bi pravzaprav morala,“ je povzel čez čas.

„Kdaj pa ste zasedli Urha?“ je previdno potipal desetarja.

„Včeraj pod večer, smo se ustavili tu.“

„A, potem je razumljivo, da so naju napotili še na Pogled,“ je Miro glasno zavrnil lasten dvom.

„Ne, ne, je že prav, da sta tu,“ je pribil Albin.

Izza drevja se je prikazala rdeča streha cerkvenega zvonika in nad zlatim jabolkom je črnel velik križ.

„Tisto tam še niste zamenjali z rdečo zvezdo?“ je bil radoveden Miro.

„Ni to namen naše borbe, tovariš.“

Partizan se je ustavil.

Albin se je previdno vstopil predenj:

„Svoboda naroda ni v tem, da snemamo križe in namesto njih postavljamo zvezde. Tudi smrt fašizmu ni v podrtih križih.“

Miro je osupnil, pa se je zbral in vrgel zadnjo karto:

„Zdaj se mi, tovariš, da ti čisto drugače pojmuješ svobodo, kot jo pojmuje partija.“

„Prav gotovo da. V tem imaš prav. Naša borba pa ni borba partije, temveč ljudstva, zdravega demokratičnega naroda, ki ni nikoli podvomil v dan svobode izpod okupatorjeve sužnosti, pa tudi nikdar želel svobode, ki jo priušča partija.“

— In vendar jo bo sprejel,“ je upadel Miro.

„Prostovoljno nikoli. Če bi mu jo vsilili, bi bil do nje odklopileh in bi se je končno otresel, kakor se bo otresel grabežljivih sosedov,“ je dopovedoval Albin.

Narodu hlapcu, ustrašovanemu z bičem skozi vekove, je svoboda nesreča. V njej se znajde kakor neboljnen otrok na križpotju, ki ga je strah in steza roko vsakemu, kdor mu je ponudi, pa naj ga vodi kamor koli.

Takemu narodu je treba nove smeri v novo življenje. Življenje proletariata, pod varstvom tistega, ki je prijatelj te njegove svobode; pod garancijo močne Sovjetske zveze. To je narodova težnja in nihče ga ne bo zvilil s te njegove poti; niti grabežljivi mejaši, ker bodo vedeli, da za njim stoji moč in pravica, niti domača ouržuazija z nikdar izpolnjenimi obljubami. Nad njim bo partija z vodstvom in direktivami in za njim bo moč proleta-

riata." Miro je govoril, da kakor bi bil že politični komisar.

„Tako je, živel tovariš Stalin,“ se je navdušila spremljevalka ob teh fantovih besedah.

„Ti bi bil zmožen za komisarja,“ se je namuzal Albin, pa Miro ni tega opazil, Dragica pa, zato je sumljivo vprašala.

„Kaj, tovariš, misliš, da ne? Saj se je dovolj dolgo pripravljala.“

„I, saj to sem trdil,“ je ponovil Albin.

Stopili so na jaso in pred njim se je belila cerkev s pokopališkim obzidjem. Skozi lino v stolpu jih je motril stražar.

„Pa oni tam v baraki?“ Miro se je ustavil kot ukovan. „Pa menda ni kak belogardist?“

„Belogardist, kakšen?“ je navidez malomarno povzel Albin. „To je star borec, junak, da malo takih. Ej, ta bi ti vedel povedati, kako se juriša, kakšen je hudičev ples.“

Miro bi rad nekaj vprašal, pa so že krenili skozi žični zapaž in zagledali gručo vojakov, ki je čistila orožje na dvorišču.

„Je komandant strog?“

„Kot vrag,“ je vpadel Albin, „sicer bi nas že hudič vzel v tem gnezdu...“

„Pa komisar?“ je zanimalo Dragico, bolj iz iluzij kot strahu.

„Tega nimamo,“ je bil kratek Albin.

Miro je obstal kot okamenel, njegove oči so se sovražno ujele z desetarjevimi.

„Ali ga —“

„Gremo v pisarno,“ ga je prekinil Albin in potrkal na vrata.

„Naprej!“ se je odzval zadirljiv glas.

„Gospod poveljnik, patrolja za Javor in Trašine se je vrnila. Nič posebnega nismo opazili na poti. Na Javoru vse od začetka meseca ni bilo sovražnika. Skozi Trašine pa so se pomikale včeraj popoldne večje grupe, približno 200 mož, smer Lipoglav—Pogled.“

„Dobro!“ je odsekal poveljnik Lojze, „in ta dva?“

Miro se je vzravnal. Poskusil je še zadnje iskrico šibkega upanja.

„Ta dva prihajata iz Ljubljane in sta bila namenjena na Pogled; povabil sem ju s seboj.“

„Partizana?“

„Da!“ je Miro odločno pritrdil.

„Potem sta zgrešila pot.“ Strogi poveljnikov izraz se je zadril v vprašujoča pogleda, v katerih je ležal potopljen krik. Stala sta okamenela sredi sobe, le na sencih jima je močno udarjalo.

„Vesta, kdo smo mi?“

„Belogardisti.“

„Če ti je ljubše tako, tuji prav,“ je bil kratek poveljnik.

Zagledal se je v cigaretni dim, ki se je lepo vil iznad prstov, kakor bi čakal odločitve nad tema dvema. Lojze je otreseł pe-

pel in se težko naslonil, da je zaškripal razmajani stol in počasi prekrižal nogi.

„Če bi patrolja vaju privedla včeraj do tretje popoldne, bi rekel vama, če hočeta, lahko ostaneta, ako ne, svobodno nadaljujta pot, kamor s.a bila namenjena.“

Tako včeraj, do tretje popoldne, ko so partizanji prelomili besedo premirja.

Danes sta torej naša ujetnika. Straža, odvedi ju v zapor!“ Poveljnik je pribil kakor v protest prelomljeni besedi.

„Kaj boste naredili z nama?“ Miro je nervozno poprijemal nahrbtnik in v Draginih očeh so zagorele solze.

„Zavisj od vaju! — Straža! — Vso opremo naj odložita!“

Ko sta odložila nahrbtnike in odeje, ju je straža odvedla v ločen zapor.

In tistega večera se je vrnila izvidnica s turjaške strani ter javila, da komunisti in Italijani oblegajo grad.

Čudno je bilo tedaj na Urhu. Potem, ko se je ved vrnil s Turjaka na postojanko, je ta štela komaj trideset mož in še teh polovica je hotela biti podnevi doma na gruntih. Čuječe straže so vestno motrile proti bližnjemu bloku in sosednim Vevčam, kdaj bočo nemški minometalci završali nad postojanko. Nenehno so krožile izvidnice, da ne bi sovražnik presenetil postojanke. Poveljnik je topo zrl skozi okno tesne pisarne, ki se je zdela še tesnejša ob tej novici. To je bil eden tistih trenutkov, ko se utrujenost in brezčutnost zajeđa kakor megla pod jesenski večer in kaplja z golih, mokrih vej, na osulo gnijoče listje. Z roko je pritrkaval ob mizo v monotoni takt. Nenadoma pa je udaril močnejše, kakor da bi se rečesa domislil in pozvonil. Nihče se ni odzval. Nestrpno je skočil k vratom in poklical dežurnega.

„Gospod poveljnik?“

„Reče podpoveljniku, da ga čakam v pisarni.“

„Razumem,“ je bil uraden dežuren.

Gube na poveljnikovem obrazu so bile odločnejše kakor povelje.

„Na južni strani si bo vrag polomil zobe. Ni miš se ne zmuzne skozi strele,“ je prihitel podpoveljnik.

„Čuj žane, danes udarimo na Turjak.“

„Se ti zdj potrebno?“

„Nujno. Ne zaradi Turjaka, zanj se ne bojim, poleg tega ga ščiti Veliki Osolnik, Kurešček, Zapotok. Neumno se mi zdj, da smo se zabilili tu, na nos Nemcem. Kačar nas začne obsipati s težkimi minometalci, bo umik kasen.“

„Se pravi, da zapustimo postojanko,“ je bil presenečen podpoveljnik.

„Tako je.“

— — — Dolg molk je pretrgal besede, ki so bile težke kakor položaj šibke postojanke pred vrati Ljubljane.

„Torej, si te dobre naše ljudi obsodil na smrt,“ je pretrgal podpoveljnik.

„Kako govoriš?“

„Mar se nismo ravno zato vrnili iz Turjaka, da ščitimo naše vase?“

Poveljnik, ki je doslej meril sobo, se je vsedel na divan in težka glava mu je klonila v roke.

„In če te Nemci zasujejo z bombami, kdo bo potem ščitil?“

„Če bodo zasuli nas, bodo z nami zasuli tudi upanje teh naših ljudi tu spodaj.“

„V čem je torej logika naše trmoglavosti?“

„V našem vzroku, namenu in cilju. Tako danes, kot véera, ko smo se šli Vaške stražarje, ali pa pred leti, ko smo se prav tu spočeli.“

„Se mi zdi, žane, da ne greš s časom, ki terja od nas vse kaj več kakor stražo in zaščito,“ je začel poveljnik mirneje.

„Mi smo postali vojska, razumeš, prava narodna vojska. Tako nas morajo najti zavzniki ob izkrcanju.“

„Gospod poveljnik, kurir iz Ljubljane,“ je javil dežurni.

„Naprej!“

Dekle čedne zunanosti je vstopilo in izročilo drobno zvit papir.

Zgodaj zjutraj naslednjega dne je desetina spet odšla za Turjak. To pot s poročilom iz Ljubljane.

„Ko se vrne patrolja, odločimo,“ je pribil poveljnik, ko se je pripravljaval za odhod, da se skozi redke nemške straže na bloku prebije v Ljubljano do glavnega poveljstva.

„Upam, da se kmalu vrnem, med tem ti zaslíši ujetnike,“ je naročal podpoveljniku.

Jutranja megla se je razpršila pod soncem, ki se je vznelo izza Javorja. Nekje spodaj v vasi so vreščale gosi. Za Orlji je padel strel. Žane je obhodil straže, kakor da bi se hotel prepričati, če so fantje na mestu. Podnevi sicer ne bo nikegar „v vas“, bolj zaradi vojakov, da ne zanemarijo dolžnosti.

Pri bunkerju na južnem koncu je postal.

„In vendar bi ga dokončali, dokler ne krenemo.“ Spomnil se je nekdanjega poveljnika Izloka: „Prvo je osiguranje, potem počitek.“

Eno desetino je odredil za utrjevanje, drugo pa je poslal v izvidnico proti Pogledu; ostali so čistili orožje. Sam se je mudil pri utrjevanju, dokler niso pozno čez poldan delo končali.

Nobena izmed izvidnic se še ni vrnila in tudi poveljnika še ni bilo nazaj, ko se je lotil zaslíševanja.

Sedel je za mizo in skušal narediti vtis strogega sodnika, čeprav mu je bil sila odveč ta posej; še nikoli ni nikogar zaslíševal. Zdelo se mu je, da morajo biti zgodbe obtožencev vseh enake: da je bil zapeljan, da

je mislil, da gre za dobro stvar, da so ga prisilili. Pa je bila vendar v vseh primerih svojevoljna odločitev za nekaj, kar je spoznal za boljše in koristnejše — videl in spoznal. Spoznal — kakor koli že. Včasih je bil vpliven samo zgled osebe v dejanju — vendar videl in spoznal in odločil je sam ter šel za nečem, kar je imenoval idejo. Šel brez predsodkov — ne glede na okolje in preteklost — brez misli za jutrnji dan.

Pred njim je sedelo sedemnajstletno dekle. Na ustniah ji je ležal izraz trpkega nasmeha kakor nekega, kj presega vse. Dolg pramen razpuščenih las ji je padel preko levega očesa, da je bil njen vprašujoč pogled kakor skozi zamreženo okno: „Kaj boste naredili z menoj?“

Žane se je ustavil za trenutek v času revolucije. Hotel je biti več kakor sovražnik, več kot sodnik revolucije — hotel je biti spet človek in poslušati vzrok tega, kar naj bi sodil.

„Dragica H. je vaše ime?“

„Da!“

„Iz Ljubljane?“

„Da, pravzaprav iz Celja. Nazadnje sem stanovala v Ljubljani pri stari mami.“

„In starši?“

„Očeta so odvedli Nemci: za mamo pa nič ne vem.“

„Kako?“

Dekle je prekrizalo nogi ter globoko vzdihnila s polnimi pljuči, kakor da bi znova hotela zajeti vso težko zgodbo:

„Takrat, veste, ko so Nemci odvedli ata, so nam dvakrat izropali dom. Ostali sva sami z mamo na praznem. Še tisto malo zalogo so nam vzeli. Potem sva hodili okoli za delom, da sva se za silo preživeli. Naslednje pomladi pa se je posrečilo, da sem prišla k stari mami v Ljubljano. Mama pa je še naprej ostala v Celju. Od tedaj nismo dobili nobene pošte z one strani — —“

„No in — —?“

„V Ljubljani sem nadaljevala gimnazijo in ko so dejali, da prihajajo osvoboditelji, sem jim šla tudi jaz nasproti.“

„Aha — in ta fant je vaš zaročenec?“

„Prej sem mislila, da. On je doma iz Most. Spoznala sva se, ko je čisto zahtajal v našo ulico v oni znani lokal pred mostom. Všeč mi je bil tudi zato, ker je sovražil Nemce. Parkrat me je povabil celo k njim na dom. Rekel mi je, da me njegova mama želi spoznati, ker je tudi ona živela v Celju. Pa kadar sem prišla, nikoli ni bilo njegove mame doma. Vedno je morala nujno oditi, je rekel. Pridržal me je in povabil v razkošno opremljen salon, sedela sva na divanu in on mi je govoril o novem redu, o bratstvu Sovjetske zveze, o svobodni ljubezni in enakosti, pa ljubila sva se.

No in sedaj, ko je odhujal v hribe, sem

glasal tudi jaz z njim, da bi hajkala bežečega okupatorja. On pa mi je branil, naj bi rajši v Ljubljani počakala osvoboditeljev. Ne vem, menda se me je naveličal zato, ker sem mu s vsem ugodila. Svobodna ljubezen nima pred sodkov nima meja, ne strahu, je popolnost ugoditev želja, razumeš, mi je često razlagal veselo ognju.

Nisem povsem razumela, niti se mi ni zdelo nujna, kajti bili so trenutki, ko sem bila srečna v prepričanju, da sem spet našla nekaj, kar so mi Nemci ukradli; dom in mladost. Ob tem ognjevitemu fantu sem se počutila stvarno in v njegovem sem videla masčevalca mojim sovražnikom. Prav zato sem ga še bolj vzljubila, oni pa so sosed še bolj zastudili.

Včasih pa mi je bilo hudo, da sem živo čutila, da ob vsej teoriji svobode postajam sužnja njemu in novemu redu. Takrat je bilo tako prazno v meni in najraje bi zbežala nekam daleč. Ob takih trenutkih sem zaso-vražila tudi njega. Htela so se mi zdale vse njegove trditve.

Vem, zakaj mi je branil, da bi me bil prost, da bi bil spet svoboden.

Sedaj ga razumem — krutega egoista.

Edino to zadnjo pot bi ga bila morala poslušati, da bi ostala v Ljubljani. Ne — pa je prav, da ga nisem. Zasužnjil bi me drugi s to novo pravico. Prav je, da sem tu, kjer bo konec moje poti v tem Babilonu, kjer je brat hujši sovražnik kot tujec, kjer je okupatorjev udarec znosnejši kakor domačih hinavcev.

Dekle je govorila kakor nekdo, ki se mu je bolečina in razočaranje ustavilo v glju. Nato pa je glava klonila na mizo med solzami in pritajeno ihto.

Zane jo je gledal brez besede. Ni našel besede sodbe in tudi sočutja ji ni rekel, vendar je gledal v njej tragedijo tisočev naših družin, videl vso ogoljufano in strto dekliško mladost, ki je naselila sovražniku.

„Čujte, Dragica,“ je čez čas prekinil njeno ihto, „jaz vas ne bom sodil. V vaši zgoobi vidim zgodbo naših družin ter obraz razdejane in na križ pribite domovine.“

Dvignila je glavo, kakor nekdo, ki se je ustrašil težkih sanj. V očeh pa ji je zagorelo, kakor otroku, če ga pobožaja.

„Ko se vrne poveljnik, bom predlagal, da vam dovolj prost odhod v Ljubljano.“

„Rajši, rajši bi ostala kar tu pri vas,“ je tiho zajecjala.

„Pri nas?“ se je začudil podpoveljnik.

„Ne vem,“ je zmajeval z glavo. Kaj neki bi počela tu, si je mislil.

„Vse zavisi od poveljnika, ko se vrne; do tedaj ste prosta na postojanki.“

Pozvonil je in dežurni je odprl vrata.

„Gospodična Dragica je do nadaljnega

prosta na postojanki in se lahko svobodno giblje znotraj žice. Med tem privedi ujetnika.“

„Razumem,“ je bil resen dežurni in je odprl vrata dekletu.

„Težje je odpustiti kot soditi,“ si je dopovedoval Zane z glavo naslonjen v dlani. Sicer pa saj nimamo kaj odpustiti. Kako naj bi pač ravnalo to neuko dekle, vrženo iz gnezda brez opore, v to zmedo časov.

Čudno dolgo ga ni Lojzeta, je pogledal na uru. Polštirih preč. Potrkalo je.

„Napreji!“

Dežurni je prignal jetajka.

„Miro K.“ podpoveljnikove oči so se ostro ujele z ujetnikovimi.

„Da,“ je čez trenutek potrdil ta poltino. „Zdi se mi, da sva se midva že nekje srečala.“

„Ne streljajte, tovariši, ne streljajte,“ so udarili ključ med rafal, ki se je utrgal od pokopališča.

Zane je skočil skozi vrata in se pognal do vogala obzidja.

Široka vrsta vojakov, z dvignjenimi rokami in puškami, visečimi preko rok, je hitela od roba preko njiv proti postojanki. Fantje so zijali kot v čudo.

— Partizani!

„Ogledelj!“ se je zadržal Zane.

„Na položaje!“

Krik se je uglasil v rafalih, ki so kosili preko čistine do roba, kjer je mrgolelo pri-huljenega sovražnika.

Potem je divjala borba v vsej krutosti, kakor da se je odprlo peklo.

Ko so minometalci predirali streho in rušili obzidje, so se ranjenci množili.

„Kako je, Peter?“ je Zane ustavil mitraljezca, ki se je z okrvavljenim obrazom prihulil proti zvoniku.

„Staknil sem jo, eh, menda me je samo oplazilo.“ Zavil je v cerkev. Zane ga je dohitel in obstal na vratih. Pod korom je bilo nekaj lažjih ranjencev, katere je obvezovala Dragica.

Podpoveljnik je popolnoma pozabil na njo in na njenega sprémeljvalca v tej vihri.

„Čestitam — sestra Dragica; ne bi mislil, da vas bom našel tu pri tem delu.“

„Ko se je začelo, sem pobrala kaveček z lekarno in odhitela sem,“ je bilo dekle veselo priznanja.

„Pa Miro?“

„Stekel je za vami iz pisarne in se pognal čez žico na spodnjem koncu. Menda so ga partizani sami, ker je tik za žico obležal ustreljen.“

Na strehi se je raztreščila mina, da so se drobci opeke vsuli na tla.

„Predajte se! Huraa!“ je udarilo med grmenjem.

„Resno mislijo,“ je zmajeval, „Jože s povito roko.“

„Pogum, fantje! Če treba, naredimo izpad in jih nadrevimo!“ se je zasukal podpoveljnik in stekel na vzhodni konec.

Šele pod večer, ko je poveljnik — vračajoč se udarit s patroljo, ki je bila zunaj — usovražniku v hrbet, se je borba za sovražnika oporazno končala.

„Se ti zdi, da je zanesljiva,“ je vprašal Záheta, ko je videl Dragico prosto, ki je štrigla ranjenecem.

„Je, danes je dokazala.“

In Dragica je ostala na postojanki.

„Zdi se mi, da mi poveljnik nič prav ne zaupa in težko mi je, da si ne morem pridobiti zaupanja,“ je, nekoč, potožila. „Prvič

ko greste v napad, me morate vzeti s seboj, rada bi se tudi jaz izkazala.“

„Saj ste se že izkazala in tudi poveljnik ima zaupanje v vas,“ ji je zatrjeval Žana, „že, vendar —“

In ko so tisti sončni jesenski popoldan preizkušali novi top, je opazovala tudi Dragica. Ob četrtem izstrelku se je pa mina zadel v češnjev vrh, se raztresčila in njen drobec je smrtno zadel — poveljnika.

Okoli stoječi fantje so okameneli ob groznem dogodku. Dragica pa je pritekla do umirajočega poveljnika, ga vzela v naročje, kakor otroka in ga odnesla v pisarno, kjer mu je nudila prvo, čeprav brezuspesno pomoč.

In sestra Dragica se je ponovno izkazala — to pot poveljniku, čeprav ji priznanja ni mogel izreči nikoli več.

... in ...

... in ...

... in ...

... in ...

... in ...

... in ...

... in ...

... in ...

... in ...

... in ...

... in ...

... in ...

... in ...

... in ...

... in ...

... in ...

... in ...

... in ...

... in ...

... in ...

majda zaide med mobilizirance

MARIJAN MAROLT

Najbolj nerodna pa je bila zadeva, ki jo je videla osmošolka Majda, počešerjena Kavšek. Ker so imeli osmošolci sprico razburljivih svetovnih dogodkov in bližajoč se maturo čim več mogoče dni poduka prostih, se je Majda v spremstvu odvetniškega koncipienta sprehajala po glavnem trgu, kjer je bil praznaprav edini trg v O. ju. To ni bilo nič spotakljivega, saj je bila že odrasla gospodična in poleg tega še profesorjeva hči. Po kratkem sprehodu je imela itak trden namen iti domov učiti se za maturo. Vse to še ne bi bila najbolj nerodna zadeva, ampak to, da je vozil mimo nje in mimo gospoda Cirila lep, luksuzni avtomobil s fašistovskim šoferjem ter z že v letih zrelim višjim kozavim častnikom, poleg katerega je sedela Žena, Acova žena, v prikupni drži kakšne ljubice, soproge ali priležnice. Višji častnik je nosil monokel, bil pa je po Majdinem mnenju tudi res monokularno kratkoviden, sicer si bi izbral kaj čednejšega, česar v Ljubljani najbrž ni manjkalo. Majda je od začudenja odprla usta, vendar je v naglici še našta čas, da je spoštljivo pozdravila. Kozavi major je odzdravil, ne po fašistovsko, ampak je lepo privzdignil obojavitevo roko k čepici ali ka-

(Odlomek iz opovesti o Ludviku Kavšku)

... in ...

Majda je takoj svojemu spremljevalcu pojasnila incident, da je grda dama njena in njenih staršev znanka, pred kratkim poročena juristka neznane ji provenjence, ki je komaj pred nekaj tedni obiskala s svojim možem, že dolgo prijateljem Aco, njihovo hišo. Zdaj se pa vlačí z italijanskim majorjem okrog, najsi bo grda kot smrtni greh, pa sedmih kolih razpet. Sicer pa mora zdaj res iti takoj domov, da bo svoji mami povedala o dogodku, kajti najbrž bo to za mamo in očka velika senzacija, za katero svojih dobrih staršev ne sme prikrajšavati.

Gospa Erika dogodka ni hotela in ni mogla verjeti in je Majdi dopovedovala, da se je morala najbrž pri presoji ženinega videza uštetí.

„Žena je tako grda, da se pri njenem pogledu človek ne more zmotiti. Edino to je možno, da je tisti major res tako kratkoviden, da ženske, katero je na avto vzel, prej ni dobro videl. Sicer tudi jaz v resničnost tega spremstva po vseh božjih in človeških zakonih ne morem prav verjeti“.

Erika je pa na tihem pomilovala prijateljca Aca, če ga že v prvih mesecih zakona Žena res vara z italijanskim oficirjem, kar se je videlo tembolj odvratno, ker kot nekdanja Goričanka o Italijanih ni imela najboljšega mnenja, najsi je rimski papež še tako pristen Lah. Majda se pa spričo današnjega doživjetja tokrat kar ni mogla kmalu lotiti resnega študija.

Minila je matura; napravili so jo vsi Majdini součenci, tudi tista kolegica, ki se je pričela v zadnjem času sprehajati z mladim tenentejem, ki ji je potem k valeti poslal šopek dišečanja cvetja. Zvedela je Majda, da študentje v krajih, zasedenih z Nemci, niti niso mogli maturirati, ker so Nemci šole zaprli, študentje pa so v precejšnjem številu pribežali na „laško“ ozemlje, predvsem v Ljubljano, kolikor niso nekaterih kar odpeljali v tuje kraje. O. pa je preveč v zatišju in zato sem ni bilo teh beguncev. Čeprav se je Majda pod vplivom svojega Cirila odločila za jus, vendar ni šla v jeseni v Ljubljano, ker se je bala morebitnih homatij v stolnem mestu, kar je bilo tudi Eriki zelo všeč. Zdaj bi težko prestajala brez njene družbe, ker je vse tako negotovo in pusto. Majda je njej in očku tudi že zaupala svoje nagnjenje da gospoda Cirila in skrbni starši so že pričeli misliti, če morda ne bi bilo najbolj pametno, da dekletu ne bi naprej študiralo, ako je njeno razmerje do Cirila, ki se je že pripravljal na odvetniški izpit, res tako iskreno in resno, kot so to vsi znaki kazali.

Spomladi —že dolgo ni bilo več snega— je prišel neki bivši Majdin sošolec, ki je ob napadu na Jugoslavijo tudi hotel odriniti prostovoljno k vojakom; prišel je k njej in ji povedal, da bo popoldne ob reki, kamor se je hodila poleti večkrat kopat, tajen sestanek. Prišli so neki organizatorji iz Ljubljane in jim bodo dali potrebna navodila. Zaenkrat vabijo samo študente, fante in dekleta, seveda strogo tajno. Eden prirediteljev sestanka ga je izrečno pooblastil, naj povabi tudi njo, Majdo. Naročeno jim je, naj o tem staršem nič ne povejo in naj pridejo kar se da skrivno, da ne bo nobenega nepotrebnega nemira. Vse skupaj mora imeti videz nedolžnega dijaškega izleta ali piknika, če bi jih slučajno Lah zagledali. Majda bi šla najraje še Cirila vprašat, če naj gre; ker pa je pravil sošolec, naj nihče razen udeležencev o tem nič ne ve, se je nazadnje odrekla sestanku s Cirilom in obljubila, da bo prišla, saj

je itak potrebna majhnega sprehoda v naravo.

Prišla je torej popoldne s precejšnjo zamuđo, ker je morala baš Eriko česati, doli k reki nasproti skalnatega brega. Kjer je našla že več sošolcev, pa tudi nekaj mlajših študentov, ki so bili zbrani okrog Ace in nekoga nekoliko starejšega gospoda. Ravno so se pripravljali, da bodo zakurili ogenj in pekli krompir, da bo imelo vse nedolžnejši videz. Posedli so po tleh, ki so bila sicer še hladna, in vneto poslušali oba Ljubljancana, ki sta pravila, da je najbolje, če kar danes odrinejo. Vojska se namreč bliža koncu in za osvoboditev države in zlasti njenega slovenskega dela morajo biti čete pripravljene. Naenkrat se je v bližini ustavil avtomobil, iz njega je izstopila Žena, avto pa je takoj spet odbrzel.

„Major bo imel zdaj predavanje, pri katerem morajo biti navzoči vsi vojaki in oficirji o...jevske posadke, ki niso v službi, tako da smo lahko brez skrbi. Vseeno ni časa za dolgo razpravljanje, ker se moram po končanem predavanju z majorjem odpeljati nazaj v Ljubljano,“ je rekla Žena Aci in starejšemu gospodu, ne da bi ju kaj pozdravila.

„Mislim, da morajo biti hostarji vsak čas tu,“ je pripomnil Aca.

„Potem gredo vsi?“ je vprašala Žena.

Majda je slutila, da so se morali že pred njenim prihodom nekaj dogovoriti in izvršiti in da ni bila o vsem dobro obveščena.

„Kam pa? Jaz ne grem nikamor, saj nisem za pot napravljena,“ je rekla Majda. Opazila je, da so bili nekateri v pumparicah in gozderjih in so morali že prej računati na daljšo pot. Ni si sploh mogla misliti, da bi hodila kam dalj brez Cirila ali vsaj brez mame Erike.

„Ona ima fanta, z njo ni nič,“ se je oglašil sošolec.

„Kdo pa te je potem klical? Pazi se, tovarišica, da se ti kaj ne pripeti! O današnjem sestanku nikomur besede, sicer greš tja, kjer ni muh,“ je pojasnila Žena.

Vrstila so se še razna vprašanja in objašnjenja študentov in ženske organizatorice, pa tudi onadva moška sta kaj malega pripomnila, da ju ne bi smatrali za kompletni peti kolesi.

„Dekle moramo napraviti vendar neškodljivo,“ je znova spregovorila Žena o Majdi, ki niti slutila ni, kako nevarna je zanjo ta sodba.

Tedaj pa so se potegnili zanjo nekateri sošolci, ki so povedali, da je bila vedno dobra součenka in nazadnje se je oglašil še Aca:

„Jaz sem poslal ponjo, ker jo dobro poznam kot tudi ti, Žena, in sem bil prepričan, da nam bo dobro služila. Če noče iti v hosto,

bo pač doma za zvezo. Molčati bo znala, kot je znala njena mama, to vem.“

Žena je pogledala še grše, kot je že itak gledala in pomignila Aci, naj pride k njej, nakar sta stopila vstran, kjer sta imela očitno razburljiv razgovor. Majda ju je opazovala, zraven pa prisluškovala pogovoru sošolcev, ki so se menili o današnjem pohodu. Starejši fant — bil je tisti večni študent filozofije, — jim je pravil, naj se ne strašijo, ker ne bodo danes dolgo hodili; na cilju bodo našli vse, kar potrebujejo.

Tečaj so se na skalah na nasprotnem bregu pojavile tri precej zanemarjene postave. Kar ob vodi navzgor naj gredo do brvi, kjer naj reko prekoračijo in bodo šli potem skupno v logor, je dejal eden čez vođa. Aca in stari filozof sta se pričela od dijakov poslavljati in so si voščili skorajšnje svidenje; bolj hladno, skoraj pokroviteljsko pa se je od njih poslovila Žena.

Tiho, brez vriskanja in pesmi, ki sta bili pri novačenju včasih v navadi, so krenili študentje na desno. Molk je vladal zaradi Lahov, pa je bil tudi odtis duševnega molka, nekake zaskrbljenosti. Niso še zavili dobro za ovikom, ko je v bližini zahupal avto. Žena je pomolila filozofu stisnjeno pest, Aci še te ne, pač pa se je obema prijazno nasmehnila, saj je znano, da so ženske boljše volje, kadar gredo k fantu, kot kadar pridejo od njega. Potem je zletela proti avtu, ki jo je čakal nad bregom. Majda je jasno videla postavo kozavega majorja in je bila zdaj še bolj prepričana, da Žena ni zvesta svojemu komaj poročenemu možu.

Obstopila sta jo s filozofom, ki se je pa kmalu poslovil, češ da ni primerno, če jih vidijo skupaj. Oba z Aco sta bila vesela, da se je sestanelek zaključil brez ženinega sadišničnega uživanja nad trpinčenjem uboge Majde. Majda sama pa je bila vesela, da je zgubila to zoperno kreaturo izpred oči in sta šla sedaj kratek kos poti z Aco sama proti mestu.

„Gospod Aca, povejte mi prosim, kaj je na vsej stvari, jaz po pravici povem, da mi ni vse popolnoma jasno.“

„Gospodična Majda, saj mi zdaj po maturi dovolite, da vas vikam, tako je s to zadevo. Žena mi je očitala, da sem ravnal neprevidno, ker sem hotel tudi vam privoščiti bivakiranje v jasnih hribih. Sovražniku se šibijo kolena in pripraviti je treba vojsko, vojsko fantov, mož, žena in deklet, ki bodo ob pripravi uri na redu. Nisem vas pravilno

sodil, kajti mislil sem, da vam bo izlet všeč. Kar vam je Žena grozila, to si ne jemljite k srcu, kajti bil sem pripravljen za vas vse storiti, kar je v moji moči. Zato pa mi zdaj obljubite, da boste vašim sošolcem iz mesta ven pomagali, kadar se bodo obrnili na vas po pomoč. In da ne boste nikjer in nikoli črhnil besedice o tem, kar ste danes videli in doživeli.“

„Vedno sem se z vsemi fanti in dekleti v šoli dobro razumela in bila bi slaba sošolka, če jim ne bi pomagala, kadar bi bilo to potrebno. A prav bi bilo, če bi o tem govorili še z mamo in očkom, saj veste, da ne vzamem doma niti koščka kruha brez vprašanja in sta oba tako dobra, da bosta rada dala, kar bosta mogla. Vaše žene se pa nisem prav nič bala; bilo bi mi malenkost potisniti jo v vodo, posebno ker imam v zadnjem času vtis, da je zelo oslabela.“

„No, miav, miav, pustimo oslabelelost tam, kjer je. Toda kje dobiti in kje vzeti, vam bodo že sošolci sami sporočili. K vašim staršem pa danes res ne bi rad hodil. Nisem razpoložen, me-ke-ke,“ je Aca podkrepil svoje pripovedovanje po stari navadi z živalskimi glasovi. „Z ženo sva imela razburljiv razgovor, ki me ne usposablja zdaj za kakšen daljši pameten pomenek.“

„Gospod Aca, kar po starem me tikajte in kličite Majdo, ampak nekaj bi vas le vprašala, saj veste, da smo dekleta radovedna. Če ne bi bila danes priča, da se je gospa Žena pripeljala in spet odpeljala z nekim ne več mladim majorjem in to v vaši pričujočnosti, vam tega ne bi omenila. Že pred časom sem jo videla v isti družbi. Ali mi morete to pojasniti?“

„To ti rečem, moja deklica, da so zdaj hudi časi. Moja žena dela več, kot bi mogel človek od tako slabotne stvari pričakovati. Seveda je čudno, da si mora iskati pomoči že starikavega sovražnega sodnega majorja. Toda Žena pravi in vsi pravijo, da žrtve morajo biti, pa se žrtvuje. A zdaj je bolje, da se ločiva; poljubite gospej mami v mojem imenu roko, a ne povejte ji, da ste me videli in da sem vam jaz rokoljub naročil. Sploh nikomur besede o današnjem popoldnevu!“

„Prisežem vam pri živem Bogu, da ne bo nihče čul od mene niti besedice.“

„Zdravo, draga Majda in kar moreš storiti za našo stvar, se reče za svoje tovariše in tovarišice, res stori, hov — hov!“

„Zbogom, gospod Aca!“

skrivnost trenutka

LOJZE NOVAK

Glasovi so oddaljeni ob tej uri.

Kazalci na veliki električni uri so kakor prikovani na številčnico. Stojijo. Kažejo čas, ki je v tem hipu kakor ohromel. Čas stoji. Ujet kakor na ločnici med nihajočim pretakanjem skrajnosti odmiranja in porajanja. Prihajanja in odhajanja. Čas stoji in glasovi in trudno oddaljeni zvoki so kakor onemelo, z zamrzlo kopreno teže oddaljenega, okamenlega časa komaj zaznatno šumenje nečesa. Nedoločenega.

Pa kdo naj določi, da pristnost nečemu, kar obstaja nekje izven območja trenutka? Takrat, ko je vse le odmev, zvok molka, ki drhti kot obstreljen kragulj, ki je razprostrl perutnice in za hip obvisel kakor pripet na praznino?

Človek bi rekel, da je v molku nekaj, kar nima imena, ne določene oblike, ne vsebine.

Kazalci na veliki električni uri so kakor prikovani na številčnico. Kažejo čas. Pozno nočno uro. Na postaji je molk globok. Lokomotive stojijo kakor temni orjaki v senci polmraka rdečih signalnih luči. Nekaj potnikov, sključenih nad prtljago, nemo zaviti v oremavico. Velika obokana dvorana je razsvetljena s ščemečo neonsko lučjo. Do prihoda prvega jutranjega vlaka manjka debelo uro. In čas se ne premakne. Molk je globok in v njem nekaj, kar nima imena ne vsebine, bi rekel. Ampak človeka zanima, kaj je pravzaprav za vsem tem. Za tem molkom, za to nepremičnostjo časa, za temi oddaljenimi glasovi.

Vstanem in naredim nekaj korakov. Pa se ustavim. Zdi se mi, da sem zmotil nekaj, na kar preje nisem pomislil.

Kaj je pravzaprav na stvari?

Čas je ujet kakor v molk. Nepremičen. Molk globok in brez vsebine, brez določene oblike. Vse je pripeto kot na mrtvo točko nečesa, kar nima določenega pojma v pretakanju dogajanja.

Dogajanje!

Dogajanje česa?

Hočem se premakniti.

Stojim kakor prikovan. Z očmi preletim prostor. Prostor obstaja. Ujeti smo v prostor, ki je prenasičen z molkom. Kazalci na veliki električni uri so se za spoznanje premaknili. Tudi čas obstaja. Se pretaka. Neslišno. Pa vendar. Molk je še vedno globok. In je molk.

Rdeče signalne luči, še vedno nepremične,

žare in razsvetljujejo z utrinki senc orjaške lokomotive, ki nepremično stojijo na tirih.

In vendar! Vse je tako čudno, rekel bi skoraj otipljivo, da čas stoji, da je molk prazen in brez vsebine, brez določene oblike, dogajanja...

Bi človek mogel zanikati, da ni nečesa, rekel bi nekega prehoda iz skrajnosti v skrajnost, ko zdrknemo na mrtvo točko med enim in drugim, ko pademo kakor v brezčasje, ko je umrl trenutek in se še ni spočel nov hip? Mar ni naše nehanje podobno akrobatu, ki visi na vrvi, držeč se z eno roko in nastane hip, ko obvisi v praznini, takrat ko spusti vrvi z levico in preden jo zagrabi z desnico?

Hočem se prestopiti, ker se mi zdi, da so oči vseh obrnjene vame. Kakor, da so se zdramili in so zdaj postali budni. V čakalnici je molk, ni glasu, ki bi zmotil tišino. Vse je kakor votlo. Pa vendar... Zdi se mi, da ima molk vsebino.

Vsebino.

Dogajanje.

Kako?

Zdaj me je spreletelo čudno občutje.

V molku je višek, vrhunec dogajanja.

Posledica nečesa oddaljenega, spočetega v preteklosti. Ni dogajanja brez začetka, brez vzroka. Vse ima svoje vzroke. Vzročna sila, ki često nepremično požene dogajanje do vika, v razvoj, v razplet kakor vse kar v življenju obstaja. In takrat, ko pride na mrtvo točko, pade poslednja ovira. To je zadnja poteza, ki jo je sprožila nevidna sila.

Molk ima vsebino.

V molku je višek dogajanja.

Molk je zadnja možna poteza za določeno dogajanje.

Izkoristim priliko.

Glasovi so presekali molk.

Slišim sikajoče šumenje pare, ki je ušla iz parnega kotla lokomotive. V soju rdeče signalne luči vidim kurjača, ki pleza po ozkih železnih stopnicah na tla, vidim postreščke, ki tekajo po pločniku in slišim sto glasov, ki so planili v molk. Premaknem se in stopim na določen prostor v čakalnici, tako kot sva se zmenila, da ne bi bilo nepotrebnega iskanja in zgubljanja časa, ko pride vlak. Ker imava čas odmerjen. Med prihodom vlaka, s katerim pride on in do ožhoda ladje s katero odpotujeva, imava samo pol ure časa.

Ozrem se na uro. Kazalci, kot da zdaj drvi, kakor da čas z naglico polzi preko nas, preko vrvenja, ki je nastalo tik pred prihodom vlaka. Oddaljeni glasovi so umrli. Zdaj je z nami hrup. Tolče in bije na ušesa. Z vsako krettnjo, z vsako besedo.

Molk je umrl.

Manjka nekaj minut do prihoda vlaka. Zdaj ima čas svojo določeno vsebino, svoj določen potek. Prostor se je zožil, molk je ugasnil. Kot da ga nikoli ni bilo.

Dogajanje je padlo v skrajnost.

Nekdo je naredil poslednjo potezo.

Dogajanje je prišlo do viška.

Kar mi pada v oči ta hip, je mlada dama, ki je pravkar prišla in se ustavila blizu mene. V rokah ima zavojček. Papir je zelene barve, prevezan z rumenim trakom. Za trakom velika rdeča vrtnica. Takoj razumem, da je nemirna. Da nekoga čaka. Na določenem prostoru.

Zakaj na določenem prostoru?

Ne vem kam z vprašanjem, ki se mi je vrnilo v misli.

Mar tudi jaz ne čakam na določenem mestu?

Pa me ne zadovolji odgovor. Za vsem seditim nek nemir. Imam občutek, da se blizu mene nekaj razpreda. Na skrivaj jo opazujem. Dama je nemirna. Zdi se mi, da se ne motim. Hotela se je premakniti, ko je šel mimo policijski častnik. Že je v njej nekaj zatrzalo, že so se ji napele mišice. Pa je odmahnila nekam kakor sama vase. Kot pod pritiskom nevidne sile. Odprla je torbico ter si prižgala cigareto. Sam sem storil isto. Ne vem zakaj. Nisem si upal več ozreti. Videl sem samo oblake dima njene in moje cigarete, ki so se v zverženih kolobarjih prepletali med seboj v vijugaste počobe in se počasi zgubljali.

Vlak je prišel ob točno napovedani uri. V prvem navalu množice se mi je zazdelo, da sem ga zagledal. Že sem se hotel premakniti, pa sem opazil pomoto. In sem čakal. Čakala je tudi dama. Dama z zavojčkom z rdečo vrtnico. Počasi se je množica razkrajala in čakalnica se je jela prazniti. Redki zapozneli potniki, katerim se ni mudilo, nikamor, so tavalj po dvorani. Postal sem nemiren. Gledal sem na uro in meril čas. V tem je prišel sel iz trgovske družbe, za katero sem potoval v Montevideo in mi sporočil, da njegova ne bo, ker ga je ravnateljstvo poslalo drugam in da moram zadevo urediti sam. Med tem, ko sem spravljal pisanje z zadnjimi navodili, ki mi ga je prinesel sel, se je pred damo ustavil mož srednjih let, se priklonil, nekaj zašepetal, vzela zavojček in se oddaljil. Vse se je odigralo v hipu. Rdeča vrtnica je padla na tla, sklonila se je dama, kot da jo je hotela pobrati. Omahnila je po tlaku. Ko sem ustavil taksi in naročil vozaču, naj

me zapelje v пристаниšče, sem videl, kako so jo dvignili in odnesli...

Čeprav je vozač podil, sva prispela v zadnjem hipu. Toliko, da nisem zamudil ladje. V eni roki prtljago, v drugi listine, ki mi jih je pravkar vrnil carinik, sem se znašel na krovu.

In sedaj?

Nekje globoko pod seboj čutim bobnenje strojev. Zateglo hripav glas sirene pada v molk zgodnjega jutra. Buenos Aires leži mirno v soju morja luči. Čutim, kako se ladja počasi premika. Vem. Tudi to je dogajanje. Strojnik je polčil roko na vzvod. Povzročil je dogajanje.

Dogajanje?

Mislím na rdečo vrtnico in damo, ki se je morda onesvestila, ko je segla po njej, se sklonila.

Zakaj se je onesvestila?

Vsako dogajanje ima svojo vzročno silo.

Kdo je dal povod za vzrok, ali kaj je sprožilo dogajanje?

Kaj je za vsem, za vsakim drobnim trenutkom?

Odpiram vrata v kabino. V meni je čudno nerazumljivo razpoloženje. Kot da se vzrok drobnega, neznatnega dogajanja pne preko mene, me vpija vase, se pretaka po meni, me napolnjuje. Imam občutek, da nisem sam, da nisem več sam s seboj. Čutim to kakor s postoteno silo, ki ždi nekje v globokem molku, globoko v podzavesti. Molk ima vsebino. Nemir. Posledica dogajanja, ki se je odigralo. Nekdo je naredil zadnjo potezo določenega dogajanja in zdaj v tem hipu, kakor da hoče neposredno poseči v moje misli. Zaprem vrata in obrnem ključ. Hočem biti sam. K vragu z nemirom! K vragu s praznimi, brezpomembnimi razglabljanjem! Zakaj hote ali nehoti gledam vedno dalj in globlje kot dejansko potrebujem? Mar mi je, kaj je skrito v molku, kaj se odigrava na razpotju slehernega trenutka, ko utone v preteklost!

Pogledam na uro.

Zakaj čepim tukaj v kabini?

Vstajam. Hočem odpreti vrata. Že hočem obrniti ključ.

V kotu za zaveso se nekaj premika.

Že stoji pred menoj.

Tih in mrk.

Z desnico kaže na stol.

Sedem.

In?

Molk.

Molk ima vsebino.

Čas stoji.

Strmim v številčnico ročne ure. Kazalci so kot prikovani. Strmim v neznančev obraz. 115

Je kakor izklesan iz kamna. Vse je nepremično. Ohromelo. Samo v molku nekaj živi, žge čas in misli.

V molku je višek dogajanja.

Bo spregovoril.

Vem, da bo. Nekaj bo moral reči.

Pa ni kazno. Njegovo obličje je mrko. Poteze nepremične. Trde.

Kaj je za njegovim trdim, hladnim pogledom?

Stvar postaja mučna.

V meni je čuden nemir, ki prehaja počasi v nerazumljiv mir, v čudno ohromelost. Strmim mu v obraz.

Kje sem videl to obličje?

Nehote pomislim na veliko rdečo vrtnico, na mlado damo, na moža, ki se je sklonil k njej, prav do ušesa in ji nekaj zašepetal.

Ni dvoma.

Stvar postaja jasna.

Zdi se mi, da sem rešil problem. Nenadoma je vse nenavadno enostavno, čeprav dogajanje postaja zapleteno.

„Ni prvič...“ je rekel nenadoma.

„Ni prvič...“ sem nehote pomislil.

Pokimal je in se zastremel predse.

„Boš rekel, zakaj nisem pobral vrtnice namesto nje?“ je dejal počasi, zamišljeno.

Ne vem, kaj je bilo v njegovem glasu.

Oči so mu za hip zagorele.

„Nič nisem rekel.“

Sledil je molk, molku vprašanje.

„Si bral časopis?“

Prikimal sem, čeprav ta dva dni nisem kupil dnevnika. Ne vem zakaj. Zdelo se mi je, da sem storil pod vplivom trdega pogleda, ki ga je zavrtal vame. Očividno je hotel izsiliti odgovor, pritrditev.

„Stvar je jasna. Razumeš? Nihče nima pravice posegati v začevno, ki je ne pozna. Tudi oblast ne. To bi bila norčija. Razumeš? Stvari so enostavno preproste. Preprosto enostavne, ako jih postavimo na določeno mesto, ki jim pripada po vesti, po zakonu, ki ga ni postavil človek. Vest je odmev večnosti, težnja po duhovni dobrini. Duhovna dobrina je v bistvu vedno enaka, čeprav se pojavlja pod različnimi vidiki. Pod različnimi okoliščinami.“

Vstal je in naredil korak, dva.

„Tvoj dolg do mene je molk. Razumeš?“

Ukazal je. Tiho je izrekel besedo.

„Potujem ilegalno. Skrito. Razumeš? Slučaj je hotel, da sva se danes srečala drugič.“

Molk.

Vidim ga, kako se počasi spušča na stol, izteguje roke in jih počasi polaga na mizo ter stika v pesti. Vem. Kaže mi silo moči. Zdaj sem njegov talec. Njegov pogled mi dokazuje, da je stvar resna. Vidim, kako se mu potem razklepajo pesti. Vse njegovo bitje počasi trza. Kot da v njem popuščajo prenapete sile, ki so mu napele vse do poslednjega

vlakenca, da mu je slehernna mišica zazvenela kot prenapeta struna. Odmev duševnega napora. Zdi se mi, da se seseda. Prehaja iz ene skrajnosti v drugo. Zdaj je na njem vse kakor prazno, kot da je nehal biti. Ohlapno sedi pred menoj.

To je konec dogajanja. Konec napora, ki ga je zahtevala zadnja, oločilna poteza, ki jo je pravkar naredil.

Dogajanje se je odigralo.

Na njegovem obrazu tli tiho zadovoljstvo. Ne počiva v njegovih očeh tiha sreča?

Ni v njih neka bol, odmev nečesa oddaljenega?

Prav v hipu, ko sem spet pomislil na rdečo vrtnico in hotel stvari spraviti v medsebojno logično zvezo, je potrkalo na vrata.

On je zginil za zaveso.

Od tam me je pogledal.

Vedel sem, kaj je hotel reči.

Strežnik je postavil na mizo skočelico dišeče črne kave in kozarec whiskyja. Zaklenil sem vrata in odgrnil zaveso. Pokazal sem mu k mizi. Ni rekel besede, ko je segel po pijači. Potem je potegnil iz žepa časopis in ga razgrnil po mizi.

„Rekel si, da si bral. Poglej! Ironija!...“

Povej, je nekdo lahko zločinec, čeprav ni storil dejanja, ki bi bilo zločinsko?“

Čutim, kako se me loteva čudna, nerazumljiva groza, ko buljim v buenosaireski jutranjik, ki leži pred menoj na mizi. Na prvi strani prinaša sliko štiriletne deklice in čez vsa prvo stran velik, z debelim; mastnimi črkami tiskan napis:

„Zločin! Ugrabljenka! Talka, dokler mati vdova po bogatem tovarnarju, ne izplača astronomske vsote. Damoklejev meč, ki ga je nastavila zločinska roka nad nedolžno bitje, ako policijske oblasti začno nastopati...“

Gledam v dnevnik, strmim v njegovo obličje, ki je čudno mirno.

Med nama se pne molk.

Molk ima vsebino.

In je ne razumem. Čeprav sem dejansko postavljen v dogajanje, ki se je že odigralo. Pred menoj leži posledica, tik pred menoj storilec, ki je sprožil dejanje.

Ni dvoma. Vidim samo kazalce ure, ki stoje kakor prilepljeni na številčnico, vidim mlado damo z zavojčkom z rumenim trakom, za katerega je zataknjena velika rdeča vrtnica, vidim kolobarje dima moje in njene cigarete in vidim rdeče signalne luči, ki pošastno razsvetljuje orjaške lokomotive, ki stoje na tirih. In še marsikaj vidim.

Molk ima vsebino.

Neznanec pred menoj raste.

Raste molk v skrajnost odmeva, ki drhti kakor pojoče oči štiriletne deklice.

Zdaj vidim samo še zmedo. Damoklejev meč. Astronomske vsote denarja. Lakoto po denarju. Lakoto po umazanem denarju. Vidita

drobno tenko bitje, ki še ni živelo, vidim materino bol, veliko kakor rdeča vrtnica, ki raste, prerašča ljudi in strasti. Vidim ironijo neznanca, ki sedi pred menoj.

Ironija?

Pogledam ga pozorneje. Na njem ni ironije. Je srečen mir v njegovih očeh.

Zdaj vidim, da drži v rokah zavojček, zelen zavojček, prevezan z rumenim trakom. Samo vrtnice manjka. Rdeče vrtnice, ki je obležala na tleh. Ona se je sklenila, stegnila roko in...

V meni nekaj vstaja. Naglo, nevzdržno. Silovito. Čutim, da se mi roke kakor v krču stiskajo v pesti. Dvigam se. Nekaj me nese pokonec.

Vstal je hitreje kot jaz.

Stojiva si nasproti. Dva stebra. Onemela, mišice napete.

On se ne premakne.

Zakaj se ne premakne?

V meni popušča sila, ki mi je pognala roke v pesti.

Zakaj ni ironije v njegovem pogledu?

Mar ni vedel, da bom planil po njem?

V hipu.

Zdaj se premakne.

V meni je sila popolnoma popustila.

Njegov glas je miren.

„Jaz sem oče otroka...“

Omahujem.

Sesedam se kakor prazen v prostor.

„Ona mati,“ polaga besedo predme.

Potem tudi on sede.

„Razumeš?“

Ne vem, če razumem.

V meni se pretaka nekaj grenkega.

„Vsilil si se v mojo skrivnost, ki ti je ni mar,“ zloguje kakor sam zase.

„Govorim ali ne govorim, stvar ti je jasna...“

Zakaj sili z besedo v moj molk?

Sedi pred menoj in me gleda. Kot strt, kakor polomljen, pod težo dogajanja. Razumem. Mora govoriti. Hoče se otresti bremen. In je povedal.

„Bila je lepa. Jaz vem. Lepa. In nič več. Razumeš?... Ljubezen?... Greh... Grešila sva. Imed sem jo rad. Ona?... Ne vem. Vem, da je bila na razpotju. Morala je izbrati med denarjem in ljubeznijo. In prišlo je tisto grozno, česar sem se bal. Objela je njega in njegov denar. Mnogo umazanega denarja. S sadom moje ljubezni pod srcem. Čeprav se mi zdi, da me je imela rada. Poročila se je z bogatim tovarnarjem, ki je kmalu nato umrl.“

Prenehal je.

Potem se je zganil. Zgrudil se je kakor sam vase.

„Otrok... Moj otrok...“

Približal je obraz k fotografiji na prvi strani časopisa.

„To je moj otrok! Hotel sem svojega otroka! Imam pravico?“

Zastrmel se je vame.

Gledam mu naravnost v obličje.

Zdaj sedi pred menoj oče, ki hoče samo svojega otroka.

Stvar je preprosta in jasna. Vsak oče ima po vseh postavah pravico do svojega otroka.

Pred nama na mizi leži zavojček z denarjem. Astronomska vsota umazanega denarja. Gledam s prezirom na umazane bankovce, ki jih skriva zelen papir, prevezan z rumenim trakom. Manjka samo še vrtnice, ki jo je utrgala tresoča se roka matere.

Tudi mati ima pravico do svojega otroka.

Po vseh božjih postavah.

Zdaj čas spet kot stoji.

Kot da je v tem hipu vse prenehalo živeti.

Samo dvoje velikih, kakor z mehko kopreno groze zagrnjenih oči otroka živi v molku.

Dvoje velikih, mehkih oči otroka.

Molk ima vsebino.

Ljubezen.

Ljubezen.

Slutim, kako izginjata v molk on in ona, oče in mati. Izstopa samo otrok. Sad, podoba ljubezni.

V molku živi ljubezen.

Zakaj je ljubezen boleča?

Zakaj boli lepota?

Ljubezen boli.

Lepota boli.

Zakaj?

Dogajanje se je odigralo.

Njegove oči so srepe.

V molku je kakor višek dogajanja.

„Zdaj moram narediti poslednjo potezo. Grem v Montevideo. Tam me čaka sestra z otrokom. Denar, ki je v zavojčku, je namenjen otroku. Razumeš?“

V glasu mu je vztrepetalo kot rahlo opravičevanje. Zdi se mi, da sedi pred menoj kakor preklan na dvoje. Kakor razpet med dve skrajnosti. Pogledam ga pazljujeje.

Sprožil je dogajanje, ga pognal v višek, v konec.

In rešitev?

Vem, berem mu v očeh.

Ni našel rešitve.

Zdaj se mi smili.

Obvisel je kakor na ločnici, ki nastane, ko se čas za hip ustavi in se še ni spočil nov trenutek. Ujet v praznino. Ko umre hip in se še ni rodil nov trenutek. Ko se odigra dejanje, ki ima določen potek v času in prostoru in ki ne prinese rešitve prerojenju. Nastane praznina nerešenega. Ker vzročna sila, ki je pognala dogajanje v tek, ni bila v skladu z vestjo. In ni možna nova poteza. Ni možno pognati v tek dogajanje, katerega 117

vzročna sila ni pogrnala korenine iz neoporečne zamisli vesti in pričakovati rešitve.

Zdaj žive samo še oddaljeni glasovi.

Bog ve, kaj je v njih.

Med nama trepeti molk, ki ima vsebino.

Nima pa rešitve.

Njegova zadnja beseda, ki je presekala molk, je padla prav v trenutku, ko smo pristali v Montevideu.

„Pazi,“ je rekel.

„Da ne zineš besede! Grem. Moram narediti poslednjo potezo...“

Odprl je vrata in izginil.

Molk je zazvenel glasneje, ko je zaprl za seboj vrata.

Izzvenelo je skrito poglavje določenega dogajanja.

Ko sem že skoraj pozabil na dogodek, po nekaj tednih, ko sem se vrnil v Buenos Aires, sem po naključju odprl časopis.

Berem:

„Deklica, ki je bila ugrabljena pred tedni in katero so smatrali za mrtvo kljub plačilu astronomske vsote, se je skrivnostno vrnila na dom matere, gospe X. Y. z nedotaknjeno vsoto denarja, katero je dotična dama plačala ugrabitelju in ugrabiteljem. Nova skrivnost v kroniki policije v borbi z nemoralno in zločinom...“

Brez komentarja.

Samo slika matere in hčerke v objemu.

Obračam liste.

Postanem pozoren.

Na eni izmed strani istega dnevnika sliko moža.

Spodaj nekaj vrstic.

„Nesrečno umrl pri prometni nesreči.

Brez osebnih dokumentov. Nepoznan.“

Strmim v sliko.

Čas je hrom.

Molk globok.

Samo čči neznanca, katerega sliko prinaša dnevnik, govore:

„Jaz sem oče otroka.“

Molk ima vsebino.

Je ona opazila njegovo nesrečo?

Verjetno.

Obrnem list, nekaj listov in se zastrmim v sliko, kjer sta se objeli mati in hči.

Ugrabljena hči.

V materinih očeh ni sledu žalosti...

Ni opazila poslednjega slovesa?

Morda.

Zakaj molči?

Ima svoje vzroke?

Verjetno.

Čutim čudno srečo in grenko misel, ki se plazi vame.

Oče je poljubil svojega otroka.

Mati je objela hčerko.

Zločin?

Zapiram dnevnik

Zdi se mi, kakor da je za objemom matere in otroka še on, prav v hipu, ko so njegove oči postale mehke, ker so uzrle srečo.

Zdaj se mi zdi, da ni zločin.

Prepričan sem v prometno nesrečo.

Slutim, kakor da se molk premika.

On jih objema kakor preko prostora in časa v hipu, ko za trenutek obstane čas in nastane praznina med dvema skrajnostima, ko se je odigralo določeno dogajanje, in se še ni rodila vzročna sila, ki bi sprožila naslednje dejanje.

Strmim v sliko, ki kaže mater, ki objema otroka.

Manjka njega. Tretjega.

Ne.

Trije so. Objeti tesno preko prostora in časa. On je nevidna celota fotografije, ki jo prinaša dnevnik.

Imam skrivnost trenutka. Ko za hip obstane čas in ko je molk globok.

Molk ima vsebino.

Nehote odprem in strmim v njegovo sliko.

Zdi se mi, da je zdaj njegov pogled miren in kot da polaga predme besedo.

„Hotel sem svojega otroka. Otroka, moj otrok...“

Njegov glas je zdaj miren, ko priznava:

„Ne jaz, neka druga, višja sila je naredila zadnjo potezo...“

Zadnjo, edino možno potezo...

"tri dobra luda..."

ZDRAVKO NOVAK

Ko smo pribežali na Koroško, nam je bil odkazan prostor na vetrinjskem polju. Tu smo preživeli skupno vsi begunci dva meseca taboriščnega življenja po skavtsko pod milim nebom na soncu in svežem zraku.

Po dveh mesecih so nas razdelili na štiri skupine, od katerih je šla največja v Lienz, druga v Spittal, tretja v Judenburg. Zadnja skupina pa je odšla v št. Vid na Glini.

Prve tri skupine so bile nameščene v že urejena taborišča v več ali manj udebnih barake, pripravljene za taboriščno življenje. Skupina, ki je bila poslana v št. Vid, pa je bila nastanjena v prostorih bivše pirotehnične tovarne. Na vhodnem posloppju se je svetila črna steklena tablica z zlatim napisom: Josef Liebewein & Soene, Pyrotechnische Fabrik. Celotni obratni prostor je imel obliko taborišča: posloppja so bila postavljena v štirikotniku, v sredi pa je bilo veliko dvorišče. Ob cesti je stalo pisarniško posloppje z lopo za vratarja; na dvorišču pa ob levi in desni ter zadnji strani več manjših posloppij, razdeljenih v več manjših prostorov. Napisi nad vrati so še spominjali, čemu je posamezni prostor služil: Tischlerei, Magazin, Stof itd. Vsi prostori so bili zidani in so imeli cementna tla.

Po sredini med posloppji je bila trata. Mesto cvetic so tam stali stroji, ki so jih postavili na sveži zrak. Tu so čakali svoje nadaljnje usode, ker so svojemu namenu odslužili. Na vsem prostoru so bili še vidni znaki obiskov iz zraka, ki so pustili za spomin globoke jame. Pa tudi posloppja so bila poškodovana. Mnogo posloppij je bilo brez šip v oknih, brez vrat in celo brez strehe. Vse je bilo samo za silo popravljeno.

Ko smo prispeli v to novo „taborišče“, je bilo v njem že nekaj beguncev: kakih sto Čehov, okoli petdeset Srbov, ki so preko Slovenije pribežali na Koroško, nekaj Poljakov in en Lah. Ti so bili razmetani po vsem taborišču. Bila je tu že tudi slovenska družina, ki je stanovala v lični baraki, ki so jo imenovali „Muha“. Pri vhoou v „Muho“ je bil listek, na katerem je bilo z okorno pisavo napisano „Vila Moskva“.

Na levi strani za posloppji je bilo nagromađeno veliko lesa pogorelih posloppij, okna,

vrata, žica, cevi in mnogo uporabnih in neuporabnih stvari. Nekoliko dalje pa pirotehnični material, katerega so otroci kmalu „izvohali“. Ob večerih so kurili in metali v ogenj pirotehnično snov, ki je gorela kot smodnik in dajala rumeno, rdečo, belo in zeleno svetlebo. Iz tega materiala so v času Velike Nemčije izdelovali svetlobne rakete.

Na desni strani so gradili tri nove velike barake prav nalašč za nas. Ob našem prihodu so se morali Čehi in Srbi umakniti v šotore.

Tako je izgledalo šentviško taborišče, ko smo se vanj vselili.

Iz Vetrinja so nas prevažali z angleškimi kamioni. Da nas ne bi zavlekli, kot domobranca, na jugoslovansko mejo, smo organizirali vohunsko patrolo na kolesih, ki je čakala ob cesti Vetrinje—št. Vid in kontrolirala, če se vozimo v pravi smeri.

Srečno smo dospeli na dvorišče pirotehnične tovarne v št. Vidu, kjer bo odslej za nedoločen čas naše novo bivališče. Takoj ob glavnem vhodu so se kamioni ustavljali drug poleg drugega. Poskakali smo na dvorišče najprej moški, potem pa še ženskam in otrokom pomagali na tla. Vsak se je s svojo prtljago postavil v vrsto. Vsak je dobil v roke posebno karto, na kateri je bilo vpisano ime, narodnost in starost. S to karto v rokah smo se pomikali proti ambulanti, ki je bila nastanjena v kleti glavnega posloppja. Zdravniški pregled je bil bolj površen. Razkužili so nas na ta način, da so vsakemu za srajco in za hlače „napumpali“ nekega prahu. Zdravnik je dal vsakemu še košček mila in pregled je bil končan.

Pred vrati ambulante je stal mož srednjih let. V rokah je držal majhno palčico. Na rokavu leve rčke je imel bel trak, ki je bil že precej zamazan. Na njem je bilo s tintnim svinčnikom in s slabo neizpisano pisavo napisano: LAGER SV. VEIT.

Ta mož nas je vodil v pravkar opisane stanovanjske prostore.

„Tu ima mesta za deset ljudi“, je dejal in odprl vrata nekega tovarniškega prostora. Očistil je deset ljudi. Nič se ni oziral, kateri

ljudje spadajo v isto družino. To zanj ni bilo važno. Odšel je toliko ljudi, za kolikor je bil prostor določen, vse drugo zanj ni bilo važno. Z ljudmi, ki so ostali, je šel dalje in odkazal nov prostor.

Stali smo pred vrati in gledali: nismo vedeli, ali naj vstopimo ali ne, ali naj se jokamo ali smejemo. Prostor je imel dve okni, pa skoro brez stekel. Na enem oknu je bilo eno kričo, ki je imelo eno šipo. Drugo okno je bilo brez kril. V delavnici — naši novi spalnici — je bilo nekaj razbitin, katerim so rekli postelje, ki so bile enonadstropne.

Gledali smo in nismo vedeli, kaj bi počeli. Končno smo le vstopili. Skozi okna smo opazili, kako tisti, ki so bili dodeljeni v naslednjo sobo, že brskajo po kupu starih barak in iščejo, česar jim je manjkalo k udobnosti novega bivališča. Takoj nam je padlo v glavo: „Pojdimo še mi, drugače nam bodo ti vse boljše stvari pobrali.“ Nismo imeli prave volje do dela, ampak se je v nas oglasila prava, pristna, slovenska nevoščljivost. Postavili smo prtljago v kot in jo ubrali na kup starine in pulili iz nje, kar smo mislili, da bi nam služilo.

Slovenski pregovor pravi: „Kdor prej pride, prej melje!“ Tako je bilo tudi tu. Vlačili smo skupaj gradbeni material in si urejali svoja nova bivališča. Dobili smo dovolj oken s steklom, dovolj desk za postelje, vrata in še mnogo drugih koristnih reči.

Naslednji dan je bila naša soba že „tip-top“ urejena. Kakor smo bili prejšnji dan razočarani, smo bili naslednji dan že kar zadovoljni. Vetrinjskega svežega zraka in blata smo se v dveh mesecih počeno „najedli“. Bili smo srečni, da smo bili zopet pod streho.

Nastala je noč. V delavnici — naši spalnici — je bila električna napeljava, toda žice so bile potrgane, brez stikal in brez polnil. Ni bilo pomoči, ostati smo morali v temi. Naredili smo pa trden sklep, da bomo naslednji dan naredili lov za električnim materialom. Imeli smo srečo, vsega smo dobili, kar smo rabili, pa še malo več. Zvečer naslednjega dne je že gorela luč. Material smo pač vzeli tam, kjer smo ga dobili: za poslopjem v kotu taborišča. Toda naša sreča ni bila trajna. Komaj smo dobro prižgali luč, se odpro vrata in v sobo stopi mož s paličico in belim trakom na roki. Pogleda okoli sebe in pravi:

„Kuda ste brali to“ in pokaže na žarnice in stikala.

Najprej je bilo vse tiho, nato je nekdo dejal: „Tamo!“ in pokazal proti zahodu. Drugi so kazali zopet drugam. Ženske pa so vpile: „Kupili v varoš!“

Nekaj časa nas je poslušal, potem je pa dejal: „Sakupite odmah sve in nosite tamo!“ Pokazal je proti pisarni.

„Dobro, dobro,“ so kimali moški, ženske so pa vpile, da so kupile in da ničesar ne dajo. Zamahnil je s paličico in odšel. Mož je bil Poljak. Nekaj let je bil v Ameriki in se naučil pet angleških besed, zato ga je poveljnik taborišča — major Donger vzel v službo z naslovom: „Lagerführer“.

V treh dneh ni od velikega kupa stare brkljarije ostalo drugega kot težki stroji, ki jih nihče ni mogel premakniti. Vse drugo je šlo po svojih poteh. Šele potem, ko je že vse zginilo, je poveljnik taborišča dal nalog, da se ne sme ničesar jemati, kar je na dvorišču. Ko so potrebovali za taboriščna dela les in drug material, ni bilo nikjer ničesar.

Pa se je zopet pojavil med vrati Poljak s paličico in zahteval, da moramo vse, kar smo nabrali na kupu, znositi nazaj. Sedaj so se pa ženske prve oglasile:

„Pri nas nimamo nič.“

Poljak je gledal po sobi in priznati je moral, da v sobi res ni bilo ničesar, kar bi mogel odvzeti: vrata, okna, postelje, vsega je bilo samo toliko, kolikor je bilo potrebno za porabo. Nikjer ni videl kake stvari odveč.

Vse, kar je bilo na kupu za poslopji, se je pretopilo v nič.

Naslednji dan je prišel sam poveljnik taborišča — major Donger —, da se na lastne oči prepriča, kam je vse zginilo, ko prej sploh ni vedel, kam bi z vsem, kar je bilo nagromadenega v kotu za poslopji. Ogledal si je vse taborišče, a nikjer ni bilo ničesar, kar bi mogel komu odvzeti. Zmajal je z glavo in dejal svojemu spremljevalcu: „Čudovito je vse zginilo!“

Nekaj dni po prihodu, ko smo si uredili vsak svoje bivališče, smo hodili drug k drugemu in si ogledovali, kako je vsak svoj tovarniški objekt spremenil v kolikor mogoče udobno bivališče.

Med vrati se je zopet pokazal mož z belim trakom na rokavu:

„Tri dobra luda,“ je dejal, ko je pogledal v sobo. Nabiral je delavce za skupna taboriščna dela. Vse barake je obral in v vsaki zahteval „tri dobra luda...“

Že takej prvi dan se ga je prijelo ime: Tri dobra luda. Doslej pa sploh nihče ni vedel, kako mu je ime.

Prvega, ki ga je v vsaki baraki našel v hlačah (takrat so hlače nosili samo moški), je pograbil za rokav in ga odvedel na trg

pred pisarno. Tam je že stalo nekaj moških. Nekateri so kadili, drugi so pa držali roki do komolca v žepih in zijali okoli sebe in se pogovarjali.

Privedel je še nekaj ljudi.

„Vi očete robiti,“ je dejal in pokazal s paličico, naj mu slede. Vodil jih je prav zgoraj v kot taborišča in jim naročil, naj kopljejo jamo za stranišče. Vzeli so vsak svoje orodje in pričeli z delom. Dobro uro so kopali, potem pa zginili drug za drugim, po francosko, kakor se tej umetnosti pravi.

Ko se je „Tri dobra luda“ vrnil, ni našel nikogar več na delu. Jama je bila skopana. Hodil je okoli nje in pobiral orodje. S paličico je šel do čela in si mislil: to bo treba drugače.

Ko je naslednje jutro zopet lovil delavce, je ime vsakega napisal na listek in pristavil številko barake, da bi ga lahko lovil, ako bi mu ušel. Vsa imena je izgovarjal s poljskim naglasom; ako bi ga kdo poslušal, bi mislil, da so v šentviškem taborišču sami Poljaki.

Nekega večera je vse delavce povabil po končanem delu, naj gredo z njim. Na desni

strani taborišča je stala lesena hišica. Bogzna čemu je služila, ko je bila tu tovarna. Sedaj je v njej stanoval Poljak. Odprl je okno in začel klicati delavce. Ko je prvega napačno poklical, se ni hotel oglasiti. Tudi drugi so molčali. Končno se je nekdo oglasil. Dal mu je pet cigaret. Kar jih je poslej klical, so se vsi oglasili. Marsikdo je komaj razumel svoje ime. Ko je končal, je zaprl okno in stopil iz hišice. Zunaj pa je stalo še precej delavcev. Vprašal jih je, kaj čakajo. Dejali so, da še niso dobili cigaret. Po seznamu je spoznal, da so tisti, ki jih je prve klical, pa se niso oglasili. Dal jim je cigarete, nakar so potuljeno odšli.

Naslednji dan je laže dobil delavce, ker so vedeli, da bodo po končanem delu dobili cigarete.

Ker smo bili Slovenci v večini v šentviškem taborišču, nam je major Donger poveril vodstvo taborišča. Poljak „Tri dobra luda“ je bil prestavljen v neko drugo taborišče. Taboriščna dela so se nadaljevala. Ko pa smo tovarno spremenili v taborišče, so nas preselili v novo taborišče Kellerberg v Bistrico na Dravi.

SMRT V MAJU

Res težko umreti bo nocojšnjo noč.
Lepi maj raztegnil svoj je pajčolan,
prav čez mesto sivo, kakor dobro dlan.
Oj, težko umreti bo nocojšnjo noč.

V soncu se utaplja ravni drevored.
Kot predice mlade rože zadrhte.
Starec v parku išče mladih upov sled.
Res težko umreti bo nocojšnjo noč.

Še jetnik odpira težko okno v svet.
Boža sveže brazde, travnike, drevesa,
ki jih topli veter rahlo ziba, stresa.
Res težko umreti bo to majsko noč.

JAPONSKA ČEŠNJA

Japonska češnja pred vhomom cveti...
Pred stavbo dolgo in sivo.
Kot bi curljala iz cvetov kri,
kot da so cveti le venci krvi —,
veter v polmraku jo ziba,
med okna rahlo pripogiba.

Gledam njegov smejoči obraz.
Gledam njegove nemirne roke.
Gledam dekletci — njegovo srce —,
in mi je hudo,
kot da nekdo
mi je pljunil v obraz.

Japonska češnja pod oknom rdi,
v lepi zasanjani majski večer rdi;
iz njenih vej trosi veter
strnjeno kri...

TAM VEČNO BOM DOMA

Grenak tujine sem odrezal kruh,
zavil ga v culo varanih spoznanj,
da z njo se sonca lačni potepuh,
otremem mladih in brezglavih sanj.

ČAS PRED ZIMO

Jutri morda sneg zapade
ajdo, ki cveti,
belo in svetlo rdečo,
težko kakor kri.

Kje so zarje zdaj rumene,
saj je sam večer,
vas že spi, le ptiči zadnji
trosijo nemir.

Daleč, daleč je življenje.
V zemlji le še smrt.
Skrušen, drsajoč berač grem
na tihi božji vrt.

Pravkar so ga pripeljali nazaj.
Prijatelja, Japonca, in mu določili rok:
kot da ne bi videli otrok,
deklje drobni s povešenimi očmi:
Še toliko dni,
samo še toliko dni...

Gledam skozi okno,
na cesto polno življenja;
gledam oblake bele,
loveč njih pot, hrepenenja.
Gledam nebo, milostno nebo
in se z Njim borim
in Ga rotim, zakaj...?

Zdaj sem le novih, trudnih dni berač,
ki je na tujem pragu obsedel;
sam kot pozabljeni gostač,
ki zadnje žarke je v oči ujel.

Ko nekega se dne morda umirim,
otremem se povsem nadlog srca.
Na pot neznano znova pohitim,
si poiščem kot, kjer večno bom doma.

PRINESLA MI BO STAREGA VINA

NOCOJ MORDA

Rdeča obla je zdrsela
v tolmune za gorami,
ki stražijo noč
kot okrvavljene stene;
golobi so zadnjič zaplavali
v vsakdanjem poletu
in nad brežino
so se splašili vrani
od poka zapoznelega lovca.

Nocoj morda bom padel
v sen neobčutljivih kamnov,
ubit od nemira,
ki je v duši zapredel domovanje.

Da bi vsaj mati prišla
z neslišnim korakom kot nekoč
in položila za hip svojo roko
preko vročega čela.

TRI BREZE

Rasle so tri breze
v dolini pod vasjo,
rasle mile kot devojke,
kadar se jim rože napenjajo
v nedrih,
same, čisto same
sredi senožeti.

Pa so prišli nadnje trije
s sekirami,
trije kakor klavci
in so padle breze
na pomladne trave,
same, čisto same.

Pa so prišli fantje
s tremi zalimi devojkami,
niso našli sence,
hladne, skrite sence,
in bilo jim žal je,
da so pale breze
čiste še v mladosti.

Vrnil se bom v njeno
tiho preprostost
nenadno kot sem odšel
za daljna morja
in obrisal ji bom solze,
ki kapljajo od takrat
brez besed kot jutranja rosa
po njenih razbranih in uvelih licih.

Vsedel se bom na škrile
pred prag, v bezgovo senco,
in prinesla mi bo starega vina,
kò ga je skrivala pred nami otroci
samo za očeta.

V skritem nasmehu
se bodo ustne sprijele bokala,
ona pa bo s svetlimi očmi
poslušala srečo,
ki jo bodo ciprese šepetale
preko ožarjenih krovov.

PRED NEVIHTO

Na zvoženi cesti
so se spotile škrile
in rahla drhtavica je zamigljala
nad popašenim strniščem
v slepečem plesu mušic.

Na goveja bedra
so se prisesali obadi
kot hrastje v brežino.

Samo majhen
bel oblak
je priplaval nad vzpetino
in čez sonce
je padel motni prt
tople vlage.

Kmet se je poten ozrl v višino,
šel z roko preko čela
in z negotovim korakom
se sklonil v zavetje iz trsja —
kmalu bo neurje
spralo breg in dolino.

DOLGA JESEN

Lahnó rumeneči prsti dreves,
lahnó trepetajoči, ko pride sonce mimo
obsojenih.
Drug na drugega obraz naslonimo,
s kozarcem temnogrozdnatega neba
med prsti,
za rast navzdol!

Mordà pa zadnje bolezni ne bo
med vršičke rdečkastih možganov,
kjer veter odlaga še nedotaknjenih morij
sol.
Zadnja bolezen je v srcu.
Zadnja jesen.

Skoz melk tkanin, ki so dorodile,
šklepečejo prsi Smrti, k shrambi
naslonjene,
s kozarcem našega sladkega neba med prsti
in s strupom na dnu,

in čas je strup, —
v Advent padajoči gluhi, gluhi listi.

KDAJ SVA SE RANILA?

Ti
na koncu nasipov žil,
kjer leži trpljenje.
Kdaj sva se ránila?
Kdaj me je postalo sram
teh rok ob tvojem telesu,
prozornem do vdanosti,
Pesem?

Sam.

Na cedro spomina naj padejo
kaplje mojega joka,
naj svetijo se
ob temni hišici zavesti,
dotlej da najdem prostost
in Te zgrabim k sebi.
Darujočo mi
srčnih vlaken skrivnost,
Podoba.

In
najin otrok bo
lep.

SONJA, PESEM MOJA,

zakaj se privijaš še k meni? Glad brli.
Nasmeh ob polomu mostu na breg uspeka
v mrak utrujenih držim —
Veslajva! Ne k bregu.
Nekje v megli šepeče trs osamljenim
ljubimcem.

(26. decembra 1958. O-no-miči.)

NEBO V DECEMBRU

Zgodnodecembrske kamelije,
ali naj z vami razsujem se
v vlakna končanje?
Srečno pot, štoklje z zvestimi očmi!
Mračnost ihti nad samostani;
ali naj z vami usahnem?

Moje srce je ranjeno nebo,
zmeraj razpeto v iskanje gnilobe.

Novo, kamnite stvari nas nosijo.
Dan za dnem jih kličemo „stavbe“ —
žene na poti k vodnjaku.

Vrči iz naših duš so skoraj prazni.
Vseh nižav gladine se svetijo v vigred
onstran zidu.

„Od vsega začetka bilá je Beseda“,
polna skrivnosti svobode.
Zdaj so gobčki vetrov do streh

iz pik.

NASLOV BREZ NASLOVA

Ko zor odgrne zastor z našega griča,
se sklonijo koče nad praznimi lonci,
vlak na enotirni postaji kadi z možmi,
nekje v nebesih se dim umiri.
Ko torej s prs mlekarne vzkrikne sirena,
na mojem peresu rosa zablesti.
Pojva! pravim, pesmi brez vseh naslovov,
naj vsak jim da ime po občutnosti,

ime device... in matere... in... morda
le vlačuge.

Rosa, rosa navdihov, kam bežiš?
Molk kaplja od hladnih strun srca,
ker nisem ljubil dolgo,
do onstran Rane.

PRETEKLOSTI NEUMRLJIVI

Božaj me ogenj, narahlo, narahlo,
da kmalu zaspim in bom z — njo, in s teboj
v preteklosti neumrljivi,

kar tako brez besed,
le s srcem ob srcu poslušajoč
pritajeno dihanje deževnih kapelj
na šipi,

dotlej, da se vonj po zgoreli sreči
dotakne srca na steni,
pobeglih v noč.

V SPREMSTVU VLAČILCEV

Danes je moje srce na sledi vlačilcev,
ponižano, utrujeno, otemnelo;
K bregu ne moremo iti, breg je za mrtve —
z galebi iščemo pot.

Ako z oblaki si šla na vzhod, o radósti,
ne odlašaj ur vrnitve!
Lilije vodne tudi od sonca živijo.
Hlad je sebičen, z nasmehom vetrov boli

Ako pa šla si tolažit sužnje, ostani!
Skoz dvajseto stoletje vlačimo dušo,
K bregu ne moremo iti, breg je za mrtve —
A naša smrt je val brez dna.

DOMOTOŽJE

1.

Gorje mi... če se zdrami domotožje
in mi kot strup sladak srce prevzame
in mi kot ogenj žgoč duha objame,
kot kri peneča v žilah zavaluje
in kot vihar v planinah zarjuje —
kot bilko zbije mi iz rok orožje.

Gorje mi... če se vzdrami domotožje —
kot glas vilinji, glas sirenski,
glas davnih dedov, glas slovenski
iz starih me gomil pokliče,
kot veter čez gore in griče
gozdov domačih vonje mi prinese
in rož domačih bleske mi natrese,
voda šumenje in spev ptic pričara —
tujinstvo bleda, mrzla bo prevara,
nagnito ničče in pozabljeno ostožje.

Že padam v duhu v naših Alp podnožje
in poljubujem kamenje in prst domačo
in vidim v trhli hiši grad, palačo —
o domovina: raj, obličje božje...

KJE PESEM SI...

Kje pesem si, kje si ostala,
da komaj čujem tvoj odmev —
v domačo grudo si se zakopala,
ko jaz sem tuja pota šel?

Kje pesem si, kje si ostala?
V šumenju naših gozdov, trat?
Kot struna si iztrepetala?
Duh žejni srka prazen sat.

2.

Drevo, drevo aguarribay,
ko v tvoji senci gledam v vale
Srebrne reke in obale
sosednje sanjam... Uruguay...
bude se v duši tihi glasi,
povračajo se prešli časi
in breg in val in še oblak
in sončnih žarkov zlati trak
se v eno zliva melodijo:
Bom še kdaj videl Stol in Mijo?

Drevo, drevo aguarribay,
ne čutiš tajnega drhtenja,
ne čuješ klica hrepenenja:
Nazaj, nazaj...

Kje pesem si, kje si ostala?
Zagrnil te je ocean,
zaman te duša bo iskala,
kar najde, bo le mrak teman.

Kje pesem si, kje si ostala?
Preglasil te je mestni hrup,
prevroča luč te je izžgala
in ni zlata za tvoj odkup...

Milka Hartman

BOLEČINA

Vso noč ne da
zaspati mi nekdó...
Na okno trka
ranjena temina.

Vso noč poslušam
le, kakó
v samoti kljuje
bolečina.

In če zaspim
me v snú grenkó
pogoltne bóli
globočina.

NAŠIM
MOŽEM
V
SPOMIN

ANTON MARTIN SLOMŠEK

OB STOLETNICI NJEGOVE SMRTI

B. R.

DR. GREGORIJ ROŽMAN

SKOF DVEH KONGRESOV

P. ODILO, OFM

DR. ANTON KOROŠEC

V SKRBI ZA IZSELJENCE

JOSKO KROŠELJ

DR. FRANC KULOVEC

V NJEGOV SPOMIN!

KK.

DR. MARKO NATLAČEN

DVAJSET LET PO SMRTI LJUDSKEGA BANA

MARIJAN MAROLT

DR. LAMBERT EHRlich

V SPOMIN 20-LETNICE MUČENISKE SMRTI

SLOVENSKEGA DUHOVNIKA

DR. FILIP ŽAKELJ

PROF. ERNEST TOMEČ

OB 20-LETNICI SMRTI KATOLIŠKEGA LAIKA

DR. FILIP ŽAKELJ

MSGR. FRANC GABROVŠEK

GOVOR OB NJEGOVI SMRTI PRED 10 LETI

DR. ALOJZIJ KUCHAR

RAVNATELJ MARKO BAJUK

UMRL JE MOŽ

FRANCE PERNIŠEK

ANTON MARTIN SLOMŠEK

OB STOLETNICI NJEGOVE SMRTI

B. R.

Ena najzanimivejših osebnosti preteklega stoletja med Slovenci je bil Anton Martin Slomšek. Ker je letos stoletnica njegove smrti, je prav vsaj v skromnih potezah prikazati njegovo življenje.

Človek, Slovenec, duhovnik — so trije glavni koti, pod katerimi bi bilo treba osvetliti prebogato Slomškovo življenje. A je vse troje pri njem tako eno iz drugega, tako povezano, da bi nujno morali ponoviti trikrat vse življenje, čeprav vselej v drugi luči. Služil je polno (človek) Bogu (duhovnik) tako, da je služil narodu (Slovenec). Odpad od naroda je bil zanj odpad od Boga, greh proti Bogu obenem nezvestoba narodu.

Prikazati v kratkem Slomškovo veličino je verjetno možno le z začrtanjem njegovega življenja v njega časovni zaporednosti.

OTROK

Slomšek se je rodil 26. novembra 1800 premožnemu kmetu iz Ponikve. Ker fara še ni imela lastne šole, je otroke poučeval v župnišču kaplan Prašnikar. Oče Marko hoče, da ostane fant kot najstarejši po končani domači šoli doma na kmetiji, materina želja se pa ujema s fantovo neugnano voljo, da bi smel v višje šole. Na Prašnikarjevo posredovanje se oče le nerad vda in pusti fanta od doma.

STUDENT

Jeseni 1814 začne Slomšek gimnazijo in ko mu čez dobro leto umre mati, ga hoče oče spet prikleniti na domačo kmetijo. Ker fant tega noče, se oče drugič oženi, a mačeha

fanta ne mara. Vso skrb za njegovo šolanje prevzame kaplan Prašnikar.

Po končanih petih razredih celjske gimnazije se vpiše na ljubljanski licej v šesti razred. Tu je eno leto Prešernov sošolec. Tu tudi zve, da je v Senju mogoče končati sedmo in osmo gimnazijo v enem letu, gre tja, res konča tam v enem letu oba razreda.

BOGOSLOVEC

Jeseni 1821 vstopi v celovško bogoslovje. Čeprav so ta leta predvsem leta priprave, je mogoče že tu najti v zametku to, kar je Slomšek kasneje bil. Njegovo osebno oblikovanje nosi med drugim pečat prebiranja svetega pisma in cerkvenih očetov ter slovenskega branja in pisanja. Predstojniki mu ukažejo, da poučuje svoje sošolce v slovenskem jeziku, s čemer vzbudijo njegov pedagoški talent.

Po končanem tretjem letniku bogoslovja je posvečen v duhovnika, ostane pa še eno leto v Celovcu, da konča teološke študije.

KAPLAN

Jeseni leta 1825 pošljejo Slomška za kaplana k sv. Lovrencu na Fuzlsko. Osebno asketsko življenje ga ne ovira, da bi ne ujel narodovega genija in se stopil z njim. Zapisuje si narodne pesmi, ki jih najde med ljudmi, katero poskuša priprostiti po svoje, obenem poje lastne verze. Veseli ljudje in vinske gorice so kakor ustvarjeni za petje.

Ko ga čez dve leti prestavijo k Novi cerkvi nadaljuje s svojim delom, poje pesmi, 129 piše pa tudi verske sestavke, tako med dru-

- 1800, 26. novembra, rojen na Slomu pri Ponikvi.
- 1814—19 v gimnaziji v Celju.
- 1819—20 na ljubljanskem liceju.
- 1820—21 študira v Senju.
- 1821 stopi v celovško bogoslovje.
- 1824 posvečen v mašnika.
- 1825—26 kaplan na Bizeljskem.
- 1827—28 kaplan v Novi Cerkvi.
- 1829—38 spiritual celovškega bogoslavja.
- 1838—44 dekan in šolski nadzornik v Vuzenici.
- 1844—46 kanonik in šolski nadzornik za lavantinsko škofijo.
- 1846 opat v Celju.
- 1846—62 lavantinski škof.
- 1859 uredi cerkveno vprašanje v lavantinski škofiji. —
- 1862, 24. septembra umrl v Mariboru.

Njegovo življenje

gimi „Križev pot“, ki ljudem tako seže do srca, da ga prepisujejo. Kot na prejšnji fari gre tudi tu glas o njegovem pridigarškem talentu.

SPIRITUAL

Predstojniki so Slomška poklicali l. 1829 za spirituala v celovško bogoslovje. Imenovanje na eno najodgovornejših mest v škofiji po samo petih letih duhovništva pove veliko.

Tu najdemo Slomška, kako si utira pot v osebno polnost: spi malo, leži le na slamnici, posteljo si sam postilja, zajtrkuje malokdaj, vino le véasih pije, kave nikoli. Večerjo dalj časa oddaja revnim študentom, oblečen je skromno, denar razdaja med dijake ali ga uporablja za tiskanje slovenskih knjig.

Ob usmerjanju bogoslovcev v nadnaravo, jih navdušuje za spovednico in šolo, priporoča verska društva in družbe, pa sam pridiga in spoveduje po Celovcu in zunaj njega. A vodi bogoslovce tudi v slovenščini in jih nav-

dušuje za lastni narod. Spet zbuđi in prenovi tisto slovensko šolo v bogoslovju, ki jo je kot bogoslovec začel. Vsak teden dvakrat jim razlaga slovenski jezik, uči jih lepo slovensko govoriti in pisati in jih pripravlja za slovenske pridige. Skupaj z njimi poje slovenske pesmi in jih navdušuje, da bodo kot kaplani ustanavljali nedeljske slovenske šole in otroke zbirali v njih.

Spoznal je namreč, da je mogoče narod dvigniti le na osnovi lastnega jezika. Šole po deželi so bile vse nemške. Po šest let so otroci vanje hodili in na koncu niso znali pisati ne brati ne nemško ne slovensko. Še bolj je bila slovenščina preganjana po višjih šolah v mestih. Študentje so tako počasi rastle v drugo smer, proč od naroda. Vsaj duhovniki in učitelji bi morali znati dobro slovensko — to je bila Slomškova osnovna misel.

Naravnostnega vpliva na šole ni imel, zato je hotel vplivati nanje preko mladih duhovnikov, sedanjih bogoslovcev. Tem je naroča! ustanavljanje nedeljskih šol, kjer naj uče otroke, ki ne morejo međ teđnom v šolo, pa tudi odrasle branja, pisanja, računanja, pa še vsega, kar kmečkemu človeku pride prav,

Povsod na svetu živijo ljudje srečno in zadovoljno s tem, kar imajo, dokler kaj boljšega ne poznajo.

Srečen je le tisti, ki ima malo potreb in se je od mladih nog vadil v zatajevanju.

Bolj rodovitna ko je zemlja, bolj leni so njeni prebivalci.

Ni dobro za človeka, ako si more z malim trudom veliko pridobiti.

Kakršni so predpostavljene, taki so podložni; in učitelj se spozna po svojem učencu.

Povsod more človek doma biti; je pa kdo vaje ljudstva ali dežele ali kraja, naj bo tam zadovoljen, zakaj čestudi povsod dobro, doma najboljšje.

Ljubo doma, kdor ga ima.

Imajo naše dni svoje omizje zdravniki za ozdravo ljudi — sodniki za pravice dežele — rokodelci in kmetje za živinsko rejo in obdelanje polj; tudi godci imajo svoj dnevnik, v katerem se pogovorijo, kako bi jim strune bolj ubrano pele; ali ni nam učenikom duhovskim in šolskim, starešem in oskrbnikom tudi potreba pogovoriti se, kako bi po slovensko prav oskrbeli najpotrebnejše reči... Sezimo si torej v roke in pomagajmo, da bo vsako leto v prihod naše omizje nadevano, še lepše ko letos, duhovskih drobtinice.

Iz oznanila in povabe na nove bukve, katerim je ime Drobtinice

če ve. Bogoslovce je sam praktično učil v bogoslovju, kako naj se tak pouk vrši.

V istih letih je poučeval v slovenščini tudi sodniške pripravnike, ki so delali v Celovcu pri apelacijskem sodišču zadnje izpite in ki so morali vsaj nekaj slovenskega znati. Višja sodna uprava ga je prosila za to šolo, vlada mu pa dala dovoljenje za izdajanje veljavnih pričeval.

Ljudi je treba naučiti slovensko brati, treba jim je tudi dati slovenskih knjig — tako je sklepal Slomšek dalje. Če se spravi na pisanje in izdajanje knjig, je to samo praktična posledica tega spoznanja. Bogoslovcem naroči, da za slovensko šolo predstavljajo povesti in druge spise, on jih popravlja in izdaja. Pet takih zbirk je izšlo v teh letih bivanja v Celovcu. Prav dobro njegovo delo iz te dobe je „Krščansko devišтво“.

Počitnice je izrabil za to, da je hodil po Sloveniji, pa tudi zunaj nje, opazoval njeno socialno in kulturno stanje, šege in navade, govorico in pesem. Le tako je vstopal v narodovo dušo, ujel njegov ton in pristnost v besedi, misel na bolečino v pesmi.

DEKAN

Po devetih letih dela v celovškem bogoslovju je Slomšek zaprosil za vuzeiško faro na Pohorju. Predstojniki so mu ugodili in ga imenovali tam za dekana in nadzornika ljudskih šol. Hotel je priti v naravnostni stik s svojimi ljudmi in sedaj mu je bila dana ta možnost.

Kot dušni pastir je ves in vsem na razpolago. Skuša odkrivati vse, kar ljudstvo potrebuje, in mu tisto kako naučiti. Red v prostoru in času je značilnost njegove župnijske družine, kjer se prepleta v naravno veselje nadnarava v domači, iskreni obliki. Popraviti da farno cerkev in ji kupi tri nove zvonove. Zboljšati skuša cerkveno petje, vpelje potrebna verska društva, njegova neutrudnost in talent v spovednici in na prižnici sta znana.

Kot šolski nadzornik še natančneje spozna stanje šol na deželi. Razen za cerkev se najbolj zavzame za šolo. Duhovnike nagovarja, naj ustanavljajo šole in uče otroke v njih, sam hodi, kadar utegne, poučevat v nedeljske šole. Da imajo učitelji kaj dati otrokom v 131

Materinski jezik je najdražja dota, ki smo jo dobili od svojih starih; skrbno smo ga dolžni ohraniti, lepšati in zapustiti svojim mlajšim... Oj, ljubi lepi in pošteni slovenski materinski jezik, s katerim sem prvič klical svojo ljubeznivo mamo in dobrega ateja, v katerem so me moja mati učili spoznavati Boga, v katerem sem prvič častil svojega Stvarnika! Tebe hočem kakor najdražji spomin svojih staršev hvaležno spoštovati in ohraniti, za tvojo čast in lepoto skrbeti po pameti, kolikor premorem; v slovenskem jeziku do svoje poslednje ure najrajši hvaliti Boga, v slovenskem jeziku najrajši učiti svoje ljube brate in sestre Slovence in želim kakor hvaležni sin svoje ljube matere, da, kakor je bila moja prva beseda slovenska, tako naj bo slovenska tudi moja poslednja.

V binkoštni pridigi
v Blatnem gradu
na Koroškem leta 1838

roke, spiše učno knjigo: Blaže in Nežica v nedeljski šoli (1842). V obliki povesti, ki se razvija skozi eno šolsko leto, naniza tu Slomšek vse, kar mora vedeti vaški človek: o Bogu in svetu, duhovnem in snovnem, vaškem življenju in njega zanimivostih. Prelepo delo, edino te vrste v našem slovstvu.

KANONIK

Maja 1844 je bilo izpraznjeno mesto šolskega nadzornika vse lavantinske škofije in kanonika stolne cerkve. Ponudili so to mesto Slomšku in ta ga je v avgustu istega leta nastopil.

Razen dušnega pastirstva se posveča v teh letih zlasti šolam in knjigam. Skuša urediti neurejene šole, ustanoviti nove, dekane prosi, naj jih boljšajo in jim vdahnejo duha in življenje. Sam opravlja službo kateheta pol leta, ko je veroučitelj odsoten. Za učitelje piše knjige, kako naj uče razne predmete, za učence dva molitvenika. Učitelje prosi, naj zbirajo po vsej škofiji primerne pesmi, da bo izdal „Šolo veselega lepega petja za pridne šolarje“. Piše pobožne knjige, naroča učiteljem zbiranje cerkvenih pesmi, zлага pesmi, popravlja rokopise sodelavcev, skrbi za založnike in prodajo.

Slovincem hoče dati celo vrsto dobrih, poštenih knjig. Prične mu misel o „Društvu za izdavanje dobrih slovenskih bukev“. Prosi za dovoljenje, pa mu nemška oblast prošnjo odbije. A to ga ne ustavi: ker ni dovoljeno

dajati Slovincem vsako leto celih knjig, jim bo postregel vsaj z Drobtinicami, nekakim zbornikom vsemogoče zanimive vsebine. Sam je uredil le prva dva letnika, a je do smrti ostal duša in glavni pisatelj Drobtinic. Prinašale so versko in pobožno branje, življenjepise, basni in prilike, verske in svetne pesmi, katerih je v začetku največ prispeval on sam. Pomen Drobtinic za preporoč zlasti štajerskih Slovencev je ogromen.

OPAT

Škof Franc Kutnar je nagovoril Slomška, naj bi prevzel mesto celjskega opata, ki je bilo prav tedaj prazno. Aprila 1846 se je res preselil v Celje, že koncem meseca maja ga je pa selnograški nadškof imenoval za lavantinskega škofa.

ŠKOF

Ta zadnja šestnajst let trajajoča doba Slomškova doba je šele dala neumornemu delavcu, kot je on bil, vsa možnost razmaha.

Ponudila se mu je priložnost, da uredi najnujnejše, pa obenem najtežje slovensko cerkveno vprašanje, ki so ga že mnogi škofje pred njim poskušali rešiti, pa so se ustrašili težav: Štajersko cerkveno združiti. Lavantinska škofija je bila v začetku (1228) majhna in št. Andraž kaj odročen štajerskim vernikom. Ra-

Za slovenski jezik se malo zmeni le tisti, ki sveta ne pozna in ne ve, kakšni ljudje živijo po svetu. Tak je podoben nevednemu otroku, ki tudi misli da je Celovško jezero največje morje na svetu in da je onkraj Ljubelja že konec sveta. Kdor svoj materski jezik zavrže ter ga pozabi in zapusti, je podoben zmeđenemu pijancu, ki zlato v prah potepta in ne ve, koliko škodo si dela. Slovenski starši, ki slovensko znajo, pa svojih otrok kar slovenskega jezika ne učijo, so nehvaležni hišniki, ki zapravijo svojim otrokom drago domačo reč, ki so jim jo izročili njih dedi. Taki očetje in matere so podobni slabim gospodarjem, ki svoje očetno gospodarstvo prodajo, kupujejo drago pohištvo, poslednjič pa večidel najdejo beraško palico. — Kar je oče dobrega prejel od svojih starih, mora zapustiti svojemu sinu.

1838 v govoru

v Blatnem gradu

zen tega je bil ves ostali del slovenske štajerske pridejan nemški sekovski škofiji. Verniki tega dela so dobro čutili veliko versko škodo zaradi jezika. Posebno ob pomladi narodov (1848) so prosili za to, da bi prenesli sedež škofije v Maribor in bi bili vključeni v lavantinsko škofijo, a šele leta 1853 se je začelo reševanje, ki je trajalo celih šest let. In še to se je moglo posrečiti le Slomšku, ker si je znal nakloniti avstrijskega ministra Thuna. Slomšek je s to potezo rešil štajersko v narodnostnem oziru, sebi pa nakopal zaradi nemškega šovinizma dosti obrekovanja in krivic.

Pri svojem delu se je zlasti oprl na duhovnike, zato je že bogoslovce oblikoval v skladu s svojimi načrti. Ko je bil v št. Andražu, je četrti letnik bogoslovja preselil iz Celovca v št. Andraž, da so pri njem živeli, molili in se učili. A škofija je morala dobiti lastno semenišče. Prav ta misel ga je močno preganjala k predstavitvi škofijskega sedeža v Maribor. Začel je graditi tudi dva dijaška zavoda: enega v Celju, drugega v Mariboru. Duhovnike po deželi je vsako leto na več krajih zbiral k razgovorom, kjer so govorili o dušnem pastirstvu in lastni rasti. Vpeljal je zanje duhovne vaje, jim pisal v osebnih pismih, revnim pomagal z vsem.

Kot dušni pastir je rad kazal pravo pot s prižnice in iz spovednice: kjer je bilo koga treba nadomestiti ali pomagati, je Slomšek takoj šel. Vsakdo je mogel k njemu na razgovor. Na sprehodih je obiskoval bolnike. Prav rad je stopil v farno šolo, sam določil red za šolsko mašo, kaj naj molijo, kaj po-

jejo, sam imel večkrat krščanski nauk in spraševal otroke. Pri fari je ustanovil za posamezne stanove društva, možem izročil prvo čitalnico, ženam pa naložil skrb za revne otroke. Vpeljal je v škofiji misijone in duhovne vaje za laike. Trudil se je za olepšanje cerkva, zlasti za božjo službo in cerkveno petje. Pošiljal je pastirske liste, ki so si jih verniki prepisovali, tako so jim segli v živo. Sam je z nekaterimi duhovniki vodil vrsto misijonov po deželi, da je tako povsod zbudil željo po njih. Škofijo je obiskoval in večidel sam spraševal otroke v šoli in odrasle v cerkvi.

Šele kot škof je tudi mogel dokončno rešiti šolsko vprašanje. Ko je bila leta 1848 razglašena enakopravnost narodov in jezikov v Avstriji, je prosil minister za pouk grof Leon Thun Slomška za pomoč pri preureditvi šol. Slomšek je večinoma sam napisal deset šolskih knjig za slovenske šole v slogu Blažeta in Nežice. Katerih ni on napisal, jim je izdelal zasnovo in jih kasneje popravil. Vse so bile pod njegovim vodstvom izdelane in vlada jih je potrdila.

A tudi kot škof je mnogo pisal, največ v Drobtinice in v Zgodnjo Danico. Najobširnejše njegovo delo je „Dejanje svetnikov“, kjer je opisoval zlasti tiste svetnike, ki so ljudem na deželi imeli mnogo povedati. Podpiral je druge pisatelje in jim svetoval, doživel pa eno največjih veselj, ko se mu je l. 1851 posrečilo ustanoviti družbo sv. Mohorja v Celovcu.

Ven iz svoje škofije je segel s pomočjo pri obnavljanju benediktincev v Avstriji, za kar ga je naprosil praški kardinal. V nekoliko več kot enem letu je obiskal petnajst opatij, se pogovoril s posamezniki, vpeljal, kar

„Od pamtiveka še ni v toliki meri kakor leta 1862 vrela nemška kri v žilah nekaterih vročekrvnežev, ki so Nemci po rodu ali po odpadu. Zdi se, da ne morejo prenašati prav nobenega podviga in napredka Slovencev v jeziku in omiki. Ker raznarodovanje in umiranje slovenstva ne napreduje več v tisti meri kakor prejšnja stoletja, zato hočejo s pomočjo laži in sumničjenja s silo onemogočiti vsak procvit Slovencev... Mrzi mi malik poganškega nacionalizma, kateremu se dandanes na Ogrskem, v Italiji in tudi drugod žrtvujejo največje svetinje, spoštujem in častim pa naravne posebnosti vsakega ljudstva kot dar božji in zato tudi materni jezik vsakega ljudstva kot prvo sredstvo njegove izomike. Podlaga vsake naravne ljudske izobrazbe je negovanje narodovega jezika; brez tega ostane ljudstvo le v zibeli svoje izobrazbe... Zato pozdravlja z veseljem vsak pravično misleč človek razvoj in napredek našega materinskega jezika in narodne izobrazbe, tembolj katoliški duhovnik. Kdo nam more to zameriti?“

**Sklepni govor na duhovnih
vajah 19. septembra 1862 na Slatini**

je bilo treba, izboljšal, kar ni bilo dobro, odpravil razvade. S sebi lastno natančnostjo je delo odlično izvršil.

Drugi poseg iz lastne škofije je ustanovitev bratovščine sv. Cirila in Metoda, s katero je hotel pospešiti vrnitev pravoslavnih Slovanov v katoliško Cerkev. Šele po njegovi smrti je ta bratovščina dosegla svoj velik razmah.

Slomšek je umrl 24. septembra 1862 v Mariboru.

Če naj nam ta zunanji okvir Slomškovega življenja in dela da začutiti njegovo duhovno podobo, odkrijemo na prvi pogled njegovo neizmerno ljubezen do svojega naroda, ki izvira iz prav take ljubezni do Boga. Slovenec in duhovnik sta v njem v takem skladju, da

ni mogoče ločiti enega od drugega, oboje pa povezuje tako dovršena človečnost, da po pravici moremo pričakovati, da dobimo v njem svojega vzornika.

Pri svojem delu se opira na cerkev in šolo, po katerih plemeniti svoje rojake v naravni in nadnaravni smeri. Kot pameten vzgojitelj zna obleči resnico v prijeten dramatičen razgovor in veselo pesem.

Za delo, ki se ga je lotil, ga usposablja pravo poznanje narodove duše, njegovega jezika in načina mišljenja in čustvovanja. Tudi v pesmi začene notranji svet svojih rojakov, zato ni težak most od srca do srca.

Slomšek je v nadpovprečni meri uresničil v sebi trojni lik človeka, Slovenca in duhovnika.

Dr. GREGORIJ ROŽMAN

SKOF DVEH KONGRESOV

P. Odilo, OFM

V dobi škofovanja pokojnega dr. Gregorija Rožmana sta kot dva mogočna spomenika, dva trdna mejnika za škofa samega in za ves slovenski narod: dva veličastna kongresa, ki sta oba bila v mestu škofijskega sedeža: v beli Ljubljani:

Evharistični kongres od 28. do 30. junija 1935.

Kongres Kristusa Kralja od 25. do 30. julija 1939.

PRVI MEJNIK

Evharistični kongres

Pod škofom Gregorijem Rožmanom je bila največja in najveličastnejša verska slovesnost na slovenskih tleh, odkar smo Slovenci prejeli sv. krst. Priprave na to versko manifestacijo so trajale vsa leta, kar je dr. Gregorij Rožman postal ljubljanski škof. Dne 1. avgusta 1930 je dr. Rožman postal ljubljanski ordinarij in 18. avgusta istega leta, torej po dobrih dveh tednih je bila škofovska konferenca vseh jugoslovanskih škofov v Zagrebu in takrat je bilo sklenjeno, naj bo leta 1935 **Evharistični kongres** v Ljubljani za celo državo. V mladem ljubljanskem škofu je gorelo navdušenje do evharističnega slavlja še iz leta 1912, ko je bil kot ravno promovirani doktor bogoslovja navzoč na evharističnem kongresu na Dunaju. Ob tej priliki je mladi dr. Rožman izdal Evharistični molitvenik, kjer je povzel vse temeljne nauke o presveti Evharistiji.

Prvi veliki nastop je imel dr. Gregorij kot ljubljanski škof na evharističnem kongresu takoj po nastopu svoje službe. S škofom je takrat prišlo v Zagreb nad 5000 Slo-

vencev. Ko je bilo ravno ob priliki zagrebškega kongresa sklenjeno, da bo po petih letih enak kongres v Ljubljani, je škof Rožman takoj začel s pripravami. Nalogo priprave na kongres je škof Rožman poveril najmlajši pa najbolj žilavi in agilni organizaciji: Katoliški akciji. Ta je bila namreč zenica v očeh pokojnega škofa.

Priprava je bila dvojna: notranja ali duhovna ter zunanja.

Notranja ali duhovna priprava na kongres nam prekrasno fotografira velikega pokojnika škofa Rožmana. Poudarjal je, da ima Evharistični kongres predvsem ta namen, da poživi vero katoličanov v najsvetejši zakrament. Pri teh svečanostih naj bi se uresničile besede Gospodove, da bi ljudje vedno bolj „poznali pravega Boga, in katerega je poslal, Jezusa Kristusa (Jan 17, 3). Vedno bolj mora rasti v nas prepričanje, da je Jezus Kristus res Kralj sveta, saj je njemu dana vsa oblast na nebu in na zemlji. Ta Kristus pa prebiva med nami živ v tabernakljih naših cerkva in mu moramo v tej skrivnosti izkazovati isto čiščenje, kakor če bi ga gledali v njegovi slavi. Naša dolžnost je torej, da izkazujemo Kristusu Gospodu med nami javno priznanje in čiščenje, da bi kdaj ne veljalo o nas: „V svojo lastnino je prišel, pa njegovi ga niso sprejeli.“

„Evharistični kongres zahteva notranjo obnovo poedinca! In ta obnova je šla res na globoko: Naši misijonarji naj žrtvujejo za uspeh kongresa svoje trdo delo in molitve. Redovniki in redovnice naj v molitvah, žrtvah in premagovanju in v sv. obhajilih prosijo božjega blagoslova za kongres in vse, ki se ga bodo udeležili. Bolniki naj poklonijo Bogu svoje trpljenje za namene kongresa.“ In ni je bilo župnije v vsej Sloveniji, ki se ne bi z duhovnimi vajami, s procesijami, z 135

molitvami in s sv. obhajili pripravljala na kongres.

Na nedeljo Kristusa Kralja 1934 so verniki ljubljanske škofije — pridružile so se skoro vse fare ostalih škofij — strnjeno prejeli sv. obhajilo za blagoslov in uspeh kongresa.

Škof Rožman je nasvetoval javne molitve za kongres po vsaki sv. maši in pri vseh javnih cerkvenih pobožnostih. Molitvena akcija je bila natančno izpeljana po vsej deželi. Vse je dvignila ta molitev: može, fante, žene, dekleta, mladino, otroke, starčke in bolnike.

Predpisano je bilo, da so vsi duhovniki po vseh župnijah več mesecev govorili ob nedeljah in praznikih o pripravi na kongres. Za kongresno leto so bile izdane tudi posebne Evhariistične šmarnice, ki so se brale v vseh cerkvah Slovenije. Katehetje so imeli nalog, naj razlagajo v šoli o presveti Evharistiji in o kongresu.

Vsa Slovenija se je odločila, da bo po ešli deželi en dan strogi post in zdržek za dober uspeh kongresa. Kako globoko je bilo takrat v srcu vsakega Slovenca zapisano ime škofa Rožmana kaže dejstvo, da je vsa Slovenija naredila sklep: Postili se bomo na god sv. Gregorija, krstnega patrona škofa Rožmana. Namesto da bi slavili, so se ljudje postili!

Dan celodnevnega češčenja je bil vsaki farj velika priprava na kongres. Na duhovnih vajah, na ljudskih misijonih ne sme manjkati evhariističnega govora in procesije z Najsvetejšim.

Več let prej so prirejali dekanijske evhariistične kongrese za pripravo na narodni kongres. Leta 1931 so bili dekanijski kongresi: v Nazarjih za dekanijo Gornji grad; na Ptujski gori za dekanijo Dravsko polje, potem v Konjicah; na Brezjah, v Grobljah pri Domžalah in za Belo Krajino v Črnomlju. Tisto leto je najmanj 180.000 vernikov sodelovalo na pokrajinskih evhariističnih kongresih. Prihodnje leto 1932 so bili kongresi pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah, potem na Prevaljah, v Ptuju, v Celju, v Marenbergu, v Škalah in v Novem mestu. Naslednje leto je bil še pokrajinski kongres v Ribnici na Dolenjskem.

Posebno delo je bilo naloženo mladinske-mu odseku: prirejal je povsod, posebno pa v Ljubljani, pripravljalne akademije. Največja je bila v Unionu v Ljubljani: posebej za ljudske šole in posebej za srednje. Pri mladinskem sprevodu je vsa mladina nastopila skupno v nepozabnem mladinskem evhariističnem jutru 29. junija 1935. Škof Rožman je mladini govoril. 25.000 sv. obhajil se je ono jutro razdelilo.

Veliko nalogo je imel odsek za zborovanja. Zborovanja so bila razdeljena po stanovih.

Vseh zborovanj je bilo v kongresnih dneh dvaindvajset. Torej bilo je treba pripraviti vse prostore za te zborovalce. Samo nekaj teh zborovanj naj bo naštetih: zborovanje kmečkih mož, kmečkih fantov, delavcev, delavske moške mladine, zborovanje obrtnikov in trgovcev, obrtniške in trgovske mladine, zborovanje srednješolcev, visokošolcev, izobražencev, zborovanje za matere, dekleta, uradnice, služkinje, učiteljstvo. Ogromno delo!

Organizirano je bilo petje za kongresne dni, zlasti za skupne prireditve. Posebni glasbeniki so hodili po deželi v večje kraje, kamor so se zbrali pevci in pevke ter so imeli vaje, ki so največkrat trajale po pet ur. Zato je bilo petje res enotno. V nedeljo pred kongresom je bila pevska vaja na ljubljanskem stadionu: pevci, na stotine in stotine jih je bilo, so prišli peš, z vlaki, avtobusi in z vozovi. Tako je postalo petje gladko, mehko, da je kar dihalo, plavalo, da je čisto zvenelo. Zato je šel glas o naši slovenski verski pesmi daleč, daleč po svetu. Tujci so prosili za note in napeve.

Potem propagandni odsek! Koliko dela je imel. Tu sem je spadala časnikarska ali tiskovna propaganda. Domači časopisi so bili polni evhariističnega kongresa. Objavljali so o kongresu seveda tudi hrvatski in srbski časopisi. Pa ne samo to: časnikarski odsek je pošiljal objave tudi v Italijo, v Avstrijo, Francijo, Španijo, Anglijo, Belgijo. Vse je pisalo o ljubljanskem evhariističnem kongresu.

Posebno pa je bila velika propaganda v slovenski deželi: vsaka župnija je mela svoj pripravljalni odbor, ki je vse potrebno izvedel preko ljubljanskega radia, ki ga je propagandni odsek pritegnil v svojo službo. Po radiu so imeli vsako nedeljo verske govore najbolj vidni in spretni cerkveni govorniki. Ta odsek je razposlal posebne plakate ali lepake po vsej deželi. Lepaki so izšli v slovenskem, hrvatskem, hrvatsko-nemškem in v hrvatsko-madžarskem natisu.

Ta odbor je izdal tudi kongresne legitimacije in kongresni lepak za izložbena okna. Legitimacija je imela tudi podroben sporec kongresnih slovesnosti, navodila za udeležence, vozni red in pesmi za ljudsko petje med kongresom. V legitimaciji je bil tudi zemljevid mesta Ljubljane. Kongresni znak je izdelal mojster Plečnik.

Prevažno delo so opravili Rožmanovi fantje, ki so ure in ure po dnevnem delu pripravljali in urejevali prostor ljubljanskega stadiona, kjer so se vršile glavne skupne kongresne prireditve. Na stadionu je bilo treba seveda postaviti mogočni oltar, potem razne tribune, stadionske stavbe. Samo za terenska dela, da so pripravili prostor, je blo treba prevoziti nad 9.000 kubičnih metrov materiala. Uporabljenih je bilo 7.000 kosov boljše opeke in 10.000 kosov navadne

opeke, 10.000 kg živega apna, 10.000 kg železa, 100.000 kg cementa in nad 1.000 kg bakra. Stroški za priprave na stadionu so znašali blizu pol milijona dinarjev. Za vse te stroške je bilo treba zbrati denar. Težko je šlo, ali šlo je, ker so ljudje rekli: „Škof Rožman tako želi!“

Posebna panoga propagande so bila okraševalna dela: Okrasiti okna, mesto, cerkve, dvorane in stadion. Vsaj malo predstavimo imamo, če povemo, da je bilo naplitenih 25.600 metrov vencev ter nad 1.000 okroglih vencev. Vseh mlajev je bilo postavljenih v Ljubljani za kongres 1.064, desk za klopi je bilo uporabljenih 896, plohov 367, tramov 10, rant za kole 389, brezovih vej za špalir 620 in smrečie 210.

Potem razsvetljava prostorov za nočno čiščenje in za polnočnico. Okrasitev mesta je bila kar praviljična, zlasti razsvetljava: Na ljubljanskem nebotičniku se je na vse štiri dele sveta blestel električni križ, ljubljanski grad je kar žarel nad mestom, vse cerkve in vse javne stavbe so bile razsvetljene z močnimi reflektorji.

Potem je bilo preskrbljeno za rediteljsko službo. Natančno je bilo preračunano, kdaj se mora premakniti v sprevođ ta in ta skupina, ki je čakala na določenem mestu. Skoraj do minute natančno je sprevođ prišel do stadiona.

Zdravniška služba je bila organizirana za ves čas evharističnega kongresa: pripravili so posebne bolniške sobe in pri roki so bili vedno ambulančni vozovi, reševalni avtomobili in seveda zdravniki.

Železnica je dala vsakemu udeležencu polovično vožnjo, otroci pa so plačali samo četrtino voznega listka. Vloga za znižano vožnjo je napravil sam škof Rožman.

Sredi maja 1935 je dobil škof Gregorij Rožman iz Rima uradno obvestilo, da bo sv. oče papež Pij XI. poslal na ljubljanski kongres svojega zastopnika: primasa Poljske kardinala dr. Avgusta Hlonda. Poseben salonski voz je bil preskrbljen, da sta šli v njem papeška in državna delegacija odpotovati sv. očeta nasproti do državne meje, od Maribora do Ljubljane pa je bil pripravljen posebni vlak za kardinala Hlonda in njegovo spremstvo.

Omeniti je treba še zamisel največje važnosti, ki je vezala duhovno ali notranjo in zunanjo pripravo za evharistični kongres: to so takozvani evharistični križi. Nekateri so jih imenovali tudi „Rožmanovi križi“. Tukaj se je pokazal škof Rožman res velikega in globokega poznavalca slovenskega ljudskega srca. Misel je čisto slovenska, popolnoma naša in morda v zgodovini Cerkve edinstvena. V nekaj mesecih je bila vsa naša slovenska dežela v senci evharističnih križev. Po naših gričih in gorah so kar zrastle veliki

leseni križi, pomembno okrašeni in posebno za Gospodove dni slovesno razsvetljeni. Ponoči se je videlo, kot bi ti križi bili prikazni na nebu. Kakor so nekdanj naši pradedje naši najvzvišenejše in najlepše mesto, da so na njih zgradili stotine za našo zemljo tako značilnih cerkvic, tako je sedaj gorečnost za slavo evharističnega Kralja izbrala najvidnejše točke v fari in jih zaznamovala s križem. Bi rekel kdo: to je zunanost. Ne! Premisliti je treba in spomniti se je treba, da so bili ti križi postavljeni in blagoslovljeni z resnimi in globokimi pobožnostmi. Ti evharistični križi so postali znamenja vere in neustrašene zvestobe Bogu: Postavili so te križe možje in fantje, predvsem naši kasnejši mučenci. Morda so se prav pri postavljanju teh križev napili poguma in junaštva v veri. Ti križi so bili najdragocenejši dokument pravovernosti naših mož in fantov. S posebno resnobo so se pripravljali na dan povišanja in blagoslovitve križa. Navadno so se te slovesnosti vršile v nedeljo. Zjutraj so vsi fantje in možje prešli sv. obhajilo, zvečer pa so se zbrali v cerkvi, kjer so bile pete litanije in evharistični blagoslov. Ko je mrak zagrnil zemljo, se je razvil proti mestu, kjer je bil postavljen križ, veličasten sprevođ. Vsi udeleženci nosijo v rokah goreče bakle in sveče; molijo in pojejo. O to niso več tisti moški, ki so včasih sramežljivo postajali pri zadnjih vratih ali celo zunaj cerkve, to so borci za evangeljske vzore, apostoli nove dobe, ko naj križ premaga vsa znamenja zmote in laži. Občudujemo velikega pokojnika škofa Rožmana, kaj je znal zamisliti ta glasni klicar in veliki glasnik moškega sveta. Bog sam vedi, koliko naših fantov in mož, ki jih je na tisoče in tisoče popadalo v boju za vero, koliko bi jih bilo omagalo, morda odpadlo, če bi ne bili pred desetimi leti tako navdušeno prepevali ob evharističnih križih: „O sveti križ, življenja luč, o sveti križ, nebeški ključ! Ponižno te častimo, zvestobo obljubimo!“

Z idejo evharističnih križev je škof Rožman naše fante in možje, ki so padli, ohranil v zvestobi do konca. Tudi tukaj velja pokojnikovo škofovsko geslo „Križa teža in plačilo!“

In še eno edinstveno misel je uresničil pokojni škof Rožman: Kraljico Slovencev — MARIJO POMAGAJ Z BREZIJ je proglasil za nebeško POKROVITELJICO ljubljanskega evharističnega kongresa. Toda Marijina podoba bi bila lahko ostala na svojem prestolu na Brezjah in bi bila vseeno lahko zaščitnica kongresa. Ali velikemu Rožmanu to ni bilo dosti! On je hotel imeti za one dni Marijo v Ljubljani. Določil je celo, da vsi oni, ki se udeležijo ljubljanskega kongresa, zažoste svoji obljubi romanja na Brezje. Nekateri so bili proti temu, da bi milostno podobo prenašali, toda po končanem kongresu si oni

niso mogli niti predstavljati, kako bi bilo pusto v Ljubljani, če bi ne bilo one dni Marije na obisku. Kjer je Sin, tam mora biti tudi Mati!

Marija sama je postala romarica na kongres. Ta njena zmagoslavna pot v Ljubljano! Kako so jo povsod pričakovali, kako so jo pozdravljali, kako je donela pesem, kako so vriskali zvonovi!

In ona noč pred Marijo Pomagaj v ljubljanski stolnici! Nikdar te noči ne more pozabiti bela Ljubljana. Vso noč je bila Materina hiša-stolnica odprta, da je lahko ob vsaki uri otrok, izgubljeni mestni otrok prišel k Materi. Nič ni bilo treba trkati, da bi prišla Mati odpirat. Ono noč si je zamislil veliki slovenski psiholog, dušeslovec pokojni škof dr. Gregorij Rožman, človek s pravim slovenskim srcem.

Potem Marija na čelu evharistične procesije, kakor bi držala Sina Jezusa za roko. Nato Marija Pomagaj priča slovesne prisega zvestobe in goreče prošnje: „Kristus, kraljuj, Kristus, zmaguj, v hostiji sveti nam gospoduj!“

In potem zopet Marijina zmagoslavna pot nazaj na svoj gorenjski prestol. Pa še tako naravna stvar: vrnitev Marijinega obiska. Škof Rožman je zbral okrog sebe svoje ljube Ljubljančane in jih je peljal na Brezje, da Mariji Materi vrnejo obisk, kar zahteva olika.

Kristus v sv. hostiji je bil **Sonce** evharističnega kongresa!

Marija Pomagaj z Brezij je bila zvezda ljubljanskega kongresa.

Škof Gregorij Rožman je bil božji in Marijin svetilnik na slovenski zemlji.

Kot močni električni reflektor, žaromet je bil škof Rožman na evharističnem kongresu v Ljubljani. Že pred kongresom je kazal svetlo pot do evharističnega Sonca; na kongresu je metal bakle svetle luči vere v presveto Evharistijo: na vsakem zborovanju, ki ga je obiskal, potem pri mladinski proslavi v evharističnem jutru, kjer je s toliko iskrenostjo govoril slovenski mladini; in potem v kongresni noči, kjer je s svojo magnetično nadpastirsko besedo utrjeval može in fante pri polnočnici. To so globoke besede škofa Rožmana, ki jih naš narod ne sme nikdar pozabiti:

„Vse sloje našega slovenskega naroda naj evharistični Kralj pritegne k sebi, da kakor v svetu, tudi v našem narodu „njegovemu kraljestvu ne bo konca!“

Blagodejni uspeh Rožmanovega evharističnega kongresa ni mogel in bi ne mogel nihče lepše opisati, kot je to naredil papežev zastopnik kardinal Avgust Hlond, ki je zapisal: „Pred monštranco kleči slovenski narod, prav nič utrujen od zgodovinskega romanja, ves čil in zdrav, ponosen, živahen, bister, odkritosrčen. Vztraja v svetem zanosu in verni

zbranosti, ki priklepa odločne može, plemenite žene in prikupno mladino... Ko gledam nazaj na ljubljanski evharistični kongres, vstaja pred menoj slika, ki ni nič podobna žalostni sodobnosti. Prekrasna slovenska dežela se pred menoj spreminja v svetišče in vsa njena lepota se kakor v zamaknjenju zliva v bogonosno monštranco. V žarečem soncu, ki obliva ta čarobni slovanski kotiček, se okrog Hostije zvrste gore, plodne doline, zelene vode, rodovitna polja, pisane loke z mnogobarvnim cvetjem, razgibana slikovitost narodnih noš in nepremagljivi čar slovenske pesmi... Vsepovsod se čuti mir, sreča, ponos... Iz vsega veje prepričanost o katoliški bodočnosti. Vse je usmerjeno v dejavnost, vsi prisegajo za delo in apostolat. Ljubljanski evharistični kongres je svetel spomenik v zgodovini!“

DRUGI MEJNIK

Kongres Kristusa Kralja

Ta kongres je bil mednaroden, to se pravi namenjen katoličanom vsega sveta. Začetnik teh kongresov je bil Slovenec: znani prelat g. Janez Kalan. Škof Rožman se je za te kongrese živo zanimal, saj je bil eden glavnih govornikov na enakem kongresu v Poznaju na Poljskem leta 1937. Na vse navzoče je napravil naš škof tak vtis, da se je ožji odbor kongresov odločil imeti svojo sejo v septembru l. 1938 prav v Ljubljani. Takrat so škofa Rožmana izvolili tudi za predsednika stalnega odbora Kongresov Kristusa Kralja. In kar je bilo za škofa Rožmana in za ves slovenski narod najbolj pomenljivo: Odbor je sklenil, naj bo mednarodni kongres v naši beli Ljubljani. Pokojni škof se ni nič obotavljal prevzeti predsedniškega mesta in iz srca rad je ponudil škofijsko mesto: Belo Ljubljano za kraj šestemu mednarodnemu kongresu Kristusa Kralja, ki se je vršil leta 1939. Že prvi evharistični kongres, zlasti pa drugi Kristusa Kralja je postavil pokojnega škofa Rožmana na svetovno pozorišče. In na to pozorišče je škof Rožman po svojih telesnih in duhovnih zmožnostih, po svoji globoki izobrazbi in najbolj pa po svoji neustrašeni verski načelnosti po pravici spadal.

Od vseh dotedanjih kongresov Kristusa Kralja je bil ljubljanski najveličastnejši, najbolj vsestransko globok in tudi najbolj mednaroden. Ljubljana še v vsej svoji stoletja dolgi zgodovini ni imela toliko odličnih gostov iz vseh delov sveta, kot na kongresu Kristusa Kralja, ki mu je predsedoval pokojni škof Gregorij Rožman.

Na tem kongresu je škof Rožman izstopil kot veliki videc in prerok. Vedel je, da

svet nekaj takega v usodni uri nujno in neizbežno potrebuje, potrebuje, da se bo lahko oprl na nekaj trdnega, solidnega, ko prihru-mi huda ura. „Saj smo bili opozorjeni po svojem očetu in nadpastirju!“ Tako lahko govorimo zdaj, ko gledamo v preteklost.

Ni jih bilo malo, ki so neradi sprejeli novice o kongresu Kristusa Kralja v Ljubljani. Kaj bo Ljubljana? Premajhna je, preneznatna! Toda škof Rožman je prepodil vse pomisleke in je vse ljudstvo navdušil za vzvišeno idejo kongresa. „Naj se zopet enkrat pokaže, da je beseda božja resnična: Kar je majhnega, neznanega, je izvolil Bog, da osramoti mogočne! Ljubljana, ti nikakor nisi najmanjša med vojvodi Izraela!“ In res: ob času kongresa Kristusa Kralja je prišla naša Ljubljana na svetovni zemljevid.

Kot božji videc je nastopil škof Rožman takoj pri otvoritvi kongresa, ko je govoril: „Šestič se zbira mednarodni kongres Kristusa Kralja — to pot med najmanjšim slovanskim narodom, v naši beli Ljubljani.

Zbira se v času, ko je ozračje mednarodnih odnosov do skrajnosti napeto in se mnogi bojé, da se vsak trenutek vžge usoden blisk in zahrešči bojni grom. A mi verujemo, da tudi skozi temne oblake sije žarek sladkega kraljevanja Kristusovega.

Obnoviti je treba vse, kar je zastarelo, obolelo, da ne more opravljati od Boga naloženih dolžnosti in ne doseči od Boga določene namena...

Danes so družine narodov bolj kot kdaj po grehu ranjene in razdvojene. Saj živimo kakor med dvema s silno elektriko napolnjenima oblakoma. Vez za vezjo, ki narode druži, se trga; namesto iskrenega in resnično pravičnega sodelovanja se narodi vedno bolj sovražijo in zato tudi drug drugega boje...

In rane, od katerih duše narodov boleajo, so danes nevarnejše kot kdaj, ker je sodobno ozračje napolnjeno z idejami, popolnoma nasprotnimi Jezusovemu nauku, ki le zastrupljajo duše in jih ženejo v smrt...

Prvo in poglavitno je, da smo pripravljeni in voljni sodelovati z nebeškim Kraljem Jezusom Kristusom tako, kakor on hoče, kakor on ukazuje. Nam mora biti vseeno kako: ali z delom ali s trpljenjem ali z življenjem ali s smrtjo. Naša stvar je samo, da ponižno in vdano rečemo: „Tu smo, Gospod, razpolagaj z nami; pokaži nam, kaj in kako naj storimo.“

Tako je govoril naš prerok pokojni škof.

Potem je govoril zopet slovenski mladini tako kot je samo on znal ogrevati ter navduševati za visoke vzore mlada srca. Kar v smrt bi bili hiteli mladi ljudje po škofovem govoru.

Največje doživetje na kongresu Kristusa Kralja je bila edinstvena igra o kraljestvu božjem. Igra je bila prirejena na predvečer

sklepa kongresa in sicer na ljubljanskem stadionu. Igra je bila ponazorjena borba med nadangelom Mihaelom kot predstavnikom svetosti in kreposti ter Antikristom-Luciferjem, kot predstavnikom zla, greha in strasti. Predmet borbe je človekova duša. Mihael ima svojo armado in Lucifer ima svojo. In oba sta pripeljala svoje borce na velikanski oder stadiona: Bilo je vsega skupaj tri tisoč igralcev in 50.000 gledalcev ali poslušalcev. Toda občinstvo ni samo gledalo in poslušalo, temveč je tudi dejansko sodelovalo. Vsa množica je pri igri igrala. Končno je bil Antikrist poražen, zlo je podleglo; zmagal je Mihael, krepost je triumfirala. Prijatelji božji so se veselili, sovražniki božji so škripali od jeze.

Udeleženci so strmeli in niso mogli razumeti, kako je kaj takega mogoče doseči v malem slovenskem narodu. Mi smo razumeli: Bog nam je poslal o pravem času škofa Rožmana.

Kot granit so padale Rožmanove besede pri sklepu kongresa: „Naša prošnja je, naša želja, naš klic, naj vladajo zakoni Kristusovega kraljestva tudi v zemskih kraljestvih in državah. Zakoni Kristusovi so: resnica, pravica, ljubezen. Resnici nasproti je laž in prevara; pravici nasprotuje nasilje in krivica; ljubezni nasprotuje sebičnost in pretirano samoljubje — posamezno in narodno. Kristusovo kraljestvo je kraljestvo miru. Mir tega kraljestva pridi na zemijo in zveži razdvojene narode v eno božjo družino... Vse svoje življenje bomo morali črpati iz teh smernic, da bomo na sebi in na svojem narodu opravili delo, ki je nujno v sedanosti, ki je dosti težko in ki bo prav tako nujno v negotovi bodočnosti. In to je delo, da sebe in druge prenovimo v pravem, pristnem in globokem krščanstvu.“

V tem smislu je govoril v Ljubljani papežev odposlanec kardinal Hlond: „Z očetovskim pozdravom se obračam k neutrudljivemu prireditelju tega mogočnega kongresa, h gorečemu ljubljanskemu škofu dr. Gregoriju Rožmanu. Njemu in vsemu slovenskemu narodu čestitam k temu velikemu kraljevskemu prazniku, katerega ste pred obličjem vsega sveta pripravili božjemu Odrešeniku. Zelo želim in prosim Boga, da bi se blagoslov vseh teh lepih in gorečih dni razlil na vas vse...“

Apostolski prefekt msgr. Čeng s Kitajske je na koncu kongresa navdušeno zaklical po mogočem ljubljanskem stadionu: „Ves svet se zahvaljuje škofu dr. Rožmanu za tako lepo uspeli kongres Kristusa Kralja, ki naj prinese zboljšanje v te razrvane čase!“

Z obema kongresoma, ki ju je priredil veliki pokojnik škof dr. Rožman, je izkopal mogočni rezervar, iz katerega zajema naš narod svojo moč še danes.

V SKRBI ZA IZSELJENCE

Joško Krošelj

Tisti, ki so v življenju prihajali v stik z dr. Korošcem, še bolj pa tisti, ki so z njim sodelovali in ga poznali tudi v njegovem vsakdanjem življenju, so lahko ugotovili, da je bil globoko socialno čuteč človek. V svojem srcu je čutil posebno nagnjenje in ljubezen zlasti do tistih, ki so ječali pod težo trpljenja, nesreč, ki jim v življenju „ni bilo z rožcami postlano“, ki so morali trdo delati od zore do mraka, da so lahko pošteno preživljali svoje številne družine.

Sam Bog ve, koliko je bilo takih, ki so bili na kakršen koli način deležni njegove pomoči. Bilo jih je precej, ki sploh vedeli niso, da prejemaajo pomoč od njega, ali pa so to morala zvedeli slučajno kdaj pozneje.

Podpiranje potrebnih je dr. Korošec osebno smatral za največjo dolžnost. Za izpolnjevanje božje volje, božjega nauka, širjenje božje ljubezni med njimi. Zato je po slehernem dobrem delu čutil veliko veselje in notranje zadovoljstvo, ko je videl, da je z dobredelnim dejanjem olajšal bedo morda uradniški družini z nedoraslimi otroki, študentu z nabavo obleke, perila in knjig, kmetu, ki ga je zadel nesreča ali v družini, na polju ali pri živini, delavcu v tovarni, cestnemu nosaču in beračem.

Zlasti pred prazniki je mislil na take ljudi in jim hotel zanje napraviti veselje ter pregnati moreče vsakdanje skrbi. Zato smo n. pr. morali v Beogradu za Miklavža, božične in velikonočne praznike vedno napraviti seznam slovenskih ljudi, ki so bili pomoči potrebni. Iz Slovenije so mu take sezname poslali iz Ljubljane, Celja in Maribora. Veliko je bilo tudi osebnih prosilcev. Seznam potrebnih ljudi je skrbno pregledal, nato pa z njim sam šel v trgovino ali na trg. Izbiral

je stvari, ki bi najbolj prav prišle potrebnim družinam in poedincem: obleke, obutev, nogavice, perilo, živila, moko, sladkor, riž, kavo. Nikdar ni pozabil na otroke in je zanje vedno priložil čokolado in kako igračo. Za potrebne družine je dostikrat kupil tudi premog in drva. Plačal je tudi prevoz.

Gotovo je, da so mu bili najbolj pri srcu Slovenci, toda, če je naletel na človeka, ki mu je bilo treba priskočiti na pomoč, ni poznal in ni delal razlike v narodnosti in veri. Zato so n. pr. socialno najnižje stoječi ljudje v Beogradu imeli vanj tako zaupanje, da so ga hodili prositi celo za denar „na posodo“. N. pr. Arnavti, ki so po Beogradu družinam žagali drva. Testeraši so jim rekli. Tisti Arnavt, ki je drva žagal pri Koroščevi gosposdinji, ga je n. pr. prosil za denar, da si je lahko „kupil“ ženo. Dr. Korošec mu ga je seveda dal. Ko mu ga je pa prinesel nazaj — Arnavti so bili izredno pošteni in vestni ljudje ter so jih v Beogradu družine najemale da so jim pazili na stanovanje, kadar so odhajale na počitnice — dr. Korošec denarja ni vzel, ampak mu ga je pustil z naročilom, naj si z njim kupi kako živinče. Takih zgodb je brez števila. Zlasti z dalmatinskimi nosači, katere je v Beogradu na Cvetnem trgu, kjer je stanoval, poznal vse po imenu. Za vsakega je vedel od kod je doma in kakšne so njegove družinske ter premoženjske razmere.

Za Slovence pa dr. Korošec ni skrbel samo v Beogradu, kjer jih je bilo največ, ampak tudi v notranjosti Srbije. Kajti bili so razkropljeni po vseh krajih. Precej jih je bilo v Zemunu, nekaj tudi v Pančevu. V Srbiji smo jih pa imeli v Paračinu, Nišu, Kragujevcu, Kraljevu, Ravnih Reki, Smederevu, Vrnjački banji, Valjevu, globoko na jugu v

Skoplju, Prizrenu in Bitolju. Na posamezne Slovence si pa na'e el skoro v vsakem ve'em kraju.

Od Slovencev sta v dušnem pastirstvu delovala v Srbiji pred II. svetovno vojno Viktor Zakrajšek v Zaječarju, Rudolf Mecllošek v Paraćinu, v Skoplju je pa utrjeval božje kraljestvo na zemlji svetniški škof dr. Gnidovec s svojimi duhovniki. Slovenske vernike in vernike ustalih narodnosti so iz Beograda stalno hodili obiskovat slovenski lazaristi s Čukarice pri Beogradu. Med njimi je bil zlasti znan kot „potujoči katoliški duhovnik“ Andrej Tumpej. V Beogradu je za slovenska oekleta skrbel v dušnopastirskem pogledu prof. Tomaž Uлага.

Veliko dobrega so pa storile slovenske šolske sestre v Beogradu, Zemunu, Pančevu in Nišu ter številne slovenske usmiljenke, ki so delovale v zdravstvenih zavodih beograjske bolnišnice in po raznih sanatorijih.

Dr. Korošec je versko in prosvetno delo med slovenskimi in hrvatskimi ljudmi po Srbiji stalno podpiral z vsemi sredstvi. Tega ni „obešal na veliki zvon“, toda tisti, ki smo bili v njegovi bližini, smo vedeli, kaj je vse storil za te ljudi. Nekoč je le priznal, da ni nobene katoliške cerkve ali kapele v Srbiji, v kateri ne bi bil ali harmonij, ali pa vsaj eno okno njegov dar. Med slovenske ljudi je stalno pošiljal tudi časopise in knjige, zlasti knjižice, ki so jih izdajali salezijanci na Rakovniku pri Ljubljani. Skoro vsi ponatisi knjižic, v katerih so obravnavali najrazličnejša pereča vprašanja, so bili na Koroščevo željo in so šle naročene pošiljke vedno na njegov račun. Vedno nas je tudi priganjal, da moramo bolj skrbeti za še večjo razširitev Mohorjevih knjig med raztresenimi slovenskimi ljudmi. Naglašal je, da se nikdar ne sme pretrgati zveza med domovino in njenimi razkropljenimi otroci po drugih krajih. Slovenski ljudje, ki morajo živeti izven mej svoje ožje domovine, pa čeprav v lastni državi, ne smejo nikdar imeti občutka, da so ljudje doma nanje pozabili.

Tako je dr. Korošec zvezo s temi ljudmi vedno vzdrževal in skrbel zanje ter jih podpiral v materialnem in duhovnem pogledu. Pa ne iz kakih političnih namenov, ampak iz ljubezni do teh revežev, ki so morali od doma ter si v drugih krajih služiti vsakdanji kruh.

Če je dr. Korošec skrbel s tolikšno ljubeznijo za slovenske ljudi, ki sicer niso živeli v svoji ožji domovini, toda še vedno v lastni državi, koliko bolj so mu bili pri srcu šele slovenski izseljenci v evropskih in drugih prekomorskih državah!

Slovenski izseljenski problem je pozna!

temeljito. Zato je delal sam in naročal, da so morali delati tudi drugi, da nadomestijo, kar je bilo zamujeno poprej, ko se je domovina premalo brigala za slovenske izseljence po svetu. Tako je imel pok. p. Kazimir Zakrajšek vedno dostop do Korošca. Za vsako informacijo, za vsak predlog mu je bil hvaležen, samo, da bi dosegli, da bi se za izseljensko vprašanje zanimal ves narod, da bi zvedeli za gorje, ki dostikrat spremlja slovenske ljudi po svetu, vsi Slovenci, ki žive v domovini. Med Slovenci je v tem pogledu veliko storila Družba sv. Rafaela, ki smo jo dobili že leta 1927 s prvim predsednikom dr. Adlešičem, za katerim je pa že naslednje leto prevzel njeno predsedstvo pok. p. Zakrajšek ter je potem Rafaelovo družbo vodil vse do izbruha vojne. V letih pred vojno smo Slovenci imeli v Ljubljani I. slovenski izseljenski kongres. Dobili smo tudi že izseljensko zbornico.

V teh letih so med slovenske izseljence odhajali slovenski izseljenski duhovniki in izseljenski učitelji. V Parizu je tedaj vneto in neumorno deloval za slovenske izseljence in jim pomagal v stiskah in težavah pok. dr. Lojze Kuhar, v Belgiji v Bruslju, pozneje pa v Duesseldorfu v Nemčiji tudi že pokojni Mirko Kranjc, ki je bil po letu 1935 tudi Koroščev tajnik v notranjem ministrstvu. Tista leta je v Argentino odšel za poslanika dr. Izidor Cankar, s katerim je Korošca vezalo osebno prijateljstvo Marijaniškega omizja pri pok. proštu Kalanu. Tedaj je odšel v Argentino med slovenske izseljence tudi sedanji msgr. Hladnik.

Spominjam se, da je v letih pred II. svetovno vojno dr. Cankar dvakrat prišel na obisk v domovino. Opoldne je bil vedno na kosilu pri dr. Korošču in mu pripovedoval o naših ljudeh in o delu med njimi v Argentini, zvečer sva pa bila s Kranjcem midva njegova gosta in sva z njim prebila prelepe ure.

Tedaj sem od dr. Cankarja prvič slišal o delu Janeza Hladnika med Slovenci v Argentini. Povedal je, da mu je v izredno pomoč.

Ko je dr. Cankar odhajal nazaj na svoje službeno mesto v Buenos Aires, je s sabo vozil cele zaboje slovenskih in hrvatskih knjig. Vse za slovenske in hrvatske izseljence. Mislim, da je bil edini, ki je tako delal. Imel je srce za uboge ljudi.

Vsi smo čutili, da za vsem tem delom, za vso to veliko skrbjo, za vso to veliko ljubeznijo, ki je začela objemati vse slovenske ljudi, doma in na tujem, stoji dr. Korošec. Zato so slovenski izseljenci čutili, da imajo v njem močnega zagovornika. Občutili so, da je v njegovem srcu zanje veliko prostora in

čutili so, da domovina misli nanje, da jih ni pozabila, da se zanje zanima, ne zato, da bi jih politično pridobivala za vladno stranko, ampak zato, da jih narodno in versko ohrani.

Kako zelo so bili izseljenci dr. Korošcu pri sreju, pove naslednji značilen dogodek iz njegovega življenja.

Leta 1937, mislim, da me spomin ne vara, sta imela tedanji predsednik vlade in zunanji minister dr. Stojadinović ter romunski predsednik vlade dr. Tatarescu sestanek na ladji sredi Donave pri Oršavi. S predsednikom dr. Stojadinovićem smo se vkrcali zvečer na beograjskem savskem pristanišču na razkošno potniško ladjo Rečne plovbe. Bilo nas je veliko domačih in inozemskih časnikarjev. Ker smo časnikarji navajeni na nočno delo, nam tudi na ladji ni bilo do spanja, zato tudi nismo zamudili jutranjih ur, ko je ladja zavozila v sotesko pri Železnih vratih. Občudovali smo lepoto božjega stvarstva in čuda moderne tehnike, ki je znala ukrotiti tudi tako ogromne količine vodovja, kakor ga valji Donava proti Črnemu morju in varno vodijo ladje mimo nevarnih čeril, ob katere se razbijajo ogromni valovi. Kljub vsem modernim pripravam pa skozi Železna vrata smejo voditi ladje samo posebni kapitani, ki dobro poznajo strugo Donave. Vsak drug kapitan bi z ladjo gotovo zavozil na skalo, ob kateri bi mu je silni valovi razbili.

Po sestanku obeh predsednikov smo se vsi izkrcali na romunski strani v pristanišču, ki je bilo povsem mrtvo, ker mesto ni imelo nobenega zaledja, kajti v bližini mesta je že tekla jugoslovansko-romunska meja. V pristaniškem mestu je dr. Stojadinovića najprej pozdravil mestni župan v romunščini, za njim je pa govoril tudi srbski pravoslavni prota. Bil je to sivolas, častitljiv starček, ki je dr. Stojadinovića vpričo predsednika romunske vlade prosil, naj se pri njem zavzame, da romunske oblasti ne bodo več zatirale srbske narodne manjšine. Mož je govoril ognjevit in prepričevalno. Na vse je napravil silen vtis. Dr. Stojadinović se mu je zahvalil za tople pozdravne besede ter srbski manjšini zagotavljal, da nanjo ne bo pozabil. Nato smo vstopili v vlak, ki se je začel pomikati s postaje. Z vlaka smo videli, kako so ljudje prebili kordon orožnikov, hiteli za vlakom ter nam mahal v slovo. Romunski orožniki so obrnili puške in začeli s puškinih kopiti mlatiti po ljudeh. Vsi smo se zgrajali nad tako surovim početjem. Ta dogodek je vsem še bolj potrdil navedbe pravoslavnega prote, kako romunske oblasti postopajo s srbsko narodno manjšino.

Ko sem naslednji dan opoldne prišel k dr. Korošcu na njegovo stanovanje v ulici Kralja Milutina, sem mu med drugim poročal tudi

o potovanju z dr. Stojadinovićem po Donavi. Omenil sem mu tudi dogodek s pravoslavnim protom in brutalen nastop romunskih orožnikov proti srbski narodni manjšini.

Dr. Korošec je vse poslušal z zanimanjem. Pa ni nič rekel. Nekaj dni zatem sem ugotovil, da je začel zbirati podatke o srbski in hrvaški narodni manjšini v Romuniji in na Madžarskem. Dal si je napraviti o njih tudi pregledne grafikone. Ko je imel vse gradivo zbrano, je iz njega napravil predavanje. Imel ga je v prostorih radikalnega akademskega kluba na beograjski univerzi Slovenski jug, ki se je tedaj opredelil za novo ustvarjeno politično formacijo Jugoslovansko radikalno zajednico z dr. Stojadinovićem kot predsednikom ter dr. Korošcem in dr. Spahom kot podpredsednikom na čelu.

Predavanje je bilo napovedano tudi v beograjskem dnevnem tisku in je bilo zanj veliko zanimanje. Že samo dejstvo, da bo o tem važnem vprašanju govoril dr. Korošec, je vzbujalo v političnih in časnikarskih krogih veliko pozornost.

Dvorana v radikalnem hotelu Pariz je bila polna. V prvih vrstah so sedeli ministri z dr. Stojadinovićem na čelu, za njimi ugledne politične osebnosti, senatorji in poslanci, časnikarji, uredniki političnih rubrik in številni inozemski dopisniki ter predstavniki časnikarskih agencij.

Dr. Korošec je imel res zanimivo in skrbno pripravljeno predavanje. Kakor je bil v vseh stvareh temeljit in natančen, tako je bilo tudi predavanje o srbski in hrvaški narodni manjšini na Madžarskem in v Romuniji temeljito in pregledno. Vsi, ki so ga poslušali, so tisti večer pravzaprav šele dobili pravo sliko o položaju naših manjšin v sosednjih državah. O njihovem številu, verskem, kulturnem in gospodarskem življenju, o njihovem prizadevanju za versko in narodno ohranitev.

S predavanjem je pri vseh napravil silen vtis. Spominjam se še dobro, da mi je pozneje eden od srbskih prijateljev priznal, da ga je kot Srba sram, da je tako malo tedaj vedel o svoji srbski narodni manjšini v drugih državah in o njenem trpljenju ter zatiranju. V podkrepitev svojih trditvev je dr. Korošec namreč navedel tudi dogodek s srbsko narodno manjšino po sestanku dr. Stojadinovića in dr. Tataresca, ko so se romunski orožniki s puškinih kopiti spravili nanjo ogorčeni, ker so tako navdušeno pozdravili dr. Stojadinovića kot predsednika jugoslovanske vlade.

Predsednik vlade dr. Stojadinović je po končanem predavanju dr. Korošcu čestital.

Za njim so isto storili ostali ministri ter ugledne osebnosti.

Kaj je hotel dr. Korošec s tem doseči? Da je imel s predavanjem čisto določen namen, je gotovo, kajti dr. Korošec ni nikdar govoril brez potrebe.

Hotel je doseči, da bi jugoslovanska vlada kot osrednja državna oblast prevzela nase skrb za narodne manjšine in izseljence narodov Jugoslavije še v mnogo, mnogo večji meri, kot je pa to delala dotedaj.

Ta cilj je dr. Korošec hotel doseči in ga tudi je. To je vlada pokazala med drugim tudi s tem, da je za Osrednji tiskovni urad v predsedstvu vlade naročila močno kratkovalovno radijsko oddajno postajo, ki je nato redno oddajala izbrane kulturne programe tudi za slovenske, hrvatske in srbske izseljence po svetu. In na prvi oddaji te kratkovalovne radijske postaje za izseljence in to za slovenske izseljence v Argentini je govoril sam dr. Korošec, da jim je s tem pokazal, kako zelo so mu pri srcu po svetu razkropljeni slovenski bratje in sestre.

Slovenski izseljenci so mu bili za to ljubezen, varstvo in zaščito hvaležni. To so pri-

čala številna z okorno roko pisana pisma, ki so prihajala na njegov naslov iz Westfalije, Belgije, Holandije, Francije ali pa iz prekomorskih držav. Ameriški Slovenci so mu pa svojo zahvalo in spoštovanje izkazali ob njegovi 60-letnici z darilom, ki mu je bilo najljubše in najdražje do zadnjih dni življenja: z lepo zlato uro s posvetilom in zlatim ključkom.

Sedem let po Koroščevi smrti sem postal sam emigrant, izseljenec. In čudno naključje je nanoslo, da sem prišel ravno v Argentino, kamor me je vabil s seboj dr. Izidor Cankar za svojega tiskovnega atašeja, ko je bil poslanik pri argentinski vladi, pa sem raje ostal doma.

Zato sedaj ob spominu na dr. Korošca še bolj cenim njegovo stalno skrb za ohranitev vsega, kar je slovenskega, zlasti pa še za ohranitev slovenskih ljudi. In še bolj čutim ogromno razliko med njegovimi plemenitimi nameni, ki so ga pri tem vodili in sedanjo komunistično oblastjo, ki se za narodno in versko ohranitev izseljencev naročov Jugoslavije sploh ne briga, pač pa bi jih rada imela samo za poslušno orodje ter za politične sužnje, ki bi za njeno tiranijo v domovini delali propagando v svobodnem svetu.

V NJEGOV SPOMIN!

Kk.

Dne 6. aprila 1941 je nemško letalstvo s strahovalnim napadom na Beograd začelo vojno, ki je v nekaj dneh zrušila Jugoslavijo. Žrtev prvega napada je bil dr. Franc Kulovec, minister in predsednik slovenskega kat. političnega gibanja. Z njim smo Slovenci v najtežji dobi svoje zgodovine izgubili moža, ki je vse svoje življenje in vse svoje sposobnosti dal narodu. Zaslužil bi popoln življenjepis, pa ga nima, kakor ga nima toliko naših moč, ki so ga zaslužili.

Naj bo teh nekaj vrstic osebnih spominov skromna oddolžitve velikemu prijatelju Slovencev.

Spoznal sem ga leta 1910. Bil sem prvošolec v škofovih zavodih v št. Vidu. Naš „krotilec zveri“ — prefekt so mu rekli, je bil Andrej Snój, takrat novomašnik, ki je pa v začetku oktobra odšel na Dunaj študirat na univerzo. Njegovo mesto je zasedel dr. Kulovec, ki se je kot novopečeni doktor vrnil z Dunaja. Malo smo se ga bali, češ, ta bo pa hud, ker je doktor. Pa ni bil. Vse posrečene in ponesrečene „lumparije“, ki jih je zmožen prvošolec, je gledal s pomilovalno dobrotó in večkrat ponavljal, da je že čas, da nehamo biti otročji in da se resno lotimo študija ne le šolskih predmetov, ampak tudi drugih koristnih vprašanj. Njegova soba je bila bolj podobna skladišču knjig kakor pa stanovanju.

Nekóč sem ujel na vrtu murenčka. Hotel sem ga potisniti skrivaj tovarišu v pult, pa ni šlo. Ušel mi je. Dva, tri skoke, pa je bil v Kulovevi sobi. Mislite, da je falot molčal? Kaj še! Med najlepšim večernim študijem se je pridružil tovarišem pod oknom. Nikdar nisem mislil, da ima ta živalca tako močen glas! Kulovec pa nervozen! „Kdo pa je naredil to otročarijo?“

Vstal sem kot skrušen grešnik in priznal svoj zločin.

„Le kako moreš biti tako otročji? Ne veš, da bom nocoj najmanj do polnoči študiral? Kdo bo pa poslušal to muziko? Poišči ga in skozi okno ga vrzi! Da ga ne ubiješ!“

In se je začel lov med kupi knjig. Kmalu sem ga imel in ga zadegal skozi okno.

„Koliko si pa star, ko si še tako otročji?“

„Dvanajst let.“

„Od kod si pa doma?“

„Žužemberčan.“

„Aha, Suhokrajčan! Revna pokrajina. Bolj kot kruha primanjkuje vode. Na, to-le beri, da boš videl, kaj je slovenski kmet!“

Bile so Krekove črne bukve kmečkega stanu. Dosti nisem razumel, prebral pa sem jih. Zaradi murenčka pa nisem dobil ne „pike“, ne slabega reda v vedenju. Naslednja leta je bil profesor na gimnaziji, pa smo študentje in on čutili, da mu to opravilo ni bilo prav všeč.

Prva svetovna vojna je končala njegovo profesorsko kariero. Začetek vojne me je presenetil na dijaškem potovanju in prvo vojno noč sem prespal v zavodu. Zjutraj sem srečal na postaji v Vižmarjih dr. Kuloveca.

„Kaj pa delaš tukaj?“

„Domov bežim. Kam pa vi?“

„Prmejš, k vojakom! Mobiliziran sem. Hude dni bomo preživljali. Ta vojna ne bo, kakor prejšnje; cel svet bo v vojni in dolgo bo trajala. Še ti boš prišel na vrsto, boš videl.“

Malo verjetna se mi je zdela ta prerokba, pa je bila točna. Dve leti pozneje sem že nosil vojaško suknjo in leto pozneje se sre-

čava v Tridentu na Tirolskem. S slovenskimi vojaki je preživel vojno gorje po Galiciji, ob Soči in v Tirolah.

Menim, da ni imel sovražnika ne med oficirji, bil je divizijski župnik, še manj med moštvom.

„Proti koncu gremo, prijatelj! Pa ne misli, da bo po vojni takoj vse lepo.“

Po končani vojni se srečava v Žužemberku. Imel je političen shod. Nikjer se ni tako dobro počutil kot v novomeškem okraju. Povabil me je, naj ga kdaj obiščem v tajništvu Slovenske ljudske stranke. Tam je po vojni začel na novo organizirati oslABLJENO in razčlenjeno stranko v izredno težkih povojnih okoliščinah. Več let je trajalo to delo: organizacija strankine pisarne, ustanovitev krajevnih odborov do zadnje gorske župnije, izbor zaupnikov, politični shodi itd., vse do leta 1923, ko je kandidiral v „svojem“ t. j. novomeškem okraju in ga je na tajništvu nadomestil France Gabrovšek. Tudi kot poslanec se je mučil rad v tajništvu, pridržal si je nekak protektorat nad tajniki, svojimi nasledniki, med katere šteje po Gabrovškovem odhodu tudi moja malenkost. Vedno je bil poln podjetnosti in optimizma. Kadar je bil v Ljubljani, so ga v tajništvu čakale dolge vrste ljudi: od prosjakov, ki so mu izpipali zadnje desetake iz žepa, pa do vseznašlov, ki so mu dajali sto nasvetov za boljše ureditev sveta.

Na Treh kraljev večer, leta 1929, ko je sneg padal in mraz pritiskal, kot menda še nikoli v naši deželi, sva se srečala pred frančiškani v Ljubljani. Vračal sem se z zadnjih dveh še dovoljenih shodov na Jesenicah in v Bohinju, kjer nas je presenetila vest o diktaturi.

„Kaj pa zdaj, gospod doktor?“

„Prmejš, zdaj bo pa druga muzika, prijatelj. Diktatura pomeni zmeraj nesrečo.“

„Saj menda ne bo za dolgo?“

„Boš že videl! Manj kot pet let nikar ne računaj. Pospravi pisarno in pripravi se za ilegalno delo.“

Imel je prav. Skoro polovico te dobe je dr. Kulovec preživel v internaciji v Bosni.

Po padcu diktature je dr. Kulovec takoj poprijel za delo. Na novo je organiziral strankino tajništvo in pridobil za tajniško delo novo dragoceno moč, Mateja Tomazina. Kadar

je bil v Ljubljani, je od jutra do večera pre-seđel v tajniški pisarni in garal, da se mu je včasih močno poznala živčna izčrpanost. Ni se zadovoljil le z celom v stranki; aktivno je sodeloval v raznih gospodarskih organizacijah, zlasti pri Duhovskem podpornem društvu, ki mu je omogočil trdno finančno podlago in pri Kat. tiskovnem društvu, katerega odbornik je bil dolga leta.

Tu sva se večkrat srečala, zlasti odkar je po dolgih neprilikah uspela njegova zahteva, da se časopisje K. T. D. izroči v upravo posebnemu konzorciju, katerega predsednik je postal. Ni bilo zadostnega razloga, da bi ne bil prišel na tedenske seje konzorcija. Posledice niso izostale. Listi so se finančno okrepili, vsebina izboljšala in naklada se je višala z dneva v dan: Slovenec je ob nedeljah dosegel 60.000 naklade, Slov. dom in Domoljub po 40.000, Slovenčevega koledarja je šlo prvo leto med ljudi 30.000 izvodov in Slovenčeva knjižnica je v par letih dala ljudstvu nad milijon svojih knjig. V največjem razmahu podjetja je prišla vojna, okupacija in vsa nesreča, ki je dr. Kulovcu ni bilo dano doživeti.

Kulovec kot človek!

Najprej je bil duhovnik. Nikdar se ni kesel, da je postal duhovnik in nikdar ni omažeževal svoje duhovske časti. Bil je preprosto pobožen. Maševal je pri lazaristih. „Veš, kako daleč je od mojega stanovanja do Srca Jezusovega? Ravno za en roženkranc in od tam nazaj tudi toliko, samo, da nazaj gredo me večkrat prestrežejo na cesti in ne morem dokončati.“

Duhovsko družbo je imel rad. In tarok, ki je bil poleg ribolova edina njegova „potrata časa“. Kako rad je zahajal v šmarje, kjer je bila nekaka univerza taroške umetnosti, enako pod dekanom Peščem, kakor pod njegovim naslednikom, g. Antonom Ravnikarjem. Ni bil to tarok v slogu kake zaka-jene kavarne, ampak sestanek, kjer so se med pagatom in pagatom vrstile duhovite šale, resni razgovori, zanimive novice, vse pa posladkano z zalogami neizčrpne jedilne shrambe gostoljubnega gospoda Antona.

Tudi v Ljubljani smo navadno enkrat na teden „mlatili“. Največkrat pri Gabrovšku. To so bili večeri, ki so imeli vsega več kot taroka in ki so bili bolj kakor oddih, tečaji, kjer so se pretresala v prijateljskem okolju vsa važna vprašanja našega javnega življenja in kjer so imele začetek marsikaterere koristne stvari, ki bi sicer najbrž ne zagledale belega dne.

Bil je dobričina! Ne mislim reči, da je bil naiven ali skromen. Saj je včasih delal, kakor 145

da bi bil strog in celo prevzetan, pa je bil v resnici premehekga srca in je dostikrat svojo mehko skušal zaviti v trdo skorjo skoro odurnega nastopa. „Raje imam, da kdo izrabi moje dobroto, kakor pa da bi jaz komu ne ustregel, če morem,“ nam je odgovoril, če smo ga opozarjali pred kakim sumljivim tipom, ki je lazil za njim.

Ljubil je svoj narod! Iskreno, brez pridržka in brez fraz. Veliko je trpel, če je videl, da se dogajajo stvari, ki so narodu v škodo. Trudil se je na vse načine, da bi se odstranila, ali vsaj omilila nasprotstva med jugoslovanskimi narodi, ki so bila vir naše narodne nesreče. Vedno je imel prijatelje med hrvatskimi političnimi voditelji in bil z njimi v osebnih stikih. Z vso odločnostjo se je trudil, da bi se država rešila vojne, a trdil se je zaman.

Par dni pred nemškim napadom je bil v Ljubljani. Neposredno pred odhodom na

vlak sem bil pri njem. Bil je točno obveščen o nemških pripravah za napad. Pomagal sem mu spravljati najnujnejše v kovčeg, tako, da ga bo lahko prenašati na begu, ki je bil neizogiben.

Premoženja je imel 30 tisoč dinarjev. Pol je vzel s seboj, pol mi je izročil z naročilom, naj skrbim za njegovo bolešno sestro, ki mu je gospodinjila. Naročal mi je to in ono glede listov in pozdrave tistim, od katerih se ni mogel posloviti. Zaskrbljen in žalosten je zapuščal Ljubljano. Dobra dva dni nato je dokončal svojo zemeljsko pot.

Z njim je odšel v večnost eden onih naših mož, ki je ves predan misli, kako pomagati svojemu narodu do boljših dni, dal narodu vse, zase pa ni ničesar zahteval.

Naj ostane vedno živ zgled vsem, ki hočejo dobro svojemu narodu.

Dr. MARKO NATLAČEN

DVAJSET LET PO SMRTI LJUDSKEGA BANA

Marijan Marolt

Letos bo minilo dvajset let, kar so komunisti umorili slovenskega bana dr. Marka Natlačena. Bil je gotovo eden najsvetlejših likov v slovenski politični zgodovini. Ne nameravam pisati življenjepisa tega velikega moža, dasi bi bil življenjepisa gotovo vreden; pokazati hočem le iz spomina nekaj potez, nekaj dogodkov njegovega blagoslovljenega življenja, ker mi za življenjepisa manjka podatkov. Na splošno je bilo v naši javnosti prve Jugoslavije nekako tako naziranje, da nimamo več tistih velikih mož, kot jih je imelo slovensko katoliško politično življenje v rajni Avstriji. Vso veličino — tako smo mislili — raznih Krekov, Žitnikov, Šušteršičev, Lampetov, Povšetov, Pogačnikov itd. je prevzel in združil v svojem umu in v svojih rokah edini dr. Korošec. O dr. Natlačenu je vladalo mnenje, da je pač najposlušnejši mlajši sodelavec dr. Korošca, ki se trudi, da voditelja in učitelja v vsem posnema in hoče pač njegov način vladanja v Beogradu tudi v malem na Slovenskem uveljaviti. To smo mi mladi tako videli, da smo rekli, da posnema Natlačen Korošca celo v zasebnem obnašanju, v svoji ljubeznivi zafrkljivosti, ki se pa učencu ne posreči vedno tako kot učitelju. Brez dvoma je naloga političnega voditelja tudi v tem, da mlajše sodelavce vodi, popravlja in vzgaja. Korošec je to delal pri tistih, ki jih je imel pri sebi in pri onih, ki so ostajali v domovini, v Sloveniji, pri teh navadno bolj od daleč in od teh je Natlačen učitelja najbolj opazoval in ga posnemal, le ne tako diskretno, ampak bolj naravnost in na sličen način uravnaval tudi svoje sodelavce. Kar je tako popravil, za vse mu moramo biti hvaležni.

Brez dvoma si je dr. Natlačen za vse svoje delo in obnašanje jemal za zgled velikega Korošca, a vendar bi tega, kar je storil, ne

zmogel, če ga Bog ne bi obdaril samega z bogatimi zmožnostmi.

Rojen je bil l. 1886 na Vipavskem, ki je dalo pred prvo svetovno vojno slovenskemu katoliškemu gibanju še več drugih pomembnih mož.

Zelo podučno je, kar piše v svojih spominih „Leta mojega potovanja“ Fr. S. Finžgar. Finžgar je nekaj časa poprej napisal „Divjega lovca“; krstna predstava je bila že l. 1902. Ko pa je bil Marko Natlačen abiturient, se je skupno s Kobijem (pač sedanjim jezuitom p. Ferdinandom) zavzel, da to izrecno slovensko alpinsko igro uprizorijo abiturienti v panonskem, pa takrat že precej nemčurskem Ljutomeru. Natlačen je pripravil za pisatelja v Ljutomeru poseben posreben lovorjev venec, toda Finžgar, takrat župnik v Želimljem, ni mogel priti, ker ni spravil skupaj potrebnega denarja. Nato sta Natlačen in Kobi nesla venec v Želimlje. Natlačen in Finžgar sta ostala vedno iskrena prijatelja. Ta za naše pojme morda malo pomemben dogodek kaže vendar, da je Natlačen že v mladeniških letih budno spremljal slovensko kulturno življenje, da je že takrat smatral vso Slovenijo za svoje delovno področje in se zavedal, da je treba kulturnemu delavcu dajati tudi vidno priznanje.

Po dovrstitvi juridičnih študij na Dunaju je bil dr. Natlačen nekaj časa koncipient v odvetniški pisarni dr. Šušteršiča. Kot se je to v odvetniški službi večkrat dogajalo, je šef uporabil koncipienta tudi za neodvetniško delo in je poslal dr. Natlačena na neko habsburško, protisrbsko manifestacijo v Ljubljani po atentatu na prestolonaslednika Franca Ferdinanda, pač zaradi stalnih Krekovih opozoril, naj šušteršič ne bo preoster, kot je že nekaj časa sem njegova navada. Ta Natlačenov govor so pozneje v Jugoslaviji samo- 147

stojni demokrati nekdanjemu koncipientu radi očitali in ga potvarjali. Čudil sem se, da ni dr. Natlačen nikoli na te napade odgovarjal. A moral je to storiti nekde drugi, po vsej verjetnosti dr. Korošec v Beogradu, kar mu najbrž ni bilo težko, saj je bil dr. Natlačen po izbruhu javnih sporov med šušteršičem in Krekom vedno zvest pristaš jugoslovansko usmerjenega dr. Kreka in je imel med Srbi vedno odlične prijatelje.

Dr. Natlačen je bil zelo bister jurist. Ko sem v Ljubljani študiral jus, je nas dijake vodil некоč prof. dr. Dolenč k porotni razpravi. Zagovornik je bil baš dr. Natlačen. Njegov govor je bil fenomenalen in reči moram, da sem se od njegovega pledoyerja naučil več, kot iz vseh dotedanjih Dolenčevih predavanj! Kmalu nato sem dobil vpogled v neko Natlačenovo preuredbo delniške družbe in znova sem imel priložnost občudovati njegov velik juridični talent. Dr. Natlačen pa ni bil podkovan samo v izrazitih odvetniških področjih (civilno, trgovsko, kazensko pravo), ampak tudi postavim v upravnem pravu. Ko je po prvih volitvah v oblastne skupščine leta 1927 postal predsednik ljubljanske skupščine, sta mi večkrat pravila pokojni oblastni odbornik dr. Milavec in oblastni poslanec Brenčič, kot sodni izvedenec in tudi zakotni pisar izredno podkovan v pravnih zadevah, kako se je dr. Natlačen znašel v vsakem vprašanju, ki so bila takrat dostikrat zelo zapletena, zlasti ker Beograd dotlej tovrstne avtonomije še ni poznal. Mesto predsednika oblastne samouprave je bilo zelo težko in Natlačenov, po letih starejši mariborski kolega dr. Josip Leskovar, mi je pozneje sam pripovedoval, da mu je Natlačen dostikrat z nasveti pomagal, dočim mi je pravil mariborski teološki profesor, zgodovinar dr. Fran Kovačič, da zna Natlačen v Beogradu vse za Ljubljano izvrtati, da za Maribor nič ne ostane. Drugod po državi so oblastne samouprave samo vegetirale, če so sploh v življenje stopile. Po desetletnem zastoju deželne avtonomije je napravil dr. Natlačen z ljubljansko samoupravo naravnost čudeže. Po 9. januarju 1929 je postal komisar ljubljanske oblasti. V tistih letih je bil tudi poslevoedeč podpredsednik SLS.

Natlačen je bil kot politik neomajno zvest in odločen pristaš svoje stranke. Ko je govoril na grobu rajnega vrhniškega župana Tršarja, so imeli mnogi vtis, da je govoril preveč strankarsko, premalo mrtvaško.

3. oktobra 1929 je izšel zakon o delitvi države na banovine, 3. junija naslednjega leta zakon o banskem svetu. Natlačen kot strokovnjak v samoupravnih vprašanjih tedaj niso upoštevali, saj je celo dr. Korošec izstopil iz vlade. Bana najprej še okrnjene

slovenske banovine sta bila ing. Serbec in potem dr. Marušič. Dr. Natlačen je moral iti 27. marca 1933 v konfinacijo v Bileće in je bil izpuščen šele 21. oktobra naslednjega leta.

Šele leta 1935 je postal dravski ban. Banovina je postala pod njim dejansko avtonomna oblast, kot je bila za tako v ustavi tudi določena, najsi potrebni zakoni o njeni avtonomiji nikoli izšli niso. Kmalu se je dr. Natlačen oprijel naslov ljudskega bana in to po vsej pravici. Čez nekaj časa sem postal podpisani član banskega sveta za okraj ljubljanske okoliče in tako sem prihajal potem v ožji stik z dr. Natlačenom.

Na splošno bi rekel, da se je kot ban posvečal dr. Natlačen največ kmetijskim problemom. Znana so mi njegova prizadevanja za izboljšanje plemenske živine, za razširjenje cestnega omrežja, za pospeševanje elektrifikacije na kmetih, za aktivacijo banovinskih posestev in za dvig zadružništva. Kljub zelo skopim določbam v šestojanuarski ustavi je umel dr. Natlačen marsikaj s svojimi juridičnimi utemeljitvami izvesti, kar je bilo do njegovega banovanja naravnost nemogoče. Tako je postal dr. Natlačen kar prislovnični nadaljevatelj dela dr. E. Lampeta, le da pri zdaj teritorialno razširjenem delokrogu. V eni stvari je imel posebno Korošču podobno odliko: vse je poznal in vse si je v spominu ohranil. Če je bilo to za nekdanje ljubljansko ozemlje razumljivo, ker je bil nekdanj kranjski oblastni predsednik, je bilo to za štajerski del banovine toliko bolj presenetljivo. Toda nobena banova vožnja ni bila zgolj izletniško veselje, vse so služile poznavanju krajevnih razmer. Morda bi kdo dejal, da dr. Natlačen ni imel tiste iniciativnosti kot некоč dr. Lampe. Pa sem prav te dni zvedel od starega prijatelja za njegove načrte z Dolenjskimi topticami, ki jih je nameraval s pomočjo ameriških izseljencev dvigniti na mednarodno višino.

Ravno ob mojem vstopu v banski svet se je izvršila proti banu neka dolenjska akcija. Nekateri dolenjski banski svetniki so sestavili in prebrali izjavo, da ban zanemarja Dolenjsko in to predvsem v vprašanju gnojničnih jam. Dočim so pod Lampetom dobili gorenjski kmetje mnogo gnojničnih jam, so Dolenjci še zdaj brez njih. Izjava je bana očitno bolela. Prav na kratko je odgovoril, da je danes položaj banske uprave bistveno drugačen, kot je bil pred prvo svetovno vojno položaj kranjskega deželnega odbora in navedel nekaj banskih del, ki so služila predvsem koristim Dolenjske. Za svoj kratki odgovor je žel ban viharno odobravanje ostalih banskih svetnikov. Naslednjega dne so pa isti Dolenjci prebrali novo izjavo, s katero so ga prosili od-

puščanja, češ da so se pre naglili in naštel je več drugih javnih del, ki jih je dr. Natlačen v kratki dobi svojega banovanja za Dolenjsko opravil. Ban se je nato z Dolenjci pristržno rokoval.

Nas banske svetnike so ljudje radi dražili, da nimamo kot posvetovalni organ bana nobene veljave. V banski zbornici imamo pač samo svoje govorniške vaje. Toda moram reči, da sta tako ban kot podban dr. Majcen zelo natančno poslušala te govorniške vaje, si mnogokaj notirala. Dr. Natlačen si ni notiral samo stvarnih predlogov, ampak celo razne govorniške spodsrljaje, ki jih je dvakrat nato pri zakuskah na koncu zasedanj tudi pred vsemi prebral v splošno veselje. In če so se posamezni referenti že nekako bali zasedanj in bili na svoj dan po lastni izjavi zelo razburjeni, kako je moral biti zbit šele dr. Natlačen, ki nas je vestno poslušal ves teden in sprejemal v odmorih še naše zaupne intervencije? Pri naslednjem zasedanju je še mnogo odgovarjal na naše pripombe iz prejšnjega leta. Res pa je bilo med temi predlogi mnogo stvari, ki niso spadale v kompetenco banovine in vse to je ban vedno poročal na merodajna mesta, največkrat pač ministrom v Beograd. Prišlo pa je večkrat do spornih kompetenčnih vprašanj in tu je bilo pri Natlačenovih opazkah opaziti spet njegovo veliko juridično znanje.

Dr. Natlačen je strokovnjaško reorganiziral bansko upravo. V osebostnih vprašanjih je bil nedostopen za zgolj strankarsko stališče, čeprav mnogo krivic prejšnjega šestojanuarskega režima še ni bilo popravljenih. Demokrata ni odpravil nikoli zgolj zaradi njegove strankarske pripadnosti. Jaz sem imel dvakrat priložnost v takih stvareh intervenirati, a moram reči, da me niso vodili strankarski vidiki. Le slučajno sta bila uradnika nasprotne stranke.

Zelo rad se je obračal name akad. slikar Fran Tratnik. Obstajal je baje nek interni banov namig, naj projektanti novih banovinskih zgradb rezervirajo dva ali tri odstotke proračuna za slikarski ali kiparski okras stavbe. Zakon to gotovo ni bil, ker so na splošnem državnem umetniškem zborovanju še pozneje zahtevali tak zakon. Takrat so gradili neko večjo, menda šolsko zgradbo in pri tej zgradbi je želel slikarsko delati Tratnik. Bil sem mnjenja, da bi govoril najprej z referentom, ki sem ga nekoliko poznal. Povedal sem svoj namen tehniku, ki je imel pisarno v referentovi predstobi, on je povedal moj namen kolegom v isti sobi. Smatram, da dotični referent pri uradništvu ni bil priljubljen. Ko sem prišel, se je neki mlajši uradnik takoj ponudil, da me prijavi. Po daljšem razgovoru s šefom mi je prišel povedat, da me referent

ne sprejme, ker Tratnikove ponudbe ne odobrava, ter bo moral že s stavbenimi stroški proračun prekoračiti. Z grdo kvanto je apostrofiral tudi banske svetnike. Ker je bil ravno tudi banov sprejemni dan, sem šel še k njemu. Ban dr. Natlačen je dejal, da bo treba pač v naslednjem proračunu zahtevati naknadnih kreditov, če prejšnji proračun ne zadostuje. O referentovi kvantarski opazki nisem banu nič omenil. V kratkem sem dobil od bana pismo, naj se čimprej zglašim pri njem. Povedal mi je potem, da je zvedel tudi o referentovi kvantarski žaljivki in izjavil, da je dotični gospod že prekoračil službena leta, a se zelo brani pokoja, češ da mora prej končati še mnogo začelih del. Zdaj po tem dogodku pa ni nobenega izgovora več za zavlačevanje, kajti z vsakim človekom, zlasti z banskim svetovalcem mora uradništvo vljudno občeovati. Uradniki so mi pozneje čestitali, da sem jih rešil neljubega šefa, dasi sem to „dosegel“ nehote, po ovinkih.

Nekega popoldneva je prišel pred bansko zbornico pokojni dr. Šerko ml., tedaj funkcionar društva jamarjev. Prosil me je, naj govorim za podporo, zlasti ker lanske podpore 20.000 Din jamarji niso prejeli, ker jo je zadevni vodno-tehnični referent porabil sam za stroške lovljenja pobarvanih kraških vodâ ob priliki načrtovanja fortifikacijskih del. Predložil mi je fotokopijo potrdil raznih vrhniških delavcev, ki da so lovili pobarvano vodo. Med sejo sem potem tisto fotokopijo bolj natančno ogledoval in videl, da je več vrhniških delavcev nosilo priimke dveh priseljenih trgovcev z nevrhniškima priimkoma. Poleg tega so bili v preteklem letu pri meni na stanovanju vojaki, ki so prav tako vodo lovili. Vse se mi je videlo nekam sumljivo. Zvečer sem se odpeljal na Vrhniko in takoj poiskal vsevednega občinskega tajnika g. Miho Jerina, ki je poznal vse ljudi v občini. Ugotovil je en sam podpis po imenu in priimku pravičen, toda dotični človek je bogat kmet, ki gotovo ni šel v dnino. Pri natančnejšem pregledu podpisov sva ugotovila še razne grafološke sumljivosti. Naslednje jutro sem ustavil bana še pred začetkom zasedanja. Resnično razburjen je spravil potrdila molče v žep. Tretji dan me je poklical in dejal, da gre za resnično goljufijo in poneverbo. Če se pa dr. Šerko in jaz strinjava, ne bo stvari gnal na sodišče, kajti dotični inženir ima ženo in otroke. Še istega dne bo podpisal upokojitveni dekret s pozivom, da vrne lanskih 20.000 Din jamarskemu društvu. Izjavil sem, da sem zadovoljen in da ho gotovo zadovoljen tudi dr. Šerko. V zadoščenje mi je bilo, ko sem pozneje zvedel, da pripada tisti inženir nasprotni stranki in da nisem nastopil morebiti proti lastnemu pristašu, čeprav sem se že bal. Kaže pa slučaj, kako dr. Natlačen tudi

političnemu nasprotniku nikoli ni mogel kaj hudega storiti.

To je bolj zabavna dogodba. Zakuška na koncu nekega zasedanja se je zakasnila. Tisto soboto se je seja zavlekla, a sklenili smo, naj se danes konča, da ne bo potrebno zasedanja prihodnji teden nadaljevati. K zakuskam na koncu zasedanja so bili povabljeni tudi vsi vodilni uradniki. Ko je seja še trajala, me je potrepljal po rami neki tovariš, ki je posebno rad hodil na hodnik kadit, češ, naj grem še jaz malo ven. Vodil me je pred dvorano, kjer so bili za nas razpostavljeni krožniki z narezkom. Načelnik notranjega oddelka dr. Pfeifer je bil sam v dvorani in z vseh krožnikov pobiral rake, s katerimi je bil narezek garniran. Neverjetno slastno jih je požiral. Priščno sem se smejal, tovariš pa si ni mogel kaj, da ne bi pozneje, ko smo bili pri zakuski že dobre volje, tega povedal dr. Natlačenu. Dr. Natlačen si je privoščil z načelnikom samo nekaj koroščeveskih zafrkacij, ki jih je g. načelnik duhovito pariral in je bilo to glavna točka posejnega programa. Ni pa seveda proti dr. Pfeiferju pokrenil nobene disciplinske akcije ali kaj podobnega. Takrat smo videli in tudi drugače slišali, da so uradniki brez razlike strankarske pripadnosti zelo cenili dr. Natlačena kot svojega uradnega šefa.

Dr. Natlačen, ki je ob desetletnici obstoja jugoslovanske države proglasil 29. oktober za slovenski narodni praznik in takrat skupno z mariborsko oblastno skupščino manifestiral za Zedinjeno Slovenijo, tudi kot ban ni nikoli pozabil manifestirati za slovensko avtonomijo in ga je uradništvo pri tem podpiralo.

Če se spomnim še dr. Natlačenovega kulturnega delovanja, moram poudariti, da se je nekdanji sodelavec alojzijeviških Domačih vaj in akademske Zore vedno zavzemal za slovenske pisatelje. Ko je nekoč na kraljev rojstni dan priredil na banovini sprejem, h kateremu je bila povabljena vsa ljubljanska visoka gospoda, je dajal očitno prednost pisateljem in umetnikom. Tako se spominjam, da je šel baš Finžgarja sprejet že na stopnišče.

Pod Natlačenom se je zgodilo, da sta bila z visokima redoma Jugoslovanske krone II. razreda odlikovana Fran S. Finžgar in Rihard Jakopič. Njegove zasluge za izdajanje dragih publikacij, za oživotvorjenje Akademije znanosti in umetnosti, so velike. Tudi za porast moderne arhitekture si je mnogo prizadeval.

Prav posebno pa mu je bila pri srcu upodabljaljoča umetnost. Banovinska zbirka umetnin je postala pod Natlačenom najpomembnejša kolekcija slovenske moderne umetnosti, ki se v vsem niti galerijska zbirka ni mogla

z njo kosati. Kako je tu iniciativno postopal, kaže razpis slik iz slovenske zgodovine, ki smatram, da ga ni mogel noben strokovnjak nasvetovati, saj baš historično slikarstvo tedaj ni bilo umetnostno aktualno.

Pred kratkim sem zvedel, da je bil nekoč pri dr. Natlačenu gost knez Pavle in je gostitelj povabil tudi nekaj odličnih pristašev svoje stranke. Knez Pavle je bil vnet zbiralec umetnin in kot poznavalec umetnosti nekaj več kot samo ljubitelj. Knez je pričel razgovor o stari slovenski umetnosti. Vsi ostali gostje bi morali prenašati, da ve Srb o gorenjski umetnosti več, kot Slovenci, če se ne bi razgovora z bogatim znanjem udeleževal baš dr. Natlačen.

Ob jubileju Prosvetne zveze sem za slavnostni spreved organiziral vrhniške prosvetarje s skupino Jazona, Medeje in Argonavtov. Ko smo korakali mimo slavnostnega paviljona, sem opazil, da tolmači knezu Pavlu posamezne skupine dr. Natlačena. Takoj mi je postalo žal, da nisem prej dr. Natlačena podučil, v kakšnem razmerju je argonavtska pravljica s pravljico zgodovino Vrhnike, zlasti, ker so me prej Ljubljančani vse križem spraševali, kaj ta procesija pomeni. Dr. Korošec, ki je bil tudi v paviljonu, mi je pozneje povedal, da je vse stvari dr. Natlačen dobro poznal in razložil.

Ko sem bil imenovan za banskega svetnika, so se takoj vsule prošnje raznih kulturnih društev, naj postudem za podporo. Na svoje prijetno presenečenje pa sem videl v načrtu proračuna, da je vse to že urejeno in da ni nobena kulturna ustanova izpuščena. Bal sem se le, če bodo proti tem kulturnim podporam govorili kakšni zagovorniki gnojničnih jam ali česa podobnega. Pa ni bilo nič takega, člani sveta so bili dobro izbrani. Vstal je g. Lojze Zorenč od Sv. Petra pod Svetimi gorami in prosil dr. Natlačena za Svete gore še posebno podporo, ker so ugotovili v zadnjem času, menda dr. Stelè, tam najstarejše slovenske krščanske arhitekturne in plastične ostanke. Kot jaz, tudi dr. Natlačen o tem še ni nič vedel, in je rekel, da se bo za stvar zanimal (te najdbe so bile publicirane šele pod komunisti leta 1952). Toda ta Zorenčev govor je vzbudil še več drugih svetnikov, da so pričeli naštevati potrebe starih umetnin v svojih okoliših in prosili podpor. Nikoli nikjer nisem slišal toliko zanimanja za stare umetnine. Tedaj sem se okorajžil in dal v svojem govoru banu javno priznanje za njegovo smotrno in obširno kulturno delo. Takoj je prišel k meni urednik „Slovenca“, naj mu govor ponovim. Ker nisem imel nič pisanega, sva šla v kavarno, kjer sem po spominu napisal, kar sem prej govoril. Drugi dan je „Slovenec“ prinesel besedilo govora v svojem kulturnem pregledu. Ko bi ga imel zdaj pri sebi, bi mo-

gel bolj pravično pisati o dr. Natlačenu kot kulturnem delavcu.

Prišla je vojska in z njo italijanska okupacija. Srečal sem ga nekoč na Marijinem trgu in pričel z njim političen razgovor. Rekel je, naj neham in grem rajši z njim na dom, če se bi rad še razgovarjal, kajti ljudje imajo sedaj neverjetno dolga ušesa. Kmalu nato sem bil z njim skupaj na 50-letnici župana Hrena. Navzoč je bil tudi Finžgar in sem znova videl, kako drug drugega cenita.

Nekako ob istem času me je predstavil bivši poslanec Hočevar ministru Pucelju v kavarni pri Mikliču. Pucelj mi je pravil, da je tisti dan poklical Grazioli Natlačena in njega na neki razgovor. „Nisem ga do danes поблиže poznal, le bolj uradno. Bal sem se, kako se bom motovilil. Pa je skoraj ves čas govoril Natlačen. Nobenega prilizovanja in hinavščine, spretno, ponosno in odkritosrčno. Občudoval sem ga, jaz ne bi znal tako, dasi imam namazan jezik. To vam rečem, gospod Marolt, še bo lušno, ko se bomo šli spet liberalce in klerikalce s takimi možmi, kot je vaš Natlačen.“

Po treh neuspešnih atentatih na mojo osebo sem se umaknil za nekaj časa v Trst. Ko so se ustanovile vaše straže, smo se takoj čutili bolj varne. Vračal sem se domov skozi Logatec in tam mi je farmacevt Malavašič povedal, da so prejšnji dan v Ljubljani likvidirali dr. Natlačena. Prišedši domov, sem

zvedel še, da so prejšnjo noč izropali partizani tudi mojo domačijo. Zato nisem mogel iti na Natlačenov pogreb, saj še čedne obleke nisem imel več. Nisem pa tudi bral, da bi ob pogrebu počastil svojega prijatelja in protektorja F. S. Finžgar, in kolikor vem, mu tudi ni napisal kakih spominskih besed. V istih „Letih mojega popotovanja“, v katerih se spominja mladega Natlačena, mrtvega ne omenja več. Sicer prizna, da se je priklatilo v gozd nekaj delomrznih in zločinskih tipov, ki so opravljali tam svojo staro obrt, toda pod komunistično kontrolo izdani leksikon navaja, da je obsodila Natlačena njihova sodnija in je bil nato 13. oktobra 1942 justificiran.

Ta justifikacija je bila gotovo eden najpremišljenejših, najbolj podlih in nehvaležnih zločinov komunistov. Nehvaležen že zato, ker je dr. Natlačen uničil tik pred prihodom okupatorja na banovini ves obtežilni material proti komunistom, da ne bi prišel okupatorju v roke.

Dr. Natlačen je bil zelo veren mož. Ni svoje vernosti obešal na veliki zvon, toda njegova pobožnost je bila iskrena in globoka. Tisti, ki so poznali njegovo versko življenje, so se takoj ob smrti tolažili z njegovo srečo v nadzemskem bivanju. Tem večje mora biti njegovo plačilo pri Bogu, ker je prinesel s seboj pred božji prestol toliko dobrih del, storjenih Slovencem.

Dr. LAMBERT EHRLICH

V SPOMIN 20-LETNICE MUČENISKE SMRTI SLOVENSKEGA DUHOVNIKA

Dr. Filip Zakelj

Prvič v življenju sem dr. Lamberta Ehrlicha slišal govoriti kot višješollec nekoč pri dijaškem Orlu v Ljudskem domu. Njegovo živo in prepričevalno govorjenje je napravilo name močan vtis. Osebnost profesorja dr. Lamberta Ehrlicha pa sem mogel podrobneje spoznavati na ljubljanski teološki fakulteti, kjer je poučeval primerjalno veroslovje in apologetiko; srečavala sva se tudi pri izpitu iz omenjenega predmeta. Spominjam se, s kolikim navdušenjem nam je nekoč govoril pri neki kongregacijski akademiji v semenišču. Še sedaj ga tako živo vidim v Akademskem domu na Miklošičevi cesti v Ljubljani na nekem zborovanju Akademске zveze. Takrat je bil predsednik znani Marijan Dermastja, ki je zašel na komunistično stran. Glavno besedo pa je imel sedanji komunistični besednik dr. Božo Vodušek, ki jih je menda v svojem razdiralnem govoru nekaj povedal na račun slovenskih duhovnikov. Tedaj se je dvignil sicer tako skromni in ponižni dr. Lambert Ehrlich, ki je z vso odločnostjo in ognjevitostjo branil slovensko duhovščino in poudarjal, kako je slovensko izobraženstvo zapustilo Koroško in zlasti Primorsko, le slovenski duhovniki so ostali, oja žive s svojim ljudstvom, ga branijo in z njim trpe. Potem pa je iz protesta vstal in odšel. V kapeli Cirilovega doma v Streliški ulici sem na dan mašniškega posvečenja popoldne imel svoje prvo duhovniško opravilo: litanije z blagoslovom; navzoč je bil tudi profesor dr. Lambert Ehrlich. V postu leta 1936 je imel v Sostrem pri Ljubljani, kjer sem bil za kaplana, duhovne vaje za može in fante. Ker je na nedeljo on imel v Sostrem sv. mašo, kjer je okoli 400 mož in fantov prejelo sv. obhajilo, sem šel namesto njega maševati v Cirilov dom. Še tisti post sem na njegovo prošnjo šel v njegovo rojstno župnijo Zabnice, kjer sem pred praznikom sv. Jožefa vodil duhovne vaje. Leto kasneje sem

pa prav tako na njegovo prošnjo spet v postnem času šel dr. Janezu Arnejcu, sedaj kanoniku v Ljubljani, pomagat pridigati in spovedovati na misijon v Zabnicah pod Sv. Višarjami. Še dvakrat me je potem prosil za uslugo: za misijonsko predavanje na misijonskem dnevu za duhovnike na praznik spreobrnjenja sv. apostola Pavla leta 1938 ali 1939 ter za duhovno misel na stražarskem tečaju v Škofovih zavodih menda poleti leta 1940. Ko sem 28. aprila 1941 kot izgnanec iz Škofovih zavodov prenočil v stolnem župnišču v Ljubljani, nas je dr. Lambert Ehrlich zvečer zbral nekaj duhovnikov na svojem stanovanju ter pripovedoval svoje vtise z dramatičnega potovanja v Bosno in Dalmacijo in nazaj v Ljubljano tiste prve dni po prevratu. Od srede julija 1941 do 26. maja 1942 pa sva bivala pod isto streho v stolnem župnišču v Ljubljani. Dolgih dvanajst let je Lambert Ehrlich vsak dan redno molil duhovne dnevničke z rajnim trnovskim župnikom Vindišarjem, dokler je bil ta stolni vikar. Ker je Lambert Ehrlich silno težko sam molil brevir, je mene večkrat prosil, naj bi ga z njim opravljal. Tako sem zadnje mesece njegovega življenja imel precej priložnosti, da sem spoznaval njegovo izrazito duhovniško osebnost. Tudi zadnji večer pred smrtjo sva skupaj opravljala jutranjice in hvalnice za binško torek, za dan njegove smrti. „Stražo v viharju“, ki so jo izdajali njegovi Stražarji, sem kot slovenski duhovnik in zlasti kot dušni pastir redno prebiral, dokler je izhajala, da bi bil na tekočem glede katoliškega mišljenja, življenja in delovanja slovenskih akademikov. Po njegovi smrti sem prebral zelo obširno razpravo, dolgo vsaj štirideset velikih strani, v kateri je razložil svoje težave glede dijaške Katoliške akcije, ki ji je bil rajni profesor Ernest Tomec pravzaprav vse: ustanovitelj, skrben oče, ideolog in duša. Imel sem v rokah tudi nekaj

zapisanih točk za njegovo osebno premissljevanje in nekaj načrtov za pridige oziroma duhovne misli pri akademikih. Te osebne zveze z dr. Lambertom Ehrlichom samo zato omenjam, ker bi rad poudaril le tiste stvari, ki sem jih ob njem sam doživel. Deloma pa omenjam tiste priče, na katere se lahko popolnoma zanesem.

Vladimir d'Ormesson je ob smrti državnega tajnika kardinala Dominika Tarčinija zapisal, da je bil čist duhovnik, svet duhovnik in zgleden duhovnik (Osservatore Romano, 31. jul. — 1. avg. 1961, str. 8). Tudi Lambert Ehrlich je bil tak. Ze na svojo fantovsko čistost; je na srednji soli tako pazil, da so mu dali priimek sv. Stanislav Kostka, kakor je po njegovi smrti izpovedal dr. Janke Arneje. Isti trdi, da se je zaradi mladega dijakata Lamberta Ehrlicha razbil dijaški kvartet, ker Lambert ni hotel, da bi prepevali nekatere nekoliko opolzke koroške pesmi. Iz vsega njegovega obnašanja in govorjenja je vsak mogel sklepati, da je to svojo nedolžnost sreča ohranil do svoje mučeniške smrti. Tako tiho je bilo v sostrški župnijski cerkvi, da bi lahko miško slišal, ko je v postu leta 1936 fantom pri duhovnih vajah z vsem notranjim prepričanjem poudarjal, kako bi morala popolna čistost biti fantu za vzor; saj je samo tak fant pravi vitez.

Izredno veliko je molil. Neki izobraženec iz njegove šole mi je kmalu po Ehrlichovi smrti trdil, da je Lambert Ehrlich dnevno premolil vsaj pet do šest ur. V stolnem župnišču v Ljubljani je stanoval v prvem nadstropju, jaz pa nad njim v drugem nadstropju. Vsak dan sem ga lahko slišal, ko je ob tri četrt na pet zjutraj že bil pokonci, potem se pa z molitvijo in premissljevanjem pripravil na sv. daritev, ki jo je redno opravljval v Cirilovem domu v Streliški ulici. Hodil je od sobe do sobe, budil in vabil akademike k sv. maši. Sv. mašo je izredno cenil. Maševal je zelo počasi ter se resno zahvaljeval po sv. maši. Čeprav ga je zadnje čase pred smrtjo spremljal na stanovanju kak akademik, ni z njim govoril, marveč se je celo po poti v tihoti razgovarjal s svojim Bogom. Prav o sv. maši sem našel nekaj njegovih zapiskov, ki so živa priča, kako je hotel ves živeti iz te skrivnosti. Ponovno mi je v razgovoru poudarjal, koliko je vreden Parschev liturgični koledar: Das Jahr des Heiles, v katerem razlaga duhovne dnevnice in mašne obrazce za posamezne dni cerkvenega leta: „Vidite, tole je treba premissljevat!“

Vpisan je bil v več verskih organizacij za duhovnike. Tako n. pr. v Apostolsko unijo, ki zahteva od duhovnika, da dnevno vestno izvršuje okoli dvajset molitvenih dolžnosti, verskih vaj in drugih obveznosti. Lambert Ehrlich jih je vršil, pisal shedulo in jo lepo ponižno pošiljal dr. Cirilu Potočniku. Vsak

meseč na prvi petek smo ga redno videli pri duhovni obnovi pri jezuitih. Nisem doslej še našel ne vernega laika ne duhovnika, ki bi tako izredno cenil odpustke kakor Lambert Ehrlich. Na svojem pultu je imel pravila raznih verskih organizacij in pazil, kdaj je po teh pravilih lahko prejel kak odpustek. P. Odilo Hajnšek mi je po njegovi smrti dejal, da je včasih kot tretjerednik kar pokleknil pred kakoga frančiškana in ga prosil za veseljno odvezo.

Zrastle je v varstvu višarske Matere božje. Obirski župnik Tomaž Holmar je preteklo leto koroškim dijakom na Višarjah trdil, da je Lambert Ehrlich včasih na Sv. Višarjah prosil zvečer za ključ višarske Marijine cerkve ter vso noč prečul pred Marijo. Koliko je tam premolil zase in za svoj narod! Ko se je poleti 1925 višarska Marija kot begunka vračala na Višarje, ji je Lambert Ehrlich v spremstvu druge duhovščine in romarjev prišel naproti z Višarij ter jo na Višarjah tudi pozdravil v slovenskem jeziku. (Ave Maria Koledar za l. 1954, str. 64). Na zimo so višarsko milostno podobo redno prenašali z Višarij v Zabnice. Neki njegov učence mi je pripovedoval, da je ob neki taki priložnosti bil Lambert Ehrlich z akademiki na Višarjah, pa je v svoji otroški preprostosti navdušil akademike, da so višarsko Mater božjo s prižganimi svečami spremljali v dolino. Na Višarjah je ponovno zbiral akademike, kjer jim je razlagal velike narodne in mednarodne probleme. Podobo višarske Matere božje je imel na častnem mestu v svojem stanovanju v Ljubljani.

16. marca 1942 sva popoldne na ljubljanskem gradu molila jutranjice in hvalnice za god sv. Patricija, irskega apostola. Po končani molitvi se je začel čuditi, koliko je ta svetnik molil. Mislim, da je prav takrat tudi pripovedoval, koliko je premolil nekdanji celovški škof Kahn, pri katerem je bil Lambert Ehrlich nekaj časa za kaplana; rekel je, da je bil Kahn koroški Mahnič, ki je na Koroškem svoje škofijo skušal očistiti liberalizma, zraven pa je dodal: „škof Kahn je pravzaprav z rožnim vencem vodil krško škofijo.“ Pa je tudi Lambert Ehrlich sam z otroško pobožnostjo molil rožni venec. Vsak večer je prihajal v sobo k akademikom in ga molil z njimi. Molil ga je skupaj z njimi na pogrebu akademika Rudolfa Dolinarja, ki je padel kot žrtev Živkovičevega režima. Tudi na pogrebu profesorja Ernesta Tomca ga je z akademiki naglas molil. Spominjam se, kako nam je nekoč pri predavanju na teološki fakulteti poudarjal, naj v slogu sv. Alfonza Ligvorija preprostim ljudem kolikor mogoče preprosto govorimo o Mariji ter jih ob preprostih zgledih navdušujemo za pobožnost, ljubezen in zaupanje do Nje.

Spet lahko trdim, da doslej še nisem našel 153

duhovnika, ki bi tako živo veroval v pomoč in priprošnje svetnikov v nebesih. Včasih je trdil, da se moramo priporočati zlasti skritim in nepoznanim svetnikom, češ — tako je duhovito dejal — da imajo ti v nebesih več časa, ker jih ljudje prav zaradi njihove skritosti ne nadlegujejo tako s svojimi prošnjami. Na vrhu svojih knjig in spisov na delovni mizi je imel podobico sv. Ekspedita, da bi mu pomagal hitro delati.

Častil je zlasti svetnike, ki so bili v kaki zvezi s slovenskim narodom. Mohorjeva družba je izdala morda njegovo najlepše napisano delo v dveh zvezkih o katoliški Cerkvi kot božjem kraljestvu na zemlji. Pri poglavju o svetosti Cerkve navaja kar domač zgled svetosti: preprostega pohorskega kmeta Andreja Črešnika, ki ga je b. sl. škof Anton Martin Slomšek tako lepo opisal v Drobčinah leta 1846.

Zavzemal se je prav vneto za Baragovo beatifikacijo, posebej je Barago kot akademika akademikom priporočal kot vzornika, naj ga posnemajo.

Rad je poudarjal, kako važno je, če ima kak narod oziroma država svoje vladarje med svetniki, kot n. pr. Avstrijci sv. Leopolda.

Lambert Ehrlich je bil veliki buditelj misijonske misli med slovenskim narodom. Skoraj ni mogoče popisati njegove velike misijonske gorečnosti. Vse je skušal razgibati za misijone: duhovnike, bogoslovce, akademike in navadne vernike. V stolnem župnišču, kjer je stanoval, je bila misijonska pisarna; zbiral je akademike in bogoslovce na misijonskih tečajih, poleti leta 1930 pa je v glavnem na njegovih ramah slonela organizacija mednarodnega misijonskega tečaja v Ljubljani. O misijonih je veliko govoril in pisal. Kako lepa so poglavja o misijonih v njegovi knjigi o Cerkvi, božjem kraljestvu na zemlji!

Včasih se je celo zdelo, da je bila med njim in prelatom dr. Francem Ka. Grivcem neka tiha borba, ker je Lambert Ehrlich tako poudarjal misijonsko delo, prelat Franc Grivec pa naš najbližji apostolat: delo za cerkveno zedinjenje ločenih slovanskih narodov s katoliško Cerkvijo. Pa bi bili krivični do Lamberta Ehrlicha, če bi trdili, da je na to veliko misel pozabil. Vsaj nekaj podrobnosti kaže omeniti, ki so vsaj majhen dokaz, kako so mu bile pri srcu tudi zadeve slovanskih narodov in delo za zedinjenje od katoliške Cerkve ločenih Slovanov.

Menda se je dr. Gregorij Pečjak, ki je bil odgovoren za Ljudski in Cirilov dom, jezil, ker je Lambert Ehrlich — kakor so pripovedovali — kar na svojo roko dal poslikati kapelo v Cirilovem domu s prizori iz življenja sv. Cirila in Metoda, slovanskih apostolov. Akademski dom in kapela sta bila tako posvečena spominu slovanskih apostolov.

Ponovno je izražal željo, da bi bilo zelo

lepo, če bi v posebni knjigi imeli zbrane življenjepise slovanskih svetnikov.

Dal si je prepisati mašni obrazec v čast sv. Vojtehu (Adalbertu), apostolu češkega in poljskega naroda ter opravil sv. mašo njemu v čast, morda celo večkrat.

Na levi strani ob vhodu v cerkev sv. Jožefa v Ljubljani je visela slika sv. Andreja Bobola, poljskega mučenca cerkvene edinosti. Dal si je napraviti posnetek te podobe ter sliko obesil v svoji sobi poleg višarske Matere božje. Kar iz sebe je bil, ko je ponovno pripovedoval, kaj je moral ta slovanski jezuitski mučenec pretrpeti za cerkveno edinost.

Pred nekaj leti je g. profesor Marijan Marolt v nekem razgovoru v Adroguéju dejal, da bi mariborski jetniški kurat Zavadla zaslužil, da bi nekdo popisal njegovo veliko človekoljubnost, ker je s toliko ljubeznivo znal pomagati kaznjencem ter toliko pomagal z miloščino in jim poskrbel pošteno delo, ko so odsedeli svoje kazen. Prav tako bi lahko napisali precej debelo knjigo samih zgledov, kako je Lambert Ehrlich izkazoval na vse strani telesna dela usmiljenja. Njegovo ljubezen so čutili reveži, ki so v stolnem župnišču največ trkali na njegova vrata. Svoji svetniški kuharici Urši Gabruč, ki je bila doma iz št. Jakoba v Rožu, je naročil, kakor mi je sama pripovedovala, da ne sme nobenega ubožca praznega odpustiti; če nima drugega, naj mu vsaj kako jabolko dá. Njegovo usmiljeno srce se je zavzemalo za telesno in duhovno zapuščene reveže v zatohlih stanovanjih na ljubljanskem gradu. Ni pozabil na uboge služkinje in jim pomagal do tako imenovanega Doma za služkinje v Križankah. Ne bi ga smeli pozabiti zlasti revni akademiki, ki so toliko dobrot prejeli iz njegove duhovniške roke. Več let je po več akademikov jedlo pri njegovi mizi. V njegovi skromni obednici je bilo več klopi, primernih za posteljo, če si kak akademik ni mogel dobiti stanovanja. Omenjena Urša Gabruč mi je pripovedovala, da sta v največji skromnosti začela s svojim gospodinjstvom. Pa je že prve dni Lambert Ehrlich pripeljal menda nekega koroškega rojaka kot stalnega gosta k mizi. Pohištvo rajnega senatorja Smodeja, koroškega duhovnika, je imel kar v svojem stanovanju. Ko sem sam 28. aprila 1941 moral iz škofovih zavodov, od koder so nas pregnali nemški Gestapovci, sem moral tam pustiti pravzaprav vse. Kot stolni vikar sem zato v res skromnih razmerah začel s svojim gospodinjstvom. Pa je zopet Lambert Ehrlich svoji kuharici naročil, naj pomaga moji sestri, ki mi je začela gospodinjiti, kadar bi česa potrebovala. Ko sem prvič v življenju molil z njim duhovne dnevnice, je še tisto popoldne prišel z boljšim mašnim štipendijem, češ, naj drugi dan opravim sv. mašo v določen namen, ker je on ne more opraviti.

Toliko je šlo dobrot skozi njegove usmiljene roke, da smemo nanj obrniti besede psalmistove: „Razdeljuje, daruje ubogim, njegova darežljivost vedno traja“ (Ps 111, 9). Ni pozabil na svojega bolnega tovariša, neozdravljivo bolnega profesorja cerkvene zgodovine dr. Ivana Zoreta, mu poskrbel za dovoljenje, da je smel duhovnik maševati v njegovem stanovanju, potem pa je hodil sam tja maševati ali pa dobil kakega namestnika. Pa je tudi komunista Borisa Kidriča obiskal v dunajski ječi, kakor beremo v Kocbekovi Tovarišiji; 27. maja 1942, drugi dan po Ehrlichovem umoru, je namreč zapisal: „Ko smo zvečer legali na pograd, je prišel kurir iz Ljubljane in prinesel vest, da je po sklepu ljubljanskega vodstva padel dr. Ehrlich, organizator stražarstva in pobudnik antipartizanstva. Ta izvršitev sankej je ob medli petrolejki razgibala našo barako. Začeli so se zanimivi razgovori, med katere je Kidrič vpletel svoje spomine na Ehrliča. Pripovedoval nam je, kako ga je Ehrlich obiskal v dunajski ječi in mu na zelo spreten način ponudil svojo osebno naklonjenost.“ (Edi Kocbek, Tovarišija, Ljubljana 1949, str. 26).

O Ehrlichovih političnih nazorih in bolj kulturno-političnem delu za slovenski narod so mnenja dvojna. Slišal sem vsaj dva vplivna slovenska duhovnika in dobro razgledanega slovenskega laika, ki so trdili: „Lambert Ehrlich sploh ni bil politik.“ Ehrlichov prvi učenec profesor Pavle Verbic pa je zapisal drugačno trditve: „Če je bil Slomšek narodni buditelj, ki je učil narod ljubiti svoj jezik in zemljo, če je bil Janez Evangelist. Krek narodni preporoditelj, ki je narod gospodarsko, socialno in politično organiziral, da je bil sposoben razbiti avstroogrski oklep, potem je bil dr. Ehrlich utemeljitelj slovenske državne samostojnosti in pokazal politično zrelemu narodu njegovo poslanstvo v mednarodnem svetu“ (Pavle Verbic, Sila ideje in prelite krvi: Slovenska pot, I. V, štev. 2—3, str. 23). Naj vsak za svoje trditve poda dokaze! Zdi se pa, da bodo obojni radi priznali tale dejstva:

Dr. Lambert Ehrlich je hotel biti povsod in na celi črti katoliški duhovnik. Kot katoliški duhovnik je svoj narod v Bogu ljubil. Njegov vzor je bil duhovnik, ki z ljudstvom živi, moli in trpi. Povsod je nastopal kot duhovnik. Skoraj v pregovor je prišlo njegovo pogosto izražanje: „Kot duhovnik vas prosim.“ 28. aprila 1941 zvečer nam je več duhovnikom pripovedoval, kako se je tiste dni menda v Boki Kotorski približal angleškemu častniku in ga prosil za pomoč; pa je tudi njemu rekel, da je katoliški duhovnik in da bo zanj molil, če mu kako pomaga. V Boki Kotorski ali Dubrovniku je ob razsulu Jugoslavije naletel na znanega hrvaškega duhovnika, svojega bivšega učenca na ljubljanski

bogoslovni fakulteti, ki je v tistih hudih dneh svojo cerkev imel kar zaprto ter se mu izgovarjal, da se je treba sedaj z drugimi stvarmi ukvarjati. Potem pa je Lambert Ehrlich stopil v drugo cerkev, kjer je našel več ljudi zbranih ob kipu oziroma podobni nekega svetnika ali svetnice — zdi se mi, da je omenil sv. Tereziko Deteta Jezusa — med njimi pa je bil duhovnik, ki je urejal rože, prižigal sveče in molil z ljudmi. Pa je ob tem pripovedovanju z vsem notranjim prepričanjem poudaril: „Glejte, to je pravi duhovnik!“ Še pred Lambertovo smrtjo se je g. katehet Janez Pintar, ki je dolgo vrsto let z njim bival pod isto streho, vpričo več duhovnikov izrazil: „Klobuk dol pred Ehrlichom!“ Ni še dolgo tega, ko mi je dragi duhovnik, ki je tudi več let živel z Lambertom v isti hiši in ni bil glede vseh Ehrlichovih nazorov in dela istih misli, prikimal ob trditvi, da je bilo Lambertovo duhovniško življenje res vzorno in brezmadežno. Neki zares vzoren akademik mi je že doma dejal, da ga je Lambert Ehrlich že pri prvem srečanju popolnoma osvojil. Taka je bila notranja sila njegove duhovniške osebnosti. Najbrž bi še marsikdo mogel podobno pričati.

Tiste mesece pred smrtjo mi je nekoč pripovedoval, kako je študiral v bogoslovju oziroma za doktorat. Trdil je, da se je vedno naprej pripravil na predavanje in potem profesorja posebno vzorno poslušal pri razlagi kakega težjega vprašanja. Bil je izredno nadarjen. Imel je zelo bogato knjižnico, ki jo je v oporoki zapustil ljubljanski bogoslovni fakulteti. Včasih mu je kak bivši učenec oponesel, da ni prihajal k svojim predavanjem na teološki fakulteti zadosti pripravljen. Res ni prihajal s tako urejeno stvarino kot n. pr. oba Ušeničnika. Toda poudariti je treba tole troje: Morda je še bolj kot na laike vplival s svojim duhovniškim zgledom na resne bogoslovce; pred predavanjem in po predavanju je n. pr. vselej pokleknil pred kateder in ponižno molil. Vsi smo vedeli, kako je bil na vse strani delaven, v resnici garač v službi sv. Cerkve in naroda. Morda bolj kot drugi nas je znal opozarjati na žive probleme v svetu, v Cerkvi in v slovenskem narodu. Tako je leto za letom veliko število slovenskih bogoslovcev bodisi v celovškem bogoslovju, bodisi kasneje na ljubljanski teološki fakulteti, kjer je predaval okoli triindvajset let, le prejemale veliko od njega. Vpričo g. Antona Oreharja in mene je nekoč silno močno poudarjal, kako nekaj velikega je predavati bogoslovcem in kako bi si moral prizadevati, da bi jim dobro in zanimivo predaval.

Ob zadnjem obisku škofa dr. Gregorija Rožmana v Argentini sem ga nekoč vprašal, kaj je Ehrliča nagibalo, da je za svoj narod toliko garal. Pa je odgovoril: „Na Koroškem 155“

je videl, kako se narodni odpadniki tudi versko in нравno zanemarijo in izgube, pa ga je to sililo k delu za narod.“ Torej je njegova ljubezen do naroda imela precej dobre korenine.

Naj mimogrede omenim njegov vesel in kar nekoliko nagajiv značaj. Kakšno veselje, če je mogel koga spraviti v kako nedolžno zadrego. Tako je n. pr. nekoč prišel s skioptičnim predavanjem menda v Borovlje, kjer je bil kasnejši ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman za kaplana. Pa se mu je skioptični aparat pokvaril, pa ni tega nič omenil, marveč kaplanu Rožmanu dejal: „Jaz moram sedaj oditi, boš kar ti predaval.“ To je spet povedal škof dr. Gregorij Rožman. — Naj dodam, kar mi je Lambert Ehrlich malo pred smrtjo rekel: „Jaz sem svetoval škofu Kahnu, naj dá kaplana Rožmana študirat za doktorat.“ Škof Kahn se je ravnal po tem nasvetu.

Menda nam še nihče ni popisal podrobnega Lambertovega dela za slovenski narod na Koroškem. Pred petimi leti je dr. Franc Zeichen takole trdil: „Dr. Lambert Ehrlich je bil v desetletju pred in med prvo svetovno vojno nesporno dejanski vodja Koroških Slovencev, akoravno je zaradi svoje skromnosti stal sam bolj v ozadju in je stavil druge v prve vrste. Bil je iniciator in spiritus agens vsega katoliškega prosvetnega dela med tem delom slovenskega naroda. Kakor ga je ljubezen Kristusova nagibala, da se je zavzel in vedno zavzemal za socialno najšibkejšo sloje, delavce in kmete, tako je iz iste ljubezni posvetil vse svoje moči in vse svoje delo tistemu narodu, ki je bil v neenaki borbi malih narodov za življenjske pravice izpostavljen najhujšemu pritisku in brez vsake zaslombe pri vodilnih evropskih in izvenevropskih narodih, to je Koroškim Slovincem“ (Slovenska pot, l. V, šte. 2—3, str. 32).

Lambert Ehrlich je obvladal veliko jezikov. Zato je bil sposoben zadeve svojega majhnega naroda braniti pred vplivnimi svetovnimi politikami. Preden je prišel kot profesor na teološko fakulteto v Ljubljano, je že mogel pokazati, kako se je trudil za narodnostne pravice koroškega slovenskega naroda, da bi prišel slovenski del Koroške pod novo Jugoslavijo, pri ameriški komisiji, ki je imela nalogo določiti demarkacijsko črto med slovensko in nemško upravo na Koroškem po prvi svetovni vojski. To nalogo mu je poverila takratna slovenska narodna vlada v Ljubljani. Lahko bi povedal, kako se je na pariški mirovni konferenci na vse načine prizadeval, da bi koroški Slovenci ne ostali pod Avstrijo. (pr. Slovenska pot, l. V, šte. 2-3, str. 33, 37-38). Vemo, kako je ob izbruhu druge svetovne vojske hotel zopet v tujino, da bi tam delal za svoj narod, kako je že došel v Dalmacijo, pa naprej ni mogel več.

Dober se spominjam, kako nas je pri predavanjih navduševal za branje sv. pisma. Dejal je, da bi ga morali prebrati ponovno zdaj pod tem, zdaj pod drugim vidikom. Ko sem kot prefekt v Škofovih zavodih obiskoval radi doktorata nekak Ehrlichov seminar na ljubljanski teološki fakulteti, sem ga zopet dobil z Lampeovimi zgodbami za katedrom in ponovno je spodbujal, naj beremo sv. pismo ter priporočil, naj si nabavimo Lampeove zgodbe. Mislim, da sem ga že kot stolni vikar slišal, kako je opozarjal na zgodovinske knjige stare zaveze, sodim, da zlasti na knjige kraljev z besedami: Vidite, to je edina politična zgodovina, ki je navdihnjena od Boga! Najbrž se je iz teh knjig učil, kako Bog plačuje kreposti vladarjev in ljudstva, pa tudi hudo kaznuje voditelje naroda in narod sam, ki mu ne mara služiti. Še kot bogoslovec me je silno prevzelo, ko je nekoč med predavanjem začel občudovati preroke stare zaveze, koliko so morali trpeti. Ko sem bil že stolni vikar, sem ga malo pred smrtjo spet slišal, kako se je čudil svetim prerokom prav zaradi njihovega trpljenja. Tiste dni pred smrtjo je menda prebiral prav preroka Jeremija. Vsaj na svojem pultu je imel odprte njegove prerokbe. Preroki so bili verski in нравni obnovitelji svojega naroda, dostikrat pa so v božjem imenu dajali vladarjem tudi politične smernice. Menda se ne motim, če trdim, da jih je Lambert Ehrlich posnemał v gorečnosti, trpljenju in delu za versko in нравno obnovo slovenskega naroda, pa tudi v politiki, kolikor si je prizadeval, da bi Bog, njegova načela vodila tudi narodno in državno življenje.

V drugi knjigi Makabejcev beremo, kako je Juda Makabejec v boju za vero in narod imel tole videnje: Onija, bivši veliki duhovnik, vri in dober mož, skromnega vedenja, blagega značaja, dostojanstven v govorjenju in od mladih nog izurjen v vsakršni čednosti, je razprostiral roke in molil za vse judovsko občestvo. Nato se je tako prikazal mož sivih las, veličastne postave in ožarjen z nekim čudovitim sijajem. Tedaj je Onija spregovoril in rekel: To je ljubitelj bratov (t. j. svojih judovskih rojakov), ki veliko molí za ljudstvo in za sveto mesto, božji prerok Jeremija (2 Mkb 15, 12-14). Tak duhovnik in tak božji prerok je bil Lambert Ehrlich med slovenskim narodom, ki je razprostiral svoje molitvene roke k Bogu in z rožnim vencem prihajal k Mariji ter mnogo molil za svoj narod. Čisto njegova je trditev: „Niti London niti Moskva, ampak Bog!“ (pr. Slovenska pot, l. V, šte. 2-3, str. 25). Tiste dni po Lambertovi smrti sem pregledoval knjižico, kamor je zapisoval mašne intencije. Pa sem videl, kolikokrat je imel zapisano: za univerzo, ali pa: za slovenski narod. Koliko rožnih vencev je s svojimi akademiki zmolił za zadeve svojega naroda!

Ze Ruda Jurčec je omenjal, kako je Lambert Ehrlich marijanski dijakom med duhovnimi vajami razlagal vlogo svete Ivane Arške, ki jo poznamo pod imenom sv. Device Orleanske, v katoliški Cerkvi in v življenju francoskega naroda. Prav zanimivo je, da mu je bila ta velika katoliška junakinja francoskega naroda za vzor pri delu in trpljenju za slovenski narod. Poleg podobe višarske Matere božje je v njegovem stanovanju na eni strani visela podoba že omenjenega sv. Andreja Bobole, na drugi strani pa skromna podoba sv. Device Orleanske.

Malo pred smrtjo mi je nekoč omenil, kako se je rajnemu prelatu dr. Alojziju Odarju vedno dobro godilo, kako je vedno sedel le na častna mesta; kmalu, ko je postal duhovnik, je bil že profesor na ljubljanski teološki fakulteti, kasneje je bil celo dekan na tej fakulteti; sedaj je predsednik Katoliškega tiskovnega društva, ima vodilno mesto v Katoliški akciji, je konzistorialni svetnik in prelat, samo škof še ni. Potem je pa pomenljivo dostavil: „Ta človek bo moral še veliko trpeti!“ Lambert Ehrlich ni dosegel nobene cerkvene odlike in mu v resnici, kolikor ga je bilo mogoče spoznati, ni bilo zadosti zanjo, trpeti pa je moral v življenju veliko.

Ze tu v Argentini mi je ugledni slovenski duhovnik, ki je nekaj let živel pod isto streho kot Ehrlich, povedal, koliko je trpel, ko so ga v Beogradu tožili z različnimi krivičnimi očitki. Kmalu po Lambertovi smrti sem slišal rajnega Franca Casarja, ko je na akademskem sestanku vsem pripovedoval, da so v Lambertovi zapuščini odkrili pismo pisatelja Franca Sal. Finžgarja Lambertu Ehrlichu, v katerem mu oponaša, da sta z dr. Alfredom Šerkom odkrila, da Lambert ni slovenskega marveč židovskega porekla; s tem v zvezi pa omenja še druge za Lamberta precej ponižujoče in žaljive stvari. Našli so tudi koncept oz. prepis Lambertovega odgovora g. Fr. Sal. Finžgarju, kjer mu lepo vošči za god, potem pa dostavlja nekako takole: „Strašne stvari mi očitaš. Jaz sem Ti že vse odpustil. Z Bogom pa sam opravi!“ To so bile Lambertove grenke ure.

Mnogo getsemanskih ur je moral prestati, ko je nekako ob nastopu škofa dr. Gregorija Rožmana na ljubljanski škofijski stolici postal uradni dušni pastir slovenskih akademikov na ljubljanskem vseučilišču. Tudi med tako imenovanimi katoliškimi akademiki je našel veliko verske in npravne plitvosti, revolucionarnega križarskega duha, krščanske socialiste in gotovo več komunističnih simpatizerjev. Za osvetlitev takratnih razmer naj navedem samo tale primer. Bilo je leta 1932 ali 1933, ko so pred veliko nočjo spravili k jezuitom v Dom duhovnih vaj komaj šest katoliških akademikov na duhovne vaje. Akademik L. V. mi je kot bogoslovec po tistih du-

hovnih vajah rekel: „P. F. R., voditelj duhovnih vaj, nas je strašil s peklom, mi pa smo sedeli na stoli in se mu smejali.“ Katoliško akademsko društvo Zarja je več let hodilo na levo, končno pa se je včlanilo v OF; Jegličev akademski dom, kjer so Zarjani stanovali, je bil med vojsko močna trdnjava OF, bil nekaka prehodna partizanska bolnišnica; v podstrešni sobi doma se je večkrat skrival pokojni Boris Kidrič, pisatelj Fran Saleški Finžgar pa je bil predsednik doma. Takó je to leto priznal cirilmetodovski duhovnik Franc Lipičnik (pr. njegov članek: Spomini na Voča med vojno, Nova pot 1961, šte. 2-3, str. 94).

Ustanovil je akademski klub Stražo, pa so spet nastajali hudi spori zlasti med Stražo in dijaško Katoliško akcijo. To je Lamberta Ehrlicha hudo bolelo. Večkrat mi je pred smrtjo tožil, da ti spori že postajajo zadeva vesti in da ne ve, kam bo vse to privedlo. Kanonik France Koretič mi je po Ehrlichovi smrti pripovedoval, da je ta nekoč romal k št. Lambertu ob Savi svojega zavetnika prosit pomoči prav v tej zadevi. Ves čas je molčal, na svojem telesu pa je nosil spokorni cilicij. Naj tu dodam, kar mi je gospodinja Urša Gabruč povedala takoj po Lambertovi smrti. Včasih je našla na postelji krvave srage, pa si jih ni znala razložiti. Nekoč pa je Lambert pozabil skriti svoj bodičasti cilicij, ki ga je nosil menda na nogah. Včasih je grozno pokalo v sobi, zlasti takrat, če se je Lambert prej kaj razjezil. Nazadnje pa je odkrila bič, s katerim se je sam hudo tepel. Bič in cilicij sem si sam ogledal na dan njegove smrti. Skrta je imel v predalu v svojem klečalniku. Oboje je menda shranil rajni p. Viktor Kopatin S. J., ki je Lamberta tako cenil, da mi je tiste dni po smrti kar malo hiperbolično rekel: „Ehrlich je bil velik Slovenec, največji Slovenec.“ Z jezuiti je bil v dobrih zvezah. Na pultu v svoji sobi je imel odprto knjigo pravil in konstitucij Jezusove družbe. P. Anton Prešeren, generalni asistent Jezusove družbe, je ob petletnici Ehrlichove smrti v pridigi med sv. mašo v kripti bazilike sv. Petra v Rimu izpovedal, da je Lambert kot profesor prošil za sprejem v Jezusovo družbo, pa so mu obljubili, da ga bodo sprejeli ob smrti uri, sedaj naj pa vrši svoje dušnopastirsko delo med akademiki.

Dr. Milan Komar pripoveduje, da je nekoč v Stični na dijaškem taboru pozval študente, naj se pripravljajo, naj študirajo, kajti Slovenija potrebuje celo vrsto visoko usposobljenih mož: „Sto diplomatov, sto univerzitetnih profesorjev, sto politikov, sto specialistov“ (pr. Slov. pot, l. V, šte. 2-3, str. 37). To misel je gotovo pogosto ponavljal in je sama na sebi zelo pravilna, le razumeli ga niso prav, drugi so ga na napak sodili. Iz istega razloga je hotel čimveč akademikov pošiljati na univerze v zapadno Evropo in na počitni-

ške visokošolske tečaje (pr. spet Slov. pot, I. V, šte. 2-3, str. 28 in 36).

Malo pred smrtjo mi je nekoč tožil, da so nekateri naši politični voditelji premalo poznali naše slovenske obrobne kraje in niso niti dobro vedeli, kod teče n. pr. slovenska meja na Koroškem. V tem so mu dali prav tudi tisti, ki z njim niso v vsem soglašali.

Vsaj zadnja leta pred drugo svetovno vojno so Lambertovi Stražarji pomagali dr. Antonu Korošču, voditelju slovenskega naroda. Saj tiste čase se dr. Anton Korošec na druge akademike skoraj nasloniti ni mogel. Dr. Korošec Anton pa do njih ni bil umazan. To je dr. Lambert Ehrlich dobro vedel, pa tudi tisti, skozi katerih roke so prihajali njegovi darovi za revne akademike.

Razumljivo je, da je Lamberta Ehrlicha bolelo, da so Srbi dostikrat Slovence zapostavljali. 28. aprila 1941 zvečer nam je več duhovnikom pripovedoval, kako je bil razočaran, ko je ob napadu Hitlerjeve Nemčije na Jugoslavijo v bosanskih hribih še zadnji trenutek dobil jugoslovansko letalo, ki je odpeljalo člane jugoslovanske vlade v tujino, a so srbski ministri imeli toliko domačih s seboj, da sta se slovenska ministra dr. Miha Krek in Snaj morala tam nekje na koncu zrakovplovca stiskati. Pa je spet takoj dodal, da je molil za srečno pot in avion pokropil z blagoslovljeno vodo.

Ruda Jurčec priznava Lambertu Ehrlichu še tole zaslugo. Pravi, da je v Rimu mogel slediti izvajanju ene najdrznejših in najobsežnejših zamisli profesorja Ehrlicha na mednarodnem področju. Že v septembru 1941 je izdelal načrt za to, kar se je pozneje imenovalo „Intermarium“ in je vezalo skupaj zastopnike skoraj vseh narodov, ki živijo na področju Srednje Evrope, med zapadnim svetom in železno zaveso na Vzhodu. To naj bi bila

zveza držav, ki bi ustvarila v sredini Evrope samostojen blok, organiziran tako, kakor je organiziran angleški Commonwealth. Dodaja pa Ruda Jurčec, da je bil profesor Ehrlich pri tem prav tako vezan na svoj čas in na svoj svet, kakor je to delež vsakega javnega delavca. (pr. Slov. pot, I. V, šte. 2-3, str. 29).

Proti brezbožnemu komunizmu se je hotel kot slovenski in katoliški duhovnik bojevati na celi črti. Spominjam se, kolikokrat je tiste mesece pred smrtjo ob prebiranju partizanske literature tožil, kako nadarjene ljudi so komunisti znali dobiti in kako znajo s pisanjem delati propagando. Naravnost groza ga je bilo, ko je prebiral ali slišal o zločinih, ki so jih počenjali komunisti in njihovi zapeljanci. V brezbožnem komunizmu kot slovenski in katoliški duhovnik ni videl nič našega: „To reč pa moramo podreti, zoper to reč pa moramo nastopiti na vsej naši narodni črti. Slovenije vendar ne bomo prepustili komunizmu!“ (pr. Slov. pot, I. V, šte. 2-3, str. 41). Vedel je — vsaj iz raznih okoliščin bi mogli tako sklepati — da mu strežejo po življenju, pa je kljub temu neustrašeno nadaljeval in še dva dni pred smrtjo akademsko mladino na binokostni praznik osrčeval k mučeništvu. Na binokostni torek zjutraj 26. maja 1942 pa je v Streliški ulici prav blizu Ljudskega doma poleg akademika Rojica obležal v mlaki mučeniške krvi.

Zadnje mesece je bil večasih med molitvijo brevirja tako utrujen, da je z menoj sicer hodil po sobi gor in dol, pa večasih od utrujenosti in zaspanosti kar omahoval. Utrujen je bil skoraj vedno, ker je vedno toliko garal za Cerkev in narod.

Bil je res velik Slovenec in izvrsten katoliški duhovnik. Naši dolgotrajni, nesrečni in nezaželeni spori nikakor ne smejo zasenčiti in zamegliti njegove svetniške podobe.

ZIVLJENJSKI PODATKI

Rodil se je 18. septembra 1878 v Žabnicah pod Višarjami. Gimnazijo je študiral v Celovcu. Od leta 1897 do 1902 je študiral v Innsbrucku modroslovne in bogoslovne vede kot gojenec Canisianuma. Nato je bil nekaj časa v Rimu. Leta 1903 je postal v Innsbrucku doktor bogoslovja. Potem je bil kaplan v Beljaku in Celovcu. Leta 1907 je postal tajnik tedanjega krškega škofa dr. Kahna; to službo je vršil do leta 1912. Potem je menda učil v krškem bogoslovju. Ob koncu prve svetovne vojne ga je slovenska narodna vlada v Ljubljani imenovala za svojega zastopnika in stalnega spremljevalca ameriške komisije polkovnika Mileasa, ki naj bi določila demarkacijsko črto med slovensko in nemško upravo na Koroškem. Potem ga najdemo na mirovni konferenci v Parizu. Nato se je spopolnjeval v etnologiji in primerjalnem veroslovju v Ox-

fordu in Parizu. Končno pa je prišel menda že leta 1919 na novoustanovljeno teološko fakulteto v Ljubljano za profesorja apologetike, primerjalnega veroslovja in etnologije. Znanstvene razprave je priobčeval zlasti v Času in Bogoslovnem vestniku. Bil je cerkveni zastopnik pri Akademski zvezi, duhovni voditelj Straže in Slovenske dijaške zveze, zlasti pa je med Slovenci povzročil močno misijonsko gibanje. Zločinska komunistična krogla ga je zadela 26. maja 1942, na binokostni torek zjutraj, po sv. maši.

Opomba: Poleg osebnih spominov na dr. Lamberta Ehrlicha sem uporabil še tele stvari: Kri mučencev, Ljubljana 1944, str. 8—11 (kratek življenjepis); večkrat omenjeni članki v Slovenska pot, I. V, šte. 2-3 posebna šte. ob 15-letnici Ehrlichove smrti); dr. Filip Žakelj, Jaz sem katoliški duhovnik: Omnes unum, leto IV (1957), šte. 3, str. 84—89.

Dr. Filip Žakelj

S prvimi Tomčevimi mladci sem se srečal v ljubljanskem semenišču v jeseni leta 1933, ko sem kot bogoslovec odslužil vojaški rok in se vrnil v semenišče. O njem smo se v bogoslovju v Ljubljani že takrat marsikaj pogovarjali. Mladci so bili vsi zanj. Slišal si pa lahko katero tudi proti njemu. Tri tedne po tako krasno uspelem evharističnem kongresu v Ljubljani leta 1935 sem kot novomašnik šel za kaplana v kmečko-delavsko župnijo Sostro pri Ljubljani, kamor sem leto kasneje začel dobivati načelno jasni in borbeni mladčevski tednik „Mi mladi borci“. Mislim, da bom po pravici povedal, če trdim, da sem ta list od prve številke pa do zadnje, dokler je izhajal, vedno zvesto in z navdušenjem prebral od prve do zadnje vrste. Veliko sem dobil za svoje duhovniško življenje in delo iz takega branja. Mislim, da sta ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman in mariborski škof dr. Ivan Jožef Tomažič mladce Kristusa Kralja uradno potrdila kot dijaško Katoliško akcijo skoraj ob istem času, kot so začeli izhajati „Mi mladi borci“.

S profesorjem Ernestom Tomcem pa sem prišel vsaj trikrat skupaj kot prefekt v škofovih zavodih v št. Vidu nad Ljubljano. Na tako imenovanih katoliških dnevih v Kranju leta 1940, kjer je imel prof. Ernest Tomec glavno besedo, sem imel zadnje predavanje o tem, kako je škof dr. Gregorij Rožman od leta 1930 do 1940 duhovnikom priporočal Katoliško akcijo. Profesor Tomec je takrat zahteval, naj mu dam predavanje v pregled. Ne vem več, ali je bilo iste počitnice, ali pa že leto prej, ko sva s profesorjem Tomcem večinoma v družbi z drugimi duhovniki večkrat govorila pri Sv. Duhu ob Bohinjskem jezeru, kjer je profesor Tomec imel mesečni mladčevski tečaj, pa je imel s svojimi mladci hrano in stanovanje v zavodski počitniški hiši pri Sv. Duhu ob Bohinjskem jezeru. Neko nedeljo popoldne sem tam vodil tudi mesečno

duhovno obnovo za mladce, katere se je tudi profesor Tomec udeležil. Jeseni leta 1940 me je škof dr. Gregorij Rožman imenoval za asistenta mladcev v škofovih zavodih. Neko nedeljo dopoldne je prišel profesor Tomec predavat zavodskim mladcem. Prvič in zadnjič sem ga takrat slišal, kako je znal mladini govoriti; priznati moram, da je znal mladini govoriti zelo nazorno in živahno. Ko sem ga spremljal iz Zavodov na cestno železnico, me je med razgovorom opozoril, da moramo za predavatelje vedno prositi preko mladčevske centrale; v tem smo se pregrešili po njegovem, ker smo mimo centrale prosili zdravnika dr. Mateja Justina za predavanje mladcem v Zavodih. Drugi dan zjutraj me je pa dr. Maks Miklavčič, takratni profesor v škofovih zavodih in sedaj profesor za cerkveno zgodovino na ljubljanski teološki fakulteti, klical na zavodskem hodniku nekako na odgovor, ker sem profesorja Tomca spremljal iz škofovih zavodov.

28. aprila 1941 popoldne so nemški Gestapovci zavzeli škofove zavode. Vsi duhovniki in dijaki smo morali oditi. Meseca julija 1941 sem potem prišel za stolnega vikarja v Ljubljano. Še isto jesen so me povabili na zborovanje narodnega sveta Katoliške akcije, kjer je profesor Tome obravnaval pri nekem predavanju svoj tako ljubljeni predmet: organizacijo. Med predavanjem se nisem zadošči obvladal, pa sem se ob neki trditvi malo dobrovoljno nasmehnil, a me je kolerični profesor Tomec kar sredi predavanja vpričo vseh posvaril s pripombo: „Gospod, takó je!“ Bilo mi je nerodno, opravičil se mu nisem, zameril pa prav posebno tudi ne, ker sem poznal njegov značaj. Tiste mesece pred smrtjo sem ga večkrat videl, poslušal in z njim včasih tudi govoril na tako imenovanih torkovih sestankih Katoliške akcije, ki so se tiste čase še vršili v posvetovalnici Jugoslovanske tiskar-

ne. Na nekem takem sestanku sem doživel, da se je profesor Tomec izredno hudo razburil, ker mu je po njegovem neki duhovnik zasadil nož v hrbet, ko ga je naprosil, naj na sestanku obrazloži, kako je neki vplivni duhovnik in pisatelj na nekem duhovniškem sestanku nagovarjal za Osvobodilno fronto, pa se je duhovnik izgovoril, da ne ve točno, kako je bilo, obenem je pa bolje, da take stvari z duhovnikom škof uredi.

26. aprila 1942, na dan Tomčeve smrti, je vzorni mladec Lojze Grozde — bilo je točno mesec dni pred smrtjo dr. Lamberta Ehrlicha — zapisal v svoj dnevnik: „Kaj bo z nami: Kdo bo vodil našo organizacijo, kdo naše krožke in tečaje?... V strašnih časih živimo in zdi se, da nam Bog pobira naše najboljše ljudi, ki jih organizacija danes še prav posebno potrebuje...“ (Dr. Anton Strle, Lojze Grozde, Buenos Aires 1955, 2. izd., str. 71).

Življenje in delo Tomčevih mladcev sem imel priložnost spoznavati v škofovih zavodih, zlasti pa med vso drugo svetovno vojno v Ljubljani, kjer sem domala spoznal vse mladce. Z marsikom sem se moral razgovarjati o najbolj notranjih zadevah njihovih duš. Večkrat sem imel zanje mesečne duhovne obnove. Zadaže mesece pred odhodom v tujino sem jim mesec za mesecem razlagal v kapeli Slomškovega zavoda na Poljanski cesti Gospodove blagre. Precej časa sem kot voditelj stanovske organizacije za akademične pravne fakultete imel zanje duhovne misli na tedenskih sestankih. V tej Marijini kongregaciji so bili skoraj sami mladci ali vsaj njihovi simpatizerji. V Ljubljani sem imel dosti priložnosti slišati tudi marsikateri očitek proti Tomcu in mladcem. Kako težavo mi je takrat in kasneje potožil kak mladec, prav tako tudi nekateri asistenti dijaške Katoliške akcije, pa tudi nekateri trezni in razsodni duhovniki in redovniki, ki so razmere dobro poznali. Tudi rajni škof dr. Gregorij Rožman mi je včasih kakšno stvar omenil.

Vse to kot duhovnik omenjam le iz tega razloga, ker bi bil rad do skrajnosti pravičen in bi rad povedal le to, kar je res. Iz ljubezni do resnice navajam kako majhno človeško slabost Tomčevo. Pa sem prepričan, da bo ob tem njegova velika osebnost, ki so jo nekateri naravnost sovražili, še toliko bolj vidna.

Profesor Tomec je bil zvest in prepričan učenec škofa dr. Antona Mahniča. Lahko bi mu upravičeno rekli kar: slovenski in katoliški Mahnič v laički obleki. Če je dr. Mahnič dal svoji reviji naslov: Rimski katolik, bi pa mirno mogli trditi: Ernest Tomec je bil rimski katolik po prepričanju, življenju, veliki ljubezni do rimske Cerkve in posebej do vrhovnega poglavarja sv. Cerkve, pa tudi po velikih žrtvah in vnetem delu za Cerkev že

ko: akademik v akademskem društvu Danica, potem pri nekdanjem Orlu in prav posebno pri slovenski dijaški Katoliški akciji, pa tudi drugod.

Najlepše nam je profesor Tomec sam sebe opisal v tako imenovanem „Ideološkem programu mladčevstva“. To je nekak steno-grafski zapisnik Tomčevih predavanj na mesečnih tečajih za mladce, ki so ga kasneje mladci lepo priredili in razmnoženega izdali. Kdor bi hotel napisati dober Tomčev življenjepís, ki ga v resnici zasluži, bo vsekakor moral ta važen „Ideološki program mladčevstva“ uporabljati.

Po značaju je bil zanimiv kolerik. Tisto jutro po njegovi smrti je bilo zborovanje neke veje dekliške Katoliške akcije v Domu Device mogočne v Ljubljani, kjer je bil navzoč tudi škof dr. Gregorij Rožman. Ko je nanesel razgovor na profesorja Tomca, ga je škof označil nekako takole: „Bil je tak kolerik, kot je opisan v knjigah.“ Ko je bil profesor Tomec še živ, mi je zdravnik dr. Matej Justin dejal: „Vi Tomca ne poznate. Vi ne veste, kakšen je bil včasih kot akademik na Dunaju, kot petelin, kot petelin; sedaj se je že zelo ukrotil.“ Kolerični značaji imajo dobre in slabe lastnosti: močno voljo; za vsako ceno hočejo izvesti, kar so sklenili; navadno trdijo o njih, da so zelo samostojni; od svojega prepričanja zlepa ne odstopijo; težko si dajo kaj dopovedati, ugovore težko prenesejo; okolica malo trpi zaradi njih; za vodstvo so pa sposobni in — kar je prav posebno lepo — navadno so zelo požrtvovalni. Profesor Tomec se je najbrž zavedal težav svojega značaja ter se boril proti negativnim stranem svoje osebnosti.

Prelat dr. Alojzij Odar pravi o njem: „Opazoval sem profesorja Tomca na sto in sto sejah ter sestankih Katoliške akcije. Bil je v resnici markantna osebnost, velik človek, večji kakor kdor koli med nami.“ Pravi tudi: „Na sejah se je odlikoval po čudoviti vztrajnosti. Predlog, ki ga je spoznal za pravega, pa z njim prvič ni mogel prodreti, je ponovil drugič, tretjič, desetič in tudi stotič, če je bilo treba, toliko časa, da je dobra stvar zmagala. Ta njegova vztrajnost je vsem imponirala.“ Tu je rajni prelat krasno opisal njegov kolerični značaj. Lahko verjamemo, da je v največ primerih šlo za res dobro stvar. Včasih pa ga je bilo le morda zaradi njegovega koleričnega značaja malo težko prepričati o nespornem. To pa drugim, ki so morda le imeli prav, ni imponiralo, marveč odbijalo. Tu je morda vsaj majhken vir težav, ki so jih čutili nekateri — med njimi tudi duhovniki — ki so imeli najboljšo voljo za sodelovanje z njim. Tako mi je še pred drugo svetovno vojno pripovedoval ugleden, vpliven, razgledan, pameten in dobrohoten redovniški pred-

stojnik, ki se je res trudil, da bi premostil težave med redom in Katoliško akcijo in so ga pri Katoliški akciji tudi upoštevali: „Pet ur sva se razgovarjala s profesorjem Tomcem, pa sva ostala pri istem.“

Bil je bister in strog logik. Neki mladec je takoj ob Tomčevi smrti zapisal, da je nekdo pred kratkim Tomca takole označil: „To je oster logik, s katerim se ni dobro spuščati v debato, ker lahko vnaprej veš, da boš pod težo njegovih dokazov propadel; je bister videc, ki je za desetletja naprej napovedoval nevarnost organiziranega brezboštva tudi med Slovenci, napovedal odpad vsega, kar je polovičarstvo, in zahteval celotno in popolno katolištvo. Današnji čas dokazuje, da je on pravilno razumel znamenje časa.“

Prelat Odar je prav tako ob Tomčevi smrti trdil: „Pokojni profesor Tomec se je boril celo svoje življenje za katoliška načela. Bil je že po naravi izrazito logično usmerjen duh, ki je doživljal in užival ob jasnih načelih in njih logični izpeljavi. Že kot mladega akademika ga je prevzela sholastična filozofija s svojo jasnostjo in logiko. Isti čar je ta filozofija zanj ohranila ves čas do zadnjega diha. Ob njej je veliki pokojnik črpal tisto jasnost in izklesanost, ki sta odlikovali njegovo govorjenje. Katoliška načela o Bogu, svetu in življenju je neprestano preučeval, o njih stalno govoril, po njih nenehoma uravnaval svoje življenje, zanje vztrajno pridobival druge.“

Spis „Ideološki program mladčevstva“ samo potrjuje gornji trditvi. V tem programu toliko poudarja logiko, potrebnost študija filozofije, zlasti sv. Tomaža Akvinca in sholastične filozofije.

Tako n. pr. beremo lahko takele njegove zanimive trditve: „Sovražniki resnice zasmehujejo logiko. Ta tendenca se opazi že v srednjih šolah; od logike je ostal pri nas le še nekak nagrobni kamen... Tudi je za nekatere katoličane porazno, če nasedajo temu preziranju in se odrečejo temu ostremu orožju, ki ga imamo v logiki na razpolago. Vzrok, da logiko preganjajo, je: Kjer je logika, je hitro Bog; kjer je Bog, je tudi morala — in tega ne marajo.“ Drugod zopet naglašja: „Pravi izsledki se dobivajo s premišljeno logičnim argumentiranjem; napačne sodbe z napačnim argumentiranjem in napačnimi miselnimi načini, to je s površnostjo in nekritičnostjo v sprejemanju in v nelogičnih sklepi. Kjer je zmeta, tam brez sofizmov ne gre. Ker je jasnost pomoč resnici, zato se zmeta tako rada zateka v nejasnost, kajti zmeta le v kalnem ribari. Od tod velja velika jasnost sholastične filozofije. Neverjetna nekritičnost tudi modernega inteligenta je v neverjetnem praznoverju zapadnjaške neverne inteligence, danes pa še prav posebno v

čudov. tih uspehih najbolj bedaste komunistične propagande. Mišljenje samo na sebi je bolno. Od tod strah pred logiko, od tod predsodki pred logiko. Prva izdaja Oswaldove logike je bila še dosti dobra, pa ti pridejo liberalni kritiki in jo zdelavajo, češ, da je preveč tradicionalna, presholastična. Krajše bi se lahko reklo: preklerikalna... Zato je druga izdaja hotela biti bolj literarna in je znatno poslabšana.“ Drugod spet poudarja: „Zmeta dobro čuti, da sta ji pamet in logika nevarni, zato je že kmalu skušala eno in drugo ob spoštovanje spraviti. Zato so se na vse načine trudili, da bi vzeli zaupanje silogizmu, enem največjih odkritij človeškega duha, kot pravi Leibnitz.“

Profesor Ernest Tomec je bil doma v svojih šolskih predmetih, resen in dober profesor, ki je veliko zahteval in mnogo naučil.

Bil pa je doma v precejšnji meri tudi v modroslovnih in bogoslovnih vedah, zlasti tudi v papeških okrožnicah in drugih odlokih sv. stolice. Če je pri bivšem Orlu zahteval n. pr. izpite iz socialnega vprašanja, če so se njegovi mladci morali toliko in toliko učiti za razne izpite, če je v „Ideološkem programu mladčevstva“ poudarjal, da morajo mladci na srednji šoli temeljito študirati verouk in katoliški akademiki bolj študirati filozofijo, bogoslovne vede in papeške okrožnice, in bo dobro, če eno leto poslušajo n. pr. filozofijo n. pr. na ljubljanski bogoslovni fakulteti, in poudarjal, kako drugod že prirejajo dveletne modroslovne in bogoslovne tečaje za katoliške laike, so mladci in drugi lahko v njem zrlí z gled temeljitega katoliškega izobraženca. „Ideološki program mladčevstva“, toliko in toliko tehtnih predavanj na torkovih sestankih Katoliške akcije, resni razgovori z duhovniki in laiki so lepa pričja za njegovo veliko znanje. Morda so mu nekateri deloma nasprotovali tudi zato, ker mu v znanju niso bili kos. Sam je na mesečnih tečajih in najbrž tudi drugod mladcem trdil, kako so večsih navdušeno brali velika apologetična pisatelja Hettingerja in Weissa ter imeli od tega veliko korist zase in za druge. Bral je Balmesa in dolgo vrsto drugih katoliških pisateljev znanstvenikov, modroslovcev in bogoznancev, zlasti pa sv. Tomaža Akvinca. Menda je bilo zadnje njegovo branje pred smrtjo krasno delo: Dr. Josef Holzner, Paulus, Sein Leben und seine Briefe“. Iz tega tako temeljitega življenjepisa Pavlovega si je napravil mnogo izpiskov.

Prav izpiski iz raznih del, ki jih je bral, so dokaz, koliko je študiral. Prelat Odar je na nekem torkovem sestanku Katoliške akcije trdil, da so po Tomčevi smrti iz zapuščine spravili skupaj približno za kubični meter samih jedrnatih zapiskov in najrazličnejših temeljitih misli. Profesor Tomec je prav ma-

lo pisal. Pač pa se zdi, da si je rajni prelat Odar osvojil mnogo Tomčevih stvari in bil v pisanju o organizaciji in Katoliški akciji precej pod Tomčevim vplivom in najbrž je uporabljal tudi njegove zapiske.

Najbrž bo precejšnja Tomčeva zasluga, da so pri bivšem Orlu izdajali jedrnat Ušeničnikove brošure o socialnem vprašanju, kjer Ušeničnik na lahkoumljiv način obravnava socialno vprašanje v obliki vprašanj in odgovorov. Pač pa je gotovo, da je profesor Tomec dal veliko pobudo in mnogo sodeloval pri „Naši poti“, temeljiti knjižni zbirki, kjer je izšlo toliko za katoliškega izobraženca potrebnih stvari, med njimi zlasti Ušeničnikova „Katoliška načela“ in cela vrsta prevodov papeških okrožnic z dobrimi razlagami: zlasti razlaga okrožnice „Quadragesimo anno“ in „Divini Redemptoris“. Tudi tisti, ki s Tomcem in mladei niso bili povsem zadovoljni, so segali po teh knjigah. Zlasti pa lahko mirno trdimo, da smo katoliški Slovenci brezbožni komunizem največ spoznavali iz dr. Ahčinove knjige o komunizmu, še bolj na prav iz Ušeničnikove razlage okrožnice „Divini Redemptoris“, ki je izšla prav v zbirki „Naša pot“. Mladei so pa tako morali delati izpit iz te okrožnice. Zato so pa komunizem morda bolj poznali kot drugi.

Morda ne bo pretirana trditev, da bo težko dobiti katoliškega Slovenca, ki bi bolje kot profesor Tomec poznal z znanstvenega vidika organizacijo in njen pomen. Brez dvoma je profesor Tomec glede pomena organizacije vsaj v kaki točki malo pretiraval. To je marsikoga malo odbijalo. Pa bi jih morda manj, če bi sami važnost organizacije bolj poznali. To poudarjanje organizacije je tako daleč seglo, da je prelat dr. Andrej Snoj, profesor za novo zavezo dal dvema kandidatom za doktorat doktorski razpravi o organizatorni teoriji pri apostolu Pavlu in o organizatorni teoriji v evangelijih. Eden zmed kandidatov je doktorsko razpravo o apostolu Pavlu kot organizatorju branil na bivši teološki fakulteti v tujini (v San Luisu) pod vodstvom prelata Odarja. Pa ni morda napačna trditev, da so med slovenskim ljudstvom mnogo več škode naredili tisti, ki so stalno podirali organizacijo in nergali proti njej, kot pa res vsaj včasih nekoliko pretirano poudarjanje organizacije na katoliški strani pri dijaški Katoliški akciji in drugod. Ni bilo vse napak pri kržarstvu, prehudo nastopanje proti močni organizaciji in razbijanje organizacijskega življenja v katoliškem taboru pa je koristilo samo komunističnemu brezbožstvu. Končno je zabavljanje proti organizaciji in rušenje avtoritete vodilo do tega, da v Kocbekovi velikonočni poslanici katoličanem sredi druge svetovne vojne skoraj ne najdemo več nobenega priznanja cerkvene

hierarhije. Najvišja cerkvena oblast pa je leta 1949 morala poseči po najhujših cerkvenih kaznih, ko je izobčila tri slovenske duhovnike in prištelala med prepovedane spise znani Bilten komunistični vladí naklonjenih duhovnikov, ker je nastopal med drugim tudi proti najvišji cerkveni avtoriteti. Sicer res malo število duhovnikov pa se vsaj po pisanju v Novi poti sodeč bolj klanja predsedniku Titu v Beogradu kot namestniku Jezusa Kristusa v Rimu.

Nič ni mogoče ugovarjati besedam prelata Odarja, ki jih je zapisal ob Tomčevi smrti, o Tomčevi zvestobi Cerktvi, zlasti namestniku Kristusovemu na zemlji: „še ena lastnost je, ki smo jo vsi občudovali, ki smo poznali profesorja Tomca od bliže, mislim namreč na njegovo vdanost in predanost Cerktvi ter hierarhiji. Papeške okrožnice je sprejemal z vojaško preprostostjo in odkritostjo. Okrožnice Pija XI. „Quadragesimo anno“, „Divini Redemptoris“, „Caritate Christi“, pismo brazilskim škofom so našle v njem človeka, ki jih je neprestano preučeval in skušal izpolniti po črki. Nekatere je stalno nosil v žepu s seboj, da je mogel v debati in razgovorih dobesedno navesti citat iz nje. Večkrat mi je pri tem prišel na misel sv. Frančišek Asiški, ki je tako pristno, nepotvorjeno, pa črki izpolnjeval evangelij. Za papeško avtoriteto je pokojni profesor Tomec ves gorel. Neprestano jo je naglašal. Na brezpogojni poslušnosti njej in vdanosti do nje je zgradil svojo organizacijo Katoliške akcije.“ Deset let po Tomčevi smrti je isti prelat Odar še vedno podobno trdil: „Tomca sta odlikovala katoliški čut in smisel za organizacijo. Zaradi katoliškega čuta, ki je velika božja milost, je obranil pravo pot v idejnih zmedah, v katerih so zašli tudi nekateri bogoslovno zelo izobraženi ljudje. Zvesto se je držal Petrove skale. Vsaka papeževa beseda mu je postala sveta. Bila mu je povelje vrhovnega poveljnika. Sprejel jo je brez pridržka in jo skušal spolniti v življenju po črki.“

„Ideloški program mladčevstva“ kar mgoli izjav o zvestobi, ljubezni in pokorščini vrhovnemu poglavarju sv. Cerktve. Tako n. pr. spodbuja: „Zato glejmo na njega, za katerega edinega vemo, da mu vera ne bo opešala!“ Pa zopet: „Življenjskih resnic si ni lahko pridobiti, ker je v svetu veliko zmot in veliko lažnih prerokov. Varuje nas za vedno papež. Duhovniki in škofje se lahko motijo. V Angliji so za Henrika VIII. celo škofje odpadli od Cerktve, nikdar pa ni še noben papež kaj krivega učil. Za novi tip (katoliškega dijaka, katoliškega človeka) je nujno, da je papežu globoko vdan ne glede na njegovo narodnost.“ Tudi študij sv. Tomaža Akvinskega in sholastika priporoča predvsem

iz tega nagiba, ker jo rimski papeži tako priporočajo. Drugod spodbuja: „Pridobiti si moramo dejavno gorečnost in neomajno zvestobo vodstvu Cerkve.“ Pa takoj potoži: „Papeža v praksi ne priznajo tako, kakor bi ga bilo treba; posebno v stvareh, ki so daleč od dogem, ga poslušajo vedno manj.“ O voditeljih mladecev pravi: „Zahteva se najprej globoka pobožnost, neoporečno življenje, otroška vdanost papežu in polna disciplina škofom.“ Važni sta trditvi: „Skala edinosti za katoličane pa je in ostane papež. Edinost ruši vedno ta, kdor se papeža ne drži.“

„Ideološki program mladčevstva“ veliko govori o razkristjanjenju držav, množic, javnega mnjenja in kulture, poudarja zmote protestantizma, prosvetljenstva, prostozidarstva, liberalizma, katoliškega polovičarstva, križarstva, krščanskega socializma, marksizma in brezbožnega komunizma, ki je po Tomčevem prepričanju „najbolj sistematičen, najbolj organiziran in najbolj brezobziren.“ O boljševizmu pa dodaja: „Boljševizem je tudi najbolj satanski in najbolj svetoven.“ Omenja dalje zmedo v filozofiji, leposlovju, časopisju in drugod. Pa proti vsem tem zmotam in velikim zablodam poudarja: „Vrhovni faktor idejnega izčiščenja je papež.“ Nekje strašno preprosto, pa z živim prepričanjem trdi: „Teško delo bi bilo zbirati in sistematično urediti zmote modernega časa, ko je te kuge, da kar mrgoli. K sreči pa imamo vse lepo na mizo postavljeno v papeških okrožnicah in drugih odlokih sv. stolice. Cerkev nas je s tem poukom bogato oskrbela. To stori predvsem v svojih okrožnicah, kjer nas opozarja vedno na tiste zmote, ki so ravno v moči in nevarne.“ Zaradi tako žive vere v papeško avtoriteto je razumljiv njegov stavek: „Z okrožnicami smo še precej oskrbljeni, moramo jih pa še lepo število izdati.“

Ni dobro ločil, kaj vrhovni poglavar katoliške Cerkve ukazuje in kaj svetuje. Tako vdan je bil papežu, da je vse sprejemal: zapoved in svet. Brazilsko pismo — prav tega je nosil v žepu vedno s seboj — je bilo namenjeno brazilskemu škofom, ne pa vsej Cerkvi. Seveda so tsem pametna navodila, zlasti glede organizacije katoliških sil, ki bi bila lahko vsej Cerkvi v korist, če bi se po njih ravnali, a morda so bile kje malo drugačne razmere, ki bi jih tudi bilo dobro upoštevati. Zaradi takegale razlikovanja bi se morda kdo kaj lahko zapletel v težave in male spore z njim; tako zelo se je držal Rima.

Z dr. Gregorijem Rožmanom je sodeloval pri orlovski organizaciji, kjer je bil kot profesor na teološki fakulteti v Ljubljani hkrati tudi duhovni voditelj orlovske organizacije, dokler beograjske oblasti Orla leta 1929 niso razpustile. V marsikateri stvari pa je profe-

sor Tomec neposredno, ali pa vsaj posredno vplival na dr. Gregorija Rožmana v njegovih škofovskih letih od leta 1930 dalje.

Silno je spoštoval dr. Aleša Ušeničnika, veliko razpravljal z njim zlasti v zvezi z zbirko „Naša pot“, za katero je dr. Aleš Ušeničnik ogromno prispeval. Saj so v tej zbirki morda najlepša prav njegova „Katoliška načela“. „Ideološki program mladčevstva“ navaja prezanimivo izjavo arhitekta Josipa Plečnika o Ušeničnikovi glavi, ki jo je najbrž povedal Tomcu: „Arhitekt Plečnik pravi, da je Ušeničnikova glava najlepša glava na Slovenskem, da je to utelešena ideja... Dalje pravi Plečnik: če bi bil on kipar, bi s to glavo veliko dosegel.“ Ta tako idealni slovenski modrijan in vzorni katoliški duhovnik dr. Aleš Ušeničnik se je izražal o mladih, da je to popolnoma nov rod; vendar bivši narodni asistent dijaške Katoliške akcije trdi, da pa do zadnje pičice ni dal vsega prav profesorju Tomcu. Razume se, da ni šlo za načelne stvari, marveč najbrž za bolj metodične.

Zelo je cenil tudi dr. Gregorija Pečjaka.

Stoodstotno sta sodelovala prelat Odar in profesor Tomec. Eden izmed narodnih asistentov je po več letih odstopil zaradi težav s profesorjem Tomcem. Vzrok je bil najbrž prav v Tomčevem koleričnem značaju in — kakor asistent sam pravi — v zahtevah, ki po asitentovem mnenju niso bile upravičene. Kako težko se je bilo profesorju Tomcu ukloniti, sklepam iz tegale pripovedovanja, pri katerem sem bil pri Sv. Duhu ob Bohinjskem jezeru sam navzoč: „Ko je leta 1938 rimska kongregacija za zakramente izdala posebno navodilo škofom glede prirejanja skupnih obhajil, je vodstvo dijaške Katoliške akcije vprašalo dr. Cirila Potočnika za svet, ali smejo pri mladih nadzorovati tako imenovana skupna sv. obhajila ob petkih. Ta je rekel: Ne! Mi smo seveda ubogali. Obhajila so padla za polovico. Pa je z neko bolestjo dodal: „Potočnik ne razume dobro organizacije.“ A takratni duhovni asistent mladecev v škofovih zavodih je malo potem prav dejal: „Hvala Bogu za tako odločitev; je pa bila tista polovica sv. obhajil res dobra!“

Glede duhovnikov je bil profesor Tomec precej strog. Veliko je pričakoval od njih. Vsaj do nekaterih — kakor smo imeli vtis — je bil kar malo nezaupljiv. Morda so se mu zdeli premalo izobraženi, ne zadosti cerkveni, polovičarski in ne dovolj delavni. Morda je imel z nekaterimi v dolgih letih trdega in nesebičnega dela v katoliških organizacijah slabe skušnje. Pod njegovim vplivom so pri tako vzorni dijaški Katoliški akciji, ki ji je prav profesor Tomec začrtal tako visoke cilje, ločili dve vrsti duhovnikov: mladcem naklonjene in mladcem nasprotno.

Bolj prav je ločiti tri vrste: večino, ki je bila z vsem srcem in dušo z mladei, pa se je zdržala vsake kritike; malo peščico resničnih nasprotnikov, ki n. so v dijaški Katoliški akciji videli skoraj arugega kot samo napake — nekateri od teh so krenili malo na levo in vsaj nekaj jih je v sedanjih razmerah precej daleč zašlo — in dobro misleče, ki so s kritično besedo hoteli dijaški Katoliški akciji le koristiti. Toda profesor Tomec je zaradi kolektivnega značaja malo težko prenesel opozorilo ali ugovor, pa je brž videl nasprotovanje, na kakem sestanku ali tečaju mladcem potožil, da ta in ta duhovnik tako misli, da ne pozna Katoliške akcije, pa je bil brž nasprotnik tukaj. Ko človek obuja spomine na res lepo delo pri Katoliški akciji in na toliko naravnost vzornih fantov ter sedaj po dvajsetih letih znova preučuje tako globok „Ideološki program mladčevstva“, pa z drugimi nekdanjimi iskrenimi duhovnimi asistenti in tudi zvestimi bivšimi mladei prihaja do zaključka, da bi le bilo v več primerih bolj pametno, da tako nesebični in požrtvovalni vzgojitelji pred mladimi ljudmi ne bi toliko govorili o nasprotnikih med duhovniki. Zaradi dobrega imena in zaradi tako važne organizacije pa je imel vsa pravico nastopiti proti tistim, ki so mu delali očitno krivico in neupravičeno podirali tako težko zgrajeno delo. V večini primerov pa je tiho potrpel.

Morda jo je še najbolj pogodil msgr. dr. Janez Vodopivec, bivši mladec, ki je profesorja Tomca dobro poznal, ko nam je od Tomčevega pogreba grede rekel: „Zadnje čase je sijajno šlo z dijaško Katoliško akcijo: profesor Tomec je bil general, kanonik dr. Janez Krajič kot njen duhovni asistent pa asket.“ Z drugimi besedami: Duhovniki in laiki moramo pri tako vzornem skupnem delu znati drug z drugim potrpeti.

V mariborski škofiji je škof dr. Ivan Jožef Tomažič glede dijaške Katoliške akcije malo časa pred drugo svetovno vojsko ubral svojo pot in vse delo zaupal njenemu duhovnemu asistentu p. Lauri, ki je pa na vso stvar precej drugače gledal kot profesor Tomec.

Ob nekem jubileju škofa dr. Gregorija Rožmana že tu v tujini je slavnostni pridigar govoril, da smo Slovenci v zadnjih časih imeli tr. velike škofo: dr. Antona Mahničha, nadškofa in kardinala dr. Jakoba Missia in škofa dr. Gregorija Rožmana. Škofa dr. Antona Bonaventura Jegliča je pa kar prezrl. Tako se je včasih tudi pri profesorju Tomcu in morda tudi pri prelatu dr. Alojziju Odarju in še pri kom drugem zdelo, da je samo Katoliška akcija nekaj naredila, vse prejšnje delo pa ni bilo veliko vredno. Tako poudarjanje je pa duhovnike in druge spet malo odbijalo.

Odar zapisal o njem: „Ehrlich je bil svet duhovnik... Usmiljeno Ehrlichovo srce ni moglo pustiti vnamar revnih in trpečih... Prav ta ljubezen, ki hoče trpečemu kristjanu pomagati duhovno in gmotno, je spravila profesorja Ehrlicha v zvezo z akademskim dijaštvom v Ljubljani. Hotel je dijakom duhovno pomagati, revnim pa tudi gmotno. Vezi med njim in delom slovenskega katoliškega akademskega dijaštva so se vedno bolj krepile. Ehrlich je postal duhovni voditelj teh dijakov. Tista leta je vdiral na ljubljansko univerzo komunizem, čeprav v prikritih oblikah. Ehrlich ga je kmalu spoznal. Pod njegovim duhovnim vodstvom so njegovi akademiki bili junaški boj s komunisti. Začela se je ločitev duhov.“ V kakšnem razmerju je bil dr. Lambert Ehrlich do profesorja Tomca, važnega laiškega voditelja katoliške mladine?

Nekoč mi je profesor dr. Lambert Ehrlich pripovedoval, da sta prišla s profesorjem Tomcem navzkriž že v prvih letih po prvi svetovni vojni, ko so Ehrlicha povabili, naj bi govoril na nekem orlovskem sestanku menda v št. Vidu nad Ljubljano. Ehrlich je z dobrim namenom poudarjal važnost duhovnikove vloge pri Orlu. Profesor Tomec mu je pa nasprotoval pri debati. Profesor Ehrlich je rekel: „Od takrat me ni nikoli več povabil, da bi kje predaval.“ Dodal je: „Lepo se pozdravlja in odkrivava drug drugemu, ko se srečava na cesti, skupaj pa nisva nikoli več prišla.“ Škoda! Saj bi se dalo marsikaj lepo spraviti v sklad. Na nekatere stvari sta seveda drugače gledala.

Ne moremo si predstavljati Lamberta Ehrlicha brez telesnih del usmiljenja, zato je bila njegova roka tudi do potrebnih dijakov zelo radodarna. Prav zanimivo je, da sedanji papež Janez XXIII. ponovno poudarja, da je najlepša Katoliška akcija vršenje štirinajstih telesnih in duhovnih krščanskih del usmiljenja. Profesor Tomec pa v „Ideološkem programu mladčevstva“ govori v prvi vrsti, da mora novi tip mladega človeka biti usmiljen zlasti za duhovno bedo drugih. Bal se je, da bi kdo stopal v mladčevsko organizacijo iz koristolovskih razlogov, zato je stalno naglašal, da mladec od dijaške Katoliške akcije ne more pričakovati telesnih, časnih koristi; marveč on mora znati za tako idealno organizacijo veliko žrtvovati. V tem pogledu je sam dajal junaški zgled. Popolnoma prav je imel prelat Odar, ko trdi: „Profesor Tomec je bil nesebičen človek. Nikoli ni iskal sebe in svoje ugodnosti; vedno se je postavil v službo stvari. Ko je bil predčasno upokojen, je bil v neugodnih gmotnih razmerah. S postranskim zaslužkom bi si bil mogel svoje gmotne razmere zboljšati, toda popustiti bi bil moral pri delu za Katoliško akcijo, ker vsega ne bi bil zmogel. Tedaj se je profesor

Tomec odrekal z energično gesto zasluzku, odpovedal se je celo honorarnim sejam pri gospodarskem zavodu, vse zato, da se je mogel bolj posvetiti Katoliški akciji. Koliko jih je, ki bi kaj takega storili? Resnično, profesor Tomec ni iskal denarja ne užitka ne časti. "Maló prej pa prav trdi: „Za svoje mládce je žrtvoval vse: čas, denar, čast in zdravje.“ Neki mládec je ob Tomčevi smrti takole označil svojega vzgojitelja: „Mi mládci pa, ki smo bili dolga leta deležni njegove skrbi, dobro vemo, da je bil mož globokega čustva, da je vse njegovo delo, vso njegovo borbo gnala ena sama globoka ljubezen, ki je svetu danes tako manjka, to je neizmerna ljubezen do Boga, do Kristusovega kraljestva na zemlji, do katoliške Cerkve in do slovenskega ljudstva. Iz te globoke ljubezni je žrtvoval prečute noči, leto trdega dela, iz te ljubezni je zrastla tudi slovenska dijaška Katoliška akcija. Ta ljubezen in popolno žrtvovanje za delo pri Katoliški akciji je bilo v njem tako živo, da ni mogel razumeti, če pri kakem mládeu po dolgih letih vzgoje ni našel iste pripravljenosti za žrtvovanje samega sebe, kot jo je imel sam. Ker večkrat ni mogel spati, je po sejah ali sestankih povabil kakega akademika na nočne sprehode, ki so trajali do polnoči ali celo do ene. Na takem sprehodu se je mládi akademik pritoževal, da ne zmore več trdega dela, da ima postano večerjo, ko pride domov s sej ali sestankov in boji se, da si bo skvaril želodec. In kaj bo potem? je odgovoril profesor. Poglejte svetnike, obteženi z raznimi boleznimi so ustvarili čudovita dela, s svojimi žrtvami so preobrazili svet. Milijoni ljudi pa skrbe za svoje življenje in kaj ostane za njimi? Kaj morejo pokazati, ko pridejo pred Sodnika? Dolžni ste skrbeti za svoje zdravje, dolžni skrbeti za red, a nikdar ne sme biti to ovira pri delu za verski apostolat.“ Zdravnik dr. Matej Justin mi je pa še tole povedal: „Profesor Tomec je sestavil srednješolski učbenik za latinščino in dobil precejšen honorar, pa je do zadnje pare vse dal za Katoliško akcijo. Ko mi je profesor Tomec to zaupał, je rekel: Prav vse sem dal za Katoliško akcijo, pa se nič ne kesam, ker čutim milost v sebi!“ Ob taki vzgoji so se tudi mládci navadili na velike žrtve za Katoliško akcijo. Tako mi je n. pr. med drugo svetovno vojno pripovedoval rajni Drago Simčič, tajnik narodnega odbora Katoliške akcije, da je v težkih razmerah desetino svoje skromne plače mesečno žrtvoval za Katoliško akcijo, pa mu ni nič huđo.

Vendar bi bilo le dobro, da bi tudi pri dijaški Katoliški akciji zavoljo tako močnega priporočila telesnih del usmiljenja (pr. Mt 25, 34-46) in zaradi tolike skušnjé sv. Cerkve, ki z vršenjem telesnih del usmiljenja skuša priti do duš, navajali k sočutni pomoči revnim dijakom. Tako se je n. pr. še v ljubljani-

skem semenišču, kjer so bili skoraj sami mládci, zgodilo, da so se tovariši norčevali skoraj iz pravljíčnih hlač vzornega prvotelnika, bivšega mládca Janeza Rusa, zraven pa se niso spomnili, da se reveži niti preobleči ne more, ker nima drugih hlač. Profesorja Tomca pa je treba opravičiti, da je v hudih primerih skušal pomagati. Tako je n. pr. materi revnega dijaka preskrbel primerno službo.

Dr. Lambert Ehrlich je ustanovil Stražo, ker je videl, da so druga tako imenovana katoliška društva precej na tleh in okužena s komunizmom. Profesor Tomec je bil pa nasprotnega mnenja, da je treba dosedanja akademska društva dvigniti in očistiti. S tega vidika bi profesor Tomec čisto rad na Stražo misleč potrdil stavek: Kaj pa je tebe treba bilo?

Profesor Tomec je poudarjal stanovske akademske organizacije in bil prepričan, da je to želja papeža Pija XI. Lambert Ehrlich pa je ponovno poudarjal, da je bolj utemeljena organizacija, katere člani so slušatelji z raznih fakultet. Borba med „Stražo v viharju“ in „Mi mládi borci“ je končno privedla tako daleč, da je bil nazadnje spor o tem, ali je bila v nekem stavku vejica ali ne. Pa je Lambert Ehrlich imel toliko prav, ker je medfakultetna akademska organizacija bolj družabna, Tomec pa tudi prav, ker stanovska akademska organizacija bolj pogloblja in akademika spopolnjuje s katoliškega vidika v stvareh, ki jih na laični in razkristjanjeni fakulteti ne zve.

Dokler ljubljanski in mariborski škof nista dokončno potrdila pravil dijaške Katoliške akcije, sta bili dejansko dve dijaški oz. zlasti akademski Katoliški akciji: Mihaelova skupina Katoliške akcije (Stražarji) in mládci Kristusa Kralja. Po letu 1936 pa so bili uradno priznani samo mládci. Brez dvoma je bil to zelo hud udarec za Lamberta Ehrlicha, o katerem je molčal in trpel. Za profesorja Tomca je bil tako imenovani dvotirni sistem organizacije z istim namenom in ciljem organizacijski nesmisel. Mislil je, da je na pravi poti, ker je bil prepričan, da tako misli n. pr. tudi Pij XI. 27. septembra 1948 — dobrih šest let po Tomčevi smrti — je pa izšla konstitucija Pija XII. „Bis saeculari“, v kateri Pij XII. prizna Marijinim kongregacijam vse lastnosti prave Katoliške akcije. Tako je poglavar sv. Cerkve izpovedal, da so tudi Marijine kongregacije možne — seveda s pravim apostolskim delom — izvesti katoliško obnovo; hkrati pa je s tem tudi potrdil „dvotirni“ sistem. Profesor Tomec pa je na mesečnih tečajih trdil seveda v dobri veri: „Kongregacije in svetna dijaška društva tega problema ne bodo rešili. Ko bi papež mislil, da kongregacije zadoščajo, bi gotovo Katoliške akcije ne ustanavljal.“

Profesor Tomec je, kakor razberemo lahko iz „Ideološkega programa mládcev-165

stva", prav z nadnaravnega vidika mladce zelo vadi v ponižnosti in se močno bori proti vsakršni bahavosti. Msgr. dr. Janez Vodopivec, ki je zrastel iz mladčevske organizacije, je po Tomčevi smrti dejal, da profesor Tomec nikdar nobenega mladca ni pohvalil. Vsaj dva članka ob Tomčevi smrti tudi njegovo osebno ponižnost naglašata. Razgibani, navdušeni in apostolsko vneti Lambert Ehrlich pa je delal nasprotno: Kjer je pri kakem fantu opazil kako sposobnost, ga je brž spodbujal, naj se trudi in spopolnjuje, ker slovenski narod tako zelo potrebuje sposobnih izobražencev. Včasih so Lambertu Ehrlichu zato oponašali, da fante napak vzgaja, ker so si nekateri potem preveč domišljali, kaj vse bodo dosegli. Pa imata obe vzgojni metodi svoje utemeljene razloge. Prva je zelo stroga in lahko veliko pomaga, druga lahko vodi k napuhu, pa ne nujno. Kdor hoče vzgojitelja prav razumeti, mu je lahko n. pr. v močno oporo pri učenju in v boju za krepost. Duhovniki kot spovedniki največ dosežemo n. pr., če grešniku priznamo, kar ima dobrega, pa ga ob tem navdušujemo, naj še slabo odstrani iz sebe.

Lambert Ehrlich je akademike vzgajal tudi za politiko, profesor Tomec mladcem nikakor ni dovolil, da bi se vtikali v politične zadeve. V tem se je najbrž zopet držal Rima; saj je znano, kako je Pij XI. naglašal, da **KA** ne sme biti politična organizacija. Glede političnih pogledov pa je Lambertu Ehrlichu zelo soroden. Cilj vsega krščanskega življenja mora biti — tako je poudarjal: „Iščite najprej božjega kraljestva in njegove pravice, in vse to se vam bo navrglo“ (Mt 6, 33). Nič se ne sramuje naglašati, da so nameni Katoliške akcije popolnoma nadnaravni, da je k temu cilju treba vse delo Katoliške akcije neprestano usmerjati, odkrito priznava, da je končni cilj vsega prizadevanja: sebi in drugim pomagati v nebesa. Ob resnem delu Katoliške akcije pa bodo nujno postala krščanska vsa področja človeškega življenja: kulturno, gospodarsko, socialno in politično. Nekje pravi: „Če mladce odvrčamo od dneвне, cestne politike, ni s tem rečeno, da mladci ne bodo šli pozneje v politiko.“ Drugod se bridko pritožuje: „Dvajset let imamo že univerzo v Ljubljani, a kje se je tu pokazala kaka katoliška dinamika, kje je kak napredek v profsorskem staležu? Razen na teološki fakulteti nekaj profesorjev in nekaj malega več slug, liberalci pa preskrbujejo svojo žlahto. In to v narodu, ki je eden izmed redkih v Evropi, ki še spravi skupaj absolutno večino za politične volitve.“ Kako je glede dela za nadnaravno mislil, pričajo takale navodila mladcem: „Slovence narodno zatirajo. Kateri Slovenec moli za to? Kdo moli za avtonomijo? Kdo moli za naše voditelje? (Korošček očenaš). Če katoliškim Slovencem avtonomija ni mo-

litve vredna, potem katoliški Slovenci avtonomije vredni niso.“ Z arhitektom Plečnikom je veliko govoril. Na dve mestih pripoveduje v „Ideološkem programu mladčevstva“, da mu je ta znameniti mož že v orlovskih časih, ko je hodil k njemu zaradi Stadiona, poudarjal: Wir beten viel zu wenig, wir beten viel zu wenig — Mi mnogo premalo molimo, mi mnogo premalo molimo. Povejte to svojim fantom!“

Lamberta Ehrlicha sem ponovno slišal — to je naglašal tudi v svoji dolgi razpravi — da mladci niso Katoliška akcija, marveč Tomčeva akcija. Dokazoval pa je tako: Po papeževi izjavi mora biti duhovnik kot asistent duša Katoliške akcije. Mladci pa n. pr. nimajo narodnega asistenta, marveč vse vodi profesor Tomec. — Taka trditev je precej huda, razumljiva je toliko, ker je profesor Tomec nekoliko težko oral z duhovniki. Sicer je pa treba poudariti, da je bil zadaj za dijaško Katoliško akcijo z vsem srcem in vso dušo moralškok dr. Gregorij Rožman — čeprav je seveda marsikaj potrpeti; in kje ni treba potrpeti? Vplivali pa so na mladce zelo močno duhovniki kot spovedniki, voditelji mesečnih duhovnih obnov in zlasti vsakoletnih duhovnih vaj. Vsaj večina mladcev je imela svoje duhovne voditelje.

Prelat Odar je takole pohvalil profesorja Tomca ob njegovi smrti: „Za svoje dijakе, mladce, je ves gorel. O njih je govoril najrajši, nanje je vedno mislil ter zanje neprestano delal, vsak dan med šolskim letom in o počitnicah. Skoraj vsak dan je bil med njimi do poznih večernih ur. V počitnicah je prirejal zanje in vodil tedenske in mesečne tečaje.“ Pa so požrtvovalnemu možu podtikali celo nečedne namene za mladci. Že v tujini sem slišal, da ga je menda sumničilo celo Lambert Ehrlich in kako se je zaradi tega razburjal neki duhovnik, bivši mladec. Naj navedejo dokaze tisti, ki kaj vedo o tem! Sam bi Lambertu Ehrlichu v opravičilo omenil, da mi je nekoč Lambert Ehrlich samo to pripomnil, da je boljše, če laik fantu ne govori o kočljivih stvareh, češ: „To ni za laika!“ Seveda bi mu lahko odvrnil: „Pa zakaj ne bi bilo za laika, če ima za to zadosti nravnih sposobnosti in ugleda?“ Mislim, da se v tem pogledu vsak slovenski duhovnik lahko s spoštovanjem odkrije pred Tomčevo veličino. Res sem v Rimu slišal svetniškega p. dr. Hugona Brena, izvrstnega moralista, ko je dejal, da je bil profesor Tomec samski in morda ni popolnoma razumel, kako je treba odrasle akademike pripravljati na družinsko življenje, vendar je gotovo, da je Tomčev rod bil čist rod. Pri Sv. Duhu ob Bohinjskem jezeru nas je bilo več, katerim je profesor Tomec rekel, kako fante dviga in navaja k čistosti, pa je dostavil: „Jaz po svoje skušam poma-

gati; duhovnik pa bi seveda mogel še veliko več." Dosti mladcev mu je bilo zelo hvaležnih, da jim je v tej točki pomagal. Predvsem pa jih je spodbujal, naj pridno uporabljajo nadnaravna in naravna sredstva; kdor je n. pr. vestno vršil teden duhovnega življenja pri mladih, je nujno moral postati čist, ali pa ostati čist. „Ideološki program mladčevstva“ izredno velikokrat poudarja potrebnost čistosti in opozarja na nevarnosti za čistost. O Jaroslavu Kiklju, prvemu mučencu dijaške Katoliške akcije, mi je škof dr. Gregorij Rožman zjutraj na dan njegovega pogreba izjavil: „Njegov pogled je bil čist kot kristal.“ Neki izkušeni slovenski misijonar je pa baje rekel, da je fantovsko čistost našel samo pri mladih. Tako trditev, če jo je misijonar res izrazil, je sicer malo premočna, ker je bilo tudi drugod v tem pogledu marsikaj lepega — tudi Lambert Ehrlich je n. pr. znal navduševati za fantovsko poštenost — vendar je res, da so profesor Tomec in drugi mladce resno vzgajali k fantovski čistosti. Zdi se mi, da je še najbolj profesorja Tomca glede odnosa do mladcev označil prelat dr. Andrej Snoj z besedami: „Profesor Tomec je bil dejanski spiritual svojih mladcev.“

Brezbožni komunizem in vso njegovo taktiko je poznal do kraja. Pobudo za delo proti njemu pa je dobil posebej v okrožnici „Divini Redemptoris“. Tik pred smrtjo, ko ga je zavest že zapuščala, je še zaprosil, naj mu preberemo odstavek iz „Divini Redemptoris“. Bil je odločen sovražnik vsakega sožitja s komunističnim brezbožstvom, zato je bilo eno izmed njegovih važnih načel v boju proti njemu: Podirati mostove, to je: preprečiti, da komunizem ne bo vdiral v katoliške vrste.

Božja previdnost ga nam je poslala ob času, ko smo ga zelo potrebovali: laicizem, uživanjaželjnost, liberalizem, polovičarstvo in komunistična propaganda so si osvajali majhen slovenski narodič, zlasti dijaške in akademske vrste. Na tisti klasični gimnaziji, kjer je profesor Tomec poučeval, nismo v letih od 1922 do 1930, ko sem bil sam na tej gimnaziji kot dijak, od nobenega profesorja kdaj dobil kako versko ali moralno pobudo. Samo veroučitelji in pisatelj dr. Ivan Pregelj ter morda v enem ali dveh primerih razrednik Franc Gnjezda so častna izjema. O akademskem društvu Danici pa prof. Tomec sam pravi, da je bil čas, ko je to društvo spravilo na ples do 120, tudi do 180 parov, kakor so se hvalili, liberalni Jadran pa le 18 parov. Za vstopnino na ples so lahko plačali po 10 dinarjev, za mesečno članarino jim je pa bil že dinar preveč.

Nekoč nam je škof dr. Gregorij Rožman na sestanku duhovnih asistentov menda delavske Katoliške akcije dejal: „Od mladega

fantu veliko zahtevajte, pa boste tudi veliko dosegli!“ Tudi profesor Tomec je priznal: „Na vsak način zahteva Katoliška akcija od svojih članov veliko. Zahteva veliko dela, veliko molitve, pa tudi veliko odpovedi. Nekaterim se zdi, da od mladcev zahteva preveč.“ Pa takoj navaja znanega belgijskega vzgojitelja otrok in mladine božjega služabnika dr. Edvarda Poppeja: „Zahtevaj od mladine mnogo in boš mnogo dosegel, zahtevaj malo in ne boš dosegel ničesar.“

Ignacij škoda, sedanji župnik v šmartnem pri Tuhinju, je še kot bogoslovec govoril s profesorjem Tomcem, pa mu je ta priznal, da so pri Orlu premalo gledali na nadnaravno vzgojo. Po Tomčevi smrti je takratni spiritual dr. Vladimír Truhlar, hvaležni učence profesorja Tomca, v Revijo Katoliške akcije napisal krasno razpravo, kjer je zlasti iz Tomčevih zapiskov dokazoval, kako je bilo vse Tomčevo delo pri Katoliški akciji nadnaravno usmerjeno. Nekako šest tednov pred Tomčevo smrtjo je v Streliški ulici prelił svojo kri akademik Jaroslav Kikelj kot prva mladčevska mučeniška žrtev brezbožnega komunizma. Kako uro pred nasilno smrtjo sta se z bolnim profesorjem Tomcem razgovarjala. Tomec: „Pazite, da vas ne bodo umorili.“ Kikelj: „Bom pa šel v nebesa!“ Tomec začuden: „A kar naravnost v nebesa?“ Kikelj: „Da, gospod profesor, kar naravnost v nebesa!“ Taki so bili cilji in sadovi Tomčeve vzgoje.

Res je nekaj mladcev odstopilo. Enega izmed prvih zmožnih mladcev se spominjam, da je zašel na komunistično stran in je sedaj profesor na ljubljanski univerzi. Nekateri so prestopali v druge katoliške in verske organizacije, ki niso toliko zahtevale; nekateri so potem radi malo pozabljali proti profesorju Tomcu in načinu dela, majhno število prvih gorečnikov je v življenju odpovedalo. Večina pa je vztrajala. Nekateri izmed teh so kot duhovniki dosegli vplivna mesta (v Rimu n. pr. vsaj trije), veliko mladcev je vstopalo v bogoslovje, precej teh je dalo svoje življenje, ko je rdeči zmaj moril po slovenski zemlji; nekateri fantje so bili v junaštvu in neustrašenosti podobni Jaroslavu Kiklju; ni izključeno, da bo kateri izmed njih kdaj prišel na oltar. Lojzeta Grozdeta vsaj deloma poznajo tudi že v tujem svetu. O Ivanu Pavčiču iz Bizovika je vzorni župnik Črnilec dejal: „Saj sem videl veliko vzornih fantov, tako idealnega pa še ne, kot je bil Ivan Pavčič.“ Vinko Mravlje z Brezovice pri Ljubljani je vedel, da bo najbrž moral umreti, pa je Bogu ponudil svoje življenje kot majhno zadostilo za svoje grešne slabosti. Janez Rus, vzorni bogoslovec in idealni bivši mladec mi je podobno govoril kot Kikelj profesorju Tomcu. Na vprašanje: „Kaj pa, če vas ubijejo, pa ne boste dočakali

nove maše?" je preprosto odgovoril: „Jo bom pa v nebesih imel.“ Drago Simčič mi je pa nekaj dni pred odhodom iz Ljubljane priznal: „Gospod, sedaj pa samo za to še molim, da bi Boga vedno bolj ljubil.“ Prav je imel profesor Tomec, ko je na razne očitke odgovarjal: „Po njih sadovih jih boste spoznali“ (Mt 7, 16-20).

Kot malokdo je sovražil zmoto, nikoli pa ne tistih, ki so bili v zmoti. Zato ga je zelo bolelo napačno načelo oziroma izražanje glede liberalcev in njih sinov: „Saj ti nikoli niso bili naši!“ Profesor Tomec je pa ravno sinove liberalno usmerjenih družin skušal rešiti. Več takih sinov je bilo odličnih mladcev. In vedno sem imel vtis, da so mu bili ti še posebej hvaležni.

Zelo je napak, da ne dr. Mahnič ne kardinal dr. Jakob Missia ne dr. Korošec Anton še nimajo svojih življenjepisov. Nekaj sliši-

mo, da bo za dvajsetletnico smrti dr. Lamberta Ehrlicha izšel njegov življenjepis. Naj bi se še Tomčevi učenci potrudili, da ga tudi njemu preskrbe. Rajni prelat je o njem zapisal, da je bil svetniški lik; Lambert Ehrlich se je sicer ob tem malo nasmehnil. Toda res bo pa ostalo, da se je sam trudil, zelo prizadeval, da bi bil vedno bolj popoln katoličan, hkrati pa je mnogo premolil, mnogo žrtvoval in mnogo delal za katoliško obnovo slovenskega naroda, posebej dijaške mladine.

Nekdo, ki je v življenju hodil od desne na levo in od leve na desno, je takrat, ko je še plaval nekako v vodah kulturnega boljševizma, trdil, da rešitev za slovenski narod ne bo prišla ne iz Ehrlichovega misijonskega kab'net'a ne od Tomčevih mladcev. Pa je res ravno nasprotno: Slovenski narod bodo vedno reševali duhovniki in laiki Ehrlichovega in Tomčevega kova.

ZIVLJENJSKI PODATKI

Na svet je prišel na božični praznik leta 1885 v Fari na Blokah kot sin posestnika in trgovca. S starši se je preselil v Ljubljano, kjer je odlično študiral na humanistični gimnaziji. Potem je študiral klasične jezike na dunajski univerzi, kjer je bil član ak. društva Danice (ustanovil jo je dr. Anton Mahnič). Bil je v prvi svetovni vojni. Kot angleški jetnik se je iz vojne vrnil šele leta 1920. Bil je nekaj časa suplent na gimnaziji v Kranju, od koder je prišel na III. državno realno gimnazijo, od tam pa na klasično gimnazijo, kjer je bil najdlje profesor za klasične jezike in logiko. Največji del življenja je preživel v Ljubljani. Bil je v vodstvu orlovske organizacije. Po letu 1929, ko je nastopil živkovičev režim, je pa začel organizirati mladčev-

sko organizacijo. Ogromno je delal tudi za celotno slovensko KA, pa tudi drugod. Umrl je v zgodnjih jutranjih urah v nedeljo dne 26. aprila 1942.

Viri za članek: Poleg osebnih spominov in zvez z njim sem uporabil tele članke: Profesor Ernest Tomec umrl; Prof. dr. Alojzij Odar, Profesor Ernest Tomec in Katoliška akcija; —č, Profesor Ernest Tomec in borba proti komunizmu; Mladec, Prof. Ernest Tomec med svojimi mladi. Vsi ti članki so bili objavljeni v dnevniku Slovenec, 28. aprila 1942, števil. 97, str. 3. Dalje: Dr. Alojzij Odar, Deseta obletnica smrti dveh velikih Slovencev, Ehrlicha in Tomca; Duhovno življenje leta 1952, str. 197/198; „Ideološki program mladčevstva“, (razmnoženo) v Ljubljani 1944.

Msgr. FRANC GABROVŠEK

GOVOR OB NJEGOVI SMRTI PRED 10 LETI

Dr. Alojzij Kuhar

Pričujoči spominski govor ob smrti msgra. Franca Gabrovška je imel pok. dr. Alojzij Kuhar pred newyorškimi Slovenci dne 27. julija 1951.

Pretekli torek, dne 24. julija 1951, smo v Milwaukeeju, v državi Wisconsin, v Severni Ameriki, kjer je bil župnik slovenske župnije Sv. Janeza Evangelista, ganljivo pokopali slovenskega duhovnika, ki je zapustil za seboj globoke brazde, polne plodnega semena, ki se razprostirajo čez vso slovensko zemljo in ljudstvo.

Monsignor Franc Gabrovšek, doma iz Rovt nad Škofjo Loko, med prijatelji poznan pod značilnim imenom „Kraševac“, je delal na različnih poljih: neposredno v dušnem pastirstvu, na političnem, na prosvetnem in gospodarskem polju ter za zelenimi mizami mednarodnih konferenc. Kjer koli je stal, se je v tleh poznal odtis njegove osebnosti.

Vendar vse to niso bili razni poklici, ki jih je zaporedno opravljajal, marveč le različna polja udejstvovanja enega in istega poklica, ki si ga je zbral, ki mu je vse svoje življenje dal in ki mu je zvest ostal do kraja, ko so ga daleč od domovine Cerkev in slovensko ljudstvo pokopavali sredi prizorov, ki so jih vredni in deležni le duhovniki, ki v svojem življenju niso bili nikoli kaj drugega kot duhovniki: ex hominibus assumpti, pro hominibus ordinati, in eis quae sunt Dei — iz srede ljudstva poklicani in med ljudstvo poslani, da varjejo božje vrednote, kot pravi sv. Pavel.

Monsignor Gabrovšek ni bil ne politik, ne zadrgar, ne prosvetni delavec. Bilo bi popolnoma pogrešeno, če bi kdo hotel njegov lik posneti ločeno v ta ali oni okvir. On je bil samo duhovnik. Samo dušni pastir in je razna polja, na katerih se je udejstvoval, smatral le kot bistvene dele dušnopastirskega poklica v polnem pomenu te besede. Njegovo podobo bomo spoznali kot njegovo in njemu

podobno samo, ako jo pustimo v okviru duhovniškega poklica, ki je v njegovem duševnem sestavu bil tako v središče postavljen, da bi on tisto minuto zapustil in pustil za združno delo, ko bi spoznal, da se ne skladata več s poklicem dušnega pastirovanja. Vsa njegova osebnost v celoti se da razumeti, razlagati in vrednotiti samo na tem ozadju.

Ako naj torej nocoj pri tej spominski svečanosti, ko tudi mi v svojem skromnem okviru in v svojem skromnem številu — dasi se nam zdi, da v duhu gledamo stotisoče žalujočih oči v zaslužjeni domovini, ki bi nam rade tolmačile žalovanje zaslužjenega naroda — ako naj torej nocoj v par besedah označim vlogo Gabrovška kot politika in obseg njegovega vpliva na vsebino in na razvoj političnega življenja Slovencev, je to nemogoče drugače, kot v zvezi z njegovim kristalno čistim pojmovanjem dušnopastirskih dolžnosti, ki jih duhovnikom nalaga njihov poklic. Gabrovšek je šel na politično polje z vso vneto svojega razumniškega značaja, toda le v toliko, v kolikor je kot duhovnik bil prepričan, da je politično polje, kjer se razporejajo in merijo politične sile v borbi za uresničitev svojih ciljev, dušnopastirsko polje, kjer bistveno so-odločnje usoda človeških duš — pomislimo le na ustanovo krščanske družine, vzgojo otrok, socialno pravičnost — in kjer mora duhovnik biti zraven po svoji službeni, poklicni dolžnosti.

Gabrovškova vnanja politična kariera se lahko opiše v par vrstah. Na splošno govoreno so bili sorazmerno redki tisti, ki so jo poznali. Tudi vi se boste čudili, ko vam jo bom v enem stavku opisal. Ves njegov vpliv je bil na znotraj. To pa zato, ker je bil oseb-

no ponižen, osebno nesebičen in svojemu poklicu vdan in mu ni bilo treba ne vnanje časti in vnanjih naslovov, da z njimi pomiri svojo žejo po dušnopastirskem delu in dušnopastirskih uspehih.

Evo, kaj je bila vnanja politična kariera pokojnega Gabrovška: Malo manj kot 30 let je sedel v Izvršnem odboru Slovenske ljudske stranke: prva leta po prvi svetovni vojni je bil njen glavni tajnik, ko jo je bilo treba postaviti na noge in jo je tudi postavil; med diktaturo je bil član ožjega podzemnega vodstva stranke; v letih pred drugo svetovno vojno je bil njen poslanec v Beogradu, ko je šlo zato, da se država vrne nazaj v demokracijo; med svetovno vojno je bil strankin opolnomočeni delegat v tujini in je kot njen zastopnik sedel v Izvršnem odboru Mednarodne zveze. To je vse. Na zunaj malo. Brez bleška, brez kolajn.

Toda na znotraj je Gabrovškova pojava monumentalna in njegov vpliv na idejno usmerjanje strankinega programa ter na metode njene borbe za uresničenje tega programa globlji od vpliva mnogih, katerih imena so v razdobju med obema vojnama imela na zunaj večji blesk in močnejši odmev.

Ne zaradi tega, ker je morča imel blesteče darove kakšnega genija.

Ne zaradi tega, ker je veliko govoril ali veliko pisal.

Ne zaradi tega, ker je morča imel neko čustveno privlačnost.

Ampak zato, ker je bil v izvrševanju svojega poklica nesebičen, zvest in neizprosno dosleden. In zato, ker je v vsem globoko oral.

Oni, ki so ga pri delu poznali, bodo rekli, da je bil kot plug, ki je oral na globoko, počasi, tiho brez hreščanja, brez zvijanja in odkakovanja, v premni črti brez ostrih ovinkov, ki ovire ali s tiho silo svoje moči odstranjuje ali pa se ob njih zlomi. Oral je kot plug, ki iz globin vali na dan nepoznane plasti rodovitne zemlje, ki sprejema seme z ljubeznijo in nudi koreninam globino, da se v njih zasedrajo in ustalijo.

Gabrovšek je v Izvršnem odboru zahteval znanja, dušnopastirskega znanja vseh ljudskih potreb in znanja metodičnega čela, kako se tem potrebam da zadosti po vrstnem redu njihovega vrednotenja. Njegov plug je včasih zadeval ob gramoz površnosti, plitvine nevednosti, včasih tudi ob korenine trmaste sebičnosti, včasih tudi ob kakšno skalo intrig. Oh, kako je bičal vsako površnost, kako je razmesaril nevednost, kako ponižal trmo sebičnežev in odvalil skalovje zahrbtnosti, da je prišel do plodne zemlje, ki je želel, da jo stranka obdeluje izključno v prid ljudi in v imenu in v čast Boga in nikogar drugega. Tisti Gabrovšek, o katerem dr. Krek piše v Ameriški domovini, da je bil „oster, natan-

čen, včasih kar trd, včasih viharen borec za katoliška pravila življenja...“ je bil znan najbolj članom Izvršnega odbora Ljudske stranke in ožjim odborom združništva, ker tamkaj, pri viru je neizprosno vztrajal na tem, da ostanejo načela čista, da ostanejo cilji stranke strogo krščanski, da se stranka poslužuje moralno čistih metod in — če treba — z nožem izreže vse tujeoročne tvorbe, ki se kaj rade plode na telesih političnih gibanj. Od teh odborovih sej so člani čestokrat prihajali z glavami med obema rokama in jačikovali nad Gabrovškovo „trmo“, ki se jim je zdela mučilniška, včasih nerazumljiva, zavlačevalna. Toda, če danes gledajo nazaj na poslednjih 30 let viharjev, bodo člani Izvršnega odbora stranke in z njimi vred vsi vodilni možje in žene našega javnega katoliškega življenja radi priznali, da jim Gabrovškova natančnost, doslednost, trmasta odpornost in viharno izpraševanje vesti niso nikoli škodovali, ampak nasprotno stranki le koristili, ker je stranka ostala krščanskim načelom dosledno zvesta strežnica ljudskih potreb in si nima očitati ne krivuljastih izmikanj načelnostnim sklepom, niti političnih slepomišenj, niti zanemarjanja ljudskih koristi in plehkih enodnevnih uspehov. Stranka je orala v globino, počasi, v premni črti, ostala je zvesta krščanskim načelom in slovenskemu ljuđstvu in je tudi čez kataklizem komunistične revolucije rešila neskaljeno čist ves svoj socialni in kulturni program, prav tako svež in današnji, kot je bil po prvi svetovni vojni, ampak je v krvavih dogodkih revolucije dobila mučeniški pečat na priznanje, da je bil njen program, ki ga je izklesaval monsignor Gabrovšek in katerega čistost je tako skrbno dušnopastirsko varoval, edini pravičen.

Vsa borba za naša socialna zavarovanja, vsa srdita borba za svobodo združevanja, za krščansko šolstvo, za krščansko družino, za slovenske narodne vzore kulturne in politične samostojnosti, je polna Gabrovškovega pogona. Dnevi, ko je na primer prihajal v uredništva naših listov, so bili redko posejani. Toda, kadar smo ga videli prihajati, smo vsi vedeli, da prihaja zaradi nekaj velikega, nekaj načelnega, za krščanska in narodnostna načela važnega. Bodisi, da smo „linijo zgrešili“, bodisi, da česa nismo zadosti poudarili. Običajno so bili ti obiski viharni, toda nikoli se ne spominjam, da ne bi zapuščal za seboj prijetnega vonja srčne dobrote, ki je dihala iz ponižne nesebičnosti tega velikana.

Bil je trd, pogostokrat neusmiljeno trd kritik strankinega dela in strankinih delavcev, počenši od najnižjega do najvišjega. Toda prav tako neusmiljeno trd je bil napram samemu sebi in se je podvrgel večinskemu sklepu, čeprav bi bil proti njegovemu prečiščenju. Videl sem ga sam, kako je enega najvišjih funkcionarjev stranke in člana vla-

de „usmerjeval“ kot šolskega otroka, a da ga je par ur pozneje, ko ga je nekdo drugi napadel, srdito branil in se „drl“ nad nasprotnikom z vso silo svojega lojalnega srca. Slišal sem ga na neki prosvetni seji boleče ostro kritizirati neki predlog prosvetne politike, ki ga je po sprejetju naslednje nedeljo lojalno branil na javnem zborovanju.

V političnem življenju zadnjih 30 let je bil monsignor Gabrovšek monumentalna osebnost. Ne toliko kot svetilnik, ki v naprej razsvetljuje pota v bodočnost. Tudi ne kot prerok, ki v naprej razodeva bodoče razvoje. On je bil bolj varnos na ograja, ki je neomajno stala okrog strankinega programa. O tej ograji je vsakdo vedel, da bo zadržala vsakega opotekajočega se politika, da se ne bo zvrnil v prepad, da bo stranko branila tudi pred napadi od zunaj, a jo varovala tudi pred brezznačajnimi ljubimkovanji preko plota. Bil je, kot smo rekli, tudi v politiki dušni pastir, o katerem je vsakdo vedel, da svoje črede ne bo pod nobenim pogojem zapustil in da bo on, Kraševce, ko se bo vse naokrog podiralo, zadnji stal na razvalinah in se zadnji zgrudil, ko mu bo nehalo biti srce. Trideset let je ta ograja trdno držala, marsikaterega idejnega slabiča in zapravljičeka je obvarovala pred pogibeljo, marsikateremu v boju oslabelemu tovarišu je dala zanesljivo oporo, marsikateri naval od zunaj je oúbila, vsem in vsakomur pa dala toplo zavest, da dokler bo „Kraševce“ na straži stal, bo stranka ostala to, kar je bila na dan, ko je bila osnovana, odraz slovenske krščanske in narodne volje.

Vloga ograje ni blesteča. Od ograje se ne zahteva, da je lepa in da očem dopada. Njena vrednost je v trdnosti materiala, iz katerega je napravljena. Njena vrednost ni v

svetlikanju, ampak v varnosti, ki jo nudi. Politično delo monsignorju Gabrovšku ni prineslo visokodonečih naslovov in odlikovanj, ni se odražalo v množičnih proslavah in v dolgih časnikarskih izlivih. To je dosledno odbijal. On je hotel ostati dušni pastir-ograj, ki varuje in rešuje. Kot takšnega ga pozna sedanji slovenski rod, kot takšnega ga bodo poznali prihodnji.

Ta zavest, da je pri njem in okrog njega varno, je privleklo na njegov pogreb 48 duhovnikov, ki so ga komaj poznali in nad tisoč ljudi, o katerih je težko reči, da so ga vsi čustveno ljubili, marveč so se ob njem varne počutili. Ta zavest, da smo izgubili varnostno ograjo, je tudi nas danes tukaj zbrala, da si nekoliko preplašeno pogledamo iz oči v oči in da si drug drugemu povemo, kaj sedaj, ko te ograje ni več. Ta zavest bo šla kot drhtenje skozi srca vsakega Slovenca, ki je ostal kristjan tam daleč v domovini. Padla je ena ograja. V duhu si lahko predstavljamo, kaj bi slovenski narod storil, da mu je dano, da v svobodi danes izpove ob Gabrovškovem grobu kaj v duši misli. Mislim, da bi ne bilo mnogo govorov. Mislim, da bi ne bilo mnogo solza. Mislim, da bi ne bilo mnogo vencev, niti mnogo žalostink. Toda zdi se mi, da bi mnogo starih zrelih mož in očetov in slovenskih mater danes in prihodnje dni na tihem prebiralo rožne vence in da bi tiho drug drugemu segli v roke in si jih stisnili s tiho prisego, da bodo odslej morali nadomeščati živo ograjo okrog krščanskih svetinj slovenskega naroda, dokler tulijo volkovi...

Bog mu daj večni mir in pokoj. Naj počiva v miru.

In Večna luč naj mu sveti. Amen.

Ob smrti msgra. Gabrovška so njegovi osebni prijatelji in sodelavci napisali o njem članke, v katerih so prikazovali pekojnikovo delo, osebnost in značaj. Med temi sta bila dr. Miha Krek, ki je pisal v Ameriški domovini in dr. Ivan Ahčin v Zborniku-Koledarju Svobodne Slovenije za leto 1952. Obširno je pisala tedaj tudi Svobodna Slovenija. Pričujoči govor, ki ga je imel dr. Kuhar pred 10 leti, je lep doprinos k prikazu osebnosti izrednega moža kot je bil msgr. Gabrovšek.

V naslednjem objavljamo pismo pok. Gabrovška, ki ga je pisal 14. februarja 1952 Milošu Staretu v Buenos Aires. Verjetno je to zadnje pismo, ki ga je pisal v Južno Ameriko. Je zgovorna in verna slika močne Gabrovškove osebnosti, ki ni klonila niti pred dejstvom neozdravljive bolezni in je s s'oično in Bogu vdano mirnostjo sprejela zdravniško napoved, da mu je čoločenih še največ štiri mesece življenja. Pismo je pisano s prav tako mirnostjo in ustaljenostjo, kakor bi bilo pisano v dobi najboljšega zdravja.

Milovanec, N. febr. 57

Drogi dilo!

skrivam, da je prav, da sporočim, kako je z mano:

31. jan. so me operirali. Operacija mi uspela. Bolniki so
sakega paka o želodcu, da so se strahali in ko so se zvedeli.
Pogrelnik, ki smo ga dobili največjih težav, je bil zdrav, toda
dango je bilo tako napadeno, da se mi dalo izčistiti. Tudi potem.
Je tudi to bolezen, kako vana bolnika in zdravnik. Zdravnika,
ki sta se sicer z operacijo, da mi čez štiri dni povedala
neprijetni položaj. Spramam sem, koliko časa mi se primorajo. Potli
so najese bi - štiri mesec. - Taki je torej moj položaj. Priporočila
sem po človeško govorjeno na ore. Šef Rogman mi piše, naj
si poskusim strofa Baraga za - čudaj. Saj sem vedela za to, toda
kdo ve, kaj je božja volja.

Ne pozabite, da bi pristo s lute, pač pa pravi, da obratiti
moje oče znanec, zlasti Koviča, Vlašiča, Ravnar, itd. V
San Louis je pisal na mojo prošnjo dr. Gole.

Sklepe tu zame dobro. Tudi zdravnik so stonili, kar so le
mogli. Ja enkrat odšel tu v bližini St. Mary's Hospital,
potem bom skušal dobiti kak bolnik, kjer počakam tona.

Kakor vidis, sem veliko po koncu, da moram pisanje. Kmaloti bom
mogel tudi se pisati; vraj vanti.

Reči dr. Kariju, da sem dobil največjo pomoč po operaciji.
Zahvali se mu v mojem imenu in ga pozdravi.

Pozdravi lepo vse znanec

L. Bogom

F. Galbreath

UMRL JE MOŽ

Franca Pernišek

„Narod, ki svojih velikih mož ne časti, jih vreden ni.“ Morda jih Slovenci včasih res nismo vredni. Kako sveži in brički so še spominjati na zadnja vojna in povojna leta, ko so v naši domovini pod kroglami zločincev padali naši najboljši možje in so še mrtvim jemali dobro ime. Skrunili so celo grobove naših velikih mož in njihove zemске ostanke je veter raznesel. Če jih že nismo vredni, smo jih pa v teh zgodovinskih časih zelo potrebni; potrebni onj doma, še trikrat bolj potrebni pa mi Slovenci v tujini. Naj se zaradi hudobije nekaterih ne izpolni nad nami stari rek. Zato vedno dajmo našim zaslužnim možem vse priznanje in jim izkažimo vse spoštovanje, ki ga za svoje zgledno in požrtvovalno narodno delo zaslužijo. Eden takih mož je bil tudi pokojni ravnatelj Marko Bajuk.

MLADA IN DIJAŠKA LETA

„Kar mož nebesa so poslala, da večnih nas otmo grobov, vse mati kmečka je zibala, iz kmečkih so izšli domov.“ Naši veliki možje: Prešeren, škof Slomšek, Jurčič, škof Jeglič, dr. Korošec, škof Rožman in mnogi drugi so se rodili pod skromno kmečko streho. Tudi Marku Bajuku, sinu kmeta Janeza in matere Ane Guštin, je 29. marca 1882. leta stekla zibel v skromni kmečki hiši v Drašičih pri Metliki v Belokrajini, v deželi belih brez in sanjavih steljnikov, v deželi zelenega Jurija, velikonočnih pisanic, poletnega kresovanja, zvonkega deklškega smeha in petja v platenih belih krilih in prešernega vriska vasačev tostran in onkraj Kolpe; v pokrajini sanj, pravljic in mehke otožne pesmi onkraj skrivnostnih, tajinstvenih in molčečih Gorjancev. V tej lepi pa revni deželi žive nežno čuteči, mehki, srčno dobri in izredno pridni

ljudje, katerih delo je na skopi zemlji trdo, kruh tenak; njihova vsakdanja jed je ovsen ali koruzni močnik. Kljub revščini pa Belokranjci svojo zemljo ljubijo, ob njej trpe in se je ne sramujejo.

Marko Bajuk je bil in ostal Belokranjec z vsemi značilnostmi do svojega poslednjega diha. Prve hlače je strgal na šolskih klopeh v Drašičih in Metliki. Sin malega kmeta pa se je s svojo skromnostjo in pridnostjo pretokel skozi študentovska leta v Novem mestu, od tretje do osme šole na klasični gimnaziji v Ljubljani in skozi akademska leta na Dunaju, kjer je na filozofski fakulteti tamkajšnje univerze študiral klasično skupino.

Iz gimnazije je prinesel borbenega duha. To je bil namreč čas tajne slovenske, katoliške srednješolske organizacije, ki sta jo organizirala in vodila dr. Janez Ev. Krek in prošt Andrej Kalan.

Ko je mladi Marko Bajuk prišel na Dunaj, ga ni oviralo ne pomanjkanje, ne revščina, ne razna nasprotovanja, da se ne bi poleg temeljitega in resnega študija lotil z vso dušo še narednega dela. Študiral je v času načelne ločitve duhov med Slovenci — v letih po prvem katoliškem shodu — ko je po vsej slovenski zemlji odmeval mogočen Mahničev klic po načelni jasnosti in brezkompromisni doslednosti v vsej katoliški aktivnosti. Slovenski študent na Dunaju je takrat moral imeti mnogo poguma, odločne volje in pripravljenosti na žrtve, ker se je kot zaveden slovenski narodnjak moral boriti proti načrtnemu raznarodovalnemu vplivu namških liberalnih profesorjev, proti konservativni zastalosti v lastnem taboru in proti strupenim nasprotovanjem nekaterih slovenskih akademikov. Ne samo doma v Sloveniji, tudi na Dunaju je med slovenskimi katoliškimi študenti veljala parola: „Ali častno zmagati, ali pa častno propasti!“

Bil je član in tajnik slovenskega katoliškega akademskega društva „Danica“; tajnik, knjižničar in štiri leta pevovodja v „Dunajski straži“ ter soustanovitelj „Slovenske dijaške zveze“. Eno leto je bil tudi njen tajnik. V „Dunajski straži“ je ustanovil velik tamburaški zbor, ki je štel 32 članov. Bil je med tistimi, ki so se trudili in delali za to, da je naš študent na nemškem Dunaju ne samo ostal Slovenec, ampak da je postal borbeno slovenski. To je bil čas prve formacije slovenskih katoliških laičnih inteligentov, ki so po tem pod dr. Krekovim vodstvom preoblikovali ves slovenski katoliški živelj. Tu je izvor Bajukove vdanosti dr. Kreku in zvestobi Krekovim načelom. Ravnatelj Bajuk je ostal Krekovec do zadnje ure.

PROFESOR IN VZGOJITELJ

Tako oblikovan in borben je nastopil profesorsko službo najprej eno leto na gimnaziji v Kranju, nato pa do 1937. leta v Ljubljani na klasični, 1., 2. in 3. državni realni gimnaziji. Poleg klasičnih jezikov in slovensčine je do leta 1925 poučeval tudi petje.

Bil je tip vzornega profesorja in vzgojitelja. Že od mladosti je bil človek reda, načrtnega dela in temeljite priprave. Najsi je bil z izvenšolskim delom še tako zaposlen, nikdar ni v razred stopil nepripravljen.

Svojo stroko — klasične jezike — je temeljito obvladal, zato je tudi učno snov znal dijakom živahno in razumljivo razlagati. Iz starih klasikov je luščil skrite bisere antične modrosti ter jih osvetljeval z dognanji in resnicami krščanske filozofije. Tako dijakov ni samo učil jezika, temveč jih je tudi duhovno vzgajal in pripravljaj na življenje. Svojega globokega, iskrenega in odločnega katoliškega prepričanja ni prikrival, nasprotno je vedno in povsod postavil in pokazal celega in odločnega katoliškega moža.

Res pa je, da se njegovim dijakom ni najbolje godilo, zakaj, kakor je bil sam temeljit, reden in vesten, je tudi od dijakov zahteval vestno izpolnjevanje dolžnosti, temeljito znanje in absolutno disciplino. Bil je strog, a pravičen.

Znano je, da dijaki radi vsakemu profesorju pridenejo posebno ime. Tudi prof. Bajuk ga je imel, a to ime se je izgovarjalo zelo skrivnostno, kajti glede spoštovanja avtoritete z njim ni bilo prav nobenega razpravljanja, pa naj je šlo za njegovo, ali za avtoriteto drugih profesorjev.

Omenil sem, da je bil prof. Marko Bajuk klasik, poučeval je grščino in latinščino. Bil pa je tudi pisec učnih knjig. Ker je bilo po prvi svetovni vojni med Slovenci pomanjkaje učnih knjig iz klasičnih predmetov ob-

čutno, je napisal Latinsko čitanko za 4. razred klasičnih in 7. razred realnih gimnazij v slovenskem in tudi hrvaškem jeziku; latinsko čitanko za 7. razred klasičnih in 8. razred realnih gimnazij v slovenskem in hrvaškem jeziku. Slovenski izvod je založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, hrvaškega pa knjigarnar Kugli v Zagrebu. Pripravil je tudi izbor Ovidovih pesmi in Salustov „Bellum Jugurthinum“. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani.

Vse te lastnosti in delo so pripomogli, da je užival visoko spoštovanje dijakov in profesorjev, kar je bilo zelo opazno v profesorski zbornici in na profesorskih konferencah.

Čeprav na zunaj strog, pa je imel mladino zelo rad, med dijaki se je počutil srečnega, zato je rad podpiral dijaške organizacije in ustanove za pomoč dijakom.

Za svoje profesorsko delovanje je žel splošno priznanje tudi od ljudi nasprotnega prepričanja. V svoji karieri je dosegel najvišja mesta: bil je štiri leta prosvetni inšpektor na kr. banski upravi in štiri leta ravnatelj klasične gimnazije v Ljubljani.

KULTURNI DELAVEC,

GLASBENIK IN SKLADATELJ

Prof. Marko Bajuk je bil eden izmed tistih mož dr. Krekove garde, ki je v Sloveniji izvršila pravo katoliško reformacijo. Ti možje so z vztrajnim, načrtnim, nesebičnim in požrtvovalnim delom zasnovali in do konca izpeljali organizacijo slovenske prosvete, gospodarstva in politike. Strastna so bila nasprotovanja, težke boje so bojevali, a zmagali so, ker so se odločno borili za jasen cilj; za pravico ponižanega in teptanega naroda, za njegovo osvoboditev iz nemškega saženjstva ter domačih zatiralcev in oderuhov. V dobrih 30. letih so slovensko zemljo preplavili s prosvetnimi društvi, živinorejskimi, produktivnimi, konsumnimi in kreditnimi zadrugami, delavskimi strokovnimi društvi in do podrobnosti izpeljali organizacijo katoliške politične stranke (SLS). Vso to aktivno drobnarijo pa so povezali v mogočne centre: Slovensko krščansko socialno zvezo (kasneje Prosvetno zvezo), v Jugoslovansko strokovno zvezo, Gospodarsko in Zadrugno zvezo. Razširili so skromno tiskarsko podjetje „Katoliške tiskarnice“ v mogočno in najmodernejšo tiskarno na slovanskem jugu in skromno „Katoliško bukvarnico“ v najmodernejšo knjigarno. Ti možje so narod tako obrazili in ga tako naučili brati, da je tudi preprost kmet znal slediti svetovnim dogodkom in veliki politiki.

Med temi slovenskimi kulturnimi delavci pa je imel prof. Bajuk še prav posebno me-

sto. Bil je od Boga nadarjen glasbenik in v svojih pesmih si je sam postavil najlepši in trajen spomenik, ki ga noben vihar ne bo podrl. Doma so izdali „Zgodovino glasbe“; mnogo o Bajuku ne povedo, ali prezreti ga niso mogli.

Že kot ojak se je začel glasbeno udeleževati. Omenjal sem njegovo delo v „Dunajski straži“. V profesorskih letih je leta 1919 organiziral pevsko društvo „Ljubljana“ in bil njegov pevovodja pet let.

Pri „Ljubljani“ je naštudiral in vodil 23 javnih koncertov. Med drugim je izvajal Sattnerjev oratorij „Vnebovzetje“.

Leta 1920 je ustanovil „Pevsko zvezo“ in bil njen pevovodja do leta 1941 in vodil vse njeno notranje delo. Ustanovil je tudi glasilo Pevske zveze „Pevce“ in polnih 15 let je bil njegov sotrudnik.

V „Pevski zvezi“ je organiziral več manjših pevskih nastopov v Ljubljani in po deželi, pri katerih je bilo 400 do 500 pevcev; med njimi „Foersterjev koncert“ ob stoletnici njegovega rojstva, ko je bilo 80 pevovodij iz vse Slovenije. Njegov največji triumf pa je bil množični koncert „Pevske zveze“ ob Eucharističnem kongresu v Ljubljani, ko je na prostem pod njegovo taktirko bilo 2400 pevcev. To je bil najmočnejši zbor, ki je sploh kdaj nastopil v zgodovini Slovencev. Izvajal je Tomčev oratorij „Sedem besed Kristusovih“. Temu koncertu je prisostvovala jugoslovanska kraljica-mati Marija.

Leta 1922 je organiziral „Društvo učiteljev glasbe“ in mu bil predsednik do l. 1938.

Organiziral je leta 1923 sloveči „Učiteljski zbor“ in bil njegov predsednik 4 leta. Ta zbor ga je izvolil za svojega častnega člana; isto je naredila tudi „Dunajska straža“.

Ali je mogoče prešteti ure in dneve, ki jih je mož posvetil delu, ko je obiskoval zbornice, z njimi vodil, pilil in brusil petje? Njegov obisk je bil potreben tudi pri zadnjem hribovskem zboru. Ali si moremo predstavljati, kakšno ogromno delo je prof. Bajuk opravil in to vse za narodni blagor, iz svojega pa je plačeval potnine.

Kot glasbenik in skladatelj je napisal in izdal naslednja dela: „Slovensko pevsko šolo“, „Prvo slovensko tamburaško šolo“, v založbi „Pevske zveze“ je izšla Bajukova „Mera v slovenski narodni pesmi“. Izdal je 5 zvezkov „Slovenskih narodnih pesmi“. Prvi in drugi zvezek pri glasbeni Matici, tretjega pri založniku Schwentnerju, četrti in peti pa pri Jugoslovanski knjigarni. Knjiga „Odmevi naših gajev“ (dva zvezka) je izšla pri Jugoslovanski knjigarni. Pri „Novi založbi“ pa je izšel en zvezek „Slovenskih narodnih pesmi“.

Pa to je le ena stran njegovega pevskega udejstvovanja. Kot neumorni zbiratelj in zapisovatelj slovenskih narodnih pesmi je ravnatelj Bajuk opravil izredno delo, ki mu

nikdar ne bo pozabljeno, kajti na stotine slovenskih narodnih pesmi je s tem rešil pozabe in jih ohranil bodočim rodovom. Nič manjše ni število pesmi, ki jih je uglasbil in skoraj res ni koncerta slovenskih pesmi, na katerem ne bi bila kaka Bajukova pesem.

In še je pri vsem tem delu našel čas, da je napisal Orlom „Vaditelja“, dramatisiral Sketovo povest „Miklova Zala“ in Jurčičevega „Tihotapca“ ter napisal „Vodnika po ljubljanskih pokopališčih“.

Polnih 17 let je bil odbornik v profesorskem društvu in več let član nadzorstva „Vzajemne posojilnice“.

Pri vsem tem pa ne smemo pozabiti, da je prebil 4 leta (1914—1918) od prvega do zadnjega dne na fronti s položajem poročnika in nadporočnika. Bil je hraber vojak, saj je bil ponovno odlikovan z najvišjim priznanjem (signum laudis) in ponovno z vojnimi zaslužnim križem — vse z meči. V jugoslovanski vojski je bil mobiliziran v položaju stotnika in je bil aktiven vse do razsula armade.

Krepke duševne in telesne sile je moral imeti, da je opravil toliko delo. Za svoje delo v poklicu, za več kot polna službena leta pa ni odšel v pokoj, ampak — v izgnanstvo.

BEGUNEC

S culo v roki je s svojo družino in z desetstotimi slovenskih beguncev čez Ljubelj prišel pod milo nebo na Vetrinjsko polje in z begunsko množico delil gorje.

Toda takrat že ostarelega moža ta katastrofa ni strla. Stal je kot hrast miren in neupognjen, dostojanstven. Z visokega gledišča v veri usidranega, Bogu vdanega in narodu zvestega moža je gledal brezpravno množico na širnem polju in globoko vzdihnil: „Smilijo se mi ubogi ljudje!“ In zaklical je nam: „Na delo! Ne pustimo, da bi ljudje padli v duševne boje, dvome, brezdjelje in obup! Nujno je treba vse podvzeti, da se odvrne ta nevarnost. Ljudem je treba dati duhovne hrane, moralne opore in duševne zaposlitve!“

Star in iskušen ravnatelj ni ničesar storil, kar ne bi bilo v skladu s postavo in navadami. Tudi za svoje kulturno delo v izgnanstvu je najprej poiskal formalno-pravno pot.

Predsednik Narodnega odbora za Slovenijo dr. Jože Basaj ga je z odlokom Pr. št. 2 z dne 18. maja 1945 imenoval za prosvetnega načelnika z izrecnim naročilom, da organizira med slovenskimi begunci na Koroškem šolstvo po veljavnih jugoslovanskih šolskih predpisih. Ravnatelj Bajuk je začel razvijati čudovito delavnost v najtežjih okoliščinah. Iz nič je ustvaril gimnazijo, strokovne šole,

organiziral predavanja za množico, pevski zbor. Šola je v kratkem času preskrbel z vsem potrebnim. Iz njega je sijala volja in odločnost, kateri se nihče ni mogel upirati in so končno podlegli tudi tisti, ki so mu sicer hoteli nasprotovati.

Njegovo delo mu je prineslo priznanje in ugled ne samo med begunci, temveč tudi pri angleški prosvetni upravi. Dne 9. in 10. avgusta 1945 je slovensko begunsko gimnazijo v Peggezu pri Lianzu nadzoroval šef vzgojnega oddelka pri angleški vojaški upravi v Celovcu in bivši londonski gimnazijski direktor polkovnik Baty. O ravnatelju Bajuku je v svojem poročilu za vojaško upravo tole zapisal: „Direktor Bajuk je mož izredne osebnosti in energije. Iz poročil merodajnih oseb in iz direktnega opazovanja je bilo jasno, da je njegovo vodstvo najvažnejši faktor v šoli. Njegova skušnja kot šolnika, administratorja in ljubitelja muzike je neprecenljiva.“ O gimnaziji je zapisal: „Ta šola vzdržuje kljub zelo velikim težavam najlepše tradicije evropske vzgoje in kulture in se njen obstoj zaradi

razmer, v katerih se šola nahaja, lahko imenuje junaški podvig, ki zasluži vse mogoče priznanje in pomoč.“

Ravnatelj Bajuk je pri rektorju Graške univerze imel tak ugled in užival toliko zaupanje, da je rektor na priporočilo z Bz'ukovim podpisem sprejel na univerzo fante, ki niso imeli s seboj maturitetnih spričeval, bodisi, da so jih pustili doma, ali pa so jih kot vojaki v vojski izgubili.

Bajuk je bil v taborišču kakor življenjska celica v organizmu.

Na zunaj pa se ni ločil od drugih in je sam z „menažko“ v roki potrpežljivo v vrsti čakal na skromno hrano.

Tudi v begunstvu je doživel mnogo bridkega razočaranja in gorja, ki so mu ga povzročili komunisti. Najhujši udarec zanj pa je bil, ko je moral zapustiti gimnazijo in se pred preganjanjem umakniti v drugo zono. Takrat je mladini napisal pismo, v katerem je stari šolnik popolnoma razkril svoje srce, in se od gimnazije za vedno poslovil. Takole jim je napisal:

Dragi moji dijaki in dijakinje!

Višja sila zahteva, da se ločimo. Pretežko mi je slovo od Vas in od zavoda, ki mi je prirastel k srcu tako kot nobeden dosedaj, čeprav sem jih nekaj poznal in delal na njih.

Prirastli ste mi k srcu tudi vi vsi in vse, četudi vem, da ste me zaradi trde besede večkrat grdo gledali. Ta trda beseda je prišla vedno iz najmehkejšega srca z očetovsko skrbjo za Vaše dobro, ima le pomen nepopustljivega imperativa, ki na polju Vaše vzgoje ne sme popuščati, da hodite ravno pot k jasnemu cilju, ki so jo začrtali in izhodili globoki možje v stoletjih pred nami.

Ves čas sem namreč smatral gimnazijo samo za vzgojevališče, iz katerega naj prihajajo pošteni znščaji trdne, nepopustljive volje, pripravljeni na vse težave in zavire življenja.

Zato mi morate sedaj ob slovesu vse odpustiti, če ste mi kdaj v napačnem razumevanju kaj zamerili v razredu, na hodniku, v pisarni ali kjer koli.

Ohranite hvaležnost vsem svojim profesorjem in učiteljem, ki se vsi s posebno ljubeznijo žrtvujejo za Vas v teh usodnih časih.

Bodite hvaležni Bogu, ki Vam j dal priložnost, da se morete toliko koristnega učiti. Koliko je mladine, ki nima te priložnosti! Želim Vam za vsó bodočnost božjega varstva in dobrih uspehov.

Doslужil sem, zadnji ste, ki sem jih učil in kregal. Zato Vam tem iskreneje kličem iz dna duše: Z Bogom in srečno!

IZSELJENEC —

NEPOBOLJŠLJIV IDEALIST DO KONCA

In v izseljenstvu? Stari gospod ravnatelj je ostal nepoboljšljivi idealist. Kako bi se mu že prilegel počitek, pa je moral prijeti za težaško delo, da se je preživljal! Ko je l. 1948 prišel v Buenos Aires, je bil pol leta

zaposlen pri stavbnih delih, nato pa je odšel za svojimi sinovoma prof. Božidarjem ter ing. Markom v Mendoza, kjer je eno leto opravljal težaško delo v lesni industriji, dve leti je bil v službi pri zidarskih delih pri Provincijskem ravnateljstvu parkov in nasadov; nato 3 leta pri istem ravnateljstvu v živalskem vrtu; od l. 1955 dalje je pa bil zaposlen v botaničnem laboratoriju istega ravnateljstva v Mendoci.

Utrujen od vsakodnevnega poklicnega dela ni mislil na počitek, ampak na mendoško slovensko skupino. Sodeloval je pri ustanovitvi tamošnjega Društva Slovencev in mu je bil prvi predsednik. Njegov član je bil do smrti in vedno dajal pobude ter sodeloval pri organiziranju prosvetnih in kulturnih prireditvev.

Slovenski pesmi je ostal zvest tudi v izseljenstvu. Ustanovil je in do smrti vodil slovenski pevski zbor v Menozi in z njim širil lepoto slovenske pesmi po vsej prostrani mendoški provinci ter z njo seznanjal domačine.

Njegov zadnji triumf je bil nastop njegovega mendoškega zbora in vseh slovenskih zborov iz velikega Buenos Airesa, dne 22. maja 1960 za proslavo 150-letnice majske revolucije. Kdor ga je tedaj videl, je ugotovil, da je morda prav tedaj doživel največje zadovoljstvo in srečo v vseh begunskih in izseljenških letih. Ves žareč od sreče in zadovoljstva, ves razigran je venomer ponavljal: „Res je bilo lepo in bo še lepo.“

Dne 20. junija 1960 ob 5,45 popoldne je sredi dela omahnil, star 80 let. Umrli je mož, ki je nad 55 let zvesto služil domovini, se vsega žrtvoval narodu. Šel je za svojimi prijatelji: ravnateljem Bogumilom Remcem, urednikom Francetom Kremžarjem in za svojim sošolcem svetnikom Karlom škuljem. Tako med nami odмира stara generacija javnih delavcev in zaslužnih mož, mi pa ostajamo sami.

POSNEMAJMO NJEGOV ZGLED

Na nas vseh je sedaj, da stopimo na njih mesta! Najprej vi, njegovi bivši dijaki, in vi vsi mladi slovenski izobraženci. Posnemajte njegov vzgled! Nad 50 let svojega plodonosnega življenja je profesor Marko Bajuk posvetil narodnemu delu. Kakor v Bajukovih mladih letih, tako tudi slovenskemu življu v tujini danes manjka požrtvovalnih javnih delavcev, organizatorjev kulturnega, gospodarskega, socialnega in političnega življenja. Bajukova generacija je dokazala, da življenj-

ski pogum in idealizem ustvarjata čuda. Ne dajte se torej iskati, tudi ne za božjo voljo prositi, ampak zagrabite za delo in vztrajajte v delu za narodno stvar!

Dekleta in fantje! Ali ne čutite in ne slišite, kako vas kličejo Bajukova dela? Za koga je komponiral prelepe narodne pesmi, če ne za Vas? Posvetite svoj prosti čas, ko vas je že Bog obdaril z lepim glasom in posluhom, našim pevskim zborom! Gojite in negujte to našo lepo narodno pesem, s katero si utiramo pot v tujem svetu. Bogato pomnožite vrste slovenskih pevk in pevcev v naših zborih, da se bo v polni meri izpolnila napoved ravnatelja Marka Bajuka: „Še bomo peli!“

Mladina, ne pozabi besed, ki jih je gospod ravnatelj tolikokrat ponavljal, da namreč red in delo ohranjata človeka! Ne vdaj se prazni zabavi! V mladinskih organizacijah je tvoje mesto! Tam naj se z resnim študijem in izobraževanjem, s športom in delom družijo vesela zabava in pesem, vse pa naj služi enemu cilju, da tudi v tujini ostanemo katoliški in Slovenci!

Če pa mladina sama ne najde poti v organizacije in društva, imate vi slovenski starši dolžnost, da jo tja napotite. Pred Bogom in narodom ste odgovorni za bodočnost svojega rodu!

In nazadnje še beseda vam vsem, ki zvesto sledite Bajukovemu vzgledu, ki delate v našem javnem življenju, vam članom naših društev in organizacij, vam pevkam in pevcem, vam neutrudnim garačem v najrazličnejših društvenih odborih, ki delate za obstoj in napredek naše male Slovenije v tujini. Ne odnehajte, ne utrudite se, vztrajajte! Bog vam je dal talente, da jih rabite in množite. Res je, da ste mnogi že utrujeni, dovolj obremenjeni s poklicnim delom. A verjemite, da zmorete še več, če le hočete; in vsak izmed vas naj stori, kar največ more, zakaj ne samo kar veleva mu stan, kar more, to mož je storiti dolžan!

Tako je delal profesor Marko Bajuk vse svoje življenje do poslednjega diha in zato bo med Slovenci ostal v večno lepem in hvaležnem spominu.

POGLED

V

DOMOVINO

Zgradba oblasti v Jugoslaviji

J. Kr. 1953

Pisma iz domovine

iz študentskega življenja v Sloveniji

Akademik ljubljanske univerze

POSTED

V

DOMOVINO

ZGRADBA OBLASTI V JUGOSLAVIJI

J. Kr.

PRED VOJNO

Jugoslavija je bila od ustanovitve 1. decembra 1918 do 6. decembra 1929 parlamentarna monarhija. Razdeljena je bila na samoupravne edinice, velika županstva z oblastnimi skupščinami in oblastnimi odbori, okraje z okrajnimi glavarji in občine z župani. Oblastne samouprave so začele poslovati šele leta 1927. V Sloveniji smo imeli dve veliki županstvi: V Ljubljani in Mariboru in prav tako dva oblastna odbora.

Dne 6. januarja 1929 je kralj Aleksander ukinal Vidovdansko ustavo, razpustil parlament in prepovedal vse politične stranke. Sam je prevzel oblast in jo izvajal s svojo vlado. Novo ustavo je proglasil 3. septembra 1931. Predvideval je dvodomni sistem: poslansko skupščino in senat ter razdelitev države na 9 banovin. Te so bile: Dravska (Ljubljana), Savska (Zagreb), Vrbaska (Banja Luka), Primorska (Split), Drinska (Sarajevo), Zetska (Cetinje), Donavska (Novi Sad), Moravska (Niš), Vardarska (Skoplje). Mesto Beograd z Zemunom in Pančevom je sestavljalo posebno upravno področje. Banovine so imele banovinske svete. Vidimo, da je

Dravska banovina obsegala vse slovensko področje.

Taka razdelitev je ostala do leta 1939, do sklenitve Hrvatsko-srbskega sporazuma, ko so Hrvatje dobili svojo Banovino Hrvatsko z mnogo večjim delokrogom, kakor so ga pa imele ostale banovine. Z ustanovitvijo Banovine Hrvatske se je načelo nadaljnje preurejanje države za zadovoljitev narodnih in političnih zahtev narodov Jugoslavije. Izvedbo tega načrta je preprečil nacistični in fašistični napad na Jugoslavijo 6. aprila 1941.

Vojni dogodki na jugoslovanskem državnem področju so imeli za posledico razpad države. Slovenijo so si razdelili nacisti, fašisti in Madžari, na Hrvaški, v Bosni, Hercegovini in v Vojvodini so hrvatski ustaši s pomočjo fašistov in nacistov ustanovili ter vzdrževali svojo „nezavisno“ državo Hrvatsko, Italijani so Hrvatom odvzeli večino Dalmacije, Srbom pa vso Črno goro. Srbi so mogli skrbeti in reševati svoje ljudstvo samo na področju stare Srbije, kajti južni del države so jim pobrali Bolgari.

PO VOJNI

Leta 1945 so s pomočjo ruče sovjetske armade in po naivnosti zahodnih zaveznikov prišli v Jugoslaviji na oblast komunisti. Na vsem državnem področju so takoj uvedli diktaturo komunistične stranke.

Totalitarno oblast komunistične stranke so začeli graditi že med revolucijo. Že na prvem sestanku AVNOJ-a (Antifašistično vijeće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije) dne 26. novembra 1942 v Bihacu, še bolj pa na drugem zasedanju AVNOJ-a 29. novembra 1943 v Jajcu. Dne 29. novembra 1945 so komunisti v beograjski ljudski skupščini proglasili državo za Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo ter s tem odpravili monarhijo. Dne 31. januarja 1946 je bila proglašena ustava FLRJ.

Po tej vojni so komunisti v Jugoslaviji takole zgradili svojo oblast:

Ljudske republike

Po novi ustavi so komunisti zgradili svojo oblast takole: Državo so razdelili nanovo in ustanovili ljudske republike Srbijo, Hrvatsko, Slovenijo, Bosno in Hercegovino, Makedonijo, Črno goro in avtonomno pokrajino Vojvodino ter avtonomno Kosovsko-metohijsko oblast. Ta razdelitev je v veljavi še sedaj.

Zvezna uprava

Zvezna ljudska skupščina je bila „predstavnik ljudske suverenosti FLRJ in vrhov-

ni organ državne oblasti". Sestavljala sta jo **Zvezni svet** in **Svet narodov**.

V Zvezni svet so volili poslance vsi državljani in sicer po enega poslanca na vsakih 50.000 prebivalcev. Poslance za Svet narodov pa so volili po republikah, avtonomni pokrajini in avtonomni oblasti in sicer je vanj izvolila vsaka republika po 30 poslancev, avtonomna pokrajina 20, avtonomna oblast pa 15 poslancev. Obe zbornici sta bili enakopravni. Mandat poslancev je trajal 4 leta.

Zvezna ljudska skupščina je iz svoje sredine izvolila **Prezidij ljudske skupščine**, ki je imel predsednika, 6 podpredsednikov, sekretarja in največ 30 članov. Najvišji izvršilni in upravni organ državne oblasti FLRJ je bila vlada FLRJ. Vlada FLRJ, vrhovni poveljnik vojske, mornarice in letalstva, ki so ga volili na skupni seji obeh zveznih zbornic, javni tožilec FLRJ in člani vrhovnega sodišča so bili za svoje delo odgovorni naravnost zvezni ljudski skupščini FLRJ.

Republiške uprave

Tako kot zvezna uprava je bila urejena tudi uprava po ljudskih republikah. V njih so obstajale republiške ljudske skupščine (samo enodomni sistem za razliko od zvezne ljudske skupščine), vlade ljudskih republik, vrhovno sodišče ljudskih republik, javni tožilec republik itd. Organi državne oblasti krajev, vasi, manjših mest, okrajev mestnih četrti, mest, okrožij in oblasti pa so bili ljudski odbori.

Osnova vse oblasti — centralizem

Vsa oblast komunistov po ustavi iz leta 1946 je bila zgrajena na dosledno izvedenem centralističnem sistemu. Komunisti so to povedali z besedami, da so bili „ljudski odbori postavljeni kot enakopravni organi državne oblasti ter izdelani na principu edinstva oblasti“. Višjim organom „so odgovorni po principu demokratičnega centralizma“. Delili so se pa na krajevne, okrajne, okrožne in oblastne. Se pravi, da so bili zgrajeni po teritorialnem principu. Za izvrševanje izvršnih funkcij so lahko sestavljali izvršne odbore.

Sprememba ustave

Tako je bila zgrajena komunistična oblast od leta 1945 do 1953. Tega leta pa so nastopile važne spremembe. Komunistični oblast-

niki so bili prisiljeni spremeniti skoro ves drugi del ustave iz leta 1946 z dvema ustavnima zakonoma. Prvi je bil izdan dne 13. januarja 1953 ter kot zvezni ustavni zakon govori o temeljnih družbene in politične ureditve Federativne ljudske republike Jugoslavije in o zveznih organih oblasti. Drugi ustavni zakon pa je izšel 1. aprila 1953. Je to splošni zakon o ljudskih odborih.

Na osnovi določil zveznih ustavnih zakonov so potem republike izdale ustrezne zakone za novo ureditev republiških organov oblasti.

Glavne spremembe v organizaciji oblasti

Po ustavi iz leta 1946 je bilo določeno, „da ljudstvo izvršuje oblast po celi hierarhiji ljudskih odborov do republiške in zvezne skupščine“; ustavna sprememba pa pravi, „da ljudstvo ne izvršuje samo oblasti, temveč vodi tudi družbene zadeve in to ne samo po svojih predstavnikih (zastopnikih v ljudskih odborih), temveč tudi v delavskih svetih in drugih samoupravnih organih“. Dr. Jože Pokoren, ki je o tem napisal razpravo v Kalendarju Družbe sv. Mohorja za 1954, pravi, da je bila s to „novo ustavno določbo decentralizacija državne uprave postavljena kot načelo“. Po njegovem je v tem bistvena razlika med prejšnjo in sedaj veljavno ustavo. Isti dr. Pokoren tudi priznava, da je prva ustava slonela na „takoimenovanem demokratičnem centralizmu, posnetem po sovjetskem vzoru“.

Nadaljnje važnejše spremembe so te: Do leta 1953 sta bila najvišja organa oblasti ljudska skupščina in prezidij ljudske skupščine. Z novo ustavno spremembo je prezidij odpadel in so postali najvišji organi oblasti v državi: zvezna ljudska skupščina ter njena izvršna organa: predsednik republike in Zvezni izvršni svet.

Isto je po republikah, kjer sta najvišja organa oblasti republiška ljudska skupščina ter republiški izvršni sveti.

Z novim ustavnim zakonom so bile ukinjene tudi vlade. Tako zvezna kot republiške kot najvišji enotni upravni organi. Za posamezne upravne panoge so uvedli posamezne državne sekretariate in za morebitne druge samostojne uprave upravne zavode. Pravice, ki jih je prej imel prezidij ljudske skupščine, so po novih ustavnih določilih razdeljene na predsednika republike in zvezni izvršni svet. Predsednik republike je istočasno tudi predsednik zveznega izvršnega sveta.

Nadaljnja sprememba je v zvezni in republiški ljudski skupščini. Prej je imela zvezna skupščina Zvezni svet in Svet narodov (čisto sovjetska kopija), po novih ustavnih določilih se pa imenujeta Zvezni zbor in Zbor proizvajalcev. Po republikah se imenujeta Re-

publički zbor in Republički zbor proizvajalcev. Vidimo, da se po spremembi ustave v letu 1953 tudi republiške ljudske skupščine dobile dvodomni sistem.

Spremembe, ki so jih komunistični oblasti izvršili leta 1953 s spremembo ustave v izgrađnji svoje oblasti, so veljavne še sedaj in je oblast komunistične partije — kajti ona in samo ona izvaja vso oblast in brez njene volje in pristanka se v Jugoslaviji nič ne more in se tudi ne godi, zgrajena takole:

Zvezna ljudska skupščina

Zvezni organi oblasti so: Zvezna ljudska skupščina, njeni izvršni organi in zvezna uprava.

Zvezna ljudska skupščina ima dve zbornici: Zvezni zbor in Zbor proizvajalcev

Zvezni zbor ima dve vrsti poslancev. Večino teh volijo „na podlagi splošne in neposredne volilne pravice“ in sicer po enega poslanca na 60.000 prebivalcev. Druge vrste poslanci so tisti, ki ji v Zvezni zbor pošiljajo iz svoje srede Republički zbori ter pokrajinski, odnosno oblastni zbor. Republički zbor vsake republike namreč pošlje v Zvezni zbor po 10 poslancev, pokrajinski zbor avtonomne pokrajine Vojvodine 6 in oblastni zbor Kosovsko-metohijske oblasti pa 4 poslance.

Zvezni zbor je politična zbornica, Zbor proizvajalcev pa, kot že ime pove, zastopstvo proizvajalcev, ki so razdeljeni v tri skupine: industrija, kmetijstvo ter obrtništvo. Industrijska panoga obsega delavce in nameščence, zaposlene po tovarnah, rudnikih, gospodarstvu, stavbinstvu, prevoznikstvu, trgovini, gostinstvu in pri komunalnih delih; kmetijstvo obsega samo tiste kmete, ki so v zadrugah, drugih ne (komunistična demokracija v praksi Op. p.) ter delavce in uslužbence kmetijskih posestev. V skupini obrtništvo so obrtniki in obrtni delavci.

Zbor proizvajalcev kot nekaka gospodarska zbornica mora razpravljati zlasti o gospodarskih in finančnih vprašanjih, o družbenem načrtu, davkih, kreditih, proračunu, o vprašanju razdelitve narodnega dohodka, o določanju in razdelitvi akumulacije. To vse pa seveda v sporazumu s politično zbornico. Noben ukrep z omenjenega področja ne more stopiti v veljavo, če nanj ne pristane poleg Zveznega ali republiškega zbora še Zbor proizvajalcev.

Poslance v Zbor proizvajalcev volijo delavci in uslužbenci po posameznih podjetjih, člani kmetijskih zadrug pri svojih zadrugah, obrtni delavci pa s posredovanjem obrtnih zbornic in obrtnih zadrug.

Ustavno določilo pravi, da se voli toliko poslancev v zvezni zbor proizvajalcev, da ustreza pravilu: en poslanec na 70.000 proizvajalskega prebivalstva, t. j. producentov skupaj z njihovimi družinami, v republički zbor proizvajalcev LRS pa pride en poslanec na 16.000 proizvajalskega prebivalstva. Koliko poslancev pa odpađe na vsako skupino, je odvisno od razmerja, v katerem posamezne skupine prispevajo s svojim delom k skupnemu družbenemu pridelku. Primer: Če v letu pred volitvami industrijska skupina prispeva po vrednosti več k narodnemu bogastvu kot pa kmetijska skupina, dobi tudi več poslancev v zboru proizvajalcev.

Omenili smo, da ima Zvezni zbor dve vrsti poslancev, tiste, ki so direktno voljeni, in tiste, ki jih vanj pošiljajo posamezne republike, vojvodinski pokrajinski in kosovsko-metohijski oblastni zbor. Kadar je v razpravi sprememba ustave ali zvezni družbeni načrt ali vprašanja, ki se nanašajo na razmerje zvezne države do republik ali sporov med republikami in zvezno državo ali sporov med republikami samimi, tedaj se tisti poslanci zveznega zbora, ki so jih vanj poslale republike, izločijo iz Zveznega zbora ter se zberejo v Zbor narodov. V takem primeru torej zvezna ljudska skupščina sklepa v treh zbornicah. Vsak dom sklepa veljavno, če je navzočih več kot polovica članov. Če obe zbornici zasedata skupno, mora biti za veljavno sklepanje prav tako navzočih več kot polovica članov vsake zbornice. Ustavo lahko spremene, če se za to izrečejo tri petine poslancev vsake zbornice. Ljudske skupščine rednega in izrednega zasedanja ne poznajo ter zasedajo stalno.

Oba zbora zvezne, kakor tudi republiške skupščine sta v sklepanju povsem enakopravna. V primeru, če med njima pride do nesoglasij, izvolijo posebno komisijo poslancev iz obeh zborov. Če komisija v zakonitem roku ne more izgladiti spora, nastopi razlog za razpust skupščine in razpis novih volitev pred iztekom delovne dobe.

Izvršna organa zvezne ljudske skupščine sta predsednik republike in Zvezni izvršni svet.

Predsednik republike

Predsednika republike izvolijo poslanci zvezne ljudske skupščine na skupni seji na osnovi predloga 20 poslancev. Predsednik republike predstavlja državo doma in v svetu, razglašča zakone z ukazom, imenuje in razrešuje z ukazom poslanike, sprejema poverilna in oopoklicna pisma tujih diplomatskih predstavnikov, podeljuje odlikovanja ter častne

naslove. Predsednik republike je — kot smo že omenili — istočasno tudi predsednik Zveznega izvršnega sveta in vrhovni poveljnik oboženih sil.

Zvezni izvršni svet

Ta skrbi za izvajanja zveznih zakonov ter ureja delo zveznih upravnih organov. Imenuje in razrešuje državne sekretarje in podsekretarje, guvernerja Narodne banke, zveznega javnega tožilca. Svoje akte izdaja kot uredbe, odloke, odločbe in navodila. Člane zveznega izvršnega sveta volijo poslanci Zveznega zbora iz svojih vrst.

Za neposredno izvrševanje svojega dela ima Zvezni izvršni svet 9 odborov in sicer: za koordinacijo, za notranjo politiko, za gospodarski plan, za perspektivni družbeni plan, za gospodarske oänose z inozemstvom, za socialno politiko in zdravstvo, za prosveto in kulturo, za organizacijska in upravna vprašanja, za proračunska in uslužbenska vprašanja ter naslednje komisije: administrativno, za pomilostitve ter za vloge in pritožbe. Najvažnejše upravne ustanove Zveznega izvršnega sveta so pa državni sekretariati za zunanje zadeve, za notranje zadeve, za finance, za narodno obrambo, za blagovni promet ter Komite za zunanjo trgovino in Zvezni zavod za gospodarsko planiranje.

Člane Zveznega izvršnega sveta voli Zvezni zbor.

Republiška oblast

Ustavna ureditev republik je določena v zvezi ustavi. Vsaka ima še svojo ustavo, ki pa mora biti v skladu z določili zveznega ustavnega zakona.

Po vzoru zvezne uprave je urejena tudi republiška uprava. Tako ima vsaka republika svoj Republiški zbor in Zbor proizvajalcev, ki sestavljata ljudsko skupščino posamezne republike.

Za izvajanje zakonov in za nadzorovanje zakonitosti ter dela republiških uprav skrbe izvršni sveti. Člane teh svetov volijo republiške ljudske skupščine. Za neposredno opravljanje določenih izvršnih zadev skrbijo republiški upravni sekretariati in drugi upravni organi, za zadeve družbenega upravljanja pa sveti.

Ureditev občin in okrajev

Splošni zakon o ureditvi občin in okrajev je izšel leta 1955. Z njim so komunistični oblastniki postavili temelje svojemu komunalnemu sistemu, ki so ga v naslednjih letih ponovno spreminjali in spopolnjevali ter še

danes nima končne oblike. Sedaj veljavni zakonski predpisi predvidevajo občinske in okrajne ljudske odbore, ki jih sestavljajo občinski odnosno okrajni zbori in zbori proizvajalcev. Člane teh zborov volijo za dobo 4 let. Za občinski zbor določa zakon 15 do 70 članov, za okrajni zbor pa 40 do 100 članov. Za zbor proizvajalcev je sedaj določeno število članov na osnovi gospodarske razvitosti politično teritorialne enote. Je pa določeno, da zbor proizvajalcev ne more imeti manj kot tri četrtine in ne več kot toliko članov, kolikor jih ima občinski oziroma okrajni zbor. Volitev članov občinskega ljudskega zbora je neposredna, okrajnega ljudskega zbora pa posredna, t. j. članj okrajnega zbora so iz vrst članov občinskega zbora. Volitev za zbor proizvajalcev se pa razlikuje od volitve za občinski odn. okrajni zbor v tem, da člane zbora proizvajalcev volita dve proizvajalski skupini in sicer industrija, obrt in trgovina ter kmetijstvo.

Statut ljudskega odbora predvideva tudi ustanovitev krajevnih odborov, ki jih sestavljajo občinski odborniki. Pod okriljem ljudskih odborov delujejo razni izvršni organi kot predsednik in podpredsednik ljudskega odbora, sveti, upravni organi, tajnik ljudskega odbora, sodnik za prekrške, krajevni uradi itd. Slednji med drugim lahko vodijo matične knjige, volilne imenike, evidenco vojaških obveznikov in podobno.

Sedanja oblast v Sloveniji

Ljudska skupščina LR Slovenija. Sestavljata jo Republiški zbor in Zbor proizvajalcev.

Izvršni svet ljudske skupščine LRS. Neposredno njemu so podrejeni urad za prošnje in pritožbe, urad za tehnično pomoč in urad za zunanje zadeve.

Pod okriljem izvršnega sveta pa obstajajo: državni sekretariat za notranje zadeve, državni sekretariat za finance, ki je nadrejen Republiški upravi za dohodke in Geodetski upravi LRS, državni sekretariat za pravosodno upravo LRS, državni sekretariat za blagovni promet, v čigar področje spada Tržni inšpektorat, Svet za šolstvo z Zavodom za proučevanje šolstva, Svet za kulturo in prosveto LRS z Zavodom za varstvo kulturnih spomenikov ter Državnim arhivom LRS, Svet za znanost LRS, Svet za zdravstvo LRS s Centralnim higienskim zavodom in Sanitarnim inšpektoratom, Svet za socialno varstvo LRS, Zavod za gospodarsko planiranje, Sekretariat Izvršnega sveta LRS za zakonodajo in organizacijo, Sekretariat za splošne gospodarske zadeve, Sekretariat za industrijo in obrt z Elektroenergetskim inšpektoratom,

Inšpekcijo parnih kotlov LRS in Rudarsko-metalurškimi inšpektoratom, Sekretariat za kmetijstvo in gozdarstvo s Kmetijskim inšpektoratom LRS, Sekretariat za urbanizem, stanovanjsko izgradnjo in komunalne zadeve z Gradbenim inšpektoratom, Sekretariat za promet, Sekretariat za delo z Inšpektoratom dela LRS in Upravo za posredovanje dela LRS, Sekretariat za občo upravo, Sekretariat za informacije, Sekretariat za narodno obrambo, Zavod za statistiko, Komisija za verska vprašanja, Komisija za telesno vzgojo. Uprava za gozdarstvo LRS, Uprava za vodno gospodarstvo LRS, Uprava za ceste LRS in Hidrometeorološki zavod LRS.

Okraji in občine

LR Slovenija ima sedaj samo 8 okrajev. Ti so: Celje, Gorica, Koper, Kranj, Ljubljana, Maribor, Murska Sobota in Novo mesto.

Posamezni okraji imajo naslednje občine:

Celje: Celje, Laško, Mozirje, Slovenske Konjice, Sentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah, Soštanj in Žalec.

Gorica: Ajdovščina, Bovec, Dobrovo, Idrija, Kanal, Kobarid, Nova Gorica, Tolmin.

Koper: Hrpelje, Ilirska Bistrica, Izola, Koper, Piran, Postojna, Sežana.

Kranj: Bled, Bohinj, Jesenice, Kranj, Radovljica, Škofja Loka, Tržič, Železniki, Žiri.

Ljubljana: Cerknica, Dobropolje, Domžale, Grosuplje, Hrastnik, Ivančna gorica, Kamnik, Kočevje, Litija, Ljubljana-Bežigrad, Ljubljana-Center, Ljubljana-Moste-Polje, Ljubljana-Šiška, Ljubljana-Vič-Rudnik, Logatec, Loška dolina, Medvođe, Ribnica, Trbovlje, Vrhnika in Zagorje ob Savi.

Maribor: Dravograd, Lenart, Maribor-Center, Maribor-Tezno, Ormož, Ptuj, Radlje ob Dravi, Ravne na Koroškem, Slovenjgradec, Slovenska Bistrica.

Murska Sobota: Beltinci, Gornja Radgona, Lendava, Ljutomer, Murska Sobota in Petrovci-Šalevci.

Novo mesto: Brežice, Črnomelj, Metlika, Novo mesto, Sevnica, Trebnje in Videm-Krško.

PREBIVALSTVO SLOVENIJE PO LJUDSKEM ŠTETJU 1961 PO OKRAJIH IN OBČINAH

LR Slovenija 1.584.368.

Okraj Celje 198.207.

Občine: Celje 50.166, Laško 12.798, Mozirje 15.149, Slov. Konjice 18.314, Sentjur pri Celju 16.999, Šmarje pri Jelšah 31.073, Soštanj 22.528, Žalec 31.180.

Okraj Gorica 109.331.

Občine: Ajdovščina 21.390, Bovec 3.963, Dobrovo 6.323, Idrija 17.675, Kanal 7.469, Kobarid 5.963, Nova Gorica 33.108, Tolmin 13.540.

Okraj Koper 108.207.

Občine: Hrpelje 7.547, Ilirska Bistrica 13.777, Izola 9.327, Koper 29.067, Piran 11.390, Postojna 18.702, Sežana 18.407.

Okraj Kranj 138.675.

Občine: Bled 9.162, Bohinj 5.125, Jesenice 25.773, Kranj 47.456, Radovljica 12.401, Škofja Loka 17.593, Tržič 11.234, Železniki 6.298, Žiri 3.633.

Okraj Ljubljana 402.580.

Občine: Cerknica 10.872, Domžale 27.314, Grosuplje 22.415, Hrastnik 16.037, Kamnik 19.771, Kočevje 16.764, Litija 16.592, Ljubljana-Bežigrad 31.841, Ljubljana-Center 43.216, Ljubljana-Moste-Polje 32.198, Ljubljana-Šiška 37.303, Ljubljana-Vič-Rudnik 47.815, Logatec 7.0027, Loška dolina 5.442, Medvođe 7.957, Ribnica 9.880, Trbovlje 17.994, Vrhnika 12.528, Zagorje ob Savi 15.203.

Okraj Maribor 344.683.

Občine: Dravograd 7.086, Lenart 17.139, Maribor-Center 67.811, Maribor-Tabor 42.068, Maribor-Tezno 42.552, Ormož 19.403, Ptuj 63.575, Radlje ob Dravi 17.598, Ravne na Koroškem 21.828, Slovenjgradec 15.816, Slovenska Bistrica 29.807.

Okraj Murska Sobota 127.160.

Občine: Beltinci 15079, Gornja Radgona 19.478, Lendava 20.759, Ljutomer 17.655, Murska Sobota 46.186, Petrovci-Šalevci 8.003.

Okraj Novo mesto 155.515.

Občine: Brežice 25.163, Črnomelj 16.817, Metlika 6.835, Novo mesto 44.584, Sevnica 18.644, Trebnje 17.158, Videm-Krško 26.314.

PISMA IZ DOMOVINE

Pričujoča pisma smo dobili iz Evrope. Napisali so jih ljudje, ki so vsa leta živeli pod komunistično diktaturo in se jim je v zadnjem času posrečilo pobegniti v svobodni svet. Zanimiva in važna so zaradi tega, ker so pisci različnih svetovno-nazorskih in političnih pogledov. Prvo in tretje sta objavljeni v celoti, drugo pa samo v odlomkih, ker ostali del pisma vsebuje osebne podatke. — Op. ur.

I

Doma si od tistih, ki še verujejo v vstajenje slovenskega naroda, nihče ne dela utvar, da bo slovenska politična emigracija sama osvobodila svoj narod. Nikakor ne. Dobro vedo, s kakšnimi težavami se morate boriti, ko je demokratični svet dostikrat tako kratkoviden, da je človeku hudo, ko n. pr. vidi kako podpira jugoslovanske komuniste v prepričanju, da so manj nevarni kot pa sovjetski. Enega orožja vam pa nihče ne more izbiti iz rok: Nепrestano razkrinkavajte laži jugoslovanske komunistične propagande, kjerkoli se vam ponudi priložnost. Na ta način boste največ doprinesli h končni osvoboditvi naroda, kajti svobodni demokratični svet bo moral prej ali slej le priti do spoznanja, da bo moral gledati zlo in nevarnost za svetovni mir in za svobodo sveta v komunističnem sistemu samem, pa naj se pojavi kjerkoli na svetu in pod kakršno koli obliko in ne samo v obliki sovjetskega ali kitajskega komunizma, v jugoslovanski pa ne. Tu imate toliko dela, da vam ga nikoli ne bo zmanjkalo, dokler bo komunizem doma na oblasti.

Poglejte, na primer: Ljudje doma silno trpe. Molče. Junaško prenašajo vsa ponižanja in zatiranja, ker še vedno verujejo v lepše čase. Ali si sploh morete vi v svobodi predstavljati, kako silno bolečino povzročajo hvalešpevi nekaterih radijskih postaj sedanjemu komunističnemu režimu v Jugoslaviji in poročila v listih o demokraciji režima v domovini. Za vse nasprotnike komunistične tiranije je to žalitev. Komunizem je tudi v Jugoslaviji satan, ki ne izbira sredstev za dosego svojega cilja.

Primer: Tudi doma smo zvedeli, kako veliko so listi v svetu pisali n. pr. o beograjskem nadškofu msgru. Ujčcu in o odlikovanju, ki mu ga je dal Tito za njegova prizadevanja, da bi prišlo do zboljšanja razmerja med Cerkvijo in državo. Gotovo je, da nadškof ni storil nič več, kakor to, kar je mogel in smel in „ni šel predaleč“. Pa mu je Tito hitro pri-

pei odlikovanje, novico poslal v svet in potem so nekateri listi v svetu pisali, da ima sedanja komunistična vlada v Jugoslaviji najskrajnejše namene za zboljšanje odnosov s katoliško Cerkvijo.

Pa se ni v odnosu komunistov do vere prav nič spremenilo. Komunisti so ostali še naprej nasprotniki ne samo kat. vere, ampak sleherne vere sploh in niso prenehali delati ter nastopati proti veram. Tako je strogo zapovedano, da morajo biti na sam božični dan vsi na delu. Ne samo po tovarnah in uradih, ampak tudi privatni obrtniki, v koliko jih je še kaj. N. pr. vaški kovači, čevljarji in krojači. Milica in pomožna milica — to so plačani vaški ovaduhi — morajo biti vsi na delu in imeti svoje delavnice odprte. V nasprotnem primeru pridejo hude kazni. N. pr. s še večjim obdavčenjem. Za praznik sv. Miklavža komunisti budno pazijo, da ne bi ljudje kje prirejali Miklavževanja. Spomin na ta najlepši otroški praznik ne sme oživetiti in slovenska mladina pod komunisti zanj ne sme vedeti, kaj šele, da bi ga znova doživljala. Uradnikom, zlasti učiteljem, profesorjem in častnikom je strogo prepovedano obiskovanje cerkva in izvrševanje verskih obveznosti. Po 30 do 40 km, celo do 60 in 70 km daleč vstran od službenega mesta se dostikrat vozijo k maši v kraje, kjer jih nihče ne pozna, da jih ne ovadi. Prav tako za poroke po cerkvah. Popravljanje cerkva komunistična oblast ovira na vse mogoče načine. Ne da dovoljenja za sečnjo lesa, ali je treba plačati visoke takse, ali pa sploh ne da gradbenega dovoljenja. Blagoslavljanje velikonočnih jedil po hišah je združeno z visokimi kaznimi za tistega, ki da za to blagoslovitev na razpolago hišo. Pa ne rečejo, da je bil kaznovan zaradi tega, ker je bila blagoslovitev velikonočnih jedil v njegovi hiši, ampak „zaradi nedovoljenega zbiranja ljudi“. Znano je dalje, da komunisti navadno poberejo vse nabirke za duhovnika in cerkve. Učitelji, zlasti pa šolski upravitelji,

imajo strogo zaupna naročila, da morajo z vsemi sredstvi preprečevati versko vzgojo otrok. Za to uporabljajo vsa mogoča sredstva. Zato vsak otrok že tudi ve, da so odpravljani katoliški prazniki in morajo otroci tedaj redno prihajati v šolo. Izostanek od pouka na tak dan ima za posledico slab red. Prav tako slabše ocenjujejo tiste, ki hodijo k verouku, ker se potem iz njih norčujejo v šoli in dobe tudi slabše reče. Komunisti postopajo perfidno tudi z romarji. Milica jih ne kaznuje zaradi romanja samega, pač pa zaradi česa drugega. N. pr. voznik nima na vozu predpisane tablice ali luči, ali ne vozi po pravi strani ceste, ali z zbiranjem v gručo ovirajo cestni promet itd. Božičnega drevesca ne sme nihče sekati na lastno odgovornost. Zanj je treba dobiti dovoljenje za posek. Logar tega dovoljenja ne da. Kogar pa zalotijo, da je smrečico posekal, je kaznovan zaradi nedovoljene sečnje.

Mislím, da je zadosti primerov, da lahko vidite, kako načrtno komunisti zatirajo vero. Nikar ne mislite, da delajo to pođrejeni komunistični funkcionarji na svojo roko. Kaj še! Vse to se vrši po točnih in strogih navodilih od zgoraj navzdol in čisto načrtno.

Med tem, ko komunistična oblast širi v svet poročila, kako je izvrševanje verskih obveznosti ljudem v Jugoslaviji povsem omogočeno in povsem svobodno, režim doma troši na milijone dinarjev za uničevanje verskega čuta. V ta namen visoko nagrajujejo dobre predavatelje, ki nastopajo proti veram in jih prikazujejo kot „opij za ljudstvo“ ter propagirajo brezbožno marksistično ideologijo.

O Kubi smo tudi pri nas dosti brali. Videl sem tudi velike naslove, da je ameriška tajna služba na Kubi odpovedala. Res, velika sreča bi bila, če bi odpovedala samo na Kubi. Pa imamo občutek, da je odpovedala povsod. Razkošne pojedine, ki jih prirejajo naši komunistični tirani visokim gostom iz zahodnih demokratskih držav, nam potrjujejo mnenje, da je zahodni svet „zelo bolan“. Toda zave-

dajo naj se samo tega: Čeprav je veliko njihovo bogastvo, bo prej tega zmanjkalo na zahodu, kot pa bi si mogli z dolarji pridobiti komunizem za prijatelja. Tito, Hruščev, Ču En Laj, je družba, ki prav dobro ve, kaj hoče. Cilj jim je skupen, samo vloge so si razdelili. Zato čela greh svetovno — zlasti še katoliško časopisje, ko piše, da je svetovni komunizem razbit. To je opij za uspavanje ter razbitje demokratskega sveta, da komunisti potem laže izvajajo svoje načrte. Samo tako je bilo mogoče, da se je komunizem usidral na Kubi in da je Fidel Castro iz te nove komunistične trdnjave, oddaljene samo 80 milj od Zedinjenih držav Amerike, svojemu mogočnemu severnemu sosedu zabrusil v obraz, da „ne bo trpel v taki svoji bližini države, ki mu je nasprotna“. Tako sedaj ni več ogrožena samo „uboga Jugoslavija“, ampak same Združene države Amerike, z njimi pa ves svet.

Od časa do časa mi pride v roko tudi kak emigrantski list. Vidim, da je dostikrat v njih več osebnih napadov in političnih preprirov, kakor pa razprav o problemih, ki so v zvezi s sedanjim življenjem Slovencev pod komunisti in z njihovo osvoboditvijo. Vedite v svobodnem svetu: Tega mi doma ne potrebujemo. Mi hočemo to, kar venomer predlaga in priporoča dr. Krek: Združitev Slovencev, Hrvatov in Srbov za enoten učinkovit nastop proti skupnemu sovražniku-komunizmu.

Za konec še tole: V uvodniku Svobodne Slovenije za veliko noč 1961 je bilo med drugim zapisano: „Zmaga je sigurna. Lahko bo v kratkem času, lahko pa traja še dolgo.“

Moje mnenje je, da dolgo več trajati ne more. Kajti, pomisliti moramo, da se komunizem vedno bolj širi in se noče zaustaviti. Je kot nenasičen volk, ki ne pozna meja. Časi odločitve se zato bližajo. Zapadni svet se bo moral spoprijeti s komunističnim satanom. Pa ne zaradi osvoboditve od komunizma zaslužjenih narodov, ampak zaradi ohranitve samega sebe.

Tedaj pa bo nastopil čas za vse narode. Tudi za slovenski.

II.

„... Pomen 'Slovenske formule' leži v poskusu združitve vseh emigrantskih skupin na „minimalni program“. Ta pomen pa je za tiste, ki žive v domovini, zelo postranski. Vendar je mogoče glede na razvoj po objavi „Slovenske formule“ ugotoviti, da na ta skupni imenovalec ni mogoče spraviti niti vseh slovenskih emigrantov, kaj šele večje skupine Srbov in Hrvatov.

Gotovo pa je, da „Slovenska formula“ izmed vseh programov emigrantskih skupin še najbolj ustreza in upošteva položaj v do-

movini. Popolnoma realno gledanje je, da je federativna ureditev v Jugoslaviji dejstvo, kakor je dejstvo tudi doma Jugoslavija in da v Jugoslaviji vsaj brez papirnatih proglasov demokracije ni mogoče. (Tudi obstoječi režim mora proglašati načela v pravno-tehničnem pogledu.)“

„...Z mešanjem partizanskih in nepartizanskih družin, prihajanjem strokovnjakov-nepartijcev na odgovornejša mesta v raznih podjetjih, se je začela ustvarjati ekonomska skupnost — interesna skupnost državljanov

na raznih področjih ne glede na partijsko organiziranost.“

„KP ima težave s popolnoma realnim zakonitim pojavom, da vladajoča skupina postane nujno reakcionarna, da zapušča revolucionarne ideje ter skuša ohraniti svoj privilegirani položaj ne glede na partijske cilje. Ta pojav se tiče posameznikov, zavzema pa vedno večji obseg in vodi do zamenjave garnitur, ki so vedno mlajše (n. pr. Okraj Ljubljana).“

„Nedvomno ima emigracija več prilike kot mlade generacije doma, da proučuje razvoj, uspehe in neuspehe demokratičnih idej po svetu, njene zgodovinske in teoretične zasnove. V tem naj bi bila njena naloga — gledano z očmi mlajših generacij doma. Tak teoretičen študij na primerih iz življenja da lahko velike zaključke, uporabne za razvoj v domovini in važne za čas, ko bodo ustavno-pravno zagotovljene svoboščine začele funkcionirati v praksi. Treba pa je takoj na začetku pomesti z vsakim dogmatizmom in izhajati s stališča, da je vse relativno in da se

resnici in pravici lahko samo približamo. Logično mora zamenjati dialektika, pa tudi zavest, da pravilno materialistično gledanje na svet ni osnova ateizma, marveč spriče dosežkov moderne ateizma, ki vodi dosleden — ne površen — materialistični racionalizem samo do baš nasprotnih zaključkov. Svet čustev ne bo izrinjen, marveč se bo le v ekonomski sigurnosti posameznika lahko razvil do tiste stopnje, ki je človeku potrebna. Dialektika in materializem kot metoda (često zaničljivo imenovana marksistična metoda) sta za družbene znanosti istega pomena kot Einsteinova relativnostna teorija. Seveda samo kot pristop, kot metoda proučevanja, ne pa v obliki dedukcije iz že zastarelih političnih doktrin.“

„... Tisto, kar kaže na neurejen gospodarski položaj v FLRJ je predvsem dejstvo, da z eno plačo lahko malo kdo živi. Povsod sta zaposlena mož in žena, često se opravljajo poleg rednih tudi honorarne službe. V prvi fazi po vojni je bil znak luksuza inozemska obleka, v drugi električni aparati, v tretji avtomobili in scooterji, zdaj, v četrti, pa je to prosti čas.“

III.

Če prebirate kaj titovske liste, morate dobiti vtis, da domovina naravnost drvi v vedno večji napredek. Zlasti kar se tiče graditve novih poslopij in stanovanjskih blokov. Vse je tako lepo popisano, da lepše biti ne more.

Pa le ni vse tako kakor komunisti prikazujejo. Pri vsem je veliko, veliko propagande. Kajti komunisti se na široko razpisujejo že v svojih načrtih. Res je, da komunistične oblasti veliko zidajo po mestih in sedežih komun. In to točno po svojih načrtih. Nikjer ne postavljajo enodružinskih hišic, ampak velike „kasarne“, ki jim pravijo „stolpnice“. V Ljubljani smo imeli pred vojno en sam nebotičnik, sedaj je dobil več vrstnikov-stolpnic. Komunisti namenoma grade tako velike stanovanjske bloke, da vanje lahko spravijo čim več svojih ljudi. Tu jih imajo namreč vedno na razpolago in vse imajo tudi pod lažjo kontrolo. Tiste, ki so v zadnjem času zidali enodružinske hišice, so komunisti javno napadali kot ljudi z „reakcionarno miselnostjo“.

K napredku in razširitvi krajev, ki so postali sedeži komun, mora prispevati podeželje. Komunisti potem turistom razkazujejo nove hiše in poslopja po teh novih upravnih središčih, podeželja pa ne, kajti tam bi lahko ugotovili slabe ceste, porušene, nepopravljene mostove in zanemarjena poslopja. Za njihovo popravilo ni sredstev, ker jih porabijo vse v centrali in na sedežih komun.

Komunisti v svojih listih tudi stalno ponavljajo, kako „grade socializem“ in „socia-

listično družbo“. Predno so prišli na oblast, so njihovi propagandisti divje napadali privatni kapitalizem ter mu očitali, da izžema delovno ljudstvo. Ko so sami zavladali, so ustvarili še stokrat hujši in brezvestnejši državni kapitalizem, ki je vsemogočni gospodar komunistične partije. On je tisti, ki dikтира gospodarsko politiko v državi, republikah, komunah in zadrugah. O socialnosti, humanosti pri njem ni mogoče govoriti. Krivice, ki jih povzroča, vpijejo do neba. Vi, ki ne živite pod komunisti, si ne morete predstavljati, da je kaj takega, kar bom sedaj povedal sploh mogoče. Pa je in se to ponavlja še kar naprej.

Znano je, da komunistična oblast neusmiljeno navija davke takozvanim svobodnim kmetom, ki nočejo vstopiti v zadruge. Pred leti so jih še zmerjali za „kulake“. Oblast kmetom določi koliko svojih pridelkov morajo oddati zadrugam, t. j. državi. Nič ne vprašajo, če so ljudje toliko pridelali, ampak morajo oddati toliko, kolikor so zapisali. In dogajalo se je, da so kmetje mast kupovali tudi po 700 dinarjev 1 kg, samo da so jo mogli oddati državi, da so potem imeli mir pred njenimi biriči. Zadruga je pa kmetom oddano mast plačevala po 16 dinarjev 1 kg. Svinjsko meso so n. pr. kmetje kupovali za oddajo državi po 150 do 200 dinarjev, od zadržug pa so zanj dobivali po 24 dinarjev 1 kg. Tako bi lahko našteval še celo vrsto stvari, n. pr. žito, les itd. Tako sramotno nizko pla-

čuje komunistični državni kapitalizem kmetu njegove pridelke, za industrijske izdelke pa od njega zahteva trikrat, štirikrat, petkrat in tudi še višje cene od cen kmetijskim pridelkom. Na taki „pravičnosti“ počiva takozvana „socialistična družba“ v praksi.

O Ozni odnosno UDBI ste veliko slišali in brali. Njeno delovanje ste lahko tudi zasledovali na vseh svojih dosedanjih postajah v begunstvu in emigraciji. V zvezi s poročili o „demokratizaciji“ vsega javnega življenja in udejstvovanja v domovini, so komunisti vrgli v javnost tudi novico o razpustu OZNE odnosno UDBE, t. j. svoje tajne policije. Zelo naiven bi bil tisti, ki bi verjel tej komunistični propagandi. Nič je niso razpustili, samo bolj so jo zamaskirali. Sedaj deluje pod novimi oblikami.

N. pr. pod komunisti imamo doma namesto prejšnjih orožnikov milico. Komunisti so svoje vohune sedaj proglasili za „pomožne miličnike“. Vsaka vas, vsako naselje jih ima. So pa to najbolj pokvarjeni ljudje, kar si jih je sploh mogoče zamisliti. Ti pokvarjenci so sedaj na terenu največja „oblast“. So oboroženi, imajo mesečne plače, delajo po svoji uvidevnosti in so za vneto pri ustrahovanju ljudi samo še bolj nagrajeni in pohvaljeni. Pomožni miličniki so povsod. So stalni in zadnji gostje po gostilnah, prihajajo k mašam v cerkev, pa ne zaradi vere, ampak samo zato, da pazijo na pridige župnikov in kaplanov, kot nepovabljeni gostje se pojavljajo zvečer po hišah, kjer vidijo, da gori še luč, na svatbah, kolinah, v vinorodnih krajih pa, kadar točijo vino itd. Kadar vstopi miličnik v družbo ljudi, namah vse umolkne. Razgovor o dotedanjem vprašanju je prekinjen, nato pa govore samo o stvareh, o katerih je pred tako nevarnimi elementi govoriti.

Redna milica pomožnih miličnikov ne mara in nikjer ni videti, da bi miličnik sedel skupaj s pomožnim miličnikom za isto mizo. Redna milica zato tudi ne kaže nikdar vneme pri iskanju napadalcev na tajne partijske vohune. V podeželju se namreč dogaja, da fantje v temnih nočeh počakajo na komunistične vohunske pokvarjence v zasedi in jih premlatijo s koli.

UDBA pa svojega delovanja ni omejila

samo na državno področje, ampak ga je razširila tudi daleč preko državnih mej, povsod tja, kjer živi politična emigracija iz Jugoslavije. Njen mednarodni oddelek je vodil sin znanega komunističnega veljaka dr. Maksa Šnuderla, ki pri UDBI zavzema čin majorja. Ta je razpolagal s celim štabom v vohunstvu izvežbanih moči. V svet so odhajali, zlasti v države zahodnih demokracij, kot člani raznih prijateljskih misij in trgovinskih delegacij. Njihova naloga je pa zbirati podatke o stanju in delu emigracije.

Sedaj so komunisti objavili, da tudi mednarodnega oddelka UDBE ni več. Saj tudi ni več potreben v dosedanjem sestavu, ker so njegovo delo še bolj spretno zamaskirali in ga zavarovali pred policijami zahodnih držav s tem, da vodilne UDBAŠE postavljajo na vodilna mesta raznih gospodarskih družb in združenj. Tako je n. pr. prejšnji šef mednarodnega oddelka UDBA Šnuderl postal predsednik Slovenske plovne družbe Piran. Drugi funkcionarji komunistične tajne policije so dobili mesta drugod. Vsi potujejo v inozemstvo uradno v zastopstvu ustanov, ki jih vodijo, ali v katerih imajo vodilne položaje, istočasno pa opravljajo naloge tajne komunistične policijske službe. Tako delajo vsi, ki pod komunisti zavzemajo količkaj vidnejši položaj. O tem si bodite na jasnem, pa naj prihajajo v inozemstvo kot člani prijateljskih misij, ali člani trgovinskih delegacij ali v kakšnem koli že poslanstvu. Njihova naloga je vedno ta: povsod morajo iskati svoje morebitne znance iz prejšnjih let, navezati z njimi stike ted jih pridobiti za sodelovanje s sedanjim režimom. Vse pa z namenom, da pridajo do še točnejših podatkov o delu emigrantskih društev in vseh njihovih organizacij: kulturnih, gospodarskih in verskih. Končni cilj pa je, razbitje emigracije in onemogočanje njenega nadaljnjega dela.

Zato za konec nasvet in prošnja: Če ste bili previdni doslej, bodite v bodoče še mnogo, mnogo bolj. Kajti komunistični oblastniki doma so spredvideli, da jim emigracija ni samo nadležna, ampak nevarnejša bolj, kakor so prvotno mislili, ker sproti podira njihove načrte ter zlasti na zahodu razkrinkava njihove laži in spletke.

IZ ŠTUDENTSKEGA ŽIVLJENJA V SLOVENIJI

Ta članek je napisal slovenski akademik, ki je študiral na ljubljanski univerzi in je nedavno pobegnil v svobodni svet. Živi v Franciji.

Učinkovitost nekega družbenega sistema ali države, družbeni nivo in blagostanje ljudi v marsičem zavisijo od načina, kako se ljudje izobražujejo, pripravljajo na svoj poklic in življenje v družbi, skratka: od osnovnega, srednjega in temeljitega šolstva. Nagel in pospešen razvoj znanosti in tehnike na eni strani in temeljite družbene spremembe, ki se pretresle svet okoli sredine tega stoletja, na drugi strani zahtevajo v večini držav prilagoditev šolstva na nove pogoje. Zahteva se vedno večja izobrazba vseh slojev prebivalstva in čedalje večje število kadrov in specialistov raznih strok. Šolstvo v splošnem, posebno pa še visoko šolstvo, je v mnogih deželah, tako na tej kot na oni strani železne zavese, mnogokrat predmet žolčnih polemik. Zato ne bo brez pomena, če se tudi mi malo ozremo na ta problem in si v skopih obrisih ogledamo situacijo v domovini. Omejili se bomo predvsem na problem visokega šolstva, ne da bi pri tem pozabili na nekaj splošnih opazk, nanašajočih se na ostale stopnje šolstva v Sloveniji.

Struktura osnovnega in srednjega šolstva se je v zadnjem času precej spremenila. Prvotno je osnovna šola, ali po domače ljudska šola, trajala štiri leta. Po končanem četrtem letu osnovne šole je bil možen prestop v srednjo šolo ali gimnazijo, ki je obsegala osem razredov: prvi štirje razredi so tvorili nižjo gimnazijo, naslednji štirje po višjo gimnazijo. Po četrtem letu gimnazije je bilo treba napraviti izpit — malo matura, ki je dala dostop na višjo gimnazijo, po osmem razredu gimnazije pa je uspešno opravljena velika matura dala dostop na univerzo. Po mali maturi so dijaki lahko nadaljevali šolanje tudi v raznih strokovnih šolah, na primer na tehnični srednji šoli ali na ekonomski srednji šoli. Poleg običajnega tipa gimnazije je obstajal v Ljubljani in v Mariboru poseben tip gimnazije, tako imenovana klasična gimnazija, ki se je razlikovala od ostalih gimnazij po tem, da so se tu poučevali tudi klasični jeziki (latinščina in grščina) in je bil kriterij pouka strožji.

V zadnjih letih se je ta sistem šolanja v marsičem spremenil. Osnovna šola sedaj traja osem let in obsega prejšnjo osnovno šolo in

bivšo nižjo gimnazijo ter je obvezna za vse. Srednje šolstvo predstavlja gimnazija, ki odgovarja prejšnji višji gimnaziji in traja štiri leta. Poleg gimnazije obstajajo razne strokovne šole.

Ljubljanska univerza predstavlja slovensko visoko šolstvo in si po strokovnem nivoju deli z zagrebško univerzo prvo in drugo mesto v Jugoslaviji. Tudi univerza je bila predmet številnih sprememb v povojnem obdobju. Za njen razvoj je značilno hitro naraščanje števila študentov in ustanovitev inštitutov in oddelkov, ki praj niso obstajali, tako da ljubljanska univerza sedaj vključuje v grobem vse stroke.

DOSTOP NA UNIVERZO

Maturitetno spričevalo daje dostop na univerzo, vendar s tem problemov še ni konec. Kandidat z maturitetnim spričevalom ima možnost zaprositi za sprejem na univerzo. Poleg maturitetnega spričevala in spričevala zadnjega razreda gimnazije mora kandidat predložiti tudi karakteristiko, to je poseben dokument, ki ga izda mladinska organizacija in vsebuje opis osebnih karakteristik kandidata in njegove mladinske politične dejavnosti. Dokument je zaprt in ga kandidat ne more prebrati. Ni treba omenjati, da so te karakteristike, ki igrajo veliko vlogo tudi v izvenšolskem življenju, dostikrat netočne, ker so podvržene subjektivnemu presojanju nekompetentnih ljudi in ustvarjajo med študenti občutek negotovosti in nezaupanja. Če predložite karakteristike ni obvezna, jo dobijo univerzitetni krogi v roke direktno od mladinske organizacije brez intervencije kandidata. Na podlagi predloženih dokumentov je kandidat sprejet ali odklonjen, vendar v večini primerov sprejet. Karakteristika potem služi za poznejšo politično kontrolo študenta.

Na določenih oddelkih posameznih fakultet je število sprejetih kandidatov omejeno (numerus clausus). V tem primeru je treba opraviti poseben sprejemni izpit, po katerem je sprejet določen odstotek kandidatov.

Posebno poglavje tvori dostop na univerzo brez mature. Do konca leta 1958 je bilo maturitetno spričevalo neobhoden pogoj za vstop na univerzo, nakar so se vodilni krogi v Beogradu spomnili, da bi bilo treba omogočiti univerzitetni študij tudi tistim, ki zaradi objektivnih pogojev kljub svojim sposobnostim in veselju do dela niso imeli možnosti nadaljevati študij in so si v delu v praksi pridobili izkušnje in pokazali pravičen odnos do družbe. Razumljivo je, da je ta nova orientacija jugoslovanske vlade v pogledu študija naletela na nerazumevanja večine študentov, ki so videli v tem degradacijo univerze in so se bali infiltracije političnih in strokovno nezadostno pripravljenih elementov. To je tudi povzročilo začudenje širokih slojev prebivalstva in zadovoljstvo pri drugih, ki so v tem videli novo možnost, da se po liniji najmanjšega odpora prerinejo naprej. Leta 1959 so uresničili program. Izbrali so določeno število kandidatov: delavcev, uslužbencev, šefov, večinoma iz industrije, pripravili program študija za pripravo na sprejemni izpit in končno izvedli sprejemni izpit. Poudariti je treba, da je priprava na izpit trajala samo nekaj mesecev in da izpitni kriteriji niso bili zelo strogi. Tisti, ki so uspešno opravili izpit, so imeli dostop na univerzo.

Pravi razlogi za to akcijo niso v celoti znani in v vsakem slučaju težko razumljivi, vendar sta dve dejstvi splošno znani: prvič — negativen odnos večine študentov do politično-ideološkega dela in do uradne politike, in drugič — nesposobnost partije, da bi v celoti kontrolirala življenje na univerzi. Z infiltracijo politično zanesljivih elementov naj bi se ta položaj v marsičem spremenil.

Praktične posledice te akcije so take, da danes odstopajo od nje, ker je njena neučinkovitost očitna. Najvažnejši kriterij pri izbiri kandidatov je bil politični kriterij, strokovna priprava kandidatov pa je bila skrajno nezadostna, selekcije z ozirom na sposobnosti pa niso izvedli. To je imelo za posledico neuspeh v študiju in njihovo nezaželenost tako s strani profesorjev kot s strani študentov.

ŠTUDIJSKI POGOJI IN DOLŽINA ŠTUDIJA

Družbena struktura slovenskih študentov je taka, da samo majhen odstotek študentov lahko preživljajo starši; ostali potrebujejo štipendijo ali pa so prisiljeni preživljati se z delom.

Štipendije dajejo največkrat podjetja. Študent, ki prejema štipendijo nekega podjetja, je vezan na službo v podjetju. Če po končanem študiju odkloni službo v tem podjetju, mora štipendijo vrniti v določenem roku.

Drug vir štipendij so Okrajni in Občinski ljudski odbori. Štipendije so omejene in vezane na službo v okraju ali občini.

Poseben tip štipendije je štipendija iz Kidričevega sklada, namenjena zelo majhnemu številu ljudi, katere oblasti smatrajo za posebno zgrajene. Popolnoma nemogoče je, da bi to štipendijo dobil nekdo, ki ni član partije. Za primerjavo naj navedemo nekaj števil. Leta 1956 je znašala običajna štipendija od 4.000 do 6.000 din mesečno. V okviru študentske organizacije so izračunali, da je za življenjski minimum študenta potrebno 8.300 din mesečno, Kidričeva pa je znašala 12.000 din mesečno — torej precej velika razlika med običajno in Kidričevo štipendijo. Te številke sedaj seveda niso več veljavne, ker je vrednost dinarja v tem času že znatno padla.

Zaradi majhnega števila štipendij, ki so v večini primerov nezadostne, se mnogi študenti preživljajo z delom. To ima seveda negativne posledice na uspeh v študiju. Pogostokrat začnejo študenti opravljati svoj poklic pred diplomom, zaradi česar se študij zavleče za več let.

Ob vstopu na univerzo imajo študenti možnost odložitve vojaškega roka do konca študija, vendar največ do 27. leta starosti. Odlomitev se izvrši za vsako leto posebej. Omenimo naj na tem mestu, da bogoslovci nimajo možnosti odložitve vojaškega roka.

Sestavni del študija na univerzi tvori predvojaška vzgoja, ki traja štiri leta. Predavanja iz predvojaške vzgoje so strogo obvezna, prav tako kot praktične vaje in izpit za vsako leto posebej. Do diplome je torej treba opraviti štiri izpite iz predvojaške vzgoje. Odnos študentov do predvojaške vzgoje je popolnoma negativen iz več razlogov.

Na prvem mestu je treba poudariti, da se pouk predvojaške vzgoje kljub načelni enakopravnosti slovenskega jezika vrši v srbsko-hrvatskem jeziku. Iz nepojasnjenih razlogov imajo slovenski študenti do tega jezika odpor. Drug razlog neresnega odnosa do predvojaške vzgoje je skrajno nizka stopnja splošne izobrazbe inštruktorjev, tako imenovanih nastavnikov predvojaške vzgoje, ki so večinoma aktivni oficirji Jugoslovanske armade in predstavljajo v nekem smislu kontrast v primeri z univerzitetnimi profesorji in asistenti.

REFORMA VISOKEGA ŠOLSTVA

Številne slabosti visokošolskega študija so privedle do težnje k učinkoviti šolski reformi, ki naj bi zmanjšala dolžino študija, prilagodila študijski sistem konkretnim potrebam družbe in uvedla istočasna na univerzo red v ideološko-političnem pogledu. Prvi ukrepi 191

šolske reforme so prišli v veljavo leta 1958, predvsem pa naslednje leto. Po predvidenem planu naj bi bila šolska reforma v glavnem končana okoli leta 1962.

Da bi skrajšali dolžino študija, so uvedli stroge kriterije. Študij naj bi moral biti končan v štirih ali petih letih (rok je različen z ozirom na fakultete). Kdor v teku študija ne bi zadostil zahtevanim pogojem, naj bi izgubil pravico do odložitve vojaškega roka in status študenta. Ta nova orientacija jugoslovanskih vodilnih krogov, za katero študenti in profesorji nikoli niso bili posebno navdušeni, je že v osnovi zgrešena iz naslednjega razloga: Če hočemo uspešno odpraviti neki pojav — v tem primeru pretirano dolžino študija — moramo odpraviti vzroke tega pojava, ne pa eliminirati pojav z administrativnimi ukrepi. To je splošno načelo, veljavno marsikje drugje, ne samo na univerzi. Jugoslovanski politični voditelji, ki so se že večkrat proslavili z nepoznanjem in nerazumevanjem razmer na univerzi, so se histerično zaleteli v dolžino študija in v celoti prezrli vzroke, ki so dovedli do tega pojava. Odkritje vzrokov pretirane dolžine študija bi moralo biti predmet sistematičnega raziskovalnega dela in študija, program šolske reforme pa naj bi se zgradil na osnovi ugotovljenih dejstev. Na ta način bi se bilo mogoče izogniti zaletelim, utrudljivim in na stvarno situacijo neprilagojenim administrativnim ukrepom, ki jih zaradi njihove pogostosti in neupoštevanja javnega mnenja širski sloji prebivalstva redko odobravajo in ki so v očitnem protislovju z vsako obliko demokracije in ljudske oblasti. Predpostavimo, da je eden od najvažnejših vzrokov dolžine študija slab ekonomski položaj študentov. V tem primeru bi bilo treba s finančnimi sredstvi študentom najprej omogočiti končanje študija v petih letih in šele potem to od njih zahtevati, ne pa zahtevati nekaj, kar po običajnih pravilih logike ni mogoče, ne da bi pri tem padla kvaliteta študija. Vendar v zvezi s to reformo ni bil sprejet noben sklep, nanašajoč se na zboljšanje ekonomskega položaja študentov. Nasprotno. Ko so pred uvedbo šolske reforme zagrebški študenti z javnimi demonstracijami manifestirali odpor proti načinu obravnavanja univerzitetnih problemov in slabemu ekonomskemu položaju študentov, se je Tito v javnem govoru zgražal nad tem, da so to študenti, ki jih preživljajo delavci in katerih štipendije dostikrat presegajo mesečne plače delavcev. Verjetno je pri tem mislil na delavce, katerih mesečne plače takrat res niso presegale 5.000 din mesečno. V ostalem komentar tu ni potreben.

Prilagoditev študija konkretnim potrebam oružbe se kaže predvsem v težnji k specializaciji univerzitetnega študija in celotnega šolstva. V okviru te reforme so tudi pove-

čali število srednjih strokovnih šol in zmanjšali število gimnazij. S specializacijo naj bi se dosegel dvojen namen: 1. povečanje strokovne sposobnosti v specializirani stroki, 2. zmanjšanje zanimanja za notranja družbena protislovja, s katerimi naj bi se ukvarjali specializirani in politično zgrajeni kadri.

Glede vzpostavitve reda na univerzi v ideološko političnem pogledu so ukrepi manj eksplicitni. O sprejemu politično zrelih kandidatov na univerzo brez mature smo govorili že v enem prejšnjih poglavij. Omenimo naj samo to, da so leta 1959 simbolizirali uvod v šolsko reformo na ta način, da so obsodili nekatere študente zaradi protikomunistične dejavnosti.

POLITIČNO ŽIVLJENJE NA UNIVERZI

Določen odstotek študentov je v komunistični partiji, ki se sedaj imenuje Zveza komunistov Jugoslavije (ZKJ). Vsak odtalek na univerzi ima posebno partijsko celico, ki združuje komuniste tega oddelka. Na partijskih sestankih, ki so obvezni za člane partije in nedostopni za druge, razpravljajo o vseh problemih univerze, fakultete in njihovega oddelka, o problemih, ki ne zadevajo samo partije, temveč tudi vse ostale. Njihova naloga je sprejemati direktive partije, prenašati te direktive na univerzitetne kroge, razpravljati o načinih realizacije partijskih direktiv, o značaju in političnem prepričanju kolegov, ki niso v partiji itd. Partijski, ki tvorijo manjšino študentov, so privilegirana skupina študentov, med njimi in ostalimi obstaja prepada, ki zastruplja ozračje na univerzi in ga prepaja z nezaupanjem drug do drugega.

Organizacija, ki vključuje praktično vse študente, je študentska organizacija ali Zveza študentov Jugoslavije (ZSJ). V načelu pripadnost k tej organizaciji ni obvezna, vendar se vpis v organizacijo vrši po prihodu na univerzo skoraj avtomatično. Na nekem informativnem sestanku razdelijo pole, ki jih je treba izpolniti. Študent, ki ni član organizacije, je praktično izoliran in ne more izkoristiti ugodnosti, ki so vezane na to organizacijo.

Študentska organizacija kontrolira celotno dejavnost študentov na univerzi: njihov študij, ideološko-politično delo, kulturno dejavnost, razne prireditve, sestanke vseh vrst, zveze z družbenimi organizacijami in podjetji, daje karakteristike, ki jih študenti dostikrat potrebujejo itd. Njena vloga v celoti zavisi od partije in je v glavnem omejena na izvajanje partijskih direktiv. Inicijativa študentov v ka-

terem keli pogledu je možna edino preko študentske organizacije in pride v poštev samo takrat, kadar je v skladu s partijskimi direktivami.

Študentska organizacija se deli na klube. Vsak oddelek na univerzi ima svoj klub. Voditelji študentske organizacije in predsedniki klubov so voljeni, vendar so vedno predhodno člani partije. Nemogoče je, da bi bil predsednik kluba nečlan partije. Če bi bil kljub vsemu izvoljen, bi se to smatralo za provokacijo in bi bil kmalu nato „odžagan“ zaradi kake napake.

Ena od glavnih funkcij študentske organizacije je ideološko-politično delo. Mnogokrat, celo funkcionarjem ta izraz ni popolnoma jasan, vendar, ker je njihova dolžnost organizirati politično-ideološko delo, ga torej organizirajo. V politično-ideološko delo bi nekako spadale naslednje stvari: študij teoretičnih osnov marksizma, prenašanje tega znanja na druge, študij, razumevanje in izvajanje partijskih direktiv, analiza raznih družbenih pojavov s stališča marksizma, reorganizacija družbe v smeri socializma itd. Ker tistim, ki jim je to delo naloženo, dostikrat ni jasno, kaj naj delajo, so sestanki, ki so sestavni del politično-ideološkega dela, občajno na zelo nizki stopnji, dolgočasni in utrujajoči ter imajo za posledico sedaj že tradicionalni odpor do te vrste dela. Stvar je prišla tako daleč, da se je nekdo od funkcionarjev organizacije na fakultetni konferenci organizacije pred nekaj leti upal reči, da je že sam izraz „politično-ideološko delo“ zgrešen.

Po sedmem kongresu ZKJ, ki se je vršil v Ljubljani, je študentska organizacija organizirala na univerzi vsakotedenske sestanke, na katerih so predelovali gradivo tega kongresa. V nekaterih klubih so ti sestanki zavezeli mesto prejšnjih strokovnih debat, ki so se jih udeleževali študenti v velikem številu. Po ukinitvi teh debat so samo še nekateri nadaljevali z obiskom sestankov, ki so postali zaradi politizacije težko prebavljivi.

Ena izmed funkcij študentske organizacije je tudi priganjanje študentov v brigade, ki so bile po letu 1952 ukinjene, po letu 1958 pa ponovno uvedene.

Po letu 1952 se je politična situacija na univerzi v marsičem ublažila. Sestanki študentske organizacije so začeli postajati redki. Politična dejavnost večine članov organizacije se je omejila na plačevanje članarine, največkrat s polletnim ali letnim zaostankom, dostikrat pa z zaostankom več let. Od leta 1958 se čuti ponovna poostritev situacije. Vrhovni voditelji partije so prišli do zaključka, da bi bilo treba dokončno rešiti problem ideološkega stanja jugoslovanskih študentov, ki je bilo že dolgo časa kamen spotike. Zato bi si v na-

slednjem poglavju poskušali ogledati ideološki položaj študentov, o katerem se je v partijskih krogih toliko govorilo.

SLOVENSKI ŠTUDENTI V IDEOLOŠKEM POGLEDU

Kljub stalnemu prizadevanju po tem, da bi se študentska mladina temeljito seznanila s teoretičnimi osnovami marksizma, je očitno, da povprečen študent skoraj ničesar ne ve o marksizmu. Vse, kar je v zvezi z marksizmom, politično-ideološkim delom in družbenimi problemi, ustvarja pri večini študentov odpor. Celo večina članov partije pozna marksizem zelo slabo. Če so komunisti, niso komunisti iz prepričanja ali zato, ker poznajo marksizem in se z njim strinjajo, temveč iz oportunističnih razlogov.

Svojega odpora študenti ne kažejo na zunanost z besedami, vsaj javnosti ne, temveč s splošnim nezanimanjem za vse, kar je v zvezi z marksizmom in notranjo politiko. Mnogo bolj se zanimajo za tehnične in strokovne probleme, za dvig življenjskega standarda in materialne pogoje življenja, za zunanjo politiko itd.

Čuti se močan vpliv zapadne civilizacije in ideologije. Zapadna usmerjenost študentov in mladine je bila v marsičem razlog za ponovno poostritev politično-ideološkega dela in za ponovno uvedbo brigad.

Odnos študentov do vere je v marsičem zamaskiran, ker je skrajno nevarno izražati svoje versko prepričanje. Študenti se spretno izogibajo celo besed, ki so v zvezi z vero, da ne bi na ta način kompromitirali svoje bodočnosti. Članom partije je uradno prepovedano hoditi v cerkev ali imeti kakršne koli zveze z verniki in verskimi zadevami. Na tajništvu za notranje zadeve obstaja poseben oddelek, ki se ukvarja s kontrolo duhovščine in tistih državljanov, ki hodijo v cerkev. Profesor, za katerega izve, da hodi v cerkev, zgubi službo, ne zaradi tega, pač pa ker se smatra človek, ki hodi v cerkev, za nesposobnega, da bi vzgajal druge.

Kljub vsemu so cerkve v nedeljo dopoldne prenapolnjene in to v samem centru Ljubljane. Večino vernikov v cerkvah tvorijo ravnoinštektualci in mladina. Mnogi študenti hodijo v cerkev tako rekoč ilegalno, daleč od njihovega kraja, da ne bi vzbudili pozornosti.

Pred nekaj leti je neki študent filozofske fakultete, ki je živel v razmeroma slabih pogojih, naredil samomor. Pogreba so se udeležili številni kolegi, med drugimi tudi partijski. Poleg običajnega pogrebne postopka se je v cerkvi na ljubljanskem pokopališču vršil tudi kratek cerkven pogreb, ki so ga

zahtevali starši. Ko se je pogrebni sprevod napotil v cerkev, so člani partije demonstrativno zapustili pogrebni sprevod, nakar so jim sledili tudi mnogi drugi študenti. Ostali so šli v cerkev. Ko se je pogrebni sprevod vrnil iz cerkve, so se mu spet vsi priključili. Mučno vzdusje, ki nastane v taki situaciji, je mogoče samo doživeti in ga je težko opisati.

KULTURNO ŽIVLJENJE NA UNIVERZI IN OSTALE DEJAVNOSTI

Uradna literarna smer je kjub številnim kritikam še vedno socialistični realizem, katerega nizka stopnja umetniške vrednosti je že dolgo časa znana. Univerzitetni literarni krogi, ki predstavljajo jedro literarnega življenja v Sloveniji, se temu uradnemu literatiziranju dosledno upirajo. Univerzitetna literarna revija „Beseda“, ki je izhajala več let in dosegla precejšnjo stopnjo umetniške vrednosti, je bila ukinjena zaradi dekadence in nepovezanosti s stvarnim življenjem. Leta 1957 je začela izhajati nova univerzitetna literarna revija, imenovana „Revija 57“, ki je izhajala dve leti, nakar je bila tudi ukinjena. Med študentsko organizacijo in sodelavci te revije so bila stalna nesoglasja. Ko je Pučnik, ki je sicer bil član partije, na koncu leta 1958 v tej reviji objavil članek „Naša stvarnost in naše iluzije“, je bila revija vzeta iz tiska in prenehala izhajati. Pučnik sam je bil aretiran in leta 1958 obsojen na devet let strogega zapora zaradi protikomunistične propagande in protidržavne dejavnosti. Policijska preiskava je prizadela tudi mnogo druge študente. Nekateri so bili zaradi neprevidnih izjav izključeni iz partije. Poštenost in pogum, s katerim je poskušal Pučnik sprožiti

polemiko o notranjih protislovjih jugoslovanske družbe, lahko upravičeno vzbudi naše spoštovanje. Ko so na sodišču na javni obravnavi prebrali njegov članek kot dokazno gradivo, je članek na publiko naredil globok vtis in so ljudje skoraj pozabili, da so na sodišču. Zagovorniku so navdušeno ploskali, ko pa so slišali sodbo, so se po dvorani razlegli vzdihni. Nekaterim so celo solze prišle v oči.

S tem procesom je bilo literarno življenje za nekaj časa spet zatrto. V zadnjem času je pričela izhajati nova univerzitetna revija „Perspektive“, katere bodočnost pa še ni znana.

Razne zabavne prireditve, brucovske večere, absolventske večere in plesne prireditve je mogoče organizirati v okviru študentske organizacije, vendar je treba o tem predhodno obvestiti policijo.

Kakršne koli sestanke, organizirane na univerzi, je treba direktno ali indirektno javiti Univerzitetnemu odboru ZSJ. Mnogi študenti so bili obsojeni na nekaj dni zapora zaradi neupoštevanja tega pravila.

Za ljubljansko univerzitetno življenje so značilne tudi številne inozemske prakse, za katere se študenti veliko bolj zanimajo kot za marksizem in brigade. Tako stanje seveda ni po godu partijskim krogom. Študenti imajo velike težave, kadar hočejo dobiti potni list. Med drugim je treba predložiti dovoljenje dekanata fakultete, osebno karakteristiko in vojaško dovoljenje. Če je osebna karakteristika slaba, je stvar že vnaprej obsojena na neuspeh. Pri karakteristiki pride v poštev vprašanje, kolikokrat je bil kandidat v brigadi, zato grede nekateri študenti v brigado z ednim namenom, da bi jim to olajšalo inozemsko prakso.

IZSELJENSKI LETOPIS

ZA NARODNE PRAVICE KOROŠKIH SLOVENCEV	<i>Ivan Vodovnik</i>
GORIŠKA V LUČI DOGODKOV ZADNJEGA LETA	<i>Goričan</i>
MLADINSKI DOM V TRSTU	<i>X Y</i>
KANADSKO PISMO	<i>A. A. S.</i>
IZ ŽIVLJENJA BRAZILSKIH SLOVENCEV	<i>J. L. C.</i>
VINKO ZALETEL MED SLOVENCİ V JUŽNI AMERIKI	<i>J. Kr.</i>
SLOVENCİ V ČILU	<i>M. Kr.</i>
PRELAT JOHN J. OMAN ZLATOMAŠNIK	<i>J. Kr.</i>
PISMO IZ VENEZUELE	<i>G. Kr.</i>
SLOVENSKA ZELENICA V ADROGUEJU	<i>Dr. F. Ž.</i>
ARGENTINSKA PISMA 1960	<i>Pavle Rant</i>
PROSLAVA OBLETNIC RERUM NOVARUM IN QUADRAGESIMO ANNO	<i>J. Kr.</i>
KAKO SE JE POSLOVIL NAŠ OČE	<i>Božo Bajuk</i>
SLOVENSKI DOMOVI V ARGENTINI	<i>Pavel Fajdiga</i> <i>Anton Pavlič</i> <i>Maks Jan</i> <i>Rudolf Hirschegger</i>
KNJIŽEVNE IZDAJE ZAMEJSKIH SLOVENCEV	<i>Zdravko Novak</i>
O „ČRNIH KRANJCIH“ V AVSTRALIJI	<i>P. Bernard Ambrožič</i>
PRVI ČLOVEK IZVEN ZEMLJE	<i>Janko Hafner</i>

Za narodne pravice koroških Slovencev

IVAN VODOVNIK

Med 24. in 27. novembrom 1960 je bil na uradnem obisku na Dunaju zunanji minister Jugoslavije Koča Popović, ki je vrnil s tem obisk avstrijskega zunanjega ministra dr. Kreiskega v Beogradu. Z obiskom so bili vzpostavljeni med obema državama spet normalni odnošaji. Ko je izdal koroški deželni glavar Wedenig jeseni 1958 zloglasni odlok, ki je staršem dopuščal, da odjavijo svojega otroka od dotlej obveznega slovenskega pouka, je prišlo med Jugoslavijo in Avstrijo do močne zaostritve in napetosti, saj je odlok deželnega glavarja zrušil obvezno dvojezično šolstvo, ki je bilo s posebno odredbo vpeljano v južnem delu Koroške 3. oktobra 1945.

Kljub temu, da je avstrijski državni zbor 19. marca 1959 uzakonil dejansko kaotično stanje na dvojezičnih šolah ter izdal nov manjšinski šolski zakon brez sodelovanja in pristanka manjšine ter hkrati sprejel zakon, ki dopušča rabo slovenščine kot uradni jezik le na treh namesto na devetih sodiščih dvojezičnega ozemlja, a se tudi drugače položaj manjšine v ničemer ni izboljšal, je stremela Jugoslavija za tem, da se vzpostavijo čim prej normalni odnošaji med Avstrijo in Jugoslavijo.

Tako sta bila med 16. in 19. marcem 1960 avstrijski zunanji minister dr. Kreisky in tedanji državni sekretar v zunanjem ministrstvu dr. Gschnitzer na državnem obisku v Beogradu, 24. novembra 1960 pa je prispel na Dunaj zunanji minister sosednje Jugoslavije Koča Popović. Program obiska je bil zelo obsežen. V petek, dne 25. novembra je avstrijski zunanji minister dr. Kreisky priredil jugoslovanskemu gostu na čast sprejem v palači Pallavicini, naslednji večer pa je v palači Auersperg sprejemal jugoslovanski veleposlanik Sarajčić. Obeh sprejemov so se udeležili številni člani zvezne vlade z zveznim kanclerjem ing. Raabom na čelu, predsednik parlamenta ing. Figl in mnogi diplomati.

Obeh sprejemov so se udeležili tudi predstavniki koroških Slovencev in gradiščanskih Hrvatov. Narodni svet je zastopal predsednik dr. Valentin Inzko.

Iz skupnega avstrijsko-jugoslovanskega zaključnega sporočila je bilo razvidno, da se je sicer končno uredila pri razgovorih vrsta gospodarskih vprašanj, da pa je manjšinsko

vprašanje nadalje ostalo odprto. O njem pravi uradno poročilo:

„Obe strani soglašata, da bo pripravljena, ki je bila izražena s strani Avstrije, da izpolni določbe člena 7 državne pogodbe glede manjšin, kakor tudi vzpostavitev stikov med avstrijskimi oblastmi in predstavniki manjšin omogočila doseči vsestransko zadovoljivo rešitev tega vprašanja in da bodo manjšine tako postale element za pospeševanje odnošajev dobrega sosedstva.“

Dosedaj se je sestal avstrijski zunanji minister dr. Kreisky štirikrat s predstavniki koroških Slovencev. Razgovorov so se poleg tega udeležili trije člani koroške deželne vlade z deželnim glavarjem Wedenigom na čelu in visoki uradniki zunanjega ministrstva. Po zadnjem razgovoru, ki je bil 25. maja 1961 v Celovcu, so morali predstavniki koroških Slovencev ponovno ugotoviti, da je tudi ta razgovor potekel brezuspešno. Bilanca dosežanj stikov dr. Kreiskega z manjšino je vse-kakor žalostna:

Ob priliki prvega sestanka je bila dr. Kreiskemu izročena spomenica koroških Slovencev, v kateri so bile iznešene zahteve manjšine v zvezi z realizacijo člena 7 državne pogodbe. Dr. Kreisky je od vsega začetka obljubil, da se bo zavzelo njegovo za ta vprašanja pristojno ministrstvo v sodelovanju z drugimi ministrstvi za izvedbo manjšinskih določil. Vendar je dosedanji način reševanja manjšinskega vprašanja jasno pokazal, da gre dr. Kreiskemu pri razgovorih s predstavniki manjšine zgolj za kritje pri južnotirolskih pogajanjih. Kako naj bi drugače razumeli ukrepe avstrijske vlade v zvezi z zakonskim osnutkom o uradnem jeziku za 55 občin Južne Koroške v trenutku, ko je sprožila južnotirolsko vprašanje pred Združenimi narodi? Dunajska vlada je namreč izdala osnutek zakona o uradnem jeziku pri upravnih oblasteh. Slovenske predstavnike organizacije so zavzele do zakona stališče ter ga sporočile v skupni spomenici avstrijski vladi, vendar od tedaj naprej vlada glede vprašanja uradnega jezika ničesar ni ukrenila, kot so ostala nerešena tudi druga vprašanja člena 7 avstrijske državne pogodbe. V zvezi z razgovori dr. Kreiskega s predstavniki manjšine je izjavil 197

predsednik Narodnega sveta koroških Slovencev dr. Valentin Inzko: „Po štirih — neuspešnih — sestankih moramo ponovno ugotoviti, da naše vprašanje ni rešeno in da bo ostalo odprto tako dolgo, dokler ne bo tudi manjšina imela občutka vsestranske zaščite in enakopravnosti. Od tega cilja pa nas loči še nešteto ovir, predvsem pomanjkanje razumevanja političnih predstavnikov večinskega naroda za težnje manjšine.“

Zadnji razgovor je zaključil dr. Kreiski z obljubo, da se bo v treh mesecih spet sestel s predstavniki manjšine. Tako se bodo razgovori nadaljevali na Dunaju. Vse izgleda, da ima Avstrija namen, rešitev manjšinskega vprašanja čim dalj zavlačevati.

Katera vprašanja v glavnem niso rešena? Na prvem mestu je treba omeniti šolsko vprašanje. Državna pogodba predvideva za manjšinsko šolstvo poseben šolski oddelak. Koroški Slovenci so predlagali, naj bi bil imenovan za vodjo oddelka akademik, po možnosti pravnik. Za vodjo celotnega manjšinskega šolstva naj bi ministrstvo imenovalo deželnega šolskega nadzornika, ki naj bi nadzoroval slovenski pouk na osnovnih in glavnih šolah, slovenski gimnaziji in ostalih srednjih šolah, kjer se še poučuje slovenščina.

Poleg vodje šolskega oddelka in nadzornika pa naj bi odgovarjal za učne knjige, druge učne pripomočke ter nadaljno izobrazbo učiteljstva še poseben referent-šolnik. V šolskem oddelku pa naj bi bili zaposleni tudi dve pisarniški moči — torej vsega skupaj pet oseb.

Vodjo šolskega oddelka je prosvetno ministrstvo že imenovalo, ne da bi se o osebi prej posvetovalo s predstavniki koroških Slovencev. Tako je bil brez pristanka manjšine za to mesto imenovan glavnošolski učitelj vladni svetnik Just, ki je bil doslej pri deželni vladi od leta 1945 dalje referent za dvojezično šolstvo. Vprašanje ostalih mest, predvsem šolskega nadzornika, pa je v celoti odprto. Tako leži odgovornost za sedanjo zmešnjavo v šolstvu in s tem tudi za nazadovanje števila otrok (prijavljenih je okroglo 2000), ki obiskujejo slovenski pouk, pri deželni šolski oblasti. Doslej ni naredila reda in dopušča, da v nekaterih krajih tega pouka praktično ni kljub temu, da so zanj še prijavljeni otroci, da je v mnogih šolah pomanjkljiv in da je običajno odirjen na zadnje šolske ure in pomenja za učence dodatno obremenitev.

O uradnem jeziku pri upravnih oblasteh pa je bil izdan osnutek avstrijske vlade, vendar tako pomanjkljiv, da sta do njega obširno zavzeli stališče obe osrednji politični organizaciji koroških Slovencev. V skupni spomenici je rečeno:

V tej zvezi je potrebno, da javnost informiramo ter poudarimo nekatera temeljna na-

čela, na katerih sloni državna pogodba ter načelna stališča, na katera se opira delo slovenskih organizacij za uresničitev člena 7 državne pogodbe, odkar je le ta stopila letu 1955 v veljavo.

TEMELJNE DOLOČBE ČLENA 7

Člen 7 državne pogodbe, odst. 5 določa:

V upravnih in sodnih okrajih Koroške, Gradišanske in štajerske s slovenskim, hrvatskim ali mešanim prebivalstvom bo slovenski oziroma hrvatski jezik pripuščen poleg nemškega kot uradni jezik. V teh krajih bodo oznake in napisi zemljepisne narave sestavljeni tako v slovenščini oziroma hrvaščini kot v nemščini.“

Na to določbo se opira predlog slovenskih organizacij v skupni spomenici z dne 11. oktobra 1955, ki pravi:

„Na ozemlju s slovenskim ali mešanim prebivalstvom bodi slovenščina uradni jezik poleg nemščine pri vseh upravnih in drugih državnih, deželnih in samoupravnih uradih, javno-pravnih telesih in ustanovah in tudi sodni jezik v smislu določb o sodnem postopku tako v prvi kot tudi v višjih stopnjah v deželi.“

Pod ozemljem s slovenskim ali mešanim prebivalstvom razumemo področje, ki je naznačeno v uredbi o dvojezičnem šolstvu iz leta 1945 vključno upravni, sodni, samoupravni in drugi uradi v Celovcu, Beljaku in Šmohorju, ki so pristojni za omenjeno ozemlje.

Tako v prvi kot v višjih stopnjah v deželi je treba razpravljati v jeziku stranke. Pismene rešitve morajo biti sestavljene v jeziku stranke oziroma vloge.

Uradniki in nastavljeni na tem ozemlju morajo obvladati oba jezika. Zaradi tega sta država in dežela obvezani, da poskrbita za ustrezno jezikovno izobrazbo uradnikov in nameščencev.

Matrike in zemljiške knjige morajo biti dvojezične, prav tako vsi zakoni, vse uradne objave, naznanila ter druge listine in formularji ter uradni listi v deželi.

V okrajih s slovenskim ali mešanim prebivalstvom je treba v celotnem uradnem poslovanju in uradnih oznakah uporabljati krajevna imena v obeh uradnih jezikih. Isto velja tudi za napise in oznake javnih uradov. Zasebniki pa se smejo pri rabi krajevnih imen in drugih oznak posluževati nemških ali slovenskih. Označbe in napisi zemljepisne narave morajo biti v smislu čl. 7 odst. 3 izvedeni v obeh jezikih in sicer v isti velikosti in enaki obliki, v pravopisni obliki pismenega jezika ter v latinskih črkah. Isto velja tudi

za označbe na zemljepisnih kartah ozemlja s slovenskim ali mešanim prebivalstvom.“

Kolikor nam je poznano pa novi zakonski osnutek teh predlogov ne upošteva. V tej zvezi samo nekaj pripomb. Tako zvana „ugotovitev manjšine“, ki bi naj služila za podlago za ozemeljsko veljavo novega zakona o uradnem jeziku pri upravnih oblasteh, je povsem nesprejemljiva.

ODKLANJAMO UGOTAVLJANJE MANJŠINE

Člen 7. zagotavlja slovenski manjšini, katere obstoj in ozemeljska razširjenost je objektivno podana in bila vsem partnerjem državne pogodbe in s tem tudi avstrijski vladi, dobro znana, trajno zaščiteno na njenem že danem in tudi danes dobro znanem ozemlju. Za to zaščiteno ne postavlja nobenega pogoja predhodne ugotovitve manjšine in tega takrat avstrijska vlada tudi ni zahtevala od štirih velesil. Obstoj in ozemeljski obseg manjšine sta namreč jasno razvidna tako v mednarodno pravnih listinah, kot so zapisniki mirovnih pogajanj v St. Germainu po prvi svetovni vojni in zapisniki pogajanj za državno pogodbo po letu 1945, v notranjdržavnem merilu pa po uredbi o dvojezičnem šolstvu iz oktobra 1945.

Po drugi strani pa je tudi takozvana ugotovitev manjšine, pa naj si bo tudi takozvana tajna in za katero se posebno zavzemajo nacionalistične nemške organizacije na Koroškem, s posebnim ozirom na zgodovinske, gospodarske in socialne razmere, v katerih živi slovenska manjšina, ne le po našem mnenju, ki smo ga že večkrat razložili, temveč tudi po mnenju priznanih mednarodnih strokovnjakov za manjšinske zadeve, povsem neprimerno sredstvo za reševanje manjšinskih problemov.

Območje veljave slovenščine kot uradnega jezika pri upravnih oblasteh mora torej obsegati celotno znano in objektivno podano ozemlje s slovenskim oziroma mešanim prebivalstvom in sicer:

vse državne, deželne ter občinske upravne urade in njih organe brez ozira na njihovo organizacijsko stopnjo, ki imajo svoj sedež na Koroškem ter v kolikor so krajevno ali stvarno pristojni za manjšinsko ozemlje. Ti uradi morajo uradovati v slovenščini na zahtevo slovensko govorečih državljanov. Isto velja tudi za urade in organe na osebni podlagi zgrajenih samoupravnih ustanov, vključno ustanov socialnega zavarovanja, za urade in organe avstrijskih državnih železnic, zdravstvenih in oskrbovalnih ustanov ter za vse kulturne, gospodarske in politične organiza-

cije slovenske manjšine na Koroškem glede njihovega občevanja z zgoraj omenjenimi uradi in organi.

ENAKOPRAVNI IN NE LE POMOŽNI JEZIK

Nikakor ne gre, da bi bila slovenščina priznana zgolj kot takozvani „zunanji uradni jezik“, to je le v uradovanju s strankami in še to z omejitvami, ne pa v notranjem poslovanju med uradi samimi. Vsaj glede občin bi bilo treba priznati uporabo slovenščine tudi v notranjem uradovanju. S prevodi se Slovenci ne moremo zadovoljiti, ker je s tem potisnjena slovenščina s položaja enakopravnega uradnega jezika, ki ji ga daje državna pogodba poleg nemščine, na zgolj pomožni jezik. Za to ne bi bilo treba posebne manjšinske zakonodaje, ker ustrezne olajšave glede rabe tolmačev za druge jezike določajo že sedanji zakoni. Bistvo uradnega jezika je v tem, da more stranka naravnost in neposredno občevati v tem jeziku z uradnimi organi, ki morajo seveda ta uradni jezik obvladati.

Prav tako morajo vse ustne in pisne odločbe biti v slovenščini in v tem jeziku doseči tudi pravomočnost. Vsega tega pa novi osnutek ne predvideva, ampak daje nemščini še vedno prvo mesto tako v ustni razpravi, kot v izdaji pismenih odločitev, ki morajo biti v nemščini in so očitno le te pravomočne. Slovenski prevod je menda samo pravno brezpomemben dodatek. Vse to pa nasprotuje tako državni pogodbi kot tudi ustavnim določbam, povrh tega pa tudi zakonitim načelom o neposrednosti v uradovanju pred upravnimi in sodnimi oblastmi.

Sicer pa državna pogodba samo predvideva primerno udeležbo avstrijskih državljanov slovenske narodnosti na upravnih ustanovah in so zaradi tega oblasti dolžne nastaviti ustrezno število uradnikov in nastavljenecv, ki so večji slovenskega jezika, poleg tega pa poskrbeti za ustrezni jezikovni pouk in izobrazbo uradnikov pri uradih na v poštev prihajajočem ozemlju.

Vse pritožbe proti odločbam nižjih oblasti bi naj bile le v nemščini. Vsaj za oblasti, ki imajo sedež na Koroškem in so stvarno ali krajevno pristojne za ozemlje manjšine, pa zahtevamo tudi sprejem pritožb v slovenščini.

Odvišna je pa posebna uredba glede uradovanja med šolami oziroma posebnim oddelkom šolske nadzorne oblasti, ker te uradne ustanove itak spadajo med uradne javne uprave. Omejitev možnosti uporabe slovenščine samo na starše v njih občevanju s tem

posebnim zasedaj še neobstoječim oddelkom šolske nadzorne oblasti ter z manjšinskimi šolami je protustaven. Uporaba slovenščine v vseh uradih s strani pripadnikov manjšine je prostovoljna. Po drugi strani pa neprijava otroka k slovenskemu pouku še nikakor ne pomeni odstop od pripadnosti k manjšini. In končno bi slovenskim staršem, ki zaradi pomanjkanja ustrezne slovenske srednje šole (n. pr. trgovske akademije) pošiljajo svoje otroke na tovrstno nemško šolo, bilo zabranjeno občevanje v slovenščini s šolsko nadzorno oblastjo.

Registri o osebnem stanju (Personenstandsbücher) bi na slovenskem oziroma dvojezičnem ozemlju morali biti vodeni dvojezično in bi bilo pri tozadnevem uradovanju treba uvesti dvojezične formulare ter izdajati po uradni dolžnosti dvojezične listine. Isto velja tudi za šolska spričevala dvojezičnih šol, ki bi jih bilo treba izdajati samo po sebi dvojezično. Določba, da je moč izdati šolske listine za učence dvojezičnih šol dvojezično le na zahteva stranke, je zapostavljanje takih slovenskih državljanov v primeri z drugimi, ki jim za nemške listine ni treba staviti nobene posebne zahteve.

VAŽNA DOLOČBA, KI PA MANJKA

Ob zaključku je pa treba še pripomniti, da novi osnutek ne vsebuje nobenega določila, da ne sme nihče zaradi rabe slovenskega uradnega jezika pred upravnimi oblastmi in sodišči trpeti škode. Taka določba bi z ozirom na dosedanje izkušnje pri zahtevah po rabi slovenščine pri uradih bila nujno potrebna, kajti uveljavljanje pravic pred upravnimi in sodnimi oblastmi zahteva mnogo časa in denarja in si takega uveljavljanja ne more vsakdo privoščiti. Ustrezna uredba italijanske vlade o rabi nemškega jezika pri uradih na Južnem Tirolskem namreč vsebuje tako določbo, ki ima namen preprečiti krivice s strani oblasti proti državljanom, ki se tam poslužujejo nemškega jezika. Končno je treba želeti, da zakon o slovenskem uradnem jeziku pri upravnih oblasteh ne postane še en novi provizorij, kot sta začasna že izdana zakona o manjšinskem šolstvu ter o rabi slovenskega uradnega jezika pri sodiščih.

A tudi vprašanje dvojezičnih napisov, podpore slovenskim gospodinjstvom in kmetijskim šolam, prosvetnim organizacijam ter vprašanje poravnave kulturne škode prizadete manjšini med drugo svetovno vojno so slej ko prej nerešena in dokazujejo, kako je v resnici z enakopravnostjo, ki naj bi je bila deležna slovenska manjšina na Koroškem.

Da je slovensko stališče v zvezi z ugotavljanjem manjšine v vsakem oziru upravičeno, dokazujejo tudi dogodki v zvezi z ljudskim štetjem, ki je bilo v Avstriji 21. marca 1961. V točki 14 vprašalne pole je bilo stavljeno državljanom tudi vprašanje po občevalnem jeziku. Kakor leta 1951, je bila tudi tokrat pripuščena navedba cele vrste kombinacij z „deutsch“ in „windisch“ poleg slovenskega in „vñdišarskega“ jezika. Čim je tolmačilo notranje ministrstvo leta 1951 pod občevalnim jezikom jezik, katerega se poslužuje posameznik v javnosti, je ministrstvo za notranje zadeve za ljudsko štetje 1961 zastopalo mnenje, da je občevalni jezik državljanov tisti, ki ga govorijo v svoji družini.

Na razširjeni seji krajevnih odbornikov Narodnega sveta koroških Slovencev dne 5. marca 1961 v Celovcu je to predstavništvo našega ljudstva sprejelo stališče k ljudskemu štetju ter naslovilo na koroškega deželnega glavarja pismo, v katerem izjavlja, da sprejema na znanje obrazložitev ministrstva, da pomenja v rubriki 14 vprašalne pole za ljudsko štetje navedeno vprašanje o občevalnem jeziku, tisti jezik, ki se govori v družinskem krogu. Za zagotovitev pravilnosti ljudskega štetja je Narodni svet predlagal pritegnitev pripadnikov slovenske manjšine k števničnim komisarjem. Obenem pa je izjavil, da izidov ljudskega štetja ne bo nikdar priznal za kakršno koli ugotavljanje manjšine, pač pa je poudaril, da bi mogla objektivnost in pravilna izvedba ljudskega štetja mnogo doprinesti k pomirjenju v deželi.

Deželni glavar je s pismom, ki nosi datum 21. marca, to je ko so bile vse priprave za ljudsko štetje že zaključene in se je že začela izvedba, odgovoril naslednje:

„Kot odgovor na Vaše pismo z dne 6. III. 1961 Vam sporočam, da v zakonu o ljudskem štetju ni predvidena nobena števna komisija“ in je zaradi tega ni moč postaviti. Iz istega razloga tudi ni moč k ustrezno postavljenim števničnim komisarjem pridružiti pripadnike slovenske manjšine.

Sicer pa je treba ugotoviti, da spada vprašanje, ali je vobče treba števne komisarje postavljati in katere osebe pridejo v ta namen v poštev, v izključno pristojnost občin, pri čemer pa ministrstvo meni, da postavitve števnih komisarjev pravzaprav sploh ni neobhodno potrebna.

V kolikor pa to posamezna občina z ozirom na krajevne razmere smatra za

Cerkev in vas na Breži ob Dravi je v letu 1961 izginila pod vodo. Na Dravi v Kazazah grade namreč veliko elektrarno in njena žrtev zaradi zaježitve Drave je postala 300 let stara cerkev sv. Urha.

Nastop dijaškega orkestra slovenske gimnazije v Celovcu v Koncertnem domu pod vodstvom dijaka Karlija Smoleta.

Pevski koncert slovenske gimnazije v Celovcu 4. januarja 1961 v Koncertnem domu pod vodstvom prof. dr. Franceta Cigana. Dosegel je velik uspeh, vzbudil veliko navdušenje in splošno priznanje. Tudi deželni glavar Ferdinand Wedenig je bil navzoč ter zboru izrekel vse priznanje. 201

potrebno, mora sama poskrbeti za postavitev številnih komisarijev, bilo pa je ukrenjeno, da se morajo ti številni komisarji vzdržati vsakršnega vplivanja na prebivalstvo.

In kako je bilo v resnici? Narodni svet je prejel poročila iz številnih občin, ki govorijo baš o nasprotnem. V večini občin so bili številni komisarji občinski tajniki, učitelji, orožniki, cariniki in drugi javni uslužbenci. Zanimivo je bilo to, da si bili tisti maloštevilni učitelji, ki se držijo zakona in poučujejo slovenščino, po nekem skrivnostnem načrtu izločeni kot številni komisarji. Isto se je zgodilo tudi drugim v poštev prihajajočim in že predlaganim osebam.

Med številnimi komisarji je bilo več bivših SS-ovcev in drugih nekdanjih rjavosrajčnikov. Skoraj v vseh krajih številni komisarji prebivalstvu sploh niso obrazložili ministrskega tolmačenja o pomenu „občevalnega jezika“, namreč da je to jezik, ki se govori v družini. Nekateri so grozili tistim, ki so zahtevali, naj zapiše številni komisar „slovenisch“ z izselitvijo. Neki komisar je razlagal, da „slovenisch“ sploh ne more vpisati, ker je to knjižni jezik in tega govorijo samo gospod župnik na prižnici, prebivalstvo pa da govori dialekt in ta se zove „windisch“.

Marljivo sta bili na delu tudi oba nemško-nacionalni centrali „Heimatdienst“ in „Landmannschaft“. Ti organizaciji sta izdali letake in zahtevali vpis nemščine ali pa „windisch“ kot občevalni jezik. Z letaki je bil preplavljen ves spodnji del dežele. Na enem iz-

med letakov, ki ga je izdal „Kärntner Heimatdienst“ je bilo zapisano: „V naši Južni Koroški se govori deloma nemško, deloma pa nemško in vindišarsko. Slovenščine torej ne moremo navesti kot občevalni jezik, ker to ne odgovarja resnici.“ Drugi letak, ki ga je izdal „Bund heimattreuer Südkärntner“, pa pravi: „Zapiši le tisti jezik, ki zagotavlja svobodo domovine!“

To je samo nekaj podatkov o ljudskem štetju leta 1961. Sicer rezultati še niso bili objavljeni, vendar je jasno kot beli dan, da tudi to ljudsko štetje ni moglo prinesiti objektivne in resnične slike o jezikovnem položaju v deželi, kot je niso prinesla dosedanja štetja.

V obširni spomenici koroških Slovencev, ki je bila predana zvezni in deželni vladi, je navedena po načelnem delu cela vrsta oseb in organizacij, ki so izvajale na pripadnike slovenske manjšine v tej ali drugi obliki pri zadnjem ljudskem štetju pritisk.

Da je začela koroška deželna vlada v osrčju Podjune graditi nemško gospodinjstvo šolo, da je mogla iziti v katoliški tiskarni Carinthia ravno za ljudsko štetje brošura „Minderheit ohne Maske“, ki blati kot doslej še nobena nemška publikacija koroške Slovence in označuje vse kot iredentiste, da Nemci tudi ob številnih proslavah 40-letnice plebiscita niso našli prijazne besede za svoje slovenske sočeželane, pač pa nešteto žaljivk, psovok in obdolžitvev, zgovorno priča, kako težka je borba za narodni obstoj na Koroškem tudi dandanes.

Goriška v luči dogodkov zadnjega leta

GORICAN

Med velike in majhne dogodke, ki so zanimali svet v preteklem letu, moremo vključiti tudi našo goriško deželo in njene slovenske prebivalce, ki tu živijo od pradavna v Gorici in v vaseh okrog nje do Jadranskega morja. Živijo življenje delavcev, kmetov in malih obrtnikov, kajti bogatinov med njimi ni, in če je kateri, se ne čuti več člana svojega naroda. Bogastvo ga je odtujilo, da morda le še priimek priča, kakšnega rodu je. Veliki in usodni dogodki mednarodne politike nas zanimajo pač kakor vsakega drugega svetovljana, direktno pa z njimi nimamo opraviti, čeprav bi se nekateri radi igrali „veliko politiko“, kot so bili svoj čas vajeni. Zato modrujejo o njej, dajejo lekcije desno in levo, pri tem pa pozabljajo na domače drobne skrbi, ki tarejo našo manjšino, in na drobno delo, ki je edino uspešno v boju za narodni obstanek. Prav iz zavesti, da je naše narodno življenje sestavljeno iz drobnih skrbi in drobnega dela, se bom v tem pregledu ustavil ob tem in ne ob visoki politiki, katero prepuščam drugim.

POLITIČNI POLOŽAJ

Mislim, da sta za naš politični položaj v preteklem letu na poseben način značilna dva dogodka: izginotje titovcev in njih samostojnih organizacij ter občinske volitve v maju leta 1961.

Do letos sta obvladali politično življenje med Slovenci na Goriškem dve politični organizaciji: Slov. demokratska zveza in pa titovci, ki so pa svoji politični organizaciji večkrat menjali naziv. Sprva je bila Slovensko-italijanska antifašistična zveza; nato je postala Demokratska fronta Slovencev, nazadnje pa Slov. kulturna gospodarska zveza za Goriško. Pod kakršnim koli nazivom je ostala v bistvu vedno ista organizacija; tvorili so jo pristaši jugoslovanskega komunističnega režima, ki so dobivali smernice in tudi razno pomoč iz Jugoslavije. V Gorici so izdajali tednik Sočo, imeli lastne kulturne organizacije, Dijaški dom na Solkanski cesti itd. Tako je bilo do leta 1961. V začetku tega leta so pa preuredili svoje vrste: ukinili so tednik „Sočo“, razpustili svojo politično or-

ganizacijo ter se kulturno in gospodarsko vključili v tržaško Slov. kulturno gospodarsko zvezo. Ohranili so samo Dijaški dom. Politično so se združili z italijansko socialistično stranko in stopili v njen pokrajinski odbor. Z eno besedo: titovci so na Goriškem likvidirali vse svoje postojanke in se politično podredili italijanskim socialistom, kulturno pa Trstu. Tako je po 15 letih neslavno izginila SIAU, ki je maja 1945 zmagoslavno zagospodovala v Gorici in okolici. Kratkotrajna je bila njena slava.

Nasprotno se pa Slov. demokratska zveza krepko drži in tudi vedno bolj uveljavlja. Prihodnje leto bo obhajala 15-letnico ustanovitve. Upajmo, da bo ob tem jubileju pomladila in pomnožila svoje vrste.

OBČINSKE VOLITVE

Osreanji politični dogodek v letu 1961 so bile občinske volitve in pokrajinske volitve. Te so se vršile zadnje nedeljo maja. Sprva se je zdelo, da bodo potekle mirno po že izvoženih kolesnicah, namreč da se bosta med sabo kosali za slovenske glasove SDZ in pa Demokratska fronta. Toda stvari so se nepričakovano zasukale. Kot omenjeno so titovci razpustili svojo politično organizacijo in se priključili ital. socialistični stranki ter sklenili, da na njenih listah kandidirajo. Istočasno se je v občini Števerjan pojavila tretja lista, ki jo je sestavil neki ital. baron s pomočjo nekaterih nezažadovoljnih domačinov. Ti dve dejstvi sta užgali smodnik, da se je razvila vsestransko razgibana volilna propaganda, zlasti še zato, ker se je del titovcev priključil ital. kom. partiji. Tako so se slovenski volilci razdelili na štiri liste: SDZ, ital. socialiste, ital. komuniste med tako skromno narodno manjšino. Toda dejstva so dejstva. Ideološka zmeda in osebne koristi so to povzročile. Rezultat volitev je bil, da je v Števerjanu krepko zmagala Slovenska lista z LIPO, čeprav so se proti njej združili titovci in ital. baron s sodom. V sovodenjski občini in pa v dobrdobski občini je zmaga ostala še naprej v rokah povezanih titovcev in kominformistov. V Gorici je SDZ ohranila tri občinske svetnike in dobila 1850 glasov, dočim so bili izvoljeni nekateri slovenski kandidatje 203

na socialistični in na komunistični listi, ki sta obe pomnožili svoje glasove v primeri s prejšnjimi volitvami iz leta 1956. Zato sedi sedaj v goriškem mestnem svetu pravzaprav šest Slovencev: trije slovenski demokrati (dr. Kacin, dr. Sfiligoj, dr. Bratina), dva socialisti in en komunist.

Glede volitev velja omeniti še to, da so se vse italijanske stranke razen MSI (neofašisti) zelo korektno zadržale do Slovencev tudi ob prvi občinski seji, ko je zastopnik SDZ pozdravil novo izvoljeni svet v slovenskem jeziku. To znači, da se narodni šovinizem tudi tu na meji počasi ublažuje. K temu gotovo nemalo pomaga tudi pozitivno in korektno zadržanje zastopnikov SDZ, ki vodijo v občinskem svetu pozitivno opozicijo.

ŠOLSKI ZAKON ZA SLOVENSKE ŠOLE

Leto 1961 nam je prineslo tudi šolski zakon za slovenske šole. O tem zakonu se je veliko pisalo in se je zanj in proti njemu vodila obširna časopisna polemika tudi od slovenske strani. Zgodovina tega zakona je dolga in razburkana in njegovo rojstvo je bilo težko. Rimska vlada je prej predložila dva druga osnutka, ki jih je pa slovenska manjšina enoglasno odklonila. Pri tem tretjem so izpustili tiste člene, ki so bili našim šolam posebno škodljivi, in izdelali zakon, ki sicer ni najboljši in najbolj idealen, je pa vendarle v bistvu za nas sprejemljiv, ker zagotavlja našim šolam obstoj in enakopravnost z italijanskimi ter zagotavlja svoboden vpis v slovenske šole. Pri njem so sodelovale in ga očobrile vse stranke v parlamentu razen misinov (neofašistov). Moral bi stopiti v veljavo že z novim šolskim letom 1961/2. Toda nekaj se je zataknilo in ga niso še objavili v Uradnem listu. Vendar je objava formalnost, ki se bo v doglednem času izpolnila. Proti šol. zakonu so bili posebno levičarji in njihovih simpatizerji (Novi list). Navajali so razne nedostatke novega zakona, posebno dejstvo, da ne upošteva Slov. Benečije in Kanalske doline. To je res. Toda odgovorni činitelji z nasprotna strani so se vpraševali, ali bi beneški Slovenci sprejeli slovenske šole, če bi se pri njih ustanovile. Ali bi se ne morda zgodilo, kakor se je ponekod na Koroškem, da bi starši rajši vpisali otroke v ital. kot pa slovensko šolo? Zato so sprejeli zakon tak kot je, v upanju, da se bo kasneje našla pametna rešitev tudi za Benečijo in za Kanalsko dolino.

Sedaj velja to, kar je napisal Katoliški Glas: „Na slovenskih starših je, ali se bodo slovenske šole ohranile in se, če mogoče, še pomnožile.“ Od njih narodnostne zavednosti zavisí in od njih skrbi za pravi blagor otrok.

Šolski zakon je pa le en del pravic, ki jih Slovenci zahtevamo od ital. republike. Manjka namreč še zaščitni zakon za manjšino, kot ga predvideva čl. 6 ital. ustave. SDZ je na zboru zaupnikov v avgustu 1961 sklenila, da zahteva tudi tega od rimskega parlamenta.

KULTURNO ŽIVLJENJE

Kdor zasleduje pisanje Kat. Glasa in pa letne obračune v Koledarju Goriške Mohorjeve družbe, more ugotoviti, da Slovenci na Goriškem še kar zadovoljivo celajo na kulturnem polju kljub vsakovrstnim težavam časa in razmer. Za to skrbe tri katol. prosvetna društva v Gorici, Števerjanu in v Pevmi ter razne igralske skupine tudi v drugih vaseh, zlasti v Doberdolu. Ta društva in skupine skrbijo za ljudsko prosvetne prireditve, za izlete, romanja, predavanja in zlasti še petje. Pri tem jim pomagajo še cerkveni pevski zbori, ki obstoje, z majhnimi izjemami, po vseh vaseh. V pretekli sezoni bi omenil predvsem nastop zborov za sv. Cecilijo, ko smo prisostvovali lepemu pevskeemu koncertu v dvorani na Placuti; božični koncert v goriški stolnici, ki se ponavlja leto za letom, ter gostovanje zaruženih zborov pod vodstvom prof. Fileja v tržaškem Avditoriju in na Koroškem. Tudi na tržaškem radiu se večkrat oglasi kateri, da ga je prijetno poslušati. Izmed ljudsko prosvetnih iger pa omenim Domna, ki so ga večkrat dali v Gorici v dvorani Mar. družbe, nato pa z njim gostovali tudi na Tržaškem in povsod želi obilo uspeha. Igro je pripravila Katol. prosvetna zveza, režiral je Maks Komac.

Vendar čutijo Goričani, da jim za večji razmah prosvetnega življenja primanjkuje primerna dvarana. Tista na Placuti je odločno premajhna in neprimerna za večje prireditve. Zato je zrastel v njih sklep, da si sami pomagajo s pomočjo rojakov po svetu. Osnovali so poseben odbor, ki si je zastavil nalogo, da sezida novo dvorano. Odbor deluje od leta 1952. V tem času je kupil dvonadstropno hišo z obširnim zemljiščem okrog nje v ulici XX. sept. Napravil je načrte za moderno dvorano in meseca oktobra 1960 začel z deli. Ta dobro napreduje. Če ne pridejo kake nepredvidene težave, bo dvorana gotova za prihodnjo zimo, ko bodo v njej lahko že nastopali. Hišo in dvorano so krstili za Katoliški dom, saj je njihov namen, naj v tej hiši dobijo svoj dom razne njihove katoliške organizacije.

Nova dvorana obeta biti res okusna in dovolj prostorna; v njej bo v parterju 240 sedežev, na galeriji pa 140. Oder je velik in prostoren, primeren za katero koli igro ali pevski nastop. Dvorana bo ogrevana in zato

Obisk papeškega nuncija v Franciji nadškofa Pavla Bertolija pri Slovencih v Parizu. Dr. France Žajdela mu izroča podobo Brezjanske Matere božje. V sredini rev. Ignacij Čretnik.

Papeški nuncij v Franciji nadškof Pavel Bertoli med sv. daritvijo ob obisku pri Slovencih v Parizu. Asistirata mu g. Jože Flis in g. Ignacij Čretnik.

Mladinski dom v ulici Scorcola 26 v Trstu.

Tržaške skavtinjae na duhovni obnovi pri Sv. Križu 27. septembra 1961.

bodo lahko v njej igre ob katerem koli vremenu. Tako lepe in prostorne dvorane Slovenci v Gorici niso še imeli. Seveda bo na dvorani ostal še občuten dolg. Saj ni mogoče misliti, da bi tako veliko delo mogli plačati v tako kratkem času. Ljudje v Gorici in tudi na deželi velikodušno prispevajo in darovi se počasi stekajo. Tudi rojaki po svetu so obljubili svojo pomoč. Nekateri so jo že dali. Med temi naj omenim Odbor za Katol. dom v Gorici, ki se je že pred leti osnoval v Clevelandu in ki je že veliko pomagal. Zašnje leto se je enak odbor osnoval v Torontu, kjer

je sedaj že lepo število Slovencev. Tudi ta odbor je že začel z nabirko in poslal prve darove. Če bo Bog hotel in če bodo naši ljudje tu in po svetu ostali naši zamisli zvesti, bomo imeli svoj dom in svojo dvorano ter se počasi izkopalj tudi iz dolgov. Vsekakor pa odbor za Katol. dom v Gorici še nadalje rad sprejema kateri koli dar za novo dvorano. To je tem večje narodno delo, ker rojaki na Goriškem branijo naše narodne postojanke na skrajnem zapadu Slovencev in so pri tem navezani izključno na lastne moči in na pomoč rojakov.

Mladinski dom v Trstu

XY

„Mesto brez cerkva“ so včasih imenovali Trst. V resnici tujcu vzbudi pozornost dejstvo, da cerkva na prvi pogled ni opaziti. Tudi jih je precej časa zares bilo premalo. Šele v zadnjih desetletjih so jih dosti novih zgradili.

Poleg cerkva niso gradili stanovanj za duhovnike. Še danes kanoniki sv. Justa stanujejo po vseh delih mesta, celo na Opčinah. Tudi mnogi dušni pastirji bivajo po zasebnih stanovanjih.

Najmanj je kdo mislil na katoliške domove, da jih v našem mestu dobesedno ni bilo. Čez dvajset let je fašizem preprečeval skoro vsako delovanje verskih in katoliških društev in je gradil hiše, kjer je zbiral mladino in jo po svoje vzgajal.

Po zadnji vojni se je položaj spremenil. Pri župnijskih cerkvah so polagoma opremili prostore, ki pa povsod niso na razpolago slovenskim društvom. Fašistične prostore so sprva zasedli komunisti. Pozneje so si z ogtomnimi sredstvi, ki so jim imeli na razpolago (Koliko je bilo med njimi pomoči zavaznikov!), po vseh delih mesta uredili udobne prostore za svoje namene. Titovci s polmiliardno odškošnino za „Balkan“, kjer je bilo središče vseh slovenskih organizacij in so ga fašisti požgali leta 1920, gradijo v ulici Petronio dom, ki bo služil samo komunističnim ciljem. Takoj po vojni so komunisti spremenili slovenske prostore, kjer je bila Ciril Metodova šola, v svojo tiskarno in v svoje lokale.

Od slovenskih Marijinih družb, ki so kot edina organizacija ostale, je samo ena imeala svoj „Marijin dom“, druge so se shajale v

najetih prostorih. Nujno potrebno je bilo, da smo začeli misliti na to, da si sami pomagamo. Začeli smo z nabirkami. Rojan si je že zgradil svoj Dom, škedenj je dobil hišo, Sv. Ivan nabira.

V sredini mesta smo blizu cerkve Novega sv. Antona tudi hoteli imeti kaj svojega, kjer bomo sami svoji gospodarji. Že ves čas po vojni smo nabirali sredstva. V začetku leta 1960 se nam je posrečilo, da smo se na Škorklji, deset minut od glavne postaje, pogodili za enonadstropno hišo z vrtom. Vsaj pol leta je trajalo, da smo dobili potrebna cerkvena in državna dovoljenja. Sedaj so že vsi prepisi urejeni in hiša že eno leto služi svojemu namenu.

V pritličju so trije prostori. V večji sobi, kjer je prostora za okrog 80 oseb, imamo pravico za sv. mašo trikrat na mesec ob priliki duhovnih obnov za mladino. V preteklem letu smo jih imeli vsak mesec ločeno za dijakinje in za skavtinje. Poleg tega sta še dve sobi. Eno so zasedli skavti in so jo po svoje opremili, druga pa služi skavtinjam. V prvem nadstropju bivajo zasebne stranke.

Skupnim namenom služi tudi kuhinja v pritličju. V juliju letošnjega leta so jo uporabljale skavtinje, ki so imele štirinajstdnevni kuharski tečaj.

Poleg hiše je še toliko prostora, da smo si uredili igrišče za odbojko. To je za mladno precejšnjega pomena, ker ni nobenega drugega igrišča tako blizu sredine mesta.

Nekaj je na hiši še dolga, pa smo prepričani, da nas bo božja pomoč spremljala tudi v bodočnosti, kakor nas je doslej!

KANADA

Pisatelj Karel Mauser iz Clevelanda, USA, govori na Slovenskem dnevu v Torontu.

Slovenski dan v Torontu v Kanadi leta 1961. Častni gostje na tribuni. Od leve proti desni: Vid Rovanašek, Sudbury; ing. S. Bah, London; župnik Andrej Prebil, C. M.; Joseph Brousek, predstavnik čehoslovaške narodnostne skupine dr. Miha Krek, predsednik NO za Slovenijo; Lojze Ambrožič, St. Toronto.

Župnik župnije Brezmadežne g. Janez Kepač, C. M., učiteljstvo in otroci slovenske farne šole pri župniji Brezmadežne.

Predsednik NO za Slovenijo dr. Miha Krek pozdravlja rojake na Slovenskem dnevu v Torontu.

Kanadsko pismo

A. A. S.

Na splošno življenje v Kanadi lahko primerjamo z ameriškim. Pri prehodu čez mejo, ki za kanadske državljane (kar so Slovenci v Kanadi že po večini) ne prizadeva nikakih težav; skoraj ne opaziš spremembe. Iste ceste, promet, hitrost, pehanje za življenje, pretirana reklama, človeka na cesti ne vidiš drugače kot v avtu, tovarne, farme in veliko še neobdelane zemlje. Le za spoznanje gostejša naseljenost se moraa opazi. Denarna vrednost je ista. Včasih je kanadski dolar za par centov višji, včasih ameriški. Izletnikov Amerikancev prihaja mnogo v Kanado. Zaradi lepih krajev, številnih jezer, čiste jezerske vode za kopanje, ribolova in lova na divjad. Seveda je med temi izletniki veliko Slovencev, ki prihajajo sem k svojim sorodnikom in prijateljem, zlasti pa uživat vse prijetnosti in dobrote, ki jih nudi Kanada. Saj imenujejo Amerikanci Kanado „Božja dežela“ (God's Country). Mnogi pa prihajajo tudi na božjo pot v Midland, Ontario, na grobove kanadskih mučencev, ter v Quebeško provinco k sv. Jožefu in sv. Ani. Slovenci pa v glavnem k Mariji Pomagaj in k Mariji s čudodelno svetinjo v Torontu.

Tudi od tu se spustijo mnogi Slovenci v Zružene države na obiske. Največ v Cleveland, deloma tudi dalje, in v Lemont k Mariji Pomagaj na grob nepozabnega Gregorija. Nekateri pa iščejo in pripeljejo od tam svoje življenjske družice. Trdijo, da je tam večja izbira.

Na splošno bi dejali, da je tu veliko blagostanje. Slovenci, ki so prišli v Kanado po vojni prvi, so zaradi znane pričnosti in varčnosti po večini vsi dobro situirani. Imajo lastne domove, stalne službe, lastna podjetja, inteligenčne in strokovne poklice, avtomobile, televizijske aparate, vse vrste gospodinjske stroje. Vsi so dobro hranjeni in oblečeni. Vsak ima svoj telefon. Hiše so vse elektrificirane, ogrevane večinoma z naravnim plinom, deloma z oljem, med tem, ko gospodinjje kuhajo največ na električnih štedilnikih, kar je najpriročneje in najceneje.

Celotni sistem tukajšnjega življenja je težnja po čimvečjem življenjskem uživanju in udobju, kar vpliva slabo na vse Slovence, zlasti pa na novodošle, ki so zmaterializirani že od doma. Tukajšnje življenje nima smisla za ideale, žrtve in odpovedi. Tako se novi

kar hitro v vrtincu slabše strani življenja dobro počutijo in udomačijo. Le redke je mogoče pridobiti za kako resno organizacijsko delo, jih pritegniti cerkvi v pravo versko udejstvovanje. Dovolj je pri obeh slovenskih farah v Torontu versko kulturnih organizacij, a mnogi, zlasti novi, se držijo daleč proč od njih. Zelo lepe uspehe v pridobivanju ima Marijina Legija, ki pod vodstvom in spretnim delovnim članstvom odlično deluje.

Zaš se nam nepotrebno, da bi tu navajali vse podrobno delo raznih že znanih organizacij. Povemo naj le, da se vsi številni odbori resno trudijo, da bi dali čimveč od sebe. Organizirajo vse vrste nastopov v športu, telovadbi, tombole, srečolove, bankete, plese, oderske nastope, igre in podobno. A igre privlačijo čimdalje manj ljudi. Treba bo poiskati nekaj novega, učinkovitejšega, da ne bodo ostali odri prazni. Igra vzame mnogo časa in truda, uspeha pa, kot bi si želeli, ni. Da bi se ljudje sedaj v času televizije dali prevzgojiti v tem oziru, pa ni verjeti. Bo treba pač tudi v tem oziru iti za časom.

Podrobneje naj omenim le lansko leto na novo ustanovljeni Mladinski klub. „Naši upi — Naša nada“. Klub je organiziran po vzorcu kanadskih mladinskih klubov. V programu ima apostolat, šport in zabavo. Ta čas je v klubu vpisanih nad 200 fantov in deklet. Vstop imajo z dopolnjenim 16. letom. Glavni namen ustanoviteljev je, da se mladina zbira v poštenu družbi v cerkveni dvorani, pod duhovnim vodstvom župnika. Da se med seboj seznanjajo, ter, da si zbirajo izmed sebe življenjske družice, oziroma druge.

Če upoštevamo, da je bilo lansko leto v obeh slovenskih farah 77 porok, — letos se pa bližamo temu številu že sedaj, pa smo šele v septembru, bomo razumeli, kako na mestu je bila ustanovitev tega kluba. Da pa z odhodom v zakon ni nevarnosti, da bi klub zgubljal preveč na članstvu, pa povemo, da imamo v obeh slovenskih šolah v Torontu 270 otrok, ki bodo z dopolnitvijo 16. leta nadomestili tiste, ki odhajajo.

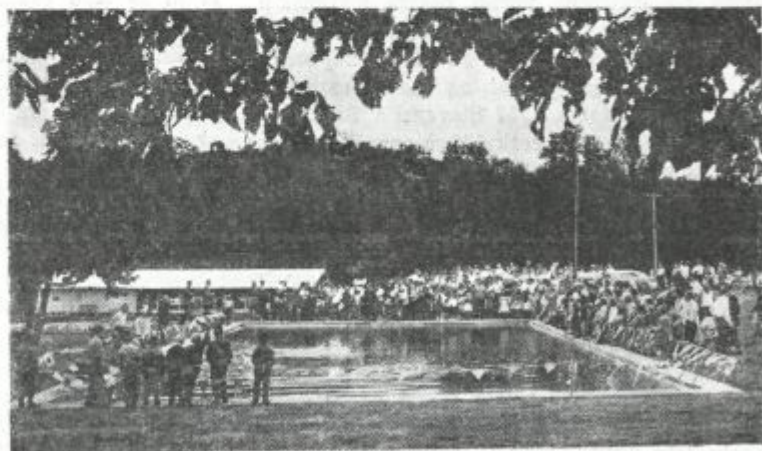
Ker smo ravno pri mladini, naj še povemo, da je bilo v letu 1960 149 krstov, letos se pa že tudi sedaj bližamo temu številu. Niso pa ti vsi, ki so se potrudili povečati število Slovencev v Torontu. Marsikateri se je dal krstiti v fari, v katero po teritoriju

Prezbiterij župne cerkve Brezmadežne s čudodelno svetinjo, drugega slovenskega svetišča v Torontu

Ravnatelj g. Zrnec, C. M., učiteljstvo in gojenci slovenske šole pri župniji Brezmadežne.

Blagoslovitev otroškega bazena na slovenskem letovišču v Torontu

spada. Recimo, da nima pripravne zveze s slovensko faro ali pa kak drug vzrok, tako, da ne moremo nakazati točnejšega števila novorojenčkov v Torontu.

Smrtnih slučajev je bilo v letu 1960 devet in dva otročiča pri porodu.

Za versko življenje je tu primerno dobro urejeno. Duhovnikov Slovencev je v Kanadi ta čas 14. Osem jih deluje samo med Slovenci. Eden je profesor v bogoslovju, pet je pa nastavljenih na angleško govorečih farah, ki pa tudi po svojih močeh gredo med Slovence.

Torontski gospodje hodijo misijonarit med Slovence po vsej obširni Ontarijski provinci, po kateri so v večjih ali manjših skupinah raztreseni. Izdajajo tudi lepo urejevan mesečni verski list „Božja Beseda“, ki je razširjen po vsej Kanadi in nekako duhovno veže vse verne Slovence v Kanadi. V nekaterih krajih, kjer so večje skupine, zelo želijo stalnega duhovnika. Kar pa iz razumljivih vzrokov ni mogoče. Tako se morajo pač vključiti v angleško govoreče fare. Nekateri pa nikamor in se počasi izgublajo v škodo sebi in narodu.

Slovencev v Torontu je približno 7.000. V vsej Kanadi pa na grobo šteto okoli 18.000. Točne številke ni moči dobiti.

Zelo posrečena zadeva je medžupniško letovišče približno 40 mil ven iz Toronta. Obsega 24 akrov zemljišča, ravnine, bregov in

gozda. Tam je postavljena velika lopa, v kateri je v poletnih mesecih vsako nedeljo sv. maša, iz nje se je razvila Telovska procesija v vsem sijaju in veliki udeležbi; tam je bazen za plavanje in manjši bazen za otroke; tam so prirejeni prostori za vse vrste športa, telovadbo in igre. Vsak konec tedna se tam zbira mlado in staro, iz Toronta in bližnje okolice, kjer se v športu, kopanju, zabavi in prijateljskem pogovoru poživlja duša in telo, ter ohranja naročni duh in slovenska beseda.

Na tem prostoru sta se tudi vršila dva lepo uspela Slovenska dneva. Zlasti zadnji je po veliki udeležbi prekosil vse druge prireditve.

Tu je na grobo opisan v glavnem le slovenski živelj iz Toronta. Zelo prav bi bilo, da bi se opisali še nekateri kraji, kot n. pr. Montreal, kjer je nekaj zelo požrtvovalnih Slovencev; London, Ontario, kjer si je primeroma majhna skupina postavila svoj društveni dom; Sudbury, Ontario, kjer so prekoračili vse žrtve in začeli s slovensko šolo; Hamilton, Ontario, kjer so začeli z nabirko za slovensko cerkev. In tako dalje. Pa je bil na žalost stavljen prekratek rok in ni bilo mogoče dobiti podatkov. Zato upajmo, da bo prihodnje leto dan daljši rok, ter bo tako Toronto, kakor drugi kraji, bolj podrobno opisan.

Iz življenja brazilskih Slovencev

I. L. C.

VERSKO ŽIVLJENJE

Vse do leta 1957 v Brazilu ni bilo slovenskega duhovnika, ki bi se mogel posvetiti delno ali izključno verski oskrbi slovenskih naseljencev. Tega leta je prišel v Sao Paulo slovenski duhovnik, ki so ga rojaki naprosili, da bi zanje vsaj enkrat na mesec maševal. Tako so se oktobra 1957 Slovenci v Sao Paulo pričeli zbirati v cerkvi Svetega Duha. Za marsikoga je bilo veliko doživetje, ko je pri maši čul slovensko petje in pridigo. Število obiskovalcev se je gibalo med 30 in 60, včasih tudi več. Zbirali so se vsako drugo nedeljo v mesecu ob petih popoldne. Tudi nekaj otrok je bilo ondi krščenih. Na orgle je ves čas igrala učiteljica glasbe Angela Copič. Pozneje sta prišla v Sao Paulo še dva duhovnika, tako da se je služba božja za Slovence mogla vršiti vedno razen z izjemo nekaj mesecev leta 1958. Ljudem je bil prostor všeč

zaradi lepega razgleda. Na razpolago je bila tudi majhna dvoranica, kjer so se ljudje po maši med seboj pogovorili. Takoj od začetka so prišli zraven tako staro kot novonaseljenci in se lepo razumeli. Politično je skupina bila ves čas načelno docela nepristranska.

Značilno za odnose med rojaki, ki so prišli v deželo v raznih dobah, je, da prihajajo k službi božji za Slovence zastopniki vseh skupin in tudi sodelujejo pri prireditvah. Tako, recimo, vodi petje profesorica glasbe gdč. Angela Copič, ki je prišla semkaj kmalu po prvi svetovni vojni kot enoletni otrok.

PROSVETNO DELO

Že naslednje leto so pripravili lepo uspelo miklavževanje. Naslednja leta je prevzel glavno skrb za prihod sv. Miklavža prof. E. Al. Fonča. L. 1960 je ta prireditev zbrala

dotlej največje število rojakov, okrog 120. Posamezniki so prišli celo iz Santosa in Campinas (100 km) in celo iz Rio de Janeiro (420 km). Manjkali niso niti angeli niti hudobec kot kažeta sliki. Vendar so otroci ugotovili, da je bil navzoč posebne vrste parkelj, ker so opazili, da je mogel „rožičke doli sneti.“

Razen tega so se v letu 1960 nekateri otroci naučili slovenskih pesmi in jih po maši deklamirali ali zapeli.

Za majnik 1961 se je ta skupina preselila v cerkev sv. Generoze, kjer ima na razpolago zelo lepo in veliko farno dvorano. Že takoj v maju so v njej pripravili lepo proslavo materskega dne. Nad 20 točk deklamacij, pesmi, harmonika in govor so tvorili pester program. Tudi to pot je prišlo 120 ljudi. Nekateri so bili do solz ganjeni. Navdušenje za slovensko pesem je bilo veliko. Začetek je bil narejen.

Slovenci v Sao Paulo se ne zbirajo le pri sv. Generozii. Primorski Slovenci so si po prvi svetovni vojski postavili lasten dom, kjer se še sedaj zbirajo, zlasti od nedeljah.

GOSPODARSKO UDEJSTVOVANJE

Tu naj omenimo 50-letnico obstoja usnjarskega velepodjetja bratov Podboj. Ob tej priložnosti je podjetje izdalo v Sao Paulo posebno revijo: Podboj. Iz nje povzamemo, da je sedanji direktor podjetja Lovrenc Podboj, ki je istočasno slavil 80-letnico rojstva, prišel hkrati z dvema že pokojnima bratoma v Brazil iz Postojne l. 1897. Trikrat je podjetje prejelo zlato medaljo. Prej je bilo podjetje v rokah Lovrenca in njegovih bratov, sedaj je v rokah Lovrenčevih sinov in je doseglo silen razmah. Ima tovarno usnja v Leme (država Sao Paulo) in v Pelotas (Rio grande do Sul), veliko prodajaln, veleposestvo za gojenje živine z več 10 milijonsko vrednostjo. Samo leta 1960 je podjetje izdelalo 70.000 kg usnja za podplate.

Slovenski naseljenci izpred prve svetovne vojske so imeli tovarne usnja še v drugih krajih. V Assisu (država Sao Paulo) je imel tovarno usnja v Sao Paulo živeči Albert Fedel; v Jaboticabal (S. P.) Petrovčič iz Vrhnike, v državi Minas v Sao Sebastiao de Paraiso Manzek iz Šmihela pr. Novem mestu in Karel Unič, v Guachapí pa bratje Furlan iz Postojne. Zadnja podjetja so že v rokah njihovih sinov. (Podatke je dal 80-letni Lovrenc Podboj iz Sao Paula.)

Po prvi svetovni vojski sta prišla iz Gorice v Sao Paulo gradbena inženirja dvojčka Ivan Klasing, avstrijske narodnosti. Za seboj sta vabila na delo Primorce, ki sta jih poznala že doma. Tako so prišli za njimi prvi

Goričani iz Renč in od drugod in so zvalili za seboj še druge.

Prišlo jih je čez 100, skoraj sami fantje. Večina je ostala v gradbeni stroki. Bili so predelavci in izvrševalci velikih načrtov. Prevzemali so tudi velika in odgovorna dela: Od visokih palač preko kinodvorane, cerkva, bolnišnice in vojašnice do razkošnih in preprostih stanovanjskih hiš in blokov.

Po drugi svetovni vojski so prišli semkaj rojaki raznih poklicev. Ker je v Sao Paulo silno veliko industrije, je tu ugodno zlasti za inženirje, mehanike in specialiste vseh strok. Vendar najdemo vseh vrst poklice: pisarniške moč, gradbene podjetnike, krojače, peke, samostojne industrialce, inženirje (9), zdravnike (3), profesorje na univerzah (4) in na gimnazijah (4), mehanike (5), duhovnike (5), tiskarje in druge. Precej rojakov je zaposlenih v tovarnah. Nekateri inženirji, mehaniki in drugi specialisti imajo lastne, velike delavnice (do 30 delavcev). Na splošno se zdi, da je bilo doba po drugi svetovni vojski za naseljence ugodnejša kot ona po prvi svetovni vojski, vendar so tudi ti morali iti v začetku često preko velikih težav in začeti vse znova, nekateri celo po večkrat.

KULTURNO UVELJAVLJENJE

En odstotek slovenskih naseljencev v Brazilu poučuje na visokih šolah. V Sao Paulo poučuje že dolgo let arhitekturo Franc Jožef Štefan Košuta, ki je letos postal direktor fakultete za arhitekturo na univerzi Mackenzie. (Ime ima po ustanovitelju.) V Minas je na fakulteti Don Bosco salezijanec Alojzij Zver podravnatelj in poučuje latinščino ter filozofijo. Od ostalih omenimo še Enija Alojzija Fondo iz Lokve pri Divači, ki je letos postal profesor na državni fakulteti v Assisu in je junija doktoriral iz filozofije (latinčina) z najboljšim uspehom kot prvi doktor latinščine na katoliški univerzi v Sao Paulo. Še več profesorjev, laikov in duhovnikov poučuje na srednjih šolah, za kar so napravili potrebne izpite.

Od sinov staronaseljencev jih je več končalo visokošolske študije, od novonaseljencev doslej E. Al. Fonda, ki je dovršil filozofsko fakulteto na katoliški univerzi v S. P. in Martin Črnugelj, ki je lani postal inženir elektronike na državni univerzi v Sao Paulo. Gimnazijo je študiral v Spittalu na Koroškem.

Ing. Martin Črnugelj je bil takoj povabljen za profesorja na Tehnično šolo v Sao Paulo in imenovan celo za njenega ravnatelja. V drugem semestru 1961 pa mu je hkrati bilo ponudeno mesto za profesorja iste stroke na visoki šoli Mackenzie v Sao Paulo.

Vinko Zaletel med Slovenci v Južni Ameriki

J. KR.

Delovanje župnika Vinka Zaletela ni omejeno samo na slovenski dušnopastirski urad v Celovcu in na njegovo faro v Vogrčah pri Pliberku, ampak si ga je sam iz notranje potrebe in iz ljubezni do slovenskih ljudi raztegnil na vso Koroško, še več. Prekoračil je njene meje in obiskuje rad slovenske izseljence po raznih evropskih državah. Pohitel je tudi že k Slovincem v Združene države Amerike in Kanado, obiskal pa že tudi Egipt in druge vzhodnoazijske države. V letu 1961 se je končno odzval vabilu prijateljev in prišel na obisk k Slovincem v Argentini, Čilu in Brazilju.

V Argentino je prišel 19. julija 1961 in v tej deželi ostal do 23. septembra 1961.

V deželi ob „Srebrni reki“ je imel tudi srebrno mašo. Pel jo je 23. julija 1961 v župni cerkvi Sta Rita v Boulogne. Srebrnomašni govornik mu je bil direktor slovenskih dušnih pastirjev v Argentini Anton Orehar, med mašo pa pel zbor izbranih pevcev Golerjevo latinsko mašo.

Med svojim bivanjem v Argentini, kakor tudi v Čilu in Brazilju pa župnik Vinko Zaletel ni bil navaden turist, da bi v njih ogledoval samo naravne zanimivosti in način življenja narodov v Južni Ameriki, ampak je med tam naseljenimi Slovenci opravil tudi pomembno narodnoobrambno in kulturno delo ter poslanstvo. Po vseh večjih slovenskih naseljih je namreč neumorno predaval o življenju in delu koroških Slovencev, svoja izvajanja pa pojasnjeval s prelepimi krajevnimi posnetki in slikami iz folklornega življenja in dela slovenskih rojakov v deželi Miklove Zale.

S predavanji je začel v nedeljo 30. julija v Slovenski hiši v Buenos Airesu, nato pa obiskal slovenske rojake v Slovenski vasi v Lanusu, San Justu, Morónu, Carapachayu, San Martínu, Ramos Mejiji. V navedenih slovenskih središčih je imel navaščo po dva predavanji, ponekod celo po tri. Razen tega je imel še posebej predavanja za slovenske otroke po slovenskih šolskih tečajih. Tako je tudi že v Argentini rojeno slovensko mladino seznanil z lepoto slovenskih krajev in ji s prelepimi krajevnimi posnetki vtisnil v nežne duše za vse čase podobo slovenske domo-

vine. Tako je slovenski mladini, rojeni daleč od domovine njenih staršev, omogočil, da je prvič lahko videla in spoznala v vsem prelestnem čaru lepoto domovine, o kateri sicer toliko sliši, pa o njej vendar ni imela prave podobe. Pa še to je dosegel: Vzpostavil je stike med tukajšnjo slovensko mladino in slovensko mladino na Koroškem. Pobudo za to so dali slovenski otroci šolskega tečaja Franca Prešeren v Morónu, ki so župniku Zaletelu izročili lepo pergamentno pismo za slovenske šolske otroke na Koroškem s prijaznimi in toplimi pozdravi slovenske mladine iz Moróna in podpisi vseh otrok tega tečaja.

Zaključno predavanje pri Slovincih na področju Velikega Buenos Airesa je imel župnik Zaletel dne 27. avgusta 1961 v veliki dvorani sester dominikank v mestu Ramos Mejía. Nad 700 jih je bilo zbranih. Z navdušenim ploskanjem so izkazali hvaležnost požrtvovalnemu narodnemu in kulturnemu delavcu. Saj je imel samo na področju Velikega Buenos Airesa nad 27 predavanj s predvajanjem slik, ki jih je gledalo nad 5.000 slovenskih rojakov.

Dne 28. avgusta je župnik Zaletel odšel iz Buenos Airesa na obisk k Slovincem v Córdoba in Mendoza ter jih prav tako seznanil z lepoto slovenske Koroške. Iz Mendoze je 4. septembra odšel v sosednjo južnoameriško republiko Čile. Tu je slovenske rojake obiskal v prestolnici Santiago ter mestih Temuco in Cura Cautin. Dne 15. septembra se je znova vrnil na argentinsko stran in prišel k Slovincem v argentinski planinski svet Bariloče, od koder se je 19. septembra vrnil v Buenos Aires, od tu pa 23. istega meseca odpotoval z letalom na obisk k Slovincem v Sao Paulu v Brazilju. V tem mestu je 27. septembra zaključil obisk Slovencev v Argentini, Čilu in Brazilju.

Slovenci so župnika Zaletela povsod ljubeznivo sprejemali, z velikim zanimanjem in hvaležnostjo poslušali njegova predavanja in občudovali lepoto slovenskih krajev. Povsod ga bodo ohranili v najlepšem spominu ne samo kot dragega gosta, ampak tudi kot nesebičnega in požrtvovalnega kulturnega delavca ter buditelja narodne zavednosti in slovenskega ponosa.

**SREBRNA MAŠA G. ŽUPNIKA VINKA
ZALETELA L. 1961 V BUENOS AIRESU**

**Desno: Deklica v slovenski narodni noši
izroča srebrnomašniku slovenski šopek.**

**V sredini: Pozdrav slovenske srenje sre-
brnomašniku pred župno cerkvijo v Bou-
logne. Od leve proti desni: gg. p. Ciril
Petelin, dir. Anton Orehar, Vinko Zaletel,
župnik Alojzij Košmerlj in župnik Albin
Avguštin.**

**Spodaj: G. Vinko Zaletel govori sloven-
skim izseljencem v Buenos Airesu o lep-
tah slovenske domovine.**

Slovenci v Čilu

M. KR.

Ni nas v Čilu sicer toliko kot n. pr. v Argentini, Združenih državah Amerike, Kanadi ali Avstraliji, kakih 300 nas je pa le. Seveda nismo skupaj. V prestolnici države, Santiago, nas je največ, ostali so pa razkropljeni po vsej republiki.

V Santiagu je naše duhovno središče. Tu se zbiramo k slovenskim nedeljskim mašam, tu imamo od časa do časa tudi kako prireditve. Okoli oveh osebnosti, ki se za nas žrtvujeta, se zbiramo: okoli prednice č. matere Vincencije Kaplja in našega dušnega pastirja salezijanca Martina Maroša. Po njegovi zaslugi imamo Slovenci v Čilu tudi svoj list „Oznanila“. V primeri s tednikom Svobodna Slovenija ter versko revijo Duhovno življenje in avstralskimi „Mislimi“ je skromen, vendar vsem zelo ljub in drag. Saj je prijateljska vez, ki nas druži in seznanja z novicami ter dogodki med našimi izseljenci v tej državi, nam prinaša tudi odsfavke iz slovenske zgodovine ter nas seznanja s zaslužnimi slovenskimi možmi.

Prva številka je izšla 16. februarja 1960. Urednik lista g. Martin Maroša mu je na pot med slovenske rojake napisal naslednje spremne besede:

„Oznanila“ v skromni obliki stopa pred Vas in hoče biti med vsemi vez, ki naj združuje in navdušuje, bodri in tolaži, da ostanemo verni Slovenci in dobri kristjani, pravi kvas za okolje, v katerem živimo.

Če smo poštenj, delavni, podjetni, vljudni, verni, nas bodo vsi spoštovali in radi imeli. In ko nas bodo vprašali, kdo smo, bomo s pcnosom odgovarjali: Slovenec sem in vsi bodo vzljubili tudi našo predrago domovino in jo bodo občudovali, ker dá take sinove.

Če pa v našem dnevnem življenju nimamo teh čednosti, če smo polni napak, zavisti, nevoščljivosti, sovraštva, če zabavljamo eni čez druge, če se vdajamo pijači in nepoštevnosti, če smo zanikerni pri delu itd., ne bomo onečaščeni samo mi, ampak vsa naša skupnost in tudi naša predraga domovina.

„Oznanila“ bo prihajalo mesečno med Vas, dokler bo mogoče in če ljubi Bog drugače ne ukrene, z dobrimi nasveti in nauki, z novicami in navodili. Podprimo to prizadevanje z molitvijo in svojo simpatijo.

Kakor hitro smo se začeli družabno in kulturno malo bolj gibati, smo vedno bolj čutili, da moramo priti do lastne skupne stre-

he, pod katero se bomo zbirali. Kakor za ostale stvari, ki so bile v našo korist, je duša te akcije č. mati prednica Vincencija Kaplja, ki je sklenila uresničiti zamisel pok. škofa dr. Rožmana. Ni se ustrašila nobenih težav in ovir, ne nasprotovanja in preziranja: Neustrašeno se je zagrizla v delo v trdnem prepričanju, da dela dobro in za Slovence koristno delo. Najtežje vprašanje, kako priti do potrebnega denarja za nakup zemljišča, je rešila na ta način, da si ga je izposodila brez obresti pri neki čilenski osebi. Tako je za Slovence preskrbela lepo zemljišče izven mesta. Ker pa na zidavo še ni bilo mogoče misliti, je na njem začela s prašičje-rejo, da bi prostor ne ležal neizkoriščen. Obstojal je načrt, naj bi na tem prostoru tisti Slovenci, ki bi bili brez službe, delali ter si tako preskrbeli hrano in prenočišče. Pa je bilo toliko ugovarjanja in podtikanj, da bi bil vsakdo drugi vse pustil, č. mati Vincencija Kaplja pa ni. Delala je naprej in iz prejšnjega konjskega hleva je nastala čedna hišica, v katero so se naselile leta 1960 slovenske usmiljenke.

Medtem je pa nastopila nova nevarnost za svet, ki je bil kupljen za Slovence. Oseba, ki je dala brezobrestno posojilo, je prosila za vrnitev posojenega zneska. Ni bilo druge rešitve, kakor da je č. s. Kaplja zaprosila za pomoč Družbo sv. Vincencija Pavelskega. Ta e prevzela dolg, postala lastnica zemljišča, toda pod pogojem, da bodo tam ostale slovenske sestre in skrbele za Slovence, dokler jih kaj bo. Če bodo Slovenci hoteli zemljišče odkupiti, bodo plačali, kolikor je znašal dolg, in kar bodo Slovenci zidali na tem svetu, bo njihova last. Odborniki Društva Slovencev so na seji dne 14. februarja 1960 odobrili ta način ureditve vprašanja skupnega slovenskega doma v Santiagu.

Č. m. Kaplja namerava na tem prostoru postaviti primerno dvorano, ki bo služila tudi za kapelo ter za slovenske kulturne in družabne prireditve. Prav tako je v načrtu zgraditev poliklinike, otroškega vrtca, gospodinske šole ter zavetišča za stare in onemogle Slovence. V Slovenskem domu bodo stalno na razpolago tudi prostori za tečaje za slovenske otroke in odrasle.

Ali niso lepi ti načrti? Daj Bog, da bi jih mogli čimprej izvesti!

Med letom 1961 so bili med nami pomembni zlasti tile dogodki.

Od 26. do 30. julija smo imeli v Santiagu tretji mednarodni kongres krščanske demokracije. Udeležili so se ga tudi predsednik NO za Slovenijo kot predsednik Slovenske ljudske stranke ter podpredsednik Krščansko-demokratske zveze za Srednjo Evropo dr. Miha Krek, podpredsednik SLS Miloš Stare in član načelstva SLS dr. Franc Bajlec. Z vsemi smo preživeli več lepih ur na slovenskem svetu.

Septembra meseca je č. mati Kaplja sla-

vila 50-letnico, odkar je položila redovne zaobljube. Ta njen redovni jubilej smo proslavili dne 17. septembra v Slovenskem domu Marije Pomagaj. Ob treh popoldne smo imeli najprej slovesne pete litanije, nato pa slavnostno akademijo s petjem, deklamacijami in govori. V začetku septembra je pa bil pri nas nekaj dni na obisku g. župnik Vinko Zaletel iz Vogrč na Koroškem. Tudi v Santiagu je imel zanimivo predavanje, ki so ga pojasnjevale lepe naravne slike slovenskih koroških krajev ter slike iz življenja in dela koroških Slovencev.

Prelat John J. Oman zlatomašnik

J. KR.

Slovenska narodna skupnost v Združenih državah Amerike je imela zbor odličnih in za vse dobro vnetih mož, ki so slovenskim izseljencem ustvarili pogoje za ustanovitev raznih slovenskih ustanov: kulturnih društev, postavitve slovenskih narodnih domov, ustanovitev slovenskih denarnih zavodov in podpornih jedrot, slovenskih listov, zidanje slovenskih šol in cerkva. Imena Grdina, Debevec, Zorman, Gregorič, visoka cerkvena dostojanstveniška Hribar in Ponikvar ter p. Kazimir Zakrajšek od umrlih in bivši guverner in sedanji senator Lausche od še živečih bodo za vse čase zapisana v zgodovini življenja in dela slovenskih izseljencev v Združenih državah Amerike. Poleg teh pa v nič manjši meri ime prelata Johna J. Omana, ki je lani praznoval zlatomašniški jubilej. In sicer 13. avgusta 1961 v rojstni župniji pri Sv. Štefanu, 9. oktobra 1961 pa v župni cerkvi sv. Lovrenca v Clevelandu.

Prelat Oman je sin kmetijskih staršev Simona Omana in Terezije, roj. Legat, ki je prišla v Minnesoto v ZDA iz Slovenije. Med enajstimi otroki je bil četrti. Trdo je bilo njegovo življenje v mladosti kot vseh ostalih slovenskih ljudi, ki so v Ameriki krčili gozdove in jih spreminjali v rodovitna polja. Ko so njegovi mlajši bratje dorasli, je lahko pustil to delo in šel k železnici, vedno pa še tudi delal na raznih farmah. Nadaljnja življenjska pot ga je vodila kot delavca v rudnike v okolici Eveletha. Postal je kurjač v rudniški elektrarni. Tedaj je bil 20 let star. Želja, da bi si poiskal primerno življenjsko

družico, ga je privedla nazaj v domači kraj, kjer je dobil službo kot strojnik v občinski elektrarni. Tu je pa pri Omanu prišlo do velike notranje spremembe. Odločila se je njegova življenjska pot. Ni si ustvaril družine, kot je to prvotno mislil in želel, ampak se odločil za duhovništvo. Benediktinci, ki so vodili tedaj njegovo rojstno faro, so ga sprejeli v semenišče in mu pomagali, da je vse šole, ki redno trajajo 12 let, dokončal v 10 letih. Dne 26. decembra 1911 ga je Slovenec škof Trobec posvetil v duhovnika.

Čeprav je škof Trobec sam potreboval duhovnikov v svoji škofiji, je vendar pristal na prošnjo Slovencev iz Clevelanda, naj bi jim poslal kakega slovenskega duhovnika ter jim dal Johna Omana. Tako je Oman prišel iz Minnesote v Cleveland in postal kaplan v fari sv. Vida. Po treh letih je pa bil imenovan za župnika druge slovenske fare sv. Lovrenca prav tako v Clevelandu.

Zlatomašniški jubilej dne 9. oktobra 1961 je prelat Oman praznoval v svoji farni cerkvi pri Sv. Lovrencu v Clevelandu v 83. letu starosti. To je bilo cerkveno slavlje, kakršnega ta fara doslej še ni imela. Pred oltarjem je bilo okoli 50 cerkvenih dostojanstvenikov, redovnih voditeljev in duhovnikov na čelu s clevelandskih nadškofom Hobanom. Jubilantu so pri maši stregli njegova nečaka Rev. Edvin in Daniel Oman ter Rev. Matija Blenkuš. Angleško slavnostno pridigo je imel župnik fare Sv. Vida prelat Alojzij Baznik, slovensko pa Rev. Benedikt Hoge, bivši predstojnik slovenskih frančikanov v Združenih državah 215

Amerike. Na koro je pel latinsko mašo cerkveni pevski zbor župnije sv. Lovrenca pod vodstvom pevovodje Godca, zaključil pa cerkveno slavnost s slovensko zahvalno pesmijo.

Po zlati maši je bilo slavnostno kosilo, na katerega so bile povabljene najodličnejše osebnosti slovenske izseljenske skupnosti v ZDA ter predstavniki clevelandskega mesta in ostalih ameriških oblasti. Samo duhovnikov je bilo okoli 40. Od civilnih osebnosti sta bili najvidnejši senator Frank Lausche in predsednik NO za Slovenijo dr. Miha Krek.

V imenu duhovščine clevelandske škofije je pozdravil jubilaranta župnik John Humensky, v imenu slovenskih duhovnikov je pa imel izredno lep in miselno bogat govor župnik Matija Jager. Zlatomašnika Omana je prikazal kot gorečega duhovnika, ki je prelep zgled vsem ostalim, kako je treba delati iz ljubezni do Boga, župnije in župljanov. Jubilarantov nečak Rev. Edwin Oman je v govoru zanimivo opisal zgodovino Omanovega rodu v ZDA, ki šteje več sto članov. Med njimi je več desetih duhovnikov, redovnikov in redovnic. Senator Frank Lausche je v pozdravnem govoru slavil prelatovo modrost in vztrajnost. Iz srca mu je želel, da bi v veselju in zdravju užival sadove svojih del in prizadevanj. Za njim je bilo še več govornikov. Tako sodni predstojnik Avgust Prijatelj, zastopnik clevelandske občine in njenega župana Steve Suhajčič, ki je slavljencu izrekel tople čestitke tudi v imenu ameriških Slovakov, Jože Kovačič v imenu župljanov sv. Lovrenca, John Germ pa v imenu glavnega odbora in članstva KSKJ.

Prebrali so tudi številne brzozjavne in pisne čestitke. Med njimi sta vzbudili posebno pozornost dve: čestitka papeža Janeza XXIII. in ljubljanskega škofa msgra. Antona Vovka.

Papež Janez XXIII. se je prelata Omana ob njegovi zlati maši spomnil z naslednjimi besedami:

„Ob zlatem jubileju mašništva sveti oče toplo čestita msgru. Omanu, se zahvaljuje Vsemogočnemu Bogu za mnoge sadove dela vnetega duhovnika in srčno rad daje zaslužnemu slavljencu tudi posebno pooblastilo, da podeli udeležencem pri jubilejni sv. maši slovesni papežev blagoslov.

Kardinal Cicognani“

Brzozjavno čestitko iz Ljubljane o podpisali škof, prošt, dekan in vsi kanoniki stolnega kapitlja. Prelatu Omanu so pa čestitali takole:

„Ko se vseh dobrot, ki si jih storil ljubljanski škofiji, hvaležno spominjamo, s ponižno molitvijo nujno prosimo Kristusa, Najvišjega Pastirja in njegovo presladko Mater in Devico, Slovencev milo Pomočnico in Kraljico, naj Tebe, dragi in ljubljeni brat, nagradita in z zaslužnim povračilom odlikujeta.“

Kaj vse je prelat Oman slovenskim ljudem v ZDA, kajti njegovo delo, njegova skrb za versko in narodno rast slovenskih ljudi ni bila nikdar samo omejena na meje župnije, ki mu je bila zaupana, ampak je zajela po vsej prostorni deželi razkropljene Slovence, najbolje povedo tri zgodbe iz njegovega življenja. Na prelatozem zlatomašniškem slavju jih je povedal njegov stari prijatelj Jakob Resnik.

Prva se nanaša na Omanovo imenovanje za župnika pri Sv. Lovrencu. Ko so slovenski farani te župnije zvedeli, da jim je škof poslal za župnika Omana, so bili vsi proti temu, da bi jim prišel „komandirant“ kaplan od sv. Vida. Med faro sv. Vida in sv. Lovrenca je namreč v Clevelandu približno tako razmerje, kakor je bilo med I. in II. svetovno vojno v Ljubljani med farama pri sv. Petru in v Trnovem, ko so zlasti mladinske organizacije neprestano tekmovali, iz katere fare bodo dosegle boljše rezultate. Slovenski možje so se odločili stopiti pred škofa in ga prositi, da bi jim Omana ne poslal za župnika. Seveda pri škofu niso nič opravili. Zato pa Omanu ob njegovem prihodu v faro sv. Lovrenca niso pripravili prav nobenega sprejema.

Druga zgodba pove, kako je prelat Oman začel pasti duše v fari, kjer ga lastni rojaki niso marali za župnika. Ko je prvo nedeljo maševal v fari sv. Lovrenca, je svoje župljane nagovoril v pridigi takole:

„Dragi v Kristusu. Vem, da me mnogi neradi sprejemate. Ni vam prav, da je škof mene poslal sem. Povem vam, da tudi jaz nisem rad šel. Pri Sv. Vidu sem imel, in upam, da imam še dosti prijateljev. Prav posebno sem tam vzljubil otroke, in mislim, da so se tudi oni navezali name. Vsi smo bili žalostni, ko sem moral oditi. Meni je bilo tam lepo. Prišel sem k vam, ker sem moral ubogati. Obljubljam vam, dragi župljani sv. Lovrenca, da bom molil in delal za vas, kar bom najbolj mogel. Prosim vas, molite tudi vi zame. Amen.“

Ko so možakarji odhajali od te maše, so med sabo ugotavljali: „Dober bo ta novi gospod. Kratko pove.“

Tretja zgodba odkriva, kako velika sprememba je nastopila v odnosu ljudi do prelata od njegovega prihoda v faro pa do škofovega

dekreta o Omanovi premetitvi na drugo farno, ki ga je dobil čez nekaj let. Ko so ljudje zvedeli, da je prelat Oman prestavljen na drugo slovensko farno v Barberton, je v farni postalo vse žalostno. Kot bi slana požgala vse veselje, je dejal Resnik. Možje so se posvetovali, stopili k škofu in ga prosili, naj jim Omana pusti še naprej na farni. Ko niso nič dosegli, so nad škofa odšle še žene. Prosile so ga za Omana in mu dopovedovale, da bo njegova premestitev povzročila v župniji veliko škodo in da se bo to poznalo tudi v verskem življenju po družinah. Pa se škof ni dal prepričati. Slovenci pa tudi niso odnehali. Ko že pri škofu niso nič dosegli ne možje in ne žene, so nadenj poslali svoje otroke. Ti so poklekli pred škofa in ga prosili tako, kot znajo prositi le otroci. Tedaj jim je škof dejal: „Nisem ugodil, ko so prišli vaši očetje in matere, vam otročičem se pa ne morem upirati. Pojdite domov in povejte, da bo Father Oman ostal še naprej pri vas.“

Tako se je tudi zgodilo.

In Father Oman je še danes župnik fare sv. Lovrenca. V 46 letih je razvil tako vsestransko delavnost, da ga ni Slovenca v ZDA, ki bi tega dela ne poznal. Dejal je za dušni in telesni blagor slovenskih ljudi in nepre-

stano pisal v slovenske liste v Clevelandu in Čikagu. Zlasti njegova stalna rubrika v „Ameriški domovini“ se je bralcem lista tako priljubila, da je ni smel pustiti, kakor bi bil to rad storil, ampak mora pisati še kar naprej in naprej.

Prelat Oman bo pa za vse čase ostal zapisan v sreči tudi novih slovenskih naseljenecv tako v ZDA, kakor po ostalih kontinentih sveta. Kajti on je bil med glavnimi ustanovitelji Lige katoliških slovenskih Amerikancev, ki je omogočila prevoz slovenskih protikomunističnih beguncev iz begunskih taborišč v Italiji, Avstriji in Nemčiji v razne države sveta. Prelat Oman je bil tudi tisti, ki je sprejel pod svojo gostoljubno streho našega največjega trpina, varuha, očetovsko ljubečega in skrbnega nadpastirja dr. Gregorija Rožmana ter mu omogočil, da je z njegovega župnišča v Clevelandu razvijal tako vsestransko delavnost za slovenske naseljence po vsem svetu.

Ob njegovem zlatomašniškem jubileju so se ga zato toplo spominjali tudi vsi demokratični Slovenci po svetu z zahvalo Bogu, da nam ga je dal in ga obdaril s tako velikimi sposobnostmi, da je lahko postal posebljen apostol božje slave in lepote slovenskega imena.

Pismo iz Venezuele

G. KR.

Ko smo lani (1960) brali v Zborniku-Koledarju Svobodne Slovenije pestra poročila o življenju in delovanju Slovencev po svetu, nas je v Venezueli postalo kar malo sram. Podjetnost slovenskih rojakov po svetu, njihovo kulturno in organizacijsko delo smo primerjali s tem, kar smo ustvarili pri nas. Nismo toliko, kot so Slovenci drugod, nekaj pa smo le in nismo popolnoma „obsedeli“.

Na vprašanje, kaj je bilo med nami zanimivega v letu 1961, bi odgovoril nekako takole:

Številčno se nismo pomnožili. Nekaj rojstev je sicer bilo, toda malo, 10 rojakov nas je pa zapustilo in se izselilo v druge države. Prijetno spremembo so dočakale nekatere družine: prišli so jih obiskat svojci iz domovine.

Versko življenje slovenskih ljudi je ostalo nespremenjeno. Za redno slovensko službo je skrbel naš kaplan g. Janez Grilec, ki je od časa do časa tudi odhajal na obiske slovenskih ljudi po notranjosti države. Ti obiski so bili vsem zelo ljubi, zlasti še za tiste, ki živijo kje daleč v notranjosti države povsem osamljeni. G. Grilec jih je ob tej priložnosti prinesel tudi slovenskega svetnega in duhovnega branja.

Udeležba pri slovenskih službah božjih v Caracasu se številčno ni povečala. So pač vedno eni in isti obrazi. Veliko se jih ne pridruži. Kaj je temu vzrok? Pomanjkanje verske zavesti, vzporedno s tem pa tudi padanje narodne zavednosti.

Kulturno-družabno življenje nas je tudi v letu 1961 dvakrat zbralo v velikem številu: Prva prireditve je bilo miklavževanje, druga pa materinska proslava, ki je bila res skrbno pripravljena. Na prireditvi so nastopili otroci z rajalnimi točkami. Postavili so se tudi naši pevci in deklamacije so bile občuteno podane. Po materinski proslavi je bila za udeležence pripravljena večerja, nato pa je bila prosta zabava.

List „Življenje“ je redno izhajalo. G. Grilcu moramo biti res hvaležni za ves njegov

trud in napore. Ni velik list, je pa naš in nam je nujno potreben odraslim, še bolj pa naši mladini. Ta se ga je oklenila. Posebno razveseljivo je dejstvo, da so otroci začeli že sodelovati v listu v svoji otroški prilogi. Če gledamo nazaj, ugotovimo, da je tu doraščajoče slovenske otroke najprej začelo opozarjati na slovensko besedo naše skupno nedelj-sko zbiranje pri sveti maši, zatem so ji besedo začeli odpirati nastopi pri Miklavžu in pri drugih prireditvah, sedaj pa smo prišli že tako daleč, da so otroci sami začeli prijemati za pero in po naše že pišejo.

V gospodarskem pogledu Slovenci v Venezueli nismo dosti napredovali. Gospodarski položaj v državi se je zaradi krize poslabšal. Pojavila se je brezposelnost. Zato so tudi rojaki živeli skromneje kot poprej. Potrebni rojakom smo vedno priskočili na pomoč. Za bolnike imamo bolniški sklad, za ostale potrebne pa druge nabirke. Za take socialne dajatve rojaki radi prispevajo. Škoda je le to, da vsi slovenski rojaki niso organizacijsko povezani v močno, naraščajočo in med seboj edino slovensko izseljensko družino. Še vedno jih je preveč ob strani in jih na nobeni slovenski prireditvi ne vidimo. Taki seveda tudi ne sodelujejo pri podpiranju slovenskih revežev in bolnikov, ki jih imamo med seboj in smo zanje dolžni skrbeti. Kajti v Venezueli je prepad med domačini in tuji precej globok. Pozna se to pri delu kot pri javni pomoči. Država ima vedno pred očmi le domačine, na katere se bolj ozira tako pri zaposlitvi kakor pri javnem zdravju. Zato si tudi posamezne narodnostne skupine same še organizirajo socialno skrbstvo za potrebne svoje člane. Tako delamo tudi Slovenci. Daj Bog, da bi bili čim bolj edini in složni, da bi si v nesreči in stiski pomagali.

Vsestransko udejstvovanje slovenskih rojakov po svetu, ki je bilo popisano vsako leto v Zborniku, je v veliko vzpodbudo tudi slovenskim rojakom v Venezueli. Zelo radi bremo taka poročila iz posameznih kontinentov in držav. Škoda, da se iz Združenih držav Amerike tako malo oglašajo!

Slovenska zelenica v Adroqueju

OB 10-LETNICI SLOVENSKEGA SEMENIŠČA IN ŠKOFOVEGA ZAVODA

DR. F. Ž.

Proti koncu meseca maja 1945 so se slovenski begunski semeniščniki začeli zbirati v benediktinski opatiji v Pragli. V jeseni leta 1946 so se preselili v brixensko semenišče na Južnem Tirolskem. Od tam so šli čez morje v Argentino. Prva skupina je dospela v San Luis, kjer je takratni škof msgr. dr. A. E. di Pasquo dal na razpolago prostore v svojem še ne popolnoma dograjenem semenišču. meseca januarja 1948, druga skupina pa v začetku aprila 1948. Prve dni po velikem šmarnu leta 1951 pa je isti škof naročil, da se moramo do 25. avgusta istega meseca vsi izseliti iz San Luisa.

Slovenecem naklonjeni takratni laplaški nadškof dr. Tomaž Solari se nas je usmili in dovolil, da smo se naselili na skromni pristani v še bolj skromnih prostorih v Adroqueju. Skraja je več slovenskih družin sprejelo semeniščnike pod svoj krov. Bogoslovci pa so brž prišli za delo in zidarjem pridno pomagali preurejati prostore. Dobri slovenski verniki niso bili umazanih rok. Takoj so ustanovili poseben odbor za podporo semenišču.

Iz navadne garaže smo naredili preprosto semeniško kapelico, za katero je rajni slikar Marijan Koritnik napravil iz zaobljube krasno podobo Marije Pomagaj. Semeniščniki in duhovniki, bivši gojenci semenišča, pa so kupili Mariji in Jezušku pozlačeni kroni. Tako smo dobili prvo Marijino cerkvice v Argentini. Ko se je škof dr. Gregorij Rožman od 11. januarja do 10. marca 1952 drugič mudil v Argentini, je pred odhodom blagoslovil Marijino podobo in obe kroni.

Po treznem premisleku in resnem posvetovanju se je takrat škof odločil tudi za škofov zavod. Skraja so zgradili le večjo učilnico, za spalnico pa so porabili staro večjo sobo. Čez nekaj let je bilo treba dozidati novo učilnico, ki služi tudi za spalnico, pa prostori postajajo spet premajhni in je treba misliti na nov, res temeljito in bolj moderno zgrajen zavod.

Leta 1955 so bogoslovci pridno pomagali pri zidanju nove, večje kapele v čast Mariji Pomagaj. Blagoslovljena je bila 23. julija 1955.

Skraja smo za pristavo plačevali najemino. Sredi najhujšega preganjanja pod predsednikom Juanom Peronom pa je škof dr. Gregorij Rožman s svojim prisluženim denarjem in z darovi usmiljenih slovenskih src v Severni Ameriki in Kanadi pristavo kupil. Semenišče in škofov zavod vseh deset let živita od miloščine, ki prihaja iz dobrih rok slovenskih naseljencev v Argentini, Severni Ameriki in Kanadi. Škof dr. Gregorij Rožman nam je bil pravi oče in smo z njim veliko izgubili. Ko je zadnjič prišel v Argentino, je takoj prvi večer, ko je sedel za mizo v semeniški obednici, vzkliknil: „Sedaj sem pa doma.“ Še zadnje dni pred smrtjo si je silno želel, da bi odšel v Argentino v semenišče ter pripomnil: „Tam je le moj dom!“ Deloma se škofov zavod vzdržuje tudi z mesečnimi prispevki, ki jih dajejo starši gojencev.

Prvo leto je bilo v škofovem zavodu 9 gojencev, deseto leto jih je 23. Pred nekaj leti jih je bilo 32, pa so se komaj stiskali v tesnih prostorih. Nujno potrebujemo večjih prostorov. V škofovem zavodu so ljudskošolci (od 5. razreda dalje) in srednješolci. A že prihajajo s prošnjo, da bi tudi kot akademiki smeli tu stanovati.

Vsi hodijo v vnanjo šolo, v domači šoli pa se uče zlasti krščanski nauk, slovensko zgodovino in zemljepis ter ljubi materini slovenski jezik. Srednješolci se uče doma tudi latinščino.

Vadijo se tudi v slovenskem pisanju. Zadnja leta izdajajo svoj list „Zavodar“. Za sestanke Marijine kongregacije morajo pripravljati kratke govore v slovenskem jeziku. Vsako leto nastopajo pri marijanski akademiji skupaj z bogoslovci, ko 31. maja obhajamo svoje semeniško proščenje. Proti koncu leta so nekaj let v zavodu pripravili kako akademijo oziroma igro. Leta 1959 so poskusili celo z Gogoljevim Revizorjem. Leta 1960 in 1961 pa so za ves slovenski živelj iz Velikega Buenos Airesa priredili dobro obiskani in dobro pripravljene akademije v Buenos Airesu.

Vsi gojenci niso najbolj nadarjeni, zato nekateri tu končajo le ljudsko šolo. Drugi 219

poskusijo na zelo strogem adroguškem srednješolskem zavodu. Kdor je priden in vsaj srednje nadarjen, more tu dokončati srednjo šolo. Skušnja je pa pokazala, da je za vsakega gojenca zavod bil v narodnem in verskem pogledu koristen, čeprav je bil v njem le leto dni.

Srednjo šolo so tu končali:

Markez France, leta 1955, končal v štirih letih, študira biokemijo na univerzi v Buenos Airesu;

Rodé Jurij, leta 1956, letos končava peti letnik bogoslovja;

Kralj Tomaž, leta 1957, vpisal se je na filozofsko fakulteto v Buenos Airesu, kjer študira splošno zgodovino;

Urbanija Franc, leta 1957, letos bo dovršil četrti letnik bogoslovja;

Bečan Marijan, leta 1958, letos se bliža koncu tretjega letnika bogoslovja;

Škulj Janez, leta 1958, v semenišču v San Isidro;

Škulj Edo, leta 1958, tretjeletnik slovenskega semenišča v Adroguéju;

Šparhaci Janez, leta 1958, študira elektromehaniko na inženirski fakulteti v Buenos Airesu;

Vivod Božo, leta 1959, preučuje elektrotehniko na inženirski fakulteti v Buenos Airesu;

Skvarča Jure, leta 1960, tudi na inženirski fakulteti v Buenos Airesu študira elektrotehniko;

Škraba Jože, leta 1960;

Troha Andrej, sin staronaseljenca, bo končal letos decembra.

V škofiji Jujuy so menda v 25 letih imeli samo dva novomašnika. V slovenskem semenišču pa so, odkar smo v Adroguéju, mašniško posvečenje prejeli tle bivši gojenci semenišča:

Legan Alojzij, 11. nov. 1951; posvečen pri palotincih v Turdera;

Čuk Julij, Dejak Anton, Flek Vinko, Gosar Anton, Horn Jože, Kunčič Jože, Povše Milan, Puš Jože, Rijavec Venceslav, Rozman Branko, Škulj Anton; vsi posvečeni po škofu dr. Gregoriju Rožmanu 13. januarja 1952 v cerkvi Marije Pomočnice v zavodu Don Bosco v Ramos Mejia;

Šuštar Jože, 2. avgusta 1953, posvečen v mali semeniški kapeli; kmalu po novi maši je vstopil v Jezusovo družbo;

Makovec Bogdan, Okorn Franc, Stare Alojzij, Škerbec Jože, vsi posvečeni v laplaški semeniški kapeli 29. novembra 1953;

Himmelreich Franc in Martelanc Jošt, 31. julija 1955, prvo mašniško posvečenje v novi kapeli Marije Pomagaj;

Mavrič Marko in Rant Jože, 2. decembra 1956, posvetil ju je dr. Gregorij Rožman v novi kapeli Marije Pomagaj;

Prijatelj Franček, 1. decembra 1958 v stolnici v Lomas de Zamora;

Langus Janez, veliki šmaren leta 1959; posvetil ga je lomaški koadjutor msgr. dr. Aleksander Shell v semeniški kapeli Marije Pomagaj;

Borštinar Matija, Grom France, Pintarič Anton, 20. decembra 1959; posvetil jih je lomaški pomožni škof koadjutor dr. Aleksander Schell v redovniški cerkvi sv. Družina v Adroguéju;

Bergant Franc, 18. decembra 1960; mašniško posvečenje mu je podelil buenosaireški pomožni škof dr. Anton Rocca.

Vseh novomašnikov je bilo torej v desetih letih kar 27.

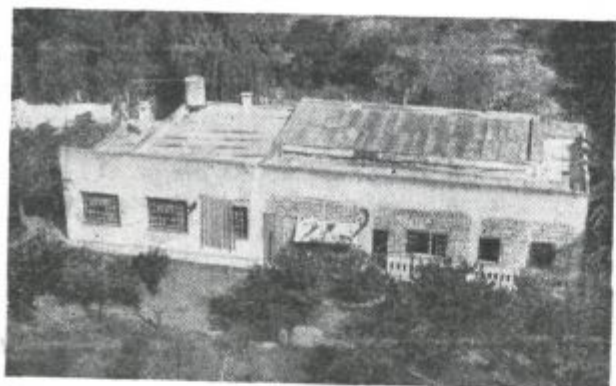
Vsi so poslušali predavanja v slovenskem jeziku. V obednici beremo vsaj enkrat na dan — navadno pri večerji — tudi slovensko. V kapeli bogoslovci in gojenci škofovega zavoda vsak drugi mesec vse slovensko molijo. Bogoslovci so večkrat izdajali za svoj krog droben listič „Naš dom“, nekajkrat pa svojo tiskano revijo „Misel“. Vsakih štirinajst dni oziroma vsaj vsak mesec so sami morali pripraviti kratko predavanje pri Bogoslovski zvezi, zadnja leta pa imajo med šolskim letom enkrat na mesec predavanje pri Bogoslovski zvezi, enkrat na mesec pa prav tako pri Marijini kongregaciji. Vsi so vzgojo prejemali v katoliškem in slovenskem duhu.

Izmed teh 27 duhovnikov tle delujejo izključno za Slovence: Dejak Anton, izseljenski misijonar med Slovenci v Franciji, Horn Jože, dušni pastir slovenskih naseljencev v Mendocini v Argentini, Kunčič Jože, župnik v Sv. Križu pri Trstu, Rozman Branko, prefekt v škofovem zavodu, ekonom in profesor v semenišču, Makovec Bogdan, študira sociologijo na Gregoriani v Rimu, Stare Alojzij, dušni pastir za Slovence v Velikem Buenos Airesu, Martelanc Jošt, kavalan na slovenski župniji pri Sv. Vidu v Clevelandu, Prijatelj Franček pa se pripravlja na doktorat na Gregoriani v Rimu.

Vsaj deloma pomagajo tudi slovenskim vernikom: Škulj Anton, Šuštar Jože, Škerbec Jože, Himmelreich Franc, Mavrič Marko, Rant Jože, Langus Janez, Borštinar Matija, Grom France, Pintarič Anton in Bergant Franc.

Nekateri izmed njih so prijeli tudi za pero: Gosar Anton, Rozman Branko, Škulj Anton, Makovec Bogdan, Škerbec Jože, Stare Alojzij, Rant Jože.

Doktorat na slovenski teološki fakulteti v Adroguéju, dokler je obstajala, so dosegli: + Kladnik Franc, Kukovica Alojzij, Branko Rozman in Stare Alojzij; Rant Jože je pa naredil tu vse doktorske izpite, le doktorsko razpravo je branil na bogoslovni fakulteti pri jezuitih v San Miguelu pri Buenos Airesu.

Poslopje slovenskega semenišča ob prvih popravilih leta 1951.

Vodstvo slovenskega semenišča, bogoslovci in gojenci ob zadnjem obisku škofa dr. Gregorija Rožmana v Argentini leta 1957.

Profesorji, bogoslovci in gojenci ob mašniškem posvečenju gosp. Jožeta Šuštarja leta 1955.

Veselo razpoloženje profesorjev po opravljenem delu. Od leve proti desni: rektor dr. Franc Guidovec, univ. prof. dr. Ignacij Lenček, univ. prof. dr. Ivan Ahčič in spiritual slovenskega begoslovja dr. Filip Žakelj.

V semenišču so ta leta poučevali: + dr. Alojzij Odar, + dr. Ivan Ahčin, dr. Ignacij Lenček, sedanji rektor dr. Franc Gnidovec, sedanji spiritual dr. Filip Žakelj, dr. Alojzij Kukovica, dr. Branko Rozman, dr. Mirko Gogala, dr. Pavle Krajinik in prof. Marijan Marolt.

Slovenski duhovniki v Adroguéju pa se niso posvečali le pouku in vzgoji bogoslovcev in dijakov, kar je njihova glavna dolžnost, marveč tudi glede druge verske in kulturne pomoči slovenskim ljudem niso držali rok križem.

Veliko so predavali zlasti na rednih mesečnih duhovniških sestankih, pri Slovenskem katoliškem akademskem starešinstvu, pri Slovenski kulturni akciji, fantom in dekletom ter na zborovanjih Katoliške akcije. Pridigali so na velikonočnih duhovnih obnovah in v teh desetih letih imeli nad dvajset zaprtih duhovnih vaj za fante in dekleta, za moške in žene in za izobražence. Pa še drugače so pomagali.

Pridno so podpirali slovenski tisk s članki in razpravami. Tiste listi, revije in zborniki oziroma koledarji so jih imeli za svoje sodelavce: Ave Maria in Ave Maria Koledar, Baragov vestnik, Družabna pravda, Duhovno življenje, Katoliški glas, Katoliški misijoni, Meddobje, Omnes unum, Oznanilo, Svobodna Slovenija, Zbornik Koledar Svobodne Slovenije, Vrednote in najbrž še kak drug list.

Adroguéški slovenski duhovniki so napisali v teh desetih letih te knjige:

Dr. Ivan Ahčin, Sociologija, I. knjiga, Buenos Aires 1953, strani 296; Sociologija, II. knjiga, 2. snopič, Buenos Aires 1955, strani 468; Socialna ekonomija. III. knjiga, Buenos Aires 1958, strani 456.

Dr. Franc Gnidovec, Mati našega Odršenika, Buenos Aires 1954, strani 290.

Dr. Alojzij Odar, Večnost in čas, zbral iz revij, uredil in uvod napisal prof. dr. Ignacij Lenček, Buenos Aires 1958, strani 294.

Dr. Filip Žakelj, Spoznajmo Barago! strani 102, v knjižici Barago na oltar, izd.

JABZ, Buenos Aires 1953; Baragova podoba ter več molitev in devetdnevnic v knjižici Barago na oltar (Baragova knjižnica, 1. zvezek), Buenos Aires 1958; Živi Kristusov evangelij (življenjepisne črtice svetnikov in svetnic proglašanih pod Pijem XII.), Družba sv. Mohorja v Celovcu, I. zv. 1955, II. zv. 1956, III. zv. 1958. leta, vsega skupaj 370 strani; Naša Gospa lurška, prosi za nas, Goriška Moh. družba v Gorici 1958, strani 192; Marija slovenskega naroda ne bo zapustila, Buenos Aires 1960, strani 290; Zdrava Marija, milosti polna (molitvenik), Družba sv. Mohorja v Celovcu 1960, strani 1270.

Dr. Rozman Branko ima v knjižici Barago na oltar posebno uro molitve za Baragovo beatifikacijo, v 1. zvezku Bar. knjižnice pa spet uro molitve in posebno devetdnevnic za Baragovo beatifikacijo; izšla je njegova zbirka pesmi: Na steni spi čas, Rim 1954, strani 40, napisal je pa tile drame: Roka za steno (igrali v Buenos Airesu, Trstu in Celovcu), Človek, ki je ubil Boga (igrali v Buenos Airesu), prevedel pa je tudi Fabrijevo Inquisizione (slovenski naslov: Preiskava), ki so jo tudi igrali v Buenos Airesu.

V semenišču v Adroguéju žive tudi uredniki tehle treh listov oziroma revij: Baragov vestnik (dr. Filip Žakelj, nekaj časa dr. Branko Rozman), Duhovno življenje (nekaj časa urednik dr. Franc Gnidovec, sedaj sourednik dr. Branko Rozman) in Omnes unum (uredniki: najprej dr. Ignacij Lenček, potem rajni dr. Ivan Ahčin, za njim pa dr. Filip Žakelj).

Ni vse zlato, kar se sveti. Vendar ni mogoče tajiti, da sta semenišče in škofov zavod ter učitelji in vzgojitelji v obeh ustanovah vršili lepo poslanstvo med Slovenci v narodnostnem, kulturnem in verskem pogledu.

Ob desetletnici obe ustanovi za tri reči prosita: Vsi Slovenci nam zgradite nov modern zavod za veliko število slovenskih gojencev; slovenski starši pošljite čimveč slovenskih sinov v to lepo slovensko oazo; dobre slovenske duše, izmolite nam še veliko duhovniških poklicev za tisto semenišče, za katero je škof dr. Gregorij Rožman vse žrtvoval.

Argentinska pisma 1960

PAVLE RANT

Dragi Lučko — Anglija

februarja 1960

Tik pred koncem lanskega leta sem bral v „Svobodni Sloveniji“, da si postal petdesetletnik. V teh dveh mesecih pa smo brali, da sta Abrahama srečala tudi Vinko Brumen in France Novak, medtem ko je šestdeset let dopolnil Mirko Kunčič. Če k osebnim novicam dodam še to, da so med tem umrli Pavle Masič in Anton Pavlovčič pa profesor dr. Ivan Ahčin, sem navedel vse. Pretreslo me je, ko sem gledal vso zadnjo stran „Svobodne Slovenije“ polno smrtnih oznanil za prof. Ahčina: od semenišča do SLS, Društva Slovencev, Družabne pravde in Slovenske kulturne akcije — vse je v pokojnem priznavalo javnega delavca. Za hip mi je prišlo na misel, da bi mi v emigraciji, ko je vendar tako malo voljnih za delo v skupnosti, pravzaprav vsi morali tako delati kot profesor Ahčin: le tako bi izpolnili vse vrzeli, ki se pojavljajo, opravili delo, ki nam ga bivanje v svetu nalaga.

Sprašuješ me, kako volimo tukaj. Naj povem, da tujci lahko volijo samo občinske odbornike, pa še to samo tedaj, ako imajo vse davke v redu plačane. V tem primeru so tudi lahko kandidati za občinske odbornike. Takih primerov je več v notranjosti dežele, kamor domačini ne hodijo na delo, tujci pa, posebno še, ako so se naravnost z ladje podali v kraje v kateri koli provinci. Kot tujec imaš samo osebno izkaznico. Če pa po petletnem bivanju začneš postopek za pridobitev državljanstva, Ti izstavijo nekako vojaško knjižico. S tem pa tudi moraš voliti — v veljavi je volilna obveznost — in si lahko izvoljen za senatorja ali poslanca in postaneš lahko celo podpredsednik Republike. Po ustavi mora biti samo predsednik rojen Argentinec. Kot zanimivost Ti povem, da je sedanji predsednik parlamenta po rodu Španec, ki pa je prevzel tukajšnje državljanstvo.

Volitve so tajne in jih nadzira vojska odn. policija ali žandarmerija. Dasi so v nekaterih provincah, od katerih vsaka voli svoje deželne poslance in senatorje, vpeljali proporcionalni sistem, velja za volitve v zvezni parlament in senat še vedno sistem večinske stranke in manjšinske. Se pravi: stranka, ki dobi največ glasov, dobi večino mandatov, njej sledeča preostale, vse druge stranke pa nič. Tako imamo sedaj senat in parlament iz samih radikalov, ki so se razcepili pred leti v dve večji grupi. Pravim: razcepili. Stvar je namreč taka, da je Frondizi bil leta 1952 kandidat za podpredsednika skupaj z radikalom Balbinom. Na zadnjem zasedanju strankinega glavnega zbora je hotel vpeljati nekaj sprememb, pa ga je strankin aparat „povožil“. Po tistem dogodku je dejal: češ, če nočete sprejeti mojih predlogov, bom pač prisiljen napraviti svojo stranko. Ko je pri volitvah 1952 proti Peronu propadla radikalna formula, je šla pot v razcep hitro naprej. Leta 1958 je Frondizi že na čelu svoje radikalne skupine kandidiral za predsednika in zmagal nad svojim nekdanjim partnerjem Balbinom. Poslanci in senatorji obeh strank pa so prišli v kongres.

Poleg obeh radikalnih strank, ki pa jih ne smeš primerjati s francoskimi ali srbskimi radikali, je še več drugih. Tako so od ideoloških socialistična, razcepljeni na dve veji, od katerih gre ena po poti stroge doktrine, druga pa hoče biti nekaj podobnega kakor Topalovičev socializem, krščansko demokratska, ki je še v povojih, in komunistična, ki je kot povsod zelo aktivna. Jasno je, da imajo tudi pravo konservativno stranko, v kateri pa je toliko

frakcij, kolikor je osebnosti malo večjega formata kakor običajni pristaši. Jasnó je, da vse stranke razen socialistične in komunistične poudarjajo, da so katoliško usmerjene; ne sme Te pa motiti, ako boš bral poziv članom KA, naj volijo n. pr. Balbinovo radikalno stranko, češ da jim bo zagotovila vso svobodo, se pa v programu izreka za ločitev zakona, laično šolo in podobno. Ideološke jasnosti ni. Tako so n. pr. celo krščanski demokrati svetovali članom, naj za poslance in senatorje volijo krščansko demokratsko listo, za predsedniške pa Balbina, češ da je še vedno „manjše zlo“ kakor Frondizi...

Naj zaključim z nekaj novicami: France Jerman se je vrnil iz Squaw Walleya, kjer je bil kot član argentinske olimpijske delegacije na zimskih olimpijskih igrah, Dinko Bertoncely pa je prišel nazaj iz Antartide, kjer je bil dve leti skupaj z argentinsko odpravo. Kot planinca Te bo zanimalo, da so v Bariloachah sklenili, da bodo na gori, ki ji je ime Capilla — Kapelica (2400 m) postavili spominski križ sa škofa dr. Rožmana. Nabirko bo poleg tukajšnjega Slovenskega planinskega društva vodil č. g. Albin Avguštin. Naj dodam še to, da se udeje tvuje naša folklorna skupina, ki pod vodstvom Janeza Bitenca, sina pokojnega profesorja Mirka, izvaja narodne plesse. V skupini so naslednji plesni pari: Bitenc Janez — Lojzka Sonc, Jure Ahčin — Stana Bitenc, Jure Vombergar — Anka Savelli, Janez Černič — Magda Gaser, Miha Gaser — Tinka Vombergar. Harmoniko igra Niko Terčič. In ker si v domovini skavtstva, povem še to, da imamo tudi tukaj skavte, ki jih vodi Marijan Trtnik. Pretekli mesec so bili na skupnem taborjenju z Armenci, Estonci, Belorusi, Madžari, Ukrajinci in Litvanci.

Dragi Pavle — Kanada

marca 1960

Naj začnem s športom, kar Tebe najbolj zanima. IV. športne dneve smo namreč imeli pretekle dni. To so dnevi, pravzaprav sobote popoldne in nedelje ves dan, ko so naši fantje in dekleta, raztreseni po raznih naseljih Velikega Buenos Airesa, v stalni „borbi“ za prva mesta, v športnih panogah seveda. Obsegajo pa skorajda vsa področja lahke atletike, pa nogomet in ping-pong. Zdaj si pa misli, da si doma in se voziš vsako soboto odn. nedeljo na tekme takole: najprej v Medvođe (pri nas n. pr. San Justo), potem v Črnuče (pri nas Morón), zatem na Brezovico (Lanús) pa v Devico Marijo v Polju (San Martín), pa na Dobrovo (Adrogué) in končno v St. Vid (Ramos Mejía) Vsi ti kraji pa še precej drugih zraven spadajo v Veliki Buenos Aires. V tistih dneh naša mladina oživi in nestrpno čaka, ali bo nedeljski jutro, ko bi moral biti zaključni nastop na slovenski Pristavi, zasijalo sonce (kakor včasih, ko smo doma gledali na Petra in Pavla dan, ali na Stadionu ne bo blata). Ta dan, ki predstavlja slovesni zaključek tekem — letos so predvidene od 13. marca do 1. maja, bo na Belo nedeljo, 24. aprila. Imenuje se Slovenski dan. Letos bo že petič. In najbrž Te bo zanimalo, da so letos nastopili v ping-pongu stari gadje, kakor jim pravijo: Tršinar—Rus in Padovan. Ti boš seveda dejal, da je bila stara stadionska šola še vedno najboljša.

Ker sem že pri mladini, naj pripomnim, da so volili nov odbor Slovenske fantovske zveze: s 57 proti 55 glasoma je zmagala lista „obnoviteljev“, kakor jih nekateri označujejo. Stevilke vsekakor dokazujejo ostro borbo, delo v bodočnosti pa bo pokazalo, ali se poročena lista — čeprav s tako skromno razliko — zna demokratsko podrediti večini.

Včasih smo se na Stadion vozili z Magistrovim avtom. Pravili so, da je možko srce tako kot Magistrov avto: čisto je že poln, pa gre še vedno eden lahko noter. No, solastnik teh avtov, Albin je slavil šestdesetletnico. Skorajda istočasno tudi župnik in sedaj katehet v Slovenskem tečaju v Moronu č. g. Lamovšek Matija, v San Martinu pa tamošnja organistka Matilda Kogovškova.

Najbrž sem Ti že pisal, da je p. dr. Anton Prešeren bil imenovan za delegata ljubljanskega škofa za slovensko semenišče v Adroguaju. Tako je po smrti škofa dr. Rožmana skrb za zastopanje tega semenišča padla na p. Prešerna. Imenovanja so bili tukaj vsi zelo veseli.

Pred nedavnim se je tukaj začelo novo šolsko leto. Tako tudi v slovenskih tečajih, ki jih pod vodstvom posebnega šolskega odbora pri Društvu Slovencev, kateremu načeljuje Aleksander Majhen, vzdržuje neizmerno požrtvovalen kader učiteljev in učiteljic ter katehetov, pa seveda tudi krepka in trda vzgoja otrok v posameznih družinah. Tečaji, katerih se letos udeležuje 600 otrok, so sedaj v naslednjih krajih: tečaj škofa Jegliča v osrednji hiši na Ramón Falconu v Capitalu. Poučujeta Marijana Kovač-Batageljeva in Gregor Mali, Slomškov tečaj v Ramos Mejia: Anica Šemrov in Matija Lamovšek, tečaj Franceta Balantiča v San Justo: Angelca Klanšek in Francka Tomazinova ter France Novak, tečaj dr. Franceta Prešerna v Moronu: Mija Markeževa in Matija Lamovšek, tečaj Narteja Velikonje v Hurlinghamu: Kovač Katica in Stanko Škrbe, Gregorčičev tečaj v San Miguelu: Mija Markeževa in Stanko Škrbe, Baragov tečaj v Lanusu: Zdenka Jan Virantova in Lovre Jan ter Janez Petek, Cankarjev tečaj v Berazategui: Anica Šemrov in Stanko Škrbe, Stritarjev tečaj v San Martinu: Katica Kovačeva in dr. Lojze Starc, Levstikov tečaj v Floridi: Dušan Šušteršič, Anton Smolič in Žitnik Markeževa.

Zdaj prihajamo v čas, ko je vsako leto več otrok. To bo trajalo še nekaj let, potem bo sledilo postopno zmanjševanje, dokler... Na to danes še ne kaže misliti, dasi bo slej ali prej treba.

Letošnji V. slovenski dan je bil združen s proslavo stoletnice prenosa lavantinske škofije iz Št. Andraža v Maribor. Zbrali smo se na Pristavi, kjer je po maši bilo slavnostno zborovanje, na katerem je govoril dr. Leopold Eiletz. Nastopili so združeni pevski zbori iz Buenos Airesa pod vodstvom Jožefa Omahna. Skromen pa prisrčen je bil naš spomin na velikega škofa Slomška.

Naši akademiki so za občni zbor imeli tudi študijski dan. Za letos so bili izvoljeni: Tine Debeljak ml., Stane Žužek, Jure Vombergar, Meta Debeljakova, France Knavs in Tomaž Kralj. Ko Ti pišem tale imena, se nekote spominjam časov, ko smo kot zavodarji listali po starih Letnih poročilih in srečavali imena, ki so se potem v javnem življenju začela vedno bolj in bolj ponavljati. Nekateri so ugasnili, drugi pa so si s svojim delom utrli pot v skupnosti. Tako je tudi sedaj. Koliko imen je že šlo mimo nas, odkar smo zunaj — nekaterih ni več, ker so odšli v zatišje, drugi so se odmaknili ali naveličali, le redki — „rari nantes in gurgite vasto“, bi dejal, so vzdržali. Bomo videli, kako bo s to mladino, ki sedaj „gor raste“. Kako je pri vas v tem pogledu?

Se to, kar Te bo gotovo zanimalo: pred časom sem Ti že omenil, da je več naših fantov šlo v semenišče k salezijancem in da so jim tam s posebnim poudarkom povedali, da njih vzgoja za duhovništvo sloni predvsem na dejstvu, da bodo lahko nekoč kot salezijanski duhovniki delovali v osvobojeni domovini. Ista osnova je merodajna tudi pri vzgoji duhovniškega naraščaja v slovenskem semenišču v Adroguaju. Ob letošnjem akademskem študijskem dnevu pa je Miloš Stare tudi za civiliste povedal v zaključni misli predavanja nekako takole: „Akademiki v Argentini naj vedo, da so v inozemstvu le na študiju. Prav je, da se tu uveljavijo, kolikor morejo, toda s slovenstvom morajo ostati tako tesno povezani, da bo n, pr. slovenski profesor na buenosaireški univerzi jutri lahko profesor na ljubljanski univerzi. To naj bi bila vodilna misel vsakemu akademiku, za kateri koli poklic se pripravlja.“

Da ne pozabim. Letošnjo odbojgarsko ekipo adroguajskih zavodarjev so sestavljali: Skvarča-Vivod-Troha-Poglažen-Žakelj-Sušnik-Boltežar.

Kot zgodovinarja Te bo zanimalo, kako smo proslavili 150-letnico argentinske neodvisnosti. Z gala koncertom, ki ga je vodil Marko Bajuk, peli pa so 225

pevci vseh naših zborov v Buenos Airesu in še mendoški zraven. To je bilo petje, da je odmevalo! In če pomislim, kako nas je ravnatelj Bajuk krotil na gimnaziji, se mi zdi, da ima v sebi dovolj moči, da bi ugnal še večji zbor. Ne samo tistega, kakor ga je pred leti, ko je pelo več kot dva tisoč pevcev. Se spomniš s Stadiona?

Dragi Peter — Kanada

julija 1960

Sprašuješ me, kako vzdržimo v Buenos Airesu tempo prireditvev. To bi tudi mi radi vedeli, a naj bo, kakor že hoče, vzdržimo. Za zadnje primere naj Ti navedem samo tele: 19. junija smo imeli najprej v Slovenski hiši predavanje Radivoja Riglerja pod okriljem Društva protikomunističnih borcev o temi: Ali je bil naš zlom leta 1941 neizogiben. Istočasno so imele sestanek dekleta, popoldne je bila Alojzijeva proslava in istočasno je dr. Milan Komar predaval akademikom, združenim v organizaciji srednjeevropskih akademikov. — Če je torej oče šel na predavanje, je moral naravnost divjati domov, da so lahko pripravili vso družino za obisk Alojzijeve proslave; če je dekle bilo na sestanku, se je moralo podvizati, da je še ujelo zadnje točke proslave. Pa ta nedelja še ni bila najbolj „huda“. Včasih se zgodi, da imaš dopolne zborovanje moške in fantovske KA, skorajda istočasna zborovanje zaupnikov SLS, popoldne pa veselico na dveh krajih ali romanje ali pa kakršno koli priložnostno prireditvev. Tako se zgodi, da je včasih nekaj plesov na isti večer, potem je pa nekaj mesecev mir. Kdor izven Argentine bere naše prireditvene programe, se najbrž ne znajde več. Včasih je bilo tako, da je Društvo Slovencev določalo proste dni, danes menda samo še registrira že izvršena dejstva. Poleg vsega se tudi ne da vedno doseči enotnosti v vrhovih, kar ima tragične posledice pri popolni zasedbi nedelj, pri izpraznjevanju žepov in pri utrujenosti, ki je tako na nedeljski večer hujša kakor pa kateri koli dan med tednom. Razumljiva je ta nabitost programov zato, ker se sedaj družabno življenje odvija bolj po posameznih središčih, ki najprej žele poskrbeti za svoje ožje pristaše, na katerih udeležbo lahko vedno računajo, obenem pa povabijo tudi rojake iz drugih središč. Pri tej neskladnosti trpi celota, ker je prenasočena, in trpe posamezniki, ki rajši ostanejo doma, kakor pa da bi šli na eno prireditvev, na drugo pa ne — in tako nastanejo zamere. Pravijo mi, da sedaj merodajni delajo na tem, da bo enkrat za vselej red. Potem boš pa lahko bral v prvi številki vsakega meseca „vozni red prireditvev“, kjer ne bodo blagajniki posameznih društev drug drugemu jam kopali. In ne boš verjel, da pri toliki društveni delavnosti nimamo stalne igralske ekipe, ki bi z dvema ali tremi igrami hodila obiskovat posamezna naselja.

Razveselilo pa Te bo, kakor je tudi nas, da je neka argentinska firma, pri kateri je nameščen naš rojak Lojze Novak, sklenila financirati polurno radijsko oddajo slovenske glasbe. Nekaj v priznanje Lojzetu Novaku, ki je med Slovenci dobil mnogo klientov, nekaj v vzpodbudo novim. Tako smo po petnajstih letih prišli do redne oddaje v soboto zvečer, kar je silno „nobel“ ura, bi rekli, po zaslugi tuje firme. Ko bi se pred leti odločili za neke vrste „narodni davek“, bi iz tega lahko plačevali tudi tako uro, katere smo vsi bili zelo potrebni. In če je bila potrebna nam, bi nam bila koristna tudi pred domačini. Bog daj, da bi bila ura stalna — če pa ne bo, bomo morali sami misliti, kako odpomoči praznini, ki bo nastala s prenehanjem.

Pevski zbor Gallus se je pod vodstvom dr. Juleta Savellija spomnil stoletnice Naprej, zastava Slave, s paradnim koncertom. Kar nas bo držalo, bodo pesmi. To se opaža vse od domobrantskih časov naprej, ki so se močneje zasedrali v ljudstvu prav zaradi svoje pevnosti. Pri Vaških stražah in v Legiji se je malo prepevalo, saj ni bilo niti časa niti razpoloženja. Zato so tudi bolj utihnili spomini na tiste dni.

Pred časom sta razstavljala France Ahčin in Bara Remec. Nov uspeh dveh rojakov! Vem, da ste o podrobnosti razstave že kaj slišali, rad bi samo poudaril, kako smo vedno bolj in bolj navezani na afirmacijo posameznikov. Kot skupnost se zlepa ne premaknemo iz svojega kalupa: pojemo vse cerkvene pesmi tako in iste kakor pred leti v taboriščih, imamo akademije in priložnostne proslave kakor nekoč po Jerajevem ali Varšek-Kermavner-Hvale priročniku, ne znamo pa planiti navzven. Vse preveč se trudimo, kako bi bili na znotraj dobro organizirani. To pa le jemlje sile in krade čas.

Bil sem tudi na koncertu kvarteta Fink pod okriljem neke argentinske organizacije. Napovedan je bil za 9. uro zvečer. Vsi Slovenci smo bili točni. Čekali smo pa eno uro, da so prišli domačini. Po koncertu so nam povedali, da je v programu napovedano uro vedno treba brati za eno uro kasneje. Izkušnja za prihodnjic. Kvartet pa je vžgal in žel res lep uspeh. Na klavirju je spremljal profesor Geržinič. Ob najbolj „naših“ pesmih sem gledal obraze domačinov: moram reči, da so pesem spremljali, čeprav jim je besedilo bilo španska vas.

Verjetno spremljate delavnost Družabne pravde. Pred leti je prof. Ahčin vpeljal socialne dneve. Letos je bil že VIII. (kako dolgo smo že zunaj, boste dejali!). Posvečen je bil pojmu pravičnosti. Tako je profesor Geržinič govoril o Družbenem pomenu ljubezni, Avgust Horvat o Socialni blaginji — cilju pravičnosti. Jože Rant pa o Pravičnosti in socialni pravičnosti. Škoda je, da bodo posamezni referati izšli v odlomkih v glasilu Družabna pravda, ko bi vendar bilo zelo umestno, ako bi letošnje in prejšnje referate objavili v skupni knjigi.

Morda Vas bo kot Ljubljancana zanimalo, da je pred časom slavil petdesetletnico Robert Petriček — kdaj smo zadnjič sedeli skupaj v Petričkovi slašičarni na Aleksandrovi? —, sedemdesetletnico pa urar in zlatar Janko Jazbec. Umrli je Matevž Moder, brat profesorja Antona, ki je mnogim dal streho v dneh, ko so nas preganjali Angleži na Koroškem.

Motijo Vas špansko pisani oglasi v naših listih. Razumeti morate, da sleherna firma hoče imeti zanesljive ljudi. Ta sloves smo si tukaj pridobili. Hoče imeti tudi marljive in vztrajne — tudi ta sloves imamo. Tako se bodo vedno bolj opažali španski oglasi, predvsem še, ker novega emigracijskega dotoka iz drugih dežel razen Spanije in Italije praktično ni.

Še to: v Mendози, tam pod Andami, so igrali Miklovo Zalo. Čudno zveni, a verjetno so v tistih vršacih gledali Karavanke in so besede prihajale iz srca. A v Mendози tudi drugače ne more biti: tam je ravnatelj Bajuk vžgal srca in dvignil duha, da odmeva od Aconcague. Morda me ne boste razumeli, a pot preko Atlantika človeka spremeni, da na domovino precej bolj globoko gleda kakor pa nekoč, ko se je bivanje na Dunaju zdelo višek možne geografske oddaljenosti od rodnega zvonika.

Dragi Milko — USA

decembra 1960

Zanima Te, kaj smo letos pri nas gledali na odru. Naj se omejim samo na navedbo tistih del, ki so šla na oder izven ene ali druge krajevne organizacije.

Za Kraljem na Betajnovi in Pohujšanjem je neumorni režiser Janez Speh postavil na oder Hlapce. Igrali so v Ciudadeli: Kastrevc-Oven-Perharič-Hribovšek-Gaser-Hafnerjeva-Glavanova-Štefančičeva-Cestnikova-Miklavec, insceniral je T. Oblak.

Konec novembra je bila akademija zavodarjev. Tako pravimo gojencem v Adroque, ki hočejo nadaljevati tradicijo šentviških zavodov. Pojejo himno Jegličevcev (včasih se čudim, da tudi tega društva nismo še v emigraciji vzpostavili, ko je vendar Jegličevcev na vsak korak nekaj!)

Nekaj odrskih točk pa je bilo tudi ob masovnih spominskih proslavah ob dvajsetletnici smrti dr. Korošca. Tedaj se je dvignil ves Buenos Aires. Na isti dan, nekje dopoldne, nekje popoldne, so se rojaki zbrali k proslavi.

Na šestih krajih Velikega Buenos Airesa in v Capitalu samem so se zbrali 227

Slovenci k proslavam. Pri vseh je bila najprej spominska maša za pokojnim, zatem pa proslavi primerni govori. Brez dvoma Te bo zanimalo, kdo je govoril in kje. Torej: Na Ramón Falconu v osrednji Slovenski hiši Miloš Stare in dr. Tine Debeljak. V San Martinu Miloš Stare in ing. Tone Matičič; na slovenski Pristavi v Moronu Joško Krošelj in Ruda Jurčec; v Lanusu Rudolf Smersu in Stanko Mehle; v Mladinskem domu pri salezijancih v Ramos Mejia Joško Krošelj; v San Justu dr. Tone Šimenc in Ivan Oven; v Carapachayu Marijan Marolt in Božo Fink; izven Buenos Airesa pa še v Mendози (govoril je prof. Božo Bajuk) in Miramaru (govoril Slavko Tršinar). Zraven sta še radio Porteña in Excelsior oddajala spominski uri v španščini. Govoril je Miloš Stare. Brez dvoma so te proslave dokazale, da je mogoče organizirati vso skupnost za isto stvar, pa pri tem ne trpi ne celota ne posamezna središča. Proslave pa so bile dostojen izraz hvaležnosti in pretresljiv spomin na moža, ki je vodil našo usodo preko dvajset let.

Tako. To bi bilo vse. Žalostno je, a kaj hočem. Rad bi Ti napisal več, pa se izmišljevati ne morem. Naj Ti v nadomestilo povem drugo stvar, ki je gotovo značilna za naš čas. Tukaj imamo akademsko društvo. So mladi fantje, ki so že kot otroci odšli od doma ali pa so kasneje prišli z materami za očeti. Zanima jih, kaj je bilo prej, zanima, kako je sedaj in zakaj. Zato so že sredi leta uvedli nekatere tiskovne konference, na katerih vsakokrat najprej nekdo od povabljenih poda kratko poročilo, zatem pa dežujejo vprašanja. Saj veš, mladina je radovedna. Tako so letos „zaslišali“ predsednika Društva Slovencev prof. Horvata, predsednika Slovenskega planinskega društva Roberta Petrička, Slovensko katoliško akcijo, ki sta jo zastopala Lojze Geržinič in Marko Kremžar, Slovensko katoliško akademsko starešinstvo in Slovensko kulturno akcijo, ki ju je predstavljal Ruda Jurčec, za Gallus-a je odgovarjal dr. Jule Savelli. Da bi le šli po tej poti naprej in obredli vse kote.

Iz vrst akademikov pa pridno raste nov rod starešin. Tako so pred nedavnim končali študije na univerzi Silva Žužek — farmacevtska stroka, Jože Kosanc — kemija in Marko Kremžar — javni računovodja.

Pišeš mi, naj Ti naročim Koledar-Zbornik. Z veseljem, vendar bi Ti svetoval, da ga kupiš kar pri Vas, kamor so že bili poslani. In če imaš čas, se samo enkrat zaglej v prve letnike, tam od 1949 naprej, pa boš strmel. Fant, dolgo smo že zunaj, je res, a vdali se nismo — in se ne bomo!

Dragi Nace — Francija

decembra 1960

Zaprošeni podatki so naslednji:

Januarja je moronski škof Miguel Raspanti posvetil nov oltar Marije Pomagaj v salezijanski cerkvi v Ramos Mejia.

Nove maše so bile: France Grom v Lujanu, Tone Pintarič na Ramón Falconu in Matko Borštnar v San Justu. To so bili novomašniki, ki bi jih moral posvetiti škof dr. Rožman. V Lanusu je daroval prvo sveto mašo frančiškan Franc Burja, maja meseca smo romali na vsakolétno romanje v Luján in v avgustu v Lourdes. Novo mašo sta tudi opravila Martin Štuhec in Daniel Vrečar, oba salezijanca, za božič pa jo je daroval France Bergant v San Justu. Koncem novembra smo imeli prvo sv. obhajilo v Ramos Mejia, kjer so se zbrali otroci iz vsega Buenos Airesa, prvo nedeljo v decembru pa 1. obletnico posvetitve cerkve Marije Kraljice v Lanusu, ki je nekaj nad vse lepega za buenosaireške razmere.

To bi bilo vse. Da ne bom samo suhoparno našteval, samo še kratko pripombo: bral sem oglas družbe Korenina, Sociedad Anónima, Comercial, Industrial y Financiera, ki je razglašala, da je bilo v kratkem času vpisanih in vplačanih 8 milijonov pesov delniških glavníc. Lep uspeh in krepek dokaz, da znajo Slovenci varčevati in dobro nalagati denar. A stalno berem v naših listih, naj rojaki darujejo za pomoč podpore potrebnim, češ, da so zahteve vsak dan hujše spričo gospodarske krize.

Proslava obletnice Rerum novarum in Quadragesimo anno

J. KR.

Dne 15. maja 1891 je papež Leon XIII. izdal znano socialno okrožnico Rerum novarum, 40 let pozneje — leta 1931 — pa papež Pij XII. okrožnico Quadragesimo anno. V obeh sta velika papeža vernikom vsega sveta podala socialni nauk katoliške Cerkve.

Slovenci so kot veren narod v ogromni večini svoje politično, kulturno, gospodarsko in socialno udejstvovanje ter življenje uravnavali po socialnem nauku obeh navedenih papeških socialnih okrožnic. Pa tudi v izseljenstvu skušajo svoje delo in življenje spraviti v sklad z njima. V tem pogledu si zlasti veliko prizadeva Družabna pravda, ki v izseljenstvu načrtno preučuje socialna vprašanja ter v ta namen prireja socialne tečaje in vsako leto tudi Socialne dneve. Zato je

Slovensko krščansko socialno gibanje, ki ga danes v svobodnem svetu predstavlja „Družabna pravda“, postavlja na podlagi papeških socialnih okrožnic „Rerum novarum“ in „Quadragesimo anno“ in v duhu splošne deklaracije Združenih narodov o človeških pravicah ter vzporedno z izjavo Narodnega odbora za Slovenijo, ki je bila objavljena na praznik Vstajenje 1960, naslednje zahteve za socialno ureditev naše domovine:

1. Središče socialnega reda bodi človek z vsemi pravicami in dostojanstvom, ki mu po naravnem pravu pripada, da bo imel učinkovito možnost uživati vse osnovne svobode, od katerih poudarjamo zlasti svobodo vere in prepričanja, govorjene in tiskane besede ter združevanja; svobodo strokovnega, stanovskega in gospodarskega uveljavljanja; svobodo zasebne pobude, imovine in izbire dela. — Izkoriščan ne sme biti ne po sočloveku ne po družbi. Prisilno delo in obvezna združevanja nasprotujejo človeškemu dostojanstvu in načelu svobode.

Človeško telo ima prednost in večjo vrednost kot mrtvi kapital; zato pa čisti dobiček, ki je produkt dela in kapitala, ni izključna last podjetnika niti države. Večji del čistega dobička pripada delavcu.

Lastnina naj bo podružabljena samo tam, kjer je to za blaginjo skupnosti nujno potrebno.

tudi povsem razumljivo, da se je prav Družabna pravda spomnila tudi obletnice obeh znamenitih papeških socialnih okrožnic.

Osrednja proslava papeških okrožnic je bila dne 1. maja 1961, t. j. na praznik sv. Jožefa delavca. Bila je v Slovenski hiši v Buenos Airesu. Po temeljitem in skrbno sestavljenem predavanju tajnika Družabne pravde Maksa Jana, v katerem je prikazal zasluge katoliške Cerkve za izboljšanje socialnega položaja narodov od ustanovitve kat. Cerkve do najnovejših dni in zlasti vpliv papeških socialnih okrožnic na razvoj in uveljavljanje socialnega nauka kat. Cerkve med Slovenci, je bila soglasno sprejeta socialna izjava Družabne pravde, ki se pod naslovom „Naše zahteve“ glasi takole:

2. Delavec — ročni ali umski — mora zaslužiti najmanj toliko, da bo primerno živel in da si bo mogel nabaviti vse to, kar je potrebno za duhovno in telesno življenje in da mu bo ostajalo toliko, da si bo lahko zgradil lastni dom in prihranil nekaj premoženja.

Delavec mora imeti plačan počitek ob nedeljah in zapovedanih cerkvenih in državnih praznikih ter mora imeti zajamčen letni dohodek, ki naj se ob koncu leta dopolni z eno mesečno plačo. V primeru prenehanja službenega razmerja pripada delavcu odškodnina, ki znaša najmanj eno mesečno plačo za vsako leto službovanja.

Stavka je dovoljena, ko so bile izčrpane vse možnosti za mirno poravnavo.

Delavcu naj se omogoči stvarna udeležba na upravi, kapitalu in dobičku podjetja povsod, kjer to želi.

3. Družina je osnovna celica narodnega življenja in ji je treba dati tisto mesto in nuditi tisto zaščito, ki jo po svoji pomembnosti zasluži. Imeti mora primerno družinsko stanovanje. Družinske plače naj se izboljšujejo sorazmerno z narodnim dohodkom.

Zaposlenim ženskam in mladostnikom je treba nuditi posebno zaščito. Pri zaposleni ženski naj velja načelo: za enako delo enako

plačilo. Mladini se mora v šolah nuditi tudi socialna izobrazba in vzgoja.

Poročeno ženo je treba osvoboditi delovne tekme.

4. Zemlja naj bo last tistega, ki jo obdeluje. Kmetije naj se osvobodijo prisilne kolektivizacije in krivičnih prekomernih bremen ter naj se pospešuje svobodno združništvo.

Da se ohrani čim več kmečkih domov in da se kmetu pomaga do višje življenjske ravni, je treba kmetu nuditi vso potrebno zaščito in pomoč pri izboljševanju njegove lastnine s pomočjo šolstva, načrtnega pospeševanja modernizacije kmetovanja, z uvedbo zavarovanja za dote in zoper ujmo s primernimi tržnimi ukrepi in z decentralizacijo industrije.

Srednji stanovi (obrt in trgovina) in svobodni poklici so družbi potrebni, zato naj imajo v njej mesto, ki jim pripada.

Na pobudo Družabne pravde so bile v nedeljo, dne 21. maja 1961 proslave 70-letnice okrožnice Rerum novarum in 30-letnice Quadragesimo anno tudi po vseh slovenskih domovih na področju Velikega Buenos Airesa in v Mladinskem domu v Don Boscovem zavodu v Ramos Mejia. Prav tako so jo pa imeli tudi slovenski rojaki v Mendozi. O pomenu papeških socialnih okrožnic ter o razvoju krščansko socialnega gibanja na Slovenskem so govorili: V Don Boscovem zavodu v Ramos Mejii Rudolf Smersu, v San Martinu Maks Jan, v Carapachayu Slavko Češnovar, v Lanusu Ruda Jurčec in v San Justu Avgust Horvat.

5. Za vse stanove naj se izvede socialno zavarovanje, ki ga naj prevzamejo samoupravne ustanove in zasebne družbe, ki bodo med seboj tekmovali.

Pokojnine naj vedno dosegajo nujni življenjski trošek. Delavski dopusti in socialno zavarovanje naj se izboljšujejo v skladu z narodnim dohodkom.

6. Poskrbeti je treba, da bodo tudi slovenski izseljenci uživali gospodarsko in socialno zaščito. Zlasti je treba poskrbeti, da bodo uživali pravico do dela in da se bo postopalo z njimi kot z domačimi ter da bodo imeli možnost uživati pokojnino tudi, če se vrnejo domov.

Buenos Aires, 1. maja 1961 — na praznik sv. Jožefa Delavca.

Družabna pravda

Družabna pravda pa je v proslavo obeh papeških socialnih okrožnic izdala dvojno številko, za katero so napisali članke in razprave: Maks Jan: Slovensko krščansko socialno gibanje ob obletnici znamenitih okrožnic; dr. Miha Krek: Ob obletnici okrožnic sv. očetov; Rudolf Smersu: Bistvena vsebina jubilejnih socialnih okrožnic; Jože Jurak: Ni socialne obnove brez obnove nravi; Marko Kranjc: Socialni nauk Cerkve; Avgust Horvat: Kaj sta prinesli človeštvu socialni okrožnici Rerum Novarum in Quadragesimo anno ter Socialna blaginja cilj socialne pravičnosti. Od dr. Ahčina je pa ponatisnjena razprava iz leta 1956: Odmev in sadovi obeh socialnih okrožnic na Slovenskem.

Kako se je poslovil naš oče

BOZO BAJUK

Kar je bila njegova dolgoletna želja, ki jo je večkrat ponavljal, in kar sem ob poznanju njegove krepke narave pa neupogljive volje tudi dejansko smatral za veliko verjetnost, to mu je Dobrotljivi v svoji milosrčnosti dejansko za konec življenja naklonil. Odšel je k večnemu počitku brez daljšega bolehanja, „brez nadlege sebi in drugim“ — kakor je sam dejal včasih v svojem modrovanju, — pa vendar v Bogu na vse pripravljen.

V zadnjih mesecih sem že nekako s skritim strahom pričel opazovati, da se nam oče precej „stara“. Kazale so to poteze v obrazu, zlasti pa težje sopenje. Seveda sam ni nikdar ničesar potožil. Šele prav v zadnjih dneh nam je bil priznal — prav slučajno, — da ga je pred nedavnim na cesti podrl nek motociklist, tako, da je precej trdo padel. Ker ni bilo nobenih zunanjih znakov, nam je seveda nezgodo zamolčal, čeprav je bil pri vsem popolnoma nedolžen; krivda je bila na nepredvidnem drznem vozaču. Ko obnavljam zdaj spomine, bi skoro z gotovostjo trdil, da se mu je tedaj začelo. Priznal pa je v zadnjih dnevih tudi sam, da je zadnje čase na zdajnjem koncu svoje vsakdanje poti na delo čutil zasoplenost ob poti navkreber.

Dva tedna pred zadnjim usodnim dogodkom ga je „zonda“, ki je obiskala Mendozo, (silen, vroč veter), močno zdelovala. Ko so sledili nato snežni dnevi, sem ga v ponedeljskem jutru, ko je odhajal na delo, opozarjal, naj previdno stopa. Po nekaj trenutkih se je vrnil in mi v naglici povedal, da je nekaj pozabil. Ko je ponovno odhajal, si je nos zakrival z robcem. Zdaj ni mogel več tajiti, povedal je, da je na pločniku trdo padel, pa da ni nič hudega, le neznamen udarec na nos. Vse moledovanje ni nič pomagalo, oče je na delo. Dve uri kasneje sem dobil prijatelja, ki me je iz službe odpeljal s svojim avtom k očetu v urad; imel sem zle slutnje. Tudi sestra je že prihítela. Našli smo ga slonečega na mizi pri delu, a še vedno s krvavečim nosom. Dal se je vendar odpeljati na zdravniški pregled, kjer so trenutno ugotovili le udarec na nosu in pa neko neurejenost na srcu, ki da jo bo dobro kasneje pregledati. Doma so se pričele vedno neznosnejše bolečine na desnih spodnjih rebrih. Zdravnik je domneval nalom ali zlom, pa odredil radiografijo, ko bodo prve bolečine pnehale.

Pravtako tudi pregled srca, ker da ni zaenkrat nič nevarnega. Tako je ostal tri dni in dve noči skoro nepremično v naslonjaču, ker zaradi bolečin v posteljo ni mogel. „Kaj sem res tako slab, da ne znam več potrpeti?“ je potožil, ko ga je nalomljeno rebro rezalo „kot z bajonetom“. Ko so po treh dneh bolečine pnehale, je počakal do naslednjega ponedeljka na „izredni, nujni“ pregled v bolnišnici, rebra in srce. Odšel je povsem normalno sam na cesto do avta in po pregledu le nerad ubogal sestro, da se nista vrnila kar v mikru. V torek (20. VI. 1960) se je dvignil in sam odšel v kopalnico, da se obrije pred prihodom zdravnika. Pa se nam je na poti onesvestil. Ko se je zavedel, je čutil neizmerno slabost in pričel se je močno znojiti. Ko se je umiril, je bil zopet povsem dober. V popoldanskih urah pa so se pričeli ponavljati napadi, med katerimi je z veliko težavo lovil sapo. Usodno naključje je pa hotelo, da je bil državni praznik in je njegov osebni zdravnik odšel na svoje posestvo. Poslali smo ponj osebni avto, a ga niso našli več ondi. Ko sem sedel pri očetu in mu brisal potno čelo, je pričel resno govoriti. „Veš, Božidar, saj sva dovolj stara. To te prosim, da mi ne boste ničesar zatajevali, kar bo zdravnik povedal. Kaj bi si pa delali utvare! Saj sem na vse pripravljen. Enkrat bo tako prišlo.“ Obljubil sem mu in mu v dokaz pojasnil, da doslej zdravnik nima nobenega strahu, le to se bojimo, če bi po njegovi domnevi nastopila nevarnost za pljučnico, da si ne bo pustil dati injekcij. Pa je mirno pristal nanje, če bo treba. Nato je nadaljeval: „Še tole bi te prosil; povabi generalnega vikarja (msgr. Jacob, s katerim sta bila v intimnih poznanjih). Veš, saj sem popolnoma miren, pa bi vendarle rad še pregledal z njim vse življenje; in kar je glavno, ves teden že nisem prejel obhajila.“ — Resno je namreč dnevno odhajal tešč in med potjo v Villa Hipódromo prejemal sv. obhajilo. „Pa za vikarja še danes počakaj,“ je nadaljeval. „Naj preje zdravnik pove svoje mnenje. Govorila sva povsem normalno. In še je nadaljeval: „Pa še eno imam; pa to ti bom že kasneje povedal. To bo za kasneje. — Imam pripravljeno knjižico, ti bom pokazal molitve, katere boste molili, ko bo prišel čas. Pa to pozneje.“ — Medtem ga je obiskal tudi brat Marko in smo se razgovarjali, kot 231

da ni nič posebnega. Kmalu po njegovem odhoju sva govorila o pravkar povedanem, nato pa kar povsem mirno prešla na pogovor o pripravah za bližnjo srebrno mašo g. Ivana Tomažiča, za katero je v juliju pripravljala oče poseben koncert. „Le poglej na koledar, samo trije celi tedni nam še preostanejo. V soboto bom menda že lahko imel pevsko vajo“ (nisem mu upal odločno ugovarjati). „Vsaj tri vaje tedensko moramo imeti v teh treh tednih, če hočemo, da bo ves koncert dobro pripravljen.“ Skušal sem mu dopovedati, da bomo malo program okrnili, da bo mogel vse pripraviti, ker sile si poselej ne bo smel več delati, pa mi ni verjel. Kmalu je prišel tretji — poslednji napad. Zdravnika pa nikjer nobenega. Edini, ki bi bil dosegljiv, je kot dežurni rezal v operacijski dvorani v bolnišnici. Oče se je dvignil v postelji, pohajala mu je sapa, lovil je s težavo zrak.

Stekel sem po svečo. Naš gospod Jože Horn je bil že na poti, tudi iz sosednje španske bolnišnice je že prihajal duhovnik. „Kaj je z mojim srcem?“ je oče zasopel vpraševal. Ko je položil glavo na posteljo, je trikrat vzdihnil — in Vsemogočni ga je pozval k sebi. G. Horn je opravil maziljenje in s svojim sobratom molitve; oba medicincea, kolega mojih fantov, ki sta prihitela, sta ugotovila le smrt.

Z veliko naglico se je razvedela težka novica po Mendozi, med rojaki in tudi tujkajšnjimi domačini. Z glasnim ihtenjem so se poslavljalje od svojega pevovodje zlasti naša dekleta. Fantje pa so vso noč prečuli pri pokojnem. Prihitela sta tudi jezuitski superior p. Ros's in p. Agüero. G. superior je zagotovil, da bo naslednje jutro gotovo uspel na škofiji s prošnjo, da smemo dopoldne na domu ob mrtvaškem odru prisostvovati sv. maši za pokojnega očeta. Prav gotovo nam je bila to vsem največja tolažba in neizrekljiva milost, ki smo je bili deležni. Opoldne smo pred vhom v sobo, kjer je ležal naš „deda“ na mrtvaškem odru, pripravili oltar. G. Jože Horn je opravil sv. daritev, mnogo nas je tudi prejelo sv. obhajilo. Molitve za pokojnika je ob krsti zmolil tudi župnik fare sv. Avguština. Med mašo je prihitel tudi moj sin Boži iz Córdoba. Ker ni bilo več možno-

sti za potovanje, so mu kolegi v naglici ponoči zbrali za pot z avionom, ki ga je prinesel vprav še do maše. Opoldne je prispel tudi g. župnik Tomažič od Sv. Roze.

V veliko zadoščenje vseh nas domačih povem, da nam je bilo v izredno tolažbo dejstvo, da so se ob krsti pokojnega očeta zgrinjali ves čas naši ljudje, menda res ni nihče manjkal, kdor je kolikaj zmogel, da se je prišel posloviti od pokojnika, ki je bil ves ta leta osrednja osebnost naše mendoške skupine. Ko je prišla ura slovesa, so mu njegovi štirje vnuki, moji sinovi, še enkrat okrasili zglavje z rdečimi nageljni, dvignili pokrov, zaprli krsto in jo odnesli do voza. Pokrit z bogatimi in razkošnimi vencami ter obsut a cvetjem se je „deda“ poslovil za vselej od doma...

Pogreb se je vršil ob pol 5 popoldne na mestno pokopališče v Las Heras. V pokopališki kapeli so opravili obredne molitve oč. gospodje Jože Horn, Ivan Tomažič, jezuit p. Agüero in stolni vikar iz Loreto. Krsto so nato obstopili osiroteli mendoški pevci in svojemu pevskeemu očetu zapeli v zadaje slovo... Do groba so nosili krsto očetovi vnuki, naši fantje in možje.

Ob grobu se je od pokojnega očeta s prisrčnimi in globoko doživetimi besedam; poslovlil v imenu Društva Slovencev in vseh rojakov v Mendozi g. župnik Tomažič. Vsi štirje gospodje so vsak zase opravili poslednje molitve. Krsto so spustili v grob k pokojni mami, ker je bila to najiskrenejša očetova želja. Ko sta grobarja pričela s svojim zadnjim aktom in je krsta izginjala za vselej izpred naših oči, je mala vnučinja, najmlajša hčerka brata inž. Marka, Danica, na ves glas začela jokati, ko je revše spoznala, da dedeka ne bo več.

Nastala je v našem domu, v naši družini nenadomestljiva vrzel. Zazevala je globoka praznina v družini slovenske emigracije v Mendozi, Slovenci smo zopet izgubili moža — velikana. Dragi oče, pri Večnem uživaš zasluženo plačilo! Prosi za nas vse osirotele, da ne omagamo in vztrajamo po poti, ki si ji Ti dajal smernice skozi vse svoje življenje!

Zgoraj: Ravn. Marko Bajuk med svojimi dijaki na prijateljskem večeru v Slovenski hiši v Buenos Airesu maja meseca 1960.

V sredini: Pred maturo VIII. c. razreda na klasčni gimnaziji ob koncu šolskega leta 1939/40 dne 14. V. 1940. Od leve na desno sede: gg. prof. Koletič, Pacheiner, dr. Turk, Tomec, Bajuk, Gnjezda, Šmajdek, Melihar. (Manjkata dr. Vrečar, Ziegler.) Za profesorji stoje: Varl Ivan, Dubrovič F., Brejc J., Pečjak Smiljan, Zavašnik L., Rabič A., Vovk D., Bizovičar M., Horvat D., Večerin R., II. vrsta: Bole, Legat M., Klemenčič J., Grabnar B., Pleško F., Žugel M., Windl V., Dubrovič B., Petrač L., Kocmur Al., III. vrsta: Krušič M., Remškar T., Polak A., Lokar M., Jelenič B., Tršar M., Batagelj S., Fajdiga P., Kenda J., Zovič M., Hojan Janez. Manjkata: Marinček J., Danjko A.

Č. M. Vincencija Kaplja s skupino Slovencev v žilskem Sant'agu. (Glej članek: Slovenci v Čilu, str. 214)

Slovenski domovi v Argentini

PAVEL FAJDIGA

Težnja po lastnem domu je nekaj naravnega. To težnjo imajo živali, ki si delajo brlogge, in ptiči, ki si postavljajo gnezda; pa tudi človek hrepeni po lastni strehi za svojo lastno udobnost in udobnost svoje družine. Kakor teži poedinec po svojem lastnem domu, tako tudi skupnost — večja ali manjša — želi imeti lastno središče, v katerem se lahko zbira in živi svoje lastno skupnostno življenje. To velja za vse kulturno razvite narodnostne skupine v tujini in seveda tudi za nas Slovence, ki smo raztreseni po vsem svetu. V številnih svojih društvenih domovih skušamo ohraniti svoje slovenstvo, to je vse tisto, kar nam je naša mati vcepila v srca, vse kar smo od svojih dedov podedovali. Domovi nam ne posredujejo samo stika z domovino, ampak so del domovine ali vsaj podoba domovine. ne posredujejo samo stika z domovino, am-

pak so del domovine ali vsaj podoba domovine.

Že prvi slovenski naseljenci v Argentini so se močno trudili, da si postavijo svoje društvene domove poleg svojih zasebnih domov. To so delali vsi poznejši naseljenci in prav danes smo priče izrednemu razmahu slovenskih društvenih domov v Argentini. Kjer živi kaj več Slovencev, tam stoji tudi društveni dom ali — kakor jim pravimo v Argentini — slovenski dom.

V letošnjem Zborniku prikazujemo napore za postavitve slovenskih domov v Berazateguiju, Carapachayu, Ramos Mejji in San Justu. Zgraditev slovenskih domov v San Martinu, Slovenski vasi v Lanusu in Mendози so nam lepo opisali Anton Pavlič, Maks Jan in Rudolf Hirschegger.

SLOVENSKI DOM V BERAZATEGUI

Glede postavitve slovenskega doma v Berazategui, nam tamošnji rojaki pravijo, da je „razumljivo, da vstajajo slovenski domovi po naših velikih središčih, kjer so razpoložljive velike moči. Teže doumljivo pa je, da gradijo domove tam, kjer so naše narodnostne skupine majhne ali neznatne. Vendar, ko gre za velike stvari, se ne ustavljajo pri malenkostih, kajti vsaka kaplja naše krvi v tujem morju je vredna žrtev, vseh naporov, da jo rešimo, da jo ohranimo slovensko. Zato torej slovenski dom v Berazategui. Glavni vzrok je bil — skrb, da se ohrani naša mladina slovenska, za kar ji je treba slovenske šole in slovenskega duha“.

Takole so začeli:

S šolo pri Šterbenčevih, s prireditvami pa pri Lovšetrovih. Pa so potrebe zahtevale še več; skupnega prostora, ki bi bil last te mladine, kjer bi se redno zbirala v šolo, k vajam, sestankom, razvedrilo in zabavi, da ne bi vse to zaman iskala v tukajšnjih klubih. Želja: Slovenski dom v Berazategui je bila vsak dan

močnejša, dokler se niso zbrali rojaki iz Berazategui in okolice na posvet in se odločili, da kupijo teren, kjer naj zraste nov steber slovenstva, nov slovenski dom na tujem.

Teren leži v ulici Arragon, 20 m od asfaltne ceste ulice A. Lanz (calle No. 1), po kateri vozi kolektiv št. 11, ki veže Hudson—Ranelagh—Villa España—Berazategui. Zemljišče, ki meri 8,66x43,30 m, so zasadili z drevjem za okras in senco ter napeljali vodovod.

Dne 12. avgusta 1961 so položili temeljni kamen in pričeli z zidavo doma.

Vsi, ki čutijo potrebo po tem skupnem krovu in se zavedajo važnosti smoohranitve, so se odzvali povabilu. Celu najmlajši so resno in z velikim navdušenjem pomagali svojim očetom, zavedajoč se, da si gradijo dom, ki bo središče njihove vzgoje, razvedrila in slovenske pesmi.

Med tem so imeli ustanovni občni zbor dne 7. maja v šolskih prostorih pri Šterbenčevih, kjer je bil izvoljen naslednji odbor: predsednik Šterbenc Janko, podpredsednik Žu-

Slovenski dom v Carapachayu

Nastop otrok ob zaključku slovenskega šolskega tečaja v Slovenskem domu v Carapachayu.

SLOMSKOV DOM

Slomškov dom v Ramos Mejii. Neza-
zidan prostor na levi strani prostran
vrt.

Direktor Anton Orehar blagoslavlja
križ in podobo Brezjanske Ma:ere
božje na dan blagoslovitve Slomško-
vega doma. Na odru so: levo od di-
rektorja Oreharja botra ga. Kati Po-
točnik, Herman Zupan st. in Janez
Brula, predsednik Slomškovega doma.

žek Alojzij, tajnik Korošec Ivan, blagajnik Vidmar Rudolf, upravnik Omahna Miha, kult. referent Pavlina L. Korošec, šolski referent Vidmar Jože; razsodišče Lovše Andrej, Pozelnik Alojzij, Pucko Vinko.

V slovenskem domu v Berazategui se bodo zbirale družine na zabavo, razvedrilo in na pomenke, otroci pa v šolo in k igri iz bližnjih okrajev Villa España, Ezpeleta, Quilmes, Bernal, Don Bosco, Wilde, Ranelagh in Villa

Giambruno. Na tem področju trenutno živi v svojih lastnih domovih 25 slovenskih družin.

Ob položitvi temeljnega kamna in s pričetkom zidave doma so Slovenci na tem južnem delu Velikega Buenos Airesa ugotovili naslednje: „Delo je začeto z božjo pomočjo. Pol dela za slovensko mladino je opravljenega, ker je začeto. Nadaljevali bomo ostalo polovico, če Bog da, zato, ker živimo Slovenci in hočemo živeti Slovenci!“

SLOVENSKI DOM V CARAPACHAYU

Že po prvi svetovni vojni se je precejšnje število slovenskih rojakov naselilo na severnem delu predmestja Buenos Airesa, to je v občinah Vicente Lopez, San Isidro in San Fernando. Prave povezave in pravega središča ti rojaki niso imeli, so se pa shajali največkrat v slovenskih gostilnah in tako zbirališče je bilo brez dvoma v gostilni Janka Polaka v Munru.

Po drugi svetovni vojni pa so se tem rojakom pridružili novi slovenski naseljenci, ki so se naselili na tem področju po zaslugah teh že prej naseljenih Slovencev. Enotnega središča tudi tdkz. novi niso mogli ustvariti, dokler ni prišel za kaplana v Florido leta 1949 g. Albin Avguštin, ki je kmalu dosegel, da so bile tam večkrat na leto slovenske maše, po vsaki maši pa kratek prosvetni sestanek. Po ustanovitvi Društva Slovencev se je l. 1950 ustanovil krajevni odbor, ki je bil obenem pododbor Društva Slovencev. Temu krajevnemu odboru je vsa leta predsedoval g. Ivan Prijatelj. Tako je postala Florida versko in kulturno središče Slovencev na tem severnem delu predmestja Buenos Airesa skoraj šest let.

Ko pa so začeli rojaki graditi svoje hiše v še bolj obrobni predmestjih, zlasti v Munru, Carapachayu, Villa Adelini, Boulogne itd. in ko je bil leta 1954 g. Avguštin prestavljen na drugo mesto, se je središče tamkajšnjih slovenskih naseljencev preneslo v Carapachay, ki predstavlja nekako središče na tem področju naseljenih ok. 60 slovenskih družin s približno 250 člani. Prostor za zbirališče se je kmalu našel v prostorih krajevne kapele, v kateri je bila od tedaj naprej večkrat slovenska maša in pa razni sestanki.

Novonastajajoče družine so se hitro množile, množili in rasti so otroci in misliti je bilo treba na slovenski šolski tečaj. Prostor za tečaj je dal na razpolago krajevni argentinsku župnik, mesto učitelja je prevzel Aleksander Pirc, verouk pa je poučeval g. Avguštin, ki je v Carapachay prihajal s svojega novega

mesta v San Isidru. Ker je število soloobveznih otrok naraščalo, slovenske maše in sestanki pa so bili vedno bolj obiskani, je prostor, ki so ga imeli na razpolago, postajal polagoma pretesek. Na pobudo g. Prijatelja so začeli misliti na nakup zemljišča in na svoj, četudi skromen dom. Prav tako se je za idejo z vsemi močmi zavzemal g. Avguštin.

Tako so v aprilu 1960 kupili zemljišče. Odbor, ki je prevzel skrb za graditev doma, je vodil Vinko Aljančič. V kratkem času se je posrečilo zgraditi prvi del doma, t. j. dvorano, ki je 13 metrov dolga in 7 metrov široka in šolsko leto 1961 se je že začelo v novih prostorih. V načrtu, ki pa še čaka na uresničenje, je še stanovanje za hišnika, oder, igrišče in drugo.

Poleg šolskega pouka je bilo doslej v dvorani več kulturnih in družabnih prireditev. Organizirala se je tudi skavtska družina dečkov, ki jo vodi Marijan Trtnik. Vršil se je šahovski turnir, na programu pa so še druge športne panoge. V domu obstaja bar, ne manjka pa tudi ne velike knjižne omare, ki je lepo založena s slovenskimi knjigami.

Sedanji odbor društva, ki si je našlo ime „Slovenski dom Carapachay“, sestavljajo: predsednik Ivan Žnidar, podpredsednik Miha Klemen, tajnik Maks Jesih, blagajnik Jože Jonke, kulturni in športni referent Aleksander Pirc, gospodar Vinko Aljančič in odborniki Franc Resnik, Ivan Sušnik in Pavle Homan. Denarna sredstva, s katerimi nameravajo razširjevati dom, so prispevki članov po 100 pezov mesečno, darila in pa dohodki posameznih prireditev.

Društvo Slovenski dom Carapachay ima namen in nalogo povezovati slovenske rojake, med njimi buditi versko in narodno zavest ter jim v težavah pomagati. Je v stalnih stikih z Društvom Slovencev v Buenos Airesu in sodeluje z vsemi drugimi slovenskimi društvi in organizacijami, ki imajo podobnem namene in cilje.

Naš dom v San Justu. V ozadju že postavljena enonadstropna železobetonska konstrukcija v izvajanju načrtov za razširitev Našega doma.

Moderno zidano kegljišča v Našem domu. V ospredju točilnica z barom. Na sliki je videti tudi stopnice, ki vodijo na balkon nad kegljiščem.

SLOVENSKI DOM V SAN MARTINU

Slovenski dom v San Martinu.

Direktor An en Orehar mašuje na športnem prostoru ob otvoritvi in blagoslovitvi Slovenskega doma v San Martinu.

Akcija za postavitev lastnega slovenskega doma v Ramos Mejii sega v leto 1959, ko se je takratni šolski odbor odločil za nakup zemljišča v ulici Castelli šte. 20. Za zemljišče 362 m² je plačal 400.000 pesov. Kljub začetnim težavam je akcija za zgraditev lastnega doma že nekaj dni zatem dobila prve večje prispevke za Slovenski dom, v katerem naj zlasti dobil prostore Slovenski tečaj Anton Martin Slomšek v Ramos Mejii. Začetni odbor se je 27. marca 1960 razširil v širši odbor za zgraditev doma. Kmalu zatem je padla misel o nakupu zraven stoječega zemljišča v izmeri 962 m² z zidano hišo. Sklep za nakup je dozorel letos 5. marca na ustanovnem občnem zboru društva Slomškov dom. Kupna cena za ta nov svet s hišo je bila 1.148.000 pesov. Podpis kupne pogodbe je bil 2. maja 1960. Ob podpisu te pogodbe je bil treba položiti 100.000 pesov, v roku 90 dni nadaljnjih 450.000 pesov, ostanek je pa treba plačati v času treh let. Z nakupom obeh parcel razpolaga danes Društvo Slomškov dom v Ramos Mejii s prostorom okoli 1325 kv. metrov s še dobro ohranjeno zidano hišo z več prostori.

Nakup stavbišča in hiše v Ramos Mejii, ki se danes imenuje Slomškov dom, so narekovale potrebe zlasti slovenskega šolskega tečaja Anton Martin Slomšek, ki ga v tem

kraju vodita vsa leta gđc. Anica Šemrov in g. župnik Matija Lamovšek z vso požrtvovalnostjo. Saj obiskuje ta tečaj 96 slovenskih otrok. Nižja skupina ima 3 oddelke, višja pa 2. Pouk je vsak torek od 5 do 7, pevske vaje za otroke za razne nastope so pa vedno uro pred začetkom pouka.

Slovenski dom v Ramos Mejia je 17. septembra 1961 blagoslovil direktor slovenskih dušnih pastirjev v Argentini g. Anton Orehar. Botrovala sta ga. Potočnikova in g. Herman Zupan. Čestitke in pozdrav Slomškovega domu v Ramos Mejia so ob blagoslovlitvi izrekli predstavniki drugih slovenskih domov, društev in organizacij v Velikem Buenos Airesu, pisemne čestitke pa je poslal Slovenski dom iz Miramara. Seveda blagoslovitev ni ostala brez popoldanske Slomškove proslave, razstave šolskega tečaja Anton Martin Slomšek, nastopa pevskega zborov iz Ramos Mejie, San Justa in Gallusa ter družabne prireditve.

Akcija za slovensko središče v osrčju Vel. Buenos Airesa je tako v izredno kratki dobi dosegla svoj prvi cilj. S požrtvovalnostjo in skupnim delom vseh dobromislečih rojakov bo „Slomškov dom“ v nekaj letih razvoja in intenzivnega dela postal na zahođu Vel. Buenos Airesa zares pravo žarišče slovenstva.

NAŠ DOM V SAN JUSTU

Otvoritev in blagoslovitev Našega doma v San Justo je bila 21. oktobra 1956. Že 30. decembra istega leta je dom obiskal prevzvišeni škof dr. Gregorij Rožman, si ga ogledal in dal mnogo koristnih predlogov za njegovo izboljšavo in razširitev.

Naš dom v San Justo je kupila slovenska zadruga, sestavljena iz premožnejših sanjuških podjetnikov, kateri so bila s strani argentinskih oblasti odobrena pravila z aktom št. 6986 25. junija 1956 pod imenom „Naš dom zadruga d. z o. z.“. Izvršil se je prepis zemljišča in hiše na ime zadruge in plačal zadnji obrok v znesku 60.000 pesov, vsota, ki so jo nabrali z notranjimi posojili. Prepis so v imenu zadruge podpisali odborniki Hren Ludvik, Oven Ivan in V. Goršič.

Zadrugetarji so se takoj po prevzemu posesti lotili dela in tlakovali dvorišče, kar jih je stalo 25.000 pesov. Preuredili so tudi dve sobi z odstranitvijo vmesne stene ter ju tlakovali, tako da je nastal lep prostor za igranje namiznega tenisa, prav tako pa je postal uporaben kot majhna dvorana za razne priredive.

Naslednje leto 1958 je Naš dom dobil velik

električni hladilnik za bar, veliko knjižno omaro, v kateri je shranjen arhiv doma, polovica pa je namenjena za shrambo šolskih zvezkov in knjig Slovenskega šolskega tečaja France Balantič v San Justo, in nove šolske table. Izdelali so tudi načrt za betonsko kegljišče ter ga tudi dogradili za ceno 78.000 pesov.

V letu 1959 so zgradili sobo pred kegljiščem, da so tako dobili nov prostor za šolski tečaj, kar je bilo zaradi naraščajočega števila učencev nujno potrebno. Prav tako so postavili leseno barako ob kegljišču za garderobo in za kulise ter sestavili lesen zložljiv oder za kulturne in gledališke nastope. Vso streho doma so prekrili s pločevino in začeli s pripravami za gradnjo novega doma in dvorane. Vse te izboljšave so stale okroglo 30 tisoč pesov.

Naslednje leto 1960 se je v okviru Našega doma ustanovil gradbeni odbor, ki je razposlal vsem članom zadruge anketo o gradnji šolskih prostorov, dvorane in pritliklin. Na podlagi ankete so bili izdelani načrti, nekateri so v letu 1961 začeli z graditvijo omenjenih prostorov. Doslej so stroški gradnje anašali ok.

400.000 pesov, za dokončno izpeljavo načrtov pa je predvidenih še za ok. 1.000.000 pesov stroškov.

V domu imajo svoje prostore za delovanje in prireditve vse slovenske kulturne, gospodarske in športne organizacije v San Justo in okolici. V domu delujejo slovenski skavti, začel je delovati harmonikarski tečaj, dalje krojni in šivalni tečaj, kegljaški odsek itd. Dom ima velik prostor za odbojko in pro-

store za igranje šaha, kjer na vsakoletnih turnirjih tekmujejo najboljši slovenski šahisti iz Velikega Buenos Airesa.

Slovenski šolski tečaj France Balantič, ki je dobil prostore v domu, zajema trenutno 110 slovenskih otrok. V dom se steka slovenski živelj iz bližnjih naselij: Barrio Nicolás, Villa Constructora, Tablada, Lomas del Mirador, Casanova in Transradio. Na tem področju živi ok. 300 slovenskih družin.

SLOVENSKI DOM V SAN MARTINU

Anton Pavlič

Tudi San Martin, ki ima v svoji okolici precej Slovencev, zlasti mnogo doraščajoče mladine, je dolga leta gojil željo po lastnem slovenskem domu. Pok. svetnik Karel Škulj je to potrebo občutil in je že pred leti začel z akcijo za postavitve doma. Ta akcija se tedaj ni posrečila; morda še ni bil tedaj čas zrel.

Sanmartinska mladina je postajala vedno bolj nestrpna in prav na njeno pobudo se je v letu 1960 začela nova akcija za dom.

V nedeljo, 17. julija 1960, je bil prvi sestanek v cerkveni dvorani v San Martinu. Udeležilo se ga je okoli dvajset mož in fantov. Za uvod je nekaj krepkih besed povedal sanmartinski dušni pastir g. Jože Jurak, potem pa se je razvil razgovor, kako priti do doma. Že spočetka je prevladovala misel, da naj se osnuje zadruga.

Sklenilo se je povprašati ljudi v San Martinu, koliko deležev so pripravljene podpisati. Sanmartinčani so izjavili, da so pripravljene podpisati deleže v višini pol milijona pesov. Po tem prvem uspešnem koraku je dobil pripravljalni odbor, ki je bil na prvem sestanku izvoljen, pogum za nadaljevanje dela. Drugi korak je bil poiskati poslopje, ki bi bilo primerno za slovenski dom. Odbor si je ogledal razne hiše v središču San Martina, tako n. pr. v ulici Lincoln, za katero so lastniki zahtevali dva milijona pesov; dalje v ulici Córdoba, za katero so zahtevali 1.250.000 pesov. Prva ponudba zaradi previsoke cene ni prišla v poštev, pač pa je bila vsem simpatična druga ponudba. Ko so si to hišo z obširnimi dvoriščem ogledali odborniki pripravjalnega odbora in mnogi bodoči člani zadruge, so bili navdušeni zaradi izredno lepe lege posestva, primernih prostorov in ugodnih plačilnih pogojev. Na razpolago je bila še ena hiša, nekoliko bolj oddaljena od župne cerkve, pa zato nekoliko cenejša. Tudi to si je ogledala številna delegacija Sanmartinčanov. Za hišo na Córdoba se je odločilo dvanajst oseb, za drugo bolj oddaljeno pa dve osebi. Hiša je bila izbrana.

Sledil je tretji korak: zbrati denar in napraviti kupno pogodbo.

Trojica pripravjalnega odbora (Novak Leopold, Marinček Stane in Pavlič Anton) se je pogodila za nakup hiše za ceno 1.200.000 pesov. Hišo je bilo mogoče vzeti v posest po plačilu 500.000 pesov (120.000 pesov ob podpisu kupne pogodbe in 380.000 v roku 60 dni po podpisu pogodbe). V nadaljnjih šestih mesecih je bilo treba položiti 250.000, ostanek 450.000 pa v štirih letih. K temu je prišteti še stroške posredovalca, notarja in obresti.

Ko so rojaki v San Martinu zvedeli za te pogoje, so vsi brez izjeme, s prof. Zupanom, predsednikom pripravjalnega odbora na čelu, smatrali ceno in pogoje za ugodne. Dne 15. septembra 1960 je bila podpisana kupna pogodba in plačan prvi obrok v znesku 120.000 pesov. Takoj nato so šli odborniki in krajevni poverjeniki na delo. Bil je nekaj težav, vendar je mogel odbor dne 15. decembra izplačati drugi obrok v znesku 380.000 pesov in ta dan je hiša, določena za Slovenski dom v San Martinu, prešla v dejansko posest Slovencev. Takoj naslednjo nedeljo se je že zbralo v hiši veliko število Sanmartinčanov, ki so prišli na ogled. Naslednje dneve so se fantje vrgli na delo, počistili dvorišče, popravili notranje prostore, da se je dne 31. decembra že vršilo silvestrovanje v lastnem domu.

Največje zasluge, da stoji danes v San Martinu Slovenski dom, imajo: sedanji predsednik Slovenskega doma g. Leopold Novak, njegov verni pomočnik Stanko Marinček, z denarjem in požrtvovalnim delom pa so krepko podprli novi dom tudi Oskar Pavlovčič, Franc Lobnik, Karel Uršič in še mnogi drugi. G. Janko Marinšek pa je na dvorišču brezplačno postavil cementno galerijo.

Če je društveni dom že doma veliko pomenil, pa pomeni v tujini še mnogo več. Je košek domovine. To občutijo danes vsi Sanmartinčani, ki se svojega doma oklepajo z največjo ljubeznijo.

Maks Jan

Že ob nakupu zemljišča, na katerem danes stoji Slovenska vas, se je mislilo na zgraditev prosvetnega doma. Prvo misel za to je dal msgr. Janez Hladnik, ko je zbiral prostor za cerkev. Lastniki selišč so že na eni svojih prvih skupščin odobrili denar za plačilo potrebne zemlje. Odobritev je bila soglasna, saj si nihče ni mogel predstavljati resnično slovenske vasi brez cerkve in lepega prosvetnega doma poleg nje. Čas je dodal svoje in kupilo se je še 7000 kvadratnih metrov veliko športno igrišče.

Za Dom določeni prostor je prvotno meril 1320 kvadratnih metrov. Pozneje je prišlo do nekaterih sprememb, ker je javna oblast zahtevala zase več rezervne zemlje, kakor se je prvotno predvidelo. Ob tej priliki se je stavbišču za Dom dodalo še 200 kvadratnih metrov površine in se je pročelje stavbišča podaljšalo na nekaj več kot 24 metrov, s čemer je bilo poskrbljeno za prikladen dohod z ulice. Ta svet, stavba na njem in športni prostor, je formalno last reda Slovenskih šolskih sester, ki imajo sedež v Rosario. Baš v zadnjem času je društvo Slovenska vas s posebnim odlokom pokrajinske vlade v La Plata zadobila lastno pravno osebnost, kar mu daje pravico imeti lastno premoženje v obliki nepremičnin. Zaradi tega je zelo verjetno, da bo v doglednem času vse navedeno prepisano na društvo Slovenska vas in bo tako vas s svojim premoženjem lahko neposredno razpolagala.

Načrte za Dom, dvorano, oder in prostor pod odrom so izdelali domači vaški strokovnjaki, podpisala pa jih je stavbna organizacija Ponzanetti, k je odgovorna tudi za pravilnost gradnje večine hiš v vasi. Dvorana meri 160 kvadratnih metrov, ima 20 metrov dolžine in 8 metrov širine. Oder meri 38 kvadratnih metrov, prav toliko prostor za odrom. Prizidava se tudi nov stranski prostor, ki bo meril novih 36 kvadratnih metrov. Skupna površina Doma bo tedaj 196 kvadratnih metrov.

Z zidavo Doma se je začelo v maju 1955. Praktično je sodelovala vsa vas, vse, kar leze in gre. Društvo pa je takrat že drugo leto vodil eden prvih garačev tudi pri gradnji Doma g. Jernej Kalan, kot podpredsednik pa mu je pomagal pri vodstvu društva in pri garanju za Dom g. Mirko Špacapan. Tajniške posle društva je vodil takrat g. Jože Rome.

V prvi polovici leta 1956 se je z zidanjem krepko nadaljevalo. Za dvigom sten dvorane in odra je prišel na vrsto prostor za odrom. Na državni praznik 25. maja 1961 se je polagala streha. Štirinajst dni kasneje je po stari kranjski navadi na vrhu strehe Slovenskega doma v Lanusu zašumel smrekov vrh.

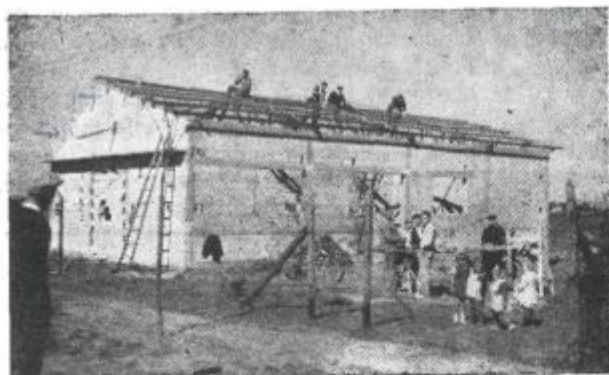
Slovenski gg. lazaristi so se odločili, da se nastanijo v vasi. Vse skupaj se je zgodilo zelo naglo. Kupili so zemljišče za cerkev in misi-jonišče in najeli hišo g. Iglča za začasni „klošter“. Potreben pa je bil prostor za začasno kapelo. Na izrednem običnem zboru društva Slovenska vas je bilo sklenjeno prostor za kapelo prizidati k Domu po načrtu, po katerem naj bi isti prostor kasneje služil za povečanje dvorane. Da je z delom šlo hitreje, so gg. lazaristi posodili tudi potrebni denar. Prizidek je bil končan v rekordnem času in na sveti večer je novoimenovani vikar Slovenske vasi rev. Janez Petek CM že blagoslovil novo kapelo in bral v njej polnočno sv. mašo. Skozi skoraj tri leta je nato Dom služil za cerkev in za dvorano. Okrog Doma in v njem je bilo vedno več življenja. Postal je v tistem času res pravo središče in ponos vasi.

Blagoslovil je Dom ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman 20. januarja 1957. Sprejel ga je odbor društva, kateremu je načeloval v tisto poslovni dobi g. Janez Lužovec. Domu sta botrovala ga. Marija Goršetova in g. Nace Glinšek. Škof je bil vidno ginjen, ko je ob blagoslovitvi prvega slovenskega prosvetnega doma v Južni Ameriki začel moliti psalm: „Ako Gospod ne zida hiše, zaman se trudijo zidarji...“ Ob tej priliki nam je povedal tudi, da imamo po božji milosti dane vse pogoje (zlasti strnjeno naselitev), da bomo lahko vzdržali v narodni in verski zavesti do poznih rodov, ako bomo z milostjo sodelovali. Po blagoslovitvi je Prevzvišeni v dvorani priključni kapeli maševal in nato birmal slovenske otroke.

Že takoj od začetka se je določilo, da naj Slovenski dom služi kolikor najbolj mogoče vsem potrebam vasi in vaščanov. Postavljeno načelo se je skozi vsa leta tudi izvajalo.

Najprej sta v Domu našli prostor cerkev in šola. Skozi skoraj tri leta so se brale v Domu vsako nedeljo in praznik, najprej po dve, pozneje pa po tri sv. maše in popoldanska služba božja. Tudi daritve božje ob delavnikih, prvih petkih in sobotah ter posebne pobožnosti v skladu s cerkvenim letom so se vršile tam. Spovednica je, kadar ni bilo kake večje prireditve, ostala kar v dvorani. Kar prehitro je prišel čas, ko je poleg Doma (kakih 150 metrov proč) že stala prva slovenska cerkev v Južni Ameriki in se je Gospod Bog selil v dostojnejšo hišo, kakor pa je bil prosvetni dom.

Šlo slovensko šolo, ki je tam vsako soboto popoldne in jo vodita g. Lovre Jan in njegova soproga ga. Zdenka, kot veroučitelji pa sodelujejo domači duhovniki, je bilo v začetku več

Med graditvijo Slovenskega doma v Slovenski vasi v Lanusu

Škof Gregorij Rožman blagoslavlja Slovenski dom v Lanusu ob asistenci univ. prof. dr. Ignacija Lenčka in vikarja Janeza Petka C. M.

MENDOZA

Pročelje Slovenskega doma v ulici Urquiza 335 v Mendozí.

Pogled z južne strani na društveno telovadišče v Mendozí ob mladinskem nastopu leta 1960.

težav. Kljub temu namreč, da je dvorana velika, je to en sam prostor in, če je v šoli več oddelkov, zadeva povzroča težave. Zdaj se je stvari že toliko odpomoglo, da se šola kot taka lahko vrši v treh oddelkih; eden v dvorani, drugi v prostoru, kjer je bila prej kapela in tretji pod odrom in če je lepo vreme, se predšolski otroci lahko še tudi na vrtu zabavajo. Društvo Slovenska vas, ki je prevzelo opravilo krajevnega šolskega odbora, se je že v veliki meri pobrigalo za nakup potrebnih klopi in miz, šolskih tabel in drugih potrebščin. Otroci hodijo v slovensko šolo zelo radi, učiteljstvo pa požrtvovalno nosi breme, ki si ga je s toliko samoodpovedjo naložilo. Tudi počitniški tečaj šoloodrasle mladine je že dve leti deloval v Domu.

Najvažnejše društvo, ki ima svoj sedež v Domu je pač njegov lastnik — društvo Slovenska vas. Prva njegova vodstva smo že omenili. G. Janezu Lužovcu je kot predsednik sledil g. Nace Glinšek, katerega je leta 1958 nasledila društvena uprava z g. Jožetom Čampom na čelu. Leta 1959 in 1960 je Slovensko vas vodil odbor, kateremu je predsedoval g. Jože Rome. Letos pa je bilo krmilo društva spet poverjeno g. Nacetu Glinšku. Društvo ima v svojem Domu pač vse, kar se uči in prireja. Seje, sestanki, predavanja, filmske predstave, skušnje za igre, dramske predstave, akademije, spominske slavnosti vseh vrst, javne in družabne prireditve itd.

V Domu imajo svoj sedež tudi vsa ostala slovenska društva v vasi. Fantovski odsek in Dekliški krožek sta v njem dolgo vrsto let imela svoje seje. Zdaj so bile te deloma že prenešene v lastne prostore na igrišču, deloma pa se še vedno vrše v Domu. Sestanki obeh društev, telovadne vaje in razne druge večje prireditve (razen mladinskega dne, ki je vedno na igrišču) tudi najdejo prostor v Domu. Do pred kratkim sta mladinski organizaciji uporabljali Dom tudi za igranje namiznega tenisa. Naj v zvezi z mladinskima organizacijama omenimo še razne vaje naraščajnikov in sestanke in igre vaških najmlajših v Marijinem vrtcu.

SLOVENSKI DOM V MENDOZI

Rudolf Hirschegger

Zapustili smo dom in domovino v polnih načrtih, ki smo jih v silobranu v krvavi borbi načrtovali za bodočnost. Preživljali smo grozote, ki so zapored črtale naše upe. Ostala nam je od vseh načrtov le želja in trdna volja ostati pri življenju in ostati Slovenci, da bi

V kulturnem središču vasi — Domu, deluje tudi Slovenski pevski zbor pod vodstvom g. Mirka Špacapana.

Slovenski dom je dal svoje zatočišče tudi društvu, ki sicer ni slovensko, pa je za slovensko vas silno važno in imajo v njem Slovenci ogromno večino, to je Sociedad de Fomento, ali kot ga nekateri več ali manj posrečeno imenujejo Olepševalno društvo ali Utrjevalno društvo ali Društvo za urbanizacijo. Pa naj bo kakor koli. V ilustraciji tistim, ki žive izven Argentine, povemo samo, kako je namen Sociedad de Fomento razložil pred kratkim njen predsednik: „To je nekak občinski pododbor, ki nima nobenih pravic, pač pa vse dolžnosti. Davke pobere ta pokrajina in občina, Sociedad mora pa iz svojih lastnih sredstev izdelovati cementne plošče za pločnike, zasajati drevoreda in skrbeti za prehode na križiščih, odtok vode itd...“ Ta Sociedad de Fomento ima praktično svoj sedež tudi v Domu. V njem se vrše sestanki, občni zbori, seje in posveti in na Domovem vrtu se izdelujejo cementne plošče za hodnike po vasi.

V zvezi s tem bi omenili, da najdejo prostor za svoje prireditve v Domu tudi okoliški argentinski katoličani, ki zahajajo v cerkev Marije Kraljice k službi božji, kadar imajo kako prireditev, prvo obhajilo otrok ali kaj sličnega.

Poleg tega pa je Dom namenjen in ga tudi uporabljajo po svojih željah vaščani za svoje lastne potrebe. Splošno načelo je, da kdor nima prostora n. pr. za svatbo v večjem obsegu, za novo mašo ali kaj sličnega, da mu je Dom na razpolago. Vaščani se te svoje pravice poslužujejo pač, v kolikor smatrajo to za ugodnejše. Težko bi bilo naštet, v kolikih drugih potrebah se je Dom še rabil v teh letih. Bili so v njem sestanki sosedov, ki se zvezali za skupen najem električnega toka, sosedov, ki so se posvetovali glede tlakovanja cest in drugih skupnih zadev. Tudi vaška godba „Škrjančki“ ima svoje vaje v Slovenskem domu. Morda smo pri naštevanju še to ali ono prezrli, naj tedaj še enkrat navedemo, da naš Dom služi za vse.

mgli kdaj nadaljevati borbo za rešitev naroda, ki danes v suženjstvu ječi. — S temi načrti smo se brezdomci razšli po svetu.

Lepo in mirno družinsko življenje je le pod domačo streho, ki jo že otrok vzljubi, četudi je dom skromen, brez razkošja.

Nekaj lastnega pa je Slovincu, preneso del svojega družinskega življenja v skupni dom, kjer se zbirajo prijatelji k vzgajanju, športu in zabavi. Zato doma toliko društvenih domov. Zato v taboriščih ni manjkala baraka za prosvetno delo in zato danes količjak številna slovenska skupina žrtvuje, kar le more, da si zgradi skupni dom. Še tako skromen, je vendar spomenik — priča, da slovenski živeti ne bo zamrl. Nihče nas v tem ne podpira, kot druge narodnosti v tujini, katerim domače oblasti postavljajo domove. Nam bi jih komunistična oblast le podreti želela. Naši domovi so zidani z žrtvijo, toda sveto žrtvijo, ki je darovana z veseljem in zavestjo, da gojimo našim otrokom ljubezen do naroda, njega lepšo bodočnost in mu ohranjamo vero očetov.

V Mendozi, pod visokimi Andi z vrhovi večnega snega, ki zastirajo pogled na zapad, kot bi se doma ozrl na Kamniške planine, doživljaš košček domovine. Tu smo se pred desetletjem naselili. Okrog 400 nas je z otroci vred. Kako bi ne poskrbeli, da bi se ne shajali nekje na svojem. V prvih letih smo iskali družbe ob prostih dneh prijatelji pri prijatelju, si pomagali z nasveti in tudi pri zidanju družinskih hiše prijateljem, ki so že zmogli nakup svojih „lotov“. Obenem pa smo že mislili na svoj skupen dom, dasi še nismo vedeli, kje dobiti potreben denar. S prosvetnim delom pa se je že začelo v prvih mesecih, ko je pok. ravn. Marko Bajuk že zbral svoj zborček. K sreči so nam bila odprta vrata v nekaterih cerkvenih dvoranah, da smo mogli celo z oderskimi prireditvami ob tradicionalnih proslavah popestriti programe. Toda nismo bili na svojem. Le to, kar je naše, res vzljubim in tembolj, če je zgrajeno z žrtvijo.

Ze leta 1954 je društveni odbor pod predstvom R. Hirscheggerja sklenil in izvršil nakup 360 m² stavbenega zemljišča na dolgo-ročno odplačevanje, katerega kupna cena je bila tedaj 23.400 pesov. Pri tem je ostalo, ker nas je porast cen prehitel in plačevali smo le mesečne obroke. Danes predstavlja zemljišče štirikratno vrednost in je vplačani denar dobro naložen.

V nadlego smo že postajali ustanovam, ki so nam brez vsake odškodnine odstopale svoje prostore za naše sestanke in prireditve; vsaj tako se nam je dozdevalo, četudi nam tega nihče ni očital in so trdili nasprotno ob našem opravičevanju.

Samo božja volja je hotela, da smo postajali nervozni in nepočakani; čimprej, naj stane, kar hoče — zgraditi si moramo nekaj svojega — lastno streho.

V novi domovini smo po večini izbirali tudi svoje nove poklice. Tako je nekaj naših mož našlo delo v edini keramični tovarni blizu Mendoze in se v tej stroki s pridnim delom tudi usposobilo, da so se poklica oprijeli. Toda komaj ustanovljena tovarna, v kateri

so bili zaposleni, je propadala in misliti jim je bilo na samostojno delo v tej stroki. Hirschegger Rudolf, Božnar Pavel, Grintal Luka in Šmon Vladimir so bili mnenja, da bi Društvo na svojem zemljišču s skupnimi močmi postavilo zasilno stavbo, v kateri bi instalirali začetno keramično delavnico, a razmeščer tako, da bi prostor služil tudi za društvene namene. Delavnica bi plačevala Društvu primerno najemnino in bi s temi dohodki pričeli z gradnjo primernega društvenega doma. Zamisel ni našla razumevanja. Zato so družabniki ustanovili keramično podjetje samostojno. Tako je nastalo danes cvetoče slovensko podjetje v Mendozi.

Leta 1958 se je društveni odbor pod predstvom Bajda Joža znova začel resneje baviti z mislijo za zgraditev doma na društvenem zemljišču in je na svoji drugi redni seji 25. maja 1958 sklenil uresničiti misel. Toda nastal je pomislek, ker kraj, ni vsem medoškim rojakom primerno dostopen. Zato se je porodila misel, da bi iskali nov teren, bliže centru, po možnosti z že zgrajeno stavbo, ki bi vsaj zasilno služila društvenim potrebam.

Dne 2. novembra 1958 smo imeli prv. sestanek pri br. Marštih, kjer je bilo vse dotlej naše društveno zatočišče. Na tem sestanku so vsi navzoči prevzeli dolžnost, da se bodo zanimali za zemljišča, ki so naprodaj na primernem kraju in čim lažje dostopna vsem rojakom.

Dne 23. novembra 1958 se je vršil širši sestanek rojakov, na katerega so bili povabljeni vsi rojaki iz Mendoze in okolice. Na tem sestanku je poročal Hirschegger v imenu štirih družabnikov podjetja CACES, da je v prodaji prostorna stanovanjska hiša s primernim terenom na cesti Urquiza 335 v mestu Mendozi za ceno 340.000 pesov, plačljiva v štirih letnih obrokih. Ker je bila cena zelo ugodna in stavba kot teren in kraj zelo primeren za društvene potrebe, te priložnosti ni kazalo opustiti, so spričo kratkega roka za podpis kupnoprodajne pogodbe družabniki podjetja CACES sklenili ta nakup izvršiti in je bila dne 18. novembra 1958 pogodba ob navzočnosti notarja podpisana.

Družabniki podjetja CACES so na omejenem sestanku dne 23. novembra 1958 predložili svojo ponudbo, da bi Društvo pristopilo kot peti solastnik posesti pod sledečimi pogoji:

Če Društvo Slovincov v Mendozi pristopi kot peti solastnik posesti, se smatra, da je prva petina, t. j. petina k prvemu obroku, ki v celoti znaša 100.000 pesov že plačana z dotacijo 20.000 pesov, kateri znesek podjetje daruje Društvu kot petino prvega obroka. Društvo je tako dolžno plačevati še naslednje obroke: Dne 5. marca 1959 ob prepisu lastništva 20.000 pesov, dne 12. novembra 1959 16.000 pesov in dne 12. novembra 1960 16.000 pesov s stroški prepisa in ev. drugimi ob-

veznostmi. — Društvo pristopi s sprejemom teh pogojev in obveznosti kot peti solastnik posesti. — V tem primeru se štirje družabniki obvezujejo, da odstopijo za eno petino pripadajočo društvu, ves prostor zadaj, razen 30 m v globino ceste. Tako odpade na društveno petino ca. 465,55 m² terena. Do nadaljnjega štirje družabniki odstopajo obstoječe prostore stavbe v uporabo Društvu Slovencev, Fantovski in Dekliški organizaciji ter slovenskim verskim organizacijam po predhodnem dogovoru in to brezplačno.

Navzoči so predlog štirih družabnikov soglasno sprejeli. Na tem sestanku je bil sprejet tudi predlog Grintala Luke, da bodoče nabirke prispevkov za ta teren vrši Društvo in se darovalci obvezajo darovati prispevke Društvu Slovencev v Mendози.

Na devetih rednih odborovi seji je odbor razpravljal v zadevi, prepisa lastništva društvenega dela posesti, ker je bilo mnenje soglasno, da Društvo izvrši prepis na škofijski ordinariat v Mendози, ta pa Društvu potrdi lastništvo s protidokumentom; to iz razloga:

1. Ker Društvo Slovencev v Mendози nima pravne osebnosti;

2. ker bi se s prepisom na eno ali več oseb zadeva komplicirala v slučaju smrti katerega koli od družabnikov, kar bi bilo združeno s stroški novih prepisov lastništva;

3. da se tako zavaruje posest pred morebitno zaplembo v slučaju sovražnih oblasti proti tujcem ali ideji;

4. da se zavaruje posest, da ne preide v roke tudi lastnih rojakov, ki bi spremenili namen, s katerim so in bodo darovalci poklonili Društvu prispevke, t. j. za verske, kulturne in narodne vrednote.

Dne 22. marca 1959 se je vršil v Slovenskem domu informativni sestanek, na katerem so bili povabljeni vsi slovenski rojaki iz

K popisu rasti slovenskih domov v Argentini spadajo vsekakor tudi naporji za zgraditev osrednjega doma v Buenos Airesu samem. V prvih letih izseljenstva je bilo Društvo Slovencev kot osrednja naša organizacija tisto, ki smo smatrali za poklicano, da reši vprašanje osrednjega slovenskega doma. Med drugim je v letih 1951 in 1952 to Društvo sklepalo tudi o nakupu hiše Ramón Falcón 4158. Po daljših razpravljanih na večih sejah je večina odbornikov s tedanjim predsednikom smatrala, da zaradi danih okolnosti nakup te hiše za osrednji dom ni primeren.

Odločilo pa se je za nakup te hiše slovensko dušno pastirstvo pod vodstvom g. direktorja Oreharja. S tem je ono prevzelo skrb za osrednji slovenski dom. O tem smo poročali v Zborniku za leto 1956, kjer smo

Mendoze in okolice. Navzočim je tedanji predsednik Bajda Jože podal poročilo odbora D. S. s predlogom, ki je bil sprejet na devetih odborovi seji. — Po daljšem razpravljanju o predlogu je bil izglasovan in sprejet predlog odbora.

Prostori, ki so nam danes na razpolago, v polni meri vsestransko služijo društvenemu delovanju. Tako ima svojo lično sobico ob vhodu študentovski krožek, ki ga z vso ljubeznijo vodi prof. Božidar Bajuk, na levi od vhoda je prostoren salon, ki nam lepo služi v reprezentativne namene, za njim spet velika pevska soba. Na desni manjšega tlakovanega dvorišča so stanovanjski prostori namenjeni hišniku. Počez smo z malenkostno predelavo združili največji salon z manjšo sobo in s tem pridobili prijetno dvoranico s stotimi sedeži in do petdesetimi stojišči ter primernim odrom z razkošno razsvetljavo in potrebnimi kulisami. Dalje so še štirje prostori, ki služijo za kuhinjo in shrambe ter zadaj stranišča. Počutimo se kot doma, saj nam je vse na razpolago. Za čistočo vestno skrbje naša dekleta. Lepo igrišče v ozadju, ki smo ga ob sadili s topoli, zaživi ob sobotah popoldne v odmorih slovenskega tečaja, naša mladina pa se ob nedeljskih popoldnevih razživi ob odbojki, ping-pong igri in dr. Ob vseh večerih se vrstijo sestanki ter pevske in oderske vaje. V prvem nadstropju stanuje naš dušni pastir. Ne želimo si več, kar imamo, saj nam je v vsem ustrezno. Le dvoranica je premajhna, da bi sprejela ob večjih prireditvah vse rojake. Zato morajo naši igralci marsikatero igro ponavljati.

Lahko smo ponosni, da naši rojaki niso in ne pomišljajo, kadar je treba za skupno stvar doprinesti žrtev, saj se družinski očetje zavedajo, da lastnim otrokom posredujejo to, kar so podedovali po svojih starših: Bogu dopadljivo ljubezen do naroda in materine besede.

objavili tudi načrt, kako naj bi osrednji dom po zamisli dušnega pastirstva zgedal. Ker pa je hiša Ramón Falcón 4158, ki naj bi služila temu namenu, zasedena in so se stanovalci poslužili zakona o stanovanjski zaščiti, zato izvedba načrta za osrednji slovenski dom ne napreduje tako, kot je bilo zamišljeno.

Prav tako je omeniti napore slovenskih naseljencev v Miramaru, letoviškem mestecu ob atlantski obali, ki so se tudi lotili zgraditve skupnega doma. Poseben članek pa bi zaslužil dr. Hanželičev počitniški dom v cordobskih hribih, kjer imajo že nekaj let slovenski izseljenci, zlasti družine z otroci, izredno ugodnost cenjenih počitnic v gorskem zraku.

Delavnost in prizadevanje slovenske prtikomunistične skupnosti v Argentini v zvezi z graditvijo slovenskih domov sta, kakor je

iz zgornjih vrst razvidno, zelo veliki in vsestranski. Povsem pravilno je, da povsod, kjer živi strnjena večja skupina Slovencev, zraste sredi njih tudi skupen slovenski dom. Toda nehote se človeku vsiljujejo naslednje misli:

Na področju Velikega Buenos Airesa nas, novih slovenskih naseljencev, živi okoli 6000 do 7000. Trenutno začinjamo ali dokončujemo zidavo šestih skupnih domov, ne všteti osrednje Slovenske hiše v ulici Ramón Falcón 4158 v Buenos Airesu samem in znane slovenske Pristave v Moronu. Pozabiti pa ne smemo škofovih zavodov v Adroguēju, kjer so prostori preskromni za velike naloge, ki jih ima zavod.

Po šestnajstih letih, odkar smo zapustili od komunistov zasužnjeno domovino, nismo izgubili volje in žilavosti graditi in graditi, kakor na vseh področjih udejstvovanja svobod-

nega človeka, tako tudi pri graditvi skupnih domov po vzorcu naših prosvetnih in narodnih domov v Sloveniji. Vendar kaže, da bomo novi slovenski naseljenci na področju Velikega Buenos Airesa morali iz povsem praktičnih razlogov, kakor je n. pr. nujnost čim večje strjenosti za dosego čim daljše ohranitve slovenske samobitnosti v novi domovini — da ne govorimo o vsekakor ne neomejenih finančnih možnostih med nami — napraviti za bodočnost naslednji sklep, se ga okleniti in ga tudi izeljati:

1. Slovenska demokratična skupnost na področju Velikega Buenos Airesa naj ne začne graditi nobenega novega doma več.

2. Obstoječe domove naj vztrajno toda previdno izpopolnjuje, da bodo resnično dodelani, prijetni in domači in da ne bomo ostali med neometanimi zidovi.

Književne izdaje zamejskih Slovencev

od 1. 7. 1960 do 30. 6. 1961.

ZDRAVKO NOVAK

I. ZALOŽBE SLOVENSKE POLITIČNE EMIGRACIJE

CIRILMETODIJSKO GIBANJE, Cleveland

Eduard Gobec: *Love Moves Mountains* (Ljubzen premika gore). A short Biography of father Antony Merkun a Slovenian Refugee. Tiskala: The Home (J. Rehberger), Stanley Street, Bedford, England. Izšlo 1. 7. 1960. Strani 60, vel. 17 x 20 cm.

PEVSKI ZBOR GALLUS, Argentina

Dr. Julij Savelli: *Koncert v proslavo stoletnice slovenske narodne himne* 10. 7. 1960. Program z zgodovino in življenjepisom Davorina Jenka. Izdal in založil Slov. pev. zbor „Gallus“. Strani 24, vel. 16 x 23 cm.

LIGA KAT. SLOV. AMERIKANCEV,
New York, USA

Thomas M. Barker: *The Slovenes of Carinthia, a National Minority Problem*. Izdala Studica Slovenica kot svoje tretje izdanje. Tiskala Mohorjeva tiskarna v Celovcu. 1961. Strani 302, vel. 15 x 22 cm.

MISLI, Sydney, Avstralija

P. Bernard Ambrožič: *Baragov koledarček za leto 1958 za Slovence v Avstraliji*. Printed by Mintis Pty. Ltd. Strani 16, vel. 7 x 12 cm.

P. Bernard Ambrožič: *Koledarček za leto Gospodovo 1959*. Strani 16, vel. 6x10 cm.

P. Bernard Ambrožič: *Baragov koledarček 1960 za Slovence v Avstraliji*. Printed by Mintis, Sydney. Strani 16, vel. 8 x 14 cm.

P. Bernard Ambrožič: *Baragov koledarček 1961 za Slovence v Avstraliji*. Printed by Mintis, Sydney. Strani 32, vel. 8 x 14 cm.

SLOVENSKO DUŠNO PASTIRSTVO,
Buenos Aires, Argentina

Stenski koledar za leto 1961 z 12 fotografijami Slovenije. Tisk: Talleres Gráficos Vilko, Buenos Aires, Argentina. Strani 12, vel. 24 x 38 cm.

Dr. Filip Žakelj: *Marija slovenskega naroda ne bo zapustila*. Tisk: Talleres Gráficos Vilko, Bs. As., Argentina. Strani 280, vel. 10 x 15 cm.

Franc Sodja C.M.: **Prebodeno Sree. Vrtnice.**
Tisk: „Editorial Baraga“, Bs. As., Argentina. Strani 181, vel. 16 x 11 cm.

SLOVENSKI ODER, Cleveland

Slovenski oder. Spominska knjiga ob desetletnici igralske družine Slovenski oder. Oprema Božo Pust. Tisk: Jože Godina. 11 slik iz vprizoritev Slov. odra. Izšlo 27. 11. 1960 ob slovesnem praznovanju desetletnice. Strani 8, vel. 18 x 24 cm.

SVOBODNA SLOVENIJA, Buenos Aires, Argentina

Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije. Uredili: Miloš Stare, Joško Krošelj, Pavle Fajdiga, Slavo Bagatelj. Ilustracije: Ivan Bukovec, Andrej Makek in Tone Kržišnik. Oprema-ovitek: Ivan Bukovec. Strani 272, vel. 18 x 27 cm. Tisk: Vilko Čeč, Estados Unidos 425, Buenos Aires, Argentina.

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA, Argentina

Marijan Marolt: Slovenska likovna umetnost v zamejstvu. 39. izdanje. Tisk in vezava: „Federico Grote“, Bs. As., Argentina, Vel. 15 x 21 cm. Strani niso označene.

Roman Pavlovčič: Zgodovinski atlas Slovenije. Grbi ponatis originalov lastnice Zine Rupnikove. Tisk in vezava: „Federico Grote“ Bs. As., Argentina. 40. izdanje. Strani 61, vel. 29 x 40 cm.

ZLATOMAŠNIŠKI SKLAD, Cleveland

Srečko Gregorc: Fundamentalka. Tiskarna Budin v Gorici, Italija. Izdal Rev. Anton Merkun, Cleveland, Strani 143, vel. 15 x 21 cm.

II. ZALOŽBE SLOVENSKIH NARODNIH MANJŠIN

KOROŠKA

DRUŽBA SV. MOHORJA V CELOVCU

Koledar družbe sv. Mohorja v Celovcu za leto 1961. Uredil Rev. Zdravko Reven. Tisk Mohorjeve družbe v Celovcu. Strani 160, vel. 17 x 24 cm.

Karel Mauser: Ura s kukavico. Drugi del. Povest. Družinske večernice, 14. zvezek. Izšlo novembra 1960. Strani 139, vel. 15 x 20 cm.

Stane Pleško: Um'ita kri. Povest. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Strani 135, vel. 15 x 20 cm.

ZVEZA SLOVENSKIH PROTIKOMUNISTIČ- NIH BORCEV, Cleveland, USA

Vetrinjska tragedija. Za petnajsto obletnico priredil in izdal zgodovinski odsek pri glavnem odboru ZSPB. 1945—1960. V spomin nesmrtnim junakom, izdanim v Vetrinju od 27.—31. maja 1945 in pomorjenim za velike ideje svobode. Izšlo avgusta 1960 v Clevelandu. Tisk: Ameriška domovina, Cleveland. Strani 160, vel. 15 x 23 cm.

SAMOZALOŽNIKI

Dr. Janko Grampovčan: Berilo in berila. Ilustracije prof. Franjo Kosovel, Trst. Tisk: Adria, Trst. Izšlo 1958. Strani 109, vel. 15 x 21 cm.

Vladimir Kos: Dober večer, Tokio. Pesmi zate in zame. Oprema: avtor. Tisk Shinyo Co. Tokio. Založnik: Meiseisha Co. Izšlo oktobra 1960. Strani 64, vel. 18 x 12 cm.

Dr. Julija Payman: Šopek trnja, 1860—1960. Tisk: Talleres Gráficos Vilko, Bs. As., Argentina. Knjiga izšla avgusta 1960. Strani 138, vel. 14 x 20 cm.

Matija Škerbec: Krivda rdeče fronte. III. del. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Izšlo marca 1961. Strani 90, vel. 15 x 20 cm.

Dr. Jože Velikonja: Slovenski profesorji. Na ameriških univerzah in college-ih v letu 1960. Lična naslovna stran, a avtor ni naveden. Razmnoženo. Strani 16, velikost 2 x 24 cm.

Dr. Joža Velikonja: Slovenski profesorji na ameriških univerzah in college-ih v letu 1961. Uvod napisal dr. Ciril Žebot. Avtor opreme ni naveden. Razmnoženo. Izšlo junija 1961. Strani 22, vel. 14 x 21 cm.

Fran Erjavec: Koroški Slovenci. Šesti zvezek. Oprema Marijanca Savinšek, Pariz. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Strani 260, vel. 12 x 17 cm.

Nova družinska pratika za navadno leto 1961. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Strani 144, vel. 10 x 14 cm.

Marija — naša mati. Kratka berila za majniško pobožnost. Avtor ni naveden. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Izšlo aprila 1960. Strani 112, vel. 10 x 14 cm.

Rudolf Vouk: Mojca bere. Berilce za 1. in 2. stopnjo dvojezičnih šol. Ilustrirano (avtor ni naveden). Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Strani 104, vel. 12 x 16 cm.

Ob prvi obletnici smrti ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana. Urednik ni naveden. Izdajo omogočil prof. Janez Sever, Cleveland. Oprema ak. kipar France Gorše. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu. 32 foto iz življenja pokojnika. Izšlo oktobra 1960 kot ponatis iz Mohorjevega koledarja in lista „Naša luč“. Strani 32, vel. 17 x 24 cm.

RAVNATELJSTVO GIMNAZIJE ZA SLOVENCE V CELOVCU

Letno poročilo drž. realne gimnazije za Slovence. Leto III. 1959/60. Uredil prof. Janez Polanc. Foto: Domanjko, Boehm Karel in dr. A. Feinig. Oprema: inž. arh. Janez Oswald. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Strani 32, vel. 17 x 24 cm.

APOSTOLSTVO SV. CIRILA IN METODA

Kraljestvo božje. Letnik XIX. Vzhodni zbornik. Uredila dr. Janez Vodopivec in Stan-ko Janežič. Oprema: Rafko, Vodeb. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Izšlo julija 1960. Strani 145, vel. 14 x 21 cm.

GORICA GORIŠKA MOHORJEVA DRUŽBA

Koledar Goriške Mohorjeve družbe za leto 1961. Uredil dr. Anton Kacin. Tisk: Budin v Gorici. Strani 160, vel. 17 x 24 cm.

Ivan Pregelj: „Gloriosa“. Povest. Nova izdaja. Tisk: Budin, Gorica. Strani 102, vel. 15 x 21 cm.

Maria Ragazzi: Vodnjak je globok. Roman. Prevedla Jadviga Komac. Tisk: Budin, Gorica. Strani 225, vel. 15 x 21 cm.

Izvestje državnih srednjih šol s slovenskim učnim jezikom v Gorici. Urednik in izdajatelj nista navedena. Izšlo 1960. Strani 46, vel. 16 x 23 cm. Tiskarna ni navedena.

TRST

Slovensko gledališče v Trstu. Zbornik XV. sezone. Uredil Adrijan Rustja. Ilustracije M. Magajna. Oprema inž. arh. N. Mutal. Tisk: „Graphis“ v Trstu. Izšlo decembra 1960. Strani 37, vel. 21 x 27 cm.

Dr. Stanko Janežič: Vzhodni bratje. Knjižice št. 15. Oprema Edi Žerjal. Tisk: „Graphis“ v Trstu. Izdaja Marjanišče, Opčine pri Trstu. Izšlo januarja 1961. Strani 32, vel. 10 x 15 cm.

Dr. Franc Knific: Spoved — božji dar. Knjižice št. 16. Oprema: inž. Franko Piščanec. Tiskarna „Graphis“, Trst. Izdaja: Marjanišče, Opčine pri Trstu. Strani 36, vel. 10 x 15 cm.

Jadranski koledar 1961. Urednik Jože Koren. Oprema: Ivo Kuferzin. Izdajatelj in založnik: Založništvo tržaškega tiska v Trstu. Strani 272, vel. 16 x 23 cm. Tisk: „Graphis“ v Trstu.

Janko Jež: Italijanščina po radiu. I. del: Osnovni tečaj. Tisk: Stampato Nello Stabilimento della Editoriade Librario, Trieste. Izdajatelj in založnik: Edizione Radio-televisione Italiano. Strani 263, vel. 14 x 20 cm.

III. IZDAJE SLOV. IZSELJENCEV

Slovenski visokošolski zbornik. Uredili: Edi Gobec, Andrej Bratuš, Jožef škamljič in B. Pistivšek. III. letnik 1958—1960. Oprema: Branimir Pistivšek. Razmnoženo. Izdali in založili Slovenski visokošolci. Strani 222, vel. 20 x 30 cm.

Ave Maria koledar 1961. Uredil p. Fortunat Zorman OFM. Tisk Ave Maria Printery Lemont, Illinois, USA. Izdali in založili slovenski frančiškani v Ameriki. Strani 160, vel. 19 x 25 cm.

Roman Rus: Vodnik po Rimu s prilogo načrta mesta Rim. Tisk: Arti Grafiche Tivoli — Rim. Izdano na pobudo Goriške Mohorjeve družbe. Založba Alma Mater v Rimu. Spremnno besedo napisal Maksimilijan Jezernik. Strani 207, vel. 10 x 17 cm.

Trinkov koledar za Beneške Slovence za leto 1961. Izdali delavci iz Beneške Slovenije v Belgiji. Tiskala tiskarna Budin v Gorici. Strani 118, vel. 10 x 14 cm.

O „črnih kranjcih“ v Avstraliji

P. BERNARD AMBROZIC

Da je naslov temu sestavku za lase privlečen in to precej od daleč, kar brez vseh ovinkov priznam. Namen mu je — zahrbtnen namen — da se bralčevo oko ujame v njegove mreže in vzbudi zanimanje, ker zveni nekam po domače. S to opazko naslova nisem opravičil in tudi z naslednjo razlago ga ne bom. Nič zato.

Leta 1926 sem prišel v Detroit, Mich., z nalogo, da poskusim ustanoviti ondotnim Slovincem posebno župnijo. Okoli mene so se zbrali in se za stvar navdušili sprva skoraj sami Belokranjci. Med redkimi izjemami je bil takoj sprva Charly Prazen, ki je vodil majhno špecerijsko trgovino. Za pomagača je imel brihtnega ameriškega črnca ali nigra, ki ga je naučil tudi nekaj slovenščine. Naši ljudje so imeli s tem mladim črncem posebno veselje. Trgovine se je prijelo ime: Pri črnih Kranjcih. Charly ni bil iz Bele Krajine in že zato Črni Kranjec, niger, ki je govoril slovenski in bil resnično črn, je pa to ime še toliko bolj zaslužil. Kar kmalu so pa naši ljudje prenesli naziv „Črni Kranjci“ na vse nigre, ki jih pa takrat v Detroitu še ni bilo posebno dosti. Nehote sem se tudi jaz nalezal in oprjel tega naziva. Držal sem se ga še tudi v poznejših letih, ko že davno nisem bil več v Detroitu. Če je smelo biti tako v Ameriki, zakaj ne v Avstraliji?

Pred veliko nočjo sem sestavljal kratek spis za mohorski Koledar v Celovcu. V njem sem ugibal, kako bi se utegnilo goditi v Avstraliji slovenskemu misijonarju Ignaciju Knobleharju, če bi ga bili — kot so nekaj časa imeli v mislih v Rimu — poslali v Avstralijo namesto v Afriko. Za ugibanje v tej smeri — saj rešil uganke nisem — je bilo treba precej pobrskati po straneh avstralske zgodovine, zlasti cerkvene. Posebej je prišla v poštev zgodovina misijonov med avstralskimi črnici, med katerimi naj bi bil Knoblehar misijonaril. Bolj ko sem bral, bolj zanimivo je postajalo. In sem bil kar ponosen sam nase, češ: Sem gotovo prvi Slovenec, ki mu ta zgodovina ni zapečatenata s sedmimi pečati...

Ko sem imel sestavek že skoaj ves na papirju, mi je nenadoma prišlo v zavest, da sem nekoč — kdo bi vedel povedati, kje in kdaj v zgodnji mladosti? — poznal ali vsaj videl med mohorskimi knjigami eno z naslo-

vom: **Avstralija in nje otoki**. Živo sem jo zagledal pred seboj v mislih: Nevezana, zelene platnice, naslov z velikimi črkami. Ali sem jo samo videl nekoč, ali morda celo bral? Na to ni bilo odgovora. Le naslov mi spomin verno ponavlja. Toda ali res — verno? Avstralija in nje otoki? Ali ne bi človek pričakoval bolj pravilno — vsaj po mojem občutju: Avstralija in njeni otoki? Tu je moj spomin omagal in vprašanje je ostalo nerešeno.

Polastila se me je neugnana želja, da knjigo dobim in si jo ogledam. Moram in moram dognati, če sem jo nekoč samo videl ali tudi bral. V spominu razen negotovega naslova — nič!

Ali kje knjigo dobiti? Po kratkem razmišljanju sem napisal pismo na Mohorjevo v Celovec: Tako in tako knjigo iščem, kdo jo bo imel, če ne tam pri vas? Morate jo imeti ali nekje najti. Pošljite mi jo čim prej, zakaj brez nje mi ni več obstanka v Avstraliji, misel nanjo me je obsedla...

Po nekaj kratkih tednih se mi oglasi g. Zdravko Reven:

„Vaše pismo me je dvignilo, da sem splezal v podstrežje naše hiše in dolgo brskal med kupi starih knjig. Našel sem tisto, ki jo želite. Vezana je, pošiljam jo po počasni pošti, da ne bo predrago. Naslov: **Avstralija in nje otoki**. Spisal profesor Ivan Vrhovec. Izšla pri Mohorjevi leta 1899.“

Torej — spomin me ni varal niti glede naslova! Torej tako dolgo je že od takrat, ko smo Slovenci dobili knjigo o Avstraliji! Več ko 60 let! Po vsej priliki je nisem nikoli bral, drugače bi spomin vsaj kaj malega vedel. Kako se bom neki počutil, ko bom bral knjigo zdaj — pa prav tu v sami Avstraliji?

Težko sem čakal njenega prihoda, končno sem ga dočakal. Ni samo vezana, tudi lepo zavita je v močan rjav papir, znotraj je pa pečat z napisom: Knjižnica slovenskih bogoslovcev v Celovcu. — VI — 44. V ostalem je pa vsa neomadeževana in videti nedotaknjena. Skoraj bi rekel, da je ni še nihče bral. Zanimivo bi bilo vedeti, kdaj je zašla iz bogoslovne knjižnice med staro šaro v podstrežju Mohorjeve hiše...

No zdaj je bila v mojih rokah. Za eno popoldne, ves večer za njim in še preko po-

lovce noči sem bral, bral, bral. Vse drugo je moralo čakati.

In ko sem bral, sem se spraševal, zakaj je treba, da še dandanes dobival pisma od slovenskih ljudi onkraj raznih morij, ki sprašujejo, kako je in kako živimo v tej „skrivnosni“ deželi... v tej „nepoznani“ deželi... v tej „na novo odkriti“ deželi... Pa nam jo je vendar že pred tolikimi leti „odkril“ in „razskrivnostil“ in nas seznanil z njo naš človek — profesor Ivan Vrhovec! Kako smo se okoristili z njegovim trudom in knjižnim darom tedanje Mohorjeveke?

Knjiga obsega 222 strani, 112 o Avstraliji, 110 o „nje otokih“. O Avstraliji so naslednja poglavja:

- I. Kako so odkrili Avstralijo
- II. Prvi evropski naselniki v Avstraliji
- III. Avstralska zemlja; 1. pogorja, 2. reke in jezera.
- IV. Podnebje
- V. Rastline in živali
- VI. Ljudje; 1. avstralski divjaki in njih telesne lastnosti, 2. obleka in lepoticje, 3. stanovanja in orodja, 4. lov in hrana, 5. družinsko življenje Avstralcev, 6. značaj in duševne lastnosti Avstralcev, 7. vera in vraže.
- VII. Misijonarji v Avstraliji
- VIII. Naselbine ali kolonije v Avstraliji; 1. gospodarske razmere v avstralskih kolonijah, a) poljedelstvo, b) živinoreja, c) rudarstvo, d) obrtnost in trgovina, e) šola in cerkev, 2. opis posameznih naselbin ali kolonij, 1. Novi Južni Uels (N. S. W.), a) prebivalci, b) narodno gospodarstvo, c) mesta, 2. Naselbina Viktorija, 3. Zapadna Avstralija, 4. Južna Avstralija, 5. Kraljičina dežela (Queensland), 6. otok Tasmanija.

LJUDJE

(Stran 34 in nasl., v odlomkih)

Iz vsega, kar smo doslej povedali o Avstraliji, posnel je že vsak sam, da tudi število ljudi ne more biti preveliko. In res! Evropa je le za nekaj malega večja od Avstralije. Toda v Evropi živi 260 milijonov ljudi, v vsej Avstraliji pa še nekaj manj kot štiri milijone.

Med avstralskimi prebivalci pa nam je dobro razločiti dve plemeni: avstralske domačine ali divjake, ki živijo v Avstraliji že od nekdaj, pa evropske zaselnike, večinoma z Angleškega. Vendar so ti naselniki danes skoraj edini prebivalci Avstralije.

Domačinov že sprva, to je takrat, ko so prvi Evropeji jeli prihajati v Avstralijo, ni bilo veliko. Od takrat pa se je njih število vedno bolj krčilo; krčilo se je tem hitreje, čim bolj so se razširjali in naseljevali Evropeji, in ne bo minilo več mnogo let, ko se

Profesor Vrhovec je pred 63 leti povedal Slovincem o Avstraliji domala vse, kar se je takrat dalo o njej povedati. Res je v nekaterih podrobnostih kaj pogrešil, ali na splošno je knjiga odlično delo. Kdor se je iz Vrhovecove knjige seznanil z Avstralijo tistih časov, je zlahka sledil njenemu poznejšemu razvoju in tudi današnje stanje mu ni težko razumeti. Seveda je pa veliko vprašanje, komu je Vrhovec tedanje Avstralijo v resnici odkril — ali vsaj za koliko časa. Zdi se, da so tisoči Slovencev — z menoj vred — 50—60 let pozneje morali to deželo popolnoma na novo „odkriti“, pa je še vprašanje, če smo jo. Rad bi poznal tistega med nami, ki morda tlači avstralsko zemljo dobrih deset let, pa zna pol tako povedati o njej, kot je vedel prof. Vrhovec pred tolikimi leti. Škoda, da je njegova knjiga postala taka redkost!

Ker sem za sestavek, namenjen Mohorjevemu Koledarju, iskal v prvi vrsti podatke (v zgodovinskih knjigah avstralskih pisateljev) o misijonskem delovanju med črnici-aborigeni, me je zanimalo, kaj ve prof. Vrhovec povedati o istem predmetu. Začutil sem se, ko sem videl, da je cele strani posvetil tej zadevi. Marsikaj je sicer netočno, toda dejstvo je, da je obravnaval v svoji knjigi že pred šestimi desetletji zanimivosti, ki sem jih jaz začel „odkrivati“ šele pred nekaj tedni...

Nekaj takega, kar nam je napisal prof. Vrhovec, bom tu navedel za bralce Zbornika. Upam, da bo tudi zanje zanimivo, zlasti zato, ker bo tudi mohorski Koledar za leto 1962 istočasno vsem lahko dostopen. V naslednjem naj torej govori Vrhovec, le tu pa tam bo v oklepaju kakšna moje pripomba.

bo reklo, da v Avstraliji niti enega domačina ni več.

V Avstraliji so Evropeji zatrli ondotno domače pleme skoro že kar do dobra. Koliko pravih Avstralcev se potika danes še po skoraj nepristopnih avstralskih samotah, se ne more natančno povedati, ker jih nihče ni štel. Cenijo jih kvečjemu na kakih 55.000.

(Opomba: Od leta 1900 dalje ima Avstralija vsakih 10 let ljudsko štetje, ki zajame tudi črnice. Uradne številke o njih iz leta 1960 so: 47.000 polnokrvnih in 27.000 polkrvnih, poleg teh pa še precejšnje število bolj pomešane krvi. Uradno trdijo, da se začneta leta njih število po nekaterih krajih za spoznanje dviga — ne bo jih še konec, kot je sodil prof. Vrhovec. Pravilno pa pove, da je na otoku Tasmanija zadnja domačinka umrla l. 1879.)

Ob času, ko so odkrili Avstralijo, se niso 249

izobraženci v Evropi za noben narod toliko zanimali kot za Avstralce. To zanimanje je prihajalo odtod, ker so imenitni in glasoviti možje, posebno pri Francozih in Angležih, torej pri najbolj izobraženih dveh narodih, svojim rojakom oznanjali, da prej ne bodo srečni, dokler se ne povrnejo nazaj k nekdanjemu najpreprostejšemu življenju, dokler ne začno živeti tako, kakor so živeli njih predniki pred tisoč in tisoč leti. Trdili so, da so najsrečnejši ljudje tisti, ki živijo najpreprosteje, ki imajo najmanj potreb in najmanj želja. Zato je treba posnemati življenje takih narodov. In če je kdo vprašal, kje se nahajajo, kazali so na prvotnike in divjake v Aziji, Afriki, posebno pa v Avstraliji ter so bili uverjeni, da srečnejših ljudi ni pod solncem.

Zavoljo tega se je ves svet zanimal za življenje takih, na najnižji stopnji človeške omike stoječih narodov; pečali so se z njih šegami in navadami, njih dušnimi in telesnimi lastnostmi. In res so se v primeroma ne ravno dolgem času seznanili z razmerami in odnošaji divjaških narodov, živečih po najbolj oddaljenih samotah. Seveda je bilo to seznavanje združeno z nepopisnim trudom in velikanskimi nevarnostmi. Mnogo, mnogo vedoželjnih potovalcev je na teh potih storilo nesrečno smrt. Posebno veliko so k temu seznavanju pripomogli krščanski misijonarji, ki so pa hiteli iz drugih vzrokov med divjake, da jim namreč oznanjajo nauke svete vere, ne meneč se za reve, pomanjkanje, trud in nevarnosti, ki so jih čakale v grozljivih avstralskih samotah.

In kaj so se naposled izobraženi evropski narodi naučili iz obširnih njih popisov? Uverili so se, kako silno so se motili in kako grozno napačen je bil nauk angleških in francoskih modrijanov, ki so trdili, da prihaja vsa popačenost na svetu odtod, ker se je človeški rod oddaljil od nekdanjega, do skrajnosti preprostega divjaškega življenja. Zvedeli so, da si tudi najpreprostejši in divjaški razredi ustvarjajo nepotrebne potrebe in da se tudi pri njih javljajo popačenost, strasti in pregrehe, mnogokrat celo še v večji mери, kakor pri izobraženih narodih.

Mi bomo pa opazili še nekaj drugega. Videli bomo, da tudi najgrši divjak ne more zatajiti, da je po podobi božji ustvarjeno bitje in da živi v njegovi duši lastnosti in čustva, ki ga visoko povzdigujejo nad živali.

OBLEKA IN LEPOTIČJE

Kako pak se avstralski divjaki oblačijo? — Najrajši nič, kakor je v vročih deželah naše zemlje neizolikanim narodom sploh navada. Sramu ne poznajo, zakaj sramežljivost se vzbudi šele z izobraženostjo. Žival in div-

jak se ne sramujeta. Misijonarji so pač povsod, kamor so prišli oznanjat sveto vero, poskušali divjake privaditi na obleko, a v tem oziru se z uspehi niso mogli dosti pohvaliti, kakor se tudi ondodne angleške gosposke niso mogle. Le potreba prisili divjake k obleki, zato ker jim je ostro prepovedano, po svoje opravljenim prihajati med bele ljudi. Ker nagota naše oči tako zelo žali, prizadeva si angleška vlada v Avstraliji nesrečne črnce vsaj v tem oziru privaditi na dostojno obnašanje. A vidi se jim pri vsaki priliki, kako sitna jim je obleka. Iznebijo se je precej, ko se je le morejo, ker nikakor ne morejo razumeti, čemu je obleka.

Se manj pa razumejo, kako naj se oblačijo. V Sydney je pred nekaj časom večkrat prihajal neki Bangeri, takozvani kralj avstralskih divjakov, toda prihajal je kakšen Klobuk (cilinder), generalna suknja in stara dolga srajca je bila vsa njegova obleka. V čevljih ali hlačah ga ni srečal noben človek.

Da suknjo narobe obleče in zapne na hrbtu, zdi se Avstralcu, da je popolnoma v reču. Dokler zahajajo avstralski otroci k misijonarjem v šole, oblačijo se res, kakor se zahteva; toda v samoti in pri svojih rojakih je obleka prvo, česar se iznebijo.

Nekega pri misijonarjih vzgojenega dekleta je vzel v Sydneyu jeden najimenitnejših gospodov v službo. Služila je osem let pri njem, oblačila se kakor Angležinja ter se malo brigala za svoje ljudi, ki so se potikali blizu tam po šumi in gošči. Čez osem let je pa potegnila za njimi ter vrgla obleko s sebe. Nikoli je ni bilo več na izpregled.

Tako se vedejo oni, ki prihajajo z belimi ljudmi v dotiko, v samoti pa je iz trave, bičja, živalske dlake ali človeških las spleten pas najimenitnejša in skoro jedina njih obleka. Ker pa nastaja v Avstraliji za najhujšo vročino rad kar naenkrat občuten mraz, zato je pri večini avstralskih razrodov tudi neki plašč iz živalskih kož v navadi... Pri šivanju jim služijo dolge in tenke živalske kosti. Na tak način si napravijo tudi avstralske matere mehke in gorke vreče, v katerih nosijo svoje otroke okoli. Te vreče si pritrldijo, kakor naše ciganke, ali okoli vratu ali okoli čela.

Veliko bolj priljubljen kakor obleka je pa vsem Avstralcem lišp. Čudno, da se vsak človek, tudi divjak, tako rad lišpa? To je jedna tistih lastnosti, ki tudi loči žival od človeka. Žival lišpa ne pozna. Samo sraka si je bila neki pot nabrala pavovega perja, toda tudi ta samo v basni, v resnici se ni to še nikoli zgodilo. Nasprotno pa doslej še niso našli naroda, še tako divjega, da bi se ne lišpal. Avstranci so navzlic svojemu velikemu uboštvu silno nečimurne reve. Seveda pa je tudi njih lišp po tem. V lasih in brado si vtikajo,

kar dobe: živalske in človeške zobe, ribje kosti, ptičje perje in jednake take reči. Glave pa si radi cvijajo z repi divjih psov in drugih živali.

Tudi nosov ne puščajo otrokom takih, kakor jih jim je dal Bog, ampak poteo kosti v nosu ter ga popolnoma stlačijo, ker se jim zdi, da je ven iz obraza moleči ncs nekaj jako grdega. V prebodene nosnice in nosne hrustance vtikajo sprva drobne, polagoma pa vedno debelejše klince in kosti. Večja ko je luknja, lepša je. Najmanj tolika pa mora vsekako biti, da se spravi vanjo vsaj pipa, brez katere avstralskega divjaka ni. Vsi so hudi tobakarji. (Opomba: Ta tróitev je močno pogrešena.)

Pa ne čudimo se preveč! Ali nimamo pri nas nobene podobne navade? Pa jo pokažite žensko brez prebodenih ušes in brez uhanov v njih! Tudi Avstraleci si jih prebadajo. Zlata pač ne vtikajo vanje, ker ga nimajo, pač pa vse, kar dobe, kakor v nosnice. Naposled se luknja tako razvleče, da vtakneš celo pest skoz njo. To je posebno lepo!

Najlepše lepotičje pa, ki si ga Avstralec more misliti, je tetoviranje... Tetoviranju se ne more odtegniti nihče, komur je količkaj do časti in do tega, kar poreko drugi o njem. Še le tetovirani mladeniči se smejo ženiti, smejo vsako žival loviti in streljati ter uživati vsako jed. (Opomba: Tudi to gočovo ne velja o vseh rodovih črncev.)

MISIJONARJI V AVSTRALJI

(Stran 65 in nasl.)

Sicer bi o Avstralcih lahko povedali še mnogo več, zakaj Angleži so napisali o njihovih šegah in navadah cele debele knjige, toda nam naj zadostuje, da smo se seznanili z njimi vsaj površno.

(Opomba: Poznejši raziskovalci so marsikaj, kar se je v tistih časih bralo v „debelih knjigah“, popravili, dopolnili ali naravnost zavrgli.)

Precej pa se posloavimo od njih, vprašajmo še: Se li je storilo kaj za to, da se Avstraleci spreobrnejo h krščanski veri ter postanejo koristni udje človeške družbe?

Pač! Že konec minulega stoletja so se posamezniki lotili njih izpreobračanja. Bilo je neizrečeno trudapolno in težavno, a prve čase popolnoma brezuspešno delo. Prvi poskusi so se ponesrečili popolnoma. Pač so Avstraleci, posebno otroci, katere so poučevali v poljedelstvu, živinoreji in drugih potrebnih rečeh, kazali sprva mnogo veselja in tudi dobre volje, toda naenkrat se jim je začelo tožiti po nekdanjem divjaškem življenju; ušli so v sa-

moto in nikdar jih ni bilo več na izpregled. Življenje v šumi in samoti, ubožstvo in najhujše pomanjkanje jim je bilo ljubše, kakor vse prijetnosti in dobrote, ki so jih uživali med izobraženimi ljudmi. Ko so torej Evropejci videli, da je ves njih trud zastonj, obupal so ter se niso zmenili več za divjake.

Ko so pa pričeli evropski naselniki vedno pogosteje prihajati v Avstralijo, lotili so se za izpreobrnjenje ubogih divjakov vneti močje znova težavnega posla. Leta 1825 je poslala londonska misijonska družba tri izkušene in v svojem poklicu izurjene misijonarje med divjake v bližnjo okolico Sydneya, glavnega mesta avstralskega. Izkusili so pa ravno isto, kar že drugi pred njimi. Vendar je družba podpirala misijonarje celih deset let, kolikor jih je le mogla. Potrošila je čez 30.000 goldinarjev, toda brez najmanjšega uspeha. Zato se je naposled naveličala nehvaležnega dela ter odtegnila misijonarjem vso nadaljnjo podporo. Dva sta odšla takoj iz Avstralije, tretji pa je, čeprav sam, še dalje poskušal svojo srečo. Pri nepopisno težavnem poslu so ga podpirali dobri prijatelji in tudi angleške gospodke so storile zanj, kolikor so le mogle. Čez deset let je pa upoznal tudi on, da je vse njegovo prizadevanje zastonj, in odšel je.

Nekaj več sreče so imeli misijonarji v Južni in Zapadni Avstraliji. Privadili so divjake vsaj toliko, da so hodili h krščanskemu nauku in službi božji. To pa je bilo tudi vse. Vsi ti oznanjevalci Kristusovega imena so bili protestantje, misijonarji anglikanske vere. Leta 1838 so poslali tudi Nemci nekaj svojih lutrovskih pridigarjev v Avstralijo, češ, ti bodo opravili bolje. Ne more se reči, da ne bi dobivali potrebne podpore. Osnovali so v bližju mesta Adelajde več misijonskih postaj. Toda čez deset let so poznali tudi oni, da je ves trud zastonj, dejali so delo iz rok ter opustili vse postaje.

Tako se je godilo protestantovskim misijonarjem, kjerkoli so poskusili svoje delo, ali na jugu, ali na severu, na vzhodu ali zapadu. Dosti čez deset let ni obstajala nobena misijonska postaja. A vsi ti ponesrečeni poskusi vendar niso oplašili misijonarjev. Lotili so se misijonskega dela vedno zopet znova, tu z večjo, tam z manjšo srečo, večinoma pa prav z nobeno.

Toda mnogo, res prav mnogo sreče so imeli katoliški misijonarji. Prišli so v Avstralijo razmeroma pozno, šele leta 1845 — škoda, da ne že mnogo prej. A še tedaj jim je pot v Avstralijo pogladil srečen slučaj. Poklicali so jih bili katoliški naselniki, in sicer v jedno najbolj pustih in najmanj obljudenih naselbin, v Zapadno Avstralijo.

Sprva so se tudi v Zapadni Avstraliji naseljevali samo protestantje, ker so angleške 251

postave prepovedovale naseljevanje katoličanov. Ko pa je ta prepoved minila, prihajali so polagoma tudi katoličani, čeprav jih protestantje niso nič kaj radi videli med seboj. Tako se je okoli leta 1840 priselilo v Zapadno Avstralijo tudi par sto katoličanov. A bili so dalje časa brez svojega duhovnika. Leta 1843 pa jim je katoliški generalni vikar v Sydneju na njih prošnjo poslal celo tri.

Sedaj je bila tudi katoliškim misijonarjem pot odprta v Avstralijo. Prišli so leta 1845 in sicer v precejšnjem številu: osemnajst duhovnikov in dva brata. Bili so menihi benediktinci, možje različnih narodnosti: Irci, Španci, Francozi, Italijani, jeden je bil celo Tirolec.

(Opomba: Ti misijonarji so bili res prvi za Zahodno Avstralijo, na vzhodu in jugu, posebno pa v Queenslandu ob severno vzhodni obali kontinenta so z večjimi ali manjšimi uspehi misijonarili katoliški misijonarji že pred tem, poslani tja gor iz Sydneya.)

Razšli so se na tri strani. Francoskim so odločili južni del Zapadne Avstralije, Italijanom in Ircem severni, španskim pa notranje kraje. Toda dva misijona sta se ponesrečila takoj v prvem početku, francoski in italijanski, prvi na jugu, drugi na severu. Obupani so dali misijonarji Avstraliji slovo in se odpeljali domu. Ostal je bil še tretji misijon, španski, ki pa še ni bil odšel v določeno mu notranjo Avstralijo, ker ga škof Zapadne Avstralije ni pustil tjakaj, zvedevši, kako se je godilo onima dvema. Toda misijonarji so mledovali tolik časa, da se je škof dal preprositi ter jim dovolil. Vodil jih je španjolec oče Salvado.

(Opomba: Prav s temi misijonarji naj bi bil prišel naš Knoblehar, pa so iz neznanih razlogov v Rimu namero spremenili. O tem govori moj članek za mohorsko koledar 1962. Tam je tudi bolj podrobno razloženo, zakaj in kako „so se razšli na tri strani“.)

„Dne 16. svečana 1846,“ tako pripoveduje Salvado sam, „smo se po slovesni službi božji v mestu Perth napotili s svojimi culami na hrbtih, s križem na prsih in s popotno palico v roki v nam neznani svet. Bila je lepa mesečna noč; za nami sta dva voza vozila našo najpotrebnejšo prtljago, poljsko orodje in majhen oltarček. Prvikrat smo prenočili pod mogočnim evkaliptskim drevesom. Čez dva dni smo dospeli do samotne kmetije Sulijeve, kakih sedemdeset kilometrov od morskega obrežja. Ta kmetija pa je bila za dnja, kar nam jih je bilo usojeno videti. Pred nami se je razprostirala samota, v kateri nam ni bilo pričakovati, da srečamo še kakega človeka z belim obrazom. Pot nas je vodila zdaj čez gore, zdaj čez gole peščene planjave. Ko smo dospeli do reke Avon, našli smo jo popolnoma suho. Trla nas je nepopisna žeja.

252 Pot nam je kazal avstralski divjak pastir, ki

ga nam je dal g. Suli s seboj. Ta nam je obetal, da dospemo v kratkem do studenca. Toda minila je ura za uro, o željenem studencu pa ni bilo niti sledu. Ko pa smo naposled vendar dospeli do njega, upadlo nam je skoro srce. Bil je — kaj bi človek drugače dejal — le suha mlaka z gosto motno vodo. Okoli njega se je bôdla in suvala Sulijeva žejna živina, kakor zdvijana. S smrtno nevarnostjo smo se skozi živino prerili in pretokli do vode. A kakšna je bila! Slana, gosta in taka, da so se nam že po prvih požirkih obrnili vsem želodci. Ko ne bi bil naš divjaški kažipot v samoti kakor doma, težko da bi bili prebili ta dan. Vedel je še za neki drugi studenec, toda daleč od tam. Vendar smo srečno dospeli do njega ter se napili dobre čiste vode. Tu smo tudi prenočili. A drugo jutro so nam vozniki naznanili, da ne gredo ne koraka več dalje. Zastonj so bile vse prošnje. Ne meneč se za nas pometali so vso našo prtljago z vozov pod bližnje drevo ter se vrnili. Zapustil nas je tudi naš divjaški kažipot in šel z njimi.“

Tako so bili misijonarji sami v samoti. Kaj storiti? Sklenili so, da ostanejo kar tam na tistem mestu, in res so začeli takoj delati kočjo iz listja in vej. Do večera je bila gotova. Vsi v delo zatopljeni niti opazili niso, da se je med tem nabral nedaleč od njih velik trop divjakov, oboroženih z dolgimi sulicami in kakor za napad pripravljenih. A misijonarji se niso zmenili dosti zanje, četudi so večeli, da divjaki ravno v teh krajih radi žro ljudi. Ko je bila kočja gotova, so zakurili, opravili kleče predpisane molitve.

Zjutraj so si postavili oltar ter opravili sveto opravilo za zveličanje divjakov. Ti so jih od daleč pri vsem vestno opazovali, potem pa odšli. A zvečer so se zopet vrnili ter se vstopili kakih trideset korakov od kočje. Misijonarji so se vedli tako, kakor večer poprej. A tako mirno to noč niso spali, ker jih je motil strah, da jih utegnejo divjaki ponoči vendar le napasti, kar se pa ni zgodilo.

Pač pa se jih je drugo jutro zbralo še več okoli kočje, vsak je imel najmanj pet ali šest sulic s seboj. Bilo je videti, da so pripravljene na napad, a misijonarji jim gredo prijazno naproti in jim nudijo skromni zajutrak, ki so si ga pripravili zase. Toda divjaki začno vihteti svoje sulice, ženske in otroci pa zaženo velikanski hrup, kar pa vse ni nič ostrašilo misijonarjev. Pogumni se podajo med divjaški trop, ponujajo jim koščke kruha in sladkorja ter jim kažejo, naj odlože orožje. Nekateri store to res ter vzamejo tudi ponujane jim darove, drugi pa se drže srđito, kakor poprej.

Naposled se divjski vendar le potolažijo. Najprej stopi jeden v kočjo, za njim drugi in tretji, polagoma pa vsi drugi. Ogladajo si

Že prilično civilizirani otroci pravih Avstralcev v severnih področjih Avstralije

orodje — mnogo ga seveda ni bilo — ter pomagajo naposled celo še to in ono dejati v red. Tudi misijonarji so se vdali v svojo usođo in sklenili, da med divjaki postanejo sami divjaki, to se pravi, da uravnajo svoje novo življenje popolnoma po avstralsko, češ, le tako jim bode mogoče, priučiti se jezika divjakov, seznaniti se z njih šegami in navadami ter jih polagoma pridobiti zase. Potikali so se po gozdih in samotah z njimi, odnašali jim po avstralski šegi otroke na hrbtih, iskali z njimi drv, zdravili bolnike, kolikor so to razumeli, in poskušali celo uživati njih gausne jedi.

Kaj pak da so naposled opešali. Salvado, njih načelnik, moral se je vrniti nazaj v Perth, da prinese svojim bratom odonodod užitnih jedi, sicer jim bode umreti. Ko je ondotni škof Brady čul o groznih revah in težavah misijonarjev, bil je ganjen do solz. Poklical bi jih bil najrajši nazaj iz divje samote, a Salvado ga je preprosila, da ni storil tega. Nakupil je v mestu najpotrebnejših stvari.

(Opomba: Da je spravil skupaj potrebni denar za nakup z muzikaličnim koncertom, sem omenil v članku za mohorski Koledar, pa tudi, v kakšnih razmerah je živel škof Brady sam.)

Prišedši v misijonsko postajo ni našel nobenega misijonarja več tam. Umrl je namreč med tem jeden samo zaradi pomanjkanja, in to je ostale napotilo, da so popustili postajo in se preselili drugam v ugodnejši in rodovitnejši kraj in bliže belih naselnikov. Salvado je šel za njimi ter jih našel, ko so si postav-

ljali nove koče. Pomagali so jim pri delu tudi divjaki.

Salvado je bil tega tako vesel, da je sklenil tu ostati. Kmalu zatem so začeli graditi cerkvice in samostan, katerega so sv. Benediktu na čast zvali Nova Nurzija — v Nurziji na Italijanskem se je rodil namreč sv. Benedikt. Sreča je bila tu misijonarjem tako mila. Divjaki so se jeli polagoma privajati rednemu in stalnemu življenju.

Leta 1848 je moral Salvado po opravih svojega misijona odpotovati v daljno Evropo. Na to pot je vzel s seboj tudi dva divjaška fanta, s katerima je z Angleškega šel v Rim k papežu Piju IX. Ta ju je poslal v neki italijanski samostan, da sta se ondi izučila za misijon, in pozneje sta šla svojim rojakom oznanjat sveto vero.

(Opomba: Gornja trditev se mi je zdela močno sumljiva. Z osebnim popraševanjem med duhovniki je nisem mogel preveriti. Pisal sem v Novo Norcijo na urednika lista „Pax“. Prijazno mi je odgovoril. Takole:

Črna dečka domačina, Franc Ksaver Conachi in John Dirimera, sta res šla v Evropo s škofom Salvado, toda šele l. 1849. Dne 27. aprila so dospeli v mesto Swansea, od tam pa v Neapelj 4. julija. Nekaj dni nato je škof Salvado oddal fanta menihom v La Cava, kjer je bil dobro znan. Dne 29. julija sta prišla v Gaeto k papežu Piju IX., ki ju je preoblekel v benediktinski habit. Oba sta v študijah dobro napredovala, toda nevajeno podnebje jima je pokvarilo zdravje. Conachi je umrl tam l. 1853, Dirimera se je vrnil v Avstralijo. Pripovedel ga je s seboj škof Serra v maju 1855, 253

že močno bolnega. Še isto leto v avgustu je umrl v Novi Norciji.

Ko se je John Dirimera vrnil v Avstralijo, ga je škof Salvado poslal na počitnice k njegovi staršem, pa se ni opomogel. Do zadnjega dne sta mu starša skrbno stregla, umrl je pa v koči tik ob vratih v opatijo. Res žal, da je tema dvema fantoma smrt prekrizala račune, zakaj bila sta zelo nadarjena in po mnenju učiteljev v Italiji dovolj sposobna, da bi dovršila bogoslovne študije in postala duhovnika.

Naj ob tej priložnosti popravim pomoto, ki jo je pred mnogimi leti napravil neki popularen povestni pisatelj. Poroča namreč, da je John Dirimera po vrnitvi v Avstralijo zbežal v divjino, vrgeč raz sebe benediktinski habit in spet zaživel kot nomad. V resnici ga je škof prepustil le staršem v oskrbo v upanju, da bodo odnehale bolečine v prsih. Bil je torej le na bolezenskih počitnicah in je večino časa prebil v misijonski naselbini.

Drugače pa pisani viri ne poročajo o nobenem črncu, da bi bil postal poklicni katehist, kaj šele duhovnik, pač pa so poečinci od časa do časa pomagali in še pomagajo pri pouku rojakov, zlasti starejših. Lahko rečem, da se tukajšnji duhovniki kar pogosto poslužujejo take pomoči črncev.

Potomce aborigincv — mešance — je pa mogoče najti v samostanskih družinah. Osebo vem za redovnico, ki ima slovesne obljube, pa za dve drugi, ki sta v noviciatu.

Basil Noseda OSB,
urednik lista Pax.)

Minilo je le malo let, a življenja v okolici Nove Nurzije kar več poznati ni bilo. Kakšen razloček in kakšna izprememba v tem kratkem času! Pred malo leti še sama šuma in gozd, po katerem so se potikali in blodili sestradani in nadložni divjaki, zdaj pa je stala tam cerkev, čeprav le majhna in lesena, stal je prostoren samostan, v katerega je prihajalo vedno več misijonarjev, okoli samostana pa cela vrsta koč, a ne iz vej, protja in listja spletenih, ampak večinoma zidane, čedne od zunaj in od znotraj. In kdo jih je zgradil, kdo bival v njih? To je vsako jutro izdajal samostanski zvon. Komaj je zapel, začelo je po hišah vrveti in šumeti, kakor v mravljišču, in iz hiš so prihajali ljudje, sicer črni, a divjaki niso bili več. Hiteli so v cerkev ter po kratki molitvi odšli na polje vsak na svoje delo, otroci pa v šolo, kjer so jih misijonarji poučevali v čitanju, pisanju, računstvu, krščanskem nauku in v zgodbah sv. pisma. Po nauku so pa tudi otroci odšli na polje in na pašo, deklice pa k materam v kuhinjo.

Nauk ni nikoli trajal dolgo. Misijonarji so vedeli, da to ne sme biti, sicer se bo Avstralcem pristudil. Saj jih celo k delu niso

kar nič silili. Delal je vsak, kar je hotel, in če se je v tem ali onem, ali pa tudi kar v vsem rodu ganil in vzbudil stari pohlep po lovu, po sulici ali bumerangu, pustili so jih brez ugovora, da so odšli v gozde in samote, kamor je koga vleklo srce. Dostikrat Avstralcev po ves teden ni bilo nazaj, naposled so pa vendar zopet prišli.

Zdaj šele so se protestantje zganili, zakaj njih misijonarji niso pri Avstralcih opravili kar čisto nič. Uživali se namreč niso v njih življenje, v njih šege in navade, postali niso med divjaki takorekoč sami divjaki, kakor so storili to katoliški misijonarji. Tega tudi nič skrivali niso, ampak v Perthu je neki protestantovski časopis svojim misijonarjem kar naravnost povedal: „Po našem najboljšem prepričanju so se protestantovski misijoni ponesrečili samo zato, ker so misijonarji hoteli iz Avstralcev napraviti gizdalinske spa-ke in takozvane izobražene ljudi. Misijonarjem v Novi Nurziji so se poskusil obnesli samo zavoljo tega tako dobro, ker jim je bil telesni in naravni blagor divjakov v prvi vrsti na skrbi, dasi tudi niso zanemarjali duševnega razvitka Avstralcev. Razumeli so telesno in duševno odgojo tako združiti, da so Avstralci zdaj delavni in koristni ljudje. Pridiga sama ne bo Avstralcev nikoli poboljšala. Najprej jih je treba odgojiti za poštene in delavne ljudi, toča polagoma in korak za korakom.“

Tudi v Rimu so pripoznali nepopisni trud in blagonosno delo misijonarjev. Papež Pij IX. je v zahvalo za to povzdignil Novo Nurzijo v posebno prefekturo in jo izločil iz škofije Perth.

Do sem smo siedili pripovedovanju prof. Vrhovca. Da članek ne bo predolg, naj to zadostuje. Vendar je treba popraviti še eno njegovo zmotno trditev. Na strani 71 beremo:

„Semenišče v Sydneyu, dozidano leta 1869, stalo je nad pol milijona ter je jedno od največjih poslopij v Sydneyu. Glede velikosti in lepote mu pa tudi v Evropi ni nobeno semenišče jednako. Leta 1895 se je 52 črnih Avstralcev domačinov pripravljalo in vzgojevalo v njem za misijonski poklic, mnogo pa se jih je izučilo, že poprej in leta 1895 so že z velikim pridom oznanjali krščanstvo svojim ubogim črnim rojakom po avstralskih samotah.“

Omenjeno semenišče (v predmestju Manly) je res lepo in veliko, da mu ga pa „ni para v Evropi“, ni mogoče reči. Kje je pa pobral prof. Vrhovec svoje poročilo o velikem številu črnih duhovnikov, je pa veliko vprašanje. Kako zmotno je njegovo poročilo, lahko razvidimo iz pisma iz New Norcia, pisanega v maju letos, ki sem ga malo prej dobesedno navedel.

Prvi človek izven zemlje

JANKO HAFNER

4. oktobra 1957 je začel krožiti okrog zemlje prvi umetni satelit, 85 kg težki Sputnik I. 12. aprila 1961 pa je poletel krog zemlje nad 4 tone težki umetni satelit Vostok. V njem je v poldrugi uri prvi človek obkrožil zemeljsko oblo in tako prvič stopil izven zemeljskega območja. Doprinesel je dokaz, da človek vsaj za kratek čas, če je zadostno zavarovan, lahko prenaša sovražno okolje doslej nam nepoznatih razmer v vesmiru, torej v prostoru, ki obdaja najbližjo okolico naše zemlje.

Preden se poglobimo v resnično veličino in pomen tega zgodovinskega dogodka, pa je prav, če si ogledamo, kje stojimo danes ob koncu septembra 1961. Dva sovjetska častnika sta se doslej že peljala izven zemlje in okrog nje. Dva ameriška častnika pa sta doslej napravila vsak po en okrog 185 km visok skok nad zemeljsko ozračje. Vsi štirje so se srečno vrnili in želi odgovarjajoče priznanje in slavo.

ASTRONAVT, KOZMONAVT IN ŠE KAJ

Po teh uspehih vemo danes vsi, kdo so astronomi in kozmonavti. Vemo, toda ne zavedamo se, kaj so pravzaprav v resnici. Astronavt je tisti, ki krmari svojo ladjo med zvezdami ali bolje: od zvezde do zvezde. Najbližje zvezde so planeti, ki z zemljo vred obkrožajo sonce. Dva najbližja soseda sta premičnici Venera in Mars. Kozmonavt pa naj bi bil tisti, ki bi vodil svojo ladjo po neskončnosti vesolja, ne samo v bližini našega sončnega sistema, ampak po ogromnem prostoru naše Rimske ceste in še naprej od meglenice do meglenice, torej do podobnih Rimskih cest, kakor je naša. Takih je po današnjem stanju znanih vsaj na stotine milijonov.

Častni naslovi, ki so jih dobili prvi pionirji vesmirskih poletov označujejo neprimer- no več, kakor pa se je zgodilo v resnici. Ta pretiranost izvira iz nesrečnega dejstva, da so najnovejši uspehi povezani z izredno ostro tekmo dveh največjih svetovnih velesil. Ta tekma je hkrati tudi tekma dveh nasprotujočih si miselnosti, komunistične in demokratične. Zato je ob te uspehe nujno morala pristaviti svoj piskrček tudi politika. Prav

vse sovjetske objave, obravnavajoče kakršen koli uspeh v zadevi vesmirskih poletov, so preračunane na skrajno propagandistično učinkovanje. So zato marsikdaj pretirano poudarjale dejstva, ki so jih dosegli; še večkrat pa so jih neprimerno označevali. Tako je sovjetsko časopisje Lunika I, ki je mimo Lune odletel na pol okrog sonca, z navdušenjem imenovali umetni planet in sicer deseti. Res je, da devet planetov danes poznamo vsi. Vemo pa tudi, da kroži med Marsom in Jupitrom okrog sonca na tisoče planetoidov, ki so vsi neprimerno večji kot prvi umetni sovjetski sončni satelit.

Podobno temu pretiravanju sta bila sovjetska pionirja vesmirja nazvana v sovjetskih objavah astronom in kozmonavt. Časopisje vsega sveta je povzelo kot veličastno senzacijo to novico in jo razširilo do zadnje vasi. Le malokdo se je zamislil ob teh častnih naslovih prvih vesmirskih pionirjev in ugotovil, da jih nikakor ne zaslužita. Ker so tako sovjeti dobili astronom in kozmonavt, so že zaradi tekmovanja tudi Američani krstili svoje z istim veličastnim naslovom in tako uživajo vsi štirje nezaslužene naslove, čeprav jim nihče njihovih zaslug noče kratiti.

Svoj čas so imenovali svetskega potnika človeka, ki je prepotoval ali vsaj obiskal večino kontinentov, prav gotovo pa vsakogar, ki je z ladjo in z drugimi sredstvi napravil krožno potovanje okrog sveta. Lahko rečemo, da se še z večjo pravico lahko imenuje danes svetski potnik tisti, ki se na motociklu prepelje po krožni cesti General Paz okrog Buenos Airesa ali pa po kateri koli krožni cesti okrog kakega večjega mesta — ali pa jaz, ker sem svojčas na kolesu prevozil Večno pot okrog Ljubljane — kakor pa kateri koli od prvih pionirjev vesmirskih poletov astronom ali celo kozmonavt.

Prav tako pretirana je oznaka prvih pionirjev vesmirskih poletov, češ, da so Kristof Kolombi vesmirja. Kolomb je imel idejo, da bi odkril Indijo v nasprotni smeri jadrajoč okrog zemlje. Računal je, da je zemlja okrogla in zastavil vse svoje sposobnosti, da je s pomočjo španske kraljice to svojo trditev dokazal. Tvegala je pot čez neznana morja, v neznan nevarnosti, v popolno negotovost. **255**

Odkril je, čeprav nevede, nov kontinent. Dolgoletno delo mu je prineslo potrditev njegovih misli, Evropi pa začetek novega veka.

Sedanji vsemirski prvaki ne zdrže niti primere s prvimi pionirji letalstva. Konec prejšnjega stoletja je Otto Lilienthal veljal za norca. Poskušal je posnemati ptičji let ali bolje jadralni polet ptičev. Z velikimi žrtvami in dolgoletnim poskušanjem si je sam zgradil jadralna krila, med katerimi je visel in poskušal prve skoke v zrak, odganjajoč se z griča. Bil je prvi človek, ki so se mu jadralni poleti posrečili. Nihče ga ni jemal resno, čeprav je takorekoč pri vsakem takem jadralnem poletu tvegalo življenje. Sam se je tega zavedal in končno tudi mrtev obležal med razbitinami svojega strtega lesenega in platnenega ptiča.

Tudi brata Wright, poskušajoč človeški polet na stroju s krili, ki ga poganja bencinski motor, sta dobro vedela, da tvegata življenje. Nista odnehala vse dotlej, dokler se jima leta 1903 ni posrečilo preleteti po zraku prvih par sto metrov s strojem, težjim od zraka. V zgodovino sta šla kot začetnika letalstva.

Prvi pionirji vsemirskih poletov v letu 1961 niso bili nič drugega kot navadni poskusni kunci v človeški koži. Bili so čisto pravi nasledniki ruskih psov in ameriških opic, ki so že pred njimi napravili isto pot. Razlika je bila le ta, da živali nihče ni vprašal in da živali niso vedele, kaj se bo z njimi godilo. Ti junaki pa so se prostovoljno odbočili in bili pripravljeni žrtvovati tudi svoje življenje. Sicer pa so bili prav tako našpikani z elektronskimi aparati, ki so merili bitje njihovega srca, njihovo dihanje itd. Televizijska kamera jih je prav tako nenehno opazovala in k vsemu poletu niso pripomogli praktično ničesar. Bili so izbranci, ki so imeli čast, da preizkusijo najnovejše izsledke človeške znanosti, izsledke, za katere so se borile najboljše znanstvene glave sveta.

Vse, kar moramo priznati prvim pionirjem vsemirskih poletov, je njihova osebna korajža in pripravljenost žrtvovati se. Za primer uspeha pa so vsi v naprej vedeli, da jih čaka velikanska slava in priznanje. Pogum sam na sebi marsikdaj ne prinese posebne slave, čeprav je lahko mnogo večji, kakor so ga morali imeti prvi pionirji vsemirskih poletov. Kdo more naštetih nepoznane japonske letalce, ki so v drugi svetovni vojni odleteli s svojimi letali v zrak s trdnim namenom, da se bodo strmoglavili s svojim letalom naravnost na sovražno ladjo samo zato, da bodo bombe v letalu z gotovostjo eksplodirale na ladji. Kje so imena tistih zdravnikov, ki so v dolgoletni znanstveni borbi z najrazličnejšimi nalezljivimi boleznimi pričeli da uspeha misleč, da so našli protisredstvo. Nemalo takih zdravnikov

in znanstvenikov je pri polni zavesti tvegalo odločilni preizkus. Sredstvo je treba preizkusiti na človeku. Okužil se bom torej s to nalezljivo boleznijo in na sebi preizkušal zdravilo, ki sem ga odkril. Če sem se zmotil, bom plačal svojo napako z življenjem.

Zgodovinar, ki bo gledal v polpretekli časi prvih tipajočih človeških korakov po vsemiru, bo pa zapisal o letu 1961 nekako takole: Leta 1961 se je posrečilo človeški znanosti in tehniki, da je poslala prvega človeka na krožno pot okrog zemlje in ta je tudi srečno pristal. Navdušenje po vsem svetu je bilo velikansko. Poleg časti in priznanj je dobil tudi naslov: astronaut, pa tudi še lepši naslov — kozmonavt. Osební pogum, ki ga je pokazal prvi in vsi naslednji, je vreden vsega spoštovanja. Ne moremo pa razumeti, zakaj tedanje človeštvo ni krstilo prvih pionirjev vsemira s pravim naslovom, tako kot smo mi našli danes prave naslove za vsakogar. Verjetno so bile krive tedanje politične razmere, kriva je bila tudi človeška neumnost. To, kar so storili leta 1961, bo ostalo zapisano v zgodovini kot prvi človekov korak izven zemlje. Mi imenujemo danes vse tiste, ki vozijo na satelitskih krožnih poteh okrog zemlje geonavte. Nemalo je takih in važno nalogo opravljajo. Tistim, ki vzdržujejo redno zvezo z luno in ki tam v trdih razmerah delajo na znanstvenih postojankah v prid človeški znanosti, pravimo selenonavti; tistim, ki vozijo na naše največje posttjanke na Marsu in Veneri in tistim, ki spremljajo ekspedicije na lune okrog Jupitra in Saturna, pravimo po pravici astronauti. O kozmonavtih pa sanjamo in ne vemo, če človeštvo tudi še čez tisoč let ne bo samo sanjalo o kozmonavtih.

Ta pojasnila so bila potrebna, sedaj pa se splača ogledati si stvarne uspehe. Vredni so največjega priznanja in najlepše dokazujejo, kako silovito hitro v našem času napreduje človeška tehnika ob podpori znanosti in milijardnih proračunov veseli. Niti štiri leta niso minila, ko je prvi sputnik začel krožiti okrog zemlje. Če bi tedaj med raketnimi strokovnjaki nekdo napovedal, da bo čez tri leta in pol že poletel prvi človek v višini 300 km okrog zemlje, bi kaj takega niti ti ne verjeli. Lahko rečemo, da je razdobje petih let v razvoju letalstva pri današnji raketni tehniki skraćeno na eno leto. Napredek letalstva v petih letih v prvi polovici tega stoletja odgovarja razvoju enega leta raketne tehnike v drugi polovici stoletja! Zato danes resni znanstveniki računajo, da bo sovjetska zveza poslala prvega človeka vsaj na pot okrog lune najkasneje do leta 1967, ko bodo obhajali tam 50-letnico ruske revolucije. Prav tako ne izključujejo, da bi to leto že morda ne pristal na luni prvi človek.

Ameriški častnik Alan B. Shepard

Jurij Gagarin, prvi človek, ki je letel izven zemlje in žel veliko občudovanje vsega sveta

Na letošnji letalski razstavi konec meseca maja v Parizu so Američani razstavili prav tisto Mercury kabino, s katero je Shepard poletel v višino

Kljub temu, da so številne napovedi o prvem človeškem poletu izven zemlje že v naprej pripravile takorekoč vse človeštvo na ta dogodek, je 12. april leta 1961 vendarle postal največja senzacija leta. Prepričanje, da bomo to doživeli v letu 1961 je bilo tako veliko, da se veliki buenosajreški dnevnik „El Mundo“ ni bal nakazati ta dogodek že v novoletni številki. Prvi in zadnji list debelega časopisa je prinesel sliko in naslov: Prvi človek v vsemiru! Glava časopisa na tej strani pa ni imela novoletnega datuma, pač pa ozna-

ko: Nekega dne v nepoznanem mesecu leta 1961. Za tem ovojem se je šele začnela prava novoletna številka.

Čeprav je časopisje vsega sveta mnogo pisalo o vseh štirih poletih leta 1961, je vendar povedalo zelo malo. Deloma zato, ker sovjeti niso pojasnili skoraj ničesar, deloma zato, ker pri obsežnejših severno ameriških objavah časopisi niso znali izluščiti najvažnejših podatkov tehničnega značaja. Senzacija je bila tu, kaj pa pomeni za bodočnost, je mogel zvedeti le malokdo.

Naj kratek preglednica znanih dejstev pokaže primerjavo doseženih uspehov:

Ime	Vostok I	Mercury „Freedom 7“	Mercury „Liberty 7“	Vostok II
Datum	12. 4. 1961	5. 5. 1961	21. 7. 1961	6. 8. 1961
SEČ	7 h 07 min	15 h 34 min	13 h 23 min	7 h 00 min
Startni kraj	Bajkonur ob Aralskem jezeru	Rtič Cañaveral	Rtič Cañaveral	Bajkonur ob Aralskem jezeru
Pilot	Jurij Gagarin	Alan B. Shepard	Vargil I. Grisson	German Titov
Pristanek	Engels ob Volgi	Atlantik	Atlantik	Saratov, 720 km južno od Moskve
Raketa	?	Mercury-Redstone	Mercury-Redstone	?
Odgon	450.000 kp*	35.100 kp*	35.100 kp*	450.000 kp*
Gorivo	Alkohol in tekoči kisik	Petrolej in tekoči kisik	Petrolej in tekoči kisik	Alkohol in tekoči kisik
Teža	?	29,9 ton	29,9 ton	?
Pot	Satelitska	Balistična	Balistična	Satelitska
Perigej	181 km	—	—	178 km
Apogej	327 km	184 km	190 km	257 km
Največja hitrost	ca. 28.000 km/h	8160 km/h	8496 km/h	ca. 28.000 km/h
Dolžina proge ca.	ca. 41.000 km	483 km	491 km	nad 700.000 km
Naklonski kot	64° 57'	—	—	64° 56'
Obkrožni čas	89,1 min	—	—	88,6 min
Trajanje poleta	1 h 46 min	16,5 min	16 min	25 h 18 min
Trajanje breztežnosti	okrog 1 h	okrog 5 min	5 min 6 sek	okrog 25 h
Teža kapsule	4725 kg	900 kg	900 kg	4731 kg
Zaviranje	Raketno in s padalom	S padalom	S padalom	Raketno in s padalom

POMEN PRVIH POLETOV

Profesor Avgust Piccard, znan po svojih balonskih podvigih v velike višine — nekaj let pred drugo svetovno vojno je pristal z balonom v Prekmurju v Sloveniji — in prav tako znan zaradi svojih uspešnih potapljaških poskusih v izredne morske globine, je gotovo učenjak in strokovnjak, da more presoditi možnosti človeškega poleta izven zemlje. In vendar je že v času, ko je letel prvi satelit okrog

zemlje, kot znanstvenik ugovarjal možnost, da bi človek kdaj mogel z uspehom zapustiti mater zemljo. Bil je prepričan, da bo človek sicer zamogel ustvariti potrebne stroje, ki bi ponesli človeka izven zemlje, da pa človek sam vsemirskega okolja ne bo prenesel, pa pri tem ni mislil samo na breztežnost in najrazličnejše nevarne žarke, ampak zlasti na človekov strah pred osamelostjo in neskončno tihoto vseмира.

Štirje člani človeške družbe — sicer izbranci — so letos dokazali nasprotno. In v tem je največji pomen senzacije leta 1961. Piccardov strah, da bo človeštvu usojeno, pošiljati na satelitsko pot samo stroje z različnimi avtomati brez človeka, se ni uresničil. Znanstveniki vedo, da preži v vsemirju na zemljana še vse polno nevarnosti, od katerih morda

*kp = kilopond, odgovarja na zemeljski površini enemu kilogramu.

mnoge niti še ne poznamo. Toda Titov je zamogel prenašati okrog 25 ur breztežnostno stanje, torej nekaj, kar nam je bilo doslej razen kratkih trenutkov popolnoma nepoznano. In prav breztežnost je bila ena izmed največjih ugank, saj nihče ni mogel z gotovostjo trditi, kako bo človeško telo s svojim kompliciranim organizmom delovalo v breztežnostnem stanju. Zdi se, da je Titov v svojem poletu moral napraviti kot poskusni kunec prav vse preskuse: jedel je, pil je, spal je in delal, kar mu je bilo naročeno. Morda mu kaj ni šlo tako izpod rok, kakor so pričakovali znanstveniki — o tem seveda moč — toda kaj resnega se ni zgodilo. Malenkostne nedostanke pa bo v bodočnost gotovo mogoče popraviti.

S poskusom je ugotovljeno, da človek lahko prenaša breztežnost vsaj en dan. S tem seveda še ni rečeno, da človek more prenašati breztežnost mesece in mesece brez škode za svoje zdravje. Zdravniki so mnenja, da bi življenje v breztežnosti skozi par tednov pomenilo za človeka isto, kot če bi kot bolnik ležal ves čas priklenjen na posteljo in nato hotel vstati. Menijo, da bi mu mišičevje nekoliko oslabeło in boje se tudi, da bi nekateri notranji organi zastali v svojem delovanju, kar bi lahko povzročilo velike nevarnosti v trenutku, ko bi težnost zopet nastopila. Prihodnja leta bodo verjetno tudi na ta vprašanja prinesla jasen odgovor.

Vsekakor pa upravičuje Titov 25-urni polet v breztežnosti upanje, da bo človeško telo moglo zdržati breztežnost tudi nekaj dni, recimo pet dni, brez škode. Rok petih dni je važen zaradi tega, ker je to najkrajši čas, v katerem bi mogla veleraketa ponesti človeško posadko do lune in nazaj. Seveda ne bi pristala na luni. Letela bi le okrog lune podobno, kakor je svojčas letel Lunik III, ki je fotografiral doslej nepoznano stran lune.

Drugo važno vprašanje je s poleti okrog zemlje dobilo tudi dovoljen odgovor. Učenjaki so si bili sicer dokaj edini, da neoslabljeni kozmični žarki, ki do zemeljske površine sploh ne morejo prodreti, človeku ne bodo mogli preprečiti vsemirskih poletov. Gagarinov in Titov polet sta to potrdila in upravičeno je upanje, da bo človek zamogel prenesti vpliv kozmičnih žarkov tudi dalj časa, kar bo zopet izredne važnosti pri prvih poskusnih poletih proti luni.

Oba, Gagarin in Titov pa sta letela pre-nizko, da bi že zadela v takoimenovani pas Allenovega žarjenja, ki obdaja zemljo, vendar ne povsod. Nad tečajji teh nevarnih pasov ni. Če bi se torej izkazalo, da je polet skozi Allenova pasova za človeka, čigar kabina ni dovolj oklopljena, nevaren, bo še vedno mogoče pogoniti raketo proti luni iz bližine severnega ali južnega tečaja.

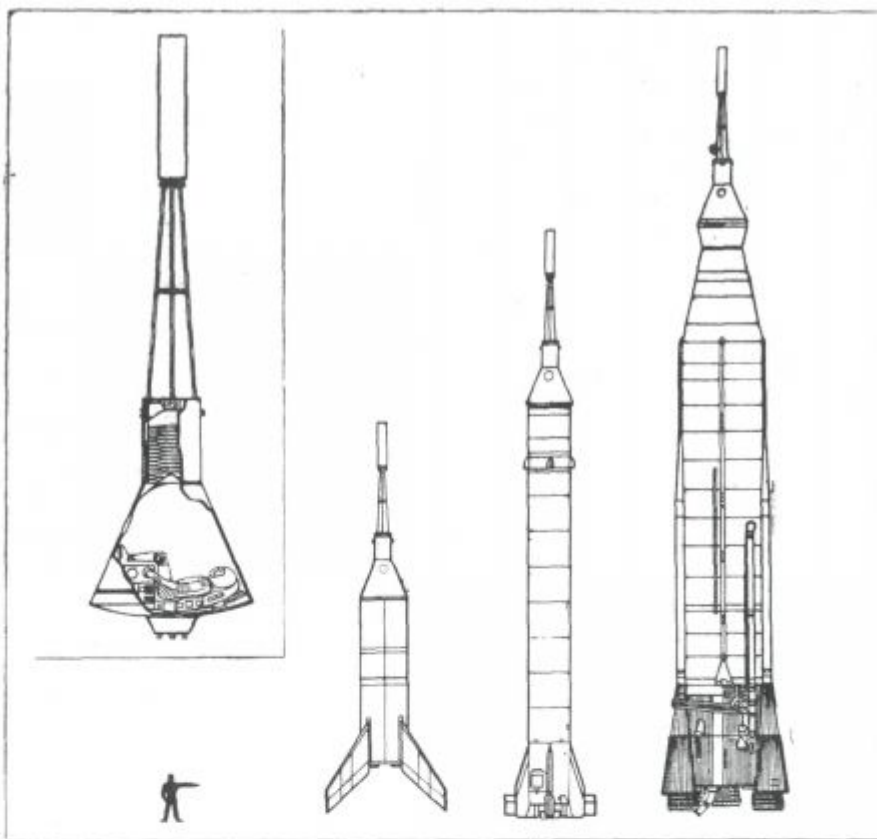
Veličastni uspeh prvega človekovega koraka v vsemir zatemnuje na žalost koprena tajnosti, s katero sovjetji prikrivajo vse svoje raketne poskuse. Zato se ne smemo čuditi, če se takoj oglase dvomljivci, trdeč, saj vse skupaj sploh ni res — vse je izmišljeno. Ti neverneži se opirajo na značilnost, ki je ob Gagarinovem poletu presenetila vse, ki so doslej zasledovali sovjetske poskuse, prodreti v vsemir. Pri prejšnjih poskusnih poletih z živalmi so sovjetji vedno čakali, da se je polet končal in da je vsemirska kabina srečno pristala, nato pa so sporočili svetu svoj uspeh.

Ko pa je Gagarin dosegel krožno pot, se sovjetji niso bali sporočiti vsemu svetu, da leti okrog zemlje prvi človek v sovjetski vsemirski kabini. Sklepati iz tega, da je vse skupaj le prevara za doseg propagandističnega uspeha, je napačno. Ne smemo prezreti, da predpogojev za tak polet ni ustvarila niti stranka niti vojska, ampak ogromna ekipa po svetu dobro znanih in upoštevanih ruskih znanstvenikov. In ti nikakor ne bi nikdar mogli pristati na to, da se jim podtakne taka neznanstvena laž, ki bi čez nekaj let bila za gotovo razkrinkana.

Dejstvo, da so sovjetji že med Gagarinovim poletom sporočili, da leti okrog zemlje človek, je samo dokaz, da so bili trdno prepričani, da bo šlo vse v redu, kar nazadnje po njihovih izkušnjah s poleti s psi ni bilo nič tvegano. Če so pa nekaj tednov za Gagarinovim poletom bili v Franciji objavljeni dvomi, češ Gagarin ni bil prvi človek, ki je letel okrog zemlje, je to nekaj drugega.

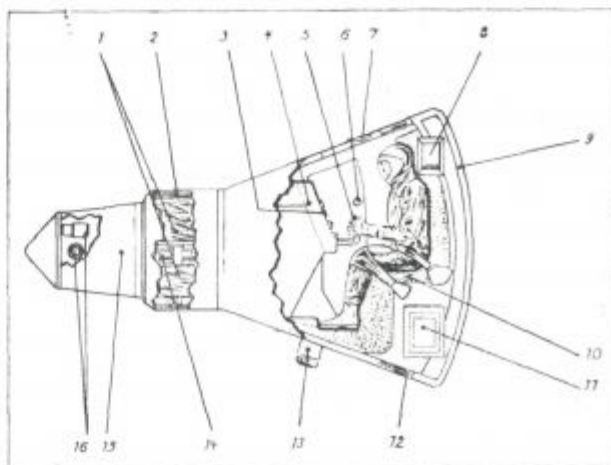
Izredni dopisnik francoskega radia, Edouard Bobrovski, je kmalov nastopil s trditvijo, da ni bil major Gagarin prvi vsemirski letalec, ampak Sergej Iljušin, sin znanega sovjetskega konstruktorja veeletal. Po njegovih trditvah je odletel na krožno pot okrog zemlje Iljušin nekaj dni pred Gagarinom. Pri tem poletu naj bi se zgodilo, da je Iljušin zaradi neke tehnične okvare ostal nad dve uri brez radijske zveze z zemljo. Sklepal je, da se je zgodila tako velika tehnična nezgoda, da njegova kabina nikdar več ne bo mogla pristati in da bo zato kot satelit mesece in mesece krožila okrog zemlje. Ob mislih na to, kaj ga sedaj čaka in kako bo doživel žalosten konec v svoji vsemirski kletki, se mu je omračil um. Seveda je vsemirska kabina z Iljušinom končno srečno pristala na zemlji, toda našli so ga v njej nezavestnega in s penami okrog ust. In od tedaj leži nezavesten v neki moskovski bolnišnici.

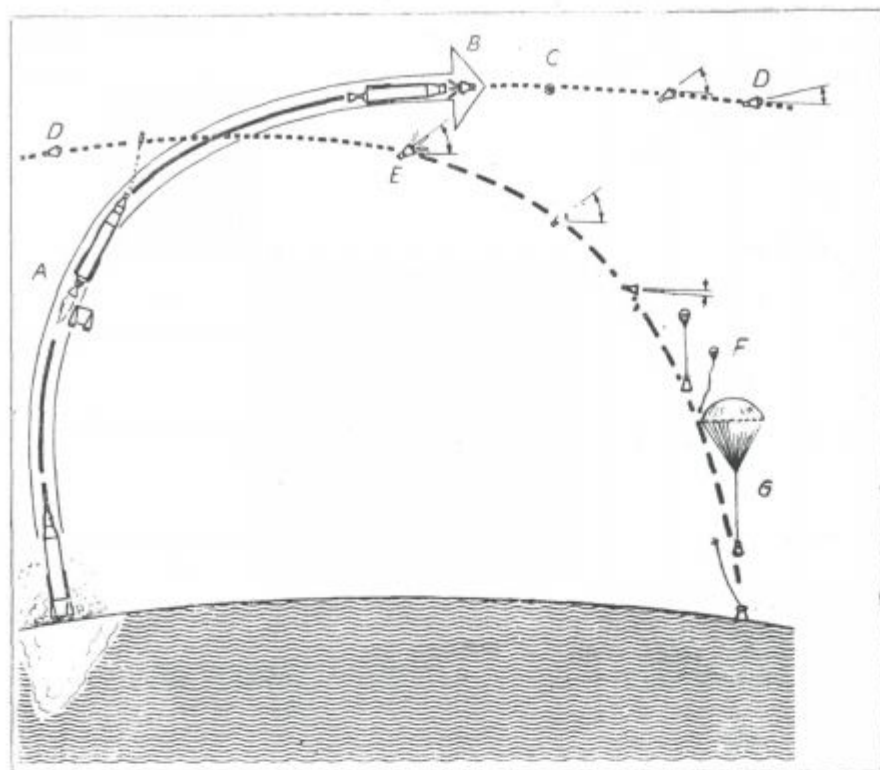
Tako trdi Bobrovski, poudarjajoč, da ima novico iz absolutno zanesljivega vira, ki ga noče označiti. Če odgovarja ta trditev resnici, 259

Levo zgoraj: Mercury kabina z montirano reševalno raketo. Okrogli beli valj na vrhu je reševalna raketa, postavljena na visokem železnem ogrodju. To je pritrjeno na vrh kabine. Reševalna raketa mora biti zato tako daleč proč od vrha kabine, da njen plamen, ki bruha proti kabini, te že ne more več poškodovati. Mali nastavek na dnu kabine so zaviralne rakete. Desno in spodaj: Mercury kabina, montirana na treh različnih raketah. Mala črna postava na levi je dobro merilo za velikost raket. Najmanjša raketa na levi je Little Joe; s to raketo so streljali v višino kabine, dokler so preizkušali njene reševalne naprave. Srednja slika kaže Mercury kabino na nosu Redstone rakete. Taka raketa je pognala v višino Sheparda in Glissona. Na desni je Mercury kabina montirana na Atlas raketi, ki bo ponesla v letu 1962 ameriškega pilota na krožno pot okrog zemlje.

Pogled v Mercury kabino: 1. Shranba za zloženo padalo. 2. Na obod shranbe za padalo so izpušne šobe, ki z vodkovim superoksidom zamo-rejo uravnati lego kabine. 3. Pult z instrumenti, nasproti pilotu. 4. Za pultom je cela kopica instrumentov in avtomatov. 5. Letalskemu krmilu podobno krmilo, s katerim lahko pilot sam naravnava kabino. 6. Notranja stena kabine, ki je pod pritiskom. 7. Zunanja, iz nekakšnih kovinastih škodelj sestavljena stena. 8. Radio telefonska in telegrafska centrala. 9. Oblasti in okrogli pokrov dna, ki varuje kabino pred vročino ob udaru z zrakom. 10. Konturni sedež pilota. Je takorekoč stisnjen (Nadaljevanje na str. 261 spodaj)

Odlet in pristanek Mercury kabine. Risba kaže posamezne trenutke poleta z Atlas raketo, ki bo pognala kabino na pot okrog zemlje. Odlet in pristanek sedanjih dveh pilotov, ki sta napravila le velik paraboličen skok v višino, je bil temu dokaj podoben. Ko bo Atlas raketa ponesla kabino kvišku, bo že v veliki višini odvrгла dva pomožna raketna motorja (pri A) in nato letela naprej z enim samim raketnim motorjem. Istočasno bo z vrha kabine odstreljeno stojalo in reševalna raketa, ki tedaj ne bo več potrebna. Atlas raketa bo gorela naprej in dvigala kabino na svojem nosu do točke B, kjer bo nehala goreti. Kabina bo tedaj že na satelitski poti in se bo s pomožnimi majhnimi raketami ločila od velike in prazne Atlas rakete. Kabina bo tedaj imela hitrost 28.000 km na uro. Doslej je ležal pilot tako, da je gledal v smeri poleta. Sedaj začne avtomat obračati kabino za 180 stopinj, tako da gleda pilot nazaj (točka C in še malo naprej). Pet minut je nagnjena kabina za 40 stopinj proti osi poleta. Med tem časom avtomati na zemlji preračunajo njen polet in ga prekontrolirajo, nakar dajo brezžično povelje, da se kabina s svojo podolžno osjo nagne samo za 15 stopinj proti smeri poleta (točka D na crtežu). Pod tem nagibom leti nato kabina krog in krog zemlje in ko se približa mestu pristanka (točka D na levem robu risbe), ji avtomat poveča nagib zato, da morejo zaviralne rakee pravilno delovati (točka E). Ko je kabina zmanjšala svojo hitrost, začne padati proti zemlji in avtomat jo zopet obrača tako, da leti odnosno pada pilot s hrbtom naprej (med točkama E in F). V točki F in približno v višini 12.000 m se odpre vrh kabine majhno stabilizacijsko padalo, ki preprečuje, da bi med padanjem skozi gostejše zračne plasti kabina ne nihala preveč. Pri G in približno v višini 3000 m se odpre glavno padalo, stabilizacijsko pa odpade. S približno hitrostjo 10 metrov na sekundo pade kabina končno v morje. Na risbi je pri kabini, plavajoči v morju, videti nekakšno visoko dvignjeno zastavico. Je to visoka antena, ki se je dvignila iz kabine. Daje brezžične znake, da morejo lažje najti kabino na širnem morju.

(Nadaljevanje s strani 260)

vanj in še nanj privezan. 11. Kontrolne in avtomatične naprave za vzdrževanje pritiska, temperature in zdravega ozračja v kabini. 12. Izpušne reakcijske šobe za vrtenje kabine okrog njene podolžne osi. 13. Periskop, skozi katerega more gledati pilot na zemljo. 14. Ohišje za radijske antene. 16. Kontrolni avtomat, ki zamore sam uravnati kabino, pri čemer se ozira na zemeljski horizont.

najbrž nikdar ne bo mogoče ugotoviti. Če je resnica, bodo vsi prizadeti v Sovjetski zvezi molčali naprej, drugi pa kaj več ne bodo mogli povedati. Da bi bil ta primer možen, potrjuje dejstvo, da so se nekaj dni pred Gagarinovim poletom razširile po Moskvi govorice, da se je že posrečil prvi vsemirski polet s človekom. Govorica je vedela povedati, da je letalec pri poletu utrpel veliko škodo na svojem zdravju.

Škoda, da na velikanski uspeh raketne tehnike padajo te temne sence tajnosti in prikrivanja. Prvi vsemirski polet človekov je namreč zadeva vsega človeštva in tudi eden največjih dogodkov človeške zgodovine. Zato res ne gre, da se potek tako važnih dogodkov zakriva pred svetovno javnostjo in daje zgodovini že v naprej osnove za razne dvome.

PRED OČMI VSEGA SVETA

Američani se seveda niso bali poslati svojega „astronavta“ pred očmi vsega sveta v višino. Lepo število televizijskih kamer je zasledovalo njegov odlet in tako je mogla vsa Amerika gledati njegov odlet v višino. Več tisoč reporterjev iz vsega sveta in mnogo radovednežev, zbranih na obrežju Capa Cañaveral, pa so bili neposredne priče tega dogodka, ki je potekel v najlepšem redu. Pa spočetka se niti ni zdelo, da bo šlo vse v redu.

Shepardov polet so morali najprej večkrat preložiti zaradi slabega vremena. 5. maja pa je postala zadeva kar dramatična. Shepard je ležal pripravljen za odlet že v kabinici svoje „Svoboda 7“, tako so namreč nazvali kapsulo, ki naj bi Shepada ponesla v višino. Teklo je tudi že poznano štetje nazaj: „X minus 30, X minus 29, X minus 28...“ Pri X minus 15 pa je glas nenadoma obmolknil. Zdelo se je, da se je zopet nekaj ponesrečilo. In res so zopet zapeljali veliki montažni žerjav nazaj k raketni. Odlet je bil preložen. Avtomatični kontrolni instrumenti so namreč ugotovili, da je 15 sekund pred trenutkom, ko bi morala začeti goreti raketa, odpovedal majhen elektronski računski strojček v kapsuli. Ta napaka bi bila morda usodna za ves preizkus. Ubogi Shepard je ležal v svoji kabinici in lahko vrtel palce. Moral je ostati v svojem ležišču in čakati, ali ga bodo končno odstrelili ali ne. Rečeno mu je bilo, da bodo poskus prav gotovo izpeljali.

Po debelih štirih urah se je zopet oglasil glas in začel šteti nazaj: „X minus 10, X minus 9, 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1... Zero!“

Ura je bila 9 in 34 minut krajevnega časa. V Evropi so ob istem času kazale ure 15,34. Med navdušenim ploskanjem navzočih gledalcev in ob vnetih željah mnogih milijonov Američanov, ki so tedaj sedeli pred svojimi

televizijskimi aparati, se je dvignila raketa z morja plamenov in dima z Alanom Shepardom v višino.

9,36: Shepard se oglasi v zvočniku kontrolne postaje na Cap Cañaveralu: „Vse v redu in pripravljeno, da ločimo kapsulo od rakete!“ Raketa ima že hitrost 5.000 km na uro.

9,37: V kontrolnem uradu na Cap. Cañaveralu sporoča zdravniško nadzorstvo, ki preko avtomatičnih instrumentov ves čas nadzira Shepardovo zdravstveno stanje, naslednje: „Shepard se počuti izvrstno. Njegovo zdravje je sijajno!“ Pogonska raketa je nehala delovati in Shepard je že v breztežnostnem stanju.

9,38: Kapsula je dosegla največjo višino 185 km. „Vse okay!“ se oglasi Shepard.

9,40: Shepard naravna s pomočjo naprav v kapsuli polet v pravi smeri. „Nobenega razloga ni za vznemirjanje,“ sporoča kontrolna postaja na rtiču Cap Cañaveral.

9,41: Shepard sproži zaviralne rakete in se pripravlja že na pristonek. Njegova brezžična zveza z rtičem Cap Cañaveral je ves čas izvrstna.

9,45: Shepard zadene v visoke zračne plasti. Kabinča se nenadno zavre v svoji hitrosti, tako da doživi Shepard ogromno težo in udar 11 g. V tem trenutku je Shepardovo telo enajstkrat težje kakor na zemlji! Kljub temu pa ponavlja Shepard venomer: „Okay, okay!“

9,49: Nekaj kilometrov proč od letalonosilke „Lake Champlain“ pade kapsula s Shepardom na površino Atlantskega oceana. V parabolični poti je preletela razdaljo 470 km.

9,53: Helikopter ameriške mornarice prevzame Shepada, ki je zlezel iz kabinice, in ga odpelje proti letalonosilki. „Boy, what a ride!“ (Fant, to je bil polet!) so njegove prve besede.

Prav tako, kakor je doživljal tri in pol tedne prej Gagarin navdušenje svojega naroda, isto doživlja Shepard, ko vsa Amerika srčna čestita. Telefonski pozivi s čestitkami dežujejo. Prvi mu čestita predsednik Kennedy, kmalu nato objame Shepard svojo ženo in obe hčerki. Zdi se, da so Američani v vsemirski tekmi zapet nekako izenačili, čeprav z ne tako velikim uspehom.

USA SE VEDNO NA DRUGEM MESTU

Prav primerjava med sovjetsko kabino Vostok in ameriško Mercury kabino najlepše kaže, v kakšnem zaostanku je severno ameriška raketna tehnika. Kabina, ki je varno ponesla na polet okrog zemlje oba sovjetska vsemirska pionirja, tehta nad 4700 kg, ameriška Mercury kabinica pa le 900 kg. Ni treba na široko razlagati, da je mnogo lažje zgraditi varno in solidno kabino, če ta sme tehtati nad

4000 kg. Na drugi strani pa se lahko upravičeno čudimo, da je bilo sploh mogoče zgraditi varno kabinico pri skromni teži 900 kg. Težja pa ameriška kabinica ni smela biti, ker sedanje najmočnejše ameriške rakete Atlas in Titan zamorejo pognati na krožno satelitsko pot okrog zemlje kvadrjemu tovor do 1000 kg. Popolnoma pravilno sklepamo, če zaključimo, da je bila sovjetska raketa, ki je pognala Vostoka na satelitsko pot, vsaj štirikrat močnejša kot Atlas ali Titan.

S tem je že tudi dan odgovor, zakaj Američani še ne morejo dohiti in prehiteti Sovjetov v tej največji tekmi. Trenotno imajo preslabotne rakete, medtem ko imajo Sovjeti mnogo močnejše. Upravičeno se sprašujemo, kako je bilo mogoče, da so Američani tako zanemarili graditev velikih in močnih raket. Vse polno je razlogov zato, najvažnejše lahko navedemo. Poleg prve nemške velerakete V-2 v drugi svetovni vojni so že vse večje vojskujoče se države uporabljale manjše vojaške rakete, največ kot protitankovsko in protiletalsko orožje. Ob koncu druge svetovne vojne raketa kot orožje ni bila nobena posebnost več. Izjema je bila samo edina veleraketa V-2, ki so jo zgradili Nemci. Za to raketo so se zanimali tako Sovjeti kot Američani. Po zasedbi Nemčije so zapolnili Američani okrog 120 izdelanih V-2 in jih prepeljali v Sev. Ameriko. Sovjeti so jih zapolnili gotovo tudi nekaj, poleg tega pa so prepeljali v Rusijo tudi vse tovarniške naprave za izdelovanje V-2. Obe velesili sta nato na svojih tleh začeli graditi vojaške velerakete podobne V-2. Gradbeni program pa se je znatno razlikoval.

Američani so ob koncu vojne že imeli atomsko bombo. Vedeli so, da se bo dala teža atomskih bomb še bolj zmanjšati in so hitro ugotovili, da ne bodo potrebovali mnogo močnejših raket za streljanje atomskih bomb na velike razdalje. Tako so se odločili za graditev in preizkušanje recimo srednje močnih raket, kakor sta to Atlas in Titan. Sovjeti pa tedaj še niso imeli atomske bombe in so spočetka gotovo računali z večjimi težami atomskih bomb. Zato so si za vsak slučaj takoj v začetku zastavili mnogo večji in močnejši raketni program, pri čemer je že morda tedaj igrala misel na vsemirske polete in umetne satelite soodlučujočo vlogo. Tako so Američani že spočetka graditve raket sami sebi zaprli pot do zelo močnih raket. Sputnik I jim je dokazal, da imajo Sovjeti močnejše rakete kot oni sami, toda tedaj je bilo že prepozno. Pa bi kljub temu lahko bili prvi, tako s prvim umetnim satelitom kakor tudi s prvim vsemirskim poletom človeka.

Martin Caidin, ki je bil dolga leta desna roka voditelja raketnega strelišča na rtiču Cap Canaveral, je dejal: „Amerika je bila približno celi dve leti prej tehnično dovolj spo-

sobna, da bi poslala satelita okrog zemlje pred Rusi. Tedaj, že leta 1956, je odletela iz rtiča Cap Canaveral raketa Jupiter C v višino 1.088 km in je dosegla hitrost 25.000 km na uro. Toda Eisenhowerjeva vlada je nameravani start satelita s to raketo prepovedala. Iz pacifističnih motivov vlada namreč ni hotela, da bi ji kdo mogel očitati, da je začela osvajat vsemir z vojaško raketo! Šele potem, ko je ruski Sputnik živkal okrog zemlje, je prišel ukaz, naj se z isto raketo poskus izpelje. Uspel je — toda prekasno!“

Prekasno je prišel tudi ukaz za Mercury program. Njegova predzgodovina sega že v leto 1956. Kdor pa je tedaj v Pentagonu hotel govoriti o človeških poletih po vsemirju, je bil malodane smatran za norca. Eden takih je bil Werner von Braun. Njegov projekt ADAM je že tedaj predvideval, da bi poslali pilota v konici rakete Redstone v višino 250 km. V posebni kapsuli bi potem pilot srečno s padalom pristal. Tedaj seveda niso jemali načrta resno in zopet zamudili čas. Dejstvo je, da bi poskus z Mercury kapsulo Američani lahko izvedli že leta 1959 ali 1960, če bi se pristojna mesta pravočasno odločila. Šele ko so Sovjeti nakazali, da nameravajo za svojimi sputniki čimprej preizkusiti tudi človeški polet po vsemirju, so začeli v Ameriki nekoliko bolj hiteti. Tako so v maju 1958 oddali prvo naročilo, naj se zgradi vsemirska kapsula, v kateri bi preizkušali živali pri poletu. Pa še ni bilo čisto jasno, kako bi to izpeljali, saj se niso hoteli zameriti ameriškim in angleškim društvom za zaščito živali, ki bi gotovo protestirala. Šele novembra 1958 je bila priznana Mercury projektu največja nujnost. Tedaj se je pa mudilo že tako, da tvrdka Mc Donnell Aircraft Corporation, kateri je bila poverjena zgraditev kabinice, sama ni vedela, kako bi ustregla. Prva zahteva je bila, da mora biti kapsula zgrajena tako, da bo brezpogojno zajamčena srečna vrnitev pilota, pa naj se zgodi karkoli. Druga bridka zahteva je bila, da je treba kapsulo zgraditi na podlagi že obstoječih sistemov, katerih tovarniška izdelava ne zahteva preveč časa. Bila je to izredno težka naloga zlasti zato, ker je kabinica morala biti silno lahka. Nad 4.000 različnih tvrdk je izdelovalo posamezne sestavne dele zanjo. Najgorenjše pa je bilo dejstvo, da je bilo treba sedaj hiteti, medtem, ko bi se vsa stvar lahko že par let v miru pripravljala.

In kaj nam bo prineslo leta 1962? V januarju 1962 verjetno krožni vsemirski polet ameriškega pilota. Američani bodo gotovo z uspehom poslali avtomatsko postajo proti luni, morda v teku leta celo dve. Ni izključeno, da bo luna dobila svojega umetnega satelita. Sovjeti bodo ponovili satelitske polete s posadko dveh mož. Morda jih bodo pošiljali v večje višine.

KAZALO

RAZPRAVE - DOKUMENTI - PRIČEVANJA

Dr. Milan Komar: Drevo kot simbol	7
I. A.: O jugoslovanski gospodarski edinstvi	11
Dr. Jakob B. Hoptner: Jugoslavija kot nevtrolec: 1937	24
Dr. Miha Krek: Usodna pomlad 1941	37
Martin Žekar: Pričevanje	53
Dr. Ignacij Lenček: Socialna okrožnica Janeza XXIII: Mater et Magistra	70
Dr. Pavel Krajnik: Bodoči vesoljni zbor — nov korak na poti do zedinjenja	76
Dr. Ludovik Puš: Deset let dela krščanske demokracije v zamejstvu	80
Dr. Tine Debeljak: Ob stoletnici Tarasa ševčenka — pesnika svobode	87

NAŠA BESEDA IN PESEM

Lojze Novak: Slišal sem pesem	99
Vinko Beličič: Šolski izlet	100
Lev Detela: Prebodena tišina	103
Ivan Korošec: Drag'ca	107
• Marijan Marolt: Majda zaide med mobilizirance	111
Lojze Novak: Skrivnost trenutka	114
Zdravko Novak: „Tri dobra luda“	119
Marijan Jakopič: Smrt v maju, Japonska češnja, čas pred zimo, Tam večno bom doma	122
Humbert Pribac: Nocoj morda, Tri breze, Prinesla mi bo starega vina, Pred nevihto	123
Vladimir Kos: Dolga jesen, Kdaj sva se ranila? Sonja, pesem moja, Nebo v decembru, Od vsega začetka, Naslov brez naslova, Preteklosti neumrljivi, V spremstvu vlačilcev	125
Slavko Srebrnič: Domotožje I, II, Kje pesem si	126
Milka Hartman: Bolečina	126

NASIM MOŽEM V SPOMIN

B. R.: A. M. Slomšek: Ob 100-letnici njegove smrti	129
P. Odilo, OFM: Dr. Gregorij Rožman: škof dveh kongresov	135
Joško Krošelj: Dr. Anton Korošec: V skrbi za izseljence	140

Popravi!

- Str. 38 desno druga vrsta zgoraj beri pravilno: „smisel, ko je vendar čisto, da njihovo razumevanje in ravnanje ni rodilo ne zanje, ne za...“
- Str. 48 3. vrsta zgoraj pravilno: „Kasche kot predsednik, minister dr. Benzler, državni svetnik dr. Turner, skupinski...“
- Str. 60 7. vrsta zgoraj beri pravilno „20. aprila“.
- Str. 62 16. vrsta beri pravilno: „Bitene Jože“ in ne „Bitene Stane“.

Opomba.

V zvezi s člankom „Usodna pomlad 1941“ na strani 42 smo prejeli med tiskanjem Zbornika obvestilo od dr. Mihe Kreka, da mu Dragiša Cvetković iz Pariza sporoča, da se on s Hitlerjem n koli ni pogajal zaradi Soluna in da ni dobil od njega in od nobenega zastopnika osi nikdar, ne na Dunaju ob podpisu pakta ne kdaj pozneje, nobenega dokumenta, ki bi zagotovl Jugoslaviji Solun po vojni, ki bi jo dobil Hitler. Dragiša Cvetković osporava verodostojnost dokumentov, ki se nanašajo na Solun.

O tem vprašanju bomo v prihodnjem Zborniku objavil novo razpravo.

Kk: Dr. Franc Kulovec: V njegov spomin!	144
• Marijan Marolt: Dr. Marko Natlačen: 20 let po smrti ljudskega bana	147
Dr. Filip Žakelj: Dr. Lambert Ehrlich: V spomin 20-letnice mučeniške smrti slovenskega duhovnika	152
Dr. Filip Žakelj: Prof. Ernest Tomec: Ob 20-letnici smrti kat. laika	159
Dr. Alojzj Kuhar: Msgr. Franc Gabrovšek: Govor ob njegovi smrti pred 10 leti	169
Franc Pernišek: Ravn. Marko Bajuk: Umrl je mož	173

POGLED V DOMOVINO

J. Kr.: Zgradba oblasti v Jugoslaviji	181
— — — Pisma iz domovine	186
Slov. akademik: Iz študentskega življenja v Sloveniji	190

IZSELJENSKI LETOPIS

Ivan Vodovnik: Za narodne pravice koroških Slovencev	197
Goričan: Goriška v luči dogodkov zadnjega leta	203
XY: Mladinski dom v Trstu	206
A.A.S.: Kanadsko pismo	208
I.L.C.: Iz življenja brazilskih Slovencev	210
J. Kr.: Vinko Zaletel med Slovenci v Južni Ameriki	212
M. Kr.: Slovenci v Čilu	214
J. Kr.: Prelat John J. Oman — zlato-mašnik	215
G. Kr.: Pismo iz Venezuele	218
Dr. F. Ž.: Slovenska zelenica v Adroguéju	219
J. Kr.: Proslava obletnic Rerum novarum in Quadragesimo anno	229
Režo Bajuk: Kako se je poslovil naš oče	231
Pavel Fajdiga, Anton Pavlič, Maks Jan, Rudolf Hirschegger: Slovenski domovi v Argentini	234
Zdravko Novak: Književne izdaje zamejskih Slovencev	245
P. Bernard Ambrežič: O „Črni h Kranjc'h“ v Avstraliji	248
Janko Hafner: Prvi človek izven Zemlje	255

V ZALOŽBI SVOBODNE SLOVENIJE

So izšle doslej naslednje knjige:

1. **Koledar Svobodne Slovenije za leto 1949** — 192 strani, 99 ilustracij.
2. **Velika črna maša za pobite Slovence.** — Pesnitev Jeremije Kalina — 220 stram 22 celostranskih lesorezov akad. slikarice **Bare Remec.** (Zaključna beseda tudi v španščini in angleščini.)
3. **Koledar Svobodne Slovenije za leto 1950** — 256 strani, 188 ilustracij. Opremil **Vladimir Mazi.**
4. **Koledar Svobodne Slovenije za leto 1951** — 288 strani, 90 ilustracij, 4 celostranske priloge umetniških reprodukcij del **Franceta Goršeta, Franceta Ahčina, Božidarja Kramolca, Bare Remčeve, Marijana Koritnika in Franca Laha.** Opremil **Marijan Koritnik.**
5. **Poljub** — Pesniška zbirka **dr. Tineta Debeljaka.** Ilustracije akad. slikarice **Bare Remec.** — Bibliofilska izdaja — 250 izvodov.
6. **Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1952** — 256 strani, 166 ilustracij. Opremil **Božidar Kramolc, Kanada.**
7. **Naša beseda.** Mladinska knjiga — 128 strani, 48 ilustracij **Stanka Snoja.**
8. **Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1954** — 288 strani, 95 ilustracij. Opremil **ing. Marko Bajuk...**
9. **Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1953** — 256 strani, 85 ilustracij. Opremil **ing. Marko Bajuk.**
10. **Mariji.** Rapsodije za prvo Marijino sveto leto 1954. Pesniška zbirka **Jeremije Kalina.** Oprema in linorezi akad. slikarice **Bare Remec.**
11. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1955** — 272 strani, 140 ilustracij. Opremila **Bara Remec.**
12. **Čas pod streli,** zbirka črtic, posvečena spominu padlih borcev ob deseti obletnici Vetrinjske žaloigre. Napisal **Ivan Korošec.** 200 strani. Uvodno besedo napisal **Karel Mauser.** Opremil in ilustriral **Čiril Skebe.**
13. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1956** — 304 strani, 91 ilustracij. Opremil **akad. slikar in kipar France Gorše, Cleveland, USA.**
14. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1957** — 256 strani, 101 ilustracij. Opremil **akad. slikar in kipar France Gorše, Cleveland, USA.**
15. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1958. Jubilejni ob desetletnici** — 288 strani, 97 ilustracij. Opremil **akad. slikar in kipar France Gorše, Cleveland USA.**
16. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1959** — 288 strani, 73 ilustracij. Oprema: Ovitek: **Akad. slikar in kipar France Gorše, Cleveland, Ohio, USA.**
17. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1960** — 296 strani, 75 ilustracij. Ovitek: **arh. Marijan Ežetž,** posamezna zaglavja: **akad. slikar in kipar France Gorše, Ivan Bukovec, Jurij Vombergar, Meta Žirovnik, Franc Papež in Tone Kržišnik.**
18. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1961** — 272 strani, 87 ilustracij. Oprema: Ovitek: **Ivan Bukovec;** zaglavja: **Ivan Bukovec, Andrej Makek, Tone Kržišnik.**

KORENINA S. A. T. Y F.

TEHNIČNA IN FINANČNA DELNIŠKA DRUŽBA

◆

Odobrena glavnica: 40.000.000,— argentinskih pesov.

Vpisana glavnica: 10.000.000,— argentinskih pesov

Vpisana glavnica sestoji iz:

M\$N 1.000.000,— v delnicah „A“ po 5 glasov vsaka

M\$N 4.000.000,— v delnicah „B“ po 1 glas vsaka

M\$N 5.000.000,— v 12%-tnih prednostnih delnicah z dodatno soudeležbo na dobičku.

Vsaka delnica ima nominalno vrednost po 100,— argentinskih pesov.

Upravo sestavljajo: Francé Krištof, predsednik

Janez Krištof, direktor

Inž. Albin Mozetič, direktor

Nadzorstvo: Rudolf Drnovšek, nadzornik

Vilko Cuderman, namestnik nadzornika

Bistveni namen družbe je, da omogoči majhnemu varčevalcu — slovenskemu izseljencu — soudeležbo na dobičkih velikih podjetij. Z ozirom na stabilnost argentinske valute in širokogrudnost argentinske davčne zakonodaje v pogledu naložb v delnicah, je poslovanje „KORENINE“ važno ne samo za slovenske izseljence v Argentini, ampak za vse, ki žive v svobodnem svetu.

Pojasnila o „KORENINI“ daje PROMET S. R. L., 25 de Mayo 533-3° p.
Buenos Aires, T. E. 31-6435

+

1 U\$A dolar je veljal:
Konec leta 1959: 83,25 argentinskih pesov
Konec leta 1960: 82,70 argentinskih pesov
Konec novembra 1961: 83,04 argentinskih pesov.

V SLOMSKOVEM LETU 1962

NAJ VSE SLOVENCE DRUZI

SLOMSKOV DUH VZAJEMNOSTI

SLOGE, LJUBEZNI DO VERE,

NARODA IN SLOVENSTVA

ZEDINJENA SLOVENIJA

DRUŠTVO SLOVENCEV

RAMON FALCON 4158

BUENOS AIRES

T. E. 69 - 9503

DOBRA KNJIGA NAJLEPŠI DAR

Berite in učite brati slovensko tudi svoje otroke!

Pavlovčič: ZGODOVINSKI ATLAS SLOVENIJE
95 večbarvnih zemljevidov (40 x 25 cm) slovenskih pokrajin od najstarejših časov. Grbi cerkvenih in svetnih oblasti (naslovi zemljevidov tudi v angleščini in španščini).

Geržinič: DNEVI SMRTNIKOV. Antologija slovenskega emigracijskega pripovedništva. 17 avtorjev objavlja 24 črtic.

Dante-Debeljak: PEKEL (Božanska komedija). Svetovni genij v slovenskem prevodu.

Pišite po brezplačni ilustriran seznam vseh izdanih knjig!
Knjižna založba Slovenske kulturne akcije
Alvarado 350, Ramos Mejía, Buenos Aires, Argentina

Vsi oni, ki že leta in leta prejemaajo in berejo našo versko revijo

DUHOVNO ŽIVLJENJE

pravijo, da jim je draga kot zvest prijatelj v tujini, kajti ona v lepi besedi in živi sliki osvežuje drage spomine na nepozabno domovino; povezuje nas med seboj in s tujim svetom; v temi zmot in zablod nam kaže pravo pot; z zgledi in besedo pogloblja ljubezen med starši in otroki; po težkem in enoličnem življenju nam nudi prijetno razvedrilo.

Ali ste na revijo že naročeni?

Če ste, jo priporočite še drugim.

Če je pa še nimate, jo morete še vedno naročiti v slovenski dušnopastirski pisarni na

Ramón Falcón 4158, Buenos Aires, Argentina

XII.

VESTNIK

NOTICIERO

GLASILO SLOVENSКИH BOJEVNIKOV PROTI KOMUNIZMU

POMNIK NEKDANJĀH HUDIH DNI

SPREMLJEVALEC V SEDANJEM BOJU

MORA BITI V VSEH NAŠIH DOMOVIH

SLOVENSKI FANTOVSKI ODSEK

V
MENDOZI

pozdravlja vso slovensko mladino
po širnem svetu in želi blagoslova
polno leto 1962

SLOVENSKA DEKLIŠKA ORGANIZACIJA

V
MENDOZI

želi vsem bratom in sestram po svetu
obilo božjega blagoslova v plemenitem
prizadevanju

Bratskim društvom in vsem rojakom
po širnem svetu želi božjega blagoslova
in veliko uspehov v plemenitih
prizadevanjih za ljubljeni narod

DRUŠTVO SLOVENCEV
V
MENDOZI

SLOVENSKO PLANINSKO DRUŠTVO V ARGENTINI

S. C. de Bariloche Buenos Aires

vabi člane, predvsem pa mladino,
v prelepi gorski svet južnih And.

Za 10-letnico je SPD izdalo umetniški
prikaz Gora in življenja pod gorami.

Kupujte in darujte GORE.

Gore v vsako slovensko knjižnico.

NAŠ DOM V SAN JUSTU

registrirana zadruga z omejeno zavezo

Hipólito Yrigoyen - San Justo

Središče in žarišče vsega slovenskega življenja
in hotenja v San Justu pozdravlja rojake
po vsem svetu z željo, da bi v slogi in ljubezni
ustvarjali lepšo bodočnost sebi in narodu
v domovini.

SLOVENSKI DOM V SAN MARTINU

hoče biti košček domovine v tujini.

Hoče, da bi odrasli Slovenci v njem pozabili na težave tujine. — Hoče, da bi se v njem vzgajala slovenska mladina v pravem slovenskem duhu in bi v njem poglobljala svojo versko in narodno zavest. — Hoče, da bi v njem Slovenci postajali vedno bolj bogati na kulturnih vrednotah in da bi se po težkem dnevnem delu razvedrili v poštenih in zdravi družabnosti.

belleza

ivan mušič

buenos aires

GUIDO 1528 — T.E.: 41 - 6335

GUIDO 1534

QUINTANA 20

JURAMENTO 2028 (Belgrano)

J. HERNANDEZ 2432

C. DIAZ 1877

mar del plata

LAMADRID 2138

bahía blanca

ZAPIOLA 99

ADHESION DE

VIGOR S.A.C. e l.

TEJEDOR 244/56 — BUENOS AIRES

TELS.: 90 - 2915 y 43 - 6583

muebles emona

avda. de mayo 2480 - san justo

Vljudno Vas vabiva, da se zaradi lastne koristi zglasite pri nama, predno se odločite za nakup drugje. Prepričali se boste, da je vredno kupiti pri tistih, ki Vam zaupanje vračajo z zaupanjem. — Spalnice in jedilnice vseh slogov. Posebnost: Kuhinjska oprema vseh vrst, TV aparati, hladilniki, plinski štedilniki, pralni stroji itd.

Rojakom se toplo priporočava

MILHARCIC LUKA

ERJAVEC LOJZE

MAKS BORŠNIK

TRONADOR 4710

BS. AIRES

SLOVENSKA MIZARNA

INTENDENTE GRANT 315

MORON

Blizu Tintorerie na poti na
slovensko pristavo

Družine - ženini - neveste!
Zmerne cene in - solidno pohištvo!

CORTÉS CONDE

v
KREMŽAR

MAGISTER

V ASOCIADOS

CONTADORES PUBLICOS

NACIONALES

USTANAVLJANJE DRUŽB - UPRA-
VA PODJETIJ - RAČUNOVODSTVA -
DAVKI - BILANCE

MORENO 1623 — 5.NADSTROPJE

T.E.: 45.5292

CAPITAL

MEGOR

S.R.L.

GRADBENO PODJETJE

Arh. Marijan Eiletz, Hotimir
Gorazd, Marko Martelanc

Industrijske in stanovanjske
gradbe, "propiedad horizontal",
oprema lokalov in stanovanj

BELGRANO 887-4° p. Tel.: 30-8231

Slovenska hranilnica

Zbira, varno hrani in dobro obrestuje pri-
hranke slovenskih vlagateljev.

Z ugodnimi posojili podpira napore slo-
venskega človeka.

Razdeljuje čisti dobiček med slovenske
delničarje.

Edina slovenska ustanova v Argentini, ki
služi za gospodarsko prosveto.

SLOVENSKA HRANILNICA

Alvarado 350

Ramos Mejía

ob sobotah od 16 do 20 T. E. 658-0827

Po sedmih letih solidnega poslovanja si
upamo računati tudi na Vaše zaupanje.

HLADILNIKI

BLAD

ter vse potrebščine za dom

NOVAK

CERRITO 2245 — L. DEL MIRADOR

MERCADO BIZOVIK

PAVLINA L. KOROŠEC

Calle 1 N° 510 Villa España
BERAZATEGUI F. C. N. G. R.

BAZAR ARMANDO

F. TOMAZIN

*Vse kuhinjske potrebščine
Igrače*

Vsakovrstna darila

Chivileoy 57 - Loc. 136 - Mercado V.
Sársfield — T.E.: 67-7079 — Floresta

MARROQUINERIA "FLORIDA"

Avda. S. Martín 2633 — FLORIDA
T. E.: 797-1142 — F. C. N. G. B. M.

vam nudi po zmernih cenah prvovrstne
izdelane usnjarske izdelke

Velika izbira damskih torbic, rokavic
in dežnikov

Se priporoča

IRENA PRELOG

Stavbinsko tesarstvo

OVCJAK LUDVIK IN MAKS

*želita rojakom napredka in
blagoslova v letu 1962*

V NOVEM LETU 1962

želimo vsem rojakom obilo
sreče in blagoslova

BAJDA PETER IN SINOVI

sodarsko podjetje v Mendози

Blagoslova polno leto želi

KROJAŠKA DELAVNICA

TRIGLAV

GREBENC STANE — MENDOZA

Vso srečo v letu 1962 želi damski
česalni salon

DRAVA

galanterija, parfumerija, papirnica,
keramika

DANILO HAVELKA

ITUZAINGO BARCALA 873

Dohod: Castelar: kolektiv 1 ali 69
do Barcale

FINO KROJAŠTVO
ZA DAME IN GOSPODE

peter capuder

MAIPU 735-1- T. E. 32-7950 - BUENOS AIRES

SLOVENSKO KERAMIČNO PODJETJE
V MENDOZI

C. A. C. E. S.

Vsem rojakom srečo in blagoslov

NABAVA DOKUMENTOV

SIMON RAJER

uradni prevajalec

ALSINA 1418 - 5. NADSTR. - PIS. 6

T.E.: 38-5860

CAPITAL

Vsaki dan od 9-12 (razen ob sobotah)

Dr. Lojze BERCE
KIRURG

INSTITUTO DE GASTROENTEROLOGIA

GRANADEROS 61

T. E.: 66 - 0818

- C A P I T A L -

ORDINIRA: TOREK-ČETRTEK in SOBOTA

V nujnih primerih klicati po telefonu

T I S, K A R N A

herman
zupan

KARTONAŽA

AVTOMEHANIČNA DELAVNICA

JANEZ BRULA

SGTO. CABRAL 468 — R. MEJIA

Ko se odločate za nakup

potrebščin za dom,

obiščite trgovsko podjetje

^vSEME - BIDOVEC

AV. DE MAYO 2416 — RAMOS MEJIA

JOŽE KASTELIC

gradi
naprednim razmeram
odgovarjajoče
moderne domove

Priznani gradbenik in predsednik

TRIGLAV, Constr. Co. Ltd

30 Victor Ave
Toronto 14, Ont.
Tel. CL. 5-2071

Po najmodernejših načrtih
solidne domove
po zmernih cenah

IVAN KAVČIČ

CONSTRUCTION Co, Ltd.

786 Euclid Ave

Toronto 2, Ontario

Phone LE. 2-8161

Naše podjetje ne potrebuje trgovskih oglasov. — 90% slovenskih rojakov, ki kupuje pri nas, je naša propaganda. — Ogllašamo zato, da podpremo slovenski zamejski svobodni tisk. — Zato naši oglasi niso prazne besede. — Naše ponudbe so prijateljski nasveti. — Del našega dobička vedno na razpolago za slovenske kulturne in socialne potrebe. — (Slovenske radijske oddaje, Socialni fond za potrebne rojake, darila slovenskim domovom in ustanovam znašajo nad pol milijona pesov.) — Naše podjetje je Vaše prijateljsko podjetje, ki Vam vedno nudi svoj prijateljski nasvet. — Ne razmetavajte svojih težko prisluženih prihrankov. — Ko se odločite za nakup katerega koli predmeta, ki ga potrebujete za Vaš dom, posvetujte se pri svojem prijateljskem podjetju, ki Vam zaupno proporoča najboljše. Obračajte se na

LOJZETA NOVAKA

izključno zastopstvo

BUCARI & GALLETTI

(Novo ime za BUMAR, isti lastniki, ista postrežba)

Avenida de Mayo 302

Ramos Mejia

T. E. 658-7083

Nudimo poleg drugih najboljših znamk izdelke R. C. A. Victor Argentina. — TV aparate, hladilnike, radije, radio combinado, loščilce, srkalce za prah, mešalnike, pralne in šivalne stroje, stereofonične aparate in vse, kar potrebujete za svoj dom. V kratkem tudi velika izbira porcelanastega pribora, steklenega (kristalnega) pribora najboljše kakovosti, kakor tudi kuhinjske posode in jedilnega pribora iz jekla (acero inoxidable). — Vse to po najboljših cenah in tudi na dolgoročno odplačevanje. Zaupajte nam svoje možnosti in Vam bomo ustregli. — G. Lojze Novak sporoča cenjenim odjemalcem, da je sedaj na razpolago v trgovini vsako sredo, petek in soboto.

SLOVENSKA PISARNA

SLO-CAN CENTRE

ima naslednja zastopstva:

Rojaki:

Z zaupanjem prihajajte
v to slovensko središče
V slovenski hiši

618 Manning Ave, Toronto 4, Ont.
Phone LE. 2-6190

Lige K. S. A.
Ameriške Domovine
Svobodne Slovenije
Slovenske kulturne akcije
Družabne Pravde

Slovenci v Torontu!
Vaš denarni zavod je

HRANILNICA IN POSOJILNICA

Our Lady Help of Christmas

Parish (Toronto)
Credit Union Ltd

Ustanovljena 30. julija 1957

V četrtem letu 630 članov in \$ 350.000
kapitala

Za vsa električna dela se priporoča

FRAN ELECTRIC

Electrical Contractor

35 Dodding Dr.

Toronto 18, Ont.

Tel. CL. 1-0586

John Brick and Block Work

JANEZ TRATNIK

ZIDARSKO PODJETJE

176 Delta Ave

Toronto 14, Ont.

Phone CL. 5-4553

Deset slovenskih gospodarjev je leta 1954 ustanovilo

TRIGLAV

CONSTRUCTION Co. Ltd

ki gradi

naprednim razmeram odgovarjajoče enodružinske
Bungalow — in večdružinske — Apartments —
v Torontu in okolici

Družba zaposluje slovenske podjetnike in delavne moči in tudi gmotno podpira slovenske kulturno-narodne ter verske in dobrotelne ustanove.

30 Victor Ave
Toronto 14, Ont.
Tel. CL. 5-2071

JANUAR

- 1 P NOVO LETO
 2 T Presveto ime Jezusovo
 3 S Genovefa
 4 Č Angela
 5 P Telesfor
 6 S SV. TRIJE KRALJI
-

- 7 N Sv. Družina — 1. po razgl.
12-letni Jezus v templju
 8 P Severijan
 9 T Julijan
 10 S Viljem
 11 Č Higin, Pavlin
 12 P Ernest, Arkadij
 13 S Veronika
-

- 14 N Hilarij — 2. po razgl.
Ženitnina v Kani Galilejski
 15 P Pavel
 16 T Marcel
 17 S Anton pušč.
 18 Č Priska
 19 P Marij in tovariši
 20 S Fabijan in Sebastijan
-

- 21 N Neža — 3. po razgl.
Jezus ozdravi stotnikovega klapca
 22 T Vincencij
 23 T Rajmund
 24 S Timotej
 25 Č Spreobrnjenje sv. Pavla
 26 P Polikarp
 27 S Janez Zlatoust
-

- 28 N Peter Nolask — 4. po razgl.
Jezus pomiri vihar na morju
O sejalcu
 29 P Franc Saleški
 30 T Martina
 31 S Janez Bosco

- 1 Č Ignacij
 2 P Svečnica
 3 S Blaž
-

- 4 N Andrej Korsini — 5. po razgl.
O sejalcu
 5 P Agata
 6 T Tit
 7 S Romuald
 8 Č Janez iz Mathe
 9 P Ciril Aleksandrijski
 10 S Skolastika
-

- 11 N Lurška Mati božja — 6. po razgl.
Prilika o gorči, nem zrnu
 12 P Evlalija
 13 T Katarina
 14 S Valentin
 15 Č Favstin in Jovita
 16 P Julijana
 17 S Donat
-

- 18 N Simeon — 1. predpostna
Delavci v vinogradu
 19 P Leon
 20 T Suzana
 21 S Eleonora
 22 Č Stol sv. Petra
 23 P Peter Damijan
 24 S Matija
-

- 25 N Srečko — 2. predpostna
O sejalcu
 26 P Matilda
 27 T Gabrijel Z. M. b.
 28 S Roman

Mlaj 6. januarja ob 13,36.

Prvi krajec 13. januarja ob 6,2.

Zadnji krajec 29. januarja ob 0,37.

Polna luna 20. januarja ob 19,17.

Mlaj 5. februarja ob 1,10.

Prvi krajec 11. februarja ob 16,43.

ščip 19. februarja ob 14,18.

Zadnji krajec 27. februarja ob 16,50.

MAREC

- 1 Č Albin
 2 P Lucija
 3 S Kunigunda
-
- 4 N Kazimir — 3. predpostna
Jezus ozdravi slepca
 5 P Hadrijan
 6 T Perpetua in Felicita — Pust
 7 S Tomaž Akvinski — Pepelnica
 8 Č Janez od Boga
 9 P Frančiška Rimska
 10 S 40 mučencev
-
- 11 N Heraklej — 1. post., pepelnična
Jezus skušan
 12 P Gregor
 13 T Rozalija
 14 S Matilda — kv.
 15 Č Klemen Dvorak
 16 P Hilarij — kv.
 17 S Patricij — kv.
-
- 18 N Ciril — 2. postna, kvatrna
Jezus se spremeni
 19 P Sv. Jožef
 20 T Fellks., Larg, Dionizij
 21 S Benedikt
 22 Č Katarina Genovska
 23 P Jožef Oriol
 24 S Gabrijel
-
- 25 N Marijino oznanjenje — 3. post.
Jezus izžene hudobnega duha
 26 P Emanuel
 27 T Janez Damaščan
 28 S Janez Kapištran
 29 Č Ciril
 30 P Modest Krški
 31 S Janez Klimak

Mlaj 6. marca ob 11,31.

Prvi krajec 13. marca ob 5,39.

Ščip 21. marca ob 8,56.

Zadnji krajec 30. marca ob 5,11.

APRIL

- 1 N Hugo — 4. postna, sredpostna
Jezus nasiti 5000 mož
 2 P Franc Pavelski
 3 T Sikst
 4 S Izidor
 5 Č Vincencij
 6 P Krescencija
 7 S Herman
-
- 8 N Albert — 5. postna, tiha
Judje hočejo Jezusa kamenjati
 9 P Marija Kleofova
 10 T Ezehiel
 11 S Leon Veliki
 12 Č Lazar
 13 P 7 žalosti D. M., Hermenegild
 14 S Justin
-
- 15 N Anastazija — 6. postna, cvetna
Jezus jezdi v Jeruzalem
 16 P Lambert
 17 T Rudolf
 18 S Velika sredo, Anastazija
 19 Č Veliki četrtek, Leon IX.
 20 P Veliki petek, Viktor
 21 S Velika sobota, Anzelm
-
- 22 N VELIKA NOČ
Jezus vstane od mrtvih
 23 P Velikonočni ponedeljek
 24 T Jurij
 25 S Marko — prošnji dan
 26 Č Klet in Marcellin
 27 P Peter Kanizij
 28 S Pavel od Križa
-
- 29 N Robert — Bela nedelja
Jezus se prikaže
 30 P Katarina Sienska

Mlaj 4. aprila ob 20,45.

Prvi krajec 11. aprila ob 20,51.

Ščip 20. aprila ob 1,34.

Zadnji krajec 27. aprila ob 14.

- 1 T Jožef Delavec
2 S Atanazij
3 Č Aleksander
4 P Monika
5 S Pij V.

- 6 N Judita — 2. povelikonočna
Jezus dobri pastir
7 P Stanislav
8 T Viktor, Peter
9 S Gregor Nacianški
10 Č Antonin
11 P Filip in Jakob
12 S Pankracij

- 13 N Servacij — 3. povelikonočna
Jezus napove svoj odhod
14 P Bonifacij
15 T Zofija
16 S Janez Nepomuk
17 Č Pashal Bajlonski
18 P Erik
19 S Peter Celestin

- 20 N Bernard — 4. povelikonočna
Jezus obeta sv. Duha
21 P Andrej Bobola
22 T Milan
23 S Janez Rossi
24 Č Marija Pomočnica kristjanov
25 P Gregor VII., Urban
26 S Filip Neri

- 27 N Beda — 5. povelikonočna
Jezus o moči molitve
28 P Avguštin
29 T Maksim
30 S Ivana Orleanska
31 Č VNEBOHOD

- 1 P Angela
2 S Erazem

- 3 N Klotilda — 6. povelikonočna
O pričevanju sv. Duha
4 P Kvirin
5 T Bonifacij
6 S Norbert
7 Č Robert
8 P Medard
9 S Primož

- 10 N BINKOŠTI
Jezus govori o sv. Duhu
11 P Binkoštni ponedeljek
12 T Janez Fakundski
13 S Anton Padovanski
14 Č Bazilij Veliki
15 P Vid — kv.
16 S Feliks in Fortunat — kv.

- 17 N Sv. Trojica — 1. pobinkoštna
Jezusu je dana vsa oblast
18 P Marko in Marcel
19 T Julijana
20 S Silverij
21 Č TELOVO — Alojzij
22 P Ahacij
23 S Agripina

- 24 N Rojstvo Janeza Krst. — 2. pob.
Prilika o večerji
25 P Viljem
26 T Janez in Pavel
27 S Ema Krška
28 Č Vigilija sv. Petra in Pavla
29 P PETER IN PAVEL
30 S Spomin Pavla apostola

Mlaj 4. maja ob 5,25.

Prvi krajec 11. maja ob 13,45.

ščip 19. maja ob 15,32.

Zadnji krajec 26 maja ob 20,6.

Mlaj 2. junija ob 14,27.

Prvi krajec 10. junija ob 7,22.

ščip 18. junija ob 3,3.

Zadnji krajec 25. junija ob 0,43.

JULIJ

- 1 N Dragocena Kri — 3. pobink.
Prilika o izgubljeni ovci
2 P Obiskovanje Device Marije
3 T Irenej
4 S Urh
5 Č Ciril in Metod
6 P Izaija, Marija Goretti
7 S Vilibald

- 8 N Elizabeta — 4. pobinkoštna
Čudežni ribji lov
9 P Tomaž Moore
10 T Amalilja
11 S Pij I.
12 Č Mohor in Fortunat
13 P Anaklet
14 S Bonaventura

- 15 N Vladimir — 5. pobinkoštna
O grehu v misli in besedi
16 P D. Marija Karmelska
17 T Aleš
18 S Kamil
19 Č Vincencij Pavelski
20 P Marjeta
21 S Danijel

- 22 N Marija Magdalena — 6. pobink.
Jezus nasiti 4000 mož
23 P Apolinarij
24 T Kristina
25 S Jakob st.
26 Č Ana
27 P Pantaleon
28 S Nazarij, Viktor I.

- 29 N Marta — 7. pobinkoštna
Laznjivi preroki
30 P Abdon in Senen
31 T Ignacij Loyola

AVGUST

- 1 S Makabejski bratje
2 Č Alfonz Liguorij — porcijunkula
3 P Lidija
4 S Dominik

- 5 N Marija Snežna — 8. pobink.
Krivični hišnik
6 P Spremenjenje Gospodovo
7 T Kajetan
8 S Janez Vianney
9 Č Roman
10 P Lavrencij
11 S Tiburcij

- 12 N Klara — 9. pobinkoštna
Jezus joče nad Jeruzalemom
13 P Janez Behrmans
14 T Evzebij
15 S VELIKI ŠMAREN, Vnebovzetje
16 Č Rok
17 P Hiacint, Ljudmila
18 S Helena

- 19 N Janez Eudes — 10. pobink.
Farizej in cestinar
20 P Bernard
21 T Ivana Šantalska
22 S Brezmadežno Srce Marijino
23 Č Filip
24 P Jernej
25 S Ludvik

- 26 N Ceferin — 11. pobinkoštna
Jezus ozdravi gluho nemega
27 P Jožef Kalasancij
28 T Avguštin
29 S Obglavljenje Janeza Krstnika
30 Č Roza Limanska
31 P Rajmund

Mlaj 2. julija ob 0,53.

Prvi krajec 10. julija ob 0,40.

Ščip 17. julija ob 12,41.

Zadnji krajec 24. julija ob 5,1.

Prvi krajec 8. avgusta ob 16,55.

Ščip 15. avgusta ob 21,10.

Zadnji krajec 22. avgusta ob 11,27.

Mlaj 30. avgusta ob 4,9.

SEPTEMBER

- 1 S Egidij
-
- 2 N Štefan — 12. pobinkoštna
Usmiljeni Samarijan
- 3 P Pij X.
- 4 T Rozalija
- 5 S Lavrencij Justinijan
- 6 Č Caharija
- 7 P Anastazij, Marko
- 8 S Mali šmaren, rojstvo D. M.
-
- 9 N Peter Klaver — 13. pobink.
Jezus ozdravi 10 gobavih
- 10 P Nikolaj Tolentinski
- 12 S Ime Marijino
- 13 Č Notburga
- 14 P Povišanje sv. križa
- 15 S Marija sedem žalosti
-
- 16 N Ljudmila — 14. pobinkoštna
O božji previdnosti
- 17 P Rane sv. Frančiška Asiškega
- 18 T Irena
- 19 S Januarij — kv.
- 20 Č Agapij
- 21 P Matej ap. — kv.
- 22 S Tomaž
-
- 23 N Tekla — 15. pobinkoštna
Jezus obudi mladeniča
- 24 P Marija rešiteljica jetnikov
- 25 T Kamila
- 26 S Ciprijan
- 27 Č Kozma in Damijan
- 28 P Venceslav
- 29 S Nadangel Mihael
-
- 30 N Hieronim — 16. pobinkoštna
Jezus ozdravi vodeničnega

OKTOBER

- 1 P Remigij
- 2 T Angeli varuhi
- 3 S Terezija Deteta Jezusa
- 4 Č Frančišek Asiški
- 5 P Placid
- 6 S Bruno
-
- 7 N Marija kraljica rožnega venca
O največji zapovedi
- 8 P Brigita
- 9 T Dionizij
- 10 S Frančišek Borgia
- 11 Č Materinstvo bl. D. M.
- 12 P Maksimilijan
- 13 S Edvard
-
- 14 N Kalist — 18. pobinkoštna
Jezus ozdravi mrtvoudnega
- 15 P Terezija
- 16 T Gal
- 17 S Marjeta
- 18 Č Luka
- 19 P Peter Alkantara
- 20 S Janez Kancij
-
- 21 N Uršula — 19. pobinkoštna
Kraljeva ženitnina
- 22 P Kordula
- 23 T Roman
- 24 S Rafael
- 25 Č Krizant in Darija
- 26 P Evarist
- 27 S Frumencij
-
- 28 N Simon in Juda — 20. pobink.
O božjem kraljestvu
- 29 P Narcis
- 30 T Alfred
- 31 S Volbenk

Prvi krajec 7. septembra ob 7,24.

Ščip 15. septembra ob 5,12.

Zadnji krajec 20. septembra ob 20,36.

Mlaj 28. septembra ob 20,40

Prvi krajec 6. oktobra ob 20,55.

Ščip 13. oktobra ob 13,33.

Zadnji krajec 20. oktobra ob 9,48.

Mlaj 28. oktobra ob 14,5.

NOVEMBER

OKTOBER

DECEMBER

1	Č	VSI SVETI
2	P	Verne duše
3	S	Viktorin
<hr/>		
4	N	Karel Boromej. — 21. pobink. <i>O neusmiljenem hlapcu</i>
5	P	Caharija in Elizabeta
6	T	Lenart
7	S	Engelbert
8	Č	Bogomir
9	P	Božidar
10	S	Andrej
<hr/>		
11	N	Martin Tourski — 22. pobink. <i>O davku cesarju</i>
12	P	Martin I.
13	T	Stanislav Kostka
14	S	Jozafat
15	Č	Leopold
16	P	Otmarski, Jedert
17	S	Gregor Čudodelnik
<hr/>		
18	N	Odon — 23. pobinkoštna <i>Jezus obudi Jairovo hčer</i>
19	P	Elizabeta
20	T	Feliks
21	S	Darovanje D. Marije
22	Č	Cecilija
23	P	Klemen
24	S	Janez od Križa
<hr/>		
25	N	Katarina — 24. pobinkoštna <i>O razdejanju Jeruzalema in o vesoljni sodbi</i>
26	P	Silvester
28	T	Virgilij
28	S	Gregor III.
29	Č	Saturnin
30	P	Andrej ap.

Prvi krajec 5. novembra ob 8,15.
 Ščip 11. novembra ob 10,28
 Zadnji krajec 18. novembra ob 23,43.
 Mlaj 26. novembra ob 23,59.

1	S	Edmund
<hr/>		
2	N	Bibijana — 1. adventna <i>O poslednji sodbi</i>
3	P	Franc Ksaverij
4	T	Barbara
5	S	Saba
6	Č	Nikolaj
7	P	Ambrozij
8	S	BREZMADEŽNO SP. MAR.
<hr/>		
9	N	Peter — 2. adventna <i>Janez pošlje učenca do Jezusa</i>
10	P	Melkijad
11	T	Damaz
12	S	Aleksander
13	Č	Lucija
14	P	Dušan
15	S	Kristina
<hr/>		
16	N	Evzebij — 3. adventna <i>Janez pričuje o Kristusu</i>
17	P	Lazar
18	T	Pričakovanje Marij. poroda
19	S	Urban
20	Č	Evgenij in Makarij
21	P	Tomaž ap.
22	S	Demetrij
<hr/>		
23	N	Viktorija — 4. adventna <i>Janez Jezusov predhodnik</i>
24	P	Adam in Eva
25	S	BOŽIČ, rojstvo Gospodovo
26	Č	Štefan
27	Č	Janez Evangelist
28	P	Nedolžni otročiči
29	S	Tomaž Kantarberijski
<hr/>		
30	N	David — Ned. v božični osmini <i>Simon in Ana o Jezusu</i>
31	P	Silvester

Prvi krajec 4. decembra ob 7,48.
 Ščip 11. decembra ob 10,28.
 Zadnji krajec 18. decembra ob 23,48.
 Mlaj 26. decembra ob 23,59.